TECHE
UDINE

MANOSCRITTI

FONDO JOPPI

Manoscritto n. J_MSS_0066

I manoscritti che compongono compongono il fondo, assieme alle migliaia di testi a stampa - compresi rari incunaboli e cinquecentine - il Fondo Joppi, sono quasi esclusivamente di interesse friulano. La raccolta si è formata nell'arco di una sessantina di anni grazie alle ricerche di Vincenzo ed Antonio Joppi.

Collocazione:

Biblioteca Civica "Vincenzo Joppi", Udine - Inventario dei manoscritti del Fondo Joppi
https://www.techeudine.it/fondo-joppi
https://www.sbhu.it/

Joppi
Ant. & Vinc.

Chn
Latina

N°. 66
TOMO

vol. I°

66. - *Chronica Forojuliensia*, latine scripta pro majori parte nondum edita. — Precede l'*Index Operum contentarum in presenti volumine:* « **I.** *Jacobi Utinensis* can.^ci Aquil.^e Historiolam epistolarem « De Civitate Aquilejae » ad Franciscum Barbarum Eq.^m Locumtenentem Forijulii circa An. 1448, praecedit Praefatio *Jo.^is Joseph Liruti* (autogr.): Oratio habita Aquilejae IV Id. Oct. 1494 ad Rev *D. Nicolaum Donato* Patr. Aquil. cum notis *Francisci Florij* (autogr.). — **II.** *Fabi Quintiliani Hermacorae* — De Antiquitatibus Carneae libri quator, cum praefatione *Jo^is Joseph. Liruti.* — **III.** *Jacobi Comitis Purliliarum* — Opuscula nondum edita, Praecedunt « Prolegomena » *J. J. Liruti.* Opuscula haec sunt: « De Patria illustrata, libellus ad illustrem Urbini Ducem Laurentium Medicen: De Turcarum incursionem in vallem Piucam An. 1522: In laudem Jacobi Mamaluchi: De Bello Germanico: De Marana oppugnatione et obsidione: De Aquarum inundatione in Forojulio, An. 1521. epistolae duo: Altera epistola ad Utinenses « De fovenda scientia litterarum » — **IV.** *Francisci Cremensis* — De oppugnatione Civitatis Forijulii per Germanos, An. 1509. — **V.** *Antonius Belloni* Not. — Memoria historica de Turrianis nuper obrutis rusticorum populique tumultu, An. 1511: *Sebastianus Decius* Not. — Notitia de clade Utinensi et de terraemotu, An. 1511: *Robertus de Latisana* Not. — Notae de terraemotu, bello, peste, de clade et de incendio Castri Utini, An. 1509, '11, '12 et aliae memoriae ex protocollis suis usque ad annum 1532: Quattro sonetti di anonimo sulla morte di Antonio Savorgnano avvenuta li 27 Maggio 1512 a Villacco: *Antonii Belloni* — Inscriptiones, tres: *Matthei Clapicei* — Monumentum causae siccitatis maximae, An. 1540. — **VI.** *Iohannis Parthenopaei,* prete — De Bello Forojuliensi [An. 1508-1542] Fu copiata da V. Joppi dal Cod. apografo (1739) di Basilio Asquini e collazionata con quella di G. G. Liruti inserita negli *Anecdota Forojuliensia,* pag. 176, (collez. Mss. Pirona). — **VII.** *Juliani Canonici,* Chronicon Forojuliense (An. 1252-1331) sequuntur: « Notulae historicae *Johannis Jacobi de Venustis* (An. 1345-1364): Fragmenta * historica quatuor, praecipue ad Civitatensem Civitatem spectantia, (An. 1348-1364) sequuntur *Additiones* ex Codice Ms. apographo apud com. Fabium Beretta, Utini » (Nota V. Joppi: « In margine alla Cronaca di Giuliano, notai i luoghi nei quali differisce dall' Epitome, e le parole che mancando o essendo scorrette in quella di Giuliano, nell'Epitome trovai intere e corrette, nonchè segnai pure in margine qualche aggiunta che

Collecta curis Antonii et Vincentii Joppi.

I Edita nella « Miscellanea di varie operette » del Lazzaroni, Venezia 1740, Tomo II. p. 99 e seg.

II. Copia di V. Joppi (1856) colle varianti dei vari codici.

IV. Due copie aggiunte dei sec. XVIII e XIX° Edito, Venezia, 1859.

VI. di Crappio nel Regno di Napoli.

* Trascriptione ab opere De Rubeis « Monumenta Eccl. Aquil. »

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

68. - *Notizie genealogiche* della casa de' Co. Manin patrizi Veneti, e dignità. Motto sullo stemma Manin: « *Fortunas Virtus vincere sola potest* ». Notizie tratte dagli *Annali* della città di Udine; dai Registri o *Quaderni dei Camerari* (Tesorieri) e dagli *Atti del Comune* stesso.

Due fascicoli uniti al volume contengono: « **I.** Investiture feudali Manini (copiate dagli originali). — **II.** Carte varie dei Manin: « Alberi tre della Famiglia — *a)* albero del Capodagli (antico); *b)* albero moderno; *c)* albero in due fogli dell'ab. della Giusta, con l'appendice dei Manin di Venezia discendenti dalla ballerina Zerbi. Stemmi dei Manin. Avvi unito il Diploma a stampa rilasciato al co. Romanello Manin dell'Accademia degli Sventati (16 Sett. 1702); la vita di Giovanni figlio di Nicolò Manin e di Francesca de' Filettini: e quella di Camillo figlio di Bernardino e di Elisabetta de Puppi di Cividale. Seguono le note di Vinc.° Joppi sugli Hoffer di Duino con due lettere di Rodolfo Pichler sullo stesso argomento; note del Joppi e prospetti cronologici trovansi pure nel testo.

Codice riunito a cu[…] di Paolo Fistular[…] come da lettera Manin dell'8 Febb[…] 1764 posta in pri[…]cipio.

Un vol. in-4.° rileg. in cartone; scrittura del sec. XVIII, in parte di mano del Fistulario.

69. - Manin *(Romanello)* — Memorie famigliari. Contiene genealogie e stemmi degli antichi Manin di cui il Romanello fu l'ultimo del suo ramo. Vi

Provengono dalla o[…] estinta nob. Fam[…]

Chronica Forojuliensia

Latine scripta

Pro majori parte nondum

Edita.

I

Collecta curis Antonii et Vincentii
Joppi.

Index Operum contentarum in presenti Volumine

I Jacobi Utinensis Can.ci Aquil.s Historiolam epistolarem = De Civitate Aquileję = ad Franciscum Barbarum Eq.m Locum tenendem Forijulii circa An 1448, pręcedit Pręfatio Jo.is Joseph Liruti. (È scritto di pugno di Gio. Giuseppe Liruti.)

Idem. Oratio habita Aquileję IV Id. Oct. 1494 ad Rev. D. Nicolaum Donato Patr. Aquil. cum notis Francisci Florij. (È di mano di M.r Franc. Florio)

II Fabii Quintiliani Hermacorę = De Antiquitatibus Carneę Libri Quatuor = cum Pręfatione Jo.is Joseph Liruti.

III Jacobi Comitis Purliliarum Opuscula nondum edita, pręcedunt Prolegomena Jo.is Joseph Liruti. Opuscula hęc sunt:

= De Patria illustrata, libellus ad illustrem Urbini Ducem Laurentium Medicen.

= De Turcarum incursionem in vallem Vincam An. 1522.

= De Bello Germanico.

= De aquarum inundatione in Forojulio An. 1521, epistolae duę.

= Altera epistola ad Utinenses = De fovenda scientia Litterarum.

NB = Li due opuscoli sulle incursioni turchesche negli anni 1477 e 1499 furono stampati l'anno 1851

IV Francisci Cremensis = De oppugnatione Civitatis Forijulii per Germanos Anno 1509.

V Opuscula historica, ut sequitur:

= Antonii Belloni Memoria historica de Turrianis nuper obrutis rusticorum populique tumultu Anno 1511.

= Sebastiani Decii Notitia de clade Utinensi et de

⁓

terręmotu Anno 1511 et alię memorię historię patrię usque ad annum 1552.

= Roberti de Latisana Notę de terręmotu, bello, peste, de clade et de incendio Castri Utini An. 1509 1511 et 1512 et alię memorię historię patrię usque ad annum 1532.

= Quattro Sonetti di Anonimo sulla morte di Antonio Savorgnano avvenuta li 27 Maggio 1512 a Villaco.

= Antonii Belloni Inscriptiones tres.

= 1540. Matthei Clapicei. Monumentum luctatis maximae anno 1540. =

VI Johannis Parthenopaei = De Bello Forojuliensi ab Anno 1508 usque ad Annum 1542. =

VII Juliani Chronicon Forojuliense, incipit Anno 1252, desinit Anno 1331, sequuntur:

= Notulę historicę Johannis Jacobi de Venustis ab Anno 1345 ad Annum 1364.

= Fragmenta historica quatuor, pręcipue ad Civitatensem Civitatem spectantia, ab Anno 1348 ad annum 1364.

NB: Omnia hęc transcripta ab Opere R. P. De Rubeis = Monumenta Eccl. Ęccl. Aquil.[s] = Sequuntur Additiones ex Codice MS apographo apud Com. Fabium Beretta, Utini. —

VIII Addenda ad Chronicon Forojuliense Juliani, idest:

= Notitię de variis locis subjectis olim ditioni S.[e] Ecclę Aquilejensis, et de Patria Ludovico de la Turre, scriptę manu Antonii Bellonii.

= Rapsodię hinc inde collectę ex antiquis Necrologiis et Protocollis Notariorum a Joh.[e] Joseph Liruti.

IX Lectiones ex pervetusto Breviario Civitatensi deprompte:

= In festo S.[ti] Marci.

= In festo SS.[um] Hermacorę et Fortunati.

= In festo SS.[um] Hellari et Taciani.

= In festo S.[i] Canciani et sociorum ejus.

= In festo S.[e] Helysabeth.

X Varia Chronica Patriarcharum Aquilejensium, idest:

= Chronicon Patriarcharum Aquilejensium Volcheri et successorum – pervenit usque ad annum 1413.

= Nonnullarum Patriarcharum vitę ab alio Chronico desumptę ab Anno 1381 ad annum 1411.

= De rebus Forojuliensibus sub Ludovico de Teck ab alio Cronico Patriarcharum.

NB: Cuncta transcripta ab opere: Monumenta Ec. Aquil. Patris De Rubeis.

XI Addenda ad Chronicon Patriarcharum, idest:

= De Bello gesto Anno 1411, ex MSSo Joseph Prodoloni.

= Notitie ad calcem adjectę Chronici Patriarcharum ab Anno 1420 usque 1475 per quemdam Johannem Antonium, ex MSSo Anecdotorum Forojuliensium Joh. Jos. Liruti.

XII Johannis Aylini de Maniaco Historia Belli Forojuliensis. Ab Anno 1381 ad Annum 1389; ex codice Camilli Manini edita a R. P. Bernardo De Rubeis in Appendice Operis Monumenta Ecclę Aquilejensis.

XIII Francisci Portij Notitię historię Patrię 1517–1514.

XIV. ~~Fragmenta historiae Forojuliensis ex MSSo Antonii [illegible] cf. XIV et Seq. XV.~~ —
Franciscini Antonii Glemonensi – De Carnica regione illustrata.

XV Sebastiani Mulioni – Chronicon Glemonense.

XVI Herculis Partenopaei – De quatuor excursionibus Turcharum per Forum Julium.

XVII Ioannis Baptistae Arigonii – De munienda urbe Utinensi.

XVIII Cronaca Patriarcale – Incipiunt gesta Patriarcharum Aquilejensium.

I.

Jacobi Utinensis Can.ci Aquil.s

Historiolam epistolarem = De Civitate Aquilejæ =
ad Franciscum Barbarum Eq.m Locumtenentem Patriæ
Forijulii circa annum 1448
Præcedit Præfatio Jo.is Joseph Liruti Natalis F.

NB: Edita nella Miscellanea di varie
operette del Lazzaroni Venezia 1740
Tomo 2do da pag 99 a pag 134. inclusivo

AD JACOBI UTINEN. CAN.ci AQVIL.s EPLAM
DE CIVITATE AQVILEJAE

Præfatio

Jo.s Joseph Liruti Natalis F. Jo.i Joseph ex frẽ Nepoti.

Epistola nuncupatoria, qua Epistolarẽ hanc Historiolã Aquilejensẽ mittit, vel dicat uni ex Grimanis Pa͞this Aquilejen. Præsbiter quidã, fortè Vincentius Vulpis, prima fronte mihi quasi imposuerat, & partẽ ipsius mittentis putabã; sed cũ Epistolæ elocutionẽ illi Historiolæ parẽ non agnoscerẽ, cuinã opusculũ esset adjudicandũ aliquantulũ hæsi. Cõ contigit, ut Jacobũ Can.cũ Aquilejensẽ, Civẽ autẽ Utinensẽ, hujus auctorẽ Epistolæ didicerẽ a Cl. viro D. Philippo a Turrẽ Adriensi Epõ in Addendis ad suã de Colonia Forojulien. Dissertationẽ, ab eoq. nuncupatã fuisse Fran.co Barbaro Equiti, qui Patriæ Forijulij Locumtenentẽ anno. 1448. agebat. Hæc ipse ex Cod. MS.to Reginæ Sveciæ, N.o 1878. in Vaticana Bibliotheca adservato cognovit.

Quis Jacobus hic Utinen, aut ex qua familia fuerit, usque adhuc ignotũ, nisi velimus cũ Capodaleo in sua = Udine illustrata = eũ in gentẽ de Simeonibus cooptare, quẽ anno 1483. vita functũ etiã asserit. Quidquid sit, certè is est, quẽ Blondus Forliviensis in. X. Italiæ regione, honorificè adinodũ memorans eloquentia ornatissimũ appellat, quod ex hac epistola deprehenditur. Propterea, nec immeritò, inter latinæ linguæ reparatores, si plura scripsisset, et edidisset, locus ipsi esset adsignandus non postremus; cũ præsertim in barbarie ablegandа, & latina lingua in nostra provincia perpoliendа Sabellicũ præcesserit, quẽ latinarũ, & græcarũ literarũ Doctorẽ, latinæq. linguæ antesignanũ restauratorẽ, ut omnes norunt, cũ Vigentio Æmiliano, & alijs Forojuliũ nostrũ agnovit.

Epistolã hanc cũ nuncupatoria in quodã MS.to codice, manu Nicolai Deciani JC. Doct. et nobilis Utinen. Clariss. Tiberij fi-

Lij

lij circa annũ. 1580. descriptã, mihi videre jampridẽ contigit; hanc qualẽ tunc fors obtulit, cũ aliud exemplar diligenter per=quirenti nõ occurreret, nec apice detracto huc transtuli; sed cũ hanc eandẽ in Codice MS^to^. Bibliotheca Guarneriana, quæ in S. Danielis oppido publicè custoditur, extare recenti notitia comperissẽ, cũ erit cõmodũ, conferã, notandaq. corrigenda, aut supplenda hîc ad calcẽ adjiciã.

EPISTOLA

JACOBI DE UTINO Can.ci Aquil.s circa annum 1448. Ad Fran.cum Barbarum Eq. Locumtenentem Forijulij scripta

Rmo ac Illmo Dno Dno mi semper Observandiss.o

Jam a teneris, ut graeci dicunt, unguiculis Vulpina Forojulien. domus, deditissima huic Illmae ac celeberrimae Grimanae Familiae, omni diligentia, ac ejus viribus in illius honorem coacta est insudare, et ego praecipuè minimus servorum Praesbiter V.s Vulp.s, qui dies noctuq. nullo insperto labore, aut impensa, ob debitam reverentiam hujus Illmi nominis minimè cesso ea scrutari, quae optimi servitores inquirendas erga suum tantum Dnum existimant et ideo cum nunc lepidum libellum eximiae antiquitatis, paucis elapsis diebus, alia studiosè quaerendo, adinvenissem, in quo plurima quidem Aquilejae monumenta, nec non ferè omnia jura ad Pathalem sedem spectantia, et praecipuè Forijulij extensiones, potestates, deinde census, redditusq. ejusdem Ecclesiae, ultimo loco rum, terrarum, ac personarum conditiones, velut in eodem apertè videntur, et continentur. Primum mihi viso, statim pro debita servitute succurrit pro jucundiss.o munere Rmae Dominationi Vrae tradere; et sic illum et cum omni debita submissione illi trado et porrigo. Ex quo si ob temporum vetustatem aliquid utilitatis minime capi poterit, de hoc veniam peto; quoniam mihi animus minimè defuit, ut aliquid emolumenti illa caperet; Et si saltem praeteritorum memoriam cum maximo gaudio inde capies, denique omnia, aut majorem partem eorum, quae hactenus sibi incognita extitere, quam clara, quam lucida sibi omnia erunt, cujus optimae gratiae, ut deditiss.us servus servorum, genibus flexis continuè me comendo. Addas hoc

Num tibi fata volunt superum praedicare sedes,
Quas merito scandis? utraq. magne, tenes.
Jam floruit Grimana domus multos per jugiter annos
Sed magis nunc floret regia sceptra tenens. Vale.

G. Licinius

INCIPIT JACOBI EPISTOLA.

G. Licinius homo doctus & perurbanus, ut M. Tullius refert, dicere solebat, ea quæ scriberet, neq. a doctiss.[is] neq. ab indoctiss.[is] legi velle, quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quã ipse. Graviter sanè, prudenterq. dictũ. quod cũ ipse mecũ accuratius considerarẽ, verebar non parũ, R.mo D. ne ego, qui suasu & impulsu tuo de nobilitate pariter & antiquitate vetustiss.[æ] civitatis Aquilejæ, quantũ mihi compertũ est, scribere agredior, pro ridiculo apud singularẽ eruditionẽ tuã haberi incipiã; scio enim cui viro scriptũ meã legendã trado, qui pro incomparabili doctrina sua non modo rerũ dispositionẽ, et locorũ sedes, verũ dictionẽ omnẽ, & singula verba, eorumq. proprietates, ac minutiss.[as] quasq. postremò quicquid asperè, vel parũ dilucidè, aut ñ breviter, vel minus probabiliter, aut ñ illustratè, vel insuaviter dictũ fuerit, suo vero & recto judicio examinabit. Hæc igitur mecũ diũ tacitus volverẽ, destiterẽ ab incœpto, et ut poeta dicit, retroq. pedẽ cũ voce repressi, satius esse existimans, quod suadebar, nihil efficere, quod meas sordes tuis politissimis studijs impudenter ingererẽ. Tandẽ cũ rem hujusmodi sæpius in animo meo agitarem, vicit consiliũ, ut potius ea, qua possem, facultate, quod a me flagitatũ est, perficerem, quã per silentiũ tuis honestiss.[is] suasionibus videar ñ obtemperare; cũ alterũ promptã et obsequentẽ voluntatẽ, alterũ cervicẽ durã, difficilẽ, inobbediuntẽ, et fortassis superbã ostendit. Et quo facilius ad hujusmodi studiũ capiendũ me audaciorẽ, concitatioremq. redderes, addidisti rem certã, admirandũ opus scilicet illud pulcherrimũ de re uxoria, intra quintũ & vigesimũ diẽ a te in juventute absolutũ fuisse: cujus rei major mea, quã reliquorũ doctissimorũ hominũ extat admiratio. Poggius enim Florentinus, Petrus Paulus Vergerius, Guarinus Veronensis, & cæteri quamplures, quos brevitatis gratia omitto, elegantẽ illã duntaxat, et emendatã orationẽ tuã suis ornatiss.[is] literis admirati sunt: ego autẽ præter hæc, quàm facilè, quã celeriter divinũ opus confeceris, miror. Verũ de excusatione satis. Nunc locus deposcit, ut ad rẽ ipsã veniã, et Aquilejã olim nobiliss.[am] & præstantiss.[am] Latinorũ Coloniã, nune vero veternosã, sordidã, et omni cultu destitutã

tutam solitudinem incultus & ignotus homuncio scribere incipiam.

Italiam intra se provincias plures continere, qui de cosmographia scripsere, tradiderunt; quarum prima Venetia commemoratur, cujus terminus a Pannoniæ finibus ad Abduam fluvium usq. protenditur. Ejus provinciæ caput Aquilejam extare optimi affirmant authores. Sunt qui ab Aquila Aquilejam denominatam volunt; quidam verò quasi aquis legatam appellatam fuisse autumant; et utraq. opinio satis est verisimilis; nam pro eorum signo Aquilam deauratam Aquilejenses ferunt, et undiq. ea limpidissimis circumvenitur aquis. Admirabuntur fortasse aliqui, cum Aquilejam, non Aquilegiam a me scribi viderint, præsertim cum jam usu invaluerit, ut cuncti ferè Aquilegiam scribere soleant: his, si qui erunt, sic respondendum censeo: Multa corrupta, & depravata moribus, quandoq. in veram consuetudinem redacta fuere; legant T. Livium, Svetonium Tranquillum, Valerium Martialem, Julium Capitolinum, Servium Honoratum, qui omnes in suis emendatioribus scriptis Aquilejam, et non Aquilegiam scriptum reliquere. Extant præterea marmorei lapides, ipsius civitatis reliquiæ, in quibus AQVILEIAM, vel AQVILEIENSIVM incisum legitur: sed hoc satis de vero nomine, nunc ad incoeptum redeamus. Ingenti cupidine captus diligenti, & sagaci cura sum perscrutatus, ut cognoscerem, qua tempestate, et per quos talis ac tanta civitas condita fuerit, ut sicut de initio Romæ, Capuæ, Patavij, aliarumq. multarum urbium vera habetur cognitio, sic Aquilejæ origo a nobis non ignoretur. Nam Romam a Romulo conditam fuisse gravium authores testes sunt; Patavium verò ab Antenore locatum, Maro noster suis divinis carminibus decantat, cum sic inquit:

Ille urbem Patavj, sedesq. locavit &c.

Capuam verò a quodam Capi principium habuisse testatur Svetonius, cujus verba hæc sunt = Tabulam ænit de monumento, in quo dicebatur Capis conditor Capuæ sepultus = prætereo urbes innumeras, quarum fundatores minimè ignorantur. Quis autem Aquilejæ conditor fuerit, quiq. illam ab initio habuere, non satis compertum habetur; omissis itaq. Aquilejæ exordijs, quando quidem nihil certi habere possumus, ipsius claritatem, quam altius potero, repetam. Bello Macedonico, quod S. P. q. R. adversus Philippum Macedonum Regem gerebat, urbs Aquileja satis clara, potensq. fuit; id ex T. Livij libris

facile

facile comprobatur; quibus Macedonicum bellum lacteo eloquentiæ
fonte descripsit; ut autem probabiliora, quæ scribuntur fiant, majoremq.
authoritatem dictis faciam illius interseram verba = Romæ magnam
trepidationem literæ Fabij fecerunt, et majorem, quod paucos post
dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam cum venisset, spem
ademit eum, qui in Gallia esset exercitus, in Ligures traduci posse,
quia bellum cum Histris esset, prohibentibus Coloniam Aquilejam deduci
Item paulo post = Aquileja Colonia Latina eodem anno in agro Gallo=
rum est deducta = Iubet modo eos interrogare, qui obstinato animo
asserere non dubitant, Aquilejam cum omni agro Forojuliano, neq.
intra Italiam, neq. inter Latinos haberi, sed Rhœno incolas omnes
nostros, veluti immanes quosdam barbaros, in Germaniæ terminis se
cludunt; magis, ut dixi, obstinatione quadam animi, quam vera a=
liqua ratione ducti, qui si modo adessent, Livium eis legendum
traderem. Neq. opinor eos tam imprudentes esse, ut tanto viro ad=
versari auderent, si modo quæ scribuntur intelligerent; sin autem
forbassis parum perciperent ejus verum sensum, veramq. mentem hujus
historiæ partis, pro virili mea lucidare contenderem. Ecce viri
boni, dicerem, Aquilejam Coloniam Latinam in agrum Gallicum deductam
fuisse, legitis? quid ad hoc respondetis, quid modo qui hæc dicere
audetis? negabitis, credo, vos T. Livium legisse unquam. Et si petam,
quos igitur authores in delitijs habetis, quorum dicta probatis? Re=
spondebitis, ni fallor, illico, Chronicam maximam Carbusiani fratris
Milonis, et Abbatem Joachinum sequimur; ij quicquid dicunt pro ve=
ro tenemus, eorumq. dictis quasi divinis oraculis inhæremus.
Si autem tale redderetis responsum, viderem sanè vos, et tanquam de=
lirantes mortales in sua pertinacia relinquerem, neq. prorsus no=
stra responsione dignos arbitrarer. Sed ad propositum redeamus.
Aquilejam Coloniam Latinam deductam in agrum Gallicum fatetur Livius.
Galliæ autem duæ sunt, una Cisalpina, altera Transalpina; hujus
Cisalpinæ finis continere usq. ad Rubiconem flumen, author est Ci=
cero, qui in Philippicis suis sic inquit = An ille faciat, quod paullo
ante decretum est, ut exercitum ultra flumen Rubiconem, qui finis
est Galliæ educeret = Hic fluvius Rubicon vicinus est Arimino
quem ipse traiecit. Vidi atque inibi et in ~~ea quotidie~~ Ite scriptis porta marmorea decumani vetustate . . . .

. . . .

Inscriptionem in marmoreo lapide signatam, quæ penes maximas
Romanorum

Romanorum Duces, suosq. commilitones ultra ipsum amnem armatos vetabat pertransire, Edictum sui eloquentia hic inserere non erit injucundum: jussu mandatuve P. R. Coss. Imp. Trib. Mil. Tyro, commilito armate quisquis es manipularie, ~~Centurio Turmarie vel Legionarie~~ hic sistito, vexillum sinito, arma deponito, nec citra hunc amnem Rubiconem signa ductum exercitum, commeatum ne traducito, siquis huiusce jussionis ergo adversus praecepta ierit, fueritve, adjudicatus esto hostis Po. Ro. ac si contra patriam arma tulerit, penatesq. è sacris penetralibus asportarit. S. P. Q. R. sanctio Plebiscitum Sive C.: In hac parte Galliae Patavium, Mutinam, Parmam, nobilesq. plures alias civitates contineri idem Cicero profitetur, qui provinciam Galliae, idest hanc partem Italiae adeò miris extulit laudibus, ut nihil laudabilius dici possit, illius enim verba honoris causa subjiciam. Nec vero inquit: De virtute, constantia, gravitate provinciae Galliae taceri non potest; est enim illa flos Italiae, firmamentum Imperij R. populi, ornamentum dignitatis &c. Sed quorsum tam multa de Gallia: ut eorum pertinaciam, ignorantiamq. refellerem, qui negant Aquilejam cum Forojulij intra Italiae limites contineri, nam ex dictis T. Livij, et M. Ciceronis satis probatum est, Aquilejam Coloniam Latinam in agro Gallico positam, et Galliam eam partem Italiae esse, quae pro dignitate sua appellata est flos Italiae, ornamentum & firmamentum R. imperij. Tempore autem belli Macedonici in provinciam Venetiae Transalpinos Gallos esse profectos, ipse Livius author est, cujus haec extat sententia in VIII.° de Macedonico Bello = Eodem anno Galli Transalpini ingressi in Venetiam sine populatione, aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileja est, locum oppido condendo coeperunt: Legatis Romanis trans alpes missis responsum est: neq. profectos ex authoritate gentis eos, nec quid in Italia facerent se scire = Ecce adhuc modo fatetur Gallos, qui non longè ab Aquileja oppidum condidere, in Italia esse, sed nimirum de re notissima disputo. Quis autem locus ille fuerit a Gallis aedificatus, cognoscere pulchrum esset. Pulchra oppida et plura haec patria introrsa, ut superius dictum est, continet: verum duo extant, quae et magnitudine, & authoritate longè caeteris praestant, utinum scilicet, et Austriae Civitas. Utinum autem post ruinam Aquilejae ab Attila initium coepisse, Annales nostri affirmant; Civitas verò non modo Utinum, verumetiam

alias

alias oppida antiquitate vincit. Ob id ergo conjecturari potest, oppidum a Gallis conditum civitatem Austriæ esse. Hæc alibi, quæ potui, indagine a me perquisita sunt, nam ejus temporis scriptores multum legisse me fateor, qui de Aquileja verba fecerunt; sed satis profecto est, ea tempestate hujusmodi urbem celebrem fuisse; ex quo manifeste elici potest, multo jampridem suas accepisse primitias, quandoquidem bello Macedonico gloriæ claritate pollebat.

Quæ modo scripturus sum, etsi tempore propinquiora superioribus sunt, tamen non adeo recentiora sunt, ut non suam redoleant antiquitatem, nam circa mille & quingentos annos, hoc est temporibus Cæsaris Aug.ti qui et Octavius appellatus est, Aquilejam suum splendorem retinuisse legimus, hoc ipsum apud Svetonium in Aug.ti vita excerpitur, cujus hæc extat sententia = reliqua bella per legatos administravit, ut tamen quibusdam Pannonicis, atq. Germanicis, aut interveniret, aut non longe abesset, Ravennam, Mediolanum, vel Aquilejam usq. ab urbe progrediens = Augustum secum duxisse filiam ejus Juliam, tunc Tiberio nuptam, verisimile satis est. Nam in Tiberij Vita idem Svetonius inquit = Primo cum Julia concorditer, et amore mutuo vixit, mox discessit, et aliquanto gravius, ut etiam perpetuo secubaret, intercepto communis filij pignore, qui Aquilejæ natus infans extinctus est = Nec vero mediocris utiq. honos Aquilejæ accedit, cum apud Svetonium optimum authorem dignoscitur, Cæsarem Aug.tum totius orbis Monarchiam tenentem Aquilejam aliquando ex Urbe divertisse, ibiq. filiam ejus infantem peperisse; illustrem item famam, divo Trajano imperante, Aquilejam habitam fuisse, suo carmine scribit Martialis, quem sub Trajano vixisse testis est Plinius; is itaq. pro summa ejus gloria, felicem Aquilejam nominat: carmen proferam, quo veritas magis elucescat

Et tu Ledæo felix Aquileja Timavo &c.

Hic hic appello eos, qui Aquilegiam scripsere; quod si ita scribi deberet, versus Martialis suis pedibus non subsisteret. Dicam modo præclarum quoddam, et memorabile facinus, quod neq. apud exteras, neq. apud nostrates nationes, nisi a sola Romanorum nobilitate aliquando factum fuisse legimus. Refert Julius Capitolinus in Vita duorum Maximinorum, qui R.um imperium suis libidinibus pessundare conabantur, tantam fidem, et tolerantiam Aquilejenses pro Senatu R.o adversus Maximinum Imp.em præstitisse, ut cum nervi sagittarijs dees-

sent

sent, crines mulierum abscinderent, ut ex eorum contorsionis chordas efficerent, quibus sagittas in hostes jactare possent; et ut hujus tantae rei fides roboretur, ejusdem historici verba subjiciam: Praetereundum nec illud quidem est, quod tanta fide Aquilejenses contra Maximinum pro Senatu fuerunt, ut funes de capillis mulierum facerent, cum deficerent nervi ad sagittas emittendas; quod aliquando Romae dicitur factum: unde in honorem matronarum templum Veneri calvae Senatus decrevit. Is verò Maximinus cum obstinatior, atq. ferocior in obsidenda, atq. oppugnanda Aquileja in dies magis fieret, tandem occubuit. Nuncius verò, qui ex Aquileja ad significandam Maximini mortem Romam fuerat missus, tanto impetu mutatis animalibus cucurrisse refert, ut quarta die Romam venerit. Mira certè velocitas, satis enim fuisset, si nuncius ille ijs animalibus insedisset, qui ob nimiam velocitatem Dromedarij appellantur. Neque silentio praetermittendum est, quod olim à Viro Clmo, atq. doctiss.o audivisse memini; ego enim dum semel eundem salutatum ivissem, et is pro sua in me charitate benignè suscepisset, in eum incidit sermonem, ut diceret, authorem quemdam graecum, cujus nomen è memoria lapsum est mea, sese legisse, qui satis prolixè potentiam, et magnitudinem Aquilejensium descripserat, et eam demum urbem nobilissimam, et frequentiss. Emporium appellabat, ubi orientales, occidentalesq. pro commutandis atq. emendis invicem rebus assiduè conveniebant. Non enim parvum duco Justiniani testimonium, cujus authoritas et in graecis, et in latinis codicibus non extat ignobilis * hoc est Luculli Cimonis vita probatur verissimè, quam ipse ex graeco in latinum convertit pura et eleganti verborum suavitate. Bene se habet res; jacta, ni fallor, sunt fundamenta, quae legentibus generosam vetustatem Aquilejensium satis probabiliter monstrant. Nunc locus deposcit, ut ad ea descendam, quae nobis insinuent, quo tempore, et per quos Christi fides Aquilejensibus tradita, praedicataq. fuerit.

Omnes codices illi, qui de hujusmodi rebus pertractant, unanimiter sibi consentiunt, Evangelistam Marcum hujus fidei disseminatorem primum extitisse, qui à Petro Aplo dum Alexandriam mitteretur, Aquilejam applicuit, et in ea commoratus dies non paucos, Deo volente, multum profecit, multos ad agnitionem verae fidei, et divinitatis praedicando perduxit; inter quos et scientia et probitate praecipuus extitit Hermachoras, qui postea, discedente Marco, à Petro Aplorum Principe Prothopraesul in ea ora Italiae, quae Gallia Cisalpina no-

minatur

minatur, constitutus fuit. Tempore illo, quo Marcus Aquilejæ versatus est, Evangelium Christi græcè suæ manu conscripsit, ibidemq; reliquit ad firmiorem instructionem illorum, qui Christo crediderant. Hoc Evangelium longo admodum ævo in sacris penetralibus Aquilejæ resedit, postea verò hac nostra tempestate, vel ætate ab Illmo Venetorum Senatu Venetias delatum, et in splendidiss. illo B. Marci templo reconditum summa quidem cum veneratione servatur. Hoc Evangelium, qui illud videre, græcis literis scriptum narrant, quod sine dubitatione credendum est, nam omnes Evangelistas, Marcum videlicet, Lucam, et Joannem græcè scripsisse certissimum est; imò novum omne testamentum græcis literis denotatum fuisse, assertio est Hieronymi, solo Mathæo excepto, qui Hebraicè suum dictavit Evangelium. Paulus item Aplus cum ad Hebræos scriberet, Hebræa lingua usus est; postea verò epistola illa a Luca Evangelista in græcum fuit conversa.

Hermachoras igitur Romam profectus, et Epus consecratus sacrum velamen, et pastoralem Baculum a Petro Christi Vic. suscepit. Hic Baculus in Aquilejensi sacrario reconditus custoditur reverenter. Quod sedes Aplica Baculo non utatur, hanc causam nri affirmant: licet Treverensi authore D. Thoma de Aquino; quemadmodum Summus P. Nicolaus V. mihi superiori anno ennarravit huic nostræ opinioni contradicens. Ajunt, ipsum Rm Pontificem pastoralem Baculum in solemnibus nō afferre, quoniam Treverienti Ecclesiæ ab Aplica sede fuerit transmissus. Multi præterea viri prudentia, & sanctitate conspicui à Bmi Hermachore schola evasere, inter quos præcipuo fertur præconio Syrus Aquilejensis, & civitatis Papiæ patronus & custos optimus; fertur enim cum ipse a magistro suo ad seminandum verbum Dni mitteretur, honorificè a Ticinensibus fuisse susceptum, qui cum se videret magno populi plausu, atq. concursu amplecti, ac venerari, hujusmodi verba protulit, ipsius Aquilejæ desolationem vaticinans = Delectare gaudijs urbs Papia, quia veniet tibi ab externis montibus exultatio, & nequaquam vocaberis minima, sed populosa in gentibus, & civitatibus eris. Væ tibi Aquileja cum impiorum manus incesseris, destrueris, nec ultra rœdificata consurges = Cujus verum præsagium sequuta tempora declarant. Ab Attila Christi fidei sæviss. hoste funditus deleta usq. in hodiernum diem jacet inculta. Sub imperio Neronis Cæsaris, procurante Aquilejenses Sevasto præside, Hermachoras Forojuliensis patronus sanctiss. unà cum Diac. suo Fortunato pro

Xsti

Xsti noie vinctus, et verberibus crudeliter caesus carceribus includitur, et subinde ambo securi percussi vitam finiere. Haec pauca de multis gloriosiss. Patroni nostri dixisse sufficiat, qui verò seriosius illius gesta scire concupierit, vitae suae opusculum legat, nam ejus exemplar extat Aquilejae satis emendatè descriptum.

Multi autem et martyres et confessores Xpi inclyti Aquilejensis Ecclesiae praesiderunt, quorum si hic interserere vellem gesta, libelli modum excederem. Chromatius tamen omittendus non est, qui nonus post Hermachoram connumeratur Patha; hic B. Hieronymo coaetaneus fuit, et ejus plura opuscula, et elegantes epistolas suo nomini dedicavit, magno solatio Chromatij dignitatem Hieronymo fuisse, praefationes et in Tobiam, et in Salomonis proverbia docent, ubi fatetur ipse notarios, atq. librarios suos Chromatij, et Heliodori opibus potissimum sustineri. Clero verò Aquilejensi eidem Patri subjecto tantum tribuit, ut illum ob vitae sanctitatem coetum Angelorum appellare non dubitaverit, et se suis precibus comendat impensius. Hoc tempore Ruffinus psbr Aquilejensis floruit, haud contemnenda Christianorum portio, ut Cassiani verbis utar; hic autem tum graecis, tum latinis literis optimè eruditus fuit; multa ex se tum reliquit scripta gravissima, et plura ex graeco in latinum convertit, ex quibus praecipuè admirabile illud extat opus Ecclicae historiae, id ab eruditiss. viro Eusebio Caesariensi Episcopo graecè editum, a Ruffino latinis auribus condonatum, et Chromatio inscriptum fuit.

Vires Aquilejensium satis amplas, atq. magnificas usq. ad tempora Nicetae Pathae, qui a B. Hermachora XV.s numeratur, extitisse legimus. Hac tempestate Italiam ingressus Attila saevissimus Hunnorum Rex magno exercitu Aquilejam diutiss. obsedit, quam tandem, triennio exacto, expugnavit, eamq. a fundamentis disjecit, et solo aequavit. Hanc Aquilejae desolationem copiosius in suis chronicis prosequitur Eutropius, apud quem didicimus memini constantissimum mulieris facinus, quae nomine Digna vocabatur; haec enim cum virginitatem suam incorruptam usq. in diem illam diligenti cura servasset, cernens inimicissimos hostes urbem ingressos, senes, juvenes, infantes crudeliter trucidari, timensq. ne in tali tumultu virginitatem perderet, è turri in subjectum flumen se dejecit, et, ne servatam perderet castitatem, emori maluit.

Deleta Aquileja sequuti Pathae in incertis sedibus habitabant,

donec

donec Paulus Patha metu Langobardorum, qui Italiam ingressi magnis cædibus illam affligebant, ad Gradensem insulam cum omni Ecclesiæ thesauro, et sanctorum reliquijs subterfugit, eamq. novam Aquilejam vocitavit, ibiq. XII.° vitæ anno elapso, è sæculo migravit ad Christum. Hac tempestate Pathatus Gradensis coepit initium; plures enim Pathæ, qui Paulo successere in insulari oppido illo vita functi sunt. Dessignatus demum Patha quidam Joannes Abbas, pacatis Italiæ rebus, spirante Deo, ad propria remeavit; tunc confestim schisma insequutum fuit, nam Gradenses alium sibi Pontificem delegêre, retentis Sanctorum reliquijs cum thesauro olim ad eos delato. * verum nec is Joannes, nec ejus successores * Aquilejam instaurarunt, nec ejus prædecessores Reliquias è manu Gradensium redemerunt, tametsi sæpius illud perficere erant conati. Jacuit itaq. Aquileja in inculto & neglecto solo, ipsisq. denudato habitatoribus circa annos quingentos; tot enim colliguntur a Niceta supranominato usq. ad Patham Popponem. Is ille gloriosus præsul est, qui sua virtute et magnitudine animi tantas, ac tam amplissima facta peregit, ut ad ea enarranda pro sua generositate, vel oratorem disertissimum, vel poetam insignem eflagitarent. Hic verè suæ sedis locum reparare constituit, et hoc quod mente conceperat, re ipsa perfecit; omnis enim ille murorum ambitus, qui modo spectatur, sua impensa erectus est; hic Atrium Pathale construxit, sacrumq. Templum, & proximam Turrim miro artificio a fundamentis usq. ad summitatem complevit; hic Monasterium, ubi Virgines Deo dicatæ se continerent, fieri jussit, & illud opulentiss.ᵉ ditavit; hic Collegium Canonicorum statuit, eisq. satis amplas facultates donavit. hic in geminis Concilijs, Romæ & Ravennæ celebratis, pristinam Ecclæ suæ recuperavit dignitatem, dejecto damnato Ursone quodam, qui falso titulo Patha Gradensis appellabatur; & in eisdem Concilijs Ecclesia Gradensis adjudicata est Plebs Aquilejensis; Hic demiq. universa bona, & omnium sanctorum ossa veneranda, ac Evangelium manu Marci descriptum in propriam sedem reduxit. Templum autem ab eo reparatum et conditum in honorem Mariæ Genetricis Dei, & B.B. Martyrum Hermachoræ & Fortunati dedicavit, cui dedicationi Conradus Imp.ʳ interfuit cum duobus S.R.E. Episcopis Cardinalibus, qui jussu Joannis Papæ XIX. duo corpora Sanctorum, videlicet Marci, et S. Quirini martyris ex Urbe secum detulerunt. Tradidit autem idem summus P.ᶠ Aquilejensi Pathæ Metropolitanam potestatem super. XVII. Episcopatus, qui hujusmodi sunt; Tergestinus, Emoniensis, Petenensis, Parentinus, Pollensis, Justinopolitanus, Concordiensis, Cenetensis, Feltrensis, Bellunensis

lunensis, Tarvisinus, Paduanus, Vicentinus, Mantuanus, Tri=
dentinus, Cumanus. Quam etiam potestatem Imperatorijs decretis fir=
matam usq. in hanc diem sine controversia possidet: ita ut Aquil.
Pontifex Metropolitanus et sit, et habeatur; Metropolis enim Civitas
ideo appellatur, eo quod caput, et quasi mater sit caeterarum sibi sub=
jectarum Civitatum. Quae Poppo Patha eximius, et Aquilejensium Rosti=
tutor sua virtute, constantia, pietate, et animi celsitudine pro sua
Aquil. Ecclesiae decore in vita peregit. Hujus vero sedis quanta
sit authoritas, et excellentia Leo Papa, non minus elegantia, quam
vitae sanctitate conspicuus, in privilegio illo, cujus exemplar a qui=
busdam amicis meis superioribus diebus transmissum habui, sua
gravissima, et ornatiss. oratione disseruit. Ipsius autem parti=
culam, quae ad dignitatem Ecclesiae potissimum spectat, praetereun=
dam omninò non censui, cujus talis extat sententia = Ut omni=
bus pateat Christianis quanta te charitate diligamus ob amorem
B. Marci Evangelistae, pastoris nostri gloriosiss. Petri Aplorum
Principis discipuli, qui vestrae praesedit Cathedrae, renovamus vo=
bis per hoc privilegium illud antiquum Smo Hermagorae B. Marci
Evangelistae successori &c. a Bmo Petro contraditum, verum parentis
nostris promerentibus a paganorum saevitia concrematum. Volu=
mus scilicet, et Aplica authoritate jubemus, ut inter omnes Itali=
cas Ecclesias Dei sedes prima post Romanam Aquilejensis, cui
Deo authore praees, habeatur &c. = Haec Leo, ut praedixi, in quodam
Privilegio Rodaldo Pathae transmisso, qui Popponem antecessit
aetate non parva. Sanè pietas ad hoc scribere, mentem subijt, me=
cum cum considero tantae Civitatis amplitudinem in tantam solitudinem,
& orbitatem esse redactam; incredibile enim est quantae calamitati
urbs quondam potentiss.a et magni decoris nostris diebus sit subjec=
ta; nihil speciosi, vel conspicui ex prisca illa vetustate dignosci=
tur; solum quaedam fundamenta murorum supersunt, quae aedificio=
rum molem insinuant; Lapides quidam adhuc cernuntur ~~vetustissi=~~
mas inscriptiones continentes, quae cum ~~illam vetustissim.~~ antiquitatem sapiant dicu=
ditionem, aliquas hic interponere, nobilitatis earum gratia, ac ve=
tustatis, non erit insuave -

IMP. CAES. INVICTVS. AVG. AQVILEIENSIVM. RE=
STITVTOR. ET. CONDITOR. VIAM. QVOQVE. GEMINAM
A. PORTA. VSQVE. AD. PONTEM. PER. TIRONES.

IV

IVVENTVT · NOVAE · ITALICAE · SVAE · DILECTVS · PO=
STERIOR · LONGI · TEMPORIS · LABE · CORRVPTAM · MV=
NIVIT · AC · RESTITVIT ·

Epigramma quoddam in sepulcro incisum:

M · STATIVS · SVRIO · AVRELIAE · SVRIAE · CONIVGI · CA=
RISSIMAE · ET · EMILIVS · FLAVIVS · MATRI · PIENTIS=
SIME · POSVERVNT ·

Aliud est hujusmodi.

D · Q · MEMORIAM · AETERNAM · IVLIA · AGAPE · OB ·
SEQVENTI · MARITO ·

Accipe epigramma aliud verecundissimum, et purissimum, dignumque
matronali quadam modestissima gravitate:

ANICIA · P · L · GLYCERA · FVI · DIXI · DE · VITA · MEA · SATIS
FVI · PROBATA · QVE · VIRO · PLACVI · BONO · QVI · ME · AB
IMO · ORDINE · AD · SVMMVM · PERDVXIT · HONOREM ·

Verumtamen hec pauca ex plurimis dixisse satis est. Ceterum
est, ut jam modum dicendi faciam. Habes, Rme ac Illme Dne, hic
quicquid de nobilitate, et antiquitate Aquileje, ceterorumque Pa=
trie locorum a probatissimis authoribus per me excerptum est. Mis=
sas enim faciam nugas pene infinitas, in quibusdam Chronicis
scriptas, que cum impudentissimis mendaciis referta sint, ne refe=
renda quidem illorum fuit opinio. Tuum modo erit, si minus erudi=
tus auribus tuis impolitus, et incultus sermo satisfecerit, mee
erga te benevolentie, non mee temeritati tribuere; id ut facias
etiam atque etiam oro, deprecorque. Vale decus verum, solatium, atque refu=
gium miserorum. Vale.

II.

Fabii Quintiliani Hermacoræ

= De antiquitatibus Carneæ =

Libri IV.^{or}

cum Præfatione Jo.^{is} Joseph Livuti Natalis F

Ad antiquitates Carnee Fabij Quintiliani Hermacore
Præfatio

Johannes Joseph Liruti de Villafredda .... J. C. Utinensi.

Ut aliquo modo, cum nunc aliter non suppetat, amicitiæ vinculum, quo
pene ab infantia conjunctissimi sumus, apud posteros nostros, quorum hæc
mea Collectio in oculos incidet, commendatum sit; et ut ijdem, cum a hoc
seculo decedere erit necesse, qui par amicorum fuerimus, resciscant, patere
Vir humanissime, æque ac amicissime, ut hanc meam qualemcunque præ=
fatiunculam nomini tuo et amicitiæ nostræ nuncupem. Quamvis enim te
Virum jurisconsultissimum publica et privata assidue distineant, et arcta obsidio=
ne quasi te circumeant, animusque plerumque ijs versetur in rebus, quæ
otij mei nequicquam sunt; scio nihilominus, nec te aversum ab ijs animum
habere, quæ res proferunt in lucem antiquissimas cum occasio adsit, libenti
animo autem illis adjicere, præsertim si cum rerum notitia eloquentiæ quo=
que vis sit conjuncta, qua delectaris plurimum, et cui in laude præcipuus
in Foro versaris. Eam autem Romanam eloquentiam in historico nostro, si lege=
re vacat, agnosces, quæ seculo XV.° quo vixit, vix in paucis, non solum Forroju=
liensibus, sed Italis, deprehendes; et ut de scriptore et de Opusculo, antequam
illud percurras, notionem aliquam habeas, quæ in ejus historiola observare
mihi contigit, liberali animo, ut tuus mos est, accipe.

Dum Hermacoras, amori patriæ suæ nimis indulgens, ejus laudes unde=
cunque expiscare satagit, amore eodem exundanti obcæcatus id pluribus
verbis peccavit, quod alij nostri Forojulienses quoque. Forumjulij nempe ur=
bem hac, illacve in provincia novam condendo, quam antiquissimam uno tan=
tum in loco consedisse apud omnes est tritum confesso, quæque citra controversiam
ut par erat, nunc docti viri omnes in Civitate Forijulij adhuc vigere a=
gnoscunt. Hinc ipse omnia, quæ Paulus Diaconus posterum memoriæ tradidit
de Civitate Forojuliana, ad suum inter Alpes positum Castrum Julianum,
ut Diaconi verbo utar, velut latino et proprio Julium Carnicum perpetua ora=
tione detorquet; ita ut in alienis corradendis occupatus, suorum obliviscentur
eaque in tenebris latere permiserit, cum potius sua diligenter persequi et curare,
Juliumque urbem inter alpinas et authoris Julij gravis et sua dignitate nobilem, potius
e ruina sua educere et in lucem proferre debuisset. ——

Si hanc de Forojulio Hermacoræ hallucinationem demas, hæc illius Historia esse nobis debet in pretio, tum quia plures illius alpinę provincię notitias non obvias refert, tum quia id scriptor noster politiori latina lingua exequitur, quod # utique nec vulgare, nec obvium erat in Italia sęculo XV.° labente, quo Hermacoras civis Tulmetinus floruit; qua de causa ipse cum reliquis nostris latinę linguę reparatoribus non immerito esset connumerandus. Prętereo quasdam novas omnino, vel aliis nostris Forojuliensibus scriptoribus indictas notitias, vel varia et partium studio vitiata narratione omnino in contrarium sensum detortas, quę plurimum historię nostrę lumen afferunt; inter quas non minimi momenti, inflictum, et impactum Tristano Savorniano crimen Johannis Moravi Patriarchę occisi, animadvertitur.

Hoc opus, ut patrię honorificum, et habitatoribus non injucundum lectu, scriptoris nomini quoque consultius civis quidam Tulmetinus, cujus nomen sub illis siglis J. C. S. D. quę fronti epistolę pręambulę sunt impositę, ea fere arbitror, sęculo sequenti XVI.° typis edere paraverat, laudataque epistola editionem Communitati Tulmetij inscripserat; sed quo casu, quave de causa id non perfecerit, cum opusculum typis expressum nullibi extare sciam, ignoro, remque infectam remansisse existimo. Hęc Historia in Deditione Forojulij et Carnię ad Venetum Principem desinit.

Nota di altro carattere.

(In codice Jo. Baptistę Puppi J.C. Tulmetini frons habet = Fabij Quintiliani Hermacorę nobilis Tulmetiensis De Antiquitatibus Carnię libri IV. conscripti a Josepho Cillenio, cujus est epistola subsequens.

Un Codice di questa Storia trovasi ne' MSS Fontanini della collezione Concina in San Daniele; esso offre alcune varianti del testo ad una due di noi del libro IV, il secondo però mancando per perdita d'una carta)

Nobili et Perillustri Tulmetij Communitati

J. C. S. D.

Quod vetera provinciarum monumenta, qualitates, mores, res gestę aliquando ceu turpi demandatę oblivioni perierint, aut scriptorum inopia, vel sane incuria id factitatum existimo. Quippe cum Carnica regio, nunc Carinthię, Forojulioque conterminea, inhabitantium simplicitate, innocentiaque contenta literarias artes fere non noverit et agrorum culta detenta scitos non prestiterit homines, qui bella, qui paces, quive fędera, ac tare quęque stylo describerent suo; tenebris sic involuta, ac parum nisi sibi cognita diu stetit Patria; cum defluente paulumper ętate, excepit animos

vertaset quos rudes effecerat inclementia loci, magistra rerum sociatia
expolivit. Hinc soluti legibus populi, condito sibi plurimorum regimine, sub
imperium dati Statuta, sanctiones et quæ ad bene vivendum opitulari videba-
sunt, decreta; atque ut non modo pacis, sed belli etiam temporibus res suas
tutari apprime valerent, Comitiis Palmetinis, veluti provinciæ caput,
deportatis, Communitati summa rerum demandata est. Quæ vero invalescenti-
bus annis peracta sunt, quæ sors aut propria, aut aliena, urgente dominatio-
ne fuerit subsecuta, unus Fabius Quintilianus Hermacoras patriæ consu-
lens nomini in unum congerere, repetitis ab Archivio publico memorialibus, (aliter a tabulario publico monumentis)
XV.o jam exacto prope finem Sæculo, operæ pretium duxit. Hujus Manuscripta
malo fato diu latentia ac fere deperdita, tandem non sine numine comperta
tenui, sed qualia ignarus exarator ex vetusto ejus ac pene inintelligibili exem-
plari deprompsit, ut addere manum et in occursum Codicis ire necessum fuerit.
Quare ne benemeriti Concivis nostri labor deperiat, neve quæ situ digna in pro-
vincia evenere, in cassum eant, prælis statim demandare, ipsius meæ patriæ
decori auspicato prospiciens. Hic regionis status, conditio, mores atque memoriæ
obliterata videbantur monumenta, res gestæ, belli, pacisque consilia actutum
in aperto sunt. Nec sociali quadam necessitudine deerunt Forijulij notitiæ,
videlicet qui fuerit Patriarcarum ambitus, dominatio, vires, quæ jusdicentium
Castellanorum factiones, fœdera et a Dominio defectiones, quæve Germanorum,
aliorumque Principum decursiones et induciæ, addita tum primum, scriptoris opinio-
ne pluribus suffulta auctoritatibus et argumentis; Ubinam et quale fuerit Op-
pidum Julium a Cajo Julio Cæsare extructum, vel ejus nomine augustatum. Tu
interim Nobilis et retroactis sæculis spectata Communitas grato excipe animo,
quas tibi dat Concivis tuus Quintilianus imitandas majorum memorias, et
quas plurimis expurgatas mendis, quoad fieri potuit, honorifica ferme
munera; alter filius tuus ultro tibi defert et dicat. Vale et semper vale.

De Antiquitatibus Carneae

Fabij Quintiliani Hermacorae Libri Quatuor.

Liber I.

Universam regionem illam, quae inter Liquentiam flumen Tarvisinum agrum terminans et Adriaticum sinum, Istriam, Japidiam, Alpesque superiores, Italiam a Germania dividentes, continetur, Carnorum provinciam antiqui nominavere, ejusque incolae Carni populi dicebantur, cujus Metropolis fuit Aquileja Civitas, nobilissima Romanorum colonia, circa quam C. Julius Caesar dum proconsul in Gallia bellum gerebat, tres legiones in hybernis collocare consueverat. Omnis ea provinciae pars, quae a flumine Fella, quod prope Venzonum oppidum in Tiliamentum labitur, usque ad mare protenditur, mutato, ... nomine Forumjulij dici coepta est, illiusque populi Forojulienses appellati ad eorum opinionum differentiam, qui Forojulienses Transpadani, Plinio teste, dicti sunt. Reliqui vero populi, qui a flumine Fella supra, Alpes incolunt, quibus tanquam se invicem jungentibus includuntur, et antiquum nomen retinuere et hodierno quoque die passim Carni populi nuncupantur. Hujus igitur superioris provinciae descripturus Antiquitates, antequam rem ipsam aggrediar, illius situm, locorum qualitates et incolentium mores explicare, operae pretium fore existimavi, ut qui haec perlegent, quid ubique in ea gestum sit, facilius intelligere possint.

Omnis igitur regio in quatuor partes divisa est, quae communi illis gentibus vocabulo et Quarteria et Canales appellantur, quorum primum, ad Orientem solem vergens, Incarojum nominatur, habetque Torrentem nomine [illegible]erissonum, quod medium inter fluit, quodque Butium fluvium ingrediens ambo Tiliamenti aquas adaugent; Quod vero ad Occidentem protenditur, Subclivij quarterium est, in cujus capite nobile Tiliamentum flumen exoritur; medium autem locum huic proximum Quarterium Gorti tenet, cui adhaeret Quarterium D. Petri, a vetustissima Ecclesia Collegiata et Apostolorum Principi dicata nomen trahens. Hae vallis Butium rapacissimum flumen excipit; Gortum vero Decanum, quae diversis itineribus in Tiliamentum dilabuntur. Accedit Gorto Plavis quoque flumen celeberrimum, quod ex monte quodam, Setia vocato, ortum ducens, indeque Arcton versus pertransiens Vallem Zappatam, cujus incolae etsi Germana plerumque utantur lingua, tamen inter Carnos connumerantur, et Julmetinj ...

parent; per hiantium montium anfractus, sylvestribus ripis præceps inter saxa devolvitur, exceptusque mox agro Bellunensi et utramque ripam clementiore alveo præterlabens et navium pondera sustinens, Adriatico mari sese immittet. Habet etiam Quarterium D. Petri lacum subtus pagum Timavi ex purissimis aquis ibidem scaturientibus confectum, qui exquisiti saporis truttas incolis subministrat. E regione vero ipsius pagi ultra Butium ex quodam monte, qui ex præruptis undique saxis constat in cccc. passuum altitudine, unicum tantum ore, erumpunt uberrimæ ac perennes aquæ, illico ad pistrinæ, plurium quæ officinarum usum largæ, abundeque sufficientes, a quibus Timavi nomen loco illi impositum fuisse credendum est. Paulo infra ex altero Primosii montis latere exoritur Rivus nomine Moscardus mira rapacitatis, cujus alveo incredibilis magnitudines saxa præcipiti gurgite rotantur, modo in summo extantia, modo sese ad imum deprimentia; ita ut durante vertiginis impetu aqua nullibi appareat; quo sæpe fit, ut illac iter facientes siccum, aridamque arenam, quæ solidæ telluris speciem præsefert, cernentes, in eam ingressi, et ipsi et equi pectore et capite tenus demergantur; neque inde evadere possint sine aliorum subsidio, qui assibus suppositis, ne et ipsi in easdem incidant voragines, eos tandem, ægre tamen inde educunt et periculo liberant. Solet præterea mirus hic, quod mirum omnibus videtur, vel nullis ingruentibus imbribus, æstivo tamen tempore, placido ac sereno cœlo, eximiæ magnitudines saxa secum trahere, eosdemque vortices efficere, quos pluviosis, nimbosisque diebus inducit; nullibi, ut diximus, prorsus aqua apparente. Idem quoque traditum est a Johanne Boccacio de torrente quodam Cerratonio, inter Pistoriensem et Lucensem agrum fluente, nisi hoc uno a nostro differt, quod ille, singulo decennio tantum, vel paulo longiore intervallo, subito ac fortuito motu, magnorumque ex imo telluris ventre lapidum vomitione, vel incolas ipsos fallat incautos; hic vero singulis æstivis temporibus easdem repetat vices, quamplurima damna agris, quos inter montium fauces lapsus præterfluit, quotannis inferre conspicitur et cum nullum latentis vis argumentum afferatur hic tamen digna sane, quæ in medium producantur, vel incolentium metu et opinione efficta, vel rei veritate nixa (nihil enim temere affirmare ausim) nonnullam rationem ejusdem commotionis adducunt. Quidam nam pastores illius Primosii montis incolæ mihi diversis temporibus constanter affirmare non dubitarunt, sæpe a se, dum greges et armenta illic pascerent, pastim sereno cœlo, tamquam vocem hominis, immanem aliquam molem attollentis,

Fenomeno rimarchevole del Torrente Moscardo.

Cod. Lonica Cerretorio

exauditam, non sine magno suo pavore, eodemque pene momento ingentium saxorum ex ipso monte evulsorum, fragorem, aeris etiam aliquando commotionem, tonitrua et grandines repentes subsequi solere, nonnullosque interdum boves, prope ipsum locum tunc depascentes, precipites actos; quę omnia adscribunt veteri perjurio, in ipso monte a quodam Domino perpetrato, cujus paulo post secuta morte, ingentes, terrentesque voces in hunc diem exaudiri et horribiles quasdam species illis in locis versantes videri afferunt. Sunt etiam preter eos, qui supradictis Quarteriis continentur, plures pagi circa Tulmaticum oppidum, totius Carneę caput, cui nomen dederunt preterambulantes aquę Tiliamenti fluminis, toto Forojulio celeberrimi; quod et ante conditum oppidum et postea per multos annos Tulmentum vulgo dicebatur, eoque nomine antiquitus appellatum fuisse, tam publicę, quam privatę tabulę testantur, postea vero mutato priore nomine a Tilla et Veneto, ex Phaetontis genere ortis, Tillaventum dici coeptum est. Constat siquidem Phaetontem ex Attica regione profugum cum Ligure ejus filio, a quo Liguri dicti sunt, multis ante Oenotrium Arcadem secalis, in Italię occidentalem partem sese recepisse, oramque eam, quę nunc Venetia dicitur tenuisse. Ex Ligure vero Cygnus, qui Cenomanis nomen imposuit, originem duxit et ab hoc Cygno Eridanus, qui Eridano fluvio nomen, hodie Padus indidit et ex Eridano Venetus, qui Venetam oram a se jussit appellari, genitum fuisse preferunt; a quo Tilla demum exortus, sua et paterno nominibus junctis, Tillavento nomen fecit. Caeterum hi Pagi in Plebes (sic nam nonnullorum vicorum collegia patrio nomine nuncupavunt) dividuntur, quarum primum tenet locum Plebs Tulmetii, in eminenti ultra Butium edito loco; proximę sunt Plebes

Invilini, Versilliarum et Cavatii, quę singula plures complectuntur pagos;

habet autem plebs Cavatii lacum, ab eadem denominatum, qui non solum perfecti saporis truttas viginti pondo, sed etiam anguillas ejusdem pene magnitudinis, nulliusque loci secundas, Lucios etiam et tincas, quales nusquam alibi reperias, optime alit; nil non firmi in eo residet, namque ipsum puri et nitidissimi aquę, ex proximis montibus prodeuntes, efficiunt, et in longitudinem ultra passus M., in latitudinem vero aliquanto minus patet. Continet hec omnis

regio pagos CLII. Sterilis autem adeo est, ut cum ob ipsius agri infecunditatem tum ob fluminum rapacitatem, quę incredibili impetu e montibus devoluta et nullis alveis contenta, in agros undique irruunt et magnos terrę cumulos secum trahunt, fruges ad inhabitantium commodum, utcumque necessarias prestare nequeat, importatis tamen e Forojulii frugibus, ac vinis maxime utuntur, magnusque apud eos

incolis pecorique usui est. pascua enim habent uberrima; montesque non
minus ad pecudum innumeram turbam alendam aptissimos; verum etiam
proceris arboribus tam ad navalem, quam fabrilem et ignis usum pertinentibus
refertos. Praeterea hujus regionis incolae institoriae industriae, variaeque generis
mercaturae, quam non modo in Italo et Germano solo, verum etiam in totius
fere terrarum orbis partibus circumferuntur, sibi et suis victum quaerunt,
ex quo, non quemadmodum nonnulli falso opinantur, eosque habent, esse stupentes
naturae, sed potius callidi admodum et sagaci ingenio, res ipsa demonstrat,
corpus namque, animumque assidue exercent, diversamque rationem, quam omnes
fere rustici sequuntur, ineunt, etenim frigoribus parta plerumque fruun-
tur; nam hyemali tempore foris, ac sub dio vivunt, ubique adjutoria senec-
tutis labore et industria parant. Sed ne quis eos agriculturam omnino neglexis-
ses existimet; nam quotannis ineunte aestate ad fruges colligendas domum rever-
tuntur, exactoque reliquo omni tempore, domesticis rebus compositis, ac sementa
peracta, per hyemem intermissa negotia statim repetunt, ex quo magna sibi
pecuniae vim comparant: hi nec agriculturae, quae ipsis solatii ac requiei loco
est, neque peregrinationis aut laboris spe lucri, eos satietas unquam capit.
Quod autem Joannes Candidus Commentariorum Aquilejensium lib. I asserit Carnos
populos gutture adeo intumescere, ut maxillas plerumque excedant, credo doctissimum 13.
et in historia conscribenda diligentissimum virum locorum imperitia, quod ejus
pace dictum sit, facile in errorem adductum; rari nam sunt in hac provincia,
qui hujusmodi morbo laborent. est tamen Vallis quaedam huic regioni finitima,
quam Juliam latino nomine nonnulli dixere, incolae vero Zeliam a flumine
quod eam intersecat, appellant; in qua maxime circa locum nomine Lotta-
chium magna hominum pars aquarum, quibus utuntur, ut ipsi asserunt, vitio
incredibile gutturis tumefactionem patiuntur, nec solum hac corporis de-
formitate sed etiam quadam mentis stoliditate, animique torpedine
quamplures afficiuntur, ut etiam loquelae usus adeptus esse videatur.
Quapropter a quibusdam Germaniae Principibus (Vallis nam haec inter Germaniae
partes annumeratur) utpote qui divitiis et opibus affluunt, hujusmodi
homines joci loco in delitiis habentur et eos in conviviis tempestivis adhibent,
eorumque ineptiis ad cachinnos, risumque excitantur: ut etiam superiori anno
quidam in gratiam nonnullorum nobilium non paucos hujusce generis homines
ex eo, quem supra memoravimus, loco plaustris Viennam usque advexit. ego tamen
magis pii ac Christiani animi fore duxerim, ipsorum infelicitate ac miseriis moveri,

quam Stultitijs delectari? Sed nos ad propositum iter revertamur.

Hoc metallicarum quidem divitiarum prorsus expers non est, Carnorum provinciae, argenti nam fodinae extant in Primosio monte prope pagum Turdarum, et etiam in Avantio Canalis Gorti. Ex monte quoque D. Petri prodeunt quaedam aquae, quas vernaculo sermone Pudias vocant, tam hyberno, quam aestivo etiam tempore ebullientes, nec minus colore, quam sapore, odoreque sulphureae, quibus incolae persaepe ad scabiem expellendam, et ad omnia alia, in quibus sulfur adhiberi solet, utuntur. Uvae quoque circa Tulmetium, nec non et infra et supra exoriuntur, ex quibus vinum efficiunt, quod licet hyems difficilioris digestionis acerbamine videatur, aestivo tamen tempore in mitiorem redactum naturam, et stomacho non adeo laedit, et sitim mire depellit. Carnes quoque cujusvis generis et lacticinia in proximis locis primum sibi numerum vindicant. Praeterea venationibus et aucupio locus ipse consulto a natura editus esse videtur; in quo quidem leporum ac cujusvis generis avium ubique copia reperitur; gignunt modo superiores et altiores Alpes candido et niveo colore lepores, quos laqueis a venatoribus captos nobis non semel et videre et comedere licuit. —

Quarterium illud, quod longissime ab oppido Tulmetij extenditur, triginta, quod vero proxime, viginti millia passuum distat. Fuit olim in hac regione ad radices montis D. Petri vetustissimum ac nobilissimum oppidum Julium Carnicum appellatum, in quo nunc est parvus vicus, qui adhuc Julij nomine retinet, pluresque diversis in locis arces et castra ad numerum XXIV, e quibus sunt Castrum Tulmetij, Divi Laurentij, Fusei, Verzegnis, Invilini, Subelinij, Nonte, Luintij, Sezie, Sutrij, Damarij, Siaj, Moggij et Cavatij paulo supra lacum, quem superius descripsimus, situm; caeterorum vero nomina vetustate et scriptorum inopia periere, de quibus alibi plura dicturi sumus. His singulis deletis, omnium horum populorum jurisdictio per Patriarchas ad Communitatem Tulmetij delata fuit, et adhuc Venetae Reipublicae benignitate apud ipsam eadem residet autoritas, ut inferius demonstrabimus. Qualis autem fuerit totius Forijulij status ante Aquilejam conditam cum propter earum temporis vetustatem ipsius, ut non satis vera, sic parva haberi potuerit notitia, brevi compendio res tantummodo Carnicae descripturus, hic omittendum duxi. Postquam igitur incumbentibus barbaris Senatus Romani decreto a P. Cornelio Scipione Nasica, C. Flaminio et L. Manlio Acidino Latina Colonia Aquilejam deducta est; omnem provinciam tam superiorem quam inferiorem

Romanorum Praesides et Duces Aquilejae sedem suam habentes regere consueverunt,

usque ad annum Dñi CCCCXII., quo Alaricus Gothorum rex e Scythia
cum CC. militum millibus, torrentis instar, Forumjulij ingressus, superiorem et
inferiorem regionem cædibus et incendijs involvit; Romamque quondam orbis do=
minam per annum obsessam, fameque consumptam cepit et incendit Anno ab U. C.
MCLXIX. Parvo postea tempore interjecto Valentiniani Imperatoris tempe=
state, Attila Hunnorum rex innumeram barbarorum Hunnorum, scilicet
Gepidarum et Ostrogotorum falangem secum trahens, Istria devastata, Aqui=
lejam per triennium obsedit, eamque captam funditus subvertit,
sedente tunc Niceta Patr. XIX post D. Marcum; Concordiam quoque et Alti=
num devastavit, ac omnem Forijulij regionem maximamque Italiæ partem in=
cendijs, rapinis ac cædibus fœdavit. Quo tempore ferunt Arcem Utini, quæ
in edito loco sita, velut specula, domos superiminet omnes, ita ut ejus prospectus
in Patriam fere universam se extendat, ab Attilæ militibus, Aquilejæ obsi=
dione durant, conditam fuisse. Ab his temporibus atque ad imperium Justini
afflictæ sunt, ut ad nihilum propemodum redactæ viderentur, cum brevi
minores tam gravibus ac frequentibus barbarorum incursionibus Italiæ res
spatio diversis tum origine, tum moribus efferatis nationibus in terrena
cuncti inservire cogebantur, ita ut nullum habuerit firmum ac durabile
dominium, vel saltem dominij speciem. Forojulienses et Carni, qui eandem
quam cæteri Italiæ populi, fortunam experiebantur et eo fortasse graviorem,
quod omnes pene a barbaris in Italiam factæ irruptiones per Noricum et eam
quæ nunc Carinthia dicitur, regionem primæ ad expellendam immanem sanguinis
Italici sitim, quam ipsi barbari præferebant, expositi esse videntur.
Infra eam propositum tempus post Attilæ obitum Ostrogoti duce Theodorico
Forumjulij ingressi prope ruinas Aquilejæ Odoacrum Italiæ regem prælio superarunt,
omnemque earum regionem circumjacentem ac Italiam universam pervagati innu=
meras ubique strages ac direptiones edidere; quos consecutus Totilas Gothorum
rex, imperante Justiniano, Forumjulij ingressus universam provinciam ipsam, Ita=
liamque afflixit ac Romam cepit et devastavit. Alboinus A.C. 568 demum
Longobardorum rex, imperante Justino minore, sedente Benedicto I Pont., Ita=
liano modo XXIX Patr. Aquilejæ, Pannoniam linquere et Longobardos in
Italiam ducere constituit, innumerisque suis copijs (a) triginta Saxonum millia
adjunxit et per eam, quæ, ut supradiximus, semper ad Italiæ exitium pa=
tuit, portam, iter fecit. Pannonia nam decedentes per Noricum, quæ prius
Avaria, nunc Austria dicitur, pervenire in Liburniam provinciam, scilicet
(a) Alboinus cum bis centum millibus Longobardis Italiam ingreditur
(b) ~~Alboinus pro~~

Forijulij; hoc nam nomine et antea (A) designata fuit omnemque regionem illam
tam superiorem quam inferiorem, sub ditione accepit; cumque Gisulfum nepotem
ei provinciæ præfecisset, reliquas Italiæ urbes, oppugnare instituit, prout ma-
jorem revera illarum partem quamcito subegit. Firmata ibi Longobardo-
rum sede et vita functo Alboino, nobiles Longobardi præempto successo-
re Clefo, triginta ex privatibus Duces creavere, quibus singulas provincias re-
gendas commiserunt, et Gisulfum Forijulij proximisque regionibus præfecerunt,
quibus antea a patruo fuerat præpositus; quam regnandi rationem longo
postea tempore servaverunt, donec abominati tot Ducum tyrannidem ad Mo-
4 narchicum dominium reversi sunt. Hisce autem Julienssium provinciam, Carnorum
que una cum ea Italiæ parte, quæ adhuc ab ipsis Lombardia nominatur,
sub Ducum titulo regentibus, circiter extremum Phocæ imperij tempus, se-
dente Bonifacio IV. Pont. Max.^mo et Agilulfo Longobardorum rege, Avares
Hunni, qui et Bavari dicuntur e Norico in Italiam profecti, Forumju-
lium invasere, quibus intimas ejus provinciæ partes tenentibus (B) Gisulfus Dux
qui Gisulfo successerat, cum omnibus iis provincialibus, ad arma ferenda idoneis,
occurrit, collatisque signis acriter utrinque pugnatum est; quo in prælio
Gisulfus multis confossus vulneribus oppetijt, cæsis etiam quampluribus Lon-
gobardorum millibus. Avarus ergo victor, provincia rapinis et incendiis va-
stata, captisque circum oppidis Cormono, Arthenea, Glemona, Ospo per vim
aut deditionem receptis, cum exercitu ad superiores Carnorum partes se
contulit; quia in oppidum tunc munitissimum in ipso alpium ingressu
positum Gisulfi conjugem una cum primatum Longobardorum uxoribus
opes omnes locorum natura fretas intulisse audierat; (C) obsederunt
igitur oppidum Avari, eoque brevi tempore, novo proditionis genere
potiti sunt. Cum nam Romilda, Gisulfo viro, ut supra vidimus, orbata,
Avarorum regem crispo capillo insignem, aurataque clamyde fulgen-
tem circa oppidum inequitantem fuisset intuita, statim ipsius amore
capta sese, oppidumque ei tradidit, pacto prius inito de conjugio cum
ipso contrahendo. Avarus, accepto in ditionem oppido; una tantum
nocte feminam ad se admisit, quam postea duodecim militibus tradidit
abutendam, dimissaque plebe ac præda ex oppido comportata, illud
combussit, funditusque delevit adeo ut vix ulla vestigia postea appa-
ruerint. Licet vero nonnulli, inter quos Candidus comment. Aquil. lib. IV.

(A.) Albuinus prope Veronam necatus veneno a Rosmunda uxore, eo quod eam
coegisset in cranio Cunimundi patris sui.
(B.) anno 610 vel 614.

hec eo in loco evenisse scribit, ubi nunc est civitas Austriæ, ibique Julium
oppidum ab Avaris excisum fuisse asserit, opinio non placet. Ego tamen
pluribus nixus argumentis affirmare ausim, hec potius in Julio oppido
quod in Carnea nobilissimum extitisse non ambigitur, quo in loco adhuc
est pagus Julium appellatus, ab Avaris fuisse gesta. Blondus nam
Decade I. lib. IX Julium supramemoratum, in ipsis montium faucibus
positum fuisse scribit; idemque Justinianus Venet. Histor. lib. VII. confirmat;
quod quidem de situ, ubi Civitas Austriæ posita est, nullomodo dici potest,
utpote plano, patentique loco existens. Quocirca omnibus quidem probabi-
lius esse debet, Longobardorum ducem, reliquosque ejus gentis primates u-
xores et [pagani] in oppidum Julium, inter Carnos situm, contulisse, cum
et ipsum in montium faucibus extitit et XXX. fere passuum distantia locus
exiguo militum presidio contra longe majorem hostium numerum defendi pote-
rat, quam in plano et aperto campo, ac primis inimicorum in provinciam
irrumpentium, incursionibus patentem; cujusmodi est memoratæ Civitatis
Austriæ situs; omnes nam vias per quas in Italiam barbaris iter patuit, vi-
ca Civitatem, vel paulo longius esse nemo est qui nesciat; velut Verucca Illi-
[distalonis] ex Istria et Goritia, Noricia longe latissima ex Liburnis, [Dacu-Scis]
et Noricis, Tulminia ex Carinthia. Contra vero Julium antedictum
funditus ab Avaris eversum, ut Blondi verba plane demonstrant: hec
scribit = preda ex oppido asportata, Avares ædificiis ignem immiserunt,
nec prius inde movit rex, quam oppidum munitissimum, opulentissimum
solo æquaret = Sabellicus quoque, De Vetustate Aquilejæ lib. IV post-
quam Julij eversionem, de qua superius egimus descripsit, subdit = Que ita se
habent, Paulus Diaconus qui ejus rei auctor est, videat, quomodo oppidum
quod Civitatem appellat, Forumjulij esse possit, cujus vestigia non modo non
manere, sed inter oppida patriæ locus ipse frequentissimus sit = Quibus
adductis rationibus clarissimus nobilitate et doctrina Bernardus Justinianus
Venet. Hist. lib. VII descripta prius oppidi deditione = Illud, inquit, Avari
ab ipsis radicibus everterunt, ut non solum instauratum sit unquam
sed ubi nam situm fuerit, nullis certioribus vestigiis aut monumentis
constet; nisi quod dum in ea provincia legationis munere perfuncti

admiraremur, vetustissimi nobilis oppidi vestigia et semitarum et incolas et locum; repertusque est in ingressu alpium aliquanto supra Talmetium vicus adhuc cum nobili Ecclesia; ubi pavimenta conspiciuntur musivo opere depicta, et lapides juxta templum, antiquis et magnis incisi literis. Cujus loci nomen cum quęreremus et Julium respondissent, facile intelleximus eundem esse, quem quęrebamus et Zulium corrupto nomine appellari. — Hęc Justinianus. Constat modo pluribus argumentis oppidum prędictum a Julio Cęsare conditum fuisse, cum illac ipse cum exercitu contra Helvetios proficisceretur, audito nam Helvetiorum motu Cęsar, ut idem ipse Lib. I. De Bello Gall. testatur — Duas in Italia legiones conscripsit, et tres, quę circa Aquilejam hyemabant, ex hibernis eduxit, et qua proximum erat iter, in ulteriorem Galliam cum illis legionibus ire contendit — Cęterum nam alpium aditum Helvetii occupaverant, pręsidiisque munierant, ne illac Romanus Consul exercitum trajiceret. Porro hodierno quoque die nulla est frequentior aut brevior via ex Forojulii in Helvetios proficiscentibus, vel inde huc remeantibus, quam ea, quę tendit per montem Crucis, in limite Quarterii S. Petri situm, in quo Julium quoque oppidum extitisse demonstravimus; quo in monte via, quę antea difficilior fuerat, permeabilis ut fieret, a Julio Cęsare curatum est. Cui rei monumento sunt quędam literę medio fere montis ascensu, magno incisę saxo, quę hujusmodi sunt —

JVLIVS CAESAR HANC VIAM INVIAM ROTABILEM FECIT. — Ea vero occasione oppidum supradictum a Cęsare conditum et munitum fuisse credendum est; cum, ut si non perdomito hoste, humanę necessitates quidem a Gallia, quam petebat repulisset, id post se relinqueret, veluti liberi regressus pignus et pręsidium, tum etiam ne eadem via barbaris in Forumjulii ingredi conantibus pateret, oppidum in Alpium radicibus, tanquam firmum propugnaculum opposuit. Insunt pręterea pagi nonnulli, tam supra quam infra locum in quo Julium esse diximus, quorum nomina redolent antiquitatem, ut Formię, Sotia, Arta, Nucria et Sutrium, quorum incolę etiam nostra tempestate pavimentorum vermiculato opere fragmenta, marmoreas columnas, fractas tamen, exaravere; urnęque in quibus mortuorum cineres antiqui reponebant, repertę sunt, et plura etiam sepulchra, e magnis quibusdam saxis excisa. Probat insuper tum antiquitatem, tum nobilitatem vetustissimum templum, in elato montis cacumine positum, et

Apostolorum Principi dicatum, cui Prepositus cum octo Canonicis inserviunt, quorum quidem Capitulum, prefer Aquilejense, cetera totius Patriæ vetustate precedit, habetque Prepositus locum, auctoritatemque suffragii in Generali Patriæ Parlamento. Multa præterea extant in ipso Julij vico antiquitatis vestigia, ac inter cetera in vestibulo Ecclesiæ D. Leonardi temporis injuria adesum quoddam saxum, in quo hujusmodi litteræ inspiciuntur.

SS. SA - - - - - - - -
PECVNIA REFECERE ET
INAVRATA IN FASTIGIO V
ET SIGNA DVO DEDERVNT
... NIO PL. PRINCIPE
.... POTITIO SEX L. ARGENTILLO
MAG VICI

Varianti del Codic Condin
S. S. S.
DEDERE
ANIO P. L.
POTTICIO. SEX ARGENTIL

ex eodem loco alter lapis Venetias advectus est hujusmodi litteris:

Sex Erbonius Sex. L. Fron....
Regontius. Primi Et. Gentil L. Jucund ..
.... potitius T L. Philemon
Sex Erbonius Sex. L. Philogen ..
Gavius Philemonis L Hilari.... ..
..... egontius. L L. Stephanus
... mulvjus. Ditionis. Latinae. Senecio
Gavius. L. L. Gratus
..... iarus Vetti T. Ser
... agistri. Aedem Herculis D. S P.
Sex. Erbonio. Sex L. Diphilo
.... Quinctilio. M. L. Donato
Mag. Vici.

Cod Comin
Sex Erbonius sex Sex. L. Fron
Egontius Prim et Genti IVC
X Votticus Argentill. Ano. J.
Titius T. L. .. . Philemo
X Erbonius Sex L. Philogen.
Gavius Philemonis L. Hilario
... Egontius L. L. Stepanus
Mulvius. ditionis Senetio.
Gavius L. L. gratus
La. Rus Vetti. T. Ser.
Agistri Aedem Herculis D. S P.
X Erbonio Sex. L. Diphilo
Quintilio M. L. donato.
Mag. Vici.

In angulo eiusque Plebis Tulmetij ex eodem loco exportatum, ibique repositum est saxum cum his litteris.

M. Iuventius
M. F. Cla
Oclatus. Vet
Coh. VIII. Praet
T. F. J. Sibi.

Cod Comin
M. F. C.
~~Cod Comin~~
Pret

Tulmetij quoque in ædibus Josephi Gortandi ex eodem loco est aliud saxum.

L. Cominius. L. M. L.
Natira
L. L. L. Philostratus
V. F. Sibi et Suis
L. L. L. Cito
L. L. L. Raetus
L. L. L. Princeps.
Cominia L. L. Urbana
L. L. L. Galata.

Cod Com
Sibi et Suis

Duo item fragmenta marmorea in vico Julij in quodam muro inserta conspiciuntur his litteris.

	Variante del Cod. Cav.
Pub. Consedius	— —
M. Adduxere	— —
Hoc. Victor	Hac Victor
Regontius	— —
Sementi.	Sequenti. —

Sunt praeterea alius loci vestigia aut vetustate consumpta periere, aut aliis incolentium negligentia deportata fuere. Haec nos dissertatione prosequuti sumus, eo fortasse longiore, quam res ipsa per se clara exigere videbatur, et quod verisimilius de Julij oppido [illegible] sentientibus videbitur, id et probare et tenere liceat; et ne nos videremur parum considerate fecisse, qui aliud, quam Paulus Diaconus antiquus harum rerum scriptor et Joannes Candidus vir apprime doctus de Julio senserunt, tenere et affirmare ausi fuerimus; non nam parum haec argumenta, doctissimorum hominum sententia comprobata, nobis valere visa sunt ad dignoscendum, utrum in hac potius Carnorum regione, ubi nunc est Cividatum, antiquum et nobile Julium oppidum extiterit; ita autem a nobis non contentionis alicujus gratia haec scripta sunt, a qua et natura et instituto abhorremus, sed ut patriae nostrae, cui vitam ipsam nos debere fatemur, quantum in nobis est, monumentis contabescemus.

Hoc oppido igitur, ut supra vidimus, Romildae libidine et opera capto, quo direptoque et everso, magnam Avari praedam, ingentemque mortalium numerum secum adduxere, inter quos Tasso et Caco majores natu et Rodoaldus et Grimoaldus minores Gisulfi filii capti sunt, duaeque eorum sorores, quae non modo forma singulari, sed etiam spectata pudicitia insignes, Inmanis postea Ducibus in matrimonium collocatae sunt; et adolescentes, parvo interjecto temporis intervallo, hostiles manus evasi et in patriam reversi, non modo paternum Ducatum recuperarunt sed etiam late protulerunt. Hi ultra Patriae, hujusque imperii et regionis fines, eam Germaniae partem, quae nunc Zelia, corrupto vocabulo, olim Julia dicebatur, ut libri initio ostendimus, imperio suo adjecere. Sed dum Caco et Tasso mirabili concordia Ducatum regunt, Gregorij Romani Patricij fraude Opitergium accersiti, ibi dolose (licet non inulti) et crudeliter occisi sunt; quorum necem Grimoaldus eorum frater, Longobardorum regno adepto, graviter ultus est ita, ut Opitergium, ubi caedes patrata fuerat, funditus everterit. Tassoni et fratri in Forijulij Ducatu successit Grasulfus patruus, aegre id ferentibus Rodoaldo et Grimoaldo Tassonis fratribus adolescentibus;

quo vita functo, venit ad Ducatus dominium Ago illius filius; quo itidem ab humanis exempto, Lupus Ducatum adeptus est, cujus quidem nomini mores nimium congruebant; miræ namque fuit rapacitatis, ut ne Ecclesiasticis quidem ornamentis parceret. Is demum cum Avaris a Grimoaldo Rege contra eum accersitis, pugnans interiit, una cum Warnefrido ejus filio, dum armis paternum Ducatum recuperare conatur. Post hunc Lautharis ducatum obtinuit, sed nihil memoria dignum gessit, cui successit Rodoaldus, qui dum a Patria abest, ab Ansfrito quodam expulsus fuit, Ansfritus tandem per injustam fraude comparatum paulo post amisit; a Cuniperto nam rege Veronæ captus et luce orbatus in exilium cedere coactus fuit. Quibus ita sese habentibus Aldo, Rodoaldi frater, tanquam Legatus Ducatum administravit et post hunc Ferdulfus, qui Sclavos hostes aggressus temeritatis suæ pœnas dedit; miserabiliter nam cum magna Forojuliensium parte cecidit, eique Corvulus Dux subrogatus est, qui cum regis iram in se concitasset, oculis orbatus in exilium relegatus est. Huic Pemmo in Ducatu substituitur, qui Sclavos triplici prælio, ingenti edita strage adeo devicit, ut longo post tempore Forojulienses arma formidaverint; cum vero Pemmo Calistum Aquilejensem Patriarcham, Luitprandi Longobardorum regis opera ad Patriarchatum assumptum, in mare dejectum vellet, ab ipso rege Ducatu spoliatus est; cui Rachis filius suffectus fuit. Circa hæc tempora Desiderius Longobardorum ultimus rex, dum Adriano Pont. Max.mo bellum intulisset, a Carolo Magno Francorum rege ingenti prælio devictus fuit, et una cum uxore liberisque captus, Lugduni perpetuum egit exilium. Sicque Longobardorum regnum, quod in Italia annos CCIV. floruit, penitus interiit. Ea tamen ætate Berengarius Forojuliensis Dux, genere Longobardus, paulo post ultus est; Ludovicum namque ex Caroli M. progenie devicit, ipsoque postea imperii sceptrum, quod Franci multos gesserunt annos, assecutus est. Carolus M. vir et rebus bellicis et pietate insignis, Paulino Aquilejensi Patriarchæ complures pagos et jurisdictiones in Forojulii et Istria liberaliter largitus est; quæ quidem omnia non solum a Lothario, Berengario II. et aliis imperii successoribus ad Othonem usque rata habita fuere, verum etiam ab ipso Othone non pauca Aquilejensis Patriarcha obtinuit. Hic fuit Otho imperator hujus nominis tertius, qui anno salutis 996. imperium a Gallis et Longobardis in Germaniam transtulit Gregorii V. Pont. Max. ejusdem nepotis decreto. Conradus postea Cæsar, ejus nominis secundus, Poponi Patriarchæ universum Ducatum Forojuliense et Istriæ Marchionatum cum innumeris prædiis tradidit, et Episcopis XX. Ecclesiarum præfuit; sicque Forojuliensium Ducatum ad Aquil.s Patriarchas translatus fuit Anno Dni 1024.

Libri primi finis.

Liber II.

Quia in superiori libro, dum de universo Forijulij statu egimus, nonnullorum Patriarcharum, qui Ducibus summa rerum administrantibus variis tantummodo pręerant, obiter mentio facta est atque ad hunc locum tandem devenimus, quo quemadmodum Aquilejensis Ducatus cum Istrię Marchionatu conjunctus ad eosdem Aquilejenses Antistites, Cęsarum liberalitate fuerit translatus, ostendimus; operę pretium fore existimavi, si hic de ipsius Patriarchatus initio, de divini Verbi a primis illis nostrę salutis auctoribus semine jacto in hac regione, quę communi omnium vocabulo Patria ad indicandam mutuam charitatem appellata est, de nonnullorum denique Patriarcharum rebus gestis, tublicet quę ad propositam materiam pertinere videbantur, reliquis usque ad Poponem Patriarcham sub silentio positis pauca percurrerem. Quod quidem eo brevius mihi faciendum intelligo, quia hęc ipsa pridem a doctissimis viris, quorum monumenta quotidie inter omnium manus versantur, uberius ac feliciore stylo descripta fuisse non sum nescius, et si eorum scriptis quidquam fidei detrahere, aut ab ipsis quasi prętermissum supplere conarer, non injurię nec arrogantię, a quibus longissime absum, crimen mihi est objiciendum.

Post igitur jacta Antiochenæ Ecclesię fundamenta cum Petrus Apostolorum princeps Romę totius Christianę Reipublicę sedem collocasset, primusque ibi Summus Pontifex, ac Christi Vicarius, divina afflante gratia, feliciter Ecclesiam administraret, Marcum discipulum suum, qui breve Evangelium, ex ipsius Apostoli ore acceptum conscripsit, Aquilejam, tunc inter Urbes Italię clarissimam, ut illic Divinum Verbum disseminaret, dimisit. Hic Forumjulij ingressus primus ibi Christum annuncians Ecclesiam constituit, tantumque se prębuit doctrina et vitę continentia, ut omnes Christi sectatores per ejus vestigia gressus suos dirigere niterentur. Post aliquod vero temporis Marcus prępceptorem suum videre, Romamque se conferre cupiens, clamante populo, ac Marco quoque postulante, Hermacoram Aquilejensem Pastorem declaravit; quem secum ad Apostolorum Principem productum, ac quasi pretiosissimum talentum ad ipsius Pontificis pedes projectum, ab eodem in Patriarcatu confirmandum curavit. Ne vero Aquilejenses cives Pastore carerent, Hermacoras accepto baculo Patriarchatus insigni, reversus in Patriam, Aquilejensem Ecclesiam novo composuit ordine, ac tandem a Nerone Imperatore una cum Fortunato Diacono cervicibus abscissis, martyrio decoratus est, ut quidem non pauci illius successores, sęvientibus Imperatorum persecutionibus per agonem martyrij ad cęlestia regna advolarunt.

Constantino vero Magno ad Christum converso, cum imperatoriis edicto in Christicolas a Praesidibus institutae insectiones deferbuissent, coepit Christi nomen ubique una cum Patriarchali dignitate coalescere; quae quidem in Aquileja mirabiliter aucta est usque ad Nicetam Patriarcham XX.um qui sedit annos XXXII. cujus tempore Aquileja ab Attila devastata et solo aequata est; non ideo tamen et hi Patriarchae ejusque Vicarii usque ad Paulum in ipsius urbis ruinis residere destiterunt; tum illius reliquias instaurantes, tum etiam totius Provinciae populos, quantum in eis erat, reformantes. Verum cum Longobardi, sedente eo Paulo, universam provinciam superiorem et inferiorem, ut primo libro demonstratum est, invasissent, omniaque rapinis et incendiis crudeliter foedeque vastassent, idem Antistes Patriarchalem Sedem, totamque ejus gazam Gradum transtulit, quam postea novam Aquilejam appellavit; ibique sederunt Patriarchae usque ad Joannem XXVIII. qui Antistes creatus de Agilulfi Longobardorum regis voluntate, deinceps et ipse et ejus successores usque ad Callistum XXXIV. Cormone Sede collocarunt, Episcopo, quem sibi Longobardi delegerant in Civitate Austriae insidente. Callistus igitur, ingentis vir animi, ac clarissimo sanguine natus, Patriarchalem Sedem in loco obscuro, Episcopum vero in nobiliori constitutum indignatus, Amatorem Episcopum ex ipsa Civitate dejecit, quo ipse mox cum Sede migravit; ibique singuli ejus successores commorati sunt usque ad Popponem Patriarcham, qui Forijulii Principatui, Istriaeque Marchionatu conjunctis, Aquilejam iterum sedem transtulit; ubi gratus et perjucundus omnibus vita decessit. Reliquorum vero Antistitum res gestas usque ad Bertoldum hic omittendas esse duxi, cum nihil nobis ad institutam historiam pertinere videantur, cujus quidem tempestate ejusmodi rerum status fuit, cujusmodi eum inferius demonstrabimus. Nam a Julii oppidi eversione, quam superior docuit liber, usque ad ipsum Bertoldum Patriarcham plures et generis nobilitate et divitiarum copia potentes, hanc Carneae provinciam incolere non destiterunt; cumque Gisulfi filii paternum principatum vindicassent, quibuscumque qui de se fuerant benemeriti, eisdem Castrorum, quorum adhuc in Carnea extant vestigia, aedificandorum potestatem permiserunt et adjacentium pagorum jurisdictionem liberaliter largiti sunt. Sic castrum Tulmetii, Moggii, S. Laurentii, Invilini, Sabolinii, Noritae, Luintii, Siaii, Sotiae, Sutrii, et quae alias memoravimus, caeteraque plura, quorum nomina vetustate periere, condita sunt, quae penes etiam totius Provinciae Carneae jurisdictionem prout cuique Principis liberalitas fuerat largita, diu permansit. In quorum numerum reponendum etiam censeo Castrum, ubi nunc Ecclesia Protomartyris Stephano

Moneta di Giustiniano e medaglia di Cadore trovate a Cavazzo.

dicata, erecta est adhuc in loco paulo supra Cavam Cavacij; ejusque rei argumento esse possunt, cum lapides tam vetustissimi a pueris, circa ipsum locum saxis patentibus egregii inventi. Ego quidem proxime vidi duos nummos ibidem exaratos, alterum quidem aureum, in quo ex una parte Justiniani Imperatoris effigies, ex literis appositis expressa conspicitur, ex altera vero Victoriae, qualis a veteribus fingi solebat, cum ejus inscriptione cernitur; alterum vero aereum, in quo ab uno latere C. Portij Catonis; ab altero vero Calpurnij L. Pisonis filii effigies visuntur.

Verum enim vero quae in hac regione usque ad Bertoldum acciderunt, cum nihil prorsus comperti prae scriptorum inopia reperiri potuerit, describere nobis minime licuit. Caeterum ipsius Bertoldi tempestate, qui, Moraviensis Ducis filius, dum Coloniensi Archiepiscopatui praeesset, ad Patriarchatum delectus fuit, intestinum contra eum bellum exoritur; plures nam Forijulij et Carneae Feudatariorum Castrorum Domini ejus imperium detrectabant, inter quos fuisse commemorantur Federicus et Artuicus Caporiacus, Henricus Villalta, Dietricus Fontebonus, Artuicus Strassoldus, Rodulfus Savorgnanus, Conradus et Artuicus Castellerij, Bernardinus et Ludovicus Sofumbergi, Jacobus Budrius et Albericus Polanicus. Hi omnes quo facilius Patriarchae obsistere possent, adjunctis sibi Tarvisinorum viribus anno

Anno 1219 lega de' Feudatarj Friulani contro il Patr. Bertoldo.

CCXIX supra millesimum ante diem XVII Kal. Septembris coram Ezelino de Romano a Vicecomite de Vicecomitibus Tarvisij Praeside in civium numero adscripti fuere, singulique omnia castella in Forojulij et Carnea ditioni eorum subjecta Tarvisinis offerunt, dono dederunt; inter quos Federicus et Artuicus Caporiaci non modo Tarcentum, Porpetum et Caporiacum, verum etiam castrum S. Laurentij et castrum Zuvilini [?], quae in Carnea ipsi obtinuerant, concedere non sunt veriti. Insuper iura simul Tarvisinis in subsidium belli CL librarum millia denariorum Veronensium polliciti sunt, quorum Albericus Polenicus XVI; Soffumbergius III; V. Valtensis XXXII; Castellerius III; Butrius V; Savornianus V; Strassoldius VIII; Fontebonus VI; Federicus et Artuicus Caporiaci XXXII librarum millia, alij reliqua praeberent. Cum vero Tarvisini, additis jis, quos commemoravimus, Forojuliensium copijs, plura non modo Feltrensi ac Bellunensi, sed etiam Aquilejensi Ecclesiae damna intulissent, gravioraque in dies inferrent, tandem anno salutis

Scomunica del Papa

M.CC.XIX. IV. Kal. Novembris Honorius III. Pont. Max. Patriae ejus rebellibus eorumque socijs sacris interdixit; praeterea a Principe Veneto, Patavinis, Vicentinis ac Veronensibus, ut dum Tarvisini, socijque in ejusmodi pertinacia permanerent, eorum aditus et commercium effugeretur, contendit. Idem

tamen Pontifex, restitutis prius in gratiam, iisque sedes patrias reversis, quascumque inter ipsos et Patriarcham Aquilejensem dissensiones dirimendas curavit, Antonio Gravense et Leonardo S. Pauli parocho arbitris datis; quæ quidem in re præcipua Hugonis Hostiensis Episcopi, Pontificisque Legati opera enituit, reddita Provinciæ pace. Pace in Friuli.
Circa hæc fere tempora Portusgruariense oppidum ædificari cæptum est, et Ægallianus comes Germanus Monasterium D. Galli nomini dicatum, quod Mosacense dicitur, quæ suo in struxit, amplissimaque prædiorum accessione ditavit.

Demum Bertoldum vita functo, Gregorius Montelongus, magni animi vir, ob egregiam a se pro Ecclesia Catholica navatam operam, ab Innocentio IV. in Patriarcham assumptus est; Ferrariam nam, quæ, dum ipse Pontificis nomine Bononiæ præesset, ad Fridericum defecerat, recuperavit, Parmamque ab eodem Friderico obsessam liberavit. Is, dum Carnicam provinciam, prout cetera Patriatus loca undequaque inviseret, et in Castro Tolmetij, ut ipsius regionis statum componeret, aliquandiu commoratus fuisset; loci situ, licet montibus undique septo, delectatus, Forum ibi constituere decrevit, ubi nunc est oppidum, et in dies majori hominum frequentia adaugeretur, rara nam tunc erant ædificia. Quamobrem publico sancivit edicto, quod quicumque, vel alienæ jurisdictionis, domos ædificare posset in ipso Tolmetij oppido, tum etiam prata, pascua, terrasque incultas ad culturam redigere, ac cujuscumque generis ædificia super rivos et flumina per ipsum agrum labentia, construere liceret. Insuper ut populi externi Carnicique oppidum ipsum, tum spe lucri allecti, tum etiam necessitate coacti frequentarent, vetuit, ne quo in toto Carniæ loco quisquam, sive forensis, sive Carnicus aliquod mercimonij genus exerceret, præterquam in Foro Tolmetij; omnibus iis, qui secus fecissent, propositis pœnis. Quo factum est, ut in dies locus ipse non incolentium modo numero, verum etiam mercium frequentia coalesceret. Idem quoque Patriarcha per Ruitpertum Subeleviam qui prius Subelevij castrum jure recti et legalis feudi acceperat, confirmavit in omnibus feudis, quæ tam Armaniæ dicebantur, olim ad castrum Setiæ pertinentibus. Anno postea XVIII° Pontificatus Gregorius Civitate Austriæ decessit, ibique sepultus est juxta Paulini tumulum; cui in successorem electum, Philippum Carinthiæ Ducem, cum nollet Gregorius X. Pont. Max. in Patriarcham confirmare, sedes quadriennium vacavit. Demum idem Pontifex Raymundum Turrianum Mediolanensem, Comensem Episcopum, in Patriarcham elegit; qui quidem illustri genere natus (ejus nam gentiles de Mediolanensi Principatu cum Vicecomitibus tunc decertabant) iis omnibus fulgebat virtutibus, quæ domi, forisque vero Principe digniæ desiderari solent; ab universis nam Forijulij populis

Patr. Gregorio accorda privilegj a Tolmezzo.

ingenti ignava quam dici potest Ecclesia exceptus, mirabili equitate creditum sibi Principatum administravit; tantumque abfuit, ut aliena unquam appetierit, vel nova aliqua populis onera imposuerit, licet diversa bella gerere coactus esset, ut vel ea, quæ sibi jure optimo communi omnium consensu debebantur, magnificentissime remiserit. Cui rei testimonio sunt inter cetera magni momenti vectigalia Utinensibus condonata, moenia quibus oppidum Tulmetij septum est, inchoata, portoriumque omnium rerum in ipso oppido vendendarum Tulmetinis liberaliter remissum: Quare non immerito in apice Portæ et inferioris et superioris prædicti oppidi in hodiernum usque diem Turris et Sceptra, antiquissimorum familiæ stemma conspiciuntur; quæ Tulmetini beneficiij memores et observantiæ suæ erga Turrianorum familiam in monumentum posuere. Privilegia quoque et immunitates a Gregorio ejus prædecessore concessas per publicas litteras ratas haberi mandavit; cumque de Statutis super rebus in Carnea vendendis disceptaretur, ipse Raymundus antecessoris sanctionem ita interpretatus est, ut scilicet Carnis in eorum locis res ad victum necessarias cujusvis generis inter se vendere liceret; dummodo nemo rem ab altero emptam vendere auderet; cum rem emere, emptamque vendere, minime sit rem ipsam ad usum suum comparare, vetuit etiam, gravi indicta pœna, ne quis mercaturæ gratia quicquam venderet, præterquam Tulmetij. Cum vero antiqua feuda Castrorum S. Laurentij et Invilini, alias per Detalmum Caporiacum et Federicum ejus filium possessa ad Patriarchalem sedem devoluta essent; Artuicus de Castello, præstito prius more majorum fidelitatis juramento, eadem ab ipso impetravit anno a Christi Nativitate M.CCLXXXI. Hoc itidem anno Ricardus Subeleviis sponte et libere partem suam Castri Subelevij, pagique inhærentis cum omnibus ejusdem ... cum resignasset, Stephano ipsius Ricardi propinquo traditum fuit. Circa hæc fere tempora Hermannus quoque et Franciscus Illegij Carneæ plura eorum insignia feuda Leopardo et Magnesio fratribus Civitatensibus largiti sunt, quæ postea ab ipsis, sive heredibus Civitatensi Capitulo jure legati relicta fuere, quorum hodierno die quoque ab eodem Capitulo fructus in Carnea exiguntur. Raymundo postea vita functo Petrus Gerius Capuanus Archiepiscopus Patriarchatui præfuit annum unum, dies X, cui Ottobonus Patavinus Episcopus successit LXIX Patriarcha. Is gravi bellum gessit cum Carinthijs Ducibus et Ricardo Caminensi cui plures tum Forojulienses, tum Carni castellani adhærebant; demum cum in illius subsidium Henricus Goritiæ Comes cum auxiliaris

Doni del Patr. Raimondo a Tolmezzo.

1281. Artuico di Castello è afeudato di S. Lorenzo ed Invilino.

copiis venisset, eumque Patriarcha totius exercitus imperatorem dedarasset, collecta magna militum manu et faventibus aliis omnibus civitatibus, tam supra quam infra, ignisque collatis, victoria potitus est. Nec mora Goritiæ Comes, Patriæ jussu, iisdem cum copiis quibus hostes devicerat, Butrium obsedit, cepit et diruit, Porpetumque Henrico Prampergio Equite capite mulctato, expugnavit; castra inde metatus ad Caporiacum, diuque obsessum, victa tandem Ludovici Caporiaci pertinacia, incendit, ipsumque Ludovicum Goritiam duxit captivum, quem postea Sara conjux, pluribus in Villalta et Ciconico prædiis Comiti pro ejus redemptione traditis, captivitate liberavit. Ejusdem quoque Patriæ tempore Illegium castrum igne vel casu vel consulto, ut multi opinantur, funditus combustum est, paucisque postmodum annis Ludovicus Illegius cum plura bona a Capitulo S. Petri in Carnea concessisset, ipse una cum Federico Hermanni Illegii filio, ac Everardo Henrici Luintij pariter filio Civitatem Austriæ migrarunt, ubi inter nobiles cives adscripti fuere. — Ottobono successit Castonus Turrianus, qui immatura morte præventus Patriarchali sede frui non potuit, deinde obtenta dignitate in Paganum ex eadem familia ortum, anno a partu Virginis 1333. Tulmetini tunc primum civilibus discordiis conflictari cœpti sunt; Avilotis nam et Joannes Bertoldi, nec non Federicus Candidus cum sibi præ cæteris civibus opibus et divitiarum copia affluere viderentur, libertatis dono abutentes tyrannidem agere cœperunt, nactique plures, quos egestas ad quodvis facinus impelleret, optimum quemque, qui eorum deperditos mores adversabantur, gravibus afficiebant injuriis et eo usque eorum excreverat impudentia, ut vix ab honestioris vitæ mulieribus indignas continerent manus; quamobrem excitato repente universi populi tumultu, et in eos Tulmetinis irruentibus, certatim pluribus confodiuntur vulneribus, ut cadavera diu noctuque insepulta jacuerint, propinquis ipsorum iram populi metuentibus, nec humare audentibus. Sic parem meritis finem habuerunt ii, qui divinis humanisque legibus posthabitis, patriæ quietem turbare ausi fuerant. Anno M.CCCXL. Hermannus et cæteri castri Nontæ consortes Bertrando Patriæ, in nostri Pagani locum suffecto, partem feudorum seu Armaniæ Cerviventi et Palutiæ pagorum vendiderunt; itemque eo, qui proxime secutus est anno a Francisco et Odorico qualteriis Candidi filiis, Everardoque eorum nepote civibus Tulmetinis reliquam feudorum eorundem portionem, idem Bertrandus mercatus est. Hermannus quoque et Henricus Luintii partem castri Zeaci;

Butrio, Porpeto e Caporiaco presi dal Co. di Gorizia

Sara di Caporiaco libera il marito prigione.

Illegio castello incendiato.

1333
Pagano Patr. Aq.
Tumulti a Tolmezzo.

1340
Bertrando Patr.

quam olim Franciscus Zeacus obtinuerat, Petro Zeaco Andriussij filio vendidere. Verum hisce temporibus Comites Prati et Brugnarij, Beachinus Portuliarum Comes, Walterus, Bertoldus et Henricus Spilimbergij, Consortes Colloreti, Caporiaci, Tricani et Moruçij, Hermannus Eques et Henricus Luintij Carnei, Hermachoras Furrianus, Johannes Franciscus Tuzzianus, Johannes Franciscus Porpetanus, Civitatenses, Portugruarienses, plurisque alij, adjunctis sibi Comitis Goritiae copijs auxiliarijs, a Pathriarcha defecerunt. Cum nimium adversae partis hominibus indulgere Bertrandus videretur, graveque nam inter ipsos bellum exortum esset, multaque damna utrinque illata, Apostolici Legati opera induciae ad tempus inter Pathriarcam et Goritiae Comitem, caeterosque ejusdem factionis pactae sunt. Hinc Pathriarca multa magnifica opera Utini et alibi in Patria Forijulij aedificanda curavit; et inter caetera Clusiam, qua in Carnuntum iter est, Moscardamque arcem X millibus passuum supra Tulmetium, per quam in vallem Juliam tenditur, a fundamentis erexit. Reliqua ab eo gesta ejusdem Epistola a Candido lib. VII. relata, demonstrat. Is demum dum Utinum revertitur, paulo infra Spilimbergum, nil hujusmodi timens a nonnullis per insidias circumventus occiditur, cujus corpus Utinum allatum honorifice in marmorea quadam Arca, quam ipse, dum viveret, SS. Hermachorae et Fortunati ossibus servandis

Morte del Patr. Bertrando. B.

destinaverat, Utinenses condidere, eique ad quoddam tempus Divorum praestiti sunt honores. Nuper vero Caesar de Norres Parentinus Episcopus, Apostolici Visitatoris munere fungens in Patria, Bertrandi corpus in Templo maximo, ubi servabatur, sepulturae tradi jussit, ejusque venerationem penitus abrogavit. Nec tamen Pathriarchae hujus caedes inulta remansit; Nicolaus nam Bohemorum regis filius, Caroli IV Caesaris frater, ut ad Pathriarcatum delectus est, nihil sibi antiquius

Il Patr. Nicolò vendica la sua morte.

dignius arbitratus, quam ut decessoris caedem ulcisceretur, magno coacto exercitu Castrum Porpetum expugnavit et evertit; Caporiaci partem solo aequavit, Johannem Franciscum Porpetanum, Henricum Spilimbergum, ac Ricardum Utinensem capitis supplicio affecit; cumque omnes nefandae conjurationis reliquias persequi decrevisset, in Carneam exercitum duxit, ibique Hermannum Luintium Equitem illustrem et magni animi, magnaeque apud Carnos auctoritatis virum, qui Luintium Castrum, ubi nunc Parochialis Sancti Ecclesia extat, antiquo jure obtinebat, seque eo et loci natura et ijs quas secum habebat copijs fortius receperat, animo parato ad se tuendum, quatenus Pathr. sibi vim inferre

vellet, oppugnare instituit. Interim jubet omnes qui arma ferre valerent,
quamprimum convenire, inprimisque Castellanos omnes, inter quos Rutpertum
Subdevium, qui cum longissimam interposuisset moram, tandem ubi nullum ter-
giversationis locum esse videt, aegre ejus obtemperavit imperio. Hic et sibi ob
multa commissa flagitia et praecipue ob stupra duarum nobilium virginum,
quas invitis parentibus secum in castrum suum abduxerat, non modicum timens
et Hermanno arctissimo necessitudinis vinculo devinctus, clandestinis cum
ceteris Castellanis initis consiliis, de communi libertate multa questus, non
modo Patriarchae auxilium denegandum, sed Hermanno obsesso ferendum esse sua-
serat. Effecit itaque ut et ipse et Castellani pene omnes literas ad Her-
mannum clam mittere decreverint, quibus ipsum hortati sunt, ne deficeret
animo, sed pristinam virtutem retineret; propediem nam omnium copias
illi in subsidium venturas. Traditis quidem literis ad Hermannum, noctur-
no tempore perferendis, a Patriarchae exercitus excubiis interceptae et ad Antisti-
tem delatae sunt; quibus perlectis Patriarcha, cognita perfidia, ac nemini commu-
nicato consilio, jussoque eum, qui literas attulerat, in vinculis servari
exitum rei sibi expectandum statuit. Postero die cum nihil de literarum
interceptione Ruitpertus inaudisset, veritusque a multitudine proderetur, dissi-
mulato consilio in castra Patriarchae cum copiis suis profectus est; ubi se de diuturna
mora purgare coactus, nullum gravius responsum accepit. Hilaris ergo Subde-
vius, quod bene sibi ex animi sententia evenisse putabat, statutum tempus, quo
ceteri omnes, qui auxilia polliciti fuerant, convenirent, avidissime expectabat.
Interim Patriarcha diu noctuque sollicitus ac vigilans in locis editioribus
praesidia posuit, hostesque aquatione prohibuit. Erat Luintinum castrum, Assedio di Luincis.
ubi nunc visitur ecclesia, in summo sed leviter declivi colle situm, cujus radices
Decano fluvio alluebantur, superius erat planities, quae duorum fere millium pas-
suum in longitudinem et latitudinem quingentorum spatio patebat; reliqua rupi-
bus et montibus arctabantur. Hac in modica planitie Patriarcha castra posuerat.
Neve repentinis imbribus flumen pertransire prohiberetur, et exinde pabulare
commeatumque commode apportare posset, sublicium pontem ibi conficiendum curavit,
qui pons hodierno quoque die incolis ad eandem rem convenientibus inservit. Neque vero
Patriarcha obsidionem intermittebat, eoque cautius praecavebat, quo propior erat dies,
in quo ex Castellanorum literis didicerat Hermanno subsidium esse

venturum; Subeleviumque habebat in castris, cui consilium suum omnino ignotum esse cupiebat. Interim quoque die Hermannus ipse, una cum Henrico filio levibus prœliis cum Patthæ exercitu decertabat, iroque se intra castrum recipiebat; id agens consulto, ut Patthæ opera quam maxime posset deturbaret, copiasque verteret, quo milites sui commodius aquam, cujus premebantur inopia, ex præterfluente fluvio haurire possent. Cum vero ex captivis cognovisset Patthæ hostes diutius aquæ inopiam ferre non posse (occupa=verat enim proxima fontibus loca) eoque redactos, ut nisi mori vellent, ad fluvium necessario esse adeundum; dispositis præsidiis, in eam incumbebat curam, ut omnis collis descensus diligentius custodirentur, ne qua nocte improvisus ad aquandum erumperent. Hermannus jam fere agens extrema, pluribus et jumentis et hominibus siti consumptis; intelligens sibi vel de deditione vel eruptione consilium esse capiendum; sustinendum tamen aliquantisper et expectandum esse decrevit, opinatus aliqua ex parte tot malis remedium adfuturum; itaque media circiter nocte delectos nonnullos expeditos milites ex castro aquatum mittere statuit, ex ea parte, qua flumen colli subesse ostenderunt, juncto eis valido veteranorum præsidio, cui Henricum filium præfecit. Quod cum ii, qui in superiore colle stationem agebant cognovissent, ceterosque qui in castris erant commilitones certiores fecissent, a tergo hostes adorti ad unum omnes interceperunt, et inter alios Henricum Hermanni filium ad Pattham deduxerunt; quo diligenter asservari jusso, sequenti die, obsidioni finem imponere cupiens, castrum totis viribus oppugnare præcepit. Hermannus cum per multas horas eorum, quos aquatum miserat, frustra reditum expectasset; pessimum suspicatus eventum, nec animo fractus tamen audacter resistebat. Sed Pattha Hermanno nullatenus cedenti Henricum ejus filium in vinculis positum ostendit, minitans si in pertinacia duraverit, de eo ultimum sumpturum esse supplicium; quem cum vidit Hermannus paterna commotus miseratione statim abjectis armis, filio vitam deprecatus, se in Patthæ potestatem dedit; qui adeo conjuratorum a quibus sibi periculum imminere videbat, odio exarsit quæstione adhibita, Hermannum, filiumque cædis participes fuisse comperisset, meritas de eis pœnas sumere, nullique reo culpam condonare, sibi in animo posuit. Ambos igitur in catenas conjecit, simulque Ruitpertum Subeleviam, quem

a Patta accersitum, invitum tamen receptis castra, sed dissimulato animo, tandem admisisse; cujusque eas, quae ad Hermannum literae mittebantur, interceptas fuisse, superius docuimus; subito comprehendi et vinctum custodiri jussit, ut, conjuratione patefacta, singulos ulcisceretur. Ac ne hostem post se relinqueret, neve cui facinoroso imposterum se in illud Castrum recipiendi facultas daretur, funditus divelli jussit; indeque ad Castrum Sibelerij conversus cum omnibus copiis; ubi cum imparata omnia offendisset, Ruitperto nihil de Patta cogitanti; ipsius uxorem cum filio impubere cepit, castroque sine ulla contentione potitus est. Cognita postea causa, cum Ruitpertum et conjurationis participem et plurimorum flagitiorum auctorem comperisset, eumque una cum Hermanno et Henrico Hermanni filio capite multasset, castrum evertit. Minoris tunc Ruitperti filius erat aetatis; ideoque culpae expers a Patta creditus, misericorditer agens, sublata tantum jurisdictione, paterna bona ac feuda ei restituit; atque inde profectus Invilinum in edito colle situm, quia omnes castellanos conjurationis conscios sciebat, omniaque Castra in Carnea, propter nimiam incolentium licentiam, libidinemque ab omnibus odio haberi constabat, penitus delevit, publico statuto edicto, ne quis ea ullo umquam tempore instauraret. Clades ista non tam peculiariter Carneam percussit, quam universum Forumjulium, siquidem ne Castro quidem Tarcenti inferiori, Malsi, Sofumbergi, iisque omnibus, quae superius memoravimus pepercit; cunctis igitur solo aequatis, jussit conjuratos meritas poenas pendere, absentibusque perpetuo multatis exilio, Nicolaus tandem, pacato ac tranquillo animo, omnes saluti consulere cupiens, quam ob Castrorum desolationem, quae pluribus ejus regionis pagis praeerant, novis institutis indigere intelligebat, Tolmetium se contulit; ibi aliquot commoratus dies, summa erga se et Aquilejensem Ecclesiam civium Tulmetinorum fidem expertus, quod et ipse publicis testatum literis reliquit, utque singularis obsequii praemia sentirent et oppidum ipsum pro communi utilitate augeretur, contraque hostilos impetus muniretur; Communitati Tulmetij omnia vectigalia et census Aquilejensis Ecclesiae, tam in oppido quam in agro debitos in annos viginti condonavit, ea tamen lege, ut ad oppidum muniendum, moeniaque perficienda inservirent. Nec satis sibi visum. Animo volvens dispersam universae Provinciae jurisdictionem in unum colligere, ac quasi capiti quod corpus in membra distinctum regeret, ceterasque partes in officio contineret, attribuere totius regionis praecipue Communitati Regimen concessit. Statuit insuper, ne imposterum ullum pignus ultra

Il Patr. Nicolò concede privilegj a Tolmezzo.

denarios quinque Tulmetij, alibi quam octo denariorum summam excederet; ac civiles, capitalesque quaestiones a quoquam in Carnea, quam ab ejus Praefecto, quem Gastaldionem nuncupavit et judicibus, quorum electionem Communitati permisit (ut in ejus diplomate latius habetur) terminarentur. Eximia ista libe-ralitate erecti Tulmetinorum animi, sibique honorificum quidem, sed gra-ve impositum onus ab amplissimo Antistite sentientes, ut scilicet tot hominum millibus praeessent, sibi ipsis in primis leges dicere, in eisque cuncta ad rectum vivendi ordinem pertinentia in unum conflare ac sancire statuerunt. Sex

Statuti di Tolmezzo. igitur Consules initio creati, iisque commissa potestas revisendi, ac quatenus opus foret, corrigendi Statuta, tum ad judicij ordinem, quam ad rectum impe-randi modum facientia; quae quidem in eam, quae nunc visitur, formam, redacta, et a Consilio et ab ipso etiam Antistite comprobata fuere. Viginti exinde Consiliarij electi ex Civium numero, quibus oppidi, totiusque Ditionis administratio demandata; et si cuius vita migraret, sequenti Comitiorum die, qui est pridie Kalendas Januarij; alter per majorem Consiliariorum partem, datis suffragijs, in demortui locum sufficeretur. Verum, ne pauco in numero ali-quando, consanguinitatis vinculum rectum regendi ordinem interverteret, san-citum fuit, ne duo ex eadem familia fratres inter Decuriones conscriberentur. His ita statutis reginam perficere, foveisque oppidum circumvallare coeperunt, omnibus Carneae populis, jubente Patre, opem ferentibus; alteramque Turrim in monte, oppido superimposito, erigere decreverunt, cunctisque ad opus perfi-ciendum necessaria forent, comparatis. Eodem fere tempore Guidonis S. Galli Abbatis literae Tulmetinis perferuntur, quibus Ventionensium partes, populabundos ejus jurisdictionem ingressos, arcemque ipsam et Abbatiam obsessam significabant.

Tolmezzo torre l'Ab. di Moggio. Austriacis tum Ducibus parebant Ventionenses; ex quo Tulmetini Abbatis peri-culum non negligendum arbitrati, eo potissimum, quod antiqua Patriae familia-ritate praeditum non ignorarent; collecto non spernendo peditum numero, nulla mora, in Abbatis subsidium movent; quorum cognito adventu Ventionenses, receptis nocturno tempore castris, re infecta Ventionum revertuntur. Tum
Fulgens regnum ut chronographia publica reperiundo bene

1358. Morte del Patr. Nicolò Nicolao vero Anno Salutis 1358 in Civitate Bellunensi a Patriarchatu ad meliorem vitam translato, Ludovicus Turrianus substituitur, cujus principatus initio, cum Equites octingenti, qui Rodulphum Austriae Ducem praeibant, Forumjulij

Austriaci in Friuli. repentino impetu invasissent, prope ~~Cassacum~~ Carpacum attrucidati sunt, quos statim

Dux ipse una cum Goritiae Comite ac tribus equitum millibus. Subsequuta est,
vindicaturus per Veronenses et Pramperganses damna Venzonensibus, Germanisque
mercatoribus illata; ex quo in Patriam bellum initium habuit. Verum dum a
Duce et Goritiae Comite Utinum obsidetur, sic petenti Ludovico pax concessa
est, ut cum duobus Patriae viris ad Carolum Caesarem proficiscerentur, quem contro-
versiarum omnium arbitrum elegerant, qui migrati, orta suspicione, Rodulphum
de Legatorum nece consilium cepisse, re infecta domi reversi sunt. Interim
Ludovicus, cum annos septem Patriae praefuisset, morte oppetiit; successit in ejus Marquardo Patr.
locum Marquardo. Hic, Carolo Caesari intima familiaritate conjunctus, multis
magnisque beneficiis ab eodem auctus est, cumque tanti principis amicitia
fretus de bello ultro Venetis inferendo consilium cepit, anno 1381 vita migravit. 1381
Ecclesiae Aquilejensi exinde praeficitur Philippus Alençonius cardinalis, illius-
que regendae cura sub commendationis nomine ei commissa est, cujus rei indi-
gnitatem aegre ferentes, plures Castellanae factionis illustres viri et Utinenses Guerra contro
illum ad Patriae administrationem haudquaquam admittere statuerunt. il Patr. Alençon.
Cum vero Alençonius, adjunctis sibi Francisci Carrarii Principis inhumanissimi
et canina facie perditissimi hominis auxiliariis copiis, quod lubentibus Foroju-
liensibus obtinere non posset, id vi atque armis assequi cuperet; ex communi
omnium consilio bellum gerendum censuerunt. Missi igitur quamprimum
sunt ad Sulmetinos Oratores, videlicet a Simone milite de Colloreto, Doymo de
Castello, aliisque sociis Henricus Colloretanus, ab Utinensibus vero, Jacobus de
Montegnaco eorum civis, qui Sulmetinis Decurionibus rei indignitatem, immi-
nensque universae provinciae periculum, tanti amicitiis potentiae exposita, suade-
rent, ut prompto secum animo ad Patriae defensionem conspirarent; praeterea
secum duos idoneos viros Utinum venturos imperarent, ubi simul, quid pro communi
salute agendum esset, decerneretur. Sulmetini nullam interponendam moram
arbitrati, Leonardum a Prioribus et Nicolaum Leopoldum cives ad hoc electos,
Utinum miserunt, data eis facultate, quodcumque sibi videretur optimum, cum
sociis eorum nomine sanciendi. Illuc cum Oppidani, Castellanique convenissent,
ut communi consilio de Forojuliensium libertate consuleretur, in eam devenere
sententiam, ne quis ullum periculum publicae salutis causa respueret, et a
Veneto Senatu, quem ad Patriae quietem conservandam propensum persaepe experti
fuerant, opem implorarent. Non indigne vero mihi videntur esse ii, quorum
opera et consilio ingens tunc Forojuliensis Provinciae dedecus et detrimentum

depulsum est, ut eorum nomina ad futurorum memoriam recenseam, et

Leghe della Lega. sunt. Civitas Utini, Tergesti, Tulmetij, Glemone, Ventioni, Marani, S. Viti

Montisfalconis, Portusgruarij, Faganeæ; ex Feudatarijs Strassoldi, Colloreti,

Ragoniæ, Sabaroli, Valvasoni, Partistani, Sbrojavaccæ, Caporiaci, Tricani,

Fratinæ, Prodoloni, Melsi, Murutij, Pers, Pramperzij, Fontebone et Porpeti.

Ab ijs itaque deliguntur Federicus Savornianus Eques, Joannes Colloretus, Raymus Castellius, Blasius Lisonius, Dethalmus Andreota et Nicolaus Maninus, quibus hujusce belli cura demandita. Collecto fœderatorum exercitu, junctisque auxiliarijs copijs, quas Antonius Venerius Venetorum Princeps in Patriæ periculo liberalitate miserat, ducibus Petro Mauroceno, Francisco Zeno et Jacobo Gradonico, castrametati sunt, Carrario namque (qui in Patriam cum valido exercitu jam irruptionem fecerat, multaque oppida et castra vel expugnaverat, vel per deditionem acceperat, nec pauca immania, impiaque facinora ediderat, ut ne a sacris quidem locis sacrilegas contineret manus) furenti, omniaque diripienti occurrerunt, collatisque signis prope Savornianum, cum aliquandiu anceps pugna videretur, demum cæsis omnibus fere hostium copijs, Forojulienses mirabili victoria potiti sunt; ex qua statim pax orta est; Alanconiusque cum extremum diem clausisset Romæ, in æde

Giovanni di Moravia Patr. D. Mariæ Transtiberinæ conditus est. Johannes, Moravi Ducis filius Alanconio suffectus est, quem ubi Tulmetini Patriarcam creatum esse cognoverunt, Oratores ad eum Joannem Bertoldum et Christophorum Mazum in Moraviam usque gratulatum de nova dignitate mittunt; qui quidem a Patre perhumaniter ac magnifice excepti, ingentes Tulmetini oppidi augendi ac nobilitandi pollicitationes retulerunt; quas, ut Principem decet, simul ac Forum Julium ingressus Patriam adijt, rem denuo præstitit. Oppidum namque

Accorda nuovi privilegj a Tolmezzo. et Communitatem Tulmetij non vulgari dignitate decorare eam volens, Caput, Matricem ac Dominatricem Provinciæ Carneæ universæ dixit. Ultra vetera ipsius Communitatis insignia, Turris nempe et Aquila portæ insidens, concessit Crucem albam intra cœlestem campum, rubeo circumdata lymbo, quibus et pro vexillo, sigilloque uti posset; conciliatorem præterea totius populi Conventum, quotiescumque dissensio eveniret, delegit; suffragium inter cæteras Communitates attribuit; merum et mixtum imperium (ut publico visitur Diplomate) cum omnimoda potestate gladij tradidit; statuitque ut Præfectus et Consilium Tulmetij, vel atrocibus

in casibus in quacumque nullo excepto, humana vitæ, necisque haberent potestatem, ac ut innocentes absolvere, Sontesque justis plectere pœnis libere, ac sine provocatione possent. Addidit insuper, ne aliquis auderet quemcumque Communitatis subditum in jus vocare coram alio Magistratu, quam Judicibus Tulmetij, salva tamen ad Patriarcham Sedem, ejusque Vicarium Generalem appellatione. Eidem quoque Communitati largitus est facultatem intra oppidum recipiendi et ab omni prorsus injuria tutandi exules cujuscumque criminis reos; exceptis tamen casibus in Urbe Aquilejæ commissis, Hæreseos, perduellionis, incendij, sacrilegij, parricidij, veneficij et aperti latrocinij. Nundinas quoque jam intermissas et quæ septimo quoque die celebrabantur, ad veterem consuetudinem revocavit, empta vectigalium pensione, dummodo res emptæ ex Carnea non abducerentur, multaque alia præclara gesta in Communitatem exercuit, quæ brevitatis causa ommittuntur.

Sunt qui Joannem ipsium necis Federici Savorniani, in Sacello ejus domui proximo, peractis mane sacris, interempti, consciuum fuisse asserunt, sed quantum aberrent et eodeo inscio et absente perpetratum fuisse, Universum literæ Tulmetinis redditæ, argumento sunt in his verbis. = Morte di Fed. Savorgnano

Lettera degli Udinesi ai Tolmezzoni su tal morte Anno 1389 17 Febbrajo

Honorabiles et Circumspecti Viri et Amici et tanquam Fratres Carissimi

Enorme excessum pridie in personam Strenui Militis Dolin D. Federici Savorniani perpetratum, qui proditorio modo et contra omnem humanitatem in Templo, idest in Capella, prope domum suæ habitationis, completa missa, interemptus fuit, Vobis tanquam sincerissimis Fratribus, quos pro constanti tenemus de nostra amaritudine condolere, cordibus angustiatis significamus. Vestram amicitiam affectuose et instanter precantes, quatenus hujusmodi casus enormissime sibi debeat displicere, Statumque hujus terræ ad honorem Rmi D. nostri Patriarchæ, sanctæque Aquilejensis Ecclesiæ et totius Patriæ habere strictius recommendatum, prout de Vestra sinceritate plene confidimus, rogantesque Vos instantissime ut prædictum Dnum Patriarcam supplicare velitis, quatenus pro honore suo de homicidis et proditoribus qui prædictum D. Federicum occiderant, dignetur justitiam reddere debitam et condignam pro bono Statu totius Patriæ, ad hoc ut in ipsa nunquam hujusmodi casus perpetrentur.

Datum Utini die XVII.° Februarij. XIJ Indictione

Antonius Capitaneus, Consilium et Comune Utini cum fraterna dilectione.

90

Ultimum praeterea supplicium, quo fuit Helisabeth ejusdem Federici Noverca, cum duobus civibus Utinensibus ejus nefariis consiliis, affecta, ipsum Patriarcham penitus nullius culpae affinem fuisse ostendit; is tamen cum nimis adversae factioni indulgere videretur, Tristani Savorniani Federici filii opera, dum solus in Castro Utini deambularet, circumventus occiditur; cujus quidem

Morte del Patr. Giovanni.

interitus non aliunde duxit originem, quam ex dissentionibus, quae prorsus semper fuere, eruntque pluribus populis magno exitio, plusquam bella externa, fames, aut pestis, aut si quae his majora, aut graviora mala solent accidere.

Antonio Gaetano Patr.

Johanni successit Antonius Gaetanus, ex illustri familia ortus; hic ex pacto superiorum Patriarcharum concessis Tulmetinae Communitati privilegiis, non solum in omnibus comprobavit, verumetiam, quia municipali lege in controversiis de finibus et mulierum juribus Actori optio dabatur, utrum mallet, sive primarium Iudicem, sive generalem Forijulij Vicarium adire; decrevit ac singulari quodam privilegio sanxit, ne cui Tulmetino, Carnicove

Sue decisione in favore di Tolmezzo.

unquam in his, quas supradiximus, casibus liceat coram alio Iudice agere, quam coram Iudicibus Tulmetiis. Tanta in Tulmetinos benevolentia fuit, ut cum Neapolim, et nonnulla negotia tractandi et balneorum remedio ad pedum dolores utendi gratia concessisset, eos de statu et valetudine sua humanissime certiores fecerit, ac illis Patriae tutelam commendare minime dubitaverit. Id vero, ut plenius ex iis, quas Tulmetinis misit literis cognoscatur, visum fuit earundem exemplum hic apponere, quod est hujusmodi.

1401. 2 Maggio.

Nobiles et Dilecti Nostri

Lett. del Patr. Gaetano ai Tolmezzini, sulla sua salute e raccomanda di tutelare gli interessi della Patria.

Ut Fidelibus nostris gressus Nostri patefiant, significamus Vobis, quod pervenimus in partes Regni feliciter, ubi ab omnibus Magnificis Dnis Consanguineis et aliis amicis nostris cordialiter, amiceque recepti fuimus, et consideratis maris et terrae turbinibus, Jesu Christi gratia, satis sospites et fortes; fuimus quoque cum Serenissimo D.no nostro Rege, qui postquam nos grate, humaniterque suscepit, ita ut et verbis, calamoque explicare nequeam, jussit Nos ad Illustrissimas Dnas Nostras Reginam et Joannam Salernum accedere, ubi sunt pro expediendis

negotiis Domini Joannis predicti, et sic faciemus, putantes negotium illud cito et feliciter expedire; sed prius balneis potituri sumus, quibus peractis, statim, Deo favente, cum integra sanitate in Patriam nostram Forijulij revertemur. Vos valete feliciter et estote solliciti ac prompti ad Patriæ defensionem, si quid acciderit, prout de vestra fidelitate et constantia confidimus.

Data in Terra nostra Pedemontis II Maij M.CCCC I.

Eodem anno Florentini, qui a Galeacio ~~Mediolanensium~~ Duce gravi bello premebantur, Rubertum Bavariæ Ducem, super Ladislao Bohemo abrogato, ad imperium evectum sibi in auxilio in Italiam accersivere; eique cum primum ad Benacum lacum pervenisset, magnam se pecuniæ vim numeraturos pacti sunt; quam conditionem Rubertus non invitus accepit. Dum igitur Rex esset in itinere, ac per superiores Alpes copiarum partem duce se constituisset, audivissetque Tolmetinos metuentes, ne ad eorum damna exercitus ille descenderet montem Crucis, ceterasque Carneæ Alpes, qua in eorum provinciam iter patet, valido militum presidio munijsse, premisso tabellario, per literas a Tolmetinis, ut iter per Carnicam provinciam exercitui suo, sine ullo maleficio transituro, pateret, enixe precatur; quas ad fidem faciendam hic quoque inserere voluimus.

Rubertus Dei Gratia Romanorum Rex semper Augustus

Honorandi Dilecti.

Quia nonnulli de gentibus nostris adhuc retro existentibus, sequi nos cupientes, iter suum per Terram et Dominium vestrum arripere decreverunt; quo circa Vos rogamus et attente desideramus, quatenus prefatas gentes nostras per Terram et Dominium vestrum equitare permittatis; eisdemque etiam victualia et sumptus apud vos pro pecunia ordinando; in quo Nobis complacentiam singularem ostendetis, scituri Nos predictis nostris gentibus ordinasse predictas Terras et Dominium vestrum absque aliquo notabili damno pertransituras.

1401. 11 Novembre. Roberto Re de' Romani scrive a Tolmezzo per aver libero il passaggio.

Datum Paicheldorf in die B. Martini Episcopi Anno Dni MCCCCI. Regni vero Nostri II.

Tolmetini, ijs acceptis literis, stultum esse arbitrati tanti exercitus impetum viresque in se temere convertere, data, acceptaque similiter fide, regias copias per suam provinciam extra oppidi mœnia admisere; quæ quidem ubique

comiter ac liberaliter excepti, nemine lesso, ceptum ad Rubertum iter tenuere. Rubertus tandem ad Benacum lacum cum Galeacij copijs congressus, fractusque Tridentum primo, mox in Germaniam se recepit; et Cajetanus, parvo interjecto tempore, cum annos VII, Menses II. Ecclesiæ præfuisset, non sine maximo universæ provinciæ mœrore, e vita discessit.

Libri secundi finis.

Liber III.us

Anti. Pancie.a Patr. — Defuncto Caetano, dum Ecclesia fluctuaret, eo quod Angelus Corrarius Venetus, Gregorius XII dictus, ac Benedictus XIII. de Pontificatu disceptabant; Antonius Pancierius Gruariensis a Benedicto ad Patriarcham deligitur, quem paulo post Gregorius dignitate spoliavit; sed assumptum semel Principatum deponere renuens, armis illum tueri totis viribus conabatur; Gruarienses nam, pluraque alia oppida, multique Feudatarij ejus partibus adhærebant. Hinc grave publicum inter utrumque bellum initium habuit; namque Civitatenses, Glemonenses, Tulmetini et Venzonenses, eundem Antonium in Antistitem recognoscere noluerunt; cumque sibi bellum cum eo gerendum esse non ignorarent, oppida ipsa tum contra eundem Antonium, quam alios quoscumque pro Patriæ conservatione, usque ad novi Patriarchæ electionem legitime fiendam defendere statuerunt. Ut vero com=munis oppidorum defensio firma haberetur, generale inter eos fœdus, solemni omnium juramento vallatum, inierunt; cui paulo post Nicolussius Comes Praten=sis, Albertinus ejus filius, Valvasonij, Spilimbergij et oppidani S. Viti conjun=cti sunt. Qua intellecta re Antonius non modicum equestrium ac pedestrium militum numerum sibi comparavit, ex quo metuentes Prati comites et oppidani S. Viti, ne ad eorum damna exercitus ille se inferret, frumentaque tum in agris existentia destrueret (messis nam appropinquabat) a Tulmetinis, cæte=risque superioribus oppidis, jure fœderis collegatis, subsidiarios milites recepe=runt, ut ne dum hostium impetum propulsare, sed ultro etiam eisdem damna inferre non dubitarent; nec multo interjecto tempore, illisque bene gerendæ rei occasio oblata est. Cum nam Antonij equites, peditesque

Tolmezzo contro il Patr. Panciera.

Pratensem Comitatum predabundi invasissent, pagos Cavrę et Strani incautos igne immisso destruxerunt. Quod cum Nicolussius et Albertinus ex fumo, clamoreq. cognovissent, qui ultra proprios milites federatorum quoque et dixinus, penes se habebant, hostes inventi eos, preda onustos prope custodiam Cavrę divertes viriliter aggressi sunt, et post pugnam utrinq. atrociter editā; in qua Albertinus inter confertissimos hostes super Pontem Methine fortiter pugnans aliquantulum in ore, nasoq. vulneratus, in aquam dejectus est, equi tamen beneficio flumen, tunc ob imbres pertimescendum, enavit. Demum Austri milites in fugam vertuntur, et undiq. a victoribus in ripis obtruncantur, alii in aquam compulsi gurgite suffocantur, fecerunt etiam eundi peritos alios a vulnerum lassitudine ac pavore depressos: ita ut omnes hostium copię perierint preter duodecim, qui sub pugnę initium fuga saluti suę consuluerant, et sexaginta, qui captivi remansere.

Capti quoq. sunt equites decem, reliqui vero ad vicinas sylvas confugiendo insequentes hostes evaserunt; cujus rei feliciter actę testes sunt Nicolussij et Albertini litterę Tulmetium conscriptę.

Eodem fere tempore oppidani S. Viti Nicolussiumq. Austri Prefectum eorum agros incursionibus infestantem pluribus suis militibus interfectis, Portumgruarium redire coegerunt, bovesque et ejus generis animalia .111. oppidum ipsum pascuationis gratia egressa, abduxerunt; quę quidem preda, ultra quadringentos aureos vendita, militibus distributa est. -

Interim Gregorius XII Antonium (da Ponte) Concordiensem ad Patriarchatum assumpsit; cujus litteras Tulmetinis conscriptas, in quibus hujusmodi eis significabat electionem, et Patriam Forijulij commendat, registrandas fore duxi:

Documento
Venezia 16 Marzo 1409.
Lettera del Patriarca da Ponte con cui partecipa a Tolmezzo la sua elezione a Patriarca, e si raccomanda.

Antonius D. G. Patha Aquil^s

Nobiles et Prudentes Viri et Amici Dilecti.

Ad gaudium et exultationem, vestris presentium serie significamus Dilectionis, quomodo nuper Sanctus in Xρo Pater et Dnus nr D. Gregorius, Divina Providentia Papa XII. in Patham Nos elegit Aquilen. et licet indignos sua benignitate promovit et creavit. Unde dilectiones vestras, quę merito de hujusmodi promotione nra letari possunt requirimus et hortamur, quatenus in omnibus, quę honore Nostrum et Ecclię nostrę Forijulij concernunt, vos promptos reddatis favorabiles et benignos, prout de predicta vestra dilectione plene confidimus....

Significamus insuper vobis quod pro bono pacis illius Patriæ huic Excel=
so Dominio placuit, quod hic sedeamus; quia ipsum Dominium ad
tractandum de ipsius Patriæ pace, et concordia misit Nobilem
suum Oratorem ad Patriam ipsam, quam, ac statum et honorem
nostrum Vobis præcipue commendamus.
Dat. Venetijs sub nro annulari sigillo, quo alias, ut Episcopus
Concordiens. utebamur. Die XVI Martij MCCCCIX.

His tamen non obstantibus, cessatum in Patria bellum non
destitit, ob schismata & inter Pontifices exorta, Concordiensis
Episci electio, prout et Gruariensis illegittima quamplurimis
videbatur. Quamobrem cum idem Patriarchatus ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ possessionem consequi difficilimum fore animad=
verteret: Romam se contulit, ibique sine Patriae cadu et Epis=
copatu defunctus est. Novi itaque Antistitis legittimam electi=
onem procurandam censuerunt Federati populi; quapropp=
ter singulos quilibet ipsorum Oratores ad Rm̃ Pontificem
transmiserunt rogatum, ut gratus ipsi Antistes crearetur,
plures & illustres viri eam dignitatem obtinere videbantur,
inter quos Malatesta et Pandulfus Malatesta filius. Tulmetinis
hujusmodi litteras per oratores suos reddiderunt:

1410.
Nobiles et Egregij Amici Nri Cariss.

23 Maggio a Brescia Post debitas condignas, et affectuosas salutationes, commisi=
Lettera di Malatesta mus aliqua Nobilitatibus Vestris nomine nostro referenda Nobilibus et Egregijs
Malatesta a Tolmezzo Legum Doctoribus nobis dilectis et Oratoribus nostris Dino de Raynaldis de Pisau=
onde favoriscano la ro et Alverico del Pin de Sacilo harum ostensoribus; quorum proinde rela=
nomina di suo figlio Pandolfo a Patr. tionibus tamquam Nobismetipsis, rogamus Nobilitates Vtras, ut eis placeat
et velitis fidem credulam adhibere.

Ordinata Pisauri die X Maij et Datae Brixiæ XXIII. ejusdem mensis Indict. III.

Summa legationis hæc fuit, ut Tulmetini Pandulfum prædictum in Patriam
acceptarent, et in hanc sententiam literas Oratori suo, apud Pontificem degen=
ti, conscriberent; videbatur nam Pontifex novum Antistitem de Foroju=
liensium voluntate creaturus. His responsum dederunt Tulmetini: se de
Antistitis creatione una cum federatis communi consensu antea decrevisse,
et Oratoribus eam ob causam ad Pontificem missis, speciale mandatum

unitum tradidisse, nec sibi licere aliter nunc decernere, quam quod semel actum fuerat; quod si in presentiarum res integra ageretur, libenti profecto animo, Illustrem illum Virum, quantum in eis esset in Aquilejensem commendaturos. Interim Glemonenses et Tolmetini, collecto modico militum numero Fontanam bonam vi capiunt ac diripiunt; exinde Buje Castrum, loci natura munitissimum obsederant et habitatores Castri Melsi ob harum gentium propinquitatem timentes, ne ad hui destructionem se conferrent, hujusmodi literas Tolmetinis a Mattheo, Francisco, Conrado et Thoma Prodolonij conscriptas attulerunt.

Nobiles et Egregij Amici Nostri Carissimi

1410 3 Settembre. Melso si raccomanda a Tolmezzo.

Quia nos intelleximus, quod vicini nostri et habitatores Melsi, et illi qui se reduxerunt et reducunt ad Castrum predictum, videntur habere magnum timorem, ne damnum aliquod accipiant a gentibus Vestris, Amicitiam vestram rogamus instanter, ut cum semper optaverimus et optare summus omnem vestrum bonum et omnem indemnitatem vestram, Vobis placeat cum ipsis gentibus vestris taliter providere, quod non offendant in bonis, pariterque in personis habitatores, vel se quomodolibet reducentes ad dictum Castrum et villam Melsi; et si demum de intentione vestra procederet, aliquos Colonos Dominorum de Villoreto offendere, quod non credimus; rogamus ut Coloni illi et Consortis nostri Antonij de Melso nullum a vestris militibus recipiant damnum. Providebimus nam et Nos viceversa, ne Vos et gentes vestre per habitatores illius loci in aliquo offendantur. Deus modo bene novit, quod libenter videremus bonum et tranquillum statum Patrie nostre. Placeat ergo amicitie vestre, rogamusque instanter, ut super his vestram responsionem per literas habeamus.

Dat. Prodoloni die III. Septembris. Indict. III. MCCCCX.

Quibus quidem, ita Consilio decernente, rescriptum fuit, quod Tolmetini suorum militum Prefectis expresse commiserunt, ut amicorum suorum, inter quos ipsos Prodolonos connumerabant, bona omnia illesa, intactaque forent, nec aliquod eis quoquo modo damnum inferrent; iterumque illud eis mandaturos esse; dummodo extra castra inimicos Colligatorum, eorumque res et complices non suscipiant, nullumque eis auxilium prestent vel subsidium. Paulo post Buje Castrum capitur et diripitur;

quod una cum Fontebono Utinenses post gentium discessum recepere. Veneti modo Patriæ Forijulij desolationem miserti Jacobum Isolanum et Bartholomæum Nanum Patricios Viros Oratores in Forumjulij misere; quorum opera in Oppido

1410. Settembre. Tregua tra Friulani.

S. Danielis inter Collegatos utriusque partis circa finem mensis Septembris 1410. initæ fuerant treguæ usque ad novum futurum mensem Martij 1411, pro quarum observatione ijdem Veneti Oratores Tulmetinis, Ventioneasibus et Glemonesibus hujusmodi litteras dedere.

Magnifici et Egregij Fratres Honorandi

1410. 3. Novembre. Gl'ambasciatori Veneti avvertono i Friulani perchè si adoperino a voler mantenere la Tregua.

Licet jam ante in practicis et sermonibus Vobiscum et cum tota parte vestra habitis diffuse satis affectionem, quam Summus D. N. Pater Pontifex, et Illustrissimum Ducale Dominium Venetum ad bonum et quietem hujus Patriæ habent, et eorum intentionem vestris benevolentijs expresserimus; tamen ut iterum vos certiores reddamus, data per Nos notitia jam dicto Summo Pontifici et Duc. Dominio [illegible] induciarum conclusione, modo inter cetera responsionem accepimus et mandatum, quod ante nostrum discessum Vobis et alijs Communitatibus et Nobilibus Patriæ utriusque partis dicere et scribere deberemus, quod conclusionem induciarum et vestram optimam dispositionem gratissimam habuerunt et illam laudant et commendant, Vos instanter hortantes, quod ad conservationem induciarum totis viribus intenti sitis, et insuper, quod quamcitius fieri possit, partes procurent iterum suos Oratores ad ipsum Summum Pontificem mittere pro hujus negotii confirmatione. Ulterius, quia licet observantia induciarum sit utilis Vobis et universæ Patriæ, ac ejus quieti, tamen quia bellum et desolatio Patriæ dicto Summo Pontifici cordialiter displicet et non minus Duc. Dominio praelibato, et quia turbatio et fractio induciarum redit ad non modicum damnum Civitatis Venetiarum, perseverantes in eo, quod sæpe dictum fuerat, denuo declarant, quod si induciæ observabuntur, dicto Summo Pontifici et Duc. Dominio summopere placebit, et habebunt exinde efficaciorem causam habendi honorem et commoda vestra cordibus suis infixa. Eapropter eorum nomine pro universali Patriæ bono vobis instanter suademus atque rogamus, ut velitis efficere, quod induciæ prædictæ observentur et quod viæ apertæ sint et securæ, nec non ut vestros Oratores cito pro celeriori rerum conclusione ad Curiam transmittatis, ad quæ

omnia, si etiam, quantum possumus, nomine nostro inducimus et rogamus. Similes literas etiam Communitati Civitatensi et Nobilibus ultra Tulmentum scripsimus; huic Communitati Utini efficaciter diximus et aliis suis Collegatis similiter nota fecimus, ut ambe partes sint de iis intentionibus admonite. Valete.

Utini die 8. Novembris M.CCCC. X.

Exacto induciarum tempore, cum utriusque partis Oratores ad Summum Pontificem missi, nondum rem sibi commissam ad exitum perduxissent, et eedem vigerent Civilium discordiarum cause, illico bellum subsecutum est; tuncque Civitas Austrie, Glemona, Tulmetium et Ventionum omnibus eorum copiis Carolum Pium, publico statuto stipendio, prefecere. Utinenses, dum Burchardus Rebestaneus Eques et Prefectus militum Ernesti et Federici Austrie Ducum armata manu Forumjulii introisset, se eidem, suaque omnia dedere; parvoque interjecto tempore Federicus Ortemburgius Comes a Sigismundo Imperatore in Patriarcata Aquilejensi Vicarius constitutus eodem se contulit; ipsumque Civitatenses, Tulmetini, Ventionenses et Glemonenses tamquam Patriarchate Vicarium non ante recepere, quam solemni jurejurando pollicitus sit, illico, secuta legitimi Antistitis creatione, omnia ad Patriarchatum pertinentia ipsi Antistiti libere et absque contentione renunciare. Interim Utinenses propriis viribus, et Austrie Ducum presidio freti Civitatensium fines assidue infestabant; quapropter Tulmetini quingentos ad eos vetusto federe milites jusserunt proficisci, itidemque pro virili cetera oppida fecerunt; cumque secunda jam ~~anni~~ Junii gentes Civitatensium et Collegatorum suorum sub Georgio Ortemburgii Comite et Carolo Pio federatarum Communitatum militum Prefectis, Monteano Pago vi capto et diruto, Civitatem Austrie versus proficiscerentur, magnum Utinensium equitum et peditum numerum obviam habuerant, quibus preerat Franciscus Mangatonus. Confestim hinc inde clamatum et pugne initium factum est. Diu inter ipsos anceps certamen stetisse dicitur, ut neque clamor primo sublatus iteratus sit, neque signa permota loco, retrove recepta, neque recursum ab ulla parte sit, sed in suo gradu obnixi milites sine respiratione pugnabant, fremitus equalis, tenorque idem pugne, que in defatigationem ultimam ad noctem spectabat. Jam vis viris, jam ferro acies deesse videbatur, cum

1411 segue la guerra.

1416: d'Ortenburgo in Friuli.

Sconfitta degl' Udinesi.

Franciscus Manzatonus Utinensium Prefectus, dum strenui ducis, militisque officio fungitur, ingenti vulnere afficitur et equo labitur; quo repentino casu territi milites, eum obiisse existimantes, clamoreque a Feudatariis renovato, moventur gradu, deinde repelluntur, postremo vero in fugam conjiciuntur. Magna eorum pars cesa, capti Utinensium equites decem et octo cum Manzatono, pedites vero ultra quinquaginta, preda etiam non modica, preter suas receptas res et victoria potiti sunt. Vigesima postea ejusdem mensis Venerius, Veneti Principis Orator, ejusdem literas Tulmetinis subscripti attulit tenoris.

Michael Steno D. G. Dux Venetiarum etc.

Egregij et prudentes Amici dilecti.

1411. 9 Giugno

Il Doge Steno ti manda Ambasciatore Marco Venier ai Tolmezzini.

Mittimus ad presentiam vestram in nostrum honorabilem Oratorem Marcum Venerium dilectum civem nostrum, cui nonnulla commissimus vestro officio vestre Benevolentie referenda; ipsum deprecantes, quatenus relationibus ejus, tanquam mente nostra venientibus libeat credulitatis fidem plenissimam adhibere.

Datum in Nostro Ducali Palatio die IX Junij. Indict. IV. MCCCCXI.

Risposta di Tolmezzo. Is a Tulmetinis liberaliter acceptus, cum Reipublice Venete in universam Patriam optime dispositam mentem exposuisset, pluribus rationibus eis suadere conatus est, ut arma inter ipsosmet Forojulienses assumpta deponerentur, et induciis iterum pactis, pacis et unionis via aliqua, communi omnium consensu perquireretur. Patrie desolationem et tot ab omnibus passa incommoda commemorando. Tulmetini eas, quas potuerunt majores, Inclyto Principi, Sapientissimoque Senatui Veneto gratias se habere dixerunt; qui toties hujus miserande Patrie cladium misertus, immissum in ejus viscera incendium extinguere conatus sit, seque illius Principis causa ad omnia paratos et dispositos obtulerunt, que ejus Patrie quieti proxima fore viderentur, dum Federatorum suorum eadem sit mens et dispositio, a quibus nulla precedente causa discedere sibi incongruum et damnosum fore non ignorabant. Venerius optimam illius Consilij mentem laudavit et ad eorum ceteros federatos eadem expositurus pergere dixit, et hortatus, ut in proposito perseverarent, ad reliquas se contulit Civitates. Verum cum res, ob diversas ab utraque parte propositas difficultates in dies protraheretur, denuo Venerius tribus Superioribus Communitatibus Tulmetij, Ventioni, Glemone hujusmodi literas conscripsit.

1411,
28. Luglio . . . . . . vedi

Lett. dell' Amb. Veneto a Gemona, Venzone e Tolmezzo sulla pace da farsi. (importante)

Magnifici et Egregii dilecti.

Sicut scire debetis, fluxerunt jam octo dies, quibus veni ad hanc Civitatem Austriæ cum certo mandato Illustrissimi Ducalis mei Dominii Veneti, universalem statum et commodum totius Patriæ concernente, expositaque intentione prefati Duc. Dominii huic Communitati responderunt, quod sine vestro consensu et deliberatione ad ea quæ sibi exposueram, decernere, vel conclusione respondere non poterant; et propterea illico dictam meam expositionem Vobis significare decreverunt; affirmantes mihi quod sine dubio per totam diem Sabbati proxime preteritæ habituri essent intentionem et responsionem vestram; et sub ipsa spe et verbis usque nunc me tenuerunt excusantes se et inculpantes vos et vestras Communitates, quia non suo, sed vestro defectu procedit ista dilatio, ulteriusque dicentes, quod pro eis non deficiet, quin sequatur tranquillitas Patriæ; et quod si intervenerit consensus et deliberatio vestra, in bonum res bene succedent; et quod vota prefati mei Duc. Dominii, quæ tamen ad nihil aliud, quam ad conservationem libertatis Patriæ et Ecclesiæ Aquilejensis aspirant, optatum sortirentur effectum; ad quam intentionem pridie inclinassent, si vestræ Communitates similiter voluissent. Quamobrem tam de mora predicta, quam de tali intentione vestra, si sic est, quod tamen difficile credere possem, etiam si viderem, admirationem assumo, considerans, quam læto animo, qua voluntate, me illis in partibus existente, ad pacem et inducias, sublatis illis caussis, quas scitis, inclinare et assentire videbamini. Consideramus etiam, quod pax et tranquillitas Patriæ magis vobis refert, quam ceteris, maxime ratione mercaturæ, cui vos potissimum dediti estis, sine qua exerceri non potest; attentis non minus precibus et interpositione Ducalis Dominii prefati, cujus voluntati, maxime quum commodum, utilitatem et honorem vestrum attingant, merito vos conformari debetis; scitis nam quam dulciter et favorabiliter in Civitate Venetiarum videamini, et quibus prerogativis gaudeatis et qualem fidem antedictum Dominium meum de Vobis gessit in negotiis istis et aliis occurrentibus. Multa quidem possunt adduci, quibus aliter credere non possum; quam quod intentionem firmam et solidam habeatis ad pacem et quietem hujus Patriæ, cujus vos estis pars non exigua; licet aliter aliqui mihi demonstrare conentur. Et propterea Vestras Magnificentias efficaciter hortor et rogo, ut voluntatem supradicti Dominii faciatis; isti, ut dicunt, vos certiores reddiderunt, ut predicta omnia utiliter ponderetis, et vos taliter geratis, quod pax, sive induciæ et tranquillitas Patriæ ex vobis processisse

"videatur et noscatur, quodque Vobis oppositum objici non possit, nec super humeris vestris hoc onus imponi, sicut multi facere querunt. Haveat igitur Vobis subito aliquod mihi rescribere, et quenam sit voluntas vestra, commonefacere.

Datę in Civitate Austrię die XXVIII. Julij. M.CCCC.XI. - - "

Demum ejusdem Venerij opera inducię inter Communitates prędictas ac Utinenses et utriusque partis fęderatos ad tres futuros menses subsequentur, ut interim sublatis hinc inde offensionibus, pax induceretur. Sed jam altius, quam cęteri existimabant, belli cupiditas omnium animis insederat. Sigismundus nam Imperator et Pannonię Rex cum se Patriarchalis dignitatis defensorem profiteretur, Ortenburgio Comite id per literas postulante, magnam equitum copiam prępara verat, quam sub Philippi Florentini Themesburgensis Comitis auspiciis in Patriam mittere decreverat, ad quam mox ipse cum valido exercitu venturus erat. Interim vero Tulmetinis a Guillelmo Comite ejusdem Imperatoris Oratore hujusmodi litterę editę sunt.

Sigismundus D. G. Romanorum Rex semper Augustus

Hungarię Rex etc.

1411. Temesburg — Fideles dilecti Nostri.

14. giugno. — Lett. dell'Imp. Sigismondo a Tolmezzo onde s'[illegible] a lui ed al futuro Patriarca.

Nedum ad Nostri notitiam, sed ad partes Orbis evigilans et laudabilis fama refulget de constantia inconcussę fidei quam Sacro Romano Imperio et Sanctę Aquilejensi Ecclesię, Nobilique Federico Comiti in Ortemburgo, in Patria et Dominio Forijulij Vicario per nos constituto invicto animo et mentis robore ostenditis. ~~Eximiis~~ Nam quid pretiosius fide, quidve in inceptis perseverantia, quę ex claris viros reddit clarissimos? ~~et multis aliis in vos concurrentibus virtutum meritis~~

Nil profecto [illegible]. Ex quibus et multis alijs in vos concurrentibus virtutum meritis, quantum vos judicemus commendabiles, quantumque Nos exhiberemus ad grates, longum presentibus enarrare; cumque non qui inceperit, sed qui perseveraverit, hic commendabilis est et dignus. Propterea Fidelitates Vestras hortamur, quatenus velitis ad conservandam famę vestrę integritatem, in prędictum Federicum ejusdem Generalem, exhibitę et probatę fidei, persistere, et ad rebellium subjectionem Nobis, dictęque Ecclesię ac ejus Vicario Generali vestras vires adjungere; quod a vestro, jam scimus, mentis affectu et firmo proposito non ambigimus dependere; et sicut hucusque fuistis laudabiles fidelitatis et constantię auctores, studeatis usque ad felicem creationem et promotionem

Pathriarchę, per Summum in Christo Patrem et D. D. Joannem S. Romanę et Universalis Ecclesię Summum Pontificem Dominum Nostrum Romam. ex nostra voluntate et dispositione de persona utili et circumspecta fiendam; sic deinceps in fidelitate debita et laudabili perseverantia persistere, prout spes et fiducia tenet Nostra, quod initio finis acceptior respondeat. Vosque per sequens capaces efficiamini meramine Nostrę Regię gratitudinis et amplioris dilectionis.

Data in Themesspurg XIV Junij Regnorum Nostrorum Anno Hungarię XXiiij. Romanorum vero I.

His rebus sic se habentibus, Burchardo Rebestaino pro Austriacis Ducibus et Utinensibus id procurante, iterum usque ad XX.^um diem Novembris inter predictas partes inducię pactę sunt. Rebestainus vero, substituto Joanne Menghen Canonico Pataviensi pro Utini Locumtenente, ad Austrię Principes secessit; cumque induciarum finis instaret, Utinensis Locumtenens predictus, per literas Tulmetinis, Ventionensibus et Glemonensibus dedita opera exaratis, treguarum prorogationem postulavit, prout ex literis patet, quas hic non abs re apponendas fore duxi. Ex his nam et Venetorum etiam Oratorum literis clare patet et colligitur, Civitatem Austrię, Glemonam, Ventionum et Tulmetium, licet Ortenburgicum Comitem, tanquam Pathriarcalem Vicarium, acceptaverint, nunquam tamen sui juris esse desiisse, prout ante illius adventum ipsa oppida fuisse demonstravi; semperque eędem Communitates ea, quę tam ad pacem, quam ad bellum pertinere arbitrabantur, tanquam liberas nomine proprio tractasse usque ad Pathriarchę creationem, non autem ad ipsius Ortemburgij nutum; prout plura alia Oppida fecere. Literę sunt hujusmodi.

Tregua fra i partiti fino al 20 Novembre

Tolmezzo, Gemona, Cividale Venzone città libere.

Honorandi et Magnifici Viri

1411. 12 Novembre.

Memores vos esse non dubito, qualiter in negotio induciarum, per Nob. et Egregium Militem D. Burchardum de Rebestain inter partes hujus Patrię ad XX dies factarum, predicto D. Burchardo propositum fuerat, quod esset spes prorogationis induciarum earundem ad tempora longiora. Cum igitur terminus induciarum presentium appropinquet, predictus D. Burchardus hic me constituit Locumtenentem, quoad usque reverteretur a Serenissimis Dnis Ducibus Austrię, gratiosissimis Dnis meis, quibus ibat locuturus de modo pacificandi et ponendi Patriam in statu tranquilliori, et sibi quoque hodie

Lettera del L.T.te Imperiale a Tolmezzo e Venzone sul prolungamento della tregua.

scriptorum, petens ab eo melius informari; neque tamen in tam brevi spatio propter loci distantiam super hujusmodi contractu responsum habere potui. Quare supplico Magnificentias Vestras instantia, qua possum, ut super prorogatione induciarum prefatarum literis vestris per latorem presentium me certiorem facere dignemini; ne forte finitis induciis presentibus, per partes hinc inde quid incommodi inferatur, cujus revera auctor esse non cupio. Pacis etenim et tranquillitatis diligens executor esse mallem, quam belli et discordie seminator.

Datum Utini in Castro Patriarchali. XIJ Novembris 1411.

Sed Philippi Florentini Sigismundi Imperatoris Prefecti ad Patrie fines adventus, cum duodecim Bohemorum et Hungarorum Equitum millibus omnem pacis abstulit mentionem; ad quem Civitatenses, superioraque Oppida, quamprimum Forumjulij ingressus est, auxiliaria militum presidia, omnisque generis tormenta bellica ad oppidorum expugnationem pertinentia, transmisere. Qua arrepta auxiliaria manu Utinum obsedit, omnemque adhibuit diligentiam, ut, dempta civibus, ~~quaque~~ quacumque subsidij spe, per deditionem res ad exitum perduceretur, nec sententia fefellit. Utinenses nam, cum per dies aliquot Nebestaini adventum, Austriacorumque Principum auxiliarias copias frustra expectassent, Philippo Comiti eos Sigismundi Imperatoris et Aquilejensis Ecclesie nomine acceptanti se, suaque omnia dedidere.

Udine s'arrende all' Imp. Sigismondo.

Sed Tristanus Savornianus, pluresque ejusdem factionis cives ad primam deditionis mentionem, ad Venetos, quorum semper partibus studuerant, aufugerunt, quorum bonis a Philippo publicatis, Savorniarum vi captum deleri jussit, et ultra Tiliaventum eductis copijs, Portumgruarium, Bussolellum Sacilumque feliciter expugnavit; cetera nam oppida ejus partibus favebant. Dum vero Austriaci Duces Vallem Cadubrij aggressi fuissent, quibus Sulmetini amicitie et propinquitatis jure CCC pedites auxilium miserunt. Philippus expugnato Serravalle, Bellunensem quoque Civitatem obtinuit, indeque Castrum Bottestane devicit. Veneti interim ad primum Philippi in Italiam adventum, tam pro locorum suorum observatione, quam etiam Tristani Savorniani precibus, collecto sex equitum, octoque peditum millium exercitu, Carolo Malatesta Prefecto, ut Hungarorum insolentiam reprimerent, ad Patrie fines se contulere et Cordignanum vi summa aggressi

Tolmezzo soccorre i Cadorini assaliti dagl'Austriaci.

expugnarunt; cumque plurimis ultra Tiliaventum illatis damnis Dignanum usque pervenissent, ibi a speculatoribus cognovere, Philippum, audito eorum adventu, Cadubrio obsidione liberato, magnis itineribus in Patriam reverti; Quare ne in media hostium regione cum Philippo exercitu decertare cogeren=tur, iterum trans Tiliaventum se receperunt; cumque in Pratensem Comi=tatum pervenissent, Hungarorum, Bohemorumque exercitum non longe adesse nunciatum est. Carolus igitur, ingentis vir animi, cum sine magno impedimen=to prosequi non posset et neque eundi, neque standi sine discrimine modum esse vidisset, instruit aciem, impedimentis ex ea remotis; instruuntur con=tra et hostes et animis et viribus pares, ut dextrum cornu Hungari, sini=strum Bohemi, medium vero locum Forojulienses copiæ tenerent. Hungari totelati victoriis, incredibili impetu hostes aggrediuntur, multisque cæsis in fugam conjiciunt; dumque eos undique quærunt et longius aliquantum abducti Vene=torum impedimenta procul ab armatis sine præsidio, sive munimento stare conspi=ciunt, aviditate prædæ eo impetum faciunt. Interim Malatesta, qui in dex=tro sui exercitus cornu Bohemorum equitum ~~instantiam vim fortiter~~ impetum alacriter sustine=bat, trepidus nuncius aliorum militum fugam et impedimentorum attulit direptionem. Is tantæ rei notitia commotus, accepto electorum militum valido præsidio, ad aliam exercitus partem se contulit, omniaque timo=ris plena invenit. Militibus tanti viri adventu illata spe, ac redintegra=to animo turmatim ad eum conveniunt; cumque majorem partem colle=gisset. videtisne, inquit, hostes præda detentos, et vestris impedimentis impeditos? Aggredimini eos, acceptumque dedecus virtute delete; certam nam vobis victoriam polliceor. Nec fefellit consilium; nam impetu facto in Hungaros, eos, ut evenit secundis rebus, invenere vagos, inter prædandum dispersos, paucos equis insidentes et paucos quibus ferrum in manu fuerit; ita ut Hungari prius victores passim, cum neque in unum coeundi, nec arma capiendi spatium daretur. Dissipato Hungarorum equitatu, Carolus, circumductis a tergo militibus Bohemorum equites adoritur; et novus factus clamor terruit hostium animos et in fugam convertit; adeo ut magna Bohemorum et Forojuliensium pars ab insequentibus sit cæsa; captoque Nicolusso Comite Pratensi, pluribusque non ignobilibus viris, prælij, cædisque finem fecit. Philippus, cum in eo certamine periti Ducis, militisque officio functus esset, haud territus insperata clade; exercitus

Sconfitti [illegible] Ungheri.

reliquias colligere, quanta poterat diligentia, conabatur. Bohemi vero Hungarique milites, desperatis rebus, in cassum precante, lacrymanteque Duce, noctis silentio castris excessere, domum contendentes; quos postea Philippus, positis prius peditum reliquiis tutis in locis, necessitate coactus subsequutus est. Non ignoro nonnullos esse, qui, Philippum, auro corruptum, a Patria re infecta recessisse, scribunt, eumque postea, proditionis hujus causa, Sigismundi mandato in ejus os auro liquefacto immisso perijsse.

> Segno della lettera del Conte di Prata a Tolmezzo sulla sconfitta degl' Ungheri.

Attamen Johannis Pratae Comitis literae Tolmetinis conscriptae, praedicti certaminis fidem faciunt, Philippumque a militibus ignave destitutum invitum se in Pannoniam contulisse; sed et Ludovici Tekij Ducis, qui postea ad Patriarcatum assumptus est, pariter literae in quibus Tulmetinis Sigismundi in Patriam adventum significat, clare demonstrant, eundem Philippum cum Imperatore iterum Forumjulium petijsse, prout et Tulmetini Oratores ad Sigismundum missi, affirmant in eorum relationibus, se dictum Philippum inter proceres vidisse. ~~Veneti tanta victoria laeti non incruenta~~ Veneti tanta victoria laeti non incruenta potiti; mille nam et ultra in prima aggressione ex eorum militibus occidere, et non pauci vulnerati, Forumjulij magno aggrediuntur impetu, ut omnia timoris plena ubique conspicerentur; tum Tulmetini, posito prius ad Cavatij lacum, qua iter in eorum provinciam hostibus patebat, valido militum presidio; Polcenicum Fantussio Comiti postulanti quinquaginta, oppido S. Danielis octuaginta, Spilimbergijs sexaginta milites eodem tempore in subsidium misere; Ventionensibus ducentos alios pedites concesserunt; quos omnes cessante belli suspicione, gratias agendo, reddidere, prout ex eorum literis patet. Veneti vero cum citra Tiliaventum Pallagollum, Muzanam, Sedeanum et S. Odoricum pagos, et Tricanum quoque castrum expugnassent, exercitum populabundum, primo in S. Danielis, mox in Glemonensium fines duxere; captaque ac destructa Arthenea, cum omnes circumjacentium fines hostiliter peragrassent, ab oppidorum expugnationibus temperavere; exinde ultra Tiliaventum exercitu ducto, Fratinae castrum in eo victoriae cursu recepere.

> I Veneti conquistarono varj castelli in Friuli.

Motta quoque oppidum, Liquentiae flumini insidens, multos per dies obsessum, et oppidanorum virtute, paulo post Ludovici Blagni Comitis ad custodiam cum presidio missi, adventum, viriliter defensum, demum illius cives, cum sibi omne auxilij spem sublatam cernerent, eisdem per pactionem tradidere.

Libri tertij finis.

Liber IV.

Dum in belli cladibus universa Forijulij Patria vexabatur, Ludovicus Dux Tekius a summo Pont. Aquil. constituitur Patria; cujus adventu aliqua pacis et quietis spes illuxisse videbatur; namque Veneti, licet victoresque dum pacis consilia abjecerant; utpote qui semper hujus Provinciæ, dum sibi conterminæ, quietem procurarent, ea ratione, ut barbaris nationibus, sublato eo bello, in eam se conferendi occasio tolleretur. Antistes ill., convocato Gnli totius Provinciæ Conventu, expositis damnis et injurijs undequaque illatis a Venetis acceptum dedecus resarcire, amissaque oppida recipere se decrevisse affirmavit; magna adductus spe hostium audaciam reprimendi, si omnes unanimiter ad communis libertatis defensionem conspirarent; adjunctis præcipue validis Sigismundi Cæsaris auxilijs, quæ sibi ab illo tum amoris intuitu, tum Comitis Obtemburgij opera, summa affinitate sibi conjuncti, perlibenter pollicita fuisse profitebatur. Prospecta Ludovici voluntate, contulatus omnis quæcumque auxilia hilari animo pro virili obtulit et abjecta pacis mentione, omnium animi ad bellum inclinare videbantur. Quamobrem Veneti, cognita per exploratores Antistitis voluntate, et quæ ab eo ad ipsorum perniciem moliebantur, cum Hernesto et Federico Austriæ Ducibus fœdus inierunt, quo facilius et Antistitis conatus irritos redderent, prioriqque exercitui, eodem Malatesta Prefecto, multas alias copias adjunxere. Paulo modo post octavo Idus Januarij Cadubriensium Legati Tulmetium advenere nunciantes, Federici Austriæ Ducis exercitum conscriptum, armatumque in eorum finibus juxta Ampetium pagum consedisse, sibique ingens imminere periculum; quapropter ab eis rebus suis afflictis opem postulare. Tulmetini, haud mora, triginta peditum subsidium decrevere, quos sub Daniele Missitino, Nicolao Janiseo et Dorico Daciano Prefectis, primo quoque tempore, junctis alijs Utinensium, Civitatensium, Glemonensium et Ventionensium auxiliarijs copijs jusserunt proficisci; super omnibus, Antistitis jussu, Daniele de Monte supremo Duce constituto. Cum modo manus istæ paulo supra Ampetium essent castrametatæ et inimicorum audacia compressa esset, et a quotidianis

Arrivo del Tek e Gnte Parlamento.

1412

Guerra in Cadore.

I Tolmezzini soccorrono.

incursionibus, quas in Cadubrium facere consueverant, destiterunt. Sed parum abfuit, quin post modicum tempus unius hominis insolentia Forojulienses et Carni maximum detrimentum acciperent. Quidam nam Negronius Pontilius, summę inter Cadubrienses auctoritatis, universis eorum copiis praeerat; vir quidem ad belli munera obeunda satis impiger, sed mira arrogantia, inexpletaque avaritia praeditus; huic quoque Cadubrienses annonę, pro totius exercitus usu curam demandaverant et praesertim ut subsidiariis militibus necessaria faceret importari. Sed cum intestino quodam odio Tulmetinos prosequeretur, nedum eis locum castrametandi incommodissimum tribuit, ita ut subsidio esse viderentur, verum etiam difficultatem praecipue in comeatibus procurabat; nec contentus quod eis verum omnium necessitatem induceret, corruptam etiam ac foedam tantummodo annonam praebebat. Quod cum aliquandiu milites, ductoresque pertulissent; tandem commoti rem Danieli de Monte detulerunt, ut ipse, qui Antistitis jussu, universis praeesset copiis, tot tantisque malis, incommodis et injuriis consuleret. Verum, sive Negroni consilia ignoraret, sive ipsi se opponere non auderet, rem quotidie differebat, ex quo deterior in dies fiebat Carnorum conditio. Consules quoque ac Vicarius de his omnibus certiores facti rem primo parvi pendere, mox etiam Carnos milites contemnere et quodamodo despicere visi sunt; ita ut elatus Negronus, dum nonnulli palam illius detestarentur avaritiam, immissis in eos satellitibus, confectos vulneribus semivivos in castra reduxit et detrusit. Exasperati, ut par erat, Praefecti et Milites ultionem moliuntur, quotiescumque se dederit occasio. Evenit nam, ut III Nonis Februarij a Negrono in domo Petri Notarij Cadubriensis, Ampetij incolę, universum militum, Ducumque conventum convocatum sit, exceptis Tulmetinis, quos ignominię causa convenire vetuerat; hi cum suis omnibus copiis e castris moventes Consilij locum adorti, dejectoque Hypocausti ostio; dum omnes timore perterriti tam repentini impetus exitum expectant; ne quis loco se moveat edicunt, nullum nam se laesuros praeter eum, a quo toties publicas, priva=

tasque injurias receperant. Ea mora Negronum comprehendunt, qui se in Consilij potestate futurum, et de sibi objectis rationem redditurum pollicebatur; innumerisque vulneribus confossum et necatum frustratim conciderunt; indeque protinus recedentes, Vecellium Vecellium, Antonium Barnaboven et Petrum Notarium praedictum viros inter Cadubrienses primarios, tanquam obsides secum abduxere. Hisce cum pignoribus, peractis per Cadubriensium fines millibus passuum XV. ut ad montem Maurum perventum est, viros illos ad suos remiserunt; ipsique patrios ad lares reversi sunt.

Vedi la Storia Cadorina del Cav.° Ciani

Paucos post dies Vecellius et Antonius supradicti Cadubriensium nomine Tulmetium applicuerunt, et contra militum Praefectos ac milites ipsos, in Consilio hujusmodi orationem habuisse fertur Vecellius: Militum et Vir. eorum etc.

- - - - - - - - - - - - - - - - Deest oratio.

Postquam Vecellius dicendi finem fecit; Daniel Missitinus, qui tum Consilio aderat, jactis a Janisso et Daciano in eum oculis ita respondisse fertur - - - - -

- - - - - - - - - - Deest oratio!

Missitini orationem audientium fremitus subsecutus est. Remotis modo alijs, Consilij sententia haec fuit, ut per Judices omni diligentia de hac re inquiratur; qui postea de statu Causae Consilio referant; a quo aequa lance, quod equitas et justitia postulaverit, decernetur; sicque Cadubriensium oratoribus responsum est, sed has civiles controversias publicae Forijulij res in aliud tempus distulerunt. Sigismundus nam Imperator cum duodecim equitum, octo vero peditum millibus provinciam ingressus Arijs Castrum obsederat; cui Fulcinetini, Antistitis jussu, pedites suos et bellica instrumenta ad urbium expugnationem necessaria contulere; pauloque post, captis Arijs, dejectis undique Venetorum copijs; Caesaris exercitus, eodem Philippo Florentino duce, omnia Forijulij oppida, castraque prius a Venetis devicta recuperavit, et ductis ultra Liquentiam copijs, Mottae oppidum, eidem flumini insidens, obsedit, in quo Venetum praesidium residebat. Sed cum XIV. Kalendas Augusti sex militum Venetorum millia, qui pro tollenda Mottae obsidione adveniebant, in hostes inopinanter incidissent, factaque tumultuaria pugna, in qua ex Venetis quamplures cecidere, reliqui in fugam conversi sunt; Forojulienses

Ungheri in Friuli rompono i Veneti.

recuperato oppido, pari facilitate cetera quoque omnia Forijulii atque recepere. Quare Veneti postea Carolum Malatestam cum valido exercitu hostium conatibus obsecrant, qui cunctando potius, quam aperte dimicando eorum insolentiam, ne ulterius progrederetur, continebat, ita tamen ut eos sepe, captata occasione, per agros nullo ordine vagantes, male affectos pedem referre coegerit, et assiduis concertationibus valde attritos redderet. Demum Sigismundus belli
1413. tedio affectus et Concilij generalis, quod antea Constantie indixerat et inchoaverat, Tregua in Friuli perficiendi cupidus; Thoma Mocenico et Antonio Contareno Venetorum legatis Frigestum, quo ipse multo ante se contulerat, sub fide regia ad se vocatis, quinquennales cum eis inducias pepigit. Hujus postea Cesaris opera et diligentia Constantiense Concilium perficitur, in quo Fides Christiana, que jam multis annis titubare videbatur, fortiter resurrexit; in eo nam, depositis alijs pro Pontificatu contendentibus, Martinus V. qui prius Cardinalis Columna dicebatur, Pontifex electus fuit, et ita Schisma pessimum annorum fere XL. finem habuit; ibi quoque plures heretes damnate et duo heresiarche, Joannes Hus et Hyeronimus Pragensis combusti sunt, pluraque alia ad Christiane Fidei Unionem pertinentia pij istius Cesaris opera instituta sunt. Exacto induciarum tempore, bellum iterum hinc inde restauratum est, et anno Dni
1418. Si rompe la guerra. 1418. V. Idus Maij Philippus Arcellus cum Venetorum copijs Sera-allem aggreditur et alteram ex arcibus, edito loco sitis, expugnat; qua re cognita Christophorus Cucaneus ultra Tiliaventum ab Antistite constituitur Locum tenens una cum Vincislao Spilimbergo et Jacobo Valvasonio; qui facillo recedens cum expedita militum manu celeri gradu Sera-vallem petens et Venetos nihil mali expectantes aggressus, a Bohemis adjutus, qui ad alterius Arcis presidium morabantur, oppidum et Arcem captam recuperavit, pluribus ex hostibus interfectis, ceteris vero in fugam conjectis. Eodem fere tempore alia Veneti exercitus pars una cum Tristano Savorniano, in qua erant equites bis mille, Tiliaventum pertransivit et vastatis undique agris ad Utini regia se contulit, captisque quamplurimis, gravi preda onusti milites inde recedentes inter Oppidum S. Danielis et lacum ei proximum castrametati sunt. Quare Sutmetini oppidanis S. Danielis, Simoni et Joanni Colloretijs et Fuganiensibus, ita per literas postulantibus, sagittariorum presidium tradiderunt.

Hostes vero, cum ante sitis copia Utino egressos, Johannemque Colloretanum
cum adjacentium Castrorum militibus per exploratores appropinquare cognovissent,
ultra Tiliaventum se recipere, quorum dum timeret adventum Fantussium Polcenici
Comes, quadraginta sagittarios a Tulmetinis per literas petijt et recepit. Vrittanos postea,
et Venetorum milites Caniparn oppidum, edito loco situm, undique prius depopula=
tis agris, vi magna aggressi sunt; sed Bohemi ad loci presidium constituti hostes
viriliter exceptos, multis eorum interfectis et multo pluribus vulneratis, ammissa
omni preda oppido recedere coegerunt. Ludovicus ergo Pathriarca, tanto se
bello viribus imparem esse cognoscens, ad Sigismundum auxilia conducturus in Panno=
niam se contulit; relictis Henrico Concordiensi Episcopo et Federico Wenstein Fori= 1419
julij Locumtenentibus. Anno interim 1419 Venetorum exercitus sub ijsdem
Ductoribus iterum citra Tiliaventum se contulit; cumque Castrum Paganum,
Villaltam, Capporiacum et Morutium per deditionem recepissent, vastatis prius
Colloreti agris, quia Simon et Johannes et ceteri illius Castri consortes imperata facere
renuerunt; ad inferiora Patrie loca profectus est. Quare Utinenses timentes, ne Grua=
rienses ab eis obsiderentur, has Tulmetinis literas tradiderunt, ut ab eis tam ad
Utini, quam Portusgruarij defensionem presidium obtinerent. 1419. 12 Maggio. Gl'adinesi chiedono soccorso a Tolmezzo.

Honorabiles Prudentes Amici Nostri Singularissimi

Salutem optimam et omne bonum.

D. Locumtenens et Nos heri mittebamus ad Vos, ut ad Glemonenses et Ventionenses, hono=
rabilem Virum Jacobum Cergneum cum literis credentialibus D. Locumtenentis et Nostris; sed
quia in itinere ab hostibus aggressus fugam arripere coactus fuit, nec audet amplius illuc se
conferre; rogamus ergo Amicitias Vestras ut coadunare velitis majorem gentium numerum,
prout vobis possibile visum fuerit; et precipue sagittarios, eosque paratos tenere;
et casu quo necessitas incumberet propter hostilis exercitus insidias, Nobis velitis quamcitis=
sime subvenire, dum a Nobis fueritis requisiti; prout et Nos, eveniente casu, sumus et eri=
mus ad omnem requisitionem vestram pro virili parte parati. Interim Oratores Nostri
concordiam procurant, quod, Deo dante, sequetur, non obstante, quod Civitatenses
illud omnino perturbare querant, et solliciti sint ad damna Nobis inferenda, prout
colligere poteritis ex certarum literarum exemplo suorum Oratorum, per Nos intercepta=
rum, quas vobis dirigimus presentibus inclusas. Preterea multum solliciti sumus=

de Portusgruarij Statu; quia Oratores Nostri nobis scribant, magnum ei periculum imminere, presertim propter instabiles ruralium mentes, qui plures et potentiores sunt in ipso oppido, quam Cives. Et cum hodie hostium exercitus ad eorum damna itarus sit, petunt a Nobis peditum subsidium, quod eis missuri sumus; nec dubitamus, quin Vos illud idem facturi sitis, quos omnibus in rebus ad Patrie libertatem conservandam pre ceteris promptiores fuisse cognovimus. Valete.

Datę Utini xij Maij MCCCC.XIX.

Decem Deputati ad Regimen et Consilium et Comune Terrę Utini.

Veneti conductis ad Portusgruarij oppidum copijs, cum admotis undique bellicis tormentis, illud expugnaturi viderentur, consternati oppidani, obtentis prius tredui induciis, quarta obsidionis die in hostium potestatem concessere; et illico Ostensis tot elati victorijs, inde recedentes ad Utinum se contulere obsidendum, in quo paulo ante validum Tulmetij, Glemonę et Ventioni presidium supervenerat. Quare paucis ibi diebus hostes frustra consumptis, cum nulla fieret seditionis mentio, soluta obsidione, ad Austrię Civitatem profecti sunt; direptisque circa regna antium pagis, cum inter Civitatenses et Venetos de concordia et unione ageretur; Veneti prope Qualsum pagum Stativa posuerant; superiora vero oppida, cum eos per exploratores cognovissent, ad ipsorum damna profecturos, Tulmetini viam prope Lacum Cavaticense, per quam in eorum provinciam patet iter, magno presidio imposito munivere; Ventionensibus quoque et Glemonensibus tradito militum presidio. At non multo post Veneti equites in Pramperginos Colles irruentes, omnibus illis vastatis, captaque ac depredata Arthenea, tum nonnullis Glemonensibus extra oppidum deprehensis, ad ipsorum usque oppidum accurrere. Quare Glemonenses cum Tulmetinorum presidio, facta repente irruptione, hostiles equites aggressi sunt, et aliquandiu acriter inter eos pugnatum est; demum vero Veneti locorum difficultate et hostium multitudine undique in eos confluentium, pedem referre coacti sunt; nonnullis ex eis vulneratis, tribusque ex equitibus captis.

Cividale sotto i Veneti

Interim VI. Idus Julij Civitatenses ad Venetos deficiunt et ab eis in Societatem recepti, ea lege, ut Sigismundo Cesari et alteri cuicumque a superioribus partibus descendenti adversarentur; bonaque omnia Tristani Savorniani et ejus attinentium, qui Venetorum partibus studuerant, restituerent.

Quam tandem deditionem Civitatenses per literas, tum Utinensibus, quam Antistiti
et Tulmetinis conscriptas variis artibus dissimulare conabantur; sed cum omnibus
Ludovici partes sequentibus fidem suam suspectam esse cernerent; misso demum
VIII.° Kalendas Augusti ad Utini portas tibicine, se publicos Antistitis et Utinen- Cividale si dichiara nemico ad Udine.
sium hostes professi sunt; caeterorum tamen populorum animos rei novitate con-
sternatos Federicij Valentinij ex Pannonia redditus exhilaravit. Is nam Ludovicum
a Buda civitate discessisse cum magno equitum numero, paucosque post dies adfu-
turum esse retulit; et demum Ludovicus octo secum habens equitum millia in Fo-
rumjulij pervenit, collectisque et superiorum oppidorum copiis ad Butinicum
agrum consedit et Civitatenses obsidere coepit, cujus interim jussu Pletiam
viam, ne quod inde Civitatensibus auxilium proficisceretur, Tulmetini et Venzonen-
ses destruxere. Sed cum multis circa urbem ipsam consumptis diebus, nullam per
vim illam, aut per deditionem consequendi spes appareret; Thadaei Esteusis cum Vene-
torum exercitu adventum cum Ludovicus cognovisset; urgente jam frigore, va-
statis undique circa oppidum aedificiis et arboribus, cum equitibus ipsis iterum
in Pannoniam rediit, majorem, ut ajebat, veris tempore militum numerum
adducturus. Dum omnium animi suspensi rei eventum expectarent, Antistitis
absentiam rebus suis plurimum conducere existimantes Veneti, cum octingentis
equitibus et peditibus quatuor millibus, Thadaeo Estense Praefecto, Feltrum obse-
derunt; quare de propria solliciti salute Bellunenses propter hostium propinqui-
tatem, per Michaelem Melliapium oratorem suum VI° Kalendas Martij 1420 a 1420. 24 Febbr. Belluno chiede gente contro l'esercito dei Veneti ai Tolmezzini.
Tulmetinis peditum praesidium rogaverunt; quibus ipsi omnia ad eorum usum neces-
saria, aere proprio, durante bello, pollicebantur; eisque Tulmetini centum milites
sagittarios concesserunt, quorum tamen opera uti non potuerunt. Feltrenses enim
gravi pressi obsidione, omnique auxilio destituti, paulo post sub Venetorum
imperium devenere; et statim exercitus, expugnato quoque Tumillano Castro,
tanta Bellunum cinxerunt obsidione, ut frustra milites nostri ad eos ingredi Feltre e Belluno sotto i Veneti.
conati sunt. Quare Tulmetini eosdem Cadubrium proficisci jusserunt; ita
petentibus Erasmo Frisaco Cadubrij Capitaneo, et ipsius loci Communitate. Interim
pridie Kalendas Aprilis Civitatenses cum Venetorum praesidio Castrum Rosacium ag-
grediuntur, sed pluribus eorum interfectis et vulneratis praesidij virtute, re
infecta, decessere. Et eodem fere tempore Aloysius et Nicolaus Strassoldij ad Venetos

1420.
F. Strassoldo sotto i Veneziani.

defecerunt, Thadeo Ettense Venete Republice nomine eos in societatem recipiente, et eodem quo Civitatenses jure fuerunt accepti, et quia Strassoldij Zuinum Castrum possidebant pro quingentis aureis, per eos erogatis, actum inter partes est, ut quatenus Castrum illud Tristani Savorniani juribus pertineret, Venetorum Princeps hujusmodi definiret controversias. Ineunte deinum mense Majo Belluneum quoque ad Venetos pervenit, qui parvo postea negotio Seravallem et exinde Conegliianum et Sacillum Castra et multa ultra Tiliaventum oppida recepere; moxque hostes ipsi, direpto prius funditus Prata oppido, flumen ipsum transeuntes cum omnibus copijs Utinum obsidione cinxerunt; demumque sexcenti Veneti milites, ut se cetero exercitui conjungerent, cum prope Cordovadum castrum pervenissent, a Nicolusio Pratense, Federico Purliliense, Jacobo et Ulvino Valvasonijs ac Francisco Prodolonio cum Forojuliensibus copijs in fugam versi sunt, pluresque eorum interfecti. At Utinenses, cum interim gravi undique premerentur obsidione, nullamque auxilij spem in Antistite repositam esse viderent, cujus redditum, licet pluries per literas requisitus fuisset, frustra tot menses expectaverant, pluresque quotidie mortales pestilentia interirent, omni subsidio destituti, preter eos, quos a superioribus oppidis milites acceperant; ne sibi postea graviora pati contingeret, si ultimum belli eventum expectarent; pactis cum Venetorum Prefectis inducijs, ut eis ad Venetum Principem legatos suos ad certum diem mittere liceret, se, suaque omnia Venetis tradidere. Capto modo Utino, Ettensis, recepto prius Colloreto et adjacentibus Castris, omnes copias ad superiora oppida conduxit; et cum Glemona et Venzonum omni auxilio spoliati in Venetorum potestatem devenissent; Tulmetini quoque postquam omnia fidei et gratitudinis argumenta data esse viderentur, in Venetorum patrocinium voluntarie se submisere, servatis tamen privilegijs sibi antea ab Antistitibus concessis.

Peste in Udine

Udine si da ai Veneti e così pure il resto del Friuli

Libri Quarti et ultimi Finis.

Udine 4 Marzo 1856.
V. J.

Dal codice Concina già Fontanini (S. Daniele).

Militum vestrorum dum illustris exercitus nostris finibus insedisset, praesidium postulavimus, illudque a vobis Fulmenteniis, cives, cum vestrarum nobiscum salutem coniunctam esse nosceretis, libenter tradentibus, sed multo nostro malo recepimus. Ut primum enim ad nos pervenere, sive sua pertinaci natura ducti, sive a suis ductoribus corrupti, nullius dicto obtemperantes, segniter, otiose, negligenter, contumaciter omnia agere coeperant, ita ut eos nec pudor, nec metus coerceret. Nigronus ergo Postellius concivis noster, nostrarumque gentium Praefectus, vir tam consilio quam manu promptus, quantum nobis ex eorum pertinacia detrimenti propter hostium propinquitatem subsequi poterat, facile prospiciens, primo leviis admonere, mox cum nihil se proficere cognovisset, asperius aliquanto, minis etiam additis, ut rerum status exigebat, cum eis agere coepit. Quare ingens in illum vestri pedites odium imbiberunt, primoque ceterorum contra eum militum seditionem concitare conati sunt, sibi ab eo commeatum ceteris cariorem, corruptaque omnia tradi, ut quaestum faceret, disseminantes, sed cum apud illos, qui viri illius integritatem probitatemque re ipsa experiebant, nihil proficerent, eorum maledicta, nullaque sibi a ceteris fidem praestari cognovissent, ita exarsit eorum ira, ut tertio nonis februarii omnes milites vestri in ipso consilii loco nobis omnibus, pro dolor! spectantibus, ceterisque militum praefectis, Negronum praedictum crudeliter necaverint et illico in nos impias manus adhuc illius optimi viri sanguine aspersas iniicientes, vincientesque ad montem usque Maurum conduxerint, ibique innumeris iniuriis affectos relinquentes, ad vos reversi sunt. O audaciam inauditam, o facinus gravi animadversione

dignum / Tot igitur ~~publicas~~ privatasque iniurias prosecutari ad vos, Tulmetini, missi sumus, quibus nos, ut audistis, milites vestri eorumque Praefecti, sociali fide violata, contra militiae mores et disciplinam cum ingenti manifestoque Cadubrii periculo, nec minori sua vestraque infamia et dedecore affecerunt. Nec ideo nunc a vobis tam nefandi facinoris vindictam postulamus, quod tunc vel animus nobis defuerit vel vires ad acceptam ab illis iniuriam ulciscendam, sed quia contra societatis leges nobis esse videbatur, in eos etiam lacessiti ullo modo saevire, qui nostrae fuerant a vobis fidei commissi: legitimum igitur tempus ad ulciscendum expectandum esse duximus, tamque doloris vim in posterum differendam, donec sublato hostium timore, causam ipsam ad vos differendi ac de tam atrocibus iniuriis conquerendi facultas data esset. Quare hoc modo agimus, hoc a vobis, Tulmetini, postulamus, ut tanti delicti auctores debita poena afficiantur. Quidnam fide publica religiosius? quid societa sanctius? quid publicis magistratibus gravius esse potest? Istos nihilominus tam immanes homines nec publicae vestrae fidei religio, nec societatis sanctitas, nec publici muneris gravitas a tanto potuit facinore avocare, quin socios, quos publico edicto tuendos acceperant desererent et quantum in eis fuit, hostibus proderent, eorumque Praefecti sanguine ipsius publici consilii sedes crudeliter foedarent. Quod si tunc hostes in tanta rerum omnium confusione nos militum vestrorum praesidio destitutos, Praefecto nostro viro fortissimo orbatos et in tam gravi publico

privatosque moerore constitutos, aggressi essent; actum profecto erat de salute nostra, ita ut quos suorum proditio destruxerat, hostium error et ignorantia salvos fecerit. Non ignoramus plura illos in Negronum crimina ab eisdem pro exculpatione sua ficta et adinventa retulisse, quorum nihilominus falsitas, si ea, qua decet, diligentia huius rei veritatem inquiretis, facillime patefiet et illius hominis innocentiam, cęteri militum ductores demonstrabunt. Sed si quę etiam in illos Negronus admisisset, quę correctione digna viderentur, non tamen ipsos deceat milites in suorum Praefectum arma illico stringere et illum indicta causa interficere; cum id ne ipsis quidem Praefectis in milites, si quid ab eis poena dignum actum sit, facere liceat: hoc est, quod contra omnem militię disciplinam, contraque divinas et humanas leges et contra ipsam denique humanitatem perpetratum, singulari aliqua animadversione dignum censendum est, ne tam periculosa huius impii exempli imitatio reliquis in posterum militibus prodeat. Vos igitur, cum milites vestri praesidii nostri causa missi, omniumque rerum et consiliorum nostrorum participes effecti, eos, ad quos tuendos venerant, non solum deseruerint, sed etiam prodiderint et oppugnaverint, nunc demum cognita facti veritate, quod ad vestram famam, existimationem salutemque communem pertinet, prospicite atque consulite.

Postquam Vesellius dicendi finem fecit, Daniel Mississinus, qui tunc in consilio aderat, cum in eum Sanisius et Dacianus omnes oculos iniecissent, ita eis respondisse fertur:

Si eandem Cadubriensis diligentiam ad reprimendam singularem sui Praefecti temeritatem, et improbissimam, inexpletamque ~~nec nimiam propulsandas varias illius~~ eiusdem cupiditatem, nec non ad propulsandas varias illius in socios de ipsis optime meritos iniurias adhibuissent, qua in tam calumniosa accusatione instituenda usi sunt, profecto nec ipsi nunc, o cives, non sine ingratitudinis labe eorum, a quibus toties defensi fuerunt et conservati, salutem impugnarent, nec nos pro illius improbissimi hominis nece apud vos causam diceremus. Nulla enim est in universo Forojulio civitas, non oppidum, non castrum fere est ullum, quod non huius calamitosi belli tempestate vestrorum a nobis peditum subsidium petierit et acceperit, pluraque ex eis suae libertatis conservationem vestrae vestrorumque militum fidei acceptam referunt, quos quidem semper plurimis laudibus per litteras ornatos ad vos remisere, quae posteris etiam tum vestra in patria conservanda diligentiam, tum vestrorum militum fidem et fortitudinem demonstrabunt. Nunc primum non illorum quippe errata, nihil nam ab eis, nisi pro publici privatique honoris conservatione actum est, sed illorum, ad quos tuendos missi fuerant, perfidia efficit ut eorum accusationem audiatis: quam quidem animadverti in duas divisam esse partes, quarum altera segnitiem nobis, militiae laborisque detrectationem accusatores obiicere ausi sunt, altera vero egregii eorum militum Praefecti obitum deplorarunt; atque harum duarum partium prima illa, quae gravissima esse debebat ita fuit infirma et levis, ut illos lex magis quaedam accusatoria, quam vera dicendi facultas aliquid in nos dicere coegerit. Perspicite autem, o cives, quanta sit innocentiae vis in utramque ~~utraque~~

partem, videte, quo descendam, quam longe a defensorum consuetudine contioneque discedam. Omnes fere Forojulii Civitates pro viris Cadubriensibus contra Austriacos duces militum presidia mittere, plures omnibus rebus ex universa provincia fortissimi militum Prefecti ceterique honestissimi viri interfuere, qui militum vestrorum vel virtutis vel ignavie testes esse potuerant, cur eorum verba non audimus, cur eorum fides nulle proferuntur, audacter hoc dico, idque non temere confirmo, fides una alicuius militum Prefecti proferatur, in qua vestigium sit aliquod ex quo nostra militumque vestrorum ignavia cognoscatur. Unum ex illo Prefectorum militumque numero testem fide dignum producant, qui eorum in hac parte confirmet accusationem, vere ab eis accusatum esse concedam. Profecto multos, o Cadubrienses, satis idoneos testes et conscios videtur fortuna ipsa esse voluisse earum rerum, que apud vos a nobis gesta sunt, quem ex tanto honestissimorum hominum numero testem ignavie vestre producere potestis? Quis est ex numero, qui vobis auctor placeat, eo nos iam laudatore utemur et teste. Dubitatis igitur adhuc, o cives, quin id, quod ab initio vobis proposui, verissimum sit, non vestrorum militum errata, sed accusatorum perfidiam in causa esse, ut hanc in eos accusationem audiatis? Nonne vobis videntur isti maledici potius conviciatores quam vehementes accusatores? Quoniam itaque videtis et cognoscitis, qui nos quomodo et quam ob rem oppugnent statuite nunc utrum vobis hac in parte militum vestrorum toties probate exploratque fidei et virtuti credendum sit, an accusatoribus ipsis, quibus nec propter iracundiam fides, nec propter infidelitatem honor habendus est. Venio nunc ad egregium eorum militum Prefectum, quem quidem, quo nomine appellem, nescio: si enim eum avarum,

fraudolentum, audacem dixero et perfidissimum, vereor, ne aut gravioribus utar verbis quam mea fert natura, aut levioribus quam causa postulat. Quid enim est tam inhumanum, tam immane, tam ferum quam eis a quibus beneficium acceperis, nedum parem gratiam non referre, sed etiam malefacere? Numquid autem audebunt accusatores isti, licet impudentia sint praediti singulari, id negare, quod omnibus palam est? Negronum scilicet illum, nedum nos militesque nostros, qui Cadubrium pro illis sanguinem effundere vitamque ipsam exponere parati accesseramus, in hieme sub dio pernoctare coegisse, verum etiam nefariam in comeatibus improbissimi quaestus rationem nobiscum exercuisse, cariora omnia, ac eadem corrupta et foetida nobis exponendo ita ut fuerit militibus nostris propter sociorum avaritiam inedia pereundum, nisi ipsimet saluti suę consuluissent. Quid hoc autem nedum universo illo exercitu Praefectisque omnibus, sed toto etiam Cadubrio clarius? Quid indignius? Quid manifestius proferri potest? Illius tamen hominis improbitatem, quoad fieri potuit, dissimulavimus, sed cum in dies in deterius dilaberemur, rem Danieli de Monte qui Forojuliensibus copiis pręerat, detuli, cum eoque instanter egi ut Negroni, si fieri poterat, compesceret cupiditatem et ut ne quis hac de re inter socios tumultus oriretur pręcaveret. Egit, o cives, Daniel quam potuit accurate, ut eum ad meliorem frugem restitueret, quod quidem ipsius Danielis litterae ad vos publice

conscriptæ attestantur.....

Deest pagina.

o cives, cum apud illos qui plurimum poterant nihil præsidii repositum esse experiremur: Placetne vobis, o Ladubrienses ita geri magistratus? Aliter profecto, et ut cetera prudentissime statuit Solon, qui plebeis tarda, magistratibus et populi gubernatoribus velocia supplicia constituit, existimabat, nam ab illis quovis tempore sumi posse poenas, his autem moram ultionis non admittendam: tantis nihilominus, totque affecti iniuriis nihil repentinum, nihil impetuose agendum esse duximus, sed vobis quam primum hæc omnia significare, ut quidnam hac in re nobis agendum esset decerneretis, ita ut unusquisque facile prospiciat illinc ab initio cupiditatem pugnasse et audaciam, hinc autem veritatem potuerit restitisse; sed vicit demum incredibilem nostram nostrorumque militum potentiam, una hæc singularisque illius hominis nequitia, quæ nec a nobis sine perpetua infamia dissimulari, nec sine scelere ullo modo pati poterat; dum nam nonnulli milites vestri palam illius damnavent avaritiam, tantus repente furor sceleris et audaciæ comes effrenatum Negronis animum oppressit, ut in eos nihil mali expectantes quamplures suæ nequitiæ satellites immitteres pluribus affecerit vulneribus et vitæ periculum subire coegerit, nisi plures, qui supervenerunt Glemonæ et Venzioni milites eorum impetum excepissent, a quibus semivivi milites vestri ad nos relati sunt. O consuetudo gravandi libera, quantam habes iucunditatem in improbis et audacibus, cum poena absunt et licentia consensa est. Aegre fateor, o cives, militum vestrorum impetum

continuimus, ne illico in Cadubriensium catervas arma stringerent, sociorumque suorum iniurias vindicarent, ita ut magna hinc inde clades subsequi potuerit, nisi unius hominis mors innocuos a cęde preservasset, cuius quidem poena licet iustissime, nimis tamen tarde sumpta, et vestrorum militum extimationi consuluit et liberum eisdem ad vos reditum reseravit. Si enim poterat Negronus per vita et scelus quod libebat et quod poterat, id audebat, quid nobis erat agendum, cuius hominis fides imploranda, aut quomodo illo vivo vestros ad vos milites incolumes reducere potuissemus? Quamobrem cum hęc esset nobis proposita conditio, ut aut iuste pieque tot iniurias ulcisceremur, militesque nobis commissos servaremus, aut acerbe indigneque omnes moreremur, iniurias ulcisci, quam ullo modo emori ignominiose satius esse duximus. Hunc autem hominem quisnam, his rebus cognitis, circumventum dicet aut indigne interfectum? Aut propter illius necem societatis a nobis iura esse violata? Numquid ullum unquam ab eo sociale in nos officium prodiit? Aut non potius universa illius consilia, scelus, vim, latrocinium, omnia denique preterquam ius, quam officium, quam probitatem continebant: enim vero cum non genus aliquod amicorum et hostium sit, sed e factis horum utrumque censeatur, ac eos, qui hostilia faciunt, pro hoste ulcisci lex liberam faciat. nobis profecto hominem illum, qui nos toties contumelia affecerat, cuius aculeos prudentes ac boni viri difficillime patiuntur, fame postea, inedia et gladiis demum ipsis occidere conatus est, impune interficere potuisse dicendum est. Hęc sunt, quę a nobis pro publici privatique nominis conservatione acta sunt, quę licet non sine scelere, nec sine perpetua vestraque infamia omitti potuerint, non tamen a vobis civica corona tot civibus vestris conservatis romano more donari postulemus. Sed ut vim tantam a nobis, scelusque a corpore, a capite, a vita demum ipsa, cum illius improbissimi hominis nece impune licuerit propulsare, denumque hoc vobis persuasum esse cupimus, grati populi esse premiis afficere benemeritos de se cives, virorum autem fortium ne suppliciis quidem ullis moveri ut fortiter eos fecisse poeniteat. =

III.

Jacobi Comitis Purliliarum
Opuscula inedita,
Præcedunt Prolegomena Jo.is Joseph Liruti

Hæc sunt Opuscula

= De Patria illustrada libellus ad Illustrem Urbini Ducem Laurentium Medicen.

= De Turcarum incursione ff in vallem Pincam A 1522.

= In laudem Jacobi Mamaluchi.

= De bello Germanico.

= De aquarum inundatione in Forojulio A 1521 Epistolæ duo.

= Altera Epistola ad Utinenses de fovenda scientia litterarum.

N.B. Li due opuscoli sulle incursioni Turchesche negli anni 1477 e 1499 vennero stampati l'anno 1851.

III

Ad Jacobi Comitis Purliliarum Opuscula

Prolegomena

Joannes Josephus Liruti e Comitibus [illegible] P. Joanni Dominico ~~Coleto [illegible]~~ Amico Suo.

Jacobi Comitis Purliliarum, [illegible] filij, nomen [illegible] litterariae non est; [illegible] enim Latinis suis opusculis [illegible] ducibus [illegible] auditori [illegible] libello de [illegible] generosa liberorum educatione et alijs [illegible] vir [illegible] et [illegible] [illegible] Seculo labente [illegible]; ineunte vero Seculo [illegible] viros doctos, latinaeque linguae restauratores floruit; [illegible] lapide anno 1538, longaeque [illegible] senectutis [illegible] epistola inedita ad Ambrosium Gazam [illegible] Palladis [illegible] sed omnino [illegible] meliori pacis studijs, quam bellicis tumultibus incubuit. Quamvis autem [illegible] scripta ediderit, plura tamen adhuc in MSS. delitescunt, quorum [illegible] indica ferunt MSS. Codex [illegible] in publica Bibliotheca [illegible] Tom. XXVI, non omnia tamen; se enim scripsisse ~~Tractatum~~ De Venatione et Aucupatione, quadam [illegible] in [illegible] Epistola ad Gazam [illegible] qui in hoc MS.to; forte etiam cum alijs deliberatur. Quae autem in hoc leguntur ipsius lucubrationes [illegible] adsunt Epistolae latinae [illegible] plurimas [illegible] et amicis suis missae, et [illegible] gratio [illegible] me coluisse indicant, et prima in [illegible] fronte [illegible], qua illi [illegible] nuncupat, [illegible] orationes aliquot et sermones varij, binique Dialogi De Officio Pontificis [illegible] alter De Bello contra Turcas, hoc in Codice extant. [illegible] aliquot De rebus nostris [illegible] leguntur, quas in hac mea collectione transcripsi; tum [illegible] MSS historiolas nostras in unum [illegible] narrandi [illegible] stilo pro more [illegible] Jacobus [illegible] in Patria nostra [illegible] tum aetas, persequitur optima fide, et ipse non uno in loco [illegible] profitetur. [illegible] aliquid quandoque humanitatis passum fuisse, nil mirum. Omnes nostri scriptores, qui historias [illegible]

bricum Forojuliensium contexuerunt, cum de Hieronimo Savorniano comite sermo incidit, multiplici laudum praeconio eum ad caelum extollunt, et virum fortitudinis et militaris virtutis et scientiae apprime praeditum. Nec inconsulto, aut imprudenter, cum ejus tot gesta, mirandam constantiam, animumque invictum, a historicis solum, sed et poetis et lapidibus ipsis testatum posteris probe inveniantur; solaque et unica Osopi propugnatio, contra Germanorum oppugnantem florentem, ac bastumque exercitum paucis militibus ab ipso eximie et supra fidem ~~sufficeret~~ exantlata, ut illi laudis et encomium [illegible] tribueremus, quamvis alia ejus egregia gesta deessent, affatim sufficeret. Solus, quod sciam, Jacobus noster in hoc suo De Stema opp. proxime libello Hieronimianum suis non dignum laudibus comperit; immo notam quandam temeritatis et imperitiae militaris ipsi ibidem inurere non veretur, quod forte ab aliqua privata affectione, vel inter eos aemulatione originem duxisse, non absonum omnino est existimare. Sicuti vero haec in re omnino ab animi passione liberum Jacobum nostrum non animadvertimus, ita in iis, quae pro Patria nostra illustranda scribere aggreditur, peccatum suum originale, cum aliis equidem Forojuliensibus commune, in lucem hominum producere non dubitat multifariam. Num mehercle opus erat, ut Feudatariorum nobilitati adstruendae consuleret, et eorum antiquam in Patria nobilem [illegible] jactaretur, fabulis illis, [illegible] anilibus indulgere, quas somniaverunt a Vido de Cassola Bononiensi in gratia Atestinorum Principum confictas eo in libello qui Guerra d'Attila inscribitur, et commentatori Thomae, Vicetii Aquilejensis [illegible], falso tribuuntur. Antiquos scimus Feudatarios plerosque Forojulienses, quamvis in eorum nobilitatis origine dispares et diversi; neque ipsimet majori antiquitate gloriari gaudent ea, quam post decimum saeculum a Patriarcharum Sponsis magnificentia et liberalitate acceperunt. Hanc illis nunc sine controversia etiam cum veritatis detrimento concedimus. Sed [illegible], quamquam illis amicitia et familiaritate [illegible] ipsa conjunctus fuit, eos ante adventum Attilae in Italia oppida et imperia habuisse sub Romano Imperio (Jacobi ipsius verba sunt) = pronunciare non veretur aut credere potest? Ea scatet absurditate et falsitate patenti fabula haec, ut a credendo repelli debuisset Jacobus, qui ipsa protulit, ut saltem existimationi propriae caveret; miror que virum litteris et scientiis perpolitum, judicioque optimo

ex ceteris pollentem, at ex hoc tam enormi atque immani [illegible] nostro [illegible]. Sed ab amore proprio (rationis lumine orbatus) [illegible] in hoc [illegible] pregit offendiculum. Videndum jam est, quod de Origine familiae [illegible] in Patria, quae Purliliorum equidem gens est, quasi [illegible], [illegible] aliud agens commentus est. Nullus Purliliorum Gentem nobilissimam habuisset, et ipsi nos Forojulienses nobilitate antiqua praeeuntem, [illegible] Trojana origine, idest fabulosissima, illustrasset [illegible], et ab Attila [illegible] nomen, utpote majoris [illegible], nisi ignorare velle non [illegible] [illegible] traditionis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] debuerat; [illegible] de [illegible] Priamia propagine; novus et minus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Displicet et dolet, a viro [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] talia profusa fuisse enormia [illegible], [illegible] et [illegible] [illegible] gratia, et quod ejusdem sim Patriae, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] posteros quoque memoriae ejus et nomini [illegible], [illegible], hanc [illegible] [illegible] descriptione de Patria illustrata, et [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] et laudi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] citror, si cetera [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Ad Illustrem Urbini Ducem Laurentium Medicem

De Patria Illustrata

Jacobi Comitis Purliliarum Libellus.

Accipe, Dux magnanime, [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] Jacobi Comitis Purliliarum, Patria Forojuliensis, quem vidisti nunquam sed qui illustrem familiam tuam medio semper in corde gessit, quique majorum tuorum [illegible] in administratione Reipublicae Florentinae prudentiam plurimum admiratus est, pietatem insuper in Deum, templa quamplurima et [illegible] aedificando, clementiam in inimicos, quae vel sola posset Familiam Medicem immortalem reddere. De te vero Filio, qui majores tuos omni virtutum genere, gloria et potentia longe superasti, et de numine quondam vestro Leone X. Pont. Max. facundior mea ac sapientior loquatur lingua. Verum cum imperii amplitudine quotidie negotiorum multitudine pene obruaris, non est tibi facultas Italiam peragrandi, nobilissimam ergo Patriam meam ceteris Italiae pro [illegible]

aeris clementia, soli fertilitate, venationum ac piscationum copia parem, vivendi vero libertate omnino superiorem, quam tibi in praesentia videre non datur, cupiditudini tuae hoc Commentariolo, simplici exarato stylo inspiciendam trado. =

Confini ed estensione di Friuli.

Forumjulii seu Carnia Regio, sita in extremis Italiae finibus orientem versus, a septentrione montibus, a meridie Mari Adriatico, a lateribus Sontio et Liquentia fluminibus cingitur ac munitur. Quinquaginta millia passuum in longitudine, totidem in latitudine existit. Montes omni arborum genere, tam ad domos, etiam Principum, quam ad classes fabricandas, plurimum abundant, quorum copia Cyprus insula, Creta et aliae regiones praeter Venetam Urbem plurimum juvantur. Bitumen insuper et picem copiosam praebent; medicinales quoque cujuscumque generis in ipsis nascuntur herbae; abundant insuper omni genere quadrupedum ad venationem etiam magno Principe dignam, ut sunt cervi, Capreae sylvestres; avibus etiam cujuscumque generis ad aucupationem. Magna ad haec est in eis Metallorum copia, et praecipue Mercurii, cujus utilitas ipsam indicat abundantiam.

Prodotti, [illegible]

Homines, qui montes incolunt, arborum et pecudum fructu praecipue aluntur, qua est illis potus, lac et milii farina cibus; at post illa montium, quae in meridie vergit, summa cultura diligentia, quoniam optima ac dulcia gignunt vina, quae magno emuntur pretio a Germanis, nec non fructus cujuscumque generis; est et jucunda piscatio in lacubus et fluminibus, in quibus praecipue nascuntur Capitones mirae magnitudinis. Locorum cum ad planum descenderis est declivius latitudo ad mare usque quam nemo terminare potest; pulchrum certe aspicientibus spectaculum, et quantum a montibus longius recesseris, tantum est major ubertas atque fertilitas; vini tamen cujuscumque generis major quam frumenti copia extat, neque Germania sine his vivere posset.

Fiumi

In mediterraneis plura nascuntur flumina et dum unum in aliud labitur, nonnulla navium patientia efficiuntur, ex quo magno usui Venetae Urbi existunt. In hac planitie nulla quadrupedum venatio, nulla avium aucupatio, aut piscium piscatio desideratur, omnium est copia usque ad satietatem. Canes ad venandum, qui in hac patria nascuntur, cum caeteris toto orbe terrarum velocitate certare possent. Magna ad haec est aeris clementia, quoniam tecta est

pego montibus, patens ad meridiem. Qui homines [illegible] erant, sed ex ma= gna rerum abundantia nimium gulæ student et vino madent, ex quibus innumerabiles [illegible] [illegible] morbi. [illegible] hac Patria sermone utuntur, namque qui= Itrulani golosi amici del vino.
circa Tiliaventum Liquentiam [illegible] habitant, [illegible] cultioque corporis Dialetto Friulano
[illegible] sermone magis politici existunt, qui ultra [illegible] omnino [illegible]
[illegible] vix intelliguntur, mulierum tamen [illegible] [illegible] sermo [illegible] in modum
homines decectat, et ad illarum amorem allicit. Qui in montibus [illegible]
omnino [illegible] [illegible] [illegible] et sermone, [illegible] [illegible] et plebeis loqui, qui [illegible]
nullum cum Venetis commercium habent, [illegible] [illegible], qui [illegible] incolunt, intel=
ligi valent, [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] delectantur, [illegible]
aspicientibus spectaculum præstant. [illegible], [illegible], et [illegible] ex [illegible]
proprio aut alieno solo [illegible] regione [illegible] patria vincitur.

De Castellorum nominibus.

Simplex et nudus erit sermo noster, Princeps illustris, [illegible] castelli di
[illegible] comptus, ut magis atque magis patriam meam oculis pene ipsis cernere, Friuli
ac dum legere valeas. Ordine ergo tibi castellorum nomina, quæ in Patria
existunt, referam, ex quibus [illegible] nobilia, aliqua vero ignobilia, et in cæteris
Italiæ partibus extant. In [illegible] montanis ergo quatuor sunt oppida: Castrum
Cadubrii, Tulmetium, Clusa et Tulminum. Ad montium vero radices:
Venzonum, Glemona, S. Daniel, Ragonia, Pinzanum et Osopium. In me=
diterraneis: Colloretum, Salotum, Chiavoriacum, Pirtum, Fagania, Turrium,
Zeglianum, Artenea, Tranpergum, Tarcentum, Tricesimum, Montegnanum,
Tricanum, Villalta, Forte bona, Muruzium, Savorgnanum, Attems,
Cucanea, Fagedis, Cividatum, Cormonum, [illegible], Monsfalcon,
in cujus agro sunt thermæ salutiferæ, Aquileja, Strasoldum, Castrum Propetum,
Porpetum, Caporiacum, Maranum nobile ex occupatione [illegible] nimis [illegible]
rum, Laticinium, Arias, Utinum caput Regionis, [illegible], [illegible],
Quadruvium et Stirps. Hæc omnia oppida sunt ultra Tiliaventum
quod flumen, seu Torrens Agrum intersecat Forojuliensem. Citra vero
Castrum novum, Solumbergum, Toppum, Fanna, Maniacum, [illegible],
Aviarum, Pulcenicum, Caniza, Sacellum, Brugnaria, Purlilie, Turris,
Portus naonis, Zoppola, Cusianum, Spilimbergum, Valvasonum, Cordova=
tum, [illegible], Concordia civitas, S. Vitus, [illegible], Pasiano,
Salvarolus, Fratta, Fontina et Metuna. Præter castella et eorum

[illegible]urbia, de quibus meminimus, sunt. Praeterea in Patria octingentae Villae in quibus est magna hominum vis, qui et arma tractare et rastra novere; et quam ex agrorum cultu penuriam querunt, continuis bellis exhauritur.

De Itineribus in Germaniam.

[illegible] verso l'Alemagna. Quatuor sunt viae, quae in Germaniam tendunt: una per Tulmetinum alia per Clusium, tertia per Cividatum, et hae omnes sunt angustae, facileque hoste[s] arceri possunt. Quarta est patens per Sontium amnem, per quam omnes magni barbarorum exercitus in Italiam prorumpere. Hic nobis liceret de rerum natura conqueri, quod non angustum ad Italiae tutelam illac iter fecisset, et aut montium asperitate aut fluminis alicujus profunditate patriam istam non munivisset, nec tantum Dei munus ac pulchrum Italiae viridarium barbaris lacerandum tradidisset. Sed non omnia uni Patriae a Deo data sunt.

De Fluminum nominibus.

[illegible] Friuli. Sontius amnis in perniciem nostram vadosus nimis juxta Goritiam labitur et Orticulam, quam aetate nostra condidere Veneti; [illegible] per Cividatum, Jarrus a Tarcento, Tiliaventum juxta Spilimbergum et Salvasorium fluit, Meduna a Meduno oppido, Celina a Monteregali, Liquentia a Polcenico oriuntur. In hac regione fontium infinitus est numerus, eorumque aquae dulcissimae, aestate frigidissimae, hyeme calidae, nullius odoris, coloris aut saporis, majoris minorisve ponderis ex locorum diversitate.

De Portubus maris.

[illegible] Portus Montis falconis, Aquilejae, sine quo nunquam ad tantam magnitudinem olim pervenisset urbs illa, ut Caput Italiae nuncuparetur, Vajardi, Cervignani, Caulinij, Marani, [illegible]iani, Palacioli, Bussi, Latisanae, Portusgruarij et Liquentiae: ex his portubus magnas percipit [illegible] utilitates ac commoditates invehendo in Patriam et exportando omne mercium genus; hinc piscium copia cujusque generis usque ad satietatem, ostrearum tamen est praecipua laus.

De Patriae regimine.

governo del Friuli. Tam castellani quam Respublicae et Praelati (nam horum trium imperio haec gubernatur Patria) vitae, necisque in noxios potestatem habent; damnati

tamen ad Præsidem Provinciæ provocare possint. Si quid contingit, quod publicam utilitatem, aut damnum respiciat, indicitur Conventus publicus, quòd Parlamentum nuncupatur, omnium consentiente imperium, [illegible] [illegible] coram Præside Provinciæ, et tunc quisquis suadendi aut dissuadendi potestatem habet, occultisque postea suffragijs res exequitur. Factiosa tamen magna ex libertate et rerum copia est Regio, ut in [illegible] [illegible], [illegible] in cæteris Italiæ partibus contingit, et utinam unam mentem ac animum [illegible] universæ Italiæ aliquando Deus dedisset, non barbarorum nunc jugum pateremur, non [illegible] ipsorum [illegible] [illegible] [illegible] timeremus, sed auro, argento abundantes, [illegible] omni parte [illegible] orbi terrori [illegible] essemus, et quas nunc patimur inviti leges, illis daremus; verum qui nimis odio, aut [illegible] [illegible] ducti in nostra mala sumus.

De Patriæ Nobilitate.

Patria mea inter cætera naturæ bona nobilissimis [illegible] [illegible] Familijs, nec [illegible] ambitiosum hoc dictum esse existimes velim, non omnes fere [illegible] [illegible] [illegible] ante adventum Attilæ in Italia oppida et imperium habere, sub Romanorum Imperio, Exarchis, Regibus, Ducibus, Imperatoribus, Patriarchis [illegible] [illegible] nunc sub Illmo Venetorum dominio; tanta est rerum humanarum vicissitudo et imperium semper ad [illegible] transfertur. [illegible] [illegible] est [illegible] nobis Forojulienibus, quos [illegible] Aquilejensis a Divo Marco Evangelista consecrata post Romanam obtineat Principatum, et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et successoris privilegio non [illegible] [illegible] [illegible] tanquam altera Roma [illegible] veneretur. Venetam præterea Aquileja peperit urbem, [illegible] [illegible] hodie firmissimum propugnaculum. Romanos [illegible] [illegible] Aquilejam [illegible] [illegible] legimus, et [illegible] quendam patritijs viris, in quo complures villæ ab ipsis nomina [illegible]. Nec hoc silentio mandandum videtur, [illegible] quod non longe a Montefalcone est Castrum Pucinum, cujus agri vetera vina [illegible] curant, [illegible] [illegible] [illegible],

De Origine Familiæ Lironum in Patria Forojulij.

Post Trojanæ urbis excidium, congregata [illegible] multitudo gentium ad [illegible] [illegible] [illegible] in varias mundi provincias, sub diversis Ducibus [illegible], cujus pars, Duce [illegible] Hectoris filio, ad Danubium venit, urbemque Sicambram condidit, [illegible] [illegible] est brevi [illegible] virtute et fama in plures populos, quos Sicambros postea appellavere. Successu temporis Alani populi ab Imperatore Constantinopolitano defecere, ad quos subjugandos auxilium a Sicambris Imperator petijt, promisso [illegible], [illegible]

perpetuæ libertatis; quam conditionem cum recepissent, et voti compotem Imperatorem reddidissent, domum gloria et fama decorati rediere.

Verum defuncto Imperatore, successor ejus aliorum procerum persuasione impulsus, qui Sicambrorum libertati plurimum invidebant, coegit Sicambros ad tributorum solutionem; illi vero se liberos et francos asserebant, qua contentione apparebat omnino armis decernendum esse. Verum hi, Imperatorisque vires illi considerando, satius duxere sedes deserere et interiorem Germaniam cum liberis et bonis suis petere, locumque occupare qui nunc Franconia seu Francia nominatur. Sed cum iter facerent per Styriam et Carinthiam, duæ ex hac multitudine familiæ Principum una in Carinthia substitit, altera in Patria Forijulij divertit, vel una in duas potius divisa est, quantum ex insignibus conjectari licet. Sed quæ in Patriam venit tria condidit oppida, Purlilias, Pratam et Brugnariam, et ex eo tempore in hunc usque diem primum inter regulos Forojulienses divitiis et nobilitate locum obtinet. Hæc Historia familiæ Liberorum, quæ nunc Comitum Purliliarum appellatur.

De Patriæ viris illustribus.

in vece di [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Ex antiquis Scriptoribus magni nominis fuere viri quatuor; Gallus poeta, cui tantum in opere suo poetarum ille princeps Virgilius detulit, ex quo Gallorum nobilissima familia, quæ adhuc in Patria Cividatum incolit oppidum; Paulus Diaconus historiarum scriptor egregius; Chromatius, ad quem Hieronymus tot litteras dedit, et de quo tam amplum perhibet testimonium; doctissimus omnium fuit Rufinus, cujus in divinis scripturis tam pulcherrima et erudita extant monumenta. Ex junioribus vero complures fuere, quorum libri quia per universum leguntur orbem, non est referre opus; ex omnibus tamen unum, qui inter vivos est, præcipue commendaverim Johannem Candidum Civem Utinensem, historiæ Aquilejensis scriptorem, qui in hoc dicendi genere cum omni antiquitate contendere potest; post hunc Augustinum poetam et ipsum Utinensem.

giovanni candido

[illegible] Geremiano

Τέλος

[illegible] alla storia delle due incursioni turche

Huic operi inserere libet, Descriptionis, duas in Patriam meam Turcarum incursiones, quas ætate mea vidi ac passus etiam monumentis diversis temporibus mandavi, unam vir, alteram adhuc adolescens. Videbis ergo eas, et de Turcorum audacia et militandi peritia et fortitudine judicium facies et quantum nobis timendum sit in posterum cognosces.

Seguono le due incursioni de' Turchi del 1499 e 1477. Stampate nel 1854.

De Turcarum Incursione in Vallem Pineam. MDXXII.

Turcarum incursionem in vallem Pineam ulterioris Labiacy oppidi seu Laibaci, ac nonnullorum quorundam maritimis oppidis, scribere breviter institui. Verum ad ipsius cognitionem et intelligentiam quaedam mihi altius repetenda videntur. Debito Aegypti regno Selimus, Turcarum Imperator, domum reversus, nulla alia clade regesta, peste e vivis tollitur. Filius ejus, accepto Imperio, continuo lustrato exercitu, stipendium militibus auget, ut sibi eos mansuetos magis fideles redderet et promptiores ad bellum, quod jamdiu animo agitabat gerendum; nam vivo patre Belgradum, Pannoniae provinciam ab eo sibi postulaverat, quam negavit, quoniam de Aegypti regno tunc acquirendo animo versabat. Lustrato igitur, ut supradiximus, exercitu paucos post menses Serviam seu Illyriam versus cum exercitu aggressus disposuit iter, missis prius in Danubium classe tormentis et commeatu affatim onusta. Cum ergo Serviam venisset, Belgradum regis Hungariae munitissimum et nobile oppidum, oppugnare adorsus est, pro cujus moenibus tormentis arce dejecta, turribusque cuniculis evulsis, in deditionem accepit, quo capto, alia oppida ipsius regis, per longe lateque depopulatis agris, oppidulis capit, diripit et incendit. Atque praeda exercitu domum cum laetitia et immortali gloria revertitur.

1522
11. Aprile.

Neque admirationi sit Imperatori Turcharum tam prospera [illegible] nam Pannonia nunc regem adolescentem habet, nec bellicis peritis ignarum et inopem, ipsaque Pannonia pacis diuturnitate facta est imbellis omnino et ignava; nam post Mathiam regem nihil unquam memoria dignum gessere Hungari, sed conversationibus et otio tantum sese tradidere. Nunc itaque mens, ut incursionem scribendam aggrediar. A capto Belgrado quatuor illi Turcharum, undecimo die mensis Aprilis MDXXII a salute humani generis, in planitiem quandam juxta Signiam oppidum post Solis occasum ex Bosina per montes, sylvas, et tramites pene invios pervenere; ibi paucis accensis ignibus, ante lucem illinc recessere et sequenti die in planitiem oppidi nominati Grobnic pervenere et nocte sequenti tantum paucis ignibus, ne [illegible] ab exploratoribus conspici possit, paucis horis [illegible] corporibus et equis castra inde movere et [illegible] nominatum Loss ingressi [illegible]

usque ad meridiem equitavere. Deinde in vallem quam nominavi ... Fiucam, ignaram, uti ex exercitus ... veniens, ... rerum omnibus ... bonis abundantem, ut nunquam aliam umquam Turcharum incursionem passa fuerit, descendere. Quam etiam omnem longe lateque depopulati sunt, nam aurum, argentum, homines et armenta in captivitatem duxere, nonnullis expugnatis oppidis et villis omnibus incensis, ut ex hominibus via ex decem unus superfuerit. Nonnullas etiam Pustoniae oppidi villas diripuere, et incendere, multosque mortales inde in captivitatem duxere. Eandem cladem passa est nonnullis vicis Goritia oppidum; mercatores quoque complures, qui illis diebus petebant, in impias eorum manus devenere. Quarto denique die, magno omnibus circumvicinis populis incusso timore, fugamque cum rebus suis in tuta loca arripientibus, inde recessere et Bolisam versus petiere, igne, ferro et preda omnia sternentes; ad quam brevi magna cum ... victoria incolumes pervenere. Cujus prede magnitudo maximum incitamentum ceteris Turcharum exercitibus fuerit ad nos in posterum invadendum et depredandum. Hec depopulatio facta est in odium Germanorum, qui auxilium Hungaris contra Turchas ferunt.

... ne...
... ...gno.

Cause di que' tai inc...
one de' Turchi.

In laudem Jacobi Hamaluchi.

Fortissimorum hominum memoria et fortia facta infra hominis etatem perirent omnino, nisi eorum gesta litterarum monumentis mandata forent, et quo magis a claris ingeniis celebrantur eo majori in cultu apud mortales habentur. Quid Scipioni, Alexandro, Pirrho, Annibali, ceterisque clarissimis viris tantum in hoc seculo glorie cupiditate ductis laborare profuisset, si pariter cum vita eorum fama extincta foret? quem nostri seculi imperatores in presentia rem et ducem militie in presentia ex antiquis haberent, si nulla eorum in historiis memoria haberetur? castrametandi, ducendi exercitus, oppugnandi ac tuendi urbes artem, ceteraque militie stratagemata a majoribus omnino habuimus. Quorsum hec nostra tendit oratio? Cum unus etate nostra vir in agro Forojuliensi corporis viribus et membrorum

agilitate singularis extiterit, ipseque egregia virtute mihi magna familiaritate conjunctus fuerit, indignum duxi, quantum parvi inge nij mei viribus possem, non tanti viri memoriam celebrare, et si ea fuerit viri virtus, ut etiam Livij [illegible] ad ejus nomen [illegible] laudes [illegible], [illegible] tamen duxi aliquam, quam nullam viri fortis apud posteros memoriam extare, ut [illegible] exemplo [illegible] eorum animi ad virtutem accenderentur, neque [illegible] quam illius gloriam se strenue gerendo adaequarent. Erat igitur Jaco [illegible] [illegible] bus Mamaluchus in agro Forojuliensi ex vico [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] pidi [illegible], parentibus agricolis ortus, qui dum puer adhuc esset, more rusticorum equos magna agilitate [illegible], [illegible] agitabat, corporis viribus et velocitate inter pueros longe praestabat. Hic a Turcis, dum bellum inter Venetos et Turcarum imperatorem esset, cum magna quoque hominum multitudine, dum incursionem in agro Forojuliensi fecissent, quingentesimo supra millesimum a Dni Nativitate anno, captus in Thraciam abductus fuit et emptus sibi a mercatoribus in Babyloniam novam transportatus [illegible] fidemque ejus abnegavit, traditusque a Domino Magistro militiae equitandi, jaculandi, sagittandi, [illegible] [illegible] didicit, ex [illegible] factum est, ut a Soldano Maurorum [illegible] [illegible], Equisque [illegible] creaturus, [illegible] carus acceptusque foret. Pace [illegible] [illegible] multa [illegible] virtutis rei militaris facinora edidit, ex quo ipsi Principi in dies magis atque magis gratus erat, et cum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], quod [illegible] Venetos in vinculis habebat, ut ex illis [illegible] [illegible] extorqueret, [illegible] eorum aliqua culpa, in collegam Oratoris [illegible] [illegible] fuit, [illegible] [illegible] [illegible] ad proprios tandem [illegible] lares et ad veri Dei cultum redire studebat. Rhodum igitur cum triremi venit Orator, ibique dum urbem [illegible] [illegible] oritur [illegible] Jacobum et Stradiotam quendam de [illegible] [illegible] [illegible], qui milites bello meliores existant, [illegible] Stradiotae, an Mamaluchi: [illegible] Stradiota ait, periculum inter nos faciamus, nam et ipse vir strenuus [illegible], magna animi laetitia [illegible] Jacobus. [illegible], petita venia et ab Oratore et magistratu [illegible], [illegible] equos ascendunt et hastis [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] Stradiota [illegible]

[illegible] dalmine

[illegible] in Friuli nel 14,91

è trasportato in Babilonia

[illegible]

[illegible] con uno Stradiota in Rodi.

[illegible] arripuit, et [illegible] gladio rem decernunt, parique arte
et artem abstraxit; deinde amplexus Stradiotam detraxit equo et
in proprium transtulit; jucundum [illegible] spectaculum Rhodijs fuit, ad
cœlum tollere viri virtutem, [illegible] robur, membro=
rum agilitatem commendare, [illegible] spiritum approbare,
credere armis a nemine vinci posse, et ipsum omnes [illegible];
[illegible] navigatione Venetias pervenere, ubique cum per

Già [illegible] prende moglie in Venezia e travestito fugge a Porcia.

multos dies fuissent, capitur amore cujusdam puellæ, eaque [illegible]
Oratore, in conjugem accepta, de fuga meditabatur. [illegible] appetebat
repetendi Babyloniam tempus, quare Jacobus mutato habitu clam fugam
arripuit et Purliliarum oppidum venit; pater enim ejus colonus erat cujusdam
civis nostri [illegible] Purliliarum, quem et ipse puer noverat; quare ad amicum

[illegible]
(I) 1507 [illegible]
[illegible] 1508

divertit. Interim ingenti animi molestia recedit Orator, redit Venetias
Jacobus, et a Venetis magno stipendio in militem accipitur; instabat
enim bellum cum Germanis (II). Interim dum Purlilijs hybernabat, equi=
tabat quotidie et se exercebat, militesque quos pariter exercere coge=
bat in patentibus Villotæ campis. Ubi pulcherrimum spectaculum

[illegible] di [illegible]
[illegible] Vineta

videntibus erat, nam in medio equi cursu se in pedes erigebat et
[illegible] arcum tendebat, sagittas [illegible] ejiciebat, ferebat hastam et
plura agebat, quam Itali milites [illegible] in arcibus sedentes equo
stante potuissent; descendebat et ascenderat equum in celeri ejus

(II) [illegible] Bollani [illegible]

cursu, et de uno in alium transibat; et cum quotidie hoc vide=
remus, tamen omnibus nobis summæ admirationi erat, et re peracta
cum reputaremus animo quanta res esset, per somnium omnia nos vi=
disse putabamus. Sagittabat arcu uno ictu, quam bis scorpione, a por=
ta oppidi nostri usque ad Divi Georgij Fanum sagittam jaciebat; quod
neminem mortalem ante ipsum neque post ipsum facturum esse
credimus. Nunc videamus egregia ejus gesta in Germanico, Gallicoque
bello. Sed quia Germanico in Forojulij res gestæ sunt, duce Barthelo=
meo Liviano non minus diligenti, quam strenuo imperatore; de illis

Fatti di Giacomo in Friuli [illegible]

prius differemus. Jacobus ergo in hoc bello pluriesum hoste manus con=
seruit, victoriam reportavit, hostem interfecit; sed inter cætera egregia
ejus opera hoc singulare extitit. Una die, dum incursionem ipse cum
cæteris levis armaturæ militibus in agrum hostium longe ab exer=
citu fecisset, segregatus ab alijs prædæ cupiditate illectus in arcto
loco

loco deprehensus a quatuor viris aggressus est lapidibus prius, de-
inde armis, pugnamque detrectasset Jacobus, ne aut ipse occidi, aut
multum sanguinis effundere cogeretur, non invitus tamen homicidia
committebat; verum unius lapidis ictu plurimum irritatus, eorum unum
magno tamen labore interfecit; numquam, postea fassus est mihi, se
majori in periculo loci iniquitate fuisse. Omnium expeditionum
in bello illo longe princeps, primus praelium inibat, ultimus omnium
eo excedebat, et si quando socii hostium metu locum aliquem adire
formidassent, magna animi alacritate praeibat aliosque et scrutaba-
tur omnia; deinde ad suos revertebatur et tutum iter pronun-
ciabat; neque in praelio, neque in oppidorum oppugnatione ullum
unquam timoris signum significavit. Cujus animi virtute
cum multa praeclara ~~ad [illegible]~~ ~~[illegible] relata~~ essent, [illegible]
auxit illi equorum numerum, et ~~[illegible]~~ quos appellant, in
exercitu semper eum apud se habere pro eorum tutela jubebant;
nam ad omne magnum audendum ~~[illegible]~~ illi animus etiam inerat.
Verum Goritia, Tergeste, et aliis munitissimis oppidis hostium partim
vi, partim deditione captis, induciae factae sunt per triennium
inter Imperatorem et Venetos, quibus non est servata fides, nam paulo
post omnes fere Christiani Principes cum ipso Pontifice in Venetos conju-
raverunt, ex quo Veneti plures exercitus totis viribus pararunt.
Sed qui in Lombardia erat robustissimus numero et virtute militum,
in quo militabat Jacobus. Dum igitur in agro Cremonensi exercitum habe-
rent Veneti et non longe a flumine Abdua castrametati essent
hostes, ex omni Venetorum exercitu nemo transnatare flumen aude-
bat ad inspiciendum quantus et qualis hostium exercitus foret,
tum fluminis altitudine territi, tum hostium metu; solus Jacobus
tantum facinus ausus fuit; nam et speculatus hostium castra est et
captum ex hostibus equitem duxit magna totius exercitus laetitia et
gratulatione. Sed durante bello cum pluries cum hostibus manus confe-
reret, semel a Stradiotis Francorum Regis captus, Mantuam deductus
est, quem Franciscus Marchio honorifice suscepit, magnisque donavit
muneribus; nam ibi coram Principe plurima virtutis suae experimen-
ta edidit. At Veneti magna cura alterius captivi permutatione

illum elegerunt. Verum paucos post dies, dum in [illegible] hostium nimia pugnandi cupiditate incensus incurrisset, clavis ferreis pluries percussus equo dejectus est, et dum pedes fortiter dimicaret, foveam quamdam magno saltu transiliit et in proxima se paludes conjecit, locum equitibus inaccessibile, et cum hostium plena omnia circum loca essent, vix triduo postea in urbem Paduam [illegible] reversus, cum omnes de ejus jam salute desperassent. Ibi correptus a febre et Venetias deductus vita functus est, magna totius populi, Senatusque Veneti moestitia. Hic est ille militaris cujus virtutem omnis posteritas ejusdem laudis cupida et imitari et admirari debeat.

Morto di giugno in Venezia [illegible] a[illegible]
NB. Nella morte in Gennaro [illegible] 1511

De Bello Germanico

per

Joannem Comitem [illegible]

Bellum inter Maximilianum inclytum Romanorum Regem et felicissimam Venetorum Rempublicam gestum, scribere breviter institui, quod intra decimum mensem et ceptum et finitum est et nullum unquam tempestate nostra majori terrore Venetos, aut retro etatibus majores eorum gravius concusserit. Timebant enim omnes prepotentem regem et rerum gestarum gloria celebrem et odio in Venetos armatum, ne maximus barbarorum exercitus prede cupiditate illectus sequeretur. Quod si contigisset, quibus viribus, quibusve copiis resisti posset, non videbant; precipue cum in Italia plerosque principes et populos rerum novarum cupidos, qui ejus ceptis faverent, haberet. Ceterum summa Dei benignitate terror omnis in letitiam et voluptatem breve conversus est. Quamobrem hoc me scribere bellum et juvat maxime et delectat; nam eam adepti sumus victoriam quam nec ampliorem sperare unquam ausi essemus; quaque terra Italia maxime a barbaris tuta, posthac erit et secura conquiescat; sed

ob id praecipue admodum memorabile existimo, quod iam ex hoc
bello luce clarius cognitum fuit, nullam in Germanis esse, quos
tantopere supra mortales formidabamus, militarem virtutem [illegible] Virtù [illegible] Italiani.
neque ad tuendas, neque ad oppugnandas urbes, in Italia [illegible]
lite, [illegible] duo praecipue. Sed iam ipsam [illegible] historiam, quam,
quantum in me erit, summa cum fide referam; etsi temerarium
sit omnino pro certo affirmare, quae ex relatu tantum cognovimus,
quibusque neque omnino interfuimus.
Maximilianus olim Federici filius [illegible] adolescens vivo
adhuc patre in Romanorum regem [illegible] delinitus, [illegible]
[illegible] post tempore, patre iam vita functo, Romam ad accipiendi Im=
perii coronam cum exercitu proficisci [illegible] anno [illegible] Dni [illegible]
gentesimo septimo [illegible] ad Pontificem [illegible] Venetos, 1507. Massimiliano [illegible]
nec non ad totius fere Italiae Principes et Respublicas Oratores misit; [illegible]
sed qui ad [illegible] publicam [illegible] armati omnes, ut vidimus, cum [illegible]
comitati erant, qui summo honore et gaudio omnium (ut illius ... andare a Roma.
civitatis mos fuit, semper Oratores [illegible]) [illegible] fuere.
Per legatos (ut tunc fama erat) hoc actum [illegible], ut Veneti Regem
permitterent cum exercitu per Forumiulii Romam petere ad coronam
[illegible]; et tunc forte in Austria provincia cum copiis subsi=
derat, quod [illegible] cum Pannoniae rege gesserat; deinde ut iniret
foedus ad expellendum Italia Ludovicum Francorum Regem, non=
nullis ex causis [illegible] infensum, [illegible] principatum
in possessione armis occuparit; [illegible] animos Rex ad resti=
tuendum in imperium Ludovici Sfortiae [illegible] Francisco
ros, qui tunc apud Maximilianum Regem vitam [illegible] dua=
bant; quam enim [illegible] habet uxorem Maximilianus, filia Galeacii
Sfortiae Ducis [illegible] fratris olim Ludovici fuit. Dum res
per [illegible] tractatur, et nuncii ultro citroque proficiscuntur, Veneti
parum barbarorum (ut [illegible]) fidei [illegible], exercitum ad [illegible]
tutelam in Forumiulii misere, circam ad duo millia Germanorum ‡ [illegible]
peditum per [illegible] tramites [illegible] illos in Forumiulii [illegible] [illegible]
ranti [illegible] (ut fertur) Philippus Dux Bur= [illegible]
gundiae Maximiliani filius ex alia uxore, quae in illius principatus
hereditatem [illegible] admodum [illegible], et qui [illegible] [illegible] di Borgogna.

virtutem representabat paternam, traxerat, cujus morte consterna-
tus pater in proximum annum distulit adventum suum in Italiam.
Interim tamen non omittebat per legatos sollicitare Venetos
ad amicitiam et foedus, magnis etiam (ut ferunt) propositis praemiis. Ea
consultatio diu agitata in Senatu difficilis et ponderosa vide-
batur et multos dies tenuit; aderat et Regis Francorum Legatus Vene-
tiis, hic Senatum quotidie rogare, ambire, omnique ingenio et indu-
stria niti, ne quid contra regem suum consuleretur. Nam compertum
habebat vir prudens, si Venetum Maximiliano arma junxiss-
ent, actum fuisse omnino, quantum ad rem Italam pertineret,
de rege suo. Utriusque Legati extant orationes habitae ad Senatum,
Francorum Regis aequior et humanior, Romanorum tumidior
et arrogantior et sapiens denique barbariem quandam; quod orato-
ribus potius, quam clementissimo Regi adscribendum puto. Cum igi-
tur in Senatu pro Romanorum Rege verba fecissent, in hanc sententiam
locutos accepimus. =

Disputo in Senato sta/ voti cui An. Senatori/ di Massimiliano.

Antiquam illius Reipublicae cum patre, cum familia denique omni
amicitiam memorabant; Ferrariensi bello, quo universa Italia
contra Venetos arma induerat, semper Federicum in fide perman-
sisse, quod si hostium partes sequi voluisset, actum fuisset
omnino de Venetorum Imperio; paternum ergo beneficium filio
restituendum esse. Praeterea ex omnibus Christianis Principibus
ob regni vicinitatem neminem posse magis et prodesse et obesse
Venetae Reipublicae, quam Maximilianum. Ad haec non contemnenda
esse foederis praemia, nam Parma et Placentia, magnae et opulentae
in Gallia Cisalpina urbes et magnis gerendis rebus opportunae, Vene-
tis, expulso Italia Francorum Rege, offerebantur. Insuper admonebant,
ut caverent, ne anguem (quod ajunt) in sinu alerent; nam nimis
formidolosam esse Regis Francorum potentiam; prius captum ab
eo Mediolanum cum toto Imperio fuisse, captam et proximo anno
Genuam, quae hactenus indomita fuerat, quam descendisse illum
cum copiis diceretur; verendum denique esse de universa Italia.
nam si contra Romanorum Regem arma cepissent et vetus amicitia
et amor in inimicitias et odium verteret, averteretur profecto in nos a Rege

Francorum omne odium, quo cum [illegible] nunc exarcet; ceterum de Francorum rege quid nobis polliceri possumus? proximum bellum quod cum Turcis gessimus, [illegible] [illegible] partibus [illegible] [illegible] debere, in quo nullum vel [illegible] auxilium tulit, cum tamen [illegible] [illegible] verbis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non modo [illegible], [illegible] omne [illegible] [illegible] [illegible] pro hac Republica [illegible] [illegible]. Valde insuper timendum ne diuturnum nimis hoc sit futurum bellum, in quo [illegible] [illegible] pecunia exhauriatur et gravioribus pensionibus oneretur, quod moleste ferendum esset civitati. In mercimoniis etiam [illegible] [illegible] Venetorum jacturam imminere, quibus praecipue [illegible] [illegible] [illegible] tantam molem pervenit; alio praeterea et maximo afficiendos incommodo, quod commeatus multiplex a Germanis inferatur, [illegible] [illegible] ipsa, [illegible] totum Forum Julii praecipue alatur. Postremo [illegible] [illegible] dimitteret, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] bellum [illegible] sint, cum universa [illegible] [illegible] [illegible] esse, cujus viribus nec Italia ipsa cum Rege Francorum tanquam resistere possit; tanta [illegible] auri, tanta virorum fortium, tanta praestantissimorum ducum, tanta armorum, tanta equorum copia est: praeterea tamen habere se et hisce rationibus et [illegible], quas in praesentia brevitatis causa omitterent, Senatum Venetum, [illegible] sapientia omnes principatus antecellit, nihil temere, nihil [illegible] consulto decreturum; [illegible] [illegible] [illegible] atque illi infidos non praeposituros, [illegible] [illegible] amplissima [illegible], [illegible] neglecturum quam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] augendi avidi, quam in fide cogitarent; impendia praeterea et damna secum repeterent; imperatoriam Majestatem intuerentur, mercaturam urbanam, quae [illegible] praecipue [illegible], [illegible] Germanicis prope [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] facerent; de summa denique belli bene sperarent, quod tam bene, quam felix esse Republicae [illegible] et [illegible] polliceatur. = Haec pro rege non nulli locuti ex Patribus; assurgens alius in Senatu ita locutus est. = Di, [illegible]

= Praecipua et singularis hujus civitatis [illegible] et gloria ex fide est, fuitque semper, pro qua [illegible] non argentum et aurum modo, verum et sanguinem ipsum effundi debeat;

[illegible] [illegible] [illegible] co' Francesi

qua in re majorum nostrorum vestigia nunc sequimur, tanto magis nobis enitendum est, quanto illi his artibus ex tenui principio rem ad summum deduxere. Illi enim semper honestatem utilitati praetulere, neque aliquid utile existimavere unquam, quod non idem honestum esset: idem in praesentia nobis hac in consultatione sequendum esse censeo, nec a vestigiis majorum abeundum. Fidem dedimus Francorum Regi, fidem servemus, etsi nobis ea pereundum esset. Mirabuntur et hostes constantiam nostram, quod etsi, salva fide, facere possemus, non tamen censeo ab ejus amicitia recedendum. Neque est ut nobis objiciant antiquam patris amicitiam, quae non minus illi, quam nobis utilis fuit, qui si viveret, vir ille clarissimus nunquam pateretur tantum facinus, ut filius paene Italiae tolleret, ferro et igne omnia prosterneret. Si regnandi cupiditate ducitur aurum et argentum illi, arma, viros, classem contra Turcas exhibeamus. In hanc sententiam veniet etiam Rex Franciae, Angliae, Hispaniae, Hungariae, reliquique principes Christiani, potentissimumque in terris Imperatorem facilius; quod si oblata a nobis abitur conditione, illi, conjuncti cum Rege Francorum armis, totis viribus resistamus, neque eum armatum ingredi Italiam patiamur. Angustae sunt fauces, una tantum via patens est per Forumjulii; ibi omnes contrahendae vires, et pugnandum erit usque ad internecionem, si res exegerit. Nec est, cur universam Germaniam extimescamus, nam tot Respublicae, tot Principes existunt, ut difficillimum sit omnino et pene impossibile, ut idem perpetuo sentiant, aut tantam rem gerendam, communi sententia conveniant. Praeterea (ut in re sit) molestum est unicuique proprie pecuniam expendere, quanto magis pro alterius utilitate et gloria; ad haec in liberis civitatibus, aut nulla, aut parva sunt aeraria, tributis ergo onerandi erunt, quod gravissimum est populo et praesertim nulli obnoxio. Helvetii etiam ex omnibus Germanis viri fortissimi pro nobis arma capient, si illis aurum dabimus, cujus sitibundi existunt, nec ipsi modo verum

universa Germania. Nec Parma aut Placentia urbes vos moveant,
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] est a Mediolano citra; quid hoc, per
Deos immortales, tandem est, nisi [illegible] [illegible] aut [illegible],
qua capiamur, [illegible]? Nam cum civitatem nostram [illegible] [illegible]
to, quotidie aliquid petendo, exhauserit, mox [illegible] et Placen
tiam, et reliquas Italiæ urbes, quas florentissimas possidemus,
nacta occasione [illegible] antiquos Dominos, occupabit;
hocque ex legati [illegible] [illegible] [illegible] potest; [illegible] [illegible]
[illegible] Imperator se in Italiam venturum ut restituat unicuique
quod suum est, vel [illegible] ut sibi habeat, quod uniuscujusque sit.
Cæterum quidquid in Italia habemus a [illegible] [illegible] [illegible] nostris
jure belli [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], et Francorum Regis amici
tiam Maximiliani, [illegible]; præcipue cum Parma et Placen
tia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Senatusconsultum fit, quare [illegible] [illegible] Legatis [illegible]: [illegible] [illegible]
non videri Senatui nulla provocato injuria arma contra [illegible] [illegible]
Regem capere, [illegible] hortari Maximilianum, ut sine exercitu Romam [illegible]
proficiscatur, pedites et equites daturum Senatum ac Regis custo
diam et honorem, eundem insuper pecuniam ad [illegible] [illegible]
et denique se omnia facturos pollicentur, ut [illegible] in Italiam
veniat, quod si Mediolanum petere velit nullo se impedimento fore,
modo ne per agrum suum proficiscatur, ne de se merito conqueri, [illegible]
amicus Rex. His acceptis per Legatos, Maximilianus [illegible]
per Germaniam continuo [illegible], milites et pecuniam [illegible],
a liberis vero civitatibus auxilium petijt, sed in omnibus [illegible]
bus hujusmodi fere orationem habuit: Se [illegible] Germaniæ gloriam ar= Discorso di [illegible]
ma capere, desiderare [illegible] infestos hostes [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] semper obstitisse [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
esse, Mediolanum jure ad imperium spectans ex morte Philip= guerra alla Repubb.
Ducis sine liberis [illegible] [illegible], legem [illegible] [illegible]
præscribi; ne armatus Romam petat, [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ille [illegible] Germanis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]; videri denique [illegible] [illegible] [illegible]

spiritus habere, imo etiam atque ignaviam nostram pro munimento habere, quod si viri esse dicimus, nobis (ut decet) obedientes essent, et utraque terrori universæ Italiæ essemus, ut aditus nobis ubique pateret. commeatus abunde exhiberent. An est, quod vires nostras cum Venetis et Francorum Regis conferamus? nulla profecto est comparatio si tantillum advertamus; universus orbis vix Germaniæ viribus obsistere posset, tanta est nostrorum virorum audacia, tanta fortitudo et copia: omnibus militandi peritia, quæ singularis in nostris imperatoribus et militibus existit. Si ergo Italiam invaserimus, cujus milites ludibrio erunt militibus nostris, sicuti Hispanis et Francis hactenus fuere. Habemus insuper in Italia Pontificem Maximum, habemus civitates et populos nostri cupidissimos; omnes ibi reliquos Principes et Respublicas qui omnes castris nostris favebunt pecunia, commeatu et militibus adjuvare parati erunt, modo in Italia nostra apparuerint insignia. Nam ne vos fugiat, Venetorum et Regis potentia in præsentia plusquam formidolosa illis existit. Ite ergo, Deo bene juvante, arma capite, et in Italiam cum magno et robusto exercitu majorum nostrorum vestigia sequentes proficiscamur, quam brevi omnium præda videbimus, et Italiæ imperio tandem potiemur, quod nobis jure debetur. Sed profecto nihil vanius humana cogitatione.

Decretum est igitur inter eos, ut cum triginta millibus armatorum in Italiam Rex veniret; quod si majori conatu opus esset, darent et alia triginta; cæterum et de tertia electione, si res exigeret, convenient. His copiis in Italiam venire Regem placuit; quare continuo paratur exercitus, et in Constantiam urbem lustrum fit; a nonnullis tamen Rex pecuniam pro milite accepit; quæ res reliquos justæ belli socios multum a se alienavit et ad parendum sibi duriores reddidit. Verum ut augeret exercitum Rex, uti ex Principibus suis quisque sibi auxilium in hac expeditione ferre alliciebatur, ita ille in præmium militiæ Veronam aut Vicentiam, aut aliam in Italia promittebat urbem. Literas insuper exhortatorias ad libertatem in Italiam clam miserat, præcipue in Venetorum urbes;

[illegible] tenta [illegible] terra ferma dei Veneziani.

Sed dum tempus in legationibus consumitur, paulatim [illegible]
Germanorum exercitus deficiente pecunia, et Veneti contra exerci=
tum parant, [illegible] non Ludovicus Rex Francorum; per callidos insuper
homines literas Germaniae civitates et principes et [illegible] [illegible] cum [illegible]
qui semper Regi infensus fuit, commoveant, et omni arte et studio hanc
a se amovere tempestatem procurant. [illegible] interea Veneti
[illegible] oppidum, per quod Regi in Italiam ex [illegible] iter erat, et [illegible] [illegible]
[illegible] vias omnes, per quas Germanis [illegible] [illegible] [illegible] ducatum
esse potest. Sed dum alia atque alia Regi proponitur conditio a Venetis
et Francorum Rege, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non utrique
a belli consiliis abhorrebant, et omnia [illegible] parati erant, et paci
consulebant, quoniam populorum levitatem et inconstantiam [illegible],
qui ipse melioris fortunae mutare semper ac miscere omnia student.
Quod si Rex Italiam cum alio exercitu ingressus esset, et primo certami=
ne superior, aut aequa manu [illegible] discessisset, [illegible] [illegible] magnum
discrimen venisset; tanta est in populis semper novarum rerum cupi=
ditas. Interim Philippus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ex tor=
ribus, vel(ut feruntur) quidam Petrus [illegible] Veronensis mille et octingentos
pedites Germanos per agros [illegible] multos transitus et [illegible] [illegible]
in territorium [illegible] oppidi duxit, hoc consilio, ut Parmenses suae factio=
nis viros ad arma concitaret. Nam fama erat, Mediolanum Regem cum
exercitu per Helvetios petiturum; fortasseque etiam castra moverat
et ex voto profecto ei res cessisset, si quam pollicitus fuerat pecuniam
Helvetiis dedisset. Qua re deceptus Rubeus nimis [illegible] [illegible] [illegible]
movisse visus est; sed fama hujusce rei ad Venetos pervenit literis
ejusdem oppidi reguli; quid agerent incerti, [illegible] [illegible] feriendi
essent hostes, aut capti remittendi in Germaniam sine armis; mitior
et humanior sententia [illegible]. [illegible] Jacobus Trivultius, vir in
re bellica prudens et strenuus, cum [illegible] [illegible] [illegible]
jam aderat ad perdendos eos. Veneti, qui utrique Regi [illegible] in se
erat, satisfactum [illegible], incolumes in Germaniam [illegible], [illegible] tantum
[illegible] putantes fecisse, quod eos ab injuria prohibuissent; at Vene= [illegible] [illegible]
torum Legatus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible]
interea Regem [illegible] sequebatur, sperans a proposito eum
flecti posse; nam ut vehementes sunt regiae voluntates, ita et plerumque

nobilesque ad quos jam res ad manifestam vim spectare videbatur, audito Legato, Rex illi commeatum, irato animo, dat; capitis poena insuper imposita, nisi intra praefinitum tempus suis excessisset finibus; et ut majorem Venetis incuteret terrorem, Rex ad Roboreti oppidi, et Veronae urbis ditionis Venetae Praesides nuncium misit, Araldum nomine nuncupatum, qui illis et civibus Regis nomine nunciaret, ut commeatum ejus exercitui suo pararent, portas aperirent, urbem dederent, alias igni et ferro omnia prostraturum.

Mas. imitiano (…) Vicenza (…) (…) Verona (…) la (…) da Rovereto e Verona

Qui nuncius Praesides et cives ingenti affecit terrore: ex quo quamprimum litteras pavoris plenas ad Senatum de inopinata re dederunt. Sed paulo post ejusdem Senatus litteris admoniti sunt, ut bono animo essent, neque timerent inania verba; haec omnia ad terrorem composita a Rege illo, multo plus semper barbaros linguam quam viribus aut armis valuisse. Insuper ut Venetos a sententia sibi resistendi dejiceret, alium Aquilejensis Ecclesiae Patriarcham elegit, non qui nunc esset Venetus et patritius, et is nunque Romam ut a Pontifice Maximo comprobaretur, misit; nam jus eligendi sibi, vel investiendi, ut Imperatori, asserebat. Sic Ottone Imperatore Rodaldum Patriarcham, Fridericum, Udalricum, Henricum, Gotopedum et alium Henricum, Poponem investisse de Comitatu et Ducatu Forijulij, Istriae. Caeterum Pontifex hanc rem non approbavit modo, verum et tanquam summum scelus detestatus est, aut justitia ipsa motus, aut quia cernebat irritos fore conatus Imperatoris in Italiam. Quod cum Veneti accepissent, a pace ad bellum (…) animum vertunt; magno igitur studio exercitum parant, ex Graecia Stratiotas grandi stipendio conducunt, et pedites viros fortissimos ex universa Italia ad octo millia. Legatos insuper complures Venetias ad expedienda, quae necessaria in castris erant, quaeque e republica esse ducerent, ad hoc formidolosum bellum creant; nam multis locis occurrendum hostibus erat, quia complures illis aditus in Venetorum agrum dabantur: inter quos viri clarissimi et magni nominis fuere, Georgius Cornelius, cujus opera Cyprus insula olim in Venetorum ditionem pervenerat, Andreas Gritus et Georgius Emus, qui sortiti inter eos belli munera sunt, alij alia loca petentes, ut res expediebat. Jacobus Triultius Francorum regis nomine in agro Mantuano cum valido

Mas (…) nomina (…) (…) Aquileja.

Il Papa non approva questo (…)

I Veneti s'armano.

(…) (…) (…) campo.

exercitu erat, ut Venetis, si res exigeret, subsidio esset. Nicolaus Ursinus Petiliani Comes imperator exercitus Venetorum, cum magnis copijs in agro Veronensi castra habebat, ut ubi opus esset, occurreret hostibus. In Forojulij magni armorum motus fuere, nam fama erat [illegible] et [illegible] barbarorum adventare exercitum; unde Bartholomaeus [illegible], belli rei peritissimus et [illegible], [illegible] Forojulij, [illegible] erat, cum nonnullis [illegible] a legatis [illegible] in Patria fuit. Rusticorum [illegible] in agro Forojuliensi [illegible] quatuor millium est habitus, qui saepius exercitati et docti tueri se et ferire hostem egregie jam didicerant. Stratiotae [illegible] quadringenti ad Patriae tutelam missi fuere, interim Castella muniuntur utrinque, sed summo studio et cura Portusnaonis, Cormonium et Goritia. [illegible] praecipue tantus terror invaserat, ut die noctuque [illegible], [illegible] ducerent, omnia prospicerent, ut non hominis jam, verum hominum umbrae prae nimio labore et vigilia [illegible]. [illegible] etiam ab Andrea Lauredano Utini Praefecto, [illegible] etiam plusquam opus erat, diligenti, [illegible] omnes Forojulienses frequentes [illegible], quibus imperabat, ut agricolae omnes bona sua, [illegible] et [illegible] in munita conferrent loca, alias omnia [illegible] perderent. [illegible] Augusto usque ad mensem Majum, [illegible] captum est Cormonium, Goritia, [illegible] et reliqua loca, in Forojulij nunquam cessatum est ab armis, magno Forojuliensium detrimento, quod ducentorum millium aureorum summa hactenus excessisse [illegible], [illegible] patimur, nondum a tantis malis liberati. Jam homines, jumenta et pecunia in aedificanda potius quam reficienda Goritia, [illegible]: sed hoc nobis [illegible] est, quod Venetorum Imperium propagatur et Italiae ostia jam in nostra et non barbarorum amplius potestate existunt. Dum haec ita fiunt, tunc in tanto [illegible] terrore (ut conjectare potuimus) mens Senatui erat, si aperto marte in apertis Forojulij campis hostibus resistere nequiret, citra [illegible] fluvium deserta Patria exercitum reducere, ubi et fluminis [illegible] et [illegible] angustijs se maxime [illegible] tueri posse arbitrabatur.

Dum haec in Forojulij geruntur, majores tumultus in dies Veronae et Vicentiae oriuntur; nam nonnullae villae [illegible] Germanis Ducibus quibusdam Vicentinis et Patavinis [illegible] contemptae fuere,

1508

Dal [illegible] guerra in Friuli

[illegible] in Friuli

Affari del Veronese e Vicentino.

1508

ipsi fama Vitig ad arma concitatum est, et continuo Legati a Vicentinis Venetias missi fere, qui nunciarent Patribus, ut sibi auxilio essent, alias non expectarent, ut hostium exercitus in quibus adventaretur; ita olim inter Venetos et Vicentinos conventum et ipsi afferebant, ut cum hostes per octo millia passuum urbi appropinquassent, possent in pace Vicentini sese illis dedere, nisi Veneti sibi intra certum diem auxilio fuissent, et in rei fidem privilegia proinent. Quae impudens, adverso tempore, legatio omnino tunc [illegible] novisset, nisi temporis rationem habuisset; quare benigne pro tempore legatis respondetur, et ut bono sint animo hortatur Senatus, Vicentinam rem sibi cordi fore. Continuo igitur et pedites et equites in agrum Vicentinum mittuntur; sed jam hostes finibus excesserant, nam [illegible] fuerat, quae tale facinus perpetrarat, et ut fama erat, [illegible]. Interim pars exercitus Maximiliani per devios tramites parabat in Feltrensem agrum irrumpere, et Feltriam urbem imparatam occupare et Bellunum, reliquaque per eam partem castella, ut tanquam sede belli his uteretur; sed forte fortuna qua nocte iter ejus expediendum ire paraverat exercitus, tanta nivium copia montes obruerat, ut nullo pacto illac transitus daretur. Interea per exploratores cognitum est de hostium adventu; unde Feltrii Praeses cum universo populo et agricolis arma capperunt, et angustias montium per quas descensus dabatur in planum hostibus summa vi muniunt et custodiunt die noctuque, donec pedites et equites stipendiarii ad locorum praesidium missi fuere. Alius insuper, et major terror Venetos occupavit, nam circa sex millia peditum Germanorum repentino tumultu arcem et pagos Cadubrii sine certamine in potestatem redegere, dedentibus se rusticis et arcis Praefecto. Ex quo continuo trepidissimis nunciis Bartholomeus Alvianus ad hanc provinciam accersitur ex Forojulii et insuper Franciscus a Burgo, qui turmam unam scorpionariorum ducebat ex Vicentino agro, Johannes Comes Brandulinus et nonnulli alii equitum et peditum ductores; sed et universum agrum Tarvisinum terrorum [illegible] habetur tanta hominum festinatione et properantia, ut per insaniam ac furorem omnia agi viderentur, ea vis terroris et imperitiae militaris exstitit. Sed non omnino vanus fuisset timor, si ad militandi

[Margin notes:]
[illegible] a [illegible] parte [illegible]
[illegible] Cadore
[illegible] de' Trevigi

1508

peritia fuisset in [illegible] in Italis; varius erat mortalium animus; alij de deserendis oppidis et fuga cogitabant, alij de tuendis; spes et timor hominum pectora varie versabat. Interim Bartholomaeus Livianus et Georgius Cornelius [illegible] satis validam manum equitum et peditum in agro Bellunensi coegerant; non minorem, sed omnino imbecilliorem ex agro Forojuliensi Utini Praefectus habebat, quam per montes Carneos haud longe ab exercitu Germanorum duxerat. Praefectus Forojuliensium equitum Franciscus Brunoraccus; [illegible] exercitus Germanus erat et tutum sese arbitrabatur montium [illegible]tate et nivis copia. [illegible] a Bartholomaeo ad Franciscum, et a Francisco ad Bartholomaeum per occultos montium tramites dabantur litterae, quibus quid [illegible] agendum esset, noscebatur. Magna interea omnium expectatione intelligi desiderabatur, qualis futuri certaminis esset exitus; manifestum namque erat, Livianum cum hostibus manus conferere [illegible] nostri victores fuissent, tam militum, quam [illegible] animi ad bene in futurum de hoc bello sperandum et [illegible] erigerentur, sin minus, omnia in deterius procederent. Triduo ante diem praelij ex [illegible] tria millia cum [illegible] domum reversi sunt. Secundus Martij dies hora tertia a nostris imperatoribus ad aggrediendum [illegible] hostes [illegible] statutus est; [illegible] Livianus cum suo exercitu [illegible] [illegible] erat [illegible] in [illegible]) cum [illegible] loci [illegible] magna [illegible] ploraverat. Sed ante diem [illegible] inter militum [illegible] statuisse [illegible] ut in fronte cum [illegible] Petrus [illegible] et [illegible] Vitelli cum Malfato, primas praelij [illegible] in [illegible] centro, [illegible] Lucantis [illegible] in sinistro, [illegible] milites Liviani et Pandulfi in [illegible] ubi res magis exigeret, [illegible] cunctos [illegible] sinistrum cornu in armis [illegible], [illegible] delecta manu hostium dextrum; Liviani et Pandulfi [illegible] sinistrum latus [illegible] milites [illegible] hostes [illegible] quae instrumenta [illegible] Hac constituta inter [illegible] ordine, Livianus in hoc [illegible] propositum est, ne [illegible] ordinem exiret, neve pedem referret et qui referentem viderit et [illegible] viderit, [illegible] praemium: ad hoc [illegible]

3 [illegible] la Carnia [illegible]

[illegible] segno [illegible]

3000 [illegible] la guerra ritornarono in Friuli.

2 marzo [illegible]

meta certamine interesse vellet, cuique illi ire liceret, postea qui ex hostibus aliquem captivum fecerit, aut bona diripuerit, ejus sit, qui [illegible] fecerit [illegible] quicumque insuper hostium caput retulerit, aureo donabitur; ad haec si cujus militis equus in certamine [illegible] pretium illi [illegible], deinde si quis strenuus [illegible] in hoc [illegible] fuerit ita, dum vivet, certum sibi constitueretur praemium et stipendium. [illegible] capere et [illegible] e vico gaudet sarcinulis, equos et arma [illegible], quia nova hora [illegible] iter capiunt milites, et die illa tota et sequenti nocte vix decem millia passuum itineris confecere, tanta erat viae asperitas et nivis copia; fame, siti et frigore vix arma tenere poterant. Tandem post maximos labores ante lucem in pagum Vallem pervenerunt, qui [illegible] millia passibus ab hostibus distabat; ibi et equos et corpora curant. Interim Stratiota quidam, dum temere excitat ignem ut sese calefaciat, casa accenditur, deinde in flammam transit; id incendium nostros [illegible] servavit et Germanos [illegible]. Milites enim dum ad ignis rumorem concurrunt, videntes longe complures [illegible] dentes faces, quae res primum incertos habuit, quidnam esset; postea brevi cognitum est, hostes esse; nam fugam arripiebant Germani, qui pridie Forojuliensium exercitum viderant, et cum velitibus brevi certamen contraxerant, et [illegible] ab alia parte [illegible] timebant. Quare conclamatum est ad arma, et vix equos ascendere et arma capere nostri poterant, cum haud longe hostium exercitus aderat, sed forte [illegible] inter [illegible] pagum, ubi [illegible] erant hostes et Vallem, erat planities duorum stadiorum. Ibi nostri milites cum hostibus primo manus conferere coeperunt, non eo ordine, qui datus erat, nam instruendi tempus deerat et nondum [illegible] convenerant, sed ut quisque [illegible] ibat, ita in hostes ruebat. Lactantius et Baynerius a Soffetta cum suis cohortibus primi hostes excepere, Stratiotae et Scorpionarii e lateribus et a tergo hostes invasere; illi haud diu ibi resistunt et dum montem capere nituntur, nec possunt, quia pedites nostri illis [illegible] resistebant, [illegible] referre properant, sed tres ex [illegible] militibus, qui fuere Basilius a Ripa, [illegible] Rapetta et Gradillus, cataphractis equis in initio pugnae per hostium agminis transierant, ut ordinem perturbarent; at postea quam plures cadere

[illegible marginal note]

sagittis incipiant, nec montem capere, neque in castra, undique a nostris circumventis, se recipere posse vident, [illegible] imperator inter primos pugnans ceciderat, abjectis armis pacem orant, sed [illegible] aptiorum fuere milites, ita enim [illegible] Livianus, verum multo plures inermes quam armati interfecti fuere. Hec clades [illegible] [illegible] [illegible] fuerat, nam mille [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dilapsi, qui fere omnes frigore et fame periere ex nostris [illegible], [illegible] magno [illegible] fuit nostris, et hostibus [illegible], quod [illegible] hab[illegible]bant. Paulo post [illegible] [illegible] pervenit et sero, nam ante horam tertiam, que adoriendos hostes statuta fuerat, et ceptum et finitum prelium fuerat. Hanc [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible] detestare, alii [illegible] necessariam [illegible], ut [illegible] barbaros [illegible]tur, essetque sibi rem cum viris et non feminis (ut ipsi predicabant) scirent, [illegible] intra fines suos manerent, nec provocarent in pace ac otio vivere cuperent. [illegible] et Livianus post deletum exercitum [illegible] [illegible] in [illegible] agrum fuere, contenti suos tueri fines et propulsare injuriam, nam [illegible] optabant pacem et [illegible] [illegible] de hoc bellum. [illegible] die post adeptam victoriam, Arce potiti sunt nostri, dedentibus se hostibus, [illegible] [illegible] Malatesta saxo cecidit et nonnulli alii milites [illegible] [illegible] occubuere, nam [illegible] oppugnare nostri adorti fuerant. Predam etiam [illegible] milites, quia totius pene [illegible] omnia in Arcem collecta fuerant; [illegible] [illegible] [illegible] ex ea dimissi fuere. Post [illegible] victoriam [illegible] Livianus magnus et [illegible] imperator habitus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] artem inesse apud omnes [illegible] et [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible] virtutem [illegible], [illegible] ex omnibus victoriis [illegible] maxime [illegible], [illegible] victorie [illegible] donatus fuit. [illegible] [illegible] ne ingratus erga [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]tur, mille [illegible] continuo [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] debebat [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tis [illegible], suppresso imperatoris nomine, quem Petilianus Comes jam [illegible] imperator esset, [illegible] per [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible] omnibus, qui [illegible] erant [illegible] [illegible] presidiis, [illegible] in Arce

/

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] Ilava.

Johanne Fuscareno Vincentio Veneto viro ingenioso ad omnia audenda et
providenda, in agrum Tarvisinum ex [illegible] [illegible] [illegible] dedit
Gubernator et interim [illegible] et [illegible] oppida, ut reficerentur
victim distributus est, utique [illegible] aliquos dies [illegible] habuit, [illegible]
quae in campo Arido universi exercitus fieri [illegible] et [illegible] ex
fide militibus solutum est. [illegible] nullis diebus pedites omnes [illegible]
[illegible] missi fuere et Legatus [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] sibi [illegible] pararem,
nobiscum [illegible] [illegible] futurus. [illegible] vero Portusnaonienses [illegible] vicini
sibi suisque rebus timere, et jam actum de se existimare; at Simon
Angerspach Praefectus oppidi hortari cives et populum omne coepit
ut bono animo essent, neque Venetorum timerent exercitum, si viri
esse vellent, frustra eum oppidi susceptum oppugnationem,
imo cum dedecore et clade illinc recessurum, brevique fore,
ut exercitus magnus ex colluvione efferatarum gentium in Forumjulium
Regis nomine adventaret, universumque Venetorum imperium, praeter ma-
ritimas urbes in potestatem redigeret, literasque in medium profe-
rebat notis scriptas et quotidie commentitias afferebat epistolas maria
et montes pollicentes, jamque fere cunctos [illegible], ut omnia extre-
ma experiri mallent, quam [illegible] hostibus dederent, ad quo die [illegible]
[illegible] Legatus, et illi obviam honoris gratia processeram, tri-
[illegible] nunciis, aliis [illegible] alios ab Andrea Lauredano Praefecto literis
accersitur, [illegible] cum exercitu. [illegible] [illegible] exploratores [illegible],
magnum hostium exercitum Cormoni et Goritiae esse; [illegible] nocte igitur
[illegible] Portusnaone, [illegible] Senatus [illegible] volente, pedites moventur Spilim-
bergum versus; moventur et equites [illegible] Sacillo et Brugnaria, nec non et
Livianus cum Legato, qui Sacilli erant; instrumenta [illegible] [illegible]
[illegible] sequebantur ordine. [illegible] nocte exercitus Spilimbergi et in circum-
jacentibus pagis stativa habuit; sequenti Utini et in propinquis
vicis, et jam Lauredanus resciverat per alios exploratores falsum sibi
fraude hostium relatum fuisse, Legatumque adventantem de tota
re certiorem fecerat; at ille coeptum iter persequi decreverat. Sed, ut
verum fatear, in hac expeditione, dum oppidorum Regis Praefecti ferociores
verbis quam viribus et armis extitissent, Regi, sibique et oppidanis
cladem ingentem pepere. Utini inter Livianum, Georgium et Laureda-
num [illegible] est, quo loco castrametari deberent, ut in tempo-
re, si res exigeret, Utino, Cividato et Venciono subsidium ferre possent.
Tricesimus ergo castellum cum vicis delectus est, ut locus idoneus magis,

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] sul Trevigiano.

L'esercito [illegible],
[illegible] [illegible],
[illegible] [illegible]

L'esercito alloggia
a Spilimbergo.

Condotta in Udine
[illegible] [illegible] del
campo.

et medius inter superiora oppida, ubi majorem partem [illegible] 1508
gestione duxit exercitus, quem etiam ad imaginem veræ pugnæ, Il Campo Veneto a
ne ocio torpe[illegible]t in patentibus campis [illegible] spectantium [illegible] [illegible]
tatione concurrere fecit. Livianus, mirarique [illegible] [illegible] [illegible]
se autem habere commentitia illa [illegible] [illegible]. [illegible]
inter Venetos et Regem de pace [illegible] [illegible] est, [illegible] quia non placebant [illegible]
conditiones, [illegible]statum est. Subito Germani qui Cormoni et Goritiæ erant, [illegible]
pagos quosdam Civitati et Montisfalconis temere depredati sunt: at Bartho-
lomæus hac provocatus injuria, et quia otii impatiens erat, majorem ex
hostili agro predam per velites abegit, admonuitque Prefectos Cormoni
et Goritiæ, ut desisterent deinceps ab injuria, alioquin [illegible]
[illegible], se ipsa [illegible] oppugnaturum oppida. Dum hæc in [illegible] agi-
tantur, Castrum [illegible] apud Tridentum oppidum [illegible] [illegible] [illegible]
summa vi [illegible] machinis [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] fuit tandem, [illegible]
quo castello [illegible] tenebatur præsidio, [illegible] destructum est.
Hac itaque aliis provocatus injuriis, Senatus Venetus [illegible] sibi
patientiam obesse ac calamitosam esse [illegible], non ultra differen-
dum ratus, Liviano litteris imperat ut Cormonum quam primum expu- Il [illegible]
gnet; ille brevi mandata executus est, admoto igitur exercitu et [illegible] all'Alviano [illegible]
instrumentis, quibus [illegible] [illegible] fuere, intra triduum [illegible] captum [illegible]
est oppidum munitissimum natura et hominum copia, [illegible] Cormons.
editione potiti sunt. Sed veri illi omnino imbelles et imperiti 1508
rei militaris erant. Expugnatum est igitur Cormonum X. die mensis 10 Aprile
Aprilis cura et peritia imperatoris ac virtute peditum, totumque Presa di Cormons
[illegible] datum [illegible], [illegible] excessit pretium quinquaginta millium fatta dai Veneti.
aureorum; [illegible] non [illegible] tantum [illegible] milites [illegible] etiam
homines captivos fecere, nonnullisque tormentis [illegible] [illegible]
et crudeli [illegible] [illegible] [illegible]. Sed [illegible] militibus, antequam
ad oppidi oppugnationem duxisset illos, verba [illegible] Prefectus,
opere pretium est huc [illegible].
Veteri imperatori apud veteranos milites pauca verba facienda sunt Discorso dell'Alviano
tantum in [illegible] [illegible], [illegible] fortissimi et commilitones
mei, quale oppidum oppugnaturi sitis et a quibus tueatur. [illegible]
simum est et quale vobis post gloriosam illam nostram in Cadubrio de
hostibus victoriam pollicitus fui. Tuentur autem id rustici, qui-
rum neque in tuendo, neque in oppugnando ulla existit virtus; [illegible]

autem oppidi ita humilia sunt, ut et feminis accessibilia essent, nedum vobis, qui altissima ascendere usu et virtute vestra consuestis, quibus, inquam, nihil invium est, quod homini possibile sit; cras ad oppugnandum oppidum vos ducam, cras et in potestatem illud redigetis, diripietisque, ni falsam de virtute vestra spem concipiam; et onusti tandem praeda, in novam praedam et majorem vos ducam, ad Goritiam videlicet, oppidum nobilissimum et [illegible] expugnandum, nec non et ac [illegible]gestum, quorum praeda dites omnes, beatique eritis. –

[illegible] Hac potitus victoria Livianus, plusquam [illegible] mortales timere coeptus; credere illi in manu fortunam esse. Inde motis castris Goritiam versus ire parat. Sed Georgius Cornelius legatus alterius sententiae erat, hacque de re litteras ad Senatum dederat, nam quia magna pars peditum praeda onusta dilapsa fuerat, ideo in praesentia differendum esse rebatur, donec peditibus augeretur et muniretur exercitus. Livianus vero in re militari usu et scientia peritissimus utendum esse victoria et felicitate asserebat, dum territi essent hostes Cormoni captivitate et direptione, nec cessandum esse in tanta opportunitate et occasione ajebat. Quare quamprimum in Sontio amne pontem curribus,

Presa del Ponte d'Isonzo. planciis super impositis, fieri curavit, ut pedites commode flumen transire possent: equites sine molestia vada superarunt; instrumenta vero magno boum numero in aliam ripae partem traducta sunt, [illegible] pons [illegible] omnis cum turri in hostium potestate erat. At Bartholomeus, cujus nullo labore neque corpus fatigari, neque animus vinci poterat, die que [illegible] exercitum, antequam cibum caperet, turrem et pontem vi aggressus est, et tertio die in potestatem redegit, deinde ad Goritiam expugnandam animum convertit, nec diu noctuque ab oppugnatione destitit, donec tormentis turres et magnam murorum partem dejecerit, ac septimo die a Cormone capto, non sine sanguine

[illegible] tamen, ad deditionem compulit. Hoc oppidum celeberrimum habetur, quia janua Italiae est, natura et operibus munitissimum, virorum copia et robore ac ceteris rebus, quae necessaria erant ad tutelam et obsidionem perferendam abundans. Quinto vero die postea arce deditione potiti sunt Veneti, magna pecunia data militibus, qui in arce erant. Praefectus erat quidam Andreas Liechtenstein, vir in armis

admodum strenuus, qui arcis claves Utini Præsidi Andreæ Lauredano, 1508
qui tunc Goritiæ ad decem millibus armatorum erat, et horum Forojul-
liensium, tradidit. Capto Cormono, Portusnaonienses clade illa territi
ad deditionem [illegible] cœperunt; quare et [illegible] in castra ad
Cornelium nuncios misere, rogantes, ut sese in deditionem reciperet,
sed qui Venetias petiere ad Senatum remissi sunt, qui vero ad ipsum
profectus est, cum non libere omnia in manu et potestate [illegible]
neret, minacibus verbis rejectus est. Tunc cives [illegible] quantum
sibi, suisque rebus periculum immineret, [illegible] veteri
amicitia, quæ mihi, meisque majoribus cum illis fuit, ad me confugiunt,
consilium et auxilium expetentes. Ego adversa amicorum fortuna
motus, cum nonnullis ex civibus in castra ad Legatum profectus sum, Pordenone si patti
a quo benigne suscepti fuimus, et cum Pon[illegible] ex con Veneti.
civibus nomine omnium Portusnaoniensium libere castrum, omnes
et bona omnia in Legati fidem, potestatem tradidisset, tunc
Cornelius ne liberalitate et humanitate, [illegible]
cæteros Patritios præditus est, vinceretur, nomine Reipublicæ Venetæ ea
dem omnia præter castrum Portusnaoniensibus donavit, quibus Joannes [illegible]
Fascarenus de quo Sapia [illegible] præfectus datus fuit, vir justus [illegible]
summa humanitate et liberalitate præditus, quique universo populo ~~qua insigni inter cæteros Patritios præditus est~~
gratissimus existit. Post [illegible] Goritiæ deditionem mota sunt castra.
Duinum oppidum versus, cui præerat [illegible] et quarto die Duino [illegible]
in deditionem venit, qui fuit XXVI. Aprilis. [illegible] in tanta [illegible] 2, apri.
opportunitate et felicitate, ac [illegible] Gu[illegible]ber-
nator continuo castra movit Tergestum versus; [illegible] in itinere [illegible]
longe a Tergeste Turrem quandam bis adorti sunt pedites, tamen
ducis injussu, oppugnare, bis irrita fuit oppugnatio illa [illegible]
Jacobi Bacchini Præfecti, verum quia res indigna visa fuit, quæ
æneis tormentis oppugnaretur, Tergestum cum exercitu profectus Dux
sub mœnibus castra posuit, coronaque oppidum cinxit, et oppugnare
terra marique adortus est tanta tormentorum vi et copia, ut intra tri- 6 Maggio
duum, qui fuit sextus Maij, magna murorum parte destructa, in Presa di Trieste
deditionem venerit; mulcta civitati indicta quindecim aureorum millium.
Capto Tergeste, firmoque munito præsidio, exercitus [illegible],

Cremonamque in Stativa dimissus est; velites tamen cum cohorte una pedi-
St[illegible] [illegible] rico. tum multa ignobilia oppida ad deditionem compulerunt, nonnulla
etiam vi ceperunt, quae omnia praesidiis munita fuerunt, verum ea his
[illegible] postea rebellassent funditus igni et ferro deleta sunt.
His diebus in deditionem venit agreste oppidum apud lacum Benacum
F[illegible] situm, per aliquot tamen dies oppugnatum, quod erat in partibus Maxi-
[illegible] lago di Garda miliani, et Ripa oppidum Venetorum juxta eundem lacum frustra
a Germanis imperitia rei militaris oppugnatum fuit. A nostro vero exer-
citu Petra Tridentini agri oppidum, non imperitia, verum seditione
quae orta est inter Hispanos et Italos, imo (et bis sub eadem eruptione
pugnatum est) dolo et fraude Hispanorum, qui in Venetorum exercitu
merebant, quos neque retinere, neque expellere sine pernitie poterant;
nam Triultius favebat illis. Sed Stratioti et Scorpionarii equites, ut
in Forumjulii reverterunt, tantam animalium praedam ex hostili agro du-
Praeda [illegible] xere, ut quinquaginta millium numerus utriusque generis excessisse videatur;
[illegible] quae praeda Venetis, maxime indigentibus carnibus ob obsessa ab hostibus
[illegible] in Friuli ex Pannonia in Italia itinera, aliquantulum profuit; sed in ipsis incursionibus
Preda di carni in Friuli. nonnulli Scorpionarii desiderati sunt, quia nimia secunda nostri
exercitus fortuna eos negligentes fecerat. Sic in hostili, tanquam
I Veneti [illegible] in pacato agro somnum securi capientes oppressi fuere, vexilla sua
[illegible] adempta; sed hanc contumeliam brevi rependit illis Livianus vicum
[illegible] cum oppido ferro, ignique tradens, in quo injuriam acceperat. Et si
[illegible] in triennium paulo post inter Venetos et regem factae fuerint induciae,
prius tamen quam litterae hac de re Gubernatori redderentur, eadem
provocatus injuria, Pusterinam oppidum munitissimum, apud quod cla-
dem acceperat ab eo captum est, magnoque praesidio firmatum; nec ausus
est hostium exercitus, quamvis numero major cum nostro congredi, et
hic quantum in re militari praestaret Livianus manifeste ostendit,
nam plures colles, qui prope hostes erant, nocte paucis occupavit mili-
tibus, quae res parta cum hostibus magnum incussit timorem,
L'esercito [illegible] la pugna. nam multo plures numero videbantur, et idoneos ceperat locos, ut neque
inviti cogerentur ad pugnam, et si manus conferere vellent, plures
a paucis vinci possent. Haec terra gesta sunt. Mari vero Hieronymus
Contarenus Patritius Venetus, cognomento Grillus, vir qui diu in mari versa-
tus fuerat et multa praeclara facinora magna cum laude gesserat, in hoc

bello classi prefectus esset. Hic cum nonnullis Triremibus Tergestum et Flumen oppida diu obsedit, ne ex Italia commeatum milites aut pecuniam acciperent, et nonnullis diebus post captum Tergestum Flumen in deditionem venit, sub ipsis induciis, quæ interventu Georgii Episcopi Tridentini factæ fuere. Donatus est a Venetis Livianus Portunaone oppido nobili, feudi legibus, eoque die Julii Venetiis magna populi frequentia summa cum civitatis lætitia ac personis triumphavit. Ingentia insuper accepit munera a Senatu, institutumque est his diebus Germanis Postoina oppidum, quoniam intra terminos induciarum in deditionem venerat. Justum autem hoc et iste bellum Deus ipse victoria comprobavit.

His prosperis successibus ingenti affecti lætitia Forojulienses Oratores quamprimum ad Venetos decreverunt, qui gratularentur illis secundam eorum fortunam et agerent gratias Senatui, quod nullis pepercisset pecuniis, ut tutum ab hostibus solum Forojuliense redderet, et quod plus insuper est, dedisset operam, ut omnia hostium oppida, quæ intra viscera erant et inimica illa quidem in potestatem redigeret, ut in perpetua pace et otio liberati tandem hostili metu Forojulienses vivere possent; nec ipsi modo verum et universa regio Veneta; et ut quondam Aquileja propugnaculum Romanis contra Barbaros fuisset, ita et Venetis Goritia fore, quam nunc maximo sumptu inexpugnabilem redderent. Addiderunt et illud Oratores, et qua fide cujusque ordinis viri in hoc bello suam præstitissent operam, eandem et in reliquis (si opus foret) prompte exhibituros. Uno semper tenore Forojulienses Rempublicam Venetam coluisse, nihilque antiquius duxisse, quam illi in omni re gratificari et Venetum nomen semper pro numine in terris habuisse. Ad hæc docuerunt Senatum, quanta fide, industria et integritate suam in hac expeditione præstitissent operam, Georgius Cornelius Legatus et Andreas Lauredanus Utini Præses. Præterea Livianum imperatorem miris extulerunt laudibus, quod nullis laboribus, nullis vigiliis, nullis denique periculis pepercisset, ut Venetorum imperium propagaret; et denique talem se in hoc bello exhibuisse virum, ut dignus sit, quem Respublica Veneta omni prosequatur honore, et paterna denique benevolentia et charitate amplexaretur. —

Finis

Tuscia ... sta ... alli ... [illegible]

L'Alviano ... [illegible]

[illegible] ... vietti.

De Marana oppugnatione et obsidione.

Quoniam juvat ac delectat posteritati præterita noscere, ut in illarum cognitione, tanquam in speculo contemplatus homo prudentior fiat agendis in rebus et cautior, discatque quid sibi in hac vita amplectendum, quidve fugiendum sit. Ideo cupiens ego bene de posteritate mereri, ad scribendum, quamvis humili stylo, Maranam oppugnationem et obsidionem me contuli; quam brevi oratione perstringam, ne longiori legentibus tedium pariam. Neque ex sermone meo aliquem laude ac vituperatione dignum existimetis, velim; sed ex eorum operibus, quæ fide omni referentur.

1511 [illegible] Post [illegible] a Venetis Germanis, oritam, et vi, vel metu potius hostium amissa Urbicula, oppido ex omnibus Forojuliensibus munitissimo, [illegible] Veneti omni studio, fossa, aggeribus ac propugnaculis Maranum oppidum situm inter paludes juxta mare Adriaticum munire conantur, omnemque spem retinendi Forumjulij in oppido illo sitam habere; nec vana eorum erat cogitatio. Nam mari vel invitis hostibus commeatum et præsidium quandocumque in oppidum ferre poterant; quod cum hostes animadvertissent, nec vi ulla expugnari posse tam nobile oppidum, mira illius habendi cupiditate illecti ad fraudes animos verterunt.

1513

13 [illegible] Maran [illegible] Pagus erat nomine Mortejanum, distans a Marano passuum decem millia, in quo sacerdos erat Bertolus nomine, ejusdem loci incola, vir ingentis animi, cui ob maximam familiaritatem, quam cum Alexandro Marcello Præside oppidi habebat, quandocumque die noctuque intro eundi et exeundi oppido dabatur facultas; quod cum ad hostes detulisset presbyter, grandi illi mercede statuta, convenerunt, ut tali nocte et hora presto essent milites Germani; nam in oppido nullum præter oppidanos præsidium erat. Qua re cum nonnullis rusticis ejusdem vici, quibus nomen Venetum invisum erat, communicata, nam in pago illo Veneti alij, alij Austriaci existunt; ad Præsidem die

statuta cum solus sacerdos pervenit et cum magnam partem noctis
in ludis et commessationibus cum eo admodum juvene consumpsissent, ex [illegible]
repetendi domum veniam petijt, cui nihil [illegible] suspicans ille concessit, re-
des. Precedit presbiter ad vocandos milites, subsistunt ad portam rustici,
aliam atque aliam moræ cum janitore inveniendo causam, et cum appro-
pinquare jam [illegible] [illegible] vidisset, interempto custode,
qui portas claudere studebat, intra oppidum recipiuntur hostes. Hujus exer-
citus imperator tunc erat Christophorus Madrusius Comes vir consilio et
manu apprime promptus; direpto itaque oppido, in quo non mediocris præda
fuit; quoniam complures Forojulienses tanquam in locum tutum [illegible]
sua illuc contulerant, relicto ibi præsidio Goritiam versus cum exercitu
revertitur Christophorus. At Veneti postquam Maranum in hostium
potestatem pervenisse receperunt, continuo omni studio terra, marique
in media etiam hyeme illud oppugnare contendunt. Classi præ- = [illegible]
erat .... , terrestri vero exercitui Petrus Baldasar Scipio [illegible] [illegible]
Senensis ingenio ac lingua, quam manu promptior. Duo in oppugna- [illegible]
tione illa præcipue agenda tunc erant, unum prohibere, ne terra [illegible]
Germanicus exercitus oppido auxilium ferret (quod facile fuisset præ-
stare ob hostium paucitatem) alterum ut classiarij milites oppi-
dum aggrederentur. Navarunt illi quidem operam suam dilige-
tissime et summa vi oppidum adorti sunt; at Scipio cum per
exploratores manifeste accepisset Germanicum exercitum adventare,
ut Marano subsidium ferret, metu (ut fertur) relicto exercitu ad
classem, aliam atque aliam ignominiosæ abitionis suæ causam simu-
lans, se contulit. Acerrime res geretur, et plures ex nostris igneis = [illegible] il Scipione [illegible]
instrumentis [illegible]. interim jam hostium exercitus paratus
ad pugnam aderat et noster sine duce manum conserere non audens
[illegible] versus fugam arripuit; quod cum [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] Maranum iter tendunt, et ingressi oppidum, per [illegible]
aliam egrediuntur portam, et nostros milites oppugnantes oppi-
dum invenientes occiduntur. At classiarij, visis hostibus, id quod
erat, subsidium oppido advenisse rati fugam arripiunt, in qua
et oppugnatione mille fere hominum desiderati sunt. Re infecta
relictis hostibus duabus triremibus et nonnullis cimbis cum reliquis
igneis instrumentis ad destruendos muros, reversa est cum detrimento

1514. [illegible] et dedecore Venetias classis. = Quarto deinde mense iterum ad oppu-
II.° Assedio di gnandum Maranum terra marique exercitus a Venetis missi sunt,
Marano sotto la consilio præcipue Hieronimi Savorgnani, contrariæ tamen sententiæ
direzione di Giro- erat Bartholomeus Livianus imperator, Venetæ Reipublicæ Generalis,
lamo Savorgnano. et in re militari peritissimus, asserebat enim nullam spem, nisi in
obsidione esse, et hanc quoque differri posse, instare majora, qui-
Opposizioni di Bart. bus in præsentia occurrendum esset, et si obsidionis provinciam Veneti
Alviano. aggredi placeret, modica pecunia id agi posse, nam arcendos esse
tantum commeatus, et cum ad inopiam redactum fuerit oppidum,
tunc intra triduum ad summum illud se expugnaturum sine homi-
num pernicie promittere, vel sponte potius sese deditiros oppi-
danos credere. At contra Hieronimus maria et montes Venetis pol-
liceri, se intra octavum diem sine dubio vi oppidum capturum
Promessa fatta si sibi necessaria ad expugnationem expedirentur, quod si ante
da Girolamo verba rem ipsam, ante rem diligentius quoque exitum considerasset,
Savorgnano. numquam hoc dixisset Hieronimus, nam multum interest domi,
an foris bellum geras, lingua an manu. Facile crediderunt
Veneti optantes maxime oppidum in ditionem suam redigere, tum
quia maritimum, tum etiam quia in Venetiarum pene portis exi-
steret, ob idque sibi in mercatura et commeatibus Venetias vehendis
maximo detrimento foret. Mandatur itaque a Venetis hæc pro-
vincia Hieronimo, qui per litteras quam celerrime ad sex millia delec-
torum rusticorum ex Patria convocavit ad cingendum aggeribus
Scende all'assedio et propugnaculis oppidum, quod opus vero intra mensem, magna
hominum clade perfectum est, nam singulis fere noctibus erup-
tione pugnabant oppidani et interdiu sclopetis interimebant
homines. Pedites stipendiarij, quorum plures erant cohortes cum
ducibus suis viris strenuis et rustici tuebantur aggeres; equites
longe ab oppido custodiebant itinera, ne ex improviso exerci-
tus noster, qui Maranum oppugnabat, ab hostibus ex una, ab op-
pidanis ex alia aggrederetur parte. Mari quoque numerosa classe
Paolo [illegible] Provv. arcebatur præsidium, cui præerat Paulus Capellus. Interim et
della Flotta. commeatum in oppido et pulverem ad sagittandum sclopetis defi-
cere. Interea pluries per nostros tentatur deditio, magnis propositis
præmijs; negatur per oppidanos et milites tandem commeatus inopia ad

esum equorum coguntur. Quis hic et militum, qui Bohemi erant et oppidanorum constantiam non summis efferat laudibus? et dignos omni honore et premio existimet? qui non mortis metu, non famis, non argento aut auro a fide [illegible] pulchrum [illegible] mortalibus exemplum. Cum per nuncios et litteras hortatur milites et oppidanos [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible], atque [illegible] se ante diem Corporis Christi illis subsidium missurum. Interim de hostium adventu per exploratores habetur, ex quo per Iohannem Victurium Patritium Venetum virum impigrum et tunc Legatum in castris agentem, equitum et peditum ducibus [illegible], [illegible] Iohanne Paulo Manfrono exercitus gubernatore, invicem consultant, an pugnandum sit cum hostibus, vel non: quia ex re suis, [illegible] [illegible] diligenter consideratis magno animo certam sibi victoriam pollicentes, pugnandum esse decreverunt, et quod interim tamen Hieronimus ab obsidione non recederet, immo oppidum omni aggrederetur vi. Nam nostris in castris ad [illegible] [illegible] millia erant cum tribus et triginta prefectis, in hostium vero tria. Verum cum appropinquare hostium exercitum paratum ad prelium [illegible] milites, nostri equitatus nullis hortationibus, nullis minis duci potuit, ut cum illis manus conferret, immo cessit loco, et terga dedit, quem secuti sunt pedites. Hoc enim pacto a Marana obsidione, magna hominum et pecuniarum iactura, post duos [illegible] cum ignominia recessum est. Nulla ergo amplius spes in multitudine, sed in virtute ponenda est. Hec igitur res et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], prudentioresque Germanos in futurum ad muniendum et custodiendum Maranum ex hac [illegible] oppugnatione [illegible] [illegible], dum imperito Hieronimo, quam sapienti imperatori, plus credere voluerunt. Nonnulli tamen ducum discordia irritam fuisse oppugnationem referunt. Hec sunt que de Marana oppugnatione et obsidione habuimus.

Lodi e' istor. di Marano.

Numero dei soldati [illegible]

[illegible] di Marano.

Opinioni [illegible]

De aquarum inundatione in Forojulio. MDXXI.

Epistolę
ejusdem comitis Jacobi Purliliensis ad [illegible]
Joannem clarum [illegible].

Qui diu in humanis existit, necesse est [illegible] multa videre, quę nollet. Superioribus annis maximam aquarum inundationem in agro Forojulien- si et Tarvisino cum ingenti mortalium jactura vidimus et contristati
1521. Ottobre – sumus. Presenti vero anno MDXXI in mense Octobris tanta aquarum copia fuit, ut hę clades longe illam superiorem vicerit. Nec in-
Friuli. feriora solum loca [illegible] calamitatem, [illegible] et montana, et vereor fortasse ne universa Italia tantum [illegible] mali passa sit. Quare quid istic Romę contigerit, scire abs te cupio. Vale.

Idem ad Compatriotas.

Licet mihi vobiscum, Compatriotę mei, interitum communis Patrię, antequam pereat deplorare; neque de hostibus aut barbaris, quorum manus evadere difficillimum erit, me loqui credatis; verum de aquis, quarum impetum magna jactura presenti anno sensimus. Nec ulla
Causa delle inondazioni nel Friuli. alia causa hoc evenire [illegible], nisi quia montana nemora, quę nobis validissima contra aquarum impetum propugnacula erant, quotidie lignorum inopia inciduntur; nam Forijulij plana loca tota agricolis tradita sunt. Quid ergo obstat, quominus aquis submergamur? Si de [illegible] res defertur, negabunt opem, quia plurimum [illegible]
[illegible] carbonibus indiget. Si ad generale Patrię colloquium, nihil agitur, nam sine igne vivere non possumus. Videntes ergo et scientes perimus. Vęh oppidis juxta Liquentiam sitis, nulla ratione, nullo consilio aquarum impetum evadere poterunt. Valete.

Idem ad Utinenses de fovenda scientia litterarum.

Entrata Porcia [illegible] Urbs vestra, Viri Utinenses, Dei clementia bellorum assiduitate in tantam, ędificiorum copia, magnitudinem pervenit, ut jam inter nobi- les Italię civitates facile connumerari possit. Superest modo, ut civilibus eam moribus [illegible] et ornetis. Sed nullum, mihi credite, majus or- namentum urbi vestrę, majusque decus accedere potest, quam scientia litterarum, quę sola homines et urbes immortales reddunt. Perijt olim Aquileja Italię caput, Rufini tamen et Galli monumentis celebre ejus

nomen per universum orbem habetur et veneratur. Id autem fa
cile consequemini, si ex universa Italia viros eruditos nullis parcendo
pecuniis ad erudiendam [illegible] vestram in [illegible] liberalibus
artibus conductis; tam apud Italos, quam apud Germanos ex hac re
gloriam ingentem Civitati vestræ consequemini. Imitamini [illegible],
qui, a paucis annis citra, hoc animadvert[illegible] viros eruditos in præceptores
juventutis suæ in omni scientiarum genere habuere, illisque omni
studio incubuere, cum tamen [illegible] majorumque [illegible]orum
mercaturam exercere, qua sola ad tantam magnitudinem [illegible],
ut alter orbis nominetur. Hinc Justiniani, hinc [illegible], non [illegible]
urbis tantum, verum [illegible] orbis terrarum [illegible] pro[illegible]
Ad omne insuper scientiarum genus [illegible] ingenia ipsa aeris
clementia et bonitate optima et habilia vobis existunt. Hoc ex
Johannis Candidi civis vestri et Augusti [illegible] monumentis facile
conjectare licet; et præcipue ex Historia illa Aquilejensi, cujus [illegible]
stylo et gravitate illustrata est Patria nostra, ut de ejus [illegible]
amplius non sit verendum. Omitto tot [illegible] jureconsultis, quo-
rum copia ac scientia cum omnibus Italiæ civitatibus certare
potestis. Superest ergo tantum, ut velitis, velle autem omnino de
betis, si ratione, [illegible] appetitu [illegible] ducitis. Quum vos ad tam
egregium facinus hortor, [illegible] ego, [illegible] compatriota vester
[illegible] et communis Patriæ laudis et immortalitatis cupidus.

Explicitur Opuscula Jacobi Comitis Purliliarum inedita.

41
Francisci Cremensis (sp. 11-17. 14. 86) 35
... urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis ...

IV. Due copie
Francisci Cremensis
De Obsidione Civitatis
Forijulij per Germanos.
Anno 1509

41

Francisci Cremensis (cp. 11-17. 14. 86) 95

[illegible] Tarvisinae urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis [illegible]

Commentarius

2

Francisci Cremensis
De oppugnatione Civitatis Forijulij
per Germanos
MDIX.

41
35

Francisci Cremensis
Foroiuliensis urbis oppugnatione anno MDIX gesta a Germanis
commentarius

Francisci Cremensis. Ad Senatum Populumque Foroiuliensem Praefatiuncula.

Annibal Salonus alter ex Consulibus vestris, Sapientissimi Patres, in familiari colloquio, quod nuperrime cum de alijs rebus tum praecipue de inviolabili hujus Civitatis erga Senatum Venetum fide inter nos celebratum est, persuasit mihi ut historiam de oppugnatione Germanica, quam nobili, et egregio Iuris consulto Iohani regulo Manzanensi dicaveram, in unum dumtaxat libellum redactam, Vobis quoque in perpetuum habendam cognoscendamque repraesentarem. Quocirca hoc exiguum quidem opusculum, sed quo mehercule non exigua Vestrae Civitatis gloria continetur, Vobis offero, ac trado; quod tam hilari vultu accipite, quaeso, quam libenti animo citra ullam, vel odij, vel amoris affectionem atque in primis habita Veritatis ratione, a me compositum est.

Franciscus Cremensis Ioanni regulo Manzanensi jurisconsulto. S. P. D. Imposuisti mihi Ioannes amicorum optime ut recentem Germanorum in nostram Civitatem obsidionem, oppugnationemque eleganter describerem: Descriptamque ejusdem annalibus insererem. Quo tuo desiderio mirum in modum incitatus quandoquidem maximae apud me auctoritatis es, feci libens quod tibi cordi esse animadverti, non tamen eleganter scribendo, sed ut potui. Porro tu, qui humanissimus es, attenta magis nostra optima erga te voluntate, quam ulla Compositionis venustate, accipe laeta fronte munusculum hoc, et me, ut facis, ama. Vale.

Caput. I.

Igitur durante bello quod ex foedere Julij secundi Pontificis maximi, ac Maximiliani regis romanorum; nec non Ludovici Gallorum regis, aliorumque indidem regum, et principum in Venetorum exitium Anno Salutis Millesimo Quingentesimo nono graviter conflatum erat. Enricus Dux Brunsvicae Praefectus copiarum Maximiliani paucis diebus Goriciae commoratus, capto Rosacio, dedentibus se se qui intus erant, usque ad Utinensem Civitatem cum exercitu progressus est, atque in ejus conspectu castra metatus, nec quicquam aliud omnino adversus Utinenses molitus

post biduum

Francisci Cremensis
Foroiuliensis urbis oppugnatione anno MDIX gesta a Germanis
Commentarius

post biduum ad Manzani rivum revertitur: Ibique prope Natisonem in prato salicti locatis castris: demo Rosacium, receptum a nostris eo biduo, quo apud Utinum castra habuerat, parvo negotio expugnat, ac quotquot intus invenit partim trucidat, partim capit: nec mora cum decem millibus hominum Forum Julij versus movet: Quo nemine obsistente applicans pridie Kalendas Sextiles eodem anno ad portam Divi Dominici castra metatus est. factoque post crepusculum aggere in fundo Baptistae Puppi. appositisque Bombardis, hora noctis quarta Turrim, et una murum Turri contiguum, qui a leva intro euntibus Civitatem occurrit, levioribus quidem ac minus noxijs pilis ferire incepit: sicque usque ad diluculum Fori Julij moenia incassum percussit, ridentibus fere civibus obtemores, et ejusmodi Bombardarum ictus. Verum, cum jam surgens Aurora noctis tenebras discussisset, horribile dictu est quam grandibus quamque terrificis, numerosisque cum lapideis, tum ferreis Bombardarum pilis Turrim murosque idem concusserit. Sane uno eodemque tempore non una dumtaxat sed plures diversi ponderis, et eae ferreae pilae ab illo sine ulla intermissione in moenia torquebantur, quae saepenumero muros supervolantes Civium aedes, templaque per totam Civitatem miserabiliter perforabant, penetrabantque cum maximo omnium terrore.

et periculo: nec unquam ne pauxillum quidem eo illo usque ad principium noctis ab ejusmodi Bombardarum jactu cessatum est, nisi vespertinis horis; quibus Foro Julienses Germanique muros scandentes comminus pugnavere. Nam cum Turris in medio ampliter perforata esset, et bona pars muri ferme solo aequata; primo nihil proficientibus in oppugnatione hostium peditibus, mox imperio Ducis cataphracti equites Germani Boëmique, ac levis armaturae Liburni ex equis desilientes, catervatimque per fossam moenia subeuntes cum Foro Juliensibus fortissime dimicabant. Jamque aliquot in summitate dirutorum moenium stabant intrepidi. aliquot etiam, sed quam paucissimi ex muris intro desilierant. At Foro Julienses magno, et invicto animo partim pro moenibus stantes, partim irrumpentibus hostibus obviam prodeuntes non tamquam homines sed veluti Leones sclopetis, spingardis, arcubusis, alijsque grandioribus ejus generis tormentis, nec non sagittis, verutis, lapidibusque, ac denique omni genere telorum non unum tantum ex hostibus sed complures simul vulnerabant, interimebantque. Tanta enim vis omnium missilium ac praecipue saxorum in hostem cadebat, ut non a quoquam jactari, sed utique è Caelo more imbris pluere viderentur: frequentes enim undique ex tota civitate viri pariter ac mulieres in tanto rerum discrimine eo convolaverant, strenueque pro salute

natalis

Francisci Cremensis (cp. 11-17. 14. 86)
Forojuliensis urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis [illegible]
Commentarius

natalis soli adversus hostes operam navabant. Mirabile
dictu est, atque adeo incredibile quantum ferociae in ea
oppugnatione muliebris sexus ostenderit: Nam, ut omit-
tam, quod ubique turmatim catervatimque aderant Vir-
gines, Viduae, maritataeque saxa ferentes, tradentesque
in manus Virorum fortiter praeliantium, simulque
cunctos ad pugnam viriliter adhortantes, nonnullae eti-
am ipsaemet saxis, aliquae vero lanceis hostem ex moe-
nibus praesenti animo deturbabant. Demum cum per
duas ferme horas in hunc modum oppugnata esset
Civitas, tandem appropinquantibus tenebris fusi fugati-
que Teuthones in Castra se se receperunt. Ex quibus
omnes fere vulneribus affecti tres dumtaxat intra
moenia periere, et in fossa quidem soluta obsidione
haud multi, sed in proximis agris complures humi
defossi passim inventi sunt, simulque compertum est
occubuisse intra Civitatem claritudine natalium insi-
gnem, et magni nominis bellatorem Georgium Tuatistai-
nensem natione Boëmum, quem ferunt unum ex prin-
cipibus [illegible] exercitus fuisse. Caeterum cum nox ad-
ventasset, et finis pugnandi factus esset refectis abun-
de cibo, et potu peregrinis peditibus, qui in Civitate
erant ad ejusdem scilicet praesidium a Senatu Veneto
missi, Forojulienses foeminae astantibus juvantibus-
que militibus inceptos aggeres intra oppidum juxta

directos muros tota nocte mira animorum alacritate prosecutae sunt et caeteri Cives alij alijs operibus intendentes omnia diligentissime procurabant, quae ad oppidi conservationem pertinerent, si sequenti die denuo ab hoste infestaretur. Certe tota ea nocte per totam Civitatem innumerabiles propemodum diversorum metallorum pilae ad illum propulsandum extinguendumque confectae sunt, ac sicubi massa plumbea, aut ex stagno deerat protinus ad lances, et scutellas, quae domi erant, recurrebatur, adeo nullus aut impendio, aut labori parcebat, ut adversus barbarorum impetum praedulcem, et suavem Patriam tueretur, et insequenti die haec omnia pari studio, ac celeritate a cunctis expediebantur. Erant ad haec in Civitate circiter trecenti pedites, de quibus paulo ante mentionem fecimus sub fortissimis, ac strenuissimis Centurionibus Luca Anconitano, Ludovico Antoniatij Perusino, Marco Susano Utinensi, Paulo Basilio Ferrariensi, atque Antonio Petrasanctensi. Erat quoque Fridericus Contarenus Patricius Venetus, qui, cum ijs omnibus praeesset, et rerum bellicarum curam in Foro Julij gereret, non minus profecto quam illi die noctuque pro Foro Juliensium salute laborabat, nihil omnino praetermittens, quod ad illorum tutelam, et incolumitatem pertineret. Sicque se exercebant omnes in

Civitate

41
35
Vol. 9.
f. 115 e sqq.

Francisci Cremensis

... urbis oppugnatione anno MDIX gesta a Germanis ...

commentarius

Civitate postridie alacriter expectantes hostem, si rursus illam oppugnare destinasset. Sed Deis bene juvantibus eodem die paulo ante meridiem tam validus Maximiliani exercitus qua venerat iter faciens decem ex nostris nec pluribus praeter unam puellam amissis ex Foro Julij profectus est, impos scilicet voti, et in abeuntem proclamantibus cunctis ex moenibus, et cum irrisione vociferantibus, vixque a Friderico, et Centurionibus retentis quo minus etiam festinanter abscedentem forti animo insequerentur.

Franciscus Cremensis Joanni regulo Manzanensi Jurisconsulto S. P. D. Ecce iterum injungis mihi Joannes amantissime, ut scriptae editaeque historiae de oppugnatione Germanica, aliqua quae tibi videntur praetermissa, diligenter adjiciam. Injungit et Annibal Salonus Consobrinus tuus ac mihi fraterna charitate conjunctus, ut addendis quibusdam, desiderij ejus rationem habeam. Ergo, ut utrique morem geram, cum utrumque pari amore prosequar subjungam libenti animo huic epistolae appendiculam, quae (si fieri potest) utriusque vota expleat, quamquam ex ijs quidem, quae uterque vestrum adiungi cupit, quaedam de industria silentio involvam, quod parum scilicet ea nobis inter se cohaerere, ac quadrare videantur.

Caeterum sive bene sive male exiguum hunc laborem exhausero parum equidem curo, dummodo tantorum amicorum voluntati si non ex toto saltem aliqua ex parte satisfaciam. Vale.

Caput II.

Itaque obsidentibus Germanis Carnorum oppidum quod prius Forum Julij dicebatur, nunc a plerisque Civitas Austriae, a quibusdam vero, sed ineptius Cividatum nuncupatur, Angebantur vehementer Cives omnes tam Summates quam Infimates se tam debili infirmoque oppido Incumbente barbarorum exercitu omni propemodum externo auxilio destitutos. Nam in Civitate revera ante adventum Antonij Petrasanctensis perpauci inerant pedites, atque ex ijs quidem centum et triginta sex Marco Susano suberant ex diversis Carnorum Pagis collecti evocatique, ac per hoc omnino gerendis rebus parum utiles existimati. Et jam dies clarus aderat, quo veluti tonitrua Bombardarum crepitus per totum oppidum atque ab eo longissime exaudiebantur. Itaque cunctis de salute Patriae sollicitis, ac magnopere illi propter praesidij parvitatem timentibus aliquantum spei simul et spiritus opportuno ejusdem Antonij adventu subito injectum est, qui ex Utinensi oppido a Venetis Magistratibus, qui illic erant, ad Forum Julij destinatus, noctuque a leva iter ingressus, ducente, hortanteque

ad id

ad id. in primis egregio, et animoso viro Hieronymo
Frumentino Forojuliensi perreptando montes obsenae Ci:
vitati incumbantes, post longioris, ac laboriosioris viae
incommoda tandem Portae Brazzanae appropinquavit,
quam cursim silentioque, ac inclinato ab omnibus ca:
pite depressisque armis, ne ab hostibus viserentur, mane
Kalendis Augustis introgressus, magno omnium gaudio,
clamoreque in forum deductus est. Ubi quam primum
praebito a Civibus toti illi cohorti ientaculo, protinus
ad muros, qui maxime Bombardarum ictibus ferie:
bantur, accessit. Ibique alijs Centurionibus, militi:
busque cum suis admixtus multum animi propugna=
toribus dedit, et per omnia cum consilio, tum viribus
magnanimi ac fortissimi Centurionis officium adim=
plevit. Unius quoque e peditibus cohortis illius in=
ventum haud dubie fuit ignis intra Civitatem dum
oppugnaretur confectus in quem ex muris inciden=
tes duo hostilis exercitus illico periere, quemque alij
mirum in modum exhorrentes formidantesque celeri=
us ab ulteriori progressu abstinuere. Caeterum dum
acerrime eodem die (ut dixi) Urbs Forojuliensis con:
tinuis Bombardarum ictibus verberatur, Ioannes Pau=
lus Gradenicus, cui a senatu Veneto totius Belli car:
nici cura demandata erat, evictus tandem expugnatus=
que assiduis litteris, et nuncijs tum Friderici Contareni

tum Senatus populique ForoJuliensis orantis per Deum ne se in tanto periculo desereret, neve fidelissimam imperio Veneto Civitatem furore barbarico sineret devastari, sed illi primo quoque tempore subvenires; quandoquidem antea quam saepissime pollicitus esset quicquid unquam subsidij ei necessarium foret, etiam si ipse met in auxilium venire, ac manifesto vitae periculo se objicere deberet, contracto octingentorum hominum equitatu Utino egreditur, atque incomposito agmine Forum Julij versus tendit sperans se procul dubio ab obsidione remoturum hostem, si tantummodo ab eo viseretur. Verum enim vero longe aliter accidit: Nam cum ejus adventus Germanis innotuisset Liburni Velites Michaële duce viro fortissimo uno ex Liburnorum Comitibus, qui tunc in castris erat, et Maximiliano militabat, facti obvij Gradenico parum citra Ramanzacum prope viam quae Utinum ducit, nullo negocio fundunt fugantque quicquid armatorum cum eo invenirent, nec a caede temperant, sed indifferenter quoscumque possunt aut mactant, aut capiunt; quosdam vero fugientes fere usque ad portas Utinensis oppidi instantes a tergo persequuntur, Gradenicus ipse cum paucis hostilem impetum fortissime sustinens gravi vulnere circa sinistram aurem accepto, vulneratoque equo cogitur hosti cedere. Itaque

quaesitis

Francisci Cremensis ... anno MDIX ... a Germanis ...
Commentarius

quaesitis latebris, usque ad noctem insequentem, qua
Utinum traductus est, delituit. At ex Carnis aliquot,
qui cum eo erant nobiles plebeijque partim capti,
partim interfecti; inter quos Mathias Thglarinensis
Centurio in eo conflictu occubuit, et Camillus Ma-
lefactus Patavinus indidem Centurio ferocissimus sa-
uciatus captusque est. Denique omnino capti, et caesi
eo die ex illo subsidio centum, et viginti numero
referuntur. Porro Liburni tam cito parta victoria
in castra confestim regrediuntur. Unde mox Cap-
tivus quidam Grespignanensis nomine Gasparinus ex
hostium potestate elapsus ad Portam Sancti Petri
propalam nunciat subsidium tantoperé expetitum
paulo ante victum profligatumque esse, ac ex toto
deletum, nullamque prorsus ejus spem amplius su-
peresse, ac nisi Cives se protinus regiae majes-
tati dedant ad unum omnes gladio perituros. Sed
Gasparino cunctis indignantibus haec loquente,
minimeque exaudito, ac subito etiam, quod talia
afferret in carcerem trusso, perseveratum est in fi-
de, quamquam alias saepius eodem die, et sequenti,
prius quam obsidio solveretur, Hostis itidem frustra
nuncijs et litteris nunc multa pollicendo, nunc
dira minando Forojulienses ad deditionem solli-
citavit. Verumenimvero admirabilis erat omnium

fermè civium constantia, et inconcussa erga Sena=
tum Venetum fides, tantaque in ijsdem hostium Con=
temptio, ut cum ex collibus, et reliquo illorum ter=
ritorio innumeri adessent utriusque sexus cum
saccis, carris, et jumentis non longe a vico ponta=
no oppidi expugnationem expectantes, ut scilicet,
et ipsi introgressi Civitatem diriperent, nonnulli
ex nostris eodem Vico exeuntes cum illis manum
fervciter conseruerint, ac quibusdam interfectis,
spoliatisque illesi ipsi et incolumes oppidum re=
petiverint. Sed jam libet mihi profecto post supra=
dicta hoc praecipue loco memoriae mandare, quod
plerique omnes romanarum rerum scriptores sedu=
lo factitare consueverunt; qui describentes quid quo=
que anno dictum factumque sit Consulum nomina
in primis memorare sunt soliti, quod et nos mi=
nime ambitiose facientes (si licet parvis compone=
re magna) narrabimus utique quibus Consulibus
Forojuliensis oppidi haec quae supra dicta sunt
gesta fuerint. Itaque quo tempore haec, quae scrip=
simus agebantur, Provisores, quos more romano
loquentes Consules rectius appellare possumus, erant
in Civitate Franciscus Comes Jureconsultus, et Anni=
bal Salonus aeque civilis, ac pontificij Juris studio=
sus, peritusque: Ambo Forojulienses: Ambo Nobiles:

Ambo

Vo... | 41
q 115... | 35

Francisci Cremensis (op. 11-17. 14. 86)
De Foroiuliensis urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis ... commentarius ... diligentissime)

Ambo denique homines apprime integri ac circumspecti: et Franciscus quidem in Foro permanens promebat ex Armamentario cujusque generis arma propugnatoribus, prout ad eum ex diversis murorum propugnaculis alij post alios propemodum assidue confluebant, curandoque alia multa, quae jugiter occurrebant, nullo pacto in tanto Civitatis discrimine desidebat. Annibal vero si unquam alias tunc certe Annibalis nomine non indignum se praestitit; qui eques ubicumque Consulis praesentia opus esset tempestive aderat; et nunc hortando, nunc objurgando propugnatores, omnes quidem ad defensionem Civitatis incendebat, currebatque assidue modo huc modo illuc, non minus strenue quam sapienter procurans quaecumque ad conservandam Patriam pertineret: identidemque se mortis periculo exponebat, dum Vicum beati Dominici, per quem tum Bombardae tum alia id genus tormenta ab hoste continenter impellebantur, et muros ipsos qui jugiter feriebantur tantopere frequentaret.

Franciscus Cremensis Joanni regulo Manzanensi Jurisconsulto S. P. D. Cogor abs te novo exemplo Joannes suavissime jam publicatas lucubraciuncu-las nostras additionibus ampliare. Quod licet a principio mihi nequaquam decretum esset tamen tibi, quem unice solo obtemperandum esse duxi, praesertim in re tam honesta, et quae historicae fidei minime refragatur. Itaque, quod de Paulo Basilio adjici voluisti, lege; de quo tamen me parcius, quam ejus virtutes merentur, locutum esse certum habe. Vale.

Caput III

Fuit ergo quemadmodum supra diximus inter alios Centu-riones a senatu Veneto in Forum Julij destinatos Paulus Basilius Ferrariensis homo impiger et providus, atque in rebus bellicis apprime exercitatus, qui simulac Forojuli-ense oppidum intravit, cunctis moenibus perlustratis, quicquid ad illius sustentationem visum est ei pertinere intus et foris mature fieri jussit. Quamobrem quaedam ad terram subito prostrata sunt, quaedam vero ex inte-gro facta, nec usquiam in tota Civitate opus fuit nova mu-nitione, ad quam, ut est in hujusmodi solertissimus) non e vestigio mentem animumque intenderet, dirigeretque: Atque ut alia multa illius benefacta taceam, cum adven-tante Germanorum exercitu cuncti existimarent omnem

molem

molem oppugnationis ad Vicum Sancti Petri incubituram
admirabili studio, ac diligentia tum ad Portas omnes, tum ad
totum illum murum, qui a sinistra ingredientibus Civitatem
occurrit, munitiones intus ex terra; et lignis simul compo=
ni quam ocyssime fieri imperavit: quocirca advocatis ex toto
oppido mulieribus ad ferendam terram, jam apparente ho=
râ coeptum est agi opus aliquot ejusdem Pauli peditibus
assidue astantibus, atque enixe etiam cum alijs elaboranti=
bus: Erant autem illius pedites Viri sane strenuissimi robus=
tissimique, quorum non pauci propter insitam fortitudi=
nem, et rei militaris peritiam non unius tantum cohor=
tis sed maximi cujusque peditatus imperium non imme=
rito gerere potuissent: Nam quod ad pugnam attinet,
qua petita est Civitas a Germanis, ita se quidam ex ijs
in ea habuerunt, hostem viriliter expectando, ac cum
eo ferocissime congrediendo dimicandoque, ut a Foroiuli=
ensibus perpetuo in memoria haberi mereantur.

Franciscus Cremensis Acolythus Vincislao Bojano Foro Juliensi S. P. D. Hermannus Claricinus Avus tuus Maternus Vir clarissimus disertissimusque pro ea amicitia, quae mihi cum illo intercedit semel atque iterum superiori tempore a me postulavit ut munitiones nostrae Civitati eo Consule factas posteris traderem: Qua ejus honestissima voluntate non mediocriter incitatus scripsi ex fide quicquid non solum sub eo verum etiam sub ejus praecessoribus, subjuncta quoque insequentium Consulum mentione factum est. Cumque interea et ante initiatum opus saepissime circumspexissem, cui illud, quantulumcumque foret dedicare deberem, nullus profecto se se mihi obtulit in quem magis quam in Te animus noster inclinaret: et id quidem, cum multis aliis rationibus, quas in praesentia brevitatis gratia supersedeo recensere, tum vel maxime quod te mihi in posterum inter nostrates amicissimum fore cupio. Itaque quod tibi honoris gratia inscribimus quodque tibi libenter damus, Vencislaë, Tu quoque libenti animo suscipe, et Vale. Ex Foro Julij Kalendis Novembribus Anno Salutis Millesimo Quingentesimo Decimo.

Caput.

41
35

Francisci Cremensis

De Forojuliensis urbis oppugnatione anno MDIX gesta a Germanis

commentarius

Caput. IIII.

Post oppugnatam priscam Kalendis Sextilibus Anno salutis Millesimo Quingentesimo nono Civitatem ForoJuliensem abeuntibus Barbaris, minantibusque se prope diem reversuros urbem funditus excisuros, facto populi Concilio, visum est cunctis quam maxime necessarium esse, primo quoque tempore intus et foris praeter ea quae jam antea sapientissime provisa erant, quamplurima etiamnum facere, et Civitatem quam optime munire. Nec solum quod ad civium tutelam spectaret, verum etiam quod ad hostis offensionem pertineret naviter perpetrare. Itaque cum praedicta oppugnatione Maceriae, Sepes, Aedificia Arboresque diversi generis extra Civitatem usque ad fossas continuatae, ac moenibus ipsis cohaerentes protectio quaedam, et latibulum hostibus, nostris vero illos feriendi impedimentum fuissent, protinus omnium consensu cuncta ferro, flammaque complanata sunt, brevique circum circa Civitatem ad aliquantum spacium apertus campus apparuit. Et quia in fossarum altitudine non parum spei inest, aliquanto magis illae ferme ubique excavatae sunt, et magis praecipites factae ex integroque circum ducta est fossa extimae portae Vici Pontani. Quod autem ad Muros attinet, qui diruti ab Hoste fuere intra paucos dies instaurati sunt cum Turre omnibus pinnis

quamquam Turris ipsa abbreviata est, factaque fere dimi=
dio humilior consilio militum: Nec solum haec verum
etiam aliae, quae alibi ad muros civitatis ejusdem alti=
tudinis essent similiter depressae sunt, atque ubicum=
que muri ipsi novo aliquo opere indigere videbantur,
mature quicquid operis fuit factum est. Scirros ad
Portam Brassanam cum nimium humiles essent, ali=
quanto eminentiores sublimioresque facti sunt, et ali=
bi immensa celeritate vel allevati egregie, vel reparati
affabre. Et quamquam magna omnino omnium Civium
cura circa illos fuerit, multo tamen major acriorque
in conficiendis fossis aggeribusque intra Civitatem haud
longe a muris extitit, de quibus deinceps superis bene
juvantibus disseremus, et quibus in locis, et ut quisque
agger post alium factus fuerit; si prius tamen legen=
tes admonuero esse hos medius fidius licet revera ali=
qui imperfecti sint, usque adeo congrua altitudine la=
titudineque conspicuos, atque omni artificio, quemad=
modum inferius ostendemus, quod ejusmodi operis ra=
tio exposcit, concinnatos, expolitosque, ut omnium con=
fessione hac tempestate, neque pulchriores neque vali=
diores usquam in tota Italia commonstrari possint,
quamquam non solum aggeres verum etiam turres ejus=
dem generis tam intra quam extra Civitatem magnifi=
centissime erectae fuerint, De quibus quoque suo loco

scribemus

Francisci Cremensis (cp. II-17. IV. 86)
... urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis
commentarius

scribemus. Habentque aggeres ipsi quisque suam fossam, quae utique omnibus in locis praeter quam in Urbe Contano, inter murum et aggerem media, aggeri tamen magis quam muro subjacet. Et turres quidem, quae intra Civitatem cum aggeribus excitatae sunt, habent singulae suas fenestras artificiosissime elaboratas unde per ipsas fossas commode torqueri possint in hostem omnis generis tormenta. Sed iam ad ipsorum aggerum descriptionem veniamus. Optimi, ac validissimi, quales sunt nostri, qualesque sunt ex omni parte paululum acclives hoc modo fere construuntur. Primum omnium defiguntur humi trabes triplici ordine per totum illud spacium in quo agger futurus est, ita tamen ut medius ordo minime stet e regione aliorum, sed singulae illius trabes sint oppositae spaciis aeque distantibus ab utrisque trabibus eorumdem extremorum ordinum; deinde ante praedictas trabes tantum soli politissime aequatur quanta sit trium pedum latitudo, eademque terra quae inde abraditur intra ipsas trabes spargitur, postmodum super aequato solo collocantur examussim quadrati cespites, quanquam non solum in ea parte verum etiam in qualibet alia ab imo ad summum, perinde ac si lapideus, seu latericius paries firmissime strueretur in ora dumtaxat aggeris

fiat ejusmodi cespitum compositio. Ad haec inchoata fossa quantum cavando terrae ex illa egeritur tantum intra trabes jactatur, extenduntur que per ipsius aggeris latitudinem ab uno latere ad alterum, miscenturque una in oris cum ipsis cespitibus non tamen infra secundam seriem copiosi salicum fasces, qui si ita contexantur ut extra cespites promineant, postmodum extrinsecus juxta illos amputentur, majoris est artis, quantumque assurgit agger, tantum quoque terrae ipsius fossae, quae si non sit lapidosa, multo melior est, jacitur intra trabes, quamvis, si in medio vel in profundo aggeris ponatur etiam lapidosa, non multum referat, dummodo simul ac coaggeratus fuerit terra per totum aggerem unus fascium ordo, alter illico collocetur, indidemque operiatur, ac bene calcetur, prematurque, et sic deinceps alius atque alius interposita terra congeratur, prout accrescit, consoliditurque in altum agger, qui tertio, vel quarto quoque pede sublimatus lignis in X litterae similitudinem confixis, ac per aggeris latitudinem complectentibus omnes trabes firmissime colligatur, sicque continuatur opus, donec ad destinatam altitudinem perducatur, in qua, ut hoc quoque non omittamus stat fossae imminens latus, cui super ipso aggere subiacet interius hu-

miliori

41
35

Francisci Cremensis

urbis oppugnatione anno MDIX ... a Germanis

commentarius

meliori loco ambulacrum, in quo armati propugnato=
res advenientem hostem expectantes consistere pos=
sunt: habentque nonnulli ex his aggeribus ad inte=
rius latus, fossaeque aversum veluti Clivos, per quos
ad illorum summitatem tormenta bellica commode
conduci, simulque pedites, equitesque armati pro=
currere in hostem possint si forte fortuna ad eam
obrepisset; crediturque sic factos nulla Bombardarum
vi perfringi posse. Quorum primus longitudinis
quadringentorum, et quinquaginta pedum, latitudi=
nis duodecim, altitudinis vero quatuordecim pro=
ductus a porta sancti Petri usque ad Turrim an=
gularem Francisci Bojani, auctorem habet ac ma=
gistrum Paulum Basilium Centurionem, estque huic
aggeri sua Turris juxta Bojanam, de qua diximus.
Secundus post hunc longitudinis septuaginta octo
pedum, latitudinis quatuordecim, et dimidij, altitu
dinis vero duodecim perbelle compositus est a pe=
ditibus Antonij Petrasanctensis ad partem illius mu=
ri, qui Judeorum Cimiterio imminet. Tertius longitu
dinis quadringentorum, et septuaginta pedum, latitu
dinis vero decem et dimidij extructus a Ludovico
Antoniatij in vico Pontano; initium habet juxta
Turres angulares regulorum Ariminensium, ac sine
fossa quam minima a muro intercapedine, usque

ad Portam Sancti Lazari protenditur. Quartus longitudinis quatuor, et octoginta pedum crassitudinis tredecim a supradictis pedibus fabricatus, ad aliam partem muri praedicto Cimiterio incubantis, haud procul ab altero, de quo verissimus cernitur. Quintus eorumdem opus longitudinis octingentorum, et quadraginta pedum, latitudinis quatuordecim, altitudinis vero duodecim stat in Vico Divi Dominici inter Portam Cellae, et Turrim Fratrum Praedicatorum, quae sita in eorum hortis, qui Civitatis moenibus adhaerent tempore belli a Ruscona familia custoditur, interruptus que in corte Joannis Galli, quae ejus domui tantum non moenibus cohaerenti praetenditur relicto ad illam latitudinis septem pedum aditu porrigitur supra rivum ejusdem vici substructo lapideo fornice, ut nihil ejus fluxus impediatur. Huic sunt quatuor validissimae Turres, quarum una Bertoldorum Turri propemodum adjacet. Alia stat prope Turrim Nicolai Frumentini per quam suprascriptus rivus influit Civitatem, quae olim pervia nunc obstructa eumdem Nicolaum belli tempore Custodem habet: Tertia fere contigua est muro diruto superiore anno a Germanis, nunc vero (ut supradiximus) pulcherrime redintegrato. Porro Quarta

indidem

41
35
Vol. 9.
q. 115. 177
Francisci Cremensis (cap. 11-17 IV 861)
Foroiuliensis urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis [illegible]
commentarius
[illegible] scripti diligentissime)

indidem sibi fermè conjunctam habet praedictam Fratrem Turrim. Sed ut ad Vicum Sancti Petri revertamur, ibi sextus agger longitudinis centum, et triginta pedum, latitudinis quatuordecim, altitudinis vero undecim applicitur Turri angulari Hermani Clancini, quae super fluenti Natisoni imminet extenditur per ejus ripam in fundo Petri Puppi donec ferè ex adverso molitrinae Sancti Lazari terminetur, habetque tres fenestras more Gallico fabrefactas per quas torquen possint in hostem ultra Natisonem omnis generis tormenta. Novenimus omnium longitudinis ducentorum et quinquaginta pedum, latitudinis vero, atque altitudinis quatuordecim principium habet non procul a Porta supradicti Vici, finiturque apud Turrem Sancti Stephani, quae quondam pervia, postmodo obstructa, nunc a Johanne Frumentino custoditur. Sed ut simul Forojuliensibus operibus, meoque finem ponam, transgrediar ad duas eximiae pulchritudinis Turres ex eadem materia, ex qua et aggeres, confectas, quae quidem extra vicum Pontanum ex fossis, in quibus fundatae sunt, assurgentes amplectuntur foris ex omni parte lapideas Turres usque ad muros contiguos, quibus tenacissime adhaerent; et una quidem stat ad Turres regulorum Atimensium, de quibus supra mentionem fecimus: Altera vero ad Turrim Nordiorum, longè

speciosior, spectabiliorque, in qua praeter caetera ornamenta collocata est atque inserta lapidea, inaurataque effigies Divi Marci egregie elaborata cum ense nudo, erectoque. Atque haec quidem fere sunt recentissima munimenta post Germanorum discessum ad hanc diem in Forojulij naviter praeparata eisdem scilicet Consulibus, quibus ab illis oppugnatum fuerat, et sequentibus, quanquam multo plura mediusfidius insequentium sint. Si autem fuere Hermanus Claricinus, atque ejus gener Albertinus Frumentinus, uterque Jurisconsultus uterque Forojuliensis, uterque demum nobili, ac generosa stirpe editus, quorum posterior est etiam Cusani regulus; gereveque Consulatum veteri Civitatis instituto a quinto Kalendas Januarias anni Salutis Millesimi quingentesimi decimi usque ad sextum Kalendas Quintiles ejusdem anni: quo die abeuntibus magistratu Petrus Puppus, ac Nordius ejus ex sorore Nepos, successere: ambo Forojulienses Nobilesque, sub quibus quoniam praeter pauca prioribus addita nihil memoria dignum hucusque factum est. Si quid ab illis posthac fiet, alijs describendum relinquemus.

15. Manca la descriz.ne del terremoto e peste di Cividale (1511) che troverai in altro esemplare del Cremense, nel Volume Cronache Udine Joppi

41
35

Vol. 9.
f. 115 e segg.

Francisci Cremensis (ep. 11-17 [illegible])

De Feroulensis urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis [illegible]

commentarius

[illegible]

85

41
35

Vol. 9.
q. 115 e segg.

Francisci Cremensis (cap. 11-17, 1486)

de Foroiuliensis urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis

commentarius

80

Francisci Cremensis (ep. 11-17. 14. 86)

De Foroiuliensis urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis [illegible]

Commentarius

41

Vol. 9.
q. 115 a 127

35

Francisci Cremensis (cp. 11-17, 14. 86)

De Foroiuliensis urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis [illegible]

commentarius

88

41

35

fol. 115r e segg

Francisci Cremensis (cp. II-17. IV. 86)

de Foroiuliensis urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis tentata

commentarius

(... autographo in 4° folio, parte scripto diligentissime)

[illegible] terrae [illegible] Assae, quae si non sit lapidea multo melior est, [illegible]

[illegible] 115 [illegible]

Francisci Cremensis (cp. 11-17. 14. 86) 35

de Foroiuliensis urbis oppugnatione anno MDIX frustra a Germanis [illegible]

Commentarius

([illegible] e synchrono et fortasse autographo in 4° [illegible] parte scripto diligentissime)

[illegible] antiquitatum civitatis Foroiulii [illegible] Cremonensi [illegible] Franciscum nostrum [illegible] litteris [illegible] appareat [illegible] intellexisse [illegible]; siquidem haec ille praefatur, testimonium in rem suam allaturus ex [illegible] oppugnatione. Id autem est capitis I huius epistolae [illegible] usque ad [illegible] verba "[illegible] huiusmodi bombardarum ictus": et aliud infra ex cap. II.

Francisci Cremensis

ad senatum populumque foroiuliensem [illegible]

Annibal [illegible] alter ex consulibus vestris sapientissime patres, in familiari colloquio, quod nuperrime cum de aliis rebus [illegible] de [illegible] erga senatum venetum fide inter nos [illegible] est, persuasit [illegible] historiam de oppugnatione germanica quam [illegible] egregio [illegible] Johanni Regulo Manzanensi dicaveram in unum duntaxat libellum redactam, vobis quoque in perpetuam habendam cognoscendamque repraesentarem. [illegible] hoc exiguum quidem opusculum, sed quo [illegible] non exigua [illegible] gloria continetur, vobis offero ac trado; quod tam hilari vultu accipere quaeso, quam libenti animo citra ullam vel odii vel amoris affectionem: at que in primis habita veritatis ratione, a me compositum est.

Franciscus Cremensis Joanni Regulo Manzanensi S P D

Imposuisti mihi Joannes amicorum optime ut recentem Germanorum in nostram civitatem obsidionem oppugnationemque eleganter describerem. Descripturam que eiusdem annalibus insererem. Cuius tuis desideriis [illegible] in [illegible] quandoquidem maximae apud me auctoritatis es, [illegible] quod [illegible] esse animadverti, non tamen eleganter scribendo, sed ut potui. Porro tu qui [illegible] [illegible] es, attenta magis nostra optima erga te voluntate, quam ulla [illegible] vetustate, accipe laeta fronte munusculum hoc, et me, ut facis, ama [illegible]

Caput I

[illegible] durante bello quod ex foedere Julii secundi Pontificis maximi ac Maximiliani regis romanorum, nec non Ludovici Gallorum regis aliorumque eiusdem regum et principum in Venetorum exitium anno salutis millesimo quingentesimo nono graviter conflatum erat. Ericus dux Brunsvicae praefectus copiarum Maximiliani paucis diebus Goritiae commoratus, capto Rosacio, deditis [illegible] qui intus erant, usque ad Utinensem civitatem cum exercitu progressus est, atque in eius conspectu castra metatus, nec quicquam aliud omnino adversus Utinenses molitus [illegible] ad Manzanum [illegible] reversus. Itaque prope Natisonem in prato [illegible] castris: deinde Rosacium, receptum a nostris [illegible] quo apud Utinum castra [illegible] parvo negotio expugnavit ac quotquot intus invenit, partim trucidat, partim capit: nec mora [illegible] millibus hominum Forum Julii versus movet. Quo nemine obsistente appulsus pridie kalendas sextiles eodem anno, ad portam [illegible] Dominici castra metatus est. [illegible] post crepusculum agere in fundo Baptistae [illegible] appositisque bombardis hora noctis quarta turrim et una murum turri contiguum [illegible] introeuntibus civitatem occurrit, [illegible] quidem ac minus noxiis [illegible] ferire incepit [illegible] usque ad diluculum [illegible] Julii moenia incessanter [illegible]. [illegible] fere civibus obsessores, ad eiusmodi bombardarum [illegible] iam surgens aurora noctis tenebras [illegible] grandiores [illegible] numerosque cum lapides [illegible] bombardarum [illegible] turrim murosque idem [illegible]. Tane [illegible] tempore

non una duntaxat sed plures diversi ponderis, aeneae ferreaeque pilae ab illo sine ulla intermissione in moenia torquebantur, quae saepe numero muros supervolantes civium aedes templaque per totam civitatem miserabiliter perforabant penetrabantque cum maximo omnium terrore et periculo; nec unquam ne pauxillum quidem eo die usque ad principium noctis ab eiusmodi bombardarum iactu cessatum est, nisi vespertinis horis quibus Foroiulienses Germanique muros scandentes omnes pugnavere. Nam cum murus in medio amplius [illegible] set, et bona pars muri ferme solo aequata, primo nihil proficientibus in oppugnatione [illegible] peditibus mox [illegible] comites [illegible] Boemique, ac levis armaturae Liburnis ex equis desilientes, catervatimque per fossam moenia subeuntes cum Foroiuliensibus fortissime dimicabant. Iamque aliqui in summitate dirutorum moenium [illegible] aliquos [illegible] quam paucissimi ex muris intro desilierant. At Foroiulienses magno et invicto animo, partim pro moenibus stantes, partim erumpentibus [illegible] viam prodeuntes non tamquam homines, sed veluti leones, sclopetis, spingardis, arcubusis aliisque grandioribus eius generis tormentis nec non sagittis verutis lapidibusque, ac denique omni genere telorum, non unum tantum ex hostibus, sed complures simul vulnerabant interimebantque. Tanta enim vis omnium missilium ac praecipue saxorum in hostem cadebat, ut non a quoque iactari, sed utique a caelo more imbris pluere viderentur: frequentes enim undique ex tota civitate viri pariter ac mulieres in tanto rerum discrimine eo convolaverant strenueque pro salute nativi soli adversus hostem operam navarunt. Mirabile dictu est, atque adeo incredibile, quantum fervoris in ea oppugnatione muliebris sexus ostenderit. Nam ut omittam quod utique turmatim catervatimque aderant virgines viduae maritataeque saxa ferentes, tradentesque in manus virorum fortiter praeliantium simulque cunctos ad pugnam viriliter adhortantes, nonnullae etiam ipsaemet saxis, aliquae vero lanceis hostem ex moenibus praesenti animo deturbabant. Demum cum per duas ferme horas in hunc modum oppugnata esset civitas, tandem appropinquantibus tenebris fessi fugatique Teuthones in castra se se receperunt. Ex quibus omnes fere vulneribus affecti tres duntaxat intra moenia periere, et in fossa quidem soluta obsidione haud multi, sed in proximis agris complures humi defossi passim inventi sunt, simulque compertum est occubuisse extra civitatem [illegible] natalium insignem et magni nominis bellatorem Georgium [illegible] natione Boemum, quem ferunt unum ex principibus totius exercitus fuisse. Ceterum cum nox advenisset, et finis [illegible] facinus esset, rejectis [illegible] et [illegible] peregrinis peditibus qui in civitate erant, ad custodiam scilicet praesidium a senatu Veneto missi, Foroiulienses [illegible] militibus [illegible] aggere intra oppidum iuxta dirutos muros tota nocte mira animorum alacritate praestruere. Et ceteri cives alii aliis operibus intendentes omnia diligentissime procurabant quae ad oppidi conservationem pertinerent, si sequenti die denuo ab hoste infestaretur. Certe tota ea nocte per totam civitatem innumerabiles propemodum [illegible] pilae ad illum propulsandum extinguendumque confectae sunt, ac [illegible] ubi massa plumbea aut ex stagno deerat, pateras ad lances et [illegible] (?), quae domi erant, [illegible]; adeo nullus aut impendio aut labori parcebat ut adversus barbarorum impetum [illegible] et suavem patriam tueretur, et sequenti die haec omnia pari studio ac celeritate a cunctis expediebantur. Erant ad haec in civitate circiter trecenti pedites de quibus paulo ante mentionem fecimus sub fortissimis ac strenuissimis centurionibus Luca [illegible], Ludovico Antonuccio perusino, Marco [illegible], Paulo Basilio ferrariensi atque Antonio [illegible]. Erat quoque Fridericus Contarenus patricius venetus, qui cum eis omnibus praeesset, et rerum bellicarum curam in Foroiulio gereret, non minus profecto quam illi die noctuque pro Foroiuliensium salute laborabat, nihil omnino praetermittens quod ad illorum tutelam et incolumitatem pertineret. Sicque se exercebant omnes in civitate postridie alacriter expectantes hostem, si rursus etiam

proque terrae spiritus spersae, quae si non est lapidea multis melior est, cineitur

oppugnare destinasset. Sed diis bene iuvantibus eodem die paulo ante meridiem iam validus Maximiliani exercitus qua venerat iter faciens, dum ex nostris nec pluribus praeter unam quidam amisset ex Foroiuli profectus est impetu sucessit, et in adventum pro tormentis ceciderit ex moenibus, et in eruptione consequentes usque a Frederico et universis retulit, qui minus etiam festinanter abundantem parti animo insequerentur

Franciscus Cremensis
Ioanni Regulo Mantuano Iuris consulto
S. P. D.

Ecce iterum cuncta mihi Ioannes amantissime, ut scriptae editaeque historiae de oppugnatione germanica aliqua quae dici debent, praetermissa diligenter adiiciam. Uniuscuiusque et Annibal Soloris consobrinus tuus ac meus quaverna charitate coniunctus ut addendis quibusdam studerem eius rationem nec eam. Ergo ut utrique morem geram, cum utrumque pari amore prosequar, subiungam eiusdem animo hunc epistolae appendiculam quae (ut fieri potest) accuratione vix explebit quamquam ex iis quidem quae uterque vestrum adiungi caput quaedam de industria silentio involvam, quod parum subinde ea nobis satis de cohaerere ac quadrare videantur. Ceterum sive bene sive male exigerim hunc laborem exhausero parum equidem curo dummodo tantorum amicorum voluntati, si non ex toto, saltem aliqua ex parte satisfaciam. Vale.

Caput II

Itaque obsidentibus Germanis Carnorum quod prius Forum Iulii dicebatur, nunc a plerisque Civitas Austriae, a quibusdam vero sed ineptius Cividadum nuncupatur, angebantur vehementer cives omnes, tam summates quam infimates, se tam debili infirmoque oppido incumbente barbarorum exercitu omni propemodum externo auxilio destituto. Nam in Civitate revera ante adventum Antonii Petrasantenses perpauci inerant pedites, atque ex iis quidem centum et triginta sex Marco Susano superant ex diversis Carnorum pagis collecti coactique, ac per se omnino gerendis rebus parum utiles existimati. Et iam dies clarus aderat, quo veluti tonitrua bombardarum crepitus per totum oppidum, atque ab eo longissime exaudiebantur. Itaque cunctis de salute patriae sollicitis ac magnopere illis propter praesidii paucitatem timentibus, aliquantum spei simul et spiritus opportuno eiusdem Antonii adventu subito incitatum est qui ex Utinensi oppido a Venetis magistratibus, qui illic erant, ad Forum Iulii destinatus, noctuque a tum iter ingressus ducente noctuque ad id in primis egregio et animoso viro Hieronimo Frumentino foroiuliense peraptando montes obsessae civitati imminentes post longiores ac laboriosioris viae incommoda tandem portae Brossanae appropinquavit, quam cursum silentioque ac inclinato et omnibus capite depressoque ariete, ne ab hostibus viderentur, more koleadis auge illic introgressus, magno omnium gaudio clamoreque in Forum deductus est. Ubi quamprimum praebito a civibus toti illi cohorti centuriolo (?) protinus ad muros qui maxime bombardarum ictibus feriebantur, accessit. Itaque aliis centurionibus militibusque cum suis admixtus multum animi propugnatoribus dedit, et per omnia cum consilio, tum viribus magnanimi ac fortissimi centurionis officium adimplevit. Unus quoque peditibus cohortis illius inventum haud dubie fuit ignis intra civitatem dum oppugnaretur confectus in quem ex muris desidentes duo hostilis exercitus illico periere, quemque alii mirum in modum exhorrentes formidantes, celerius ab ulteriori progressu abstinuere. Ceterum dum acerrime eodem die tuque (ut dixi) urbs Foroiuliensis continuus bombardarum ictibus verberatur Joannes Paulus Gradinicus, qui a Senatu veneto totius belli Carnici cura demandata erat, vidit tandem expugnandusque assiduis litteris, et nunciis tum Friderici Contareni dum Senatus populique foroiuliensis orantis per Deum ne se in tanto periculo deseceret, neve fidelissimam Imperio veneto civitatem furore barbarico sineret devastari, sed illi primo quoque tempore subveniret; quandoquidem ante quam saepissime pollicitus esset quicquid unquam subsidii ei necessarium foret, etiam si ipsemet in auxilium venire, ac manifesto vitae periculo se obiicere deberet.

contracto [illegible] hominum equitatu, Utino egreditur, atque incomposito agmine Forum Julii versus tendit, sperans se procul dubio ab obsidione remoturum hostem si [illegible] ab eo videretur. Verum enim vero longe aliter evenit. Nam cum eius adventus Germanis innotuisset, Liburni nobiles Michaele duce viro fortissimo uno ex Liburnorum comitibus, qui tum in castris erat, et Maximiliano militabat, facti obvii Frederico, parum citra Ramanzaccum prope viam quae Utinum ducit, nullo negotio fundunt fugantque quicquid armatorum cum eo venerant, nec a caede temperant, sed indifferenter quoscumque possunt aut mactant aut capiunt, quosdam vero fugientes fere usque ad portas Utinensis oppidi instantes a tergo persequuntur. Fredericus ipse cum paucis hostium impetum fortissime sustinens gravi vulnere circa sinistram aurem accepto vulneratoque equo aegre hosti evasit. Itaque quaesitis latebris usque ad noctem insequentem, qua Utinum traductus est, delituit. At ex caeteris aliqui qui cum eo erant nobiles plebeique capti partim interfecti inter quos Mathias [illegible] centurio in eo conflictu [illegible] Manfredus patavinus ibidem [illegible] saucius captusque est. Denique omnino capti et caesi eo die ex illo subsidio centum et viginti numero referuntur. Porro Liburni tam laeta parta victoria in castra confestim regrediuntur. Unde mox captivus quidam Gemonensis, nomine Gasparinus, ex hostium potestate elapsus ad portam sancti Petri propalam nunciat subsidium tantopere expetitum paulo ante victum profligatumque esse, ac ex toto deletum, nullamque prorsus eius spem amplius superesse; ac nisi cives se protinus regiae maiestati dedant, ad unum omnes gladio perituros. Sed Gasparino cunctis indignantibus haec loquente minimeque exaudito, ac subito etiam, quod [illegible], in carcerem truso, perseveratum est in fide, quamquam alias saepius eodem die et sequenti, prius quam obsidio solveretur, hostis ibidem frustra nunciis et litteris nunc multa pollicendo, nunc dira minando, Foroiulienses ad deditionem sollicitaret. Verum enim vero admirabilis erat omnium paene civium constantia, et immensa erga senatum venetum fides, tantaque in iisdem hostium contemptio, ut cum ex urbibus et reliquo illorum territorio innumeri adessent utriusque sexus cum saccis, carris et iumentis, non longe a vicis portam oppidi expugnationem expectantes, ut scilicet si ipsi ingressi civitatem diriperent, nonnulli ex nostris eodem [illegible] exeuntes cum illis manum feraciter conseruerint ac quibusdam interfectis spoliatisque [illegible] ipsi ad incolumes oppidum repetiverint. Sed iam libet mihi profecto post supradicta hoc praecipue loco memoriae mandare, quod plerique omnes Romanarum rerum scriptores [illegible] facitare consueverunt: qui describentes quid quoque anno dictum factumque est, consulum nomina in primis memorare sunt solliciti, quod et nos minime ambitiose facientes, si licet parvis componere magna, narrationis utique gratia consulibus Foroiuliensis oppidi, haec, quae scripsimus, agebantur, Provisores, quos more romano loquentes, consules vero appellare possumus erant in civitate Franciscus [illegible] et Annibal Salonus aeque civilis ac pontificii iuris studiosus peritusque: ambo Foroiulienses ambo nobiles ambo denique homines apprime integri ac [illegible]. Et Franciscus quidem in Foro permanens promebat ex armamentario cuiusque generis arma propugnatoribus, prout ad eum ex diversis murorum propugnaculis alii post alios propemodum assidue confluebant, curandoque alia multa quae [illegible] occurrebant nullo pacto in tanto [illegible] discrimine desidebat. Annibal vero, si unquam alias, tunc certe Annibalis nomine non indignum se praestitit, qui [illegible] ubicumque consulis praesentia opus esset tempestive aderat, et nunc hortando nunc obiurgando propugnatores omnes quidem ad defensionem civitatis incendebat, cursitabatque assidue modo huc modo illuc, non minus strenue quam sapienter procurans quaecumque ad conservandam patriam pertinerent. Identidemque se mortis periculo exponebat dum [illegible] per quem tum bombardae, tum alia id genus tormenta ab hoste continenter impellebantur, et muris ignes, qui [illegible] iaciebantur, tantopere frequentarentur.

Franciscus Cremensis
Ioanni Regio Mansanensi Iurisconsulto
S. P. D.

[S]uper nos te vero exemplo, Ioannes suavissime, iam publicandas lucubratiunculas nostras additionibus amplare. Quod licet a principio mihi nequaquam decretum esset, tamen tibi, quem unice colo, obtemperandum esse duxi, praesertim in re tam honesta, et quae historicae fidei minime refragatur. Itaque quod de Paulo Basilio addi voluisti, lege, de quo tamen me plurius quam eius articulos narrari tantum esse certum nato. Vale

Caput III

Fuit ergo, quemadmodum supra diximus, inter alios centuriones a Senatu Veneto in Forum Iulii destinatus Paulus Basilius Ferrariensis, homo impiger et prudens atque in rebus bellicis apprime exercitatus; qui simul ac Foroiuliense oppidum intravit, cunctis moenibus perlustratis, quicquid ad illius sustentationem rerum esse pertinere intus et foris, mature fieri iussit. Quamobrem quaedam ad terram subito prostrata sunt, quaedam vero ex integro facta, nec usquam in tota civitate opus fuit novae munitionis, ad quam (ut est in huiusmodi solertissimus) non e vestigio mentem animumque intenderet dirigeretque. Atque ut alia multa illius benefacta taceam, cum adventante Germanorum exercitu cuncti existimarent omnem molem oppugnationis ad vicum sancti Petri conversuram, admirabili studio ac diligentia, tum ad portas omnes, tum ad latus illum maxime qui a sinistra ingredientibus civitatem occurrit, munitiones intus ex terra et lignis simul compositas quam ocissime fieri imperavit, quoniam adversariis ex eius ... ad ferendam terram, iam apparente hoste coeptum est agi opus, atque eiusdem Iulii peditibus assidue astantibus atque ... etiam cum aliis elaborantibus. Erant autem illius pedites viri sane lectissimi robustissimique, quorum non pauci propter insitam fortitudinem et rei militaris peritiam non unius tantum cohortis sed maximi cuiusque peditatus imperium non immerito gerere potuissent. Nam quod ad pugnam attinet, qua petita est civitas a Germanis, ita se quidem ex iis in ea habuerunt, hostem viriliter expectando et cum eo ferocissime congrediendo dimicandoque, ut a Foroiuliensibus perpetuo in memoria haberi mereantur.

Franciscus Cremensis acolythus
Vincentio Bocano Foroiuliensi
S. P. D.

Hermannus Cancinus avus tuus maternus, vir clarissimus disertissimusque, pro ea amicitia, quae mihi cum illo intercedit, semel atque iterum superiori tempore a me postulavit ut munitiones nostrae civitatis, eo consule, factas posteris traderem. Qua eius honestissima voluntate non mediocriter incitatus, scripsi ex fide quicquid non solum sub eo verum etiam sub eius praecessoribus subiuncta quoque insequentium consulum mentione factum est. Cumque interea et ante initium operis saepissime circumspexissem cui illud quantulumcumque foret dedicare deberem, nullus profecto se se mihi obtulit, in quem magis quam in te animus noster inclinaret: et id quidem cum multis aliis rationibus, quas in praesentia brevitatis gratia supersedeo recensere, tum vel maxime quod te meum in posterum inter nostrates amicissimum fore cupio. Itaque quod tibi honoris gratia inscripsimus, quodque tibi libenter damus, Vincenti, tu quoque libenti animo suscipe, et vale. Ex Foro Iulii kalendis novembribus anno salutis millesimo quingentesimo decimo

Caput IV

Post oppugnatam frustra kalendis sextilibus anno salutis millesimo quingentesimo nono civitatem Foroiuliensem, abeuntibus barbaris ...que

se prope diem reversuros, urbem funditus excursuros facto populi oculis omni
con est cunctis quam maxime necessarium esse primo quoque tempore induit et jubet,
qu praeter eas, quae iam antea commodissime provisa erant, quamplurima aliamnum
ne fuere, et civitatem quam optime munire. Nec solum quod ad civium tutelam
na spectaret, verum etiam quod ad hostis offensionem pertineret, naviter perpetrare
fo Itaque cum nuperrima oppugnatione maxime caepes sedes in arboribus
ni generis extra civitatem usque ad fossas continuatae, ut
lle fes praesidio quaedam, et latibulum hostibus, nostris vero illos feriendi impedimen
vertum fuissent, protinus, omnium consensu, cuncta ferro flammaque complanata
en sunt breviqne urnium circa civitatem ad aliquantum spatium apertus campus
a apparuit. Et quia in fossarum altitudine non parum spei inest, aliquanto
su magis illae ferme ubique excavatae sunt, et magis praecipites factae: ex inte
ho quoque circumducta est fossa extimae portae vici Pontani. Quod autem ad
hi muros attinet, qui diruti ab hoste fuere, intra paucos dies instaurati sunt,
ca cum turre, omissis pinnis quamquam turris ipsa abbreviata est factaque fere
e dimidio humilior consilio militum. Nec solum haec, verum etiam aliae quae
ca, alii ad muros civitatis eiusdem altitudinis essent, similiter derasae sunt
atque ubicumque muri ipsi novo aliquo opere indigere videbantur maturo quie
fe quod opus fuit, factum est. Deinde ad portam Brattarum cum turrium hu-
ex mites essent, aliquanto eminentiores sublimioresque facti sunt
ta celeritate vel elevati egregie vel reparati affabre. Et quamquam magna omni-
mo omnium civium cura circa illos fuerit, multo tamen maior acriorque in
m confiriendis fossis aggeribusque intra civitatem haud longe a muris exhibita,
b de quibus deinceps, superis bene iuvantibus, dicemus, et quibus in locis, et
m et quisque agger post alium factus fuerit, si prius tamen legentes admonuero
esse hos meditabidos (?) licet revera aliqui imperfecti sint, usque adeo congrue
n altitudine latitudineque incipiunt, atque omni artificio quemadmodum informas
extruderunt, quod eiusmodi operis ratio exposcit communitas expolitusque, ut om-
omnium confessione hac tempestate neque plures neque validiores usquam in tota
Italia commonstrari possint, quamquam non solum aggeres verum etiam turres eius-
dem generis tam intra quam extra civitatem magnificentissime erectae fuerunt: de
quibus quoque suo loco scribemus: habentque aggeres ipsi quisque suam fossam, quae
omnibus in locis, praeter quam in vico Pontano, inter murum et aggerem
media, aggeri tamen magis quam muro subiacet. Et turres quidem, quae intra ci-
vitatem cum aggeribus excitatae sunt, habent singulae suas fenestras artificiosissime
elaboratas, ut per ipsas fossas commode torqueri possint in hostem omnis generis
tormenta. Sed ut ad ipsorum aggerum descriptionem veniamus, optimi ac validissimi
qualis sunt nostri, qualesque sunt ex omni parte paululum acclives, hoc modo
fere construuntur. Primum omnium defiguntur humi trabes triplici ordine per
totum illud spatium in quo agger futurus est, ita tamen ut medius ordo mi-
nime stet e regione aliorum, sed singulae illius trabes sint oppositae spatiis ae-
que distantibus ab utrisque trabibus eorundem extremorum ordinum. Deinde ante
praedictas trabes tantum soli politurae aequatur, quanta est trium pedum
latitudo, eademque terra quae inde abraditur, intra ipsas trabes spargitur, post-
modum super aequato solo collocantur examussim quadrati caespites, quamquam
non solum in ea parte, verum etiam in qualibet alia ab imo ad summum, per-
inde ac si lapidibus seu lateribus paries firmissime strueretur in oris
aggeris et eiusmodi caespitum compagibus. Ad haec excavata fossa quantum
terrae ex illa egeritur, tantum intra trabes iactatur, extenduntque per
ipsius aggeris latitudinem ab uno latere ad alterum, miscenturque una in oris
cum ipsis caespitibus, non tamen infra secundam seriem ~~caespitum~~ caespitis ratione
fasces qui ita contexuntur ut extra caespites promineant, postmodum extrin-
secus iuxta illos amputantur maiores est artis quantumque assurgit agger tantum

quoque terrae spissae spissae, quae si non sit lapidosa multo melior est, iacitur
intra trabes, quamvis si in medio vel in profundo aggeris ponatur etiam lapidosa,
non multum refert, dummodo simul se congerantur [illegible] terra per totum aggerem
unus fascinum ordo, alter illius collocatur, indidemque operitur, ac bene calcatur
[illegible] utrinque, et sic deinceps alius atque alius, interposita terra, congeratur, prout
[illegible] attolliturque in altum agger, qui tertio vel quarto quoque pede subterra
[illegible] X litterae similitudinem conficit, ac per aggeris latitudinem [illegible]
[illegible] omnes trabes firmissime colligatur, sicque continuatur opus donec ad destinatam
altitudinem perducatur a qua, ut ne quoque non omittamus stat fossae
eminens labes, cui super ipso aggere, extrinsecus interius humiliori loco ambulacrum,
in quo armati propugnatores [illegible] hostem expectantes consistere possunt
habentque nonnulli ex his aggeribus ad interius latus fossaeque aversum veluti
clivos, per quos ad illorum summitatem tormenta bellica commode vehi, sicut
quo pedites equitesque armati procurrere in hostes possint si [illegible] postura ad
eam obrepissent, videturque sic factos nulla bombardarum vi perfringi posse. Quorum
primus longitudinis quadringentorum et quinquaginta pedum, latitudinis duodecim,
altitudinis vero quatuordecim, productus a porta sancti Petri usque ad turrem
angularem Francisci Boinii, custodem habet ac magistrum Paulum Bontium [illegible]
[illegible] estque huic aggeri [illegible] turris iuxta [illegible] de qua diximus. Secundus
post hunc longitudinis septuaginta octo pedum, latitudinis quatuordecim et dimidii,
altitudinis vero duodecim perbelle compositus est a peditibus Antonii Petrasancti
ad portam illius muri qui Iudaeorum cimiterio imminet. Tertius longitudinis
quadringentorum et septuaginta pedum, latitudinis vero decem et dimidii extructus
a Ludovico Antoniatti in vico Pontano, initium habet iuxta turres angulares
regulorum [illegible], ac sine fossa quam minima a muro interpositoque
usque ad portam sancti Lazari protenditur. Quartus, longitudinis quatuor et [illegible]
[illegible] pedum, crassitudinis tredecim a supradictis peditibus [illegible] ad aliam
partem muri predicto cimiterio imminentis, haud procul ab altero de quo scripsimus,
erigitur. Quintus eorundem opus (!) longitudinis octingentorum et quadraginta
pedum, latitudinis quatuordecim, altitudinis vero duodecim, stat in vico divi Dominici
inter portam Cellae et turrim fratrum Praedicatorum, quae sita in eorum
[illegible], qui [illegible] moenibus adhaerent, tempore belli a Ruscona familia [illegible]
[illegible], interruptusque in curte Ioannis Galli, quae cius domui tantum non moenibus
cohaerenti [illegible] relicto ad illam latitudinis septem pedum aditu [illegible]
[illegible] supra novum eiusdem vici substructo lapideo fornice ut [illegible]
[illegible] impediatur. Huic sunt quatuor validissimae turres, quarum una Bertoldorum
turri propemodum adiacet alia stat prope turrim Nicolai Fruentini,
per quam [illegible], quae [illegible] cum
denique [illegible] belli tempore custodem habet. Tertia quae antiqua est muro [illegible]
[illegible] anno a Germanis, nunc vero (ut supra diximus) [illegible]
Porro quarta [illegible] sibi [illegible] habet [illegible] turrem.
Sed ut ad vicum sancti Petri revertamur, ibi sextus agger longitudinis quatuordecim
altitudinis vero undecim applicatus turri angulari Germani Clarinii quae super
[illegible] Natisoni imminet, extenditur per eius ripam in [illegible]
vero ex adverso molitrinae sancti Lazari terminatur, habetque tres fenestras more
gallico fabrefactas, per quas torqueri possint in hostem ultra Natisonem omnis
generis tormenta. Novissimus omnium longitudinis ducentorum et quinquaginta
pedum latitudinis vero [illegible]
[illegible] a porta supradicti vici finiturque apud turrim sancti Stephani, quae quondam
porta postmodo obstructa, nunc a Iohanne Frumentino custoditur. Sed
ut simul [illegible]
eximiae pulchritudinis turres ex eadem materia, ex qua et aggeres, confectas, quae
quidem extra vicum Pontanum ex fossis, in quibus fundatae sunt assurgentes
amplectuntur foris ex omni parte lapideas turres usque ad muros contiguos,

quibus tenacissime adhaerent, ac una quidem stat ad turres [illegible] mentium, de quibus supra mentionem fecimus: altera vero ad turrim Nordicam longe splendidior spectabiliorque, in qua praeter cetera ornamenta collocata est atque inserta lapidea inaurataque effigies Divi Mauri egregie elaborata, non [illegible] modo erectoque. Atque haec quidem fere sunt recentissima munimenta [illegible] quorum [illegible] ad hanc diem in Foro Iulii navitas praeparata, [illegible] [illegible] mentibus, quorum [illegible] oppugnantium [illegible] [illegible] plura nobis fidius insequentium sint. Hic autem finere liber [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] secundas Ianuarias anni salutis millesimi quingentesimi decimi [illegible] ex tum Kalendas quintiles eiusdem anni; quo die abeuntibus magistratibus Petrus Puppus ac Nordius eius ex sorore nepos successere; ambo [illegible] [illegible] quibus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dignum luculenter factum est [illegible] quod ab illis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

... tenacitum adhaerent; et una quidem stat ad turres Regulorum Adi-
minum, de quibus supra mentionem fecimus. altera vero ad turrim Nord...

IV.

Francisci Cremensis

De oppugnatione Civitatis Forijulii
per Germanos.
A. MDIX.

Franciscus Cremensis

Jacobo Nordeo Episcopo Urbinati

S. P. D.

Libellos nostros, venerande Praesul, quos semel inter coenam a me petijsti, tam libenter tuae amplitudini mitto quam volenter te eos non solum lecturum habiturumque penes te, verum etiam curaturum ut per impressionem in manus hominum veniant dixisti. Itaque cum illos, ut videbis, Nicolao Perillo alias dederim, frustraque putarim per eum in lucem venturos, tu de ijs nunc quicquid libuerit facies, et me, ut consuevisti, pro tua humanitate amare non dedignaberis. Vale

Franciscus Cremensis

Nicolao Perillo Barensi Sacerdoti

S. P. D.

Quae a me pridem, reverende Pater, de rebus nostrae civitatis tanto studio efflagitasti, cum illa tibi antea pluribus alijs impeditus mittere tradereve nequiverim, nunc tandem laeta fronte suscipere ne graveris. Vale.

N.B. = Segue Franciscus Cremensis ad Senatum etc. Le sopra scritte due lettere che mancavano nell'esemplare dell'Ab. Pivona, sono trascritte da quello posseduto dal Conte Pietro Montereale – Mantica di Pordenone, e da esse principia la Cronaca del Cremense: —

Franciscus Cremensis

Jacobo Nordeo Episcopo Urbinati

S.P.D.

Libellos nostros, venerande Praesul, quos semel inter coenam a me petiisti, tam libenter tuae amplitudini mitto quam volenter te eos non solum lecturum habiturumque penes te, verum etiam curaturum ut per impressionem in manus hominum veniant dixisti. Itaque cum illos, ut videbis, Nicolao Perillo alias dederim, frustraque putarim per eum in lucem venturos, tu de iis nunc quicquid libuerit facies, et me, ut consuevisti, pro tua humanitate amare non dedignaberis. Vale.

Franciscus Cremensis

Nicolao Perillo Barensi Sacerdoti

S.P.D.

Quae a me pridem, reverende Pater, de rebus nostrae civitatis tanto studio efflagitasti, cum illa tibi antea pluribus aliis impeditus mittere tradere nequiverim, nunc tandem laeta fronte suscipere ne graveris. Vale.

N.B. = Segue . Franciscus Cremensis ad Senatum etc. Le soprascritte due lettere che mancavano nell'esemplare dell'Ab. Pirona, sono trascritte da quello posseduto dal Conte Pietro Montereale – Mantica di Pordenone, e da esse principia la Cronaca del Cremense: —

Franciscus Cremensis ad Senatum, populumque Forojuliensem Praefatiuncula.

Annibal Salonus alter ex ~~consulibus~~ [consiliariis?] insulibus [?] [illegible], [illegible] viris [illegible] in [illegible] ri colloquio quod nuperrime cum de aliis rebus, tum praecipue [illegible] hujus civitatis erga Senatum Venetum fide, inter nos celebratum est, [illegible] sit mihi ut historiam de oppugnatione Germanica [illegible] nobili ac egregio Jurisconsulto Joanni regulo Manzanensi dicaveram in unum duntaxat libellum [illegible], Vobis quoque in perpetuum hoc [illegible] repraesentarem. Quocirca hoc exiguum quidem opusculum, in quo maxima [illegible] le non exigua vestrae civitatis gloria continetur [illegible] offero [illegible], quod tam hilari vultu recipite quaeso, quam [illegible] ullam [illegible], el amoris affectionem [illegible] in primis habita [illegible] compositum est.

Lettera di Fr. Crema al [illegible] di Cividale, colla quale gli [illegible] questo [illegible] Manzano [illegible]

Franciscus Cremensis Joanni regulo Manzanensi Jurisconsulto S. P. D.

[illegible] mihi Joannes amicorum optime, ut recenter Germanorum in nostram civitatem [illegible], [illegible] elegantius [illegible] describerem, [illegible] ejus [illegible] inserem; [illegible] tuo desiderio [illegible] in modum incitatus, quandoquidem maxime apud me auctoritatis es, feci libens; [illegible] tibi cordi esse [illegible], non tamen eleganter scribendo sed ut potui; porro tu qui humanissimus es, attenta magis nostra optima erga te voluntate quam ulla compositionis venustate, accipe laeto fronte munusculum hoc et me, ut facis, ama. Vale.

Lettera di Fr. Crema a Giovanni di Manzano [illegible] compita [illegible] Cividale.

Igitur durante bello quod ex foedere Julii Secundi Pontificis Maximi ac Maximiliani Regis Romanorum, nec non Ludovici Gallorum regis, aliorumque [illegible] Regum et Principum in Venetorum exitium Anno Salutis Millesimo Quingentesimo nono, [illegible] conflatum erat, Enricus Dux Brunsvicensis praefectus copiarum Maximiliani, paucis diebus Goritiae commoratus, capto [illegible], [illegible] tibus sese qui intus erant, usque ad Utinensem Civitatem cum exercitu progressus estatque in ejus conspectu [illegible], [illegible] omnino [illegible] ad Manzani rivum revertitur. 1509

[illegible] agl' Imperiali

Gl' imperiali [illegible] Udine e [illegible] Manzano [illegible]

[illegible] Venetorum in prato Salati [illegible] castris, primo Rosacium receptum a nostris ac biduo, quo ante Ulricum castra habuerat, [illegible] negocio expugnat, ac quotquot intus invenit, partim trucidat, partim capit, nec mora cum decem millibus hominum Forum Julij versus movet, quo nemine obsistente applicans, pridie Kalendas Septembris eodem anno ad portam Divi Dominici castrametatus est, factoque post crepusculum aggere in fundo Baptistae [illegible] comparandis, hora noctis quarta, turrem et una murum turri contiguum, quod a leva introeuntibus civitatem occurrit, [illegible] noxijs pilis ferire incepit; atque usque ad diluculum Fori Julij moenia [illegible] dextibus [illegible] sores, [illegible] ictus. Verum cum jam surgens aurora noctis tenebras discussisset, incredibile dictu est quam grandibus quamque terrificis [illegible] cum [illegible] ferreis [illegible] pilis turrim, murosque idem concusserit. Sane uno eodemque tempore non una duntaxat sed plures diversis [illegible] pilis ab illo sine ulla intermissione in moenia torquebantur [illegible] numero muros supervolantes, [illegible] per totam civitatem miserabiliter perforabant, penetrabantque cum maximo omnium terrore et periculo, unquam ne pauxillum quidem [illegible] noctis et [illegible] bombardarum jactu cessatum est, [illegible] Forojulienses, Germanique muros [illegible] communis pugnavere. Nam cum turris [illegible] ampliter perforata esset et bona pars muri [illegible] solo aequata, primo nihil proficientibus in oppugnatione hostium peditibus, mox imperio Ducis cataphracti equites Germani, Boemique, ac levis armaturae Liburni ex equis desilientes, catervatimque per fissa moenia subeuntes cum Forojuliensibus fortissime dimicabant, jamque aliquot in summitate dirutorum moenium stabant intrepidi, aliquot etiam sed quam paucissimi [illegible] intro [illegible]: At Forojulienses magno et invicto animo partim pro [illegible], partim irrumpentibus hostibus obviam [illegible] non tanquam homines sed veluti leones sclopetis, spingardis, arcubusis, alijsque grandioribus ejus generis tormentis, nec non sagittis, verutis, lapidibusque ac denique omni genere telorum

[illegible] (margin note)

[illegible] (margin note)

non unum tantum ex hostibus, sed complures simul vulnerabant, interi=
nebantque. Tanta enim et omnium missilium, ac precipue saxorum in
hostem cadebat, ut non a quoquam jactari, sed ultro a celo more imbris
pluere videretur, frequentes enim undique ex tota civitate viri pariter ac
mulieres in tanto rerum discrimine eo convolaverant, strenueque pro salute
natalis soli adversus hostes operam navabant. Mirabile dictu est atque adeo in
credibile, quantum, brevi in ea oppugnatione muliebris sexus ostenderit per
urbem turmatim, catervatimque aderant virgines, viduę, maritateque
saxa, ferentes, trahentesque in manus virorum fortiter preliantium, simul
que cunctos ad pugnam viriliter adhortantes nonnullę etiam ipsemet saxis,
aliquę vero lanceis hostem ex menibus presenti animo deturbabant. Demum
cum per 12 ferme horas in hunc modum oppugnata esset civitas, tandem
oppugnantibus tenebris, fusi, fugatique Teuthones in castra sese rece=
perunt, ex quibus omnes fere vulneribus affecti, tres duntaxat intra menia
periere et in fossa quidem, soluta obsidione, haud multi, sed in proximis
agris complures humi defossi, passim inventi fuere. Simulque compertum
est occubuisse extra civitatem, claritudine natalium insignem et magni
nominis bellatorem Georgium Guatistainensem natione boemum, quem ferunt
unum ex precipuis totius exercitus fuisse. Ceterum cum nox advenisset
et frigus mandi factum esset, refectis abunde cibo et potu peregrinis pedi=
tibus qui in civitate erant ad eundem scilicet presidium a Senatu
Veneto missi, Forojulienses feminę astantibus, juvantibusque militibus,
ingentes aggeres intra oppidum, juxta dirutos muros, tota nocte, mira
animorum alacritate, erecti sunt, et ceteri cives alii aliis muneribus
intenti, omnia diligentissime procurabant, quę ~~sequenti die~~ ad oppidi
conservationem pertinerent, si sequenti die denuo ab hoste infesta=
retur; certe tota ea nocte per totam civitatem innumerabiles propemodum
diversorum metallorum pilę ad illum propulsandum extinguendumque
confectę sunt, ac si ubi massa plumbea aut ex stagno deerat, protinus ad lances
et scutellas, quę domi erant recurrebatur, adeo nullus aut impendio aut labo=
ri parcebat, ut adversus barbarorum impetum predulcem et suam pa=
triam tueretur; et insequenti die hęc omnia pari studio ac celeritate a cunctis

Proc [illegible] ... [illegible]

[illegible]bantur. Erant autem in civitate [illegible] trecenti [illegible], de quibus paulo ante mentionem fecimus, sub fortissimis ac strenuissimis centurionibus Luca [illegible] netano, [illegible] Antoniatio perusino, Marco Susano Utinensi, Paulo Basilio Ferrariensi atque Antonio Petrasanctensi; erat quoque [illegible] Cataneus Petrasanctensis, qui cum iis omnibus praeesset et rerum bellicarum usum [illegible] non minus profecto quam illi [illegible] pro Foro Julii salute laborabat nihil omnino praetermittens quod ad illorum tutelam et incolumitatem pertineret. Itaque se exercebant omnes in civitate postridie alacriter expectantes hostem si rursus illam oppugnare destinasset, sed [illegible] eodem die, paulo ante meridiem tam validus Maximilianus exercitus [illegible] iter faciens, decem ex nostris, nec pluribus, praeter unam puellam amissis, ex Foro Julii profectus est, ipsos scilicet [illegible] abeuntem, proclamantibus [illegible] ex moenibus et cum irrisione vociferantibus, [illegible] a [illegible] et centurionibus retentis quo minus etiam festinanter abeuntem forti animo insequerentur.

Soldati [illegible] alla difesa [illegible]

[illegible] [illegible]

Franciscus Cremensis Joanni regalo Manzanensi Jurisconsulto, S. P. D.

[illegible] injungis mihi, Joannes amantissime, ut scriptae, editaeque historiae de oppugnatione germanica, aliqua, quae tibi videntur praetermissa, diligenter adjiciam; injungit et Annibal Salonus consobrinus tuus, ac mihi fraterna charitate conjunctus, ut addendis quibusdam, desiderii ejus rationem habeam. Ergo ut utrique morem geram cum utrumque pari amore prosequar, subjungam libenti animo huic epistolae appendiculam quae (si fieri potest) utriusque vota expleat quamquam ex iis quidem quae uterque vestrum adjungi cupit, quaedam de industria silentio evolvam quia parum scilicet ea nobis inter se cohaerere ac quadrare videantur. Caeterum sive bene, sive male exiguum hunc laborem exhausero parum equidem curo, dummodo tantorum amicorum voluntati si non ex toto saltem aliqua parte satisfaciam. Vale

[illegible] aggiunge [illegible] alla sopraddetta [illegible] nell'assedio.

Itaque obsidentibus Germanis Carnorum oppidum quod prius Forum Julium dicebatur, nunc a pleris que Civitas Austriae, a quibusdam vero, sed ineptius Civi datum nuncupatur, angebantur vehementer cives omnes tam summates quam infimates se tam debili, infirmoque oppido incumbente barbarorum

[illegible] a Udine [illegible]

exercitu, omni propemodum externo auxilio destitutos; nam in Civitate re vera [illegible] Antonij Petrasanctensis, [illegible] nerant pedites, atque ex [illegible] quidem centum et triginta sex Marco Sulano suberant ex diversis [illegible] rum pagis collecti, evocatique, ac per hoc omnino gerendis rebus parum utiles existimati. Et jam dies clarus aderat, quo veluti tonitrua, bombardarum [illegible] totum oppidum, atque [illegible] longissime [illegible], [illegible] cunctis, de salute patriae sollicitis, ac magnopere [illegible] pericitatem [illegible] aliquantum spei [illegible] opportuno [illegible] [illegible] quis ille erant, ac [illegible] destinatis, [illegible] Ducente, hortanteque adid[illegible] [illegible] no Forojuliensi, perreptando montes [illegible] longio ris ac laboriosioris viae incommoda tandem portae [illegible] appropinquavit, quam cursim silentioque ac inclinato ab omnibus capite, [illegible] ab hostibus viderentur, mane Kalendis Augustis introgressus, magno omnium gaudio, clamoreque [illegible] [illegible] praebito a [illegible] toti illi cohorti jentaculo, protinus ad muros, quo maxime bombardarum [illegible] ictibus feriebantur, accessit, ibique alijs [illegible] militibusque [illegible] admixtus, [illegible] animi propugnatoribus dedit et per omnia [illegible] consilio tum viribus magnanimi ac fortissimi Antonij [illegible] [illegible]. [illegible] quoque e peditibus cohortis illius inventum haud dubie fuit [illegible] intra civitatem [illegible] propugnaretur, [illegible], in quem ex muris [illegible] duo hostilis exercitus, illico periere, quemque alij mirum in modum exhorrentes, formidantesque celerius ab ulteriori progressu abstinuere.

[illegible] eodem die (ut dixi) [illegible] continuis bombarda[illegible] [illegible], Joannes Paulus Gradenicus, cui a Senatu Veneto totius bel[illegible] [illegible] crat, [illegible] tandem expugnatusque [illegible] litteris [illegible] tum Senatus, Populique Forojuliensis ora[illegible] in tanto periculo [illegible], [illegible] fidelissimam [illegible] Veneto civitatem furore barbarico [illegible] [illegible] [illegible] quodcumque [illegible] polliceitus esset [illegible] unquam [illegible] necessarium foret, etiam si [illegible] in [illegible] venire ac manifesto vitae periculo [illegible] objicere deberet, contracto [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

hominum equitibus, [illegible] aggreditur, atque incomposito agmine Forum Julii [illegible] dus tendit sperans se procul dubio ab obsidione remoturum hostem si tantum modo ab eo viseretur. [illegible] omnino longe aliter cecidit, nam cum ejus ad[ven]tus Germanis [illegible], [illegible] celites Michaele [illegible] duce, viro fortissimo [illegible] ex [illegible] [illegible], qui tunc in castris erat et Maximiliano militabat, facti obvii Gradenico parum citra Remanzacum prope [illegible] [illegible] Utinum ducit, nullo negocio fundunt, fugantque quicquid armatorum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], indifferenter quoscumque [illegible] aut mactant, aut capiunt, quidam [illegible] fugientes fere usque [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], instantes a tergo prosequuntur. Gradenicus ipse cum [illegible] hostilem impetum fortissime sustineas, gravi vulnere circa [illegible] aurem accepto, vulneratoque equo, cogitur hosti cedere, itaque quaesitis latebris, usque ad [illegible] intequentem, qua Utinum traducta est, delituit. At ex [illegible] [illegible] [illegible] in eo erant nobiles, plebeiique partim capti, partim interfecti, inter quos Mathias [illegible] [illegible] in eo conflictu occubuit et Camillus [illegible] [illegible] [illegible] ferocissimus sauciatus, captusque est. [illegible] omnes capti et caesi eo die ex illo subsidio centum et viginti numero referunt. [illegible] [illegible] tamcito, parta victoria in castra confestim [illegible] [illegible], [illegible] mox captivus quidam Grupignanensis, nomine Gasparinus ex hostium potestate elapsus ad Pontem Sancti Petri propalam nunciat subsidium [illegible] expetitum, paulo ante victum, profligatumque esse, ac ex toto deletum [illegible] [illegible] [illegible] ejus spem amplius superesse, ac [illegible] [illegible] protinus [illegible] [illegible] dedant, ad unum omnes gladio perituros. Sed Gasparino, civibus indignantibus, haec loquente, minimeque exaudito, ac subito etiam, quod ta[illegible] afferret, in carcere truso, perseveratum est in fide. Quamquam alias saepius eodem die et sequenti [illegible] [illegible] obsidio [illegible], [illegible] [illegible] frustra [illegible] litteris, nunc multa pollicendo, nunc dira minando Forojulienses ad deditionem sollicitavit. Verum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] omnium ferme civium constantia et inconcussa erga Senatum [illegible] fides, tantaque

Morti con le truppe del conte [illegible] Remanzacco.

in iisdem hostium contemptio, ut cum ex collibus et reliquo illorum territorio [illegible] [illegible] utrinque [illegible] cum telis, [illegible] [illegible] longo a [illegible] [illegible] oppidi expugnationem expectantes, [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] ex nostris [illegible] [illegible], cum illis [illegible] fere [illegible] [illegible], ac [illegible] [illegible] interfectis [illegible], illos ipsos et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] jam libet mihi profecto post supradicta, hoc pre[illegible] loco [illegible] mandare [illegible] plerique omnes romanarum rerum scriptores [illegible] facultate [illegible], [illegible] quo quoque anno [illegible], factumque sit, consulum nomina in primis memorare sunt soliti, [illegible] et nos [illegible] [illegible] facientes (scilicet parvis componere magna) narrabimus [illegible] quibus [illegible] [illegible] [illegible] hec [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] fuerint. Itaque [illegible] tempore hec [illegible] [illegible] agebantur, [illegible] [illegible] [illegible] nunc Romano [illegible], Consules [illegible] [illegible] possemus, erant in Civitate, Franciscus [illegible] [illegible] et Annibal [illegible], [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ambo denique homines [illegible] [illegible] ac [illegible], et Franciscus [illegible] [illegible] foro permanens promebat ex armamentario [illegible] generis arma propugnatoribus prout ad eum ex diversis murorum propugnaculis alii post alios propemodum [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] recurrebant, nullo pacto in tanto civitatis [illegible] [illegible]. [illegible] si unquam alias, tunc certe Annibalis nomine non indignum se [illegible], [illegible] eques [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], et nunc [illegible], nunc [illegible] propugnatores omnes quidem ad defensionem civitatis [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nec quam sapienter [illegible] quecumque ad [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] mortis, [illegible] exponebat [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], tumalia ad genus tormenta [illegible] [illegible] [illegible] appellabantur [illegible] [illegible], qui [illegible] ferebantur, [illegible] [illegible] [illegible].

Franciscus Cremensis Ioanni regulo Manzanensi Iurisconsulto
S. P. D.

[illegible] [illegible] [illegible] exemplo, [illegible] [illegible] [illegible], jam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nostras

additionibus ampliare, quod licet a principio mihi nequaquam decretum esset, tamen tibi, quae unice colo, obtemperandum esse duxi propterea, in re tam honesta, et quae historiae fidei minime refragatur. Atque quod de Paulo Basilio dejici [illegible], lege [illegible] tamen, ne paucis quam gesta virtutes merentur, locutum esse, certum habe. Vale.

Virtù di Paolo Basilio condottiero nel difendere Cividale.

Fuit ergo quemadmodum [illegible], inter alios [illegible] a Senatu Veneto in Forum Julii [illegible] Paulus Basilius [illegible], homo impiger et [illegible] atque [illegible] exercitatus, qui simul ac [illegible] [illegible] [illegible], quaeque ad illius sustentationem visum [illegible] et [illegible] intus et foris mature fieri jussit, quamobrem quaedam [illegible] terram subito prostrata sunt, quaedam vero ex integro facta, nec usquam in tota civitate opus fuit nova munitione ad quam [illegible] hujusmodi [illegible] mus non e vestigio mentem, animumque intenderet, dirigeretque. Atque ut alia multa illius beneficia taceam, cum adventante Germanorum exercitu [illegible] [illegible] omnem molem oppugnationis ad [illegible] Petri incubituram, admirabili studio ac diligentia tum ad portas omnes, tum ad totum illum murum qui a sinistra ingredientibus civitatem occurrit, munitiones intus ex terra et lignis simul compositis, quam ocyssime fieri imperavit. [illegible] ex toto oppido [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] hoste [illegible] [illegible] Pauli [illegible] [illegible]. Erant autem illius [illegible] [illegible] [illegible], quorum non pauci propter [illegible] [illegible] militaris peritiam non unius tantum cohortis, [illegible] [illegible] civitatis [illegible] non immerito [illegible] potuissent. Nam quod ad [illegible] attinet qua petita est civitas a Germanis, ita [illegible] quidam ex ipsis in ea habuerunt, hostem viriliter expectando, ac cum eo ferocissime congrediendo, dimicandoque ut a Forojuliensibus perpetuo in memoria haberi mereantur.

Morte [illegible] del [illegible] [illegible]

Questa cronaca trascritti io V. J. da Codice cartaceo MSS.to in 4.° [illegible] [illegible] del XVI°, [illegible] appartenente all'Ab. Jacopo Pirona, non conservando che l'ortografia che nell'apografo era molto trascurata. —— Il seguito e termine della Cronaca di Francesco [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: Fr. [illegible] [illegible], Vincenzo Bojanotte e [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] dal [illegible] Pietro Montereale – Mantica le notizie [illegible] compilate [illegible] di tal Cronaca scritta nel secolo XVI

Franciscus Clementis Folylus

Vincislao Bojano Forojuliensi S. P. D.

Hermanus Civeicinus [illegible] vir clarissimus [illegible] atque 1510
pro ea amicitia quae mihi cum illo intercedit, semel atque iterum
superiori tempore a me postulavit ut munitionis nostrae civitati eo
consule factas posteris traderem. Qua ejus honestissima voluntate non
mediocriter incitatus, scripsi ex fide quicquid non solum sub eo ve-
rum etiam sub ejus praecessoribus subjuncta quoque in [illegible]
consilium mentione factum est. Cumque interea et ante [illegible]
opus saepissime circumspexissem cui illud quantulumque foret
dedicare deberem, nullus [illegible] mihi obtulit, in quem magis
quam in te animus noster inclinaret, et id quidem cum multis aliis
rationibus quas in praefatione brevitatis gratia supersedeo, recensere,
tum vel maxime quod te mihi in posterum inter nostrates amicis-
simum fore cupio; itaque quod tibi honoris gratia inscribi-
mus quodque tibi libenter damus, Vincislae, tu quoque liben-
ti animo suscipe:

Ex Forojulij Kalendis Novembribus anno salutis millesimo
quingentesimo decimo.

Post oppugnationem frustra, Kalendis sextilibus anno salutis mille-
simo quingentesimo nono, civitatem Forojuliensem [illegible]
baris, minantibusque se propediem reversuros, urbemque funditus
excisuros, facto populi consilio, visum est cunctis quam maxime ne-
cessarium esse primo quoque tempore intus et foris praeter ea quae
jam antea sapientissime provisa erant, quam plurima etiam nunc
facere et civitatem quam optime munire; nec solum quod ad civium
tutelam spectaret verum etiam quod ad hostis offensionem pertinet

Si [illegible] dedica la [illegible] delle fortificazioni di Cividale a Vencislao Bojani.

Il Popolo di Cividale delibera fortificare la Terra.

1510 perpetrare. Itaque cum predicta oppugnatione maceriæ, sepes, ædificia, arboresque diversi generis extra civitatem usque ad fossas continuatæ ac mœnibus ipsis cohærentes protectio quædam et latibulum hostibus, nostris vero illos feriendi impedimentum fuissent, protinus omnium consensu cuncta ferro, flammaque complanata sunt, brevique circum circa civitatem ad aliquantum spatium apertius campus apparuit. Et quia in fossarum altitudine non parum spei inest, aliquanto magis illæ ferme ubique excavatæ sunt et magis præcipites factæ, ex integroque circumdata est fossa interior porte vici Pontani. Quod autem ad muros attinet qui diruti ab hoste fuere, intra paucos dies restaurati sunt cum turre in ipsis pinnis, quanquam turris ipsa abbreviata est factaque fere dimidio humilior, consilio militum. Nec solum hæc verum etiam quæ hærent ad murum civitatis ejusdem altitudinis essent, similiter depressæ sunt. Atque ubique muri ipsi vero aliquo opere indigere videbantur mature quicquid opus fuit, factum est. Turres ad Portam Brossanam cum nimium humiles essent aliquanto eminentiores sublimioresque facti sunt, et alibi immensa celeritate vel allevati egregie vel reparati affabre et quanquam magna omnino omnium civium cura circa illos fuerit, multo tamen major acriorque in conficiendis fossis, aggeribus intra civitatem haud longe a muris extitit. De quibus deinceps super est bene numeri ubi dixisse remansisset quibus in locis et ut quisque agger post alium factus fuerit, si quos tamen legentes admonuero, esse hos mediocres, licet revera nequaquam imperfecti sint, usque adeo congrua altitudine, latitudineque conspicuos, atque omni artificio quemadmodum inferius ostendemus, quod ejusmodi operis ratio exposcit, concinnatos, expolitosque ut omnium

Descrizione delle Fortificazioni di Cividale.

Virtù di [illegible]

confinium ac hac tempestate neque pulchriores, neque validiores aspici 1510
in tota Italia commonstrari possint quamquam non solum aggeres
verum etiam turres eiusdem materie tam in loco quam extra in Italia
magnificentissime erectæ fuerint. De quibus quoque suo loco scribe=
mus. Habentque aggeres ipsi quisque suam fossam, quæ utrumque omni=
bus in locis preterquam in Vico Pontano inter murum et aggerem
media aggeri tamen magis quam muro subjacet. Et turres quidem
quæ intra civitatem in aggeribus excitatæ sunt, habent singulæ
suas fenestras artificiosissime elaboratas, unde per ipsas fossas comode
torqueri possint in hostem omnis generis tormenta. Sed ut ad ip=
sorum aggerum descriptionem veniamus optime ac altissimi
quales sunt nostri, qui ubique sunt ex omni parte paululum accli=
ves, hoc modo fere construuntur. Primum omnium defiguntur humi
tres trabium ordines per totum illum spatium in quo agger fac=
turus est, sed ita tamen ut medius ordo minime stet e regione alio=
rum, sed singulæ illius trabes sint oppositæ spatiis æque distanti=
bus ab utrisque trabibus eorundem extremorum ordinum. De=
inde autem predictas trabes tantum soli politissime æquatum
quanta sit trium pedum latitudo, eademque terra quæ inde eradi=
tur intra ipsos trabes spargitur. Postmodum super æquato solo collo=
catur examussim quadrati cespites, quique non solum in ea parte,
verum etiam in qualibet alia ab imo ad summum perinde ac si
lapideus seu lateritius paries firmissime strueretur, in oris dum=
taxat aggeris fiat ejusmodi cespitum compositio. Ad hæc inchoa=
ta fossa quantum cavando terræ ex illa egerit, tantum intra trabes
jacitur extenduntur que per ipsius aggeris latitudinem ab uno

Sito de' Bastioni di ter=ra eretti in Cividale.

Virtu di Po
Condottiero
[illegible]

1510 latere ad alterum, miscenturque una in oris cum ipsis cespitibus non tamen infra secundam seriem copiosi salicum fasces, qui sic ita contextantur ut extra cespites promineant, postmodumque extrinsecus juxta illos immolentur: majoris est enim quantumcunque adsurgit agger tantum quoque terrae ipsius fossae quae si non sit lapidosa multo melior est, jaciturque intra trabes quamvis si in medio vel in profundo aggeris ponatur etiam lapidosa non multum referat: dummodo simul ac copertus fuerit terra per totum aggerem, dummodo si unus fascium ordo alter illico collocetur insidensque operiatur et bene calcetur prematurque. Et sic deinceps alius atque alius superposita terra congeratur prout accrevit attolliturque in altum agger, qui tertio vel quarto quoque pede sublimatus lignis in X literae similitudinem confixis ac per aggeris latitudinem complectentibus omnes trabes firmissime colligatos, sicque continuatur opus donec ad destinatam altitudinem perducatur. In ora, ut hoc quoque non omittamus, stat fossae imminens lacus cui super ipso aggere subjacet internus humiliori loco ambulacrum, in quo armati propugnatores advenientes hostes expectantes consistere possunt: habentque nonnulli ex iis aggeribus ad interius lacus, fossaeque aversum veluti lucos per quos ad illorum summitatem tormenta bellica commode conduci simulque pedites equitesque armati procurrere in hostem possint, si forte fortuna aliud obvenisset, crediturque sic factos nulla bombardarum vi perfringi posse. Quorum primus longitudinis quadringentorum et quinquaginta pedum, latitudinis

duodecim, altitudinis vero quatuordecim productus a Porta Sancti Petri usque ad turrim angularem Francisci Bojani auctorem habet ac magistrum Paulum Basilium centurionem. Usque huic aggeri sua turris juxta Bojanam, de qua diximus. Secundus post hunc longitudinis septuaginta octo pedum, latitudinis quatuordecim et dimidij, altitudinis vero duodecim, perbelle compositus est a peditibus Antonij Petrasanctasis ad partem illius muri qui Judeorum cimiterio imminet. Tertius longitudinis quadringentorum et septuaginta pedum, latitudinis vero decem et dimidij extructus a Ludovico Antoniatij in Vico Pontano, initium habet juxta turris angularis regulorum Atimensium ac sine fossa quae minima a muro intercapedine usque ad portam Sancti Lazari protenditur. Quartus longitudinis quatuor cum octuaginta pedum, crassitudinis tredecim a supradictis peditibus fabricatus ad aliam partem muri praedicto cimiterio incubantis haud procul ab altero de quo diximus. Cernitur quintus eorundem opus longitudinis octingentorum et quadraginta pedum, latitudinis quatuordecim, altitudinis vero duodecim, stat in vico divi Dominici inter Portam Celle et turrim Fratrum Praedicatorum, quae sita in eorum hortis qui civitatis moenibus adherent. tempore belli a Munona familia custoditur: interruptusque in conte Johannis Galli, quae ejus domui tantum non moenibus coherenti praetenditur, relicto ad illam latitudinis septem pedum adita porrigitur supra rivum ejusdem vici substructo lapideo fornice ut nihil ejus fluxu impediatur. Huic sunt quatuor validissimae turres, quarum una Bertoldorum turri propemodum adjacet, alia stat prope turrim Nicolai Frumentini per quam supradictus rivus influit civitatem,

Virtu' di Pa
[illegible]
[illegible]

que olim pervia nunc obstructa eandem Nicolaum belli tempore custodem habet. Tertia fere contigua est muro diruto superiore anno a Germanis, nunc vero ut supradiximus, pulcherrime redintegrato. Porro quarta indidem sibi ferme conjunctam habet predictam Fratrum turrim: sed ut ad vicum Sancti Petri revertamur, ibi sextus agger longitudinis centum et triginta pedum, latitudinis quatuordecim, altitudinis vero undecim appositus turri angulari Hermannis Claricini, que subterfluenti Natisoni imminet, extenditur per ejus ripam in fundo Petri Puppi donec fere exadverso molendini Sancti Luzari terminetur, habetque tres fenestras more gallico fabrefactas per quas torqueri possint in hostem ultra Natisonem omnis generis tormenta. Novissimus omnium longitudinis ducentorum et quinquaginta peditum, latitudinis vero atque altitudinis quatuordecim, principium habet non procul a Porta supradicti vici, finitque apud turrem Sancti Stephani que quondam pervia postmodo destructa, nunc a Johanne Frumentino custoditur, sed ut finem Forojuliensibus operibus meoque finem ponatur, transgrediar ad duos eximie pulchritudinis turres ex eadem materia ex qua et aggeres confectas, que quidem extra vicum Pontanum ex fossis in quibus fundate sunt assurgentes amplectuntur foris ex omni parte lapideas turres usque ad muros contiguos, quibus tenacissime adherent. Et una quidem stat ad turres Regulorum attinensium, de quibus supra mentionem fecimus; altera vero ad turrim Nordiorum longe speciosior spectabiliorque, in qua preter cetera ornamenta collocata est aque inserta lapidea inaurataque efficies Divi Marci egregio elaborata cum ense

nudo erectoque. Atque hæc quidem fere sunt recentissima 1510
monumenta post Germanorum discessum ad hanc diem in Foroju=
lii noviter præparata eisdem scilicet Consulibus, quibus ab illis
oppugnatum fuerat et sequentibus quoque multo plura mediis
fidiis insequentium sint. Si autem fuere Hermanus Claricinus
atque ejus gener Ubertinus Frumentinus uterque jurisconsultus, uterque
Forojuliensis utrique domum nobili ac generosa stirpe editus, quorum
posterior est etiam usari singulus gesterque insulatum vetere civi=
tatis instituto, quinto Kalendas Januarias anno salutis millesimi
quingentesimi decimi usque ad sextum Kalendas Quintiles ejusdem
anni, quo die abeuntibus magistratu Petrus Puppus ac Nordicus
ejus ex sorore nepos successere, ambo Forojulienses civitatisque, in qui=
bus quoniam præter pauca prioribus addita nihil memoria dignum
hucusque factum est: si quid ab illis postremo fiet aliis describen=
dum relinquemus.

Accessit iis, Reverende Pater, tertius post Germanicam oppugnatio= 1511
nem annus qui fuit salutis millesimus quingentesimus undecimus; Terremoto e
annus inquam ingentium malorum plenus et sævissima pestilentia, horren= Peste in Civi=
do terremotu infamis: quo profecto si quid forte deerat quod summe triste dale.
et luctuosum, quod denique extreme terrificum, ac lacrimabile in civita=
te videri undique, id plane visum auditumque est. Cumque duran=
tis ardentisque belli mala omnia undique ingruentia satis superque
ad exitium nostrum sufficere possent, accessit tamen hæc duo quoque,
quæ ex toto miserrimum et infelicissimum oppidum desolarentur. Sed
ut ad pestilentiam quæ prior inceperat veniamus, ea cum autumno præ=
cedentis

1511 cedentis anni quo orta erat, in hyemem, atque ex hyeme in ver progressa semper crescens, semperque in dies magis ac magis invalescens, multos mortales sustulisset, multasque domos per civitatem afflixisset, nunquam tamen adveniente aestate omne suum virus in miseros cives evomuit, seque totam laxatis habenis in eorum perniciem effudit. Nam quod ad terraemotum attinet, cum is longe maximus ac terribilis septimo Kalendas Aprilis vicesima prima hora diei aere nubilo ac tranquillissimo contigisset, quo pluribus aedificiis passim ruentibus aliquot utriusque sexus diversaeque aetatis et conditionis oppressi miserabiliter periere ac per brevissima intervalla die noctuque iteraret, omnes jam tectis excedentes, illaque prope fugientes magno incommodo in tentoriis et tabernaculis per multos dies agitavere. Cumque exceptis paucis qui tempestive abierant longe a Forojulii extra ejus territorium, reliqui omnes partim in oppidis remansissent, partim ad proximos montes metu hostium excurrentium se recepissent, pari clade parique interitu foris et intus cuncti afficiebantur. Saeviebat enim pestifera aegritudo supra modum et immaniter grassabatur in Forojulienses ubicumque erant, nec parcebat agricolis, sed per omnes circa pagos eadem strage quotidie morientium idemque exitium erat. Et pedites, equitesque missi ad praesidium civitatis veluti pecora lue infesta passim cadebant. Ad haec non monasteria, non privatorum aedes, non ullus locus liber erat ab hoc malo; nulla denique aetas, nullus sexus, nullus ordo tam praesentaneum venenum evitare poterat, sed ubique nec divina misericordia, nec humano auxilio opitulante omnis

Vedi di condottion dove [illegible]

turba, ut Virgilianis verbis utar, in urbem effusa: Matres atque 1511
viri, pueri, innuptæque puellæ ac juvenes obibant ante ora paren-
tum; quare crudelis ubique luctus, ubique pavor et plurima mortis
imago. Vix scribo audita seu visa, nec enim opus est ut edo-
ceri ab aliis de iis quibus interfui, quæque ipse in terrore sensi;
cum plane inter morientes undique circa me vix retinere vitam,
et inter viventes vix mortem effugere potuerim; nam licet ego
quoque in civitate hoc veneno petitus languere cœpissem di-
na tamen benignitate evasi, sicut etiam foris superstes fui duo-
bus sociis quibuscum in montano tugurio .... adeo quocum-
que me vertebam, semper inevitabile mihi mortis periculum immi-
nebat. Tametsi quis melius novit expertusque est, hæc omnia,
Reverende pater, quam tu? cujus proh dolor! universa familia hu-
jus morbi atrocitate extincta est. Sed nimis longum esset sin-
gulas ejus anni calamitates prosequi, et insolitos morientium casus
enarrare cum quasi inita inter se societate et facta conjura-
tione bellum, pestilentia et terræmotus non jugiter infesta-
rent, exanimarentque? Tantum, novissime dicam, jam cimete-
ria omnia quotquot erant in civitate adeo defunctorum corpo-
ribus aliis super alia acervatim congestis repleta, adeoque u-
bique effossa, excavataque fuisse ut vix ullus amplius in iis
sepeliendi locus inveniretur. Quamobrem ærumnosa civitas necdum
etiam de hoc malo libera, et quod miserrimum est, exhausta
incolis defensoribusque orbata, quæ ante obsidenti, oppugnantique

1511 hosti tam fortiter restiterat; Germano exercitu adveniente undecimo

I Tedeschi entrano in Cividale e Kalendas Octobres deditionem facere coacta est, paruitque Maximi-

liano usque ad quartum idus Novembres, quo die abeuntibus Germanis

I Tedeschi abbandonano Cividale. et validissimo Venetorum exercitu veniente ad pristinum imperium

Virtù di condotti dove [illegible] rediit, duraruntque tamen etiam num omnia supradicta mala usque

ad sequentem annum, quo tamen vix ex ijs pestilentia ante exitum

Fine della peste. Januarij cessante; frumenti usque ad messem, et vini usque ad vindemiam

Carestia. ingens caritas fuit.

Finis.

Vir
Cond
Dox

10

V.

= Antonius Bellonus Not. Memoria historica de Turrianis nuper obrutis rusticorum populique tumultui Anno 1511 et aliae memoriae usque ad annum 1552.

= Sebastianus Decius Not. Notitia de clade Utinensi et de terremotu Anno 1511.

= Robertus de Latisana Not. Notę de terremotu, bello, de clade et de incendio Castri Utini An. 1509. 1511 et 1512 et alię memorię historię patrię usque ad annum 1532.

= Quattro sonetti di Anonimo sulla morte di Antonio Savorgnano avvenuta li 27 Maggio 1512 a Villaco.

= Bellonus Antonius Not. Inscriptiones tres.

De Clade Turriana.

De Turrianis nuper obrutis, Rusticorum, Populique Tumultu, quecumque sciam, ego Antonius Bellonus Utinensium Libellio tam breviter subjiciam, quam fideliter, ne forte rei tante notitiam a Posteris desiderari contingat.

Anno Salutis 1511. Die Mercurij 26 Februarij Antonius Savorgnanus multis cum Civibus, et Popularibus in Aula Castri Utini ad Aloisium Gradenicum Patrie hujus Forijulij Locumtenentem Orationem habuit, qua justam omnibus [illegible] dispositionem in primis laudavit; deinde ut Turriani facerent Militesque a se missos, quos ad numerum 80 egregie armatos ab eis prestari honestatem, et consuetudinem servari indicabat, perpendere vehementer hortatus est [illegible] ut Rusticorum collectio, que sponte sua ab hac Civitate non procul convenerat, et magis atque magis in dies increscebat, antequam dissolveretur; aliter brevi eventurum aliquod scandalum, et quidem maximum predicebat. Se enim cum paulo ante Marani esset, convenisse famulos suos, solitis gratia Venetias proficisci, † hominemque Ser.mi Dominij concivem tum semper paratissimum habuisse ad pacem et animorum conjunctionem, quam ipse Locumtenens mirum in modum expetere videbatur propter executionem Litterarum Dominij, ut omnis tolleretur seditio inter Savorgnanos et Turrianos, dicebat, se nunquam [illegible] cum Aloysio, [illegible] quoris studiosissimo, et pacis, cujus ipse Antonius amator est [illegible] cum Patre suo, [illegible] sepius initam ab ipsis Turrianis ruptam et nunquam servatam fuisse: propter quod precibus instabat, ut facultas accedendi ad pedes Dominij, antequam aliud fieret, sibi non negaretur; se enim propediem reversurum pollicebatur, et statim effecturum quidquid prefatum Dominium imperasset. Verum Locumtenens veritus ne de aliquo notaretur, si Antonio quare infestam potestatem faceret Venetias abeundi quia voluntatem Dominij per Litteras sibi traditas exequi

Si è tratto questo squarcio in parte. Si lasciò poi in copia fatta coll' † autografo che si trova presso l'Archivio Notarile di Udine dall' Ab. Professor Giuseppe Bianchi.

(indicabat)

† et vitam suis, de qua nunc agi constabat ad obeunda quecumque negotia, statum, honoremque Ser.mi Dominij ubi

[illegible]

distulisset, mandavit omnino pacem fieri, dum diceret ipsum Antonium a Dominico fronte longe hilariori, eodemque jucundiori accipiendum amplectendumque esse, animis hic primis utrinque conjunctis, quam simultate odioque ferventibus; in quam sententiam Nicolaus Joannes de Casalibus Cantorem, ac Mizzardus de Fontebono suis locutis optimi una cum aliis paucis studiosis de se vere professi sunt. Aloysius autem Turrianus, et nonnulli partes ejus sequentes haud ita multo post eo loco applicuere, quos secreto in cubiculo Locumtenens aliquandiu locutus est; cum eo persuadente, admonente, et jubente, ipse Antonius, et Aloysius capita scilicet factionum earum, quae subesse ferebantur, conjunctis dextris, et osculis mutuis in cubiculo, quod prospicit Septentrionem versus, pacem vicissim tunc fecisse dicuntur. At sequenti die non multum post Sacerdotis Communionem in sacrificio cui Locumtenens, multique Nobiles intererant, Populus Utinensis tumultus [illegible] armis ad portas cucurrit, quod nuntiatum esset hostes capiendae diripiendaeque [illegible] causa propinquius advenire. Quibus Antonius, ut est diligentissimus, inire firmare cum paucis occurrerat; unde tanta apud Populares et Rusticos currit suspicio, quod Turriani in urbem hostes introducere conati fuissent, ut Aloysium, ejusque studiosos, vulgo rebelles, hostesque domesticos appellare, et non ita multo post fortunis simul, ac vita privare non dubitaverint. Hora erat meridiana, quod facto repente impetu oppugnare Turrianas aedes, gemmis, et auro [illegible] ad earum muros et propugnacula, cum vidi Antonium e castro Equitem descendere. Hi qui in Praesidio erant acriter eos defendentibus tandem, nonnullis excussis gladiis, et tormentis in portam, alteraque igne supposito ipsas vi capiunt, diripiunt, et incendunt, Locumtenente furorem tamen avertere frustra conante. Fama est captum fuisse [illegible] cum ingenti Thesauro e quodam fornice subterraneo effossum in aedes aliena[s]

Nella copia Bianchi: diligentissimus, ostiis cum paucis etc.

[illegible]

Copia Bianchi: in aedes alienas [illegible] delatam

[illegible] datam fuisse. Alias item domos ad numerum 22 eo die hic
ultimi direptas fuisse constat, illorum videlicet qui Turrim sedtam
[illegible], et ex eis quasdam igne consumptas, ipsumque Aloysium, et
[illegible] fratres, [illegible] eorum Nepotem, Thesaum et Federicum
[illegible], et Saldonerium, Joannem Leonardum Fratriatem
[illegible] ~~[illegible]~~ recatos: [illegible] quoque Ardonium
[illegible] inter Rusticorum cohortes.[2] Joannes [illegible] fuerant
a depredatione vix eripere potuisse, verumtamen Martino
Petroque Ardoniano contiguas ædes insolenti magnaque illata fuisset
incommoda. Quin etiam Rusticos quosdam ipsi Locumtenenti damna
quas inferebant deponi sub gravissimis pœnis praecipisset impune non
[illegible] paruisse. Non improbassem ex his aliquos tunc furca suspendi,
ut metu supplicii, quod ceteris [illegible] propositum cernerent, iniurias
abstinerent, tumultus si modo in tanto tumultu id fieri sine discrimine
[illegible] potuisset,[3] quem paulum adfuerit, quia Rizzardus ipse Vir singularis
doctrina, fide, et probitate conspicuus [illegible] tempore bonis spoliarentur.
Furor namque et insana furandi libido, usque adeo animis insederat, ut [illegible]
tantorum virorum auctoritas in huiusmodi rerum perturbatione pro nihilo haberi,
supremaque omnis potestas et imperium residere apud populares, et Rusticos videretur.
Adde, quod sub potentia domandi Rebelles multa Patriæ Castella ex improviso
depopulari, quaedam demoliri, quaedam vastare incendiis ausi sunt, [illegible] ea
tamen facilius irrumpentes licet capite certo seu Ductore carerent, a quibus
præda onusti exisse nequaquam [illegible] impedire possent. Postremo tantum impetum, et
furorem Theodorus Bongarsius repressit, qui per universam Patriam mis
[illegible] Locumtenente, et ab Andrea Lauretano [illegible] Capitibus Excell.mi
Decemviratus, qui Utinum quinta Martii pervenerat, non ante
reversus est, quam Rusticos ab armis recedere coegisset. De
rebellione vero certi habeo nihil, credi denim tamen ex sola vulgi

Et paucis diebus post Capti fuerunt Bartholomeum [illegible] [illegible] recatos [illegible] [illegible]

(2) II [illegible] prope autem domus Francisci [illegible] et Martini [illegible] quarum janua [illegible] frangi cepta fuerant etc. etc.

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]

(3) [illegible] [illegible] bonis [illegible] [illegible] [illegible] paulum [illegible] quia Rizzar[illegible] etc.

Dalla copia Brianchi di ce: quia Ricardus Ricardus ipse vir et

suspicione tantam cædem, et calamitatem originem habuisse. Utrum
vero legitime electa auctaque fuerit talis suspicio, propter quam tanta
fieret cædes, et depredatio ipsorum Locumtenentis, Capitisque cura, in
quisitione et prudentia Ill.mi Domini judicium expectatur. Illud
non omiserim quod Antonius Augustinus Partistagnus et Filius, Franciscus Cer
gnen, Jo. Baptista hanganem Candidum, qui primum locum apud Aloysium tenebat
et ipsi Antonio etiam rebus omnibus adversis consulerant, non pius, (ut audi)
in Domum excepit, et consolatus est, quam pie admodum, et liberaliter
muneribus iuvit. Ipse, qui paulo ante pacem inierat, ut eos
omnes in gratiam,(1) nec minus cum gratiam recepit,(1) quod in gratiam. Sed
omnia pro meliori dicta vulgo, civiles tulisset dissensiones, quas ipsa pace inita
sedari videbantur, praedictorum interitu, radicitus sublatas, quæ nun
quam renascantur.

(1) Moria Bianchi: ut eos omnes in gratiam reciperet, nec minus eum gratia reciperit quam in gratiam. Sed omnia etc.

Superest ut Christi misericordia, ejusque Matris Mariæ Virginis Beatissimæ Marci Evangelistæ meritis pax omnibus cito contingat, per inde foris, ac domi ut justitia omni deposita capiamus omnes Spiritum salutarem, quam ætas omnis non desistat mirari inter universos Christianos tandiu solidam permanere.

Utini Die 12 Martij 1511.

Antonius Bellonus Notarius Utinensis
manu propria

Memoria del Notajo Sebastiano Decio:

1511

Casus horrendus eventus in Terra Utini scribendus est, ut perpetua sit 1511.
memoria, et correctio curantibus ejus. Existente jamdudum maxima inimicitia inter Domum, et Familiam Savorgnanam ex una, ac Domum et Familiam Turrianorum, et plures alias familias cohaerentium ex alia, et cum conducti fuissent in hanc Civitatem per illos Turrianos, et cohaerentes pedites ad numerum 25, videlicet omnes viri ad praelium equidem strenui, et quamplures Rustici; unde Mag.cus et Generosus Vir Doctor Antonius Savorgnanus Patricius Venetus habita notitia de hujusmodi Peditibus, et Rusticis, licet nihil penitus timeret adivit Mag.cum ac Excell.mum Dnum Aloysium Gradenigum dignitate Locumtenentem Patriae Forijulii in Castro Utinensi, tenentem die Mercurii 26. Februarii 1511 associatus Deganis, et cum pluribus Probis Viribus hujus Civitatis curantibus, et desideratissimis quietam imponi hujusmodi detractionibus, et pacem fieri inter ipsos una cum ejusdem ~~Consortibus~~ et " Consociis ipsa optime intellecta, ne in hac civitate aliquis sequeretur error. Ubi facta expositione de praemissis per eundem Dnum Antonium una cum ejusdem ~~Consortibus~~ aequis, et ipsa optime intellecta, idem Mag.cus Dnus Locumtenens vocari, et ad se proficisci fecit Spect.em Dnum Aloysium Turrianum Monachum, Spect.i Dno Theseo Colloreto Doctore, Nob.i Spect.i Francisco de Cergneu, et Spect.i Sebastiano de ~~[illegible]~~ [illegible], et aliis cohaerentibus, et facto aliquali sermone eis per Dnum Mag.cum, ipsis quietam imposuit, et tandem inter eos pacem conclusit, quibus peractis, recesserunt omnes. Mane autem sequentis diei dicti die 27 ejusdem Mensis Februarii 1511 Castra inimicorum Alamannorum non nimium procul a Civitate Utini accesserunt; illico suspitio in dicta Civitate Suspecta fuit, quod ipsa Castra accessissent dedita opera, et requisita

Avvenimenti in Udine successi in detto anno.

praedicti Turriani, et cohaerentes, faventes tractatus, et Rebelliones
Populus autem Civitatis sumptis armis
hujus Civitatis cum hostibus Alemannis, armis ad loca sua occurrebant
dubitantes, ne hostes ad moenia Civitatis accederent; hostes autem
recesserunt nulla facta demonstratione. Eadem die mane quidam
Latori reperte fuerunt quaedam litterae scriptae manu dicti Aloysii
Turriani diei proximi Februarij, et hora quarta Noctis datae Utini
directivae Dno Hieronimo et Consortibus Spilimbergi, in quibus inter
caetera scripserat haec verba praecise = Hodie fuit quasi conflictus
armorum inchoatus inter Nos, et illam Belluam Antonij Savorgna-
ni, quod oh utinam evenisset, profecto suppositos, et Viatores per-
misissemus. Censebatur, quod totus Populus Utini pro eo contra
[illegible] Nos insurgeret, nullus se commovit, et satisfactionem autem Mag.ci
[illegible] Dni Locumtenentis quam curatam per ipsum Antonium Savorgna-
num tenendumque conferimus, duraturam tamen paucis diebus.
Propterea persistite aequo animo, et parati ad omnem motum, expe-
ctando Nobis alia dicenda vobis praesentialibus litteris alteratis. = Eadem
die transeunte quodam famulo ejusdem Dni Antonij prope Portam
ejusdem Dni Aloysii armato spelto, et assistente Nicolao Turriano
Nepote dicti Dni Aloysii super Portam suae domus, et deludente:
tam actibus, quam verbis eundem famulum illac transeuntem, hominem
nempe strenuum, qui debassato spelto irruit contra ipsum Nico-
laum, et eum in femur vulneravit; quo vulnere recepto, et clau-
sa janua clamavit, ut omnes de ejus domo arma sumerent, et sumptis
armis parati persisterent. Unde ad ejus clamorem Spect.i Dni Isido-
rus et Aloysius fratres, Nicolaus eorum Nepos Turriani, Theseus Collore-
tanus Doctor, Franciscus de Cergneu, Sebastianus de ~~[illegible]~~, Jo: Leonardus
de la Frattina, Appollonius de Gorzo, Trojanus et Jo: Franciscus

de Perseto, et Cecetus de Forti Stegno, omnes ~~nobilium~~ Nobiles Cives Utinen-
ses una cum peditibus ad numerum 28 omnibus computatis, sumptis
armis tam personarum, quam manuum, et Galeis, et clausis januis
undique se fortes fecerunt in eorum domo. Ecce quamplures Rustici ad
numerum 300, vel existentes in Terra Utini vocati per eundem famu-
lum Dni Antonij ceperunt pugnare domum Turrianam, in qua
maxima fiebat defensio per existentes in ea, et non valentes dicti Rustici
eam aquirere, ignem imposuerunt januis clausis, et Categorias S.ti Marci
magnas ad numerum quinque boiarum cum pulvere, ballotis, et muni-
tione S.ti Marci existente Utini in Castro violenter, et invito eodem
Dno Locumtenente duxerunt, et eas dixerunt, et exoneraverunt
in ipsam Domum Turrianam facientes penetrationes parietibus ip-
sius domus, quibus visis dicti Turriani, et Socij, dimissis armis, et ~~...~~ et tota [illegible]
~~...~~ huc et illuc dilurmentes supra tegulas domorum
vicinarum sese absconderunt. Paulo post ipse Famulus, et alij
famuli dicti Dni Antonij, postergata omni reverentia debita ejusdem
Dni Antonij, et ipso invito quaerentes invenerunt eundem Dnum Ali-
dorum absconditum sub quodam tecto, ipsum ~~...~~ crudeliter vulneraverunt
pluribusque vulneribus, quibus in crastinum decessit, invenerunt que
eundem Dnum Aloysium et in quadam Domo interfecerunt, et illi-
co supra Stratam pede tenus ... traxerunt, vociferantes:
Dica proditori, et ibidem dimiserunt nudum: Inveneruntque
Federicum Colloretanum, Argentinum de Gorgo, eosque ... inveni-
verunt; facto autem vespere, hora tertia noctis circa, ... collecto
loco ubi infrascripti erant absconditi adiverunt patronum domus, et
ipsum admonuerunt, ut sibi daret ipsos absconditos, idest
Teseum Colloretanum, et Nicolaum Turrianum, et Jo. Leonardum
de Cattina, aliter ipsum interficerent et domum suam

deprederent, qui quidem patronus sic monitus, ac timens manus
ipsorum Carnificum eadem sanguinatas, eos sibi tradidit. Quos
illico autem super stratas duobus trucidaverunt, intellectoque D. Sol
donerium de Soldoneriis paululum valeratum, ~~[illegible]~~ e domo sua
ad Conventum S.ti Francisci interioris occurrerunt, et ipsum super
stratam publicam inventum crudelissime (1) trucidaverunt, non obstan
tibus precibus, et luctibus pulcherrimae ejus filiae. Nobilis. Jacomutti
num vero Nob. Dnus Bapta de Bartolinis uxoris Socer, et adherenti
bus ipsius Dni Aloysij, depositis vestibus legalibus (2) et non alijs
vestibus Carbonarij [illegible] de Griso, et fame impulsus recedendo, cogni
tus et captus fuit per quosdam Rusticos, intellectoque de ejus captione
et receptione famuli ipsius Dni Antonij [illegible] eodem mense
~~[illegible]~~ concurrerunt, et ipsum sic captum, et manibus ligatum, ei
collum obtruncaverunt, et nudum permiserunt [illegible]
Itaque trucidati fuerunt novem, et alij famuli ad numerum
19 computatis tamen dictis Nobilibus; plures autem, [illegible] spoliti
et non inventi, evaserunt; fuerunt et depredatae Domus 29 ultra
concrematam Domum Savriana, in qua (ut dicunt) repertus fuit The
saurus unus subterraneus (1), concremataque fuit domus Dni Jaco
bi de Castello, depredationes autem Domorum [illegible]
fuerunt ultra 25000. in Provincia Forijulij, eisdem diebus
fuerunt factae maxima monopolia et sectae Rusticorum, qui insecuti
fuerunt plures Nobiles Castellanos dicentes, eos esse Rebelles; concrema
runtque Castra Spilimbergi, et ~~[illegible]~~ [illegible], depredaruntque dicta Castra ple
na divitijs, fuerunt plures ipsorum Rusticorum occisi; non poterant
quietari, nec ~~[illegible]~~ metus Turcarum eos extra loca expelli, in quae ingredie
bantur etiam factis depredationibus. Oh ~~[illegible]~~ Gens crudelissima

(1) crudeliter

(2) Togalibus

[illegible]

(1) [illegible]

#

[illegible]

Tandem fuit expeditus, ut Mag.cus D.nus Andreas Lauredanus
Patritius Venetus unus ex Capitibus Excelsi Consilij X.rum Utinum accederet,
qui ibidem, et in Patria quietem circa monopolium ipsorum Rusticorum
imponeret, prout imposuit. Et facta commoratione propter ea per
aliquos dies, discessit, et Venetias se contulit, quo voluntarie plures
inculpati de tractatibus, et rebellionibus sese contulerunt.

Non completo adhuc mense post prædicta perpetrata, videlicet
Die 26. Martij 1511, hora 20 1/2 supervenit quidam magnus Terræ
motus in tota Patria, et in longinquis partibus Italiæ, et Alemaniæ
ita quod maxime intremuit Terra, et fecit maximas quassationes ædi-
ficiorum, et ruinas; ~~cecidit~~ corruit pars Castri Utini, et aperturas ple-
rimas in Castro rettorate, ac domibus Terræ Utini; Sub ruinas Castri reman-
serunt tantummodo duo Mulieres ancillæ mortuæ; tunc existerant in
Castro ipso Mag.cus D.nus Locumtenens, D.nus Bonfilius de Bonfi-
lijs Vicarius suus Pisanus cum ejus familia, et quasi suum com-
pletum habuerunt; omnes aufugerunt gratia Dei; In Terra, et Civitate
Utini reperiuntur quinque Putei profundissimi, qui (ut dicitur)
sunt proficui contra Terremotus, unus qui vocatur Puteus S.ti Johannis,
et non procul ab Ecclesia majori Terræ Utini, tabulis coopertus, habens fissu-
ras; quidam volens in eo prospicere per fissuras sentiit pessimum
fetorem ex eo exire, hoc palam dixit; plures autem gustato
fetore, illo ejecto operimento prospicientes viderunt tria cadavera
supra aquam stare, et illico D.nus Locumtenens, habita notitia
de hujusmodi re, funibus in eum mittere fecit unum, qui ipsa tria
cadavera extraxit; Unum quorum erat Mulieris nullum habens
vulnus, et duo erant masculorum, quæ vulnera habebant pluribus locis;
fuit cognita mulier illa, quæ appellabatur Maria de Pinzano, alias
Ancilla D.ni Petri Urbani de Castello, alia vero duo cadavera

dicebantur esse [duorum] famulorum ejusdem Dni Antonii Savorgnani, qui (ut confabantur) fuerant interfecti propter praedationes, de quibus inter eos erat discordia, et ne amplius viderentur, fuerant eorum cadavera ejecta in ipsum puteum. In Patria Forojulii propter eundem Terremotum, maxima fuerunt damna, et praecipue Glemone, cujus corruerunt saltem de quatuor partibus tres, et in ruinis saltem fuerunt reperta plura cadavera; Tolminus jurisdictio Cividalis superiori anno captus per hostes Alemannos, funditus corruit, et in ejus ruinis perierunt plures Pedites Boemiae custodientes nomine Sacrae Regiae Majestatis Romanae Castrum illum, solus Capitaneus in eo existens evasit. Cividali corruerunt aliquae domus, et in ruinis perierunt decem personae; In Goritia, et Cormone fuerunt parvae ruinae. In Castro vocato Löch loco Alemanniae, omnia aedificia, et Ecclesiae corruerunt, excepta Ecclesia S.ti Marci, in qua pro devotione magna fit concursio gentium tam ex propinquis, quam ex longinquis partibus Alemanniae;

111

(marginal note: Jam MSS cavavit il Castro vocato Loch Alemanniae etc.)

quae omnia evenerunt existente Locumtenente Dignissimo Patriae Forijulii, Magn.co et Excell.mo Dno Alosio Grodenigo pro Ill.mo Duali Dominio Venetiarum, cujus introitus Civitatis Utini fuit die 1.a Januarij 1511, et satis infelix, quia ipso expectante ingredi in Civitatem Utini, quidam Burgensis pro laetitiis faciendis paravit quasdam Arteregerias in Arcem Portae Grazzani, per eum exonerandas in ejus ingressu, ad quem Dnum Locumtenentem associandum plures Burgenses Utini extra Civitatem pluribus gaudiis profecti fuerunt, et ipsis revertentibus, et associantibus praefatum Dnum Locumtenentem, quo perveniente prope Arcem, ut supra, associatum, idem Burgensis Artegerias paratas ex parte exoneravit, ut tonitrua in signum laetitiae fierent, in quarum Artegeriarum exoneratione, quaedam ex ipsis crepuerunt spargendo fragmenta hac et illac, quibus fragmentis plures personae ex societate Locumtenentis fuerunt tactae, et vulneratae, ex quibus tactis, et vulneribus saltem octo personae decesserunt, duo

(marginal note: Luigi Gradenigo L. T. entra in Udine il I Gennajo 1511. (infelicitato))

(marginal note: vid 1511 B. Dna ne Dalesperunt.)

autem ibidem deceperunt, alii vero [illegible] evaserunt.

Sebastianus Decius Vicarius.

(transcripta ex codice chartaceo posseßo Prof. Jac. Pirona, multis erroribus deturpatus, quos corrigendi [illegible] potuerim.)

J. Zeppi Die 10 Junij 1853.

Memoria estratta dal Protocollo del Not.jo Roberto da Latisana
esistente nell' Archivio Notarile di Udine.

(Bene il Liberale [illegible] [illegible]) 1511 infra) 25 Marzo et seq. terremoti in Friuli:

Nota quod die Mercurii 26 Martij 1511 in meridie xii hora xx [illegible] terremotus fuit in hac Terra Utini [illegible] [illegible] [illegible] tremebus qui in [illegible] ruinavit Castellum [illegible] [illegible] [illegible] non potuit [illegible] [illegible] ad Logiam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Sancti Joannis Baptiste, et [illegible] [illegible] domus, et fuit [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] spatium [illegible] [illegible], et [illegible] [illegible] [illegible], communi omnium opinione tota edificia corruissent que valde conquassata fuerunt. A[illegible] nemo hominum non fuit [illegible], [illegible] Terremotus et propter dictum motum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] stare pedibus propter [illegible] [illegible] et [illegible]. Ego Rubertus tunc me reperi in Logia palatii simul cum [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] logiis moveri sub pedibus et parietes et solaria palatii videbantur cadere, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] propter contiguam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et ita credebamus; [illegible] [illegible] ibi dixerim [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

post dictum terre motum fuit ordinata et facta solemnis processio
per loca consueta, et successive per tres dies.

Item et nocte sequenti fuit quater terremotus tamen parum duravit
et non ruinavit aliqua edificia in hac terra Utini.

1511. 27 Marzo di notte. Item similiter etiam secunda nocte sequenti fuit terremotus.

1511. 28 Marzo. Item die Veneris 28 ejusdem mensis hora vigesima fuit satis magnus
terremotus, tamen parum duravit.

1511. I Aprile. Item die Martis primo Aprilis hora secunda noctis fuit magnus terremotus,
tamen parum duravit.

La Notte. Item eadem nocte hora sexta vel circa et in crepusculo diei, et ea
nocte quamplures persone ob timorem reliquerunt proprias habitationes
et iverunt in vias domunculas que non erant in periculo.

Item nota quod superius tus primus terremotus qui fuit die 26 Martii
ruinavit in Civitate Austrie, et fortes domos 28. In Glemona in ci.. bus
res et multa edificia. In Venzono et in Castellis hujus Patrie quamplures Tur=
per diversa loca Patrie precipua fuerunt.

Item et Venetijs fuit dictus terremotus qui similiter ruinavit plura
edificia.

Item deinde fuit etiam pluries terremotus.

1511. 25 Giugno Nota quod die Mercurii 25 Junij 1511 parum ante horam quintam noctis
videlicet per dimidium hore ante fuit magnus terremotus celo sereno pro majori
parte qui duravit per spacium unius credo vel circa. Sunt enim nonnulli qui
affirmant eadem nocte ter sensisse terremotum.

Item nocte sequenti parum ante tertiam horam fuit terremotus qui
ruinavit partem muri Castellani Castelli Utini.

./.

Item parum post fuit etiam.

Item parum ante nonam horam.

Item parum post decimam horam diei XXVI tamen parum [illegible]. 1511 26 Giugno

Sumus in presentiarum nos Utinenses in maxima [illegible] constituti. Scorreria di Tedeschi in Friuli.
A memoria hominum citra non fuimus in tot et tantis erumnis. Nam parum
extra Urbem habemus hostes qui continue depredantur, cremant villas et
capiunt homines, eisque imponunt taleas et eos pessime tractant. Nullus
profecto videret crudelitatem quam hostes utentur, et presertim Rustici
Cormonenses et Boemi et Croatini degentes in Goritia et Cormono. Verum
die Sabbati 21 presentis mensis Junii, cum prefati milites et Rustici partim
[illegible] [illegible] [illegible] noctumo tempore ad villas 1511 21 Giugno
Jushani et [illegible] et ad alias villas et arripuissent multa animalia
grossa et minuta, et totum [illegible] ville Jushani et cum nostri
milites prescivissent dictos hostes iuisse ad faciendas depredationes, [illegible]
runt eos prope villas Manzani et Manzinelli et cum [illegible] [illegible]
vissent ducentes animalia et homines, fuerunt omnes preter [illegible]
viginti occisi et capti, videlicet Quadringenti et ultra trucidati et centum
et duo capti, et postea fuerunt omnes a nostris spoliati et nudi relicti
et die sequenti fuerunt sepulti ad evitandam infectionem [illegible]
[illegible] aeris. Et certe si non fuissent trucidati et capti, [illegible], maxima
[illegible] et incommoda [illegible] [illegible] nullas et nullas [illegible] [illegible] incenderunt,
et homines in magno numero [illegible] in captivitatem ut notorium est, ~~[illegible]~~
[illegible] villa fuerunt a nostris concremata et [illegible] villa ultra Goritiam.

In hac autem Urbe Utinensi [illegible] magnus [illegible] pestis [illegible] Peste e Care-
[illegible] usque diem ultra trecenti [illegible]. [illegible] [illegible] stia in Udine.
[illegible] sunt [illegible], et nullus laborat [illegible], [illegible] omnes [illegible]

in domo clausi ei [struck] incipiam et multa incomoda patiuntur. Deus nos adjuvet.

Nota quod per totum mensem Decembris proxime anni defuncti fuerunt ex morbo pestis communi opinione circiter sex millia. A memoria hominum citra non fuit tam crudelis morbus, et etiam tam magna penuria rerum.

11.

De clade et depopulatione facta in Terra Utini.

Strage del Giovedì Grasso. 24 Febbr. 1511.

Die Jovis qui vulgo dicitur la Zobia Grassa que fuit 27 mensis February 1511 Indictione XIV cum nobilis Dominus Aloysius de la Turre civis Utinensis caput contrarie factionis et in sequaces bene octuaginta stipendiarios.

Nomina trucidatorum in Terra Utini: et primo

D. Aloisius de la Turre

D. Thoreus de la Turre eius frater.

D. Nicolaus de la Turre eorum nepos.

D. Theseus de Colloreto

Ser Federicus de Colloreto

Ser Soldonerius de Soldoneriis.

Ser Johannes Leonardus de la Frattina.

Ser Apollonius Giorgii de Vicetia

Ser Baptista de Bertolinis et nonnulli famuli prefatorum de la Turre.

Item domus XXII direpte et alique et eius combuste.

Robertus de Lodisana not. in suis protocollis.

Nota quod die lunę 26 Januarij 1512 parum post sextam horam noctis crematum fuit Castellum Utini et, cum in omnium opinione dicatur quod stipendiarij qui in eo degebant, dedita opera, illud incendissent, quia eo die summo mane discesserant ex eo quod non fuisset eis de eorum stipendio satisfactum. Duravit enim ipsum incendium per duos dies et duas noctes et ultra, et nullo modo potuit superari propter ingentem ignem et flammam. | 1512 26 Gennajo. Incendio del Castello di Udine. (Per il seggio ... d'Ahesse ... incendio ... del 1483 ... il Castello.)

Nota quod die lunę 12 Aprilis, venerunt litterę Ducales significantes inducias seu treugas initas inter Cęsaream Majestatem ex una et Illustrissimum Ducale Dominium Venetiarum parte ex altera, duraturas per totum mensem Januarij proxime futuri, et die Veneris 16 ejusdem mensis, Stipendiarij Capitanei Goricię et sui subditi tam equestres quam pedestres ad numerum centum vel circa venerunt usque prope Terram Utini et non obstantibus prędictis treugis abstulerunt et abduxerunt tria armenta dictę terrę Utini, videlicet burgorum Aquilegię, portę Ronchi et Praticelli et armenta duarum villarum vicinarum prędictę Terrę Utini, videlicet Paderni et Adegliaci, et nostri milites cum Magnifico D. Johanne Victuri provisore insequuti fuerunt prędictos incursores qui erant Croatij, Boemi, Alemani et Italici, et ab ipsis hostibus fuerunt fugati et partim eorum vulnerati et capti, culpa et defectu Stradiotarum nostrorum qui arripuerunt fugam. | 1512. 12 aprile. Si pubblica la tregua coll'Imperatore. 16 aprile. Gl'Imperiali predano gl'armenti di tre borghi d'Udine e fugano le genti Venete.

Nota quod die Dominico 22 Maij 1513 in hac Civitate Utinensi publicata fuit pax et liga seu confederatio facta inter Christianissimum Regem Francorum D. Lodovicum XII ex una et Illustrissimum Ducale Dominium nostrum Venetiarum ex alia, perpetuo duratura, et fuit facta solemnis processio et in pluribus locis hujus urbis facta fuerunt fallodia de more etc. inter quas partes duravit bellum per annos quatuor continuos et ultra. | 1513 22 Maggio. Si pubblica in Udine la Lega e pace tra la Signoria e il Re di Francia, con feste ecc.

Novi nihil hic est, nisi quod Castri pars, quę quassa terremotu superfuerat, vi ventorum hodie disjecta cum Divi Marci vexillo, quod prospiciebatur ex alta specula, visa multis fuit malum omen portendere. | 1514 30 Settembre. Per i venti cade una parte del Castello di Udine.

1517. Nota quod die Jovis II° Aprilis 1517, Indictione V. in Ecclesia S. Mariæ de Castro Utini fuit celebrata Missa solemnis et facta processio etc. et facta dicta solemnitate eggestum fuit fundamentum Castelli Terræ Utini præsente populo Utinensi et clero; ita procurante Magnifico ~~et Clarissimo~~ D. Jacobo Cornelio pro Illustrissimo et Excellentissimo D. D. nostro Venetiarum et Patriæ Forjulij Locumtenente dignissimo, qui primum lapidem manu propria fundavit, ubi positum fuit insigne sive arma familiæ eiusdem videlicet in uno lapide insculpto posito millesimo et die ac nomine et cognomine præfati D. Jacobi Cornely.

[margin:] si gettarono le fondamenta del castello di Udine.

1524
30 ottobre

Nota quod die Lunæ ultimo mensis Octobris 1524 Reverendissimus in Christo Pater et D. D. Marinus Grimanus S. Aquilejensis Ecclesiæ Patriarcha ingressus fuit in hanc urbem cum magno comitatu et cum magna pompa et cum eo venerunt quatuor aut quinque Episcopi et multi prelati. Item tres Magnifici Procuratores S. Marci cum vestibus sericeis et ... bus auro contextis etc.

[margin:] Ingresso in Udine del Patr. d'Aquil. Marino Grimani.

Item die immediate sequenti videlicet die festivitatis Omnium Sanctorum idem Rev.mus D. Patriarcha celebravit suam primam Missam in Pontificalibus in Foro novo astante maxima hominum numero occupantium totum forum novum et fenestras ... et baltrescas.

Item dictus D. Patriarcha duxit ... multos cantores et tibicines.

Item habuit oratores ascendentes ad summam ducatorum 200 et ultra, quos ipse D. Patriarcha elargitus fuit fabricæ Ecclesiæ majoris Utini.

Item eodem die fuit jubileum culpæ et pœnæ concessum a Summo Pontifice

Item ~~die sequenti~~ videlicet die mortuorum, post celebrationem Officiorum in Ecclesia majori Utini, Rdus D. Johannes de Latisana filius mei

Roberti notarij, juris utriusque doctor, Canonicus Aquilejensis, nomine vero
d. Capituli Aquilejensis in conspectu praefati Rmi Dni Patriarchae et ejus
superum et Praelatorum ac Patriciorum Venetorum magna ac [illegible]
rorum et doctissimorum et populi Utinensis, recitavit elegantis=
simam Orationem quam ipse composuit in laudem ipsius Rmi Dni
Patriarchae etc.

Item de Dominica VI ejusdem mensis Novembris in eadem ecclesia et
in conspectu ut supra, Excellens artium et legum Doctor ac Grammatices
et [illegible] Oratoriae Professor D. Gregorius Amaseus de Utino, nomine
[illegible] communitatis Utinensis, recitavit longam Orationem.
Privatim autem fuerunt recitatae et aliae Orationes.

Nota quod die Jovis 24 mensis Octobris D. Carolus quintus Imperator
veniens ex Vienna fecit transitum [illegible] et [illegible] 1532. 28. 8bre.
num et die sequenti [illegible] ubi moratus fuit per [illegible] et postea [illegible] fuit Carlo V Imp.
Sacilum et Caniparn. [illegible] Imperator habebat [illegible] in Friuli
sexaginta millium equitum et peditum diversarum nationum.

1509.

Nota quod die Mercurij, primo mensis Augusti 1509, cum Civitas Austriae
ab Allemannis et alijs gentibus barbaris oppugnaretur cum magnis bombardis 1509. 1 Agosto.
sine tormentis et alijs armorum generibus, Magnificus D. Johannes Pau- Attacco a Cividale.
lus Gradonicus Patriae Provisor Generalis volens succurrere Civitatensibus
equitavit cum armigeris et cum magna comitiva civium Utinensium,
qui fuerunt ab hostibus fugati et multi ex nostris civibus Utinensibus
trucidati et capti et Provisor praefatus fuit vulneratus in collo et ejectus
ex equo, et parum abfuit quin fuisset captus ab hostibus, et omnes
Stradiotae et armigeri et nostri cives a villa Ramanzachi et ultra

cum maxima confusione accurrerunt ad Terram Utini, et hostes eos insequuti fuerunt usque ad anconam sive statuam quæ parum distat a porta Civitatis. Et Stradioti fuerunt causa hujus occisionis et captivationis nostrorum civium, qui si non aufugissent, hostes procul dubio fuissent fugati et trucidati saltem pro majori parte. Qui vero hostes quum fuissent victores, iverunt ad oppugnandum Civitatum, et tera die illum oppugnaverunt et continuaverunt oppugnationem ipsam usque ad secundam horam noctis, in qua oppugnatione quingenti et ultra ex hostibus fuerunt occisi et bene mille vulnerati, propter quod ea nocte discesserunt et ceperunt iter versus Cormonum et demum applicuerunt Goriciam, qui multas villas hujus Patriæ incendiaverunt et multos ex nostris compatriotis et civibus duxerunt in captivitate, qui postea pro majori parte cum pecuniis fuerunt liberati: et quidam ex illis nominatus Bertossus filius Michaelis Decani de Pesigliano Prati cum ducatis quadringentis se liberavit, cui imposita fuit talea in tanta summa, quia hostes habuerunt notitiam, quod dictus Michael erat valde dives. Ex civibus vero Civitatensibus in oppugnatione predicta fuerunt occisi circiter tresdecim et viginti vulnerati:

Nota quod prius hostes venerunt usque prope Terram Utini ad numerum octo millium vel circa, sed non ausi fuerunt oppugnare, et nos non timebamus eos, immo desiderabamus quod dimicaretur.

Fine delle note storiche del
Notajo Udinese Roberto Da Latisana

Note desunte da Breviario manoscritto della Bibl. Arcivescovile di Udine

1522. Terremoto e neve — 1522. 1 augusti fuerunt terremotus et iterum vidi nivem supra omnes montes et colles et hoc signum apparuit propter afflictionem populi:

1524 Terremoto — 1524. Die Natali, nascente luna fuit terremotus.

1525 Terremoto — 1525. Die dominica 19 februarij fuit terremotus vehementissimus et fuit signum magnum de captione Regis Galliæ qui tunc temporis obsidebat Civitatem Papiæ et tamen fuit captus ab exercitu Imperatoris et fuit facta magna strages Gallorum et captivati multi Duces. — Adjuva populum tuum Domine de paganorum incursionibus.

Nota quod die Lunæ 26. Januarij 1512 paulo post tertiam horam noctis crematum fuit Castellum Utini, et communi omnium opinione creditur quod stipendiarij qui in eo degebant accensa opera illud incendissent qui ea die summo mane discesserant, eo quod non habuisset eis de eorum stipendio satisfactum. Duravit enim ipsum incendium per duos dies et duas noctes et ultra et ullo modo potuit reparari propter ingentem ignem et flammam.

1512. 26 Gennajo.

Incendio del Castello di Udine.

(riportato)

Fine delle note del Notajo Roberto in Latino

(di anonimo autore del Sec. XVI)

(+) Quattro Sonetti sulla morte di Antonio Savorgnano trascritti da MSS. favoritimi dall'Abate D. Luigi Budini di Udine.

I Sonetti sono copiati da autografo del Secolo passato, e in qualche luogo non lo seguì per colpa del copista o poca intelligenza dell'autore, che deve essere del principio del Secolo XVI.

I°

Non più l'ardito giovine Romano
Che contra il Re de' Toschi indarno mosse
L'acuto ferro, e un Cancellier percosse,
Onde di doglia poi arse la mano,
Ma il punitor dell'iniquo Savorgnano
Che del Sangue de' Nobili bagnosse
Tal colpo in lui al primo tratto scosse
Che fe' l'iniqua testa gir al piano.
O leggiadra vendetta, o destra altiera
Vendicatrice del Patricio Sangue,
Tempo non ruba mai tua fama intiera.
Giace ivi il scellerato corpo esangue,
E seco tradimento con la nera
Invidia, e con lui rapina langue.

(+) Antonio Savorgnano venne ucciso li 27 Maggio 1512 a Villacco, dove erasi rifuggiato, dai parenti di quei nobili ai quali l'anno precedente aveva fatto torre la vita.

II

Nova question giù nell'inferno è nata
Fra traditori e mancator di fede,
Nè che mai fosse simile si crede
Pel Savorgnan ch'ha fatto ivi sua entrata.
Ciascun tien ferma la sua stanza usata,
E ciascun vol porre innanzi agl'altri il piede
E esser secondo, che la prima sede
A Juda Iscariotth è destinata.
S'alcun racconta delle prese e morti
Che stato è causa, e de' assai dolori
Con gli suoi tradimenti e gli suoi torti,
Costui risponde; a' degni Signori
Rotto ho la fede, et a li miei Consorti,
E pien fui sempre sol i'in fine errori.

Vegliate o traditori,
Che se là giù potete farvi danni
Il Savorgnan vi vincerà d'inganni.

III

Antonio Savorgnan dall'Universo
Chiamato son, che da giovenil anni
Spesi il mio studio in tradimenti e inganni,
Misse discordie, e fui sempre perverso.
Il proprio padre da me è stato converso
In incendij, rapine, et altri danni
Omicidij, adulterij, oh quanti affanni
Per me son stati sofferti in ogni verso.

(Sarebbe meglio:
Il mio padre da me fu morto)
JV.

Chi per suo Dio mi tiene, io gli pagai
Di ribellion e frode e falsitate
Fin al presente ognor credando [illegible]

Passa il ben si può, ne le [illegible]
Mie [illegible] cesseran mai
Fin ~~che~~ il mondo sia in grande [illegible]tate
Mortali or riguardate
Dessa [illegible] per darmi nome eterno
L'aer, la terra, il mar, il cielo e l'inferno.

I [illegible] 31

II

Chi vuol con ferro augmentar suo stato
E ricco farsi con l'altrui rapine
Premio o presto, o quello a triste fine,
Et oue [illegible] gli ha [illegible]lato,
Ha di sua trista fine apparecchiato
Un vero specchio, in la nostra confine
Chi è causa sol di morte e di ruine,
Ragion vol che di morte sia straziato.
Al tempo nostro Antonio [illegible]
Gibellini scacciando a ferro, e foco
Mostrò d'esser bevar di sangue umano,
Ruinando il paese e ogni bel loco
Ch'era fundato in questo Julio piano
Dando morte a ciascun a poco a poco.
[illegible]
Chi giudica ciascun come a lui piace,
Fatto ha, che infra i nemici morto jace
Avremo dunque pace
Poichè ~~è~~ morto è colui che manteneva
I ladri, e tristi con sua tirannia

Fine

Lanzano [illegible] 1833. [illegible]

Tre Inscrizioni tratte dalle note del Notajo
Antonio Bellone
di Udine

I

Jacobus Cornelius
Magnifici Georgii Divi Marci Procuratoris Filius
Juliensium Praeses
Cujus Juventutem Ingenium Excedebat
Sedem Praetoriam
Terremotu Quondam Incendioque
Dejectam
Reddita Pace Domi et Foris
In Hanc Arcis Formam
A Fundamentis Restituendam
Curavit
MDXVII

II Jacobus Cornelius Imperatoribus
Venetis 1517 Jovis 1 Aprilis
Posuit primam lapidem hora
quintadecima. Bonis Avibus.

III Rarae Prudentiae Et Probitatis Adolescenti
Nicolao Bono
Qui Parentem Tandem Curarum Fluctus
Non Consilio Minus
Quam Solacio et Ope Juvare Solebat
Antonius Bonus Decemvir
Filio Dulcissimo P.

Tratte da MSS. del Co. Tranq. Caiselli
contenenti varii epigrami del
Bellone cavati dai di lui Ragesti
da Carlo Fabrizio Nob. Udinese.

(Dal Tomo 2. degli Annali della Città di Udine pag. 78 t.°)

Mattei Clapicei

Monumentum causâ siccitatis maximae

Anni 1540.

Quum me non lateat [illegible] humanarum æstimatione [illegible] felicitati [illegible], quotidieque [illegible] venerint [illegible] ut [illegible] dici contigit, [illegible], [illegible] rara et expetenda, sin mala, tamen [illegible], et [illegible] quia malorum praeteritorum secura commemoratio non nihil [illegible] habet, operae pretium mihi facturus esse videor, ut posterisque meis [illegible] gratum, [illegible] anni [illegible] quadragesimi supra millesimum quingentesimum, siccitatem insignem quam quanta maxime potero brevitate memoriae prodidero, qua post hominum memoriam nulla diutius, nulla gravius miseros mortales afflictavit, quum fame totus pene terrarum orbis, sed maxime Italia laboravit, [illegible] in [illegible] timuerit, de qua actum esset, nisi Domini Dei nostri clementia, qui non vult mortem peccatoris, sed magis ut convertatur et vivat, [illegible] sideribus, quae omnia veluti conspiratione facta [illegible] non [illegible] imperare potuisset. Non enim modo defecerunt aquae [illegible] ob [illegible] terrarum ardorem nativo humore [illegible] fluvios [illegible] omittam, Tiberim, Padum, Danubium et alia [illegible] celeberrima flumina, quae cum maris instar [illegible], hoc anno vadare citra periculum nemini non licuit, [illegible] de Natisone et Sontio nostrae regionis fluminibus faciam, [illegible] exsiccatis prius fontibus, puteis, stagnis, rivis, lacubusque [illegible] usque adeo exaruerunt, ut cisternarum nullus esset usus, pedibusque siccis [illegible]. Quibus malis oppressi unicum solatium, unicum perfugium habuimus Turrum, qui, ut [illegible] aliis [illegible] omnibus aquarum altitudine, ita aliarum ipsa perpetuitate nullo modo sunt comparanda: hoc enim nomine Turrus [illegible] hoc siccitatis tempore adeptus est gloriam, non secus atque amici qui [illegible] tempore destitutis aliorum ope amicis subveniunt. Quum enim [illegible] flumina decurrere desistent, omniaque arida, [illegible] videretur, solus Turrus praeter omnium opinionem statim perpetuoque manavit, hunc homines aquatum, huc potum caetera

[illegible] [illegible], in [illegible] incendio [illegible] [illegible], dum [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] aestu [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] exactitaeu
[illegible] [illegible] aqua in [illegible] [illegible] [illegible], et [illegible] ad
corporum [illegible] hauriretur. O fontem perpetuum! [illegible] memorandum [illegible]
[illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] posthac [illegible] [illegible] [illegible]
bit, [illegible] quae puteis omnibus, stagnis, fontibus, fluviis regionis nostrae
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] immemor [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] in tanta aquarum penuria brutis ani-
malibus fuisse [illegible], quum terra media aestate minus quam bruma, ver-
[illegible], [illegible] [illegible] malorum extremum bovesedaeu [illegible] fame
[illegible], [illegible] nunquam antea fuerit, [illegible] [illegible] foliis, et
[illegible], quae [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], querelas, [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] sunt coacti; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
tia [illegible] explicatum est, [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] solum
[illegible] [illegible], sed sibi liberisque suis imminere [illegible],
ab [illegible] actionibus, media aestate [illegible] totam [illegible] sublatis
[illegible] Crucis vexillis circumibant modo haec, modo illa templa invisen-
tes, [illegible] impetrandam salutarem pluviam quum [illegible] [illegible]
privatim nuncupantes, sed praecipue [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ut [illegible]
nihil a Filio exanimato negari possit; nec non [illegible] [illegible] templa [illegible]
[illegible] [illegible] celeberrima [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] exaudie-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ac [illegible] voces
[illegible] [illegible] divinam suppliciter frequentissimeque imploran-
tium, quae [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] accedentes modo humi
provolvebantur, modo lacrimarum plenae manus ad caelum porrigebant,
quae cernens nemo tam ferreus, tam inhumanus, qui lacrimas continere

potuerit, haec oppidani, et maxime Ultrajectenses cujuscumque conditionis, viri ac matronae maximo studio excipiebant, qui non modo non erant ospitabundi; sed quum his tum communibus malis affecti orationibus, jejuniis nec non emutriendis egenis vacabant, quae, ut appositae fieri possent ab omnibus, saepe numero jejunium indictum est, clausaeque tabernae. Quae vota praeterea fuerint singulorum et universorum, quoties auditae preces subsidium coeleste invocantium imbresque congruos deposcentium? Quid multa? Quotidie cantus, humillimaeque voces exaudiebantur, fiebant circa omnia templa sublatis orthodoxae fidei signis quotquot in urbe erant supplicationes Sacratissimumque Christi corpus luminibus stipatum circumferebatur. Quod fieri solet nisi cum vehementer laboratur, qui octavo demum mense ideo nos imbribus explevit, ut omnia tam animata quam inanimata primo quoque tempore revixerint, admodumque sint recreata, unde factum sit, ut ubi spei minus esset, inde uberiores fructus legerentur, ut in eo solo spretis aliis omnibus spem nostram collocemus, et in eo solo confidamus, qui dummodo paternae pietatis penitus immemores non deprehendamur, nostri aeque ac Pater filiorum suorum miseretur, id quem sicut in adversis confugere mos est, ita in secundis illi semper gratias agemus, habeamusque, ne mala, ut plerisque solemne est, citius quam bona sentire videamur neve gratiam ne advenientem quidem benigne accipiamus.

Matthaeus Clapiceus Magnificae Ultrajectensis Reipublicae Cancellarius

V. G. Lanzacco 6 Febbrajo 1854.

VI.

Parthenopoei Johannis
De bello Forojuliensi. 1508–1542.

Ex codice transcripti manus P. Battij Asquini C. R. S. Pauli;
nunc in possessione P. Jacobi Pirona Utinensis Gymnasii Director.

I

Pre Giovanni Partenopeo (napoletano).

1538 30 Agosto Udine. Patti dotali tra Chiara figlia di Pre Giovanni Partenopeo di Crappio nel Regno di Napoli, officiante in Povoletto con Mattia di Michele Niccotto di Valle colla dote di ducati 300 di una casa in Reana, due vesti e letto con altre cose, fra cui una camicia negra scavezzata ed una bianca da portar sopra, maniche di seta verde ed un altro pajo di panno scuro.

V. A. Francesco Seale nell' Arch. Not. di Udine.

De Bello Forojuliensi.

auctore Johanne Parthenopaeo

Qui maris Superi sinum incolunt, Veneti Patritia gens, et vetustate originis et lenitate generis nobilissima est; quippe qui ex praeclaris totius terrarum orbis Proceribus oriundi sunt. Ac primo quidem Aborigenes priores Italiae cultores, quos Graeci a vetusta generis nobilitate Euganeos appellavere, Venetiae loca tenuere. Deinde ex Asia aureo aetheo saeculo florente venere Sila, et Venetus, ac regionem illam, quae ab ipso Veneto Venetia est, obtinere, et Veneti fratre Eridano, nomine extenso ad Mediterraneum atque loca usque ad ripas se lavanti fluminis, quae ab ipsis etiam Sila, et Venido est appellatum. Post hos demum ex Asia Antenor Troia jam deruta Pafleagonas et Henetos duxit, et cum Venetis Euganeisque rebus compositis, et affinitate inter Proceres juncta, in gratiam priorum incolarum, utramque gentem Venetos appellavit: unde Proceribus Venetis omnis Veneta Regio praeclaris familiis exornata, Urbesque et Pagi conditi sunt. Florente vero regione ipsa Moribus pastum referta Hunnorum Rex Attila in Italiae perniciem per Istros descendit, Venetamque regionem ferro et igne vastare primum cepit, et dum Aquilejam [illegible]que Venetorum urbes infesto exercitu obsidere parat, regionis proceres, ut ab hoste, navigiis carente, tuti forent, in Insulas Adriatici maris inter fluminis concessere, et loci angustitate, ac commodo, quia Inferi, et Superiori Mari patet, capti, Urbium omnium nobilissimam condidere, eamque, et a veteri Patria, et a majorum nomine Venetias appellarunt: quo factum est, ut Optimates, qui ex toto terrarum Orbe in unam pastum uxorem prius convenerant, divinitus postea in unam Urbem coacti Patritiorum regum conventum efficerint. indeque Senatus Patritiae Gentis Venetus, qui Christianae pietati perpetuo faverit, et maritimis rebus jura imponeret, ortum habuit. Patres igitur Veneti ad Imperium nati, et imperare a sua prima origine assueti, summa virtute, et prudentia Terra Marique auxere imperium: ac brevi, loca omnia.

in Veneta Provincia hereditario quasi jure vindicavere: ac mox ex Adria-
tico in Ponticum egressi, Graeciâ, et Orientis imperio potiti sunt. maris
quoque Inferi, quod Tyrrenum vocant, urbes multas jure belli obti-
nuere: et ulterius progressi nonnullas Insubrum Civitates, ejectis Tyrannis,
in suam ditionem adduxere; armaque in Galliam Cisalpinam, Picenum
et Apulos victricia transtulere. et cum jam totius Orbis Principibus ob
bellicam virtutem formidabiles essent, anno a partu Virginis octavo
1508 super millesimum quingentesimum bello petiti sunt a Maximiliano Cae-
Lega di Cambrai sare, qui Forojulii regionem multis praesidiis primum affecit, et mox icto
foedere inter Julium ab hoc nomine Secundum Pontificem Maximum,
ac Maximilianum ipsum, et duos Francorum Ludovicum, et Hispano-
rum Ferdinandum Reges, totius Europae vires in unum Senatum Venetum
insurrexere. Primum inchoati belli initium in Cadubrina regione fuit. Erant
tunc in proximis finibus ex Germanis praesidii causa ad duo Caesareorum millia,
qui mox elatis signis Cadubrinam Arcem, munito satis loco positam, invasere.
Guerra in Cadore. Venetus vero Arcis Praefectus in ipso tumultu aufugiens oppidum in hostium
manus reliquit, ac se Venetias contulit facturus certiorem de ea re Senatum,
qui mox decrevit copias omnes, quae secundum Vicetiam et Patavium erant, quae-
que apud Juliades hybernaverant raptim duci Cadubrium, et vi hostium
expugnata oppidum receptum iri. Quamobrem Bartholomaeus Alvianus
ex Ursinorum praeclara familia oriundus, qui tunc Venetorum auspiciis
militabat, utriusque exercitus Praefecti audito Senatus consulto milites ire
cogunt. et praemisso celeriter equitatu, pedites subsequuntur. Iter, qui Pata-
vio, et Vicetia profecti erant per Agrum Bellunensem tenuere: qui vero
ex Forojulio venerant, Fulnetanum oppidum recta petivere: demum
omnes pari celeritate Cadubrium se contulere. Prodigia tunc in Foroju-
lio multa fuere: nam his ferme diebus, quibus Venetorum copiae profici-
scebantur, Lunam sanguine aspersam attoniti mortales aspexerant: eademque
anno multis in locis aedes de coelo tactae, hominesque nonnulli fulmine exa-
Prodigj in Friuli. nimati nuntiabantur; lupi in rabiem versi humana corpora laniasse,

pecudesque, et adultos, quos in agris reperissent, devorasse ferebantur: et tanta ignavia mortales innaserat, ut nec per ea portenta intelligerent ipsum, humano scelere divinum Numen esse: oporteretque rogationibus, et sacrificiis dira prodigia expiare, nutabant potius, nec eos resipiscere, et iram divinam placare moles peccatorum sinebat. Germani interim milites, qui Cadubrinam arcem occupaverant, audito primum ingenti hostium apparatu, et mox certiores facti omnem eam belli molem in se converti, imparesque viribus, relicto Oppido fugam serius arripuere, nam fugientes persequuti sunt primo Equites Cyprii armaturae, quos nostrates a Graeco nomine SPATHOTAS Stradiotas vocant, ac novissimum agmen aggressi iter abeuntium interceptum impedivere, quoad pedestres copiae venirent. Germani ut se fuga impeditos viderunt, nec aliter sua saluti consulere posse, intrepido consistunt animo, aciemque eleganter instruunt, et se persequentes hostes expectant dimicaturi. Cominus itaque fit validissimus utrinque congressus: verum cum ad primum teli jactum Germanus Dux, qui acri prior animo manus conseruerat balistae jaculo in fronte ictus occubuisset, reliqui milites Ducis casu perterriti ad terram prostrati veniam supplices rogabant, ac se se hostibus sponte dedebant armis projectis; quos tamen Bartholomeus Alvianus Praefectus, vir profecto crudelis, noluit ut deditios accipere, sed ut hostes, et sicuti erant acie instructi omnes ejus jussu ad mille et quingentos ibidem trucidati fuere: quod facinus uti crudele admodum inter Christicolas omnibus visum est: et postmodum causa fuit, ut Germani ad Vicentiam aliquando victores idem in Venetos milites in suorum ultionem fecerint, ut de hac strage alibi dicetur. Ab hac caede ad Arcem Cadubrii, quae Germanorum praesidio tenebatur, expugnandam Venetus exercitus adductus est: et commissa cum iis pugna, qui arcem Maximiliani nomine tuebantur, tandem Oppido potiti praesidiales omnes ad unum trucidati sunt, ac tota Cadubrii regio, quam vulgo Plebem appellant, recuperata. Talis ita gestis, et positis in arce praesidiis, Venetus exercitus, ductoribus eodem Alviano, nec non Georgio Cornelio Veneto Patritio, qui rebus exercitui necessariis praeerat curandis, Utinum Cadubrio contendit. Erat tunc Utini praeses Andreas Lauredanus vir solertissimus: hic non solum Patriam hanc Forojuliensem legibus

1508

inducebatur, sed etiam res bellicas cum ducibus ipsis tractabat. Consultant itaque de rebus agendis, et quo quisque in loco poni castra deberent. Duae erant inter Duces sententiae: altera penes Mazanum: altera vero Triesimi castra poni suadebat. Praevaluere tandem, qui locum castris Triesimi elegerant, ea de causa quod commodius id esset ad res peragendas, Cadubriumque tuendum si rursus adortum fuisset, eo namque novas Germanorum copias ambitu=bantur reversuras. Fuere igitur totam fere quadragesimam ibi exercitus stationes maxima cum jactura non loci illius tantummodo, sed finitimarum quoque villarum, et praecipue pagi Reanae, ubi nostrae aedes sunt. Hi interim a crebris incursionibus in agrum Civitatensem Cormonen=ses abstinuerant, homines inde, et pecora captivando, et omnia hostilia faciendo: et quanquam fuisset eis pluries amicis Civitatensium nuntiis mandatum, ut se ab hisce injuriis abstinerent, ipsi tandem in=stando novas insidias, novasque res moliebantur. Quare fessi tandem tot malis Civitatenses Legatos ad Duces Veneti exercitus [misere] questus de dam=nis sibi a Cormonensibus illatis. Duces vero consulto prius per litteras Veneto Senatu ex illius decreto totam belli molem ex vicinis locis, et pagis in Cormonenses convertere. et mox electo ad id apto loco in patenti planitie, quae Nassara dicitur, prope Sacellum Divi Nicolai de Privulaco in agro Reanensi, non procul Triesimo, statuit Alvianus totum castrensem exercitum quo justo convenere cum legionibus omnes totius exercitus Duces, et Praefecti, a quibus acies instructae fuere, hinc Peditum, atque hinc equitum. Lori=cati vero, quos cataphractos vocant, genus est equitum gravis armaturae, et quorum quidem non parvus inerat numerus, agmen suum a caeteris in eadem planitie constituerant, locumque ab aliis tertium tenebant: videbantur tria esse agmina hostilia tribus diversis locis in eadem esse planitie. Nam et inter se exercitii causa, quasi cum hostibus praelium inirent, concursabant, praebebantque iucundum intuenti spectaculum, ad quod de condicto convenerant fere omnes Utinates, Civitatenses et Castel=lani: et ut mihi, licet pluries alias experto in bellis Neapolitanis, pulcher=

I Veneti s'accampano a Triesimo.

Scorrerie de' Cormonesi nel territorio di Cividale.

Mostra dell'esercito Veneto alla Nassara.

rimum omnium visum fuerit intueri tot, tantaque cum peditum, tum 1508
equitum concurrentia agmina; ita ceteri, qui aderant tunc ludicro se
nihil umquam pulchrius vidisse affirmabant. Erant pedites septem
millia: equites vero levis armaturae ad duo millia: Cataphracti, qui totius
exercitus robora existimabantur ad tria millia fuere. Operae pretium Destrezza d'un
fore arbitror hoc loco enarrare quod ea die viderim de equite quodam Cavaliere Friulano.
levis armaturae ex pago prope Purliliass in ditione Comitum Purliliensium.
Is fuerat parvulus hinc abductus ad Orientis plagas a Turcis, qui annis
superioribus in Patriam Forojuliensem hostiliter incursaverant, praedasque
ingentes, et captivos quamplurimos inde abegerant, edoctusque equitare
jaculari, et alia ejusdem generis exercere, quibus maxime Turcae equites
delectantur: tantumque profecerat in eo ludicro, et arte, ut mirum fuerit
intuentibus aspicere, quo se modo agebat ex equo; nam dum equus totis
curreret habenis, eques ipse saltu celerrimo, modo ad anteriorem, modo ad poste=
riorem equi partem se producebat: et pro habenis, quas nuper manibus
tenuerat, postilena velle uti videbatur: eundemque insilicandi modum agebat
cum adeo saepe, et celeriter, tum apte, ut homines pene attoniti prospi=
cerent illum saltu versum modo in caput, et mox ad caudam equi
quam ocyssime currentis faciem habere: et sicuti hanc, aut illam
partem saliens facie appetebat, ita sagittas visu quam maximo emitte=
bat ex arcu ad certum signum: adversumque quod erat refugiente equo
certius feriebat, ut nec stans certius ferire posset: quin ipso etiam ve
locissime currente equo tantum modo prosiliebat, modo ascendebat celeri=
tate, ut non prosiluisse, ascendisse, sed evolasse eum quis existima=
ret. Interdum vero aut genibus, aut plantis stans insistebat equi dorso
erectus, lanceaque, et clypeo pugnam simulabat: nonnumquam nudum
ensem ore gestiens, arcu et sagittis acerrime bellum inire fingebat
currente interim equo, quem insidebat quam ocyssime, jacens toto
equi dorso supinus equum ipsum celerrimo cursu agebat. Haec omnia
magna adeo agilitate, et ludicro exercebat eques ipse, ut omnium oculos
et mentes ingenti cum admiratione in se unum converteret, sed ad id
quod instituti nostri est, redeamus. Alvianus ipse eodem anno circa

1508 Dominicam Palmarum diem versus Goritiensem agrum castra movens
Il camp. Veneto si move verso Cormons. eodem die in Vlazani vico exercitum omnem constituit, maximo quidem
cum damno nobilis Vlazanorum familiae; nam quidquid vini ac tritici
aliarumque omnium supellectilium, ac generis cujuscunque animalium,
quae ibi extiterat, per milites direptum, atque consumptum est. In ipso
autem sequentis diei crepusculo ponte supra Latisonem, qui fluvius
in illis haud partibus, injecto propter peditum faciliorem transitum,
totus mox exercitus ad ulteriorem ripam traducitur: et jumentis appo=
sitis quampluribus trasvehitur totus belli apparatus, ac bombarda=
rum, et aliorum tormentorum quidquid erat. Exercitui etiam,
qui jam trajecerat, ex coactis rusticis ad duo hominum electorum
millia adduntur: sed et eorum, qui nec vocati, nec jussi sponte sua
in castra venerant, allecti spe praedae, multitudo major sperabatur. Ita
adauctis copiis Alvianus per Villamnovam recto proficiscens Marianum
petiit: et cum rumor palam esset exercitum eo itinere Goritiam profec=
tum ire, copiae omnes mox divertentes ad montem cui Cormonis castellum
imminet, se recepere: eodemque die tormenta bellica, et bombardas,
quibus oppidum dejiciendum foret jumentis pluribus ad prominentem
montis, qui Quirinus dicitur, apicem adduxere; atque ad diversam
direxere feriendam: et copiis divisis, equites in campo patenti, qui Gori=
tiam inter et ipsum Cormonis oppidum medius jacet, custodiae causa ab ea
parte positi sunt: Pedites vero ad montis radices circumducti undique
diffundebantur, ac locum ipsum in coronae modum circumiere. Qui vero
ad Arcis praesidium erant, eodem die paulum ante solis occasum, erup=
tione facta, cum hostibus proelium commisere: et auxilio Oppida=
norum, qui suis ex Arce prorumpentibus suppetias venerant, nonnullos
ex hostibus perceperunt, inter quos fuit Andreas quidam ex Rovere=
diola, qui primum pilum in exercitum obtinuerat, et eum ita spo=
lio, lorica pulcherrima exuerunt, ac se incolumes in arcem recepere. Ita

autem circa sextam [illegible] horam captum est, concinendo tym- 1508
panorum strepitu arcem ex Quirini, erectis quibusdam [illegible]
bus muri pars, quae Quirinum aspexerat. ante horam diei tertiam
locis plurimis solo aequata est, et aditus per murorum ruinas, et fere Presa e sacco di Cor-
ruina patefacti. Tum illicitus intro ad praeceptum signo dato ad ingressum mons.
hortatur: qui mox venit, alii per loca disiecta festinantes ingredi, alii vero
ubi altius fastigium videbatur, scalis appositis ascendere conabantur.
Ii qui in arce erant diversis telorum generibus hostem terrebant, nam
hinc sclopettis, hinc arcubus, aut balistis, hinc lapidibus, aut pilis,
aliisque missilibus vim hostium, ex quibus plerosque perimerant, intre-
pide arcebant. Sed tandem victa est Praesidialium pertinacia, qui hosti-
lem impetum iam sustinere nequeuntes sese ad interiorem castri partem
receperunt. Pars vero ea, quae a fossa versus Quirinum collem respicit,
capta est, et in ipso primo hostium ingressu quotquot reperti sunt truci-
dati sunt inter eos unus ex ipsius loci Custodibus, cui erat nomen Geor-
gius de Cormone, pluribus ictibus confossus obiit. Ceteri vero, tam
milites praesidiales, quam Oppidani, qui se ultra fossam interius recepe-
rant ad Turrim quandam, in qua Matronas omnes loco longe tutiori
collocaverant, deiectis e Turri signis veniam postulantes deditionem
fecere et ad Praefecti arbitrium omnes receptati sunt, ac mox in vincula
coniecti: feminae ipsae fere omnes, et [illegible] matronae, ea earum pudici-
tiam servatae, ac iussu Ducum et Praefecti in ecclesiam omnes
deductae, inquisitae prius an pecuniam, aurumque aut argentum
usquam occultassent: quod reperierunt, ipsis abstulere: ceterum, inco-
lumes ut erant permisere. Tum bona Oppidanorum direpta, et praeda
militi data absque ullo discrimine, aut inquisitione, utrumne in bonis
[illegible] bona eorum, quos proximis incursionibus Cormonenses depraedati
fuerant ex pagis et locis Venetae ditionis, ut ius suadere videbatur,
[illegible], ut bona quae novissent, reciperent. Maiorem ibi praedam, quam
quod credi vix posset, aut [illegible] videretur repertam fuisse
palam est: nam qui rem accuratius inspexerant pro indubitato

1508 tradidere, nonnulli enim asserunt in eo Oppido fuisse bona valoris plu
s quam quadraginta millium Aureorum: quod nec incredibile vide
tur, quandoquidem belli principio omnes Forojulienses eo sua bona con
31 gesserant. Erant praeter Tritici, et vini, aliarumque hujus generis,
quae ad illum pertinent, annonam, praeterque vestes pene innume
ras, tum laneas, tum lineas, ac sericeas, Vasa, dicimus aurea et argentea
aliorumque metallorum, monilia quoque et torques, ac alia praeterea
muliebris munditiae ornamenta. Supellectilia, ac utensilia, et qua
eque, ac multa alia pretiosa mobilia, quae, aut Cormonenses eo ex propria
convexerant, aut finitimi accolae: etiam qui ex Veneta ditione vici
nentia loca incolebant, metu instantis belli ad id Oppidum tanquam
ad munitum praesidium adduxerant. Signati quoque tantam ibi fuisse
copiam quidam tradidere, ut victores ex nobilibus, quae vilissimi va
loris essent, monetis, ut obolis, et blanchiis, vel onera fastidientes
vel pretia fluvi pendentis, totam passim viam, quae Cormone Gradiscam
ducit, sparsisse quis conferet. Captivis omnibus, ut se pretio
redimerent, potestas facta est. Erat inter captivos illustri loco
natus Daniel de Floriana, quem Floriniger appellabant, majoris collium
partis Tirannus, qui postmodum aureis octingentis persolutis liber
dimissus fuit. Capto igitur Cormonensi Castro, impositoque Ruralium
Regionis Juliae praesidio, exercitus ingenti praeda onustus, Marianum
primum, indeque Gradiscam deducitur: et ex adverso ibi, ubi Mainizza
dicitur, ligneo ponte, peditatus omnis Atesis fontium traductus est.
Equites vero per vada sinistris amnis maximo cum incommodo ob
aquarum rapacitatem, et altitudinem, natantibus potiusquam
resistentibus equis transnadarunt: indeque toto cum exercitu
progressus Venetus non antea constitit, quam in Goritiae suburbium
quod ad meridiem est se reciperet: ibique loco aperto firmatis signis,
et bombardis expositis, aliisque tormentis, et quod machinarum erat

ad diruenda moenia, Goritienses per Caduceatorem de deditione in- **1508**

terpellavit. Quibus omnino se dedere renuentibus, Oppidum in- *Assedio di Gorizia.*
genti impetu, ac crebris tormentorum ictibus oppugnare, atque
proterere ~~…~~ [captum] est. Milites vero, qui in Arce praesidii causa
fuere numero octingenti cum Andrea Lichtstaynero eorum Praefecto,
se interim, intenti animo habebantur, eiusque temporis spatio
plurimos ex hostibus, telis, sclopetis, aliisque missilibus peremerunt.
Nec eo, aut sequenti die memorabile quicquam gestum est. Levia
tantum certamina fuere inter quosdam qui ingredi loca praerupta atten-
tabant, et in eos, qui se intus tuebantur: quibus quidem congressio-
nibus, plerique ex utrisque caesi, aut saucii fuere. Ex praesidiariis
etiam cecidit Leonardus Duinbergius, et cum eo septem, qui se
obstinato animo hostibus ingredi conantibus opposuerant: ac tum post
multa illata, acceptaque vulnera, et caesos hostes recedere sunt
coacti. Postmodum vero Venetus ira accensus, quod esset ignominiae re-
iectus, et propterea oppugnationem acriter prosequi ratus, tormen-
tis maiorique quam antea impetu, non muros tantum Oppidi, sed aedificia
omnes, quae muris supereminent, bombardarum ictibus et …
~~…~~ [deiicere] iussit: qua tandem clade perterriti cum Oppidani, tum Milites
praesidiales, et videntes se ultra tueri non posse, et iam Oppidum
expugnatum iri, colloqui cum hostibus petiere. Quare intromissis
quodam Joanne Hispano, qui Veneto Senatui militabat, altero
Joanne Scarsaburgio Civitatensi, cui cum Lichtstaynero vetus erat
hospitium, conventum est cum iis, qui erant in Arce, ut praesidium
omne cum suo Praefecto Lichtstaynero liberi recederent, equos *Gorizia s'arrende [illegible].*
educerent, arma, ac res suas omnes exportarent: ac insuper ut Ve-
neti duo Florenorum millia Praesidiariis ipsis solverent in praesen-
tiarum, ob stipendia sibi a Caesare non soluta: quibus, ut erat conventum
mox persolutis Lichtstaynerus cum suo Germanico praesidio statim

1508

...er credes, totum stationes, Oppido tradito, abiit incolumis. Hac
igitur modo Veneti Goritia potiti est, ac una omnibus, quae vel in
collibus, vel alibi sunt municipiis, locisque ac pagis Goritiae subjectis, quae
omnia Venetis praedatus est, et praeter praedam rerum omnium, homines
quoque quamplurimos duxit captivos, quibus se pecunia redimi ideo
concessit, quia recipi in stipendio Germano solutum eo modo volebat.

¶ Postquam Veneti Tergestum Goritia proficisci orsus medio itinere Dui=
num, atque Pisinum expugnavit, ac tandem sub ipsis Tergestinae
urbis moenibus castra posuit, quo jam maritima Venetorum classis conve=
nerat, ut Tergestum terra marique oppugnarent, et jam undequaque
Oppidum ingenti bello premebatur, murique hinc a terrestri exercitu,
hinc a maritima classe bombardarum aliorumque tormentorum
ictibus, et boatu terebantur: turres quoque et aedes multae concu=
tiebantur. Tergestini cum per dies multos oppugnationem in=
trepido animo sustinuissent, multisque ex hostibus toto eo tem=
pore peremissent, nec se ultra tueri posse arbitrarentur, hujus
urbis deditionem fecere, qui ea conditione sunt accepti, ut decem
aureorum millia, quae inter tot annos pensionibus solverent, quod
Trieste s'arrende ai Veneti. postea cum ingenti eorum pernicie actum esset, eaque omnis pecunia
fuit inde Venetis militibus soluta, et inter eos divisa. Castellum
deinde Pucini, quod populato vico inferiore praesidio Germano
tenebatur, suspectum est Venetis, eumque inter paucos dies compulit ad
deditionem. Pari etiam fortuna functa sunt multa alia Tergestinis,
ac Goritianis urbibus subjecta Oppida, et inter ea Rayfembergum, in
quo castellanus Vigili, et omnes, qui erant in praesidio milites obtrunca=
ti fuere. Expugnata quoque sunt Raccianum, Vipaccum, et Castrumnovum.
Postoinam inde, quo se plerique Caesariani equites receperant, ...
...causa, totus exercitus Venetus est deductus. Ibi nonnulli Duces Caesa=
reani, qui equitatui praeerant, hostes repente ex insidiis aggressi in
fugam vertere, ac loco cedere coegerunt: et pluribus interfectis animam

dissiparunt. At ulterius progressi Castrum de Prelem ceperunt, 1508
multosque, qui locum presidij causa tenebant captivarunt, inter quos
captus quoque est Vir strenuus, et genere et virtute clarus Hyeronimus Gerolamo Savorgnano
Savorgnanus, qui etsi ab hoste ut hostes acceptus sit, et bene habitus; prigione nel castello di Prelem.
postmodum tamen se redemit aureis Aureorum millibus. Veneti post
hanc cladem nihil perterriti animo ingenti bellum prosequebantur,
Prelemque et loca alia, quae amiserant, in suam potestatem mox rede
git: ac urbibus suis confectis Presidiis urbibus a se captis constituit; nam
Tergesti Praetor est designatus Franciscus Capellus eques, qui se adeo pravu
gessit in Magistratu, ac Tergestinos tot tantisque affecit injurijs, ut postmo
dum de male administrata Provincia apud Venetum Senatum accusatus,
reus repetundarum omnibus suffragijs damnatus sit, et coactus se abdicere
a Praefectura, nec inde unquam ad Magistratum aliquem assumi cautum
est: quamobrem reliquum quod vixit tempus, in vita privatus ignominiose
gessit. Goritiae etiam Praefecturam tunc habuit Petrus Venerius,
vir sane perspicuus et morum honestate, et vitae integritate. Is, ac una
Alvianus ex Senatus Consulto Goritianum Oppidum latioribus et vali
dioribus muris circumduci curaverunt, ac primi quidem Arcem edito latis
colle positam ampla muri crassitudine circumdedere: turresque que I Veneti muniscono il
nonnullas, et propugnacula ad hostium vim, si quando opus esset, pro castello di Gorizia.
pulsandam, locis aptis erexere: et ne quid diuturna mora esset celeritati, ac ut
opus ceptum sedulo perfici posset, omnes Provinciae fabri in mandatis
habuere, ut mox adessent, ac operi instarent: et praeter eos Lixas omnes, et
quibus excavare fossas, aliaque ruralia exercere, mos est. Etenim ex Foro
julio solum, sed ex Tarvisinis etiam pagis ingentem hominum multitudinem
ad illud opus exciverunt; ac tunc ea fossa, quam incolae vetere [illegible] gentis
Sclavoniae vocabulo Grappam appellant, interiores Goritiae vicos circum
iens, excavata fuit. Quibus gestis Venetus exercitus dissolvitur: ut
tamen Tergesti Civitas, oppidumque Goritiae firmam custodiam habe
rent, delecti, appositique sunt stipendiarij pedites, quibus ne amoti

1508 jam belli metu otio marcescerent, injunctum est aggeres transversa, aliaque fieri, quae ad illorum locorum munimenta spectarent: qua sedulitate actum ut paucos intra dies pars Goritiae superior, qua orientem aspicit, aggeribus satis terra lignisque contextis circumducta sit; quod si ab ea parte muri debiliores bombardis peterentur, ac forte icti corruerent, totum tamen Oppidum aggeris illius oppositione se tueri adhuc posset. Haec eo anno, sicuti adnotavimus, gesta sunt.

1509 Annus nonus supra millesimum quingentesimum et foedere inter totius Europae Principes in Venetum nomen inito, et multiplici rerum varietate insignis fuit: quare digrediar parumper, et causas annectam quibus et foedus initum est, et quae tanti foederis fuere conditiones.

Lega di Cambrai e sue cagioni e patti.

Igitur Caesar Maximilianus hujus nominis primus acri ardebat odio in Venetos, quod proficiscenti sibi ex Germania in Italiam ad Imperii, ut moris est, possessionem adipiscendam, aditum Veneti per Italiam negabant, ne suos fines cum exercitu attingeret. ac superbi interminati essent, si inermis vellet Caesar iter facere, daturos se ingressum, sin aliter armis prohibituros; eo responso irritatus Caesar in Venetos exarserat, quam in Venetum nomen perniciem parturijt. Accessit, quod superiori tempore [illegible] bellum extiterat inter Istriae Principem, et Venetos, quare [illegible] adversis praeliis attritus ad externas Turcarum opes confugerat, et per Lyburniam pacato itinere armatae potius, quam pro [illegible] Caesare in Forumjulij decem equitum millia Duce Scandero adduxerat, et totam Forijulij regionem cladibus affecerat, urbemque Utinensem in discrimen adduxerat; nam nisi a suis civibus egregie defensa fuisset, praeda hosti, sicut caetera Forijulij loca, extitisset. Jam tunc Vincentius de Vincentibus per portam Glemonensem, cui praeerat cum paucis militibus, eruptione facta, Turcas ingredi conatos in fugam vertit; quare perfecto eo bello Ducalibus litteris, aliisque muneribus honoris gratia a Veneto Senatu donatus Familiae suae Nobili Utinensi, a Porta, cui nunc est cognomen dedit. Marcus quoque Susana, cujus

Il Duca di Milano chiama i Turchi in Friuli.

Vincenzo della Porta

Marco Susanna.

tium hoc bello clara facinora fuere, ut porthem Civitatensem cum equi- 1509
tibus non amplius quinquaginta erumpens extremum Turcarum agmen lon-
gius persequutus est, et hostibus multis trucidatis eorum capita hastis affixa
in urbem retulit, ob eaque Decreto publico aureis monetis virtutis gratia
donatus est. Caeterum Turcae ulterius progressi Liquentiam amnem
transiverant, cum de Insubri motu certiores effecti pedem celeri gressu
retulere, ne a Venetis interciperentur, et fugientium magis quam abeuntium
more, eadem, qua venerant via, in suos fines reversi sunt. Veneti pa-
tes eam injuriam ab Insubro auctam civitati; nam ut auctor est Candidus, decem
hominum millia variis casibus in Forojulio tunc periere, Insubriam majori
quam antea bello pressere, ac multis cladibus affecerunt, ac utique non
nullas jure belli obtinere. Interim vero nondum pacatis in Insubria rebus,
Ludovicus Gallorum Rex, qui Venetis ad eam diem conjunctissimus fuerat
antea, et asserebat, jure Insubriae principatum adeptus, mutato animo,
Venetos ut hostes occulto infectabatur odio, qua de causa Veneti hujus Regis
arma dudum suspecta habuerant. Julius quoque ab hoc nomine secundus
Pontifex Maximus, et Hispaniarum Rex Ferdinandus eorum querelis
suscitaverant, quod Veneti nonnullas Urbes Ecclesiae et Regni Parthenopaei
injuste detinere, quam aliam occasionem tum nacti. Pontifex, quae inter
Caesarem et Gallum erant dissensiones Legationibus ut inque missis tollere
primum decrevit. Hortatus inde Caesarem uti captum jam in Forojulio
bellum naviter prosequeretur; Legatos in Germaniam, Gallias et Hispa-
nias misit Cardinales, viros quidem summae auctoritatis, ingenii et pruden-
tiae, qui de foedere ineundo cum Caesare et Regibus agerent. His ita
actis, iidem horum Principum Legationes cum mandatis Caesarem, qui in
Flandriam tanquam in locum ea de causa dictum convenerant, adivere ibi-
que multis dictis auditisque sententiis Gallus Orator longissimam in Venetum
nomen habuit invectivam, quam ne hic recenseam, indigna Veneti nominis
opprobria facere. Decretum tandem est omnium consensu ut sub
communi foedere bellum Venetis indiceretur, quidquid ascribe-
tur, quod iisdem conditionibus astipulatum, ascriptumque est.

1509 Ut Gallus exercitum in Italiam mitteret, sibique vindicaret Cremonam, Bergomum, Cremam, Brixiam, aliaque ex antiquis Galliæ Cisalpinæ, quam Lombardiam vocant Civitates et loca, quæ ad Insubriæ Principatum spectaverant: ut Cæsar bellum in Forojulio incohatum prosequeretur, ac repente ipse, et una Patavium, Veronam, Vicentiam et Tarvisium suo arbitratu Venetis recuperet: ut Julius Pontifex Ravennam, Cerviam, Ariminum, Pisaurum et Faventiam Ecclesiæ recuperaret: Hispanus autem Tranum, Brundusium, Hydruntum, aliaque Regni Parthenopæi loca armis redimeret. His igitur legibus ictum fœdus, ut primum Venetis innotuit, Patres Conscripti sibi consulere cœperunt, ac vias excogitare quibus fœderatos, aut eorum quempiam a fœdere retrahere possent: quod nequicquam tentatum est, tum quia jam convenerant fœderati de Urbibus, quas cepissent dividendis, tum quia fœdus sanctissima jurisjurandi religione firmatum erat, a quo sine perjurii labe recedi non poterat. Secundum has leges Pontifex Maximus a metu Religionis primum cœpit Venetos urgere ad urbes Ecclesiæ dimittendas; nam gravissimas in eos Censuras, quæ tenendo a Religione vinculo sejungunt, in eos ut contumaces edixit, nisi infra certum tempus quicquid locorum, ac urbium, quod esset Ecclesiastici juris restituerent: quin Templorum ingressus Missasque ac cætera Divina celebrare apud eos edicto anathematis prohibuit, et qui celebrasset, pari censura ligabat. Gallus vero, et Hispanus Reges missis ad eos Caduceatoribus, quos nostrates vocant Araldos, loca nuper commemorata ut sibi redderentur postulant, negantibus, bellum indici jusserant. Vere igitur, quod lapsa hyeme, proxime appetierat, Gallus, sicut pepigerat, maximo cum exercitu Italiam ingressus est, ac Alpibus superatis Mediolanum usque pervenerat. Veneti vero Nicolaum cognomento Pitilianum genere Romanum ex Nobilissima Ursinorum Familia oriundum suarum copiarum Ducem et Imperatorem creavere, ac cum toto equestrium, et pedestrium exercitu præmisere, ut Abduam fluvium transgredi parantibus obstaret. Jamque

1509

ad ulteriorem amnis ripam transituri appulerant Galli, cum Venetus a
citeriore de natura cavebat, ne transirent, ripa. Medius inter hostiles
acies erat fluminis alveus, ac uterque exercitus hic ad traijciendum, hic
vero ad obstandum intentus erat. Galli tandem locum habilem nacti
Pandinum oppidum versus per pontem nocte erectum, composita acie,
et exercitu instructo, ac ad pugnam, si opus esset, parato, amnem transie-
runt. Venetus, ut vidit, properat, nititurque priusquam vado
exirent hostes, impedimento esse. Galli superato per tenebras amne ince-
debant quadrato agmine, et servatis ordinibus, cum jam in ipso itinere
ostendit se Venetus. Tum ut propius ventum est pugna ingens commit-
titur. Erat forte media inter utrumque exercitum egregium praegrandis
fossa, ex qua Galli per occasionem sua tormenta, ac bombardas ~~apta~~ aestu loca-
verant, indeque Venetis pedites miseranda caede prosternebant. Post hanc
incoeptam bombardis stragem, fit mox utrinque equitum concursus, ac misceri
inter se ad pugnam exercitus hostiles, et cominus manus conserere coeperunt.
Atrox proelium fuit, ac per horas quatuor acriter ab utroque pugnatum fuit
ac multi mortales caesi. et diutius certatum esset, ni Veneti milites, qui in
subsidio fuerant parati, et qui in aciem steterant, ut dato signo laboranti-
bus suis mox succurrerent, audito tubae se ad suorum subsidio evo-
cantis clangore hostem adesse credentes, mox terga vertissent, ac sese
in fugam praecipites conjecissent. Quare ceteri, qui bellum inierant
Veneti, a Gallis profligati sunt. Multi eo proelio capti, plures caesi, sed
eos, qui aufugerant, Venetos Galli victores insequuti, non prius destiterunt,
quam totus Venetorum exercitus fusus, ac fugatus fuerit. Qui
eo praelio superfuere Veneti Brixiam, aut Cremonam proximas urbes se
receperunt: plures vero, qui se minus tutos in iis locis existimabant, celeriori
fuga ulterius progressi Piscariam petiere. Post hanc pugnam, qua
Venetorum vires corruisse videbantur, quicquid ultra Piscariam posside-
bant Veneti, Cremona, Caravatium, Bergomum, Crema, Brixia
defecere ad Gallos, ac se volentes dedidere. Capti eo praelio sunt
Pitilianus Venetus Imperator, Aloysius Mula et Zaccarias Conta-
renus Provisores Veneti Patritij: et praeter eos in deditis numerabantur

1509.

Praesides, Praefecti, atque Magistratus qui ibi tres fuerant, quorum nomina
et numerum recensere longum esset, clam ad Regem captivi deducti
in custodiam traditi sunt. Rex inde in Piscariam profectus, ut oppi-
dum illud validissimum expugnaret, in quo Milites erant quingenti praesidii
causa, et ei praeerant duo Veneti Patritii, praestituti se dederent. Sed
illis recusantibus, oppidum tormentis aggreditur, postulans ut Piscariam nomi-
ne Caesaris expugnare: quam cum vi tandem obtinuisset, quotquot ibi
reperti sunt milites, obtruncati fuere, praeter paucos, qui capti, et in
vincula traditi, se postmodum pecunia redimere. Praefecti fuere Veneti
qui inter tumultum capti Oppidi aufugerant, cogniti, ac ex fuga re-
tracti fuere, et hostis suspensus est. In primo certamine circa
Abduam facto ad diem capta Piscaria in recensendo numerum eorum,
qui caesi sunt, sequutus sum eorum fidem, qui adfuisse dixerant. Siquidem pro
certo affirmare quod ipse non viderim, neausum non esse fateor, ne pro certo
quis incertum accipiat. Relatum igitur est ex victori Gallorum exercitu
decem hominum millia cecidisse, quo damno irritatos Gallos victoriam sequi
insequutus est: ex Venetis autem ad quindecim millia caesos esse, praeter capti-
vos, quorum non parvum fuisse numerum compertum est. Rex Gallus
captis urbibus ipsis, ceterisque, et foedere adscriptum erat, mercede perfectis,
aut quia propter fidus fuere noluerat, aut quia nihil sibi negotij amplius
esse existimaverit, non ultra progredi ratus, victorem exercitum Medio-
lanum reduxit: eamque Urbem, ut Romam solebant Imperatores devictis
gentibus, triumphans invectus est. Veronenses auditis tot Venetorum
cladibus, et jam conclamatum de eorum Imperio existimantes, sibi a foede-
ratis timentes, mox inito inter se consilio Magistratus Venetos, qui in
eorum urbe fuerant, amicis verbis, ut inde recederent hortati sunt: quibus
ita emissis, Imperiale vexillum mox elevarunt, ac sese, Urbemque suam
Caesari tradidere: et mox Veronam profectus Tridentinus Episcopus ea totius
Civitatis assensu, Maximiliani Caesaris nomine potitus est. Veronensium vesti-
gia sequuta Vicentia et Patavium, dimissis Venetis qui sibi praefuerant,

Magistratibus ad Caesarem defecerant, et si nullum in ejus Caesareum Praesi- 1509
dium eo tempore fuisse constet, ingressus quendam e nobili Trissinorum fami-
lia Vicentinam, nomine Leonardum. Is dudum exulaverat gravissimo
crimine, capitisque damnatus a Venetis, quare in Germaniam fugiens, ubi
cum susceptus fuit, deportatus appulit; et dissipato ad Abduam Venetorum
exercitu, Regias partes secutus fuerat, ac tum, licet Regio proce-
deret vexillo, Vicentiam primum, Patavium inde ingressus est, et portis
patefactis laeti animo ab utrisque his civitatibus acceptus fuit, Caesaris
tamen nomine, et ingenti omnium applausu Praeses salutatus. Tarvi-
sini quoque audita Vicentiae et Patavii defectione, in tanta rerum perturba-
tione non quiescere; nam coacto suae civitatis consilio, Oratores quamplures
electos ad Leonardum Trissinum misere oratum, ut eos sub Caesaris
Maximiliani auspiciis deditos acciperet. Nondum Patavium ad Trissinum
eorum Legati venerant, cum Tarvisinos ipsos jam poenituerat, quod ege-
rant: quare mutata mox sententia Venetum, quem nuper ejecerant, Ma-
gistratum in urbem revocarunt, ac rursus se Veneto Senatui tradi-
dere: atque modo Tarvisium urbs, quae jam defecerat, propriis facta
civium actio, Venetis est restituta. Interim Leonardus de Trissino, qui
summum in Patavina urbe Caesaris nomine gerebat imperium, et felici-
tate successus jam ubique apud Euganeos magnus habebatur, auxi-
lium a Caesare per litteras quotidie flagitabat, quo, et urbes, quas
invaserat, tueri, et fines latius propagare posset. Sed cum serius Caesar
postulata facturus videretur, et diuturna auxilii dilatio Venetis animum
addidisset, rati priusquam ex Germania copiae Trissino irent suppetias,
rebus aliquid posse, statim Andream Gritti virum summae inter
Patricios auctoritatis, qui varia fortuna functus, denique ad Reipubli-
cae Principatum ob virtutem a Patribus conscriptis assumptus fuit,
decernunt cum exercitu ad Patavii expugnationem. Is igitur collectis
undique copiarum ad Abduam fusarum reliquiis, quarum pars magna
Patavio, Verona, Tarvisioque confugerat Venetias post cladem
illam, pars tempore earundem Urbium expugnationis ad tutiorem quasi

1509 locum se receperant (nam aliis ensp. sec. retaverant melius) in Agrum

Le reliquie del Veneto esercito presso Cervignano.

Aquilejensem, eo, ubi Cervinianj Insula dicitur, convenere, ibi namque ad ipsas reliquias intervandas, et constituendas tutior quam alibi locus visus est; nam nec Galli post victoriam ultra Silvariam processere; ideoque tuto ad ea tempora perterriti ejus exercitus reliquiis, aut prope Venetias in Justinopolitano agro, aut in Forojuliensi Patria, donec reciperent animum delituerant. Eas igitur omnes Andreas Gritti, ac cum ipso Lucas Pitilianus, qui se a captivitate exemerat in unum coactas ad Patavium redimendum adducere statuunt. Patavini interea linguae, quam civibus favorious in Venetos probra dicere, verbisque, cum re non possent, saevire; animumque, quem dum Venetis subjiciebantur, habuerant, ostendunt demonstrare: quare plura edicta, plurisque leges in Venetum nomen ediderunt: et inter cetera Decreto caverunt, ut quicquid rei Venetis esset in finibus Patavinis, id totum proscriberetur, ac sub hasta veniret, et in aerarium pecunia redigeretur. Quod ubi Venetis innotuit, Legatum mox ad Paduanos misere quendam Senatus scribam oratum ne id facerent, hortatumque ut melius omnia perpenderent: cogitarentque volubilem esse humanarum rerum fortunam. Ad ea Paduani, inflato et irato animo, respondere Venetum Oratorem satis obtinuisse, quod non sit ab eis furca suspensus, idque non Venetis, sed jurigentium concessum iri affirmabant. Erat Paduanis omnibus maxima in Venetos animi labes, ut ne quis eos unquam Principes, sed Patavinorum adscriptitios assereret. Illac igitur de causa Veneti Patavinos ingenti odio prosequebantur, iraque omnem in eos evomere, si fieri posset, cupiebant. Quam ob rem relicta ceterarum rerum ultimum cura Andreas Gritti occasionem natus nocte quadam intempesta, atra tenebrosa et cadente imbre Patavium duxit exercitum compositum, et ad omnes casus paratum: et per Portam, quae dicitur Cauda longa, faventibus clam nonnullis civibus, qui in fide manserant, quibusdam que portarum custodibus pretio, ut dicebatur, corruptis, sub ipso diei crepusculo est ingressus. Leonardus Trissinus ad famam ejus rei in forum, quod est apud Palatium Domini, cum suis se praesidio

1509

contulit, ibique hostem operiri, ac in summa rerum cautione constituit. Sed considerata hostium multitudine, ac fortium Germanorum paucitate, cum jam manus coepisset conserere, ac nonnulli ex suis in ipso primo congressu occubuissent, sensim recedens se in arcem recepit; nec multo post Veneto deditus, Venetiasque deductus, et perpetuo carceri mancipatus tum ibi diem miserrime clausit. Vir sollicitus variis fortunae casibus agitatus, patria primum extorris ad alienos lares profugus exierat; inde arridente sibi per ludibrium fortuna, quae humanos semper coetus solet illudere, non solum in Patriam, sed ad Patriae Principatum maximo omnium applausu restituerat: ac demum eadem adversitate, ut esset humanarum miseriarum documentum mortalibus, capitur, et tenebroso carcere inclusus fatum suum miserrime objicit. Patavium igitur hoc modo Gritti opera Venetis recuperatum est, ac in eos qui defectionis capita fuerant, mitiusquam initi erant animadversum. Tum Veneti frequenti Senatu consulere, et utique providere curabant, ut humanitate potius, quam animi pertinacia foederatos ipsos lenirent, ac aliquo tandem nec commento a pernicie sibi intentata removerent. Quare decreto publico cavere civitates omnes, et loca, quae a foederatis petita fuerant, restitutum iri, ut causam propter quam foedus initum erat, remota, tandem Foederatorum animi emollescerent. Igitur revocatis Venetis, quos in iis urbibus constituerant Magistratibus, Portumnaonis, Belgradum, Cormonem, Goritiam, Tergestum, Postrinam, et quae ad eas urbes spectant loca, nuper ab eis jure belli conquisita Caesari restituunt. Pontifici quoque Maximo Ravennam, Cerviam, Ariminum, Faventiam, Brisighellam, Vallem Lamonis, et loca quaedam alia sponte tradidere: parique modo Monopolim, Tranum, Brundusium, et quicquid erat Venetis in Apulia, Hispano Regi redditum est. Alphonsus autem Ferrariae Princeps, qui se jam foederatis adjunxerat, nec totum otio tempus attriverat; nam facta militum manu Rhodigium, Lendenariam, Abbatiam, aliaque nonnulla ignobilia loca adempta sibi a Venetis ea tempestate, qua cum Hercule Estense ejus Genitore bella gesserant, brevi

I Veneti ricuperano Padova.

I Veneti tentano pacificare i collegati.

1509

L'Imp. Massimiliano manda truppe in Friuli.

redonerat. Maximilianus Caesar rei, ac tot prodicionis loci, non tamen sedato; ac retulit ingens affectum, animo nequid ad res agendas tamen mora esset, copias stipendiarias ex Lyburnia in Forumjulium deduci impe rat, Ducibus Christophoro de Frangepanibus impigro ac fortissimo viro, nec non Michaele ... Clandi Comite, tum sagacis, tum afferati animi; quibus addiderat collectos ex Carinthia, et Carnio lia milites, et cum eis manipulos, quos congregarant ... Goritiensis, atque Cormonensis, praeerat his Christophorus ... Episcopus ... Robertum familia oriundus, Marcus cognominato Canus, et Joannis ... viri fortissimi, et ... clari, ... ali plerique praeterea. Ex Bavaria Caesar misit quoque viros bellicosissimos ac veteranos milites, ac multorum bellorum labore duratos: atque omnibus copiis Imperatorem praefecerat strenuum virum Brunsvicensem Principem, qui tum Caesaris auspiciis militabat, cujusque summa erat ob ejus ingentem virtutem, non in exercitu solum, ... Caesarem quoque auctoritas. Interim nondum coacti in agrum Goritianum, quo erant ex decreto conventus, undique Caesarianis copiis, Venetus facto Senatusconsulto exercitum comparaverat cum stipendiariorum equestrium, et pede strium, tum Ruralium ex Regione Juliadum, et copiis conjunctis praefecerat ... cum ..., tum Utinates, qui in Utinensi

Il campo Veneto a Trivignano è sorpreso dagl'Imperiali.

agro, in pago, cui nomen est Trivignano, castra posuere, locumque ipsum aggeribus muniverant. His Marco Cani, de quo superius mentio facta est, per speculatores nunciatis, cognitoque quam segniter vigilias per stationes agerent, Venetis omnique soluta esse, ac si in pacato versarentur, nec sibi quicquam ab hoste timendum esset, nocte quadam intempesta progressus cum equitatu, Goritiensibusque, et ... ad id collecta ruralium manu, ad hostes summo mane ire pergit, castraque Trivignani repente aggressus magnum omnibus terrorem

intulit. At Suicerii milites, qui in castris erant, se intrepido animo 1509
opponere: et inito certamine Caesarianos pedites repellere coegerunt.
Stipendiarii interim, et qui cum eis erant Castellani, et Utinates
ex improviso tumultu perterrefacti, totum hostium exercitum adesse
putantes, celeri fuga se Utinum receperunt. Caesariani vero praelii pugna
rejecti cum essent cautiores effecti, omnes hostium milites dispersos
esse sperantes auxilio, quia primi non successerat, alia ex parte aggre
diuntur, ubi facilis ad oppugnandum aditus fuit; [illegible]
hostium [illegible], et Muraeles ipsi deserti a [illegible]
defluxerant, nec ideo vim sustinebant: primi tamen se tutaban
tur, multique ex Caesarianis detruncabant paulatim recedendo, donec
omnes in fugam acti sunt. Tunc fugientes Caesariani sequuntur,
caedunt, ac capiunt. Multi etiam sani turrim ascenderunt, ut inde
se ab hoste defenderent: at Caesariani igne apposito, qui ascenderant
fumo pene excaecati coguntur defensionem relinquere, ac se e turri
deorsum praecipites ejiciunt, ac sic detruncantur. Ea pugna ducenti
ex Venetis caesi sunt: ex victoribus Caesarianis non minus quinquaginta
cecidere, pagus insuper Trivignani Caesarianae militi praeda fuit. Hoc
praelium Venetos ac praecipue Julienses in Veneta ditione positos,
ingenti pavore concussit, totisque locis trepidatum est. At Venetus
qui Gradiscae praesidio praefectus fuerat, cautior effectus de suorum circa
Trivignanum clade, [illegible] commotus de jactura Suicerum
militum, ratus jus sibi aditum ad ulciscendam cladem accipitans
cum equitatu, ac peditatu profectus vellafort Pagos prope Gradi
scam positos Villessium, Romansium, Versianum, Medeam, aliaque
loca campestria quae Goritiensium ac Cormonensium ditionis erant
praedatus primum est: indeque adductis, quos potuit, captivis, et igne
undique conjecto concremavit. Ex alia quoque parte Caesariani
in Pagos Venetos incendia fecere, praedasque ingentes abegere.
Miserrimum erat Juliacae regionis calamitates, quae hisce diebus evene
runt, intueri, omnia scelera committi, furta, rapinae, incendia,
strages, homicidia, sacrilegia, omnia foedari, omne scelus licere.

1509. atque in locum, qui plebejo sermone dicitur Cervillo, situsque

Gl'Imperiali sotto Udine. est in patentibus campis inter Papiam Pagum utrumque Utinam adjacentibus, nec amplius duobus passuum millibus ab Utino distat primum venere, ubi castra posuere. Interim Utinates ad famam adventus hostium opera Antonij Justiniani Praesidis, et Savorgnani clarissimi, nec non Joannis Gradonici Patrij Forijulij Consulis designati immensum Pedestrium, Equestriumque Manipulares ex omni Juliadum regione Utinum compulerant, addideruntque Quadratum Militum Centurias, quibus haud contemnendum exercitum effecerant, nam Caesarianos ipsos, qui non quatuordecim millium fuerint, numero superabant. Quam ob rem Germani de his apparatoribus certiores effecti, nec propriis viribus confisi sunt, ne sibi cum tanta hostium multitudine, iniquo loco congredi necesse esset: nec Urbem Utinam tot fultam praesidijs ea tempore expugnare visum est. Quare ibi triduo tantum consedere, rati tumultum aliquem Utini futurum; non enim deerant, qui dicerent

Si sospetta che Ant. Savorgni favorisca gl'Imperiali. Antonium Savorgnanum virum sane optimum, et inprimis inter Juliadas auctoritatis clam egisse cum Caesareanis, ut Urbs Utinea obsidione cingeretur, argumentum inde sumentes, quod intestina essent odia, atque inimicitiae ipsum inter Savorgnanum et Castellanos quosdam: generatque magnum aliquid in perniciem adversariorum moliri. Non tamen id constat, creditum potius est a malevolis excogitatum primus fuisse, inde data occasione in vulgus proditum, ut tanti viri nomen non vera, sed verosimili infamia macularetur. Utcumque sit post triduum Caesarianus exercitus nihil ultra aggressus, castra movit, ac mox Austriae civitatem infesto agmine petere constituit, ratus se, eam facile adepturum, qua capta parum sibi negotij superesse existimabat, non solum ad Utinum capessendum, sed quoque,

quod relicuum erat belli, tanquam ex stabili arce persequendum.
Quam ob rem commeavit exercitus, ac prope Manzanum in
prato, quod Solitum dicunt, ubi Rugia, quae ex Vitisonis alveo
ducta Manzani pagum alluitur, pernoctare jussus est.
Die vero insequenti concrematis Bolzano, S. Ioanne, Manzaniaco,
ac Clesoccinis pagis, ac Castro nobilis Manzanorum familiae edito
satis colle apposito, quem Strucca plebejo sermone dicunt, pariter
incendiis absumpto, ulterius progressi Caesariani inter Vitisonem
fluvium, et Claram villam secundis castris noctem sub dio egere.
Atque certiores effecti Rosacium Oppidum sibi nuper deditum
defecisse ad Venetos opera Federici Contareni, qui in Austriaca
Civitate militum Praefectus erat, et eam circum Veneto Praesidio
teneri mixto, Stipendiariis, ac Civitatensibus, qui Venetorum auspiciis
militabant. Ad illius Oppiduli expugnationem aliquot vexilla
direxere; et quia firmum praesidium videbatur, ne ab illo detri
mentum paterentur, rem agi tormentis visum est. Brevi
igitur concussi parietes corruere, viamque patentem hostibus
praebuere. Ingressi Caesariani, obviam ut [illegible] defectionis, quotquot
reperere Praesidiarium obtruncarunt: multi in Fano, alii in uxorum,
vel filiorum amplexu trucidati: nonnulli, qui turrim ascenderant
tormentis appetiti, ac permulti caesi: reliqui, quibus caedes [illegible]
perit, in victorum potestatem venere: et vitam cum [illegible]
pactionem obtinerent, in vinculis omnes conjecti sunt. Praeda
capti Oppidi militibus data, ac mox inter eos divisa. Priori hujus
loci capturae in neminem saevitum fuerat, nec quicquam aut
eis, qui ibi erant diminutum, quia mitius tunc deditis, quam
postmodum cum hostibus actum fuit: defectio augebat iram.
Vini autem, quod in Abbatiae penu congestum erat, diminutum
nihil fuit, in gratiam Sigismundi id factum credebatur. Quod [illegible]

Rosazzo preso e saccheggiato per la II.a volta dagl'Imperiali [illegible]

1509

vini avidissimi, ut Germani sunt, et propter Provinciae, in qua nascun-
tur, inopiam maxime vini, et quia eorum corpora naturali quadam
munere prae ceteris gentibus frigida, res apprime calidas appetunt,
proque utraque causa ardescentes vini aviditatem, sese tamen a bibendi
potu abstinuerunt, quod magnae quidem continentiae signum fuit;
nam illius vini commendata quam maxime suavitas, gentes quas-
libet, nedum Germanos, ad potum allicere potuisset. Post haec
Caesarianus exercitus inde amovit, iterque per Fornani pagum
ingressus, bombardas, omnemque apparatum bellicum educens
Va l'Imperatore sotto Cividale a campo. trahebat secundum amnis Vatisonis ripas, donec ad S. Georgii
locum pervenit. Ibi celerius equitum gravis armaturae custodia per
viam, quae ob demissas fluminis ripas ad faciliorem transitum vado
ut vulgo appellatur, Vatisonem transvadavit in loco, ubi Pila
nuncupatur ab incolis: indeque venit ad Sacellum, quod est in via extra
Portam divi Petri: ibique ipsi equites tandem constiterunt, donec
expectatae aliquot equitum cohortes cum vexillis accessere. Tum vero
equites ipsi Zuculae clivum haud procul inde situm celeriter ascende-
runt, quo etiam convenere exercitus Praefecti, ut locum unde civi-
tatem essent aggressuri speculcarentur. Interim vero exercitus
omnis flumen transgressus, machinas atque bombardas curribus et
quadrigis devehebat, passim per stratas et prata quaqua iter erat pro-
ruentes: et cum Albignanum pagum pervenissent omnes copiae
constitere. Erant in Caesariano exercitu quadrigae tectae gestantes stra-
gula, pannia, velamenta quadringentae: curruum vero, ac aliorum vehicu-
lorum sine tegmine ingens multitudo. Pridie Idus Augusti
matutina luce hostiles copiae traiicere coeperunt: transitusque vero
fuit in vesperas continuus: noctis inde, quae insecuta est, hora
fere sexta factis aggeribus, appositisque bombardis Turris

1509

portis Civitatis, quæ Ravennam ducit, eaque muri pars, quæ angulum a turri prospicit, ingenti tumultu, ac fragore percussa est, pilis primum lapideis donec deciderit; die vero adveniente majori quam antea impetu ferreis globulis repercussa est. Muri turresque conturbabantur, ac jam omnibus circa perfractis patebant aditus, dum civitatenses ad hujus urbis custodiam maxime intenti stabant in muris, armatique, et instructi sclopettis, balistis, arcubusque, et aliis missilibus hostem arcebant, nec vitam pro salute Patriæ dubitabant impendere, et hostes cominus accedentes percutiebantur; quo certamine plerique ex hostibus circum moenia obequitantibus (nam nondum ad justum praelium ventum erat) vulneribus affecti sunt, nonnullique cæsi. Sed antequam ulterius progrediar, ad jamque ad ingentem pugnam, quæ inter oppugnantes et expugnatos postea secuta est, narrare libet quorum, quodque initium ad victoriam fuerit in civitate praesidium, ut sciri possit quam parva auxiliatorum manu civitatenses ipsi adjecti per se ipsos urbem suam a tanta oppugnantium vi, et multitudine servarint, quod intrepidi eorum animi atque virtutis ingens est argumentum. Venerat igitur civitatensibus suppetias Ludovicus de Perusio cum non amplius nonaginta peditibus, quorum triginta proximis ante positam Urbi obsidionem diebus ad Fulminis arcis praesidium missi fuerant: viginti vero in expugnatione Rosacearum hesterno die perierant: reliqui autem ex tam parvo numero in Civitate tunc aderant. Post hos venerat quidam Lucas de Ancona cum peditibus viginti quinque, quorum pars ad famam futuræ mox obsidionis aufugerant. Paulus autem Basilius Patria Ferrariensis die ante oppugnationem cum peditibus centum civitatem ingressus ingentem sui fiduciam fecerat Opitergiensis. Hora etiam quarta antequam se ostendisset adesse Cæsareus exercitus, accesserat, ac intra moenia receptus fuerat Antonius Petrasancta, et cum eo sex et nonaginta

1509 pedites convenerant multis aliis assueti cum tueri, tum oppugna-
re urbes. Erat praeterea ipse Antonius vir strenuus, et rei militaris
peritissimus. Horum igitur adventus metum omnem Civitatensibus
ademerat; nec erat usquam in Oppido, qui viso hoc praesidio sibi ab
hoste timeret. Nec eos fefellit animus; nam dubio procul eorum ope ste-
tit tunc res Civitatensis: quare a deditione, quam dudum facere cogita-
verant, ad defensionem animum converterunt. Paucis quoque ante diebus
miserat Marius Susanna Utinensis vir clarus et militaris peritiae equi-
tes, adduxeratque pedites ducentos ex ruralibus electis; qui
tamen praeter paucos ipso duce non expectata oppugnatione clam
aufugerant. Quare Marius ipse cum parvo militum numero, magna
tamen fide, et integritate subsidio Civitatensibus fuit. Reliqui vero
qui se hostibus opposuere, aut cives, aut ditionis illius civitatis acco-
lae fuere. Ambiguum illud est, fueritne a Germanis ante oppu-
gnationem petitum, ut se dederent oppidani: quidam factum negant;
alii, et perfectum. Illud a bonis viris accepi, primos illos, qui
ad Divi Petri portam applicuerant Equites, eo animo accessisse, ut
Civitatem Caesaris nomine peterent in deditionem. Caeterum qui in
muros concurrerant Civitatenses tantum tubarum sono, tormentorumque
et sclopettorum fragore, et tonitru, praeter continuos clamores,
undequaque exibant strepitum, ut audiri petentes nequiverint. Re
re infecta, nullo habito cum Civitatensibus colloquio, recessere. Relatum
quoque est eadem die hora circiter meridiana Goritiensem quem-
dam de Grapies ad portam, quae dicitur de Luinis, perfectum esse,
clamoreque, ac nutu indicasse, uti aliquis ex Oppido secum ad collo-
quium veniret: cum Joannes Scausabursa, qui Germanicum
et Sclabonicum idioma calebat, missus propius accessisset, audi-
vitque Goritiensem petentem uti se arbitrio Ducis sui dederent;

tanta indignatione auditum fuisse, ut Ferrarius Cancellarius Paritinus 1509
civitatis Praetor mox clamaret, ut recederet Goritiensis, in quem can
tantem ut responsum daretur, multa tela, aliaque missilia cominus
conjecta sunt: quare nullo accepto alio responso a Tarvisinis re-
gressit. Igitur Germani majori quam antea vi et ira suburbia,
murumque Turri finitimum devastabant; nec oppidanorum
quisquam propter creberrimos glandium ictus audebat in ea
loca accedere, ob idque Turris murusque defensoribus nudus erat;
Turris vero ac alia loca conterminia oppugnatis ignibus replebantur
undique armatis civitatensibus, quorum pars irrupserat etiam
in fossas, quibus muri imminent, eousque egregie defendebatur,
parabaturque defensio intus si dejectis muris Caesariani ingressum
tentarent. Et jam locus patefactus ruinis erat, Turrisque a porta,
quae aggeribus clausa et munita fuerat, sursum diruta, et murus
Turri conterminus solo prostratus viam aperuerat; cum Germani
quidam ingressum tentare ausi sunt, et propius accedentes
ut ingrederentur, obvios habuere oppidanos, qui omnium missilium
genere, maxime sclopettis, et balistris ingredientes hostes arcebant.
Multi eo certamine Germani vulnerati, aut caesi fuerunt, ac de-
mum coacti pedem referre. Ceciderunt ex oppidanis ad numerum
sexaginta, qui se eo, et in sequenti die opposuerant ingres-
suris hostibus impeditum. Interim noctu, et interdiu oppidani
ipsi pars muros reficere, pars vero in custodiis per loca dispositi, ut hosti
terrorem facerent, qui ex ignibus clamare, Venetorum laudes sonoris
vocibus extollere, in Germanos vero probra dicere, ac per ludibria, et
ipsorum ignaviam exprobrare numquam sinebant. Cetera quoque
multitudo imbellis, ut mulieres, puerique, et senes immixti militibus
ipsis opem intensissime ferebant laborantibus, ligna et terram ad
aggeres muniendos sedulo portabant: tum etiam jussu et consilio

1509 Antonij Petrasanctæ excavata fuit scrobs pergrandis, et pulvere, quem sclopettum vocant, repleta, ut ad Germanorum ingressum injecto igne omnia, ut postea evenit, incendio, ac terrore turbaret. Dum hæc ibi aguntur Prætor Utinensis, ac una Gradonicus Præfectus, quos supra memoravimus, certiores effecti quanto in discrimine Civitatensium res esset, consulere cœperunt quonam modo obsessæ urbi socii suppetias ferant; nam, sicuti ante promiserant, si forent Civitatenses bello ab hoste petiti se ipsis opem impigre laturos. Quare cum standum promissis censerent, Utinenses advocatis peditum Præfectis mandant, magnisque pollicitationibus hortantur, ut via, qua possent tutiori Civitatem adeant, ac mercenariorum militum cohortem secum adducant ob ingentes hostium copias. Et quia arcta erat undique obsidio, singuli se facturos negabant, unus Antonius Petrasancta fuit, qui cum peditibus sex et nonaginta ut supra commemoravimus ipso oppugnationis die, cum hostem fefellisset, suppetias venerat. Hic suscepta proficiscendi provincia milites suos primo instruxit, admonuitque quid facturi essent: inde simulato itinere eundi alio, montes, qui supra Utinum sunt, recta petit, per Nimis, pagus is est ad alpium radices positus decem passuum millia ab Utino distans, quem Nemas a nemorum, ut opinor, nomine appellant, incognitum antea locum, sed nihil præter cæteros ignobiles pagos: clarum tamen tota patriæ regione reddidit familia de Nimis, ex qua cum armis, tum litteris præclari viri sunt orti: indeque collem Attemphum, et Fredis, ubi sunt Cucaneæ, et Zucchi Castella prætergreditur; et demum proximorum montium juga scandens recta pergit ad montem, quem Spignon vulgus appellat, jugis ipsis conjunctum, gradiensque per nemora, et sylvas virgultis et foliis tectas, tandem per portam Ambrosianam incolumis cum suis receptus est. Prætor etiam Gradonicus, et Justinianus Prætor Utinensis promissi memores, cum parum præsidij fore existimassent in præmisso, ut diximus Antonio, ipsi quoque cum aliquibus copijs statuere Civitatensibus

1509

in suppetias. Quamobrem, ut voluntarios potius quam coactos haberent affectas, per Tubicines in Foro edicere jusserunt, non gratum futuros sibi Reique publicae Venetae eos, qui se in suspicionem Civitatensibus ferendam sequerentur. Facto hujusmodi edicto, Gradonicus more suo armatus ascendit, iterque per Utini portam, quae dicitur Civitatensis, statim arripuit. Armati quoque cives eum sequebantur, non ut solitum est catervatim, sed ut casus eos conglobaverat, carptim, et sine ordine. Cum vero Remanzacum ventum esset, parumper constitere qui primi venerant, donec tota acies applicuit. Inde Equites ipsi, (nam pauci, aut nulli fuere Pedites) ad torrentem Malinae servatis ordinibus venerunt, indeque ad locum, qui Capitolus dicitur, accessere. Erant omnes numero Stradiotae ducenti, ac balistris utentes equites alii centum, et praeter hos Meleager Forolivensis cataphractos quinque et viginti adduxerat. Ea non ipse exploratoribus solum, sed ex altis quoque Zuccolae speculis intuenti Carpacino Duci innotuerat: quare Liburni equitatus Praefectus praecepit, ut se expedirent, et curatis corporibus contra eos, qui Utino irruperant infesto agmine obviam procederent, et si res posceret, manus consererent, ac praelium inirent. Si vero Utinates numero, et viribus praevalerent, nec tutum esset rem in discrimine ponere, paulatim recederent, hostemque elicerent, donec ipse Dux cum copiis sibi in subsidium veniret. Acceptis mandatis Liburni nulla interjecta mora armati convolant, et ad Divi Donati Sacellum ultra primum torrentis Malinae vadum consistunt, ut scire possent quantum ab hoste abessent. Erant omnes Liburni equites, qui convenerant, non amplius ducenti, qui cum se non procul ab hostibus esse prospicerent, stricta incedebant acie, et servatis ordinibus ad omnem casum parati. Tum progressi prospiciunt Stradiotas non praeter duodecim contra se ex acie irrumpentes: quare et ex ipsa Liburnorum acie pari numero egressi equites in hostem irruunt: fit acrior pugna, quam pro praeliantium numero debuerat.

Gl'Udinesi coi loro soldati volendo scorrere a Cividale.

1509

Duo Stradiotę eo certamine cecidere, uno saucium Lyburno capto. Stradiotę reliqui, qui pugnaverant, fugam arripuere; nec ad suos recepti pre timore ausi sunt consistere, sed ulterius citeri cursu transgressi nullum sibi tutum locum existimantes, nec salutem aliunde quam ex fuga habituri se esse sperantes, ceterum etiam, quę eos tam trepide fugientes conspexerat, insperati pavore compulerant: quare nec expectato hoste Utinenses ipsi trepidare prima, inde unus post alium respicere. Quod Lyburni animadvertentes, ut prefati hostium pavori terrorem etiam superadderent, concitatis equis in eos feruntur. Utinates nec expectato impetu totis habenis fugiunt. Prosequuntur Lyburni nunc hos nunc illos, ut sors dederat, proximos obtruncantes, ad Utinum usque insequuti fugientes, quos cursu preveniebant, acerrime cedebant: quos vero equorum velocitas servare potuit, intra portas Utinenses recepti ex fuga sunt. Ceciderunt ea fuga equites circiter Utinenses, inter quos fuere Joannes Prampergius, Meleagri Foroliviensis Coricius, atque Henricus Portilianum Comes. Sed Joannes Paulus Gradonicus, qui castris preerat, equo, cui parum fidebat, dimisso, pedester, et graviter saucius per devia aufugerat, nocteque post eam cladem insequuta repertus latitans inter vepres, Utinum a suis delatus est. Lyburni victores spolia, captivosque, maxime pedestres, nonnullos in castra sua prope civitatem adduxere. Duces igitur Cęsariani, ut pulsum, ac prope deletum videre equitatum, qui civitatensibus suppetias ibat, ne arridenti fortunę non obsequi velle viderentur, Civitatem Austrię majori quam antea conatu aggressi sunt oppugnare: divisoque in cohortes exercitu, ut alii aliis alternatim irent subsidio, ac alternis laborantibus [illegible] alię opem ferrent. Prima cohors, cui sorte contigerat, ad loca vicinis prioribus patefacta processit, aliis turmatim subsequentibus; nam et pedestres, atque alies omnes copię pariter ad oppugnationem iter intenderant. Civitatenses vero ad defensionem omnes convolaverunt. hostemque

1509.

sclopettis, sagittis, telisque eminus feriebant, qui procul aderant:
qui vero propius venerant saxis, aliisque gravioris ponderis missilibus
cominus rejiciebantur, et jam pluribus ejectis quibus res agebatur, Cae-
sariani infracto animo scalis appositis muros ascendere coeperunt, atten-
taruntque nonnulli, inter quos unus fuit genere, ac divitiis praepotens
Brognus, qui post Ducem ipsum in Caesariano exercitu primum obti-
nuerat locum. Is, et duo alii minoris auctoritatis Proceres, qui pariter
in Burgum gratiam ascenderant, harpis ferreis (adunca cuspide armorum
genus est) ab iis, qui in moenibus ad id praepositi fuerant, tracti intus
sunt, statimque trucidati. Subsequebantur interim alii nullo priorum
casu perterriti, introque gressum contulerant: et jam Civitas captum
iri videbatur, foretque dubio procul capta, ni Antonius Petrasancta mox
in Scrobem, quam superius salpetrico pulvere repletum ad hunc casum
diximus, repente conjecisset ignem, qui ictu oculi, ut est ille
pulvis celerrimus ad flammas concipiendas, accensus igneam rabiem cum
sonitu, ac stridore ingenti in aere emisit, quo quasi monstro perter-
riti hostes, qui in muros, quique jam intro ascenderant, mox armis
rejectis, maritque; quos superant relictis, praecipiti fuga sese in castra
ab oppugnatione receperunt. Civitatenses recepto e timore animo
in hostes retrocedentes crebrius grandine, aut nimbo sagittas,
spiculaque, et alia missilia conjiciebant. Periere eo certamine
ad quingentos homines praeter saucios, ex quorum numero, qui
magnus fuit, plurimi postea mortui sunt. Fossa, cui imminent
moenia cadaveribus repleta erat ab ea parte, qua irruptio tentata
fuerat. Interea Civitatenses Coelum clamoribus replebant.
Caesariani vero irascentes, quod ab urbe a se quasi jam capta hostium
arte, patriaque virtute pulsi essent, animo agitabant quonam
modo oppugnationem prosequerentur: nec ideo nocte insequenti
cessatum est a levi certamine inter eos, qui egrediebantur ad
spolia cadaverum legenda; fiebant namque egressio non minus ex
Civitate per fracturas murorum, quam ex castris ut exuviis potirentur.

Gl'Imperiali assaltano invano Cividale.

1509. Cusano ac Agentes nummis aureis se a captura redemit. In Istria vero Veneti auspiciis Hieronymi Savorniani et Ludovici [illegible] septem hominum millia ex Illyriis elevarant, Cormonemque accipere decreverant et commeatu, ut interim donec hostium exercitus Utinensi abesset, aut Cormonem expugnarent, aut ad Cormonis defensionem a Tilmini expugnatione hostes ipsos retraherent. Sed quia Cormonenses, infracto animo se tutati fuerant, Venetus re infecta discessit concremato prius Cormonis suburbio; et Illyricorum exercitum, quem ad subitos casus comparaverat, mox dissolvit. Caesariani capto demum Tulmino, [illegible] praesidio peditum trecentum Germanorum, ac equitum centum Goritianorum firmarunt; pariterque ad Cormonensium firmiorem custodiam direxere Christoforum quemdam Pottiler cum centum Germanis peditibus. Eodem tempore Venetorum nomine Theodorus Burgensis Gradiscae praesidio habebatque pedites ducentos, equites vero centum, quibus praeerant duo Centuriones militari arte eruditi. At Pottiler, cui Cormonis praesidium contigerat, ipse a Venetorum parva manu circumseptus erat, omnia eorum loca ad Venetam ditionem pertinentia quotidianis incursionibus devastabat, praedabatur, et captivos abigebat. Cum esset vir saevitiae plusquam inhumanae, captivos variis cruciatibus afficiebat, ut numerosam inde pecuniam extorqueret; nam alios manibus post tergum brachiis tortis diu vexabat, alios testiculis fune innexis appendebat; alios in vinculis sua manu necabat, oculos aliis effodiebat, nec ullum crudelitatis et saevitiae genus in miseros captivos non intentatum reliquerat. Dum haec agitur toties passim in regione Iulensium agerentur Iulius Pontifex Maximus receptis, ut supra memoravimus, Galliae Romandiolae urbibus, quas Veneti restituerant, animo concepit, ut et Bononiam a Bentivolis vindicaret. Cui quoque Rex Gallus illari assensit animo; non tantum ut mortem

Si ritirano [illegible] [illegible] Cormons.

crudeltà de' tedeschi

Papa Giulio II° prende possesso di Bologna.

At

Pontifici gereret, sed multo magis ne videretur Ecclesiae partes in re honesta deseruisse, cum Regis ipse Christianissimi Diadema gestaret, cui Caesar quoque, et Rex Hispaniae assentiere. Motum igitur ipse Pontifex exercitum comparavit Gallis maxime auxiliantibus, et Bononiam infesto agmine adivit. At Joannes Bentivolus hostium apparatu audito, Bononiam, quam tyrannice invaserat, dimisit, familia, auroque, et argenti quod erat, et bonis omnibus, quae asportare poterant, sublatis recessit: quare Bononia mox ad Pontificis manus, et in Romanae Ecclesiae jura devenit. Post haec Pontifex, vel quia illa honestas, et Ecclesiae jus suadebant, vel, ut quidam dicere ausi sunt, quia huic Pontifici insatiabilis habendi cupido inerat, quamvis in ceteris Pontificatu plane dignum existimemus, statuit, ut urbem quoque Ferrariam e Ducis manibus sibi vindicaret, asserens inter cetera, et urbem ipsam ad Ecclesiam Romanam spectare, et Ducem ipsum ab obedientia descivisse, Comaclumque, et Placentiam, aliaque Ecclesiastici juris loca tyrannice occupasse, et quod pessimum erat omnium conspirasse, aiebat, cum schismaticis cardinalibus quibusdam in ipsumet Pontificem Maximum. Quibus de causis in Ferrariensem motus Pontifex bellum ei indixit, ac prius ut culpabilem, et criminis reum interdicto Ecclesiastico, Literisque rescriptis, et typis excusis, totiusque Italiae populis, et Principibus notificatis, subjecit, et anathematis vinculo innodavit: nec ipsum tantummodo Ferrariensem Ducem, sed asseclas ejus, et ceteros, qui suas factiones fuissent homines pariter execravit, et ut nuper in Venetos fuerat, a cetu fidelium, tamquam ob reatum contumaciam disjunxit. Verum Ludovicus Galliae Rex, qui in ceteris rebus omnibus Pontifici semper obsequutus fuerat ab his maxime dissentiebat: asserebatque Alphonsum ipsum Ferrariae Ducem, non modo fuisse ex foederatis unum, sed quoque ejus operam valuisse ad res Italicas peragendas: et sibi propterea indignum videri [illegible] armis appeti; et ea de causa Pontificis conatus in Ferrariensem amicus, ut potuit, verbis primo compescere statuit: ut vero inexorabilem illius animum vidit, iramque in Ducis exitium accendi potius

Il Papa dichiara tiranno il Duca di Ferrara Alfonso.

Alij

Pp. Giulio IIo fa Lega coi Veneziani.

Guerra in Polesine contro il Duca di [illegible]

Sconfitta dell'armata Veneta sul Po.

quem Foederi inierat, auxiliares copias Duci suppositas misit. Ea cum Pontifex resciuisset, non solum a foedere dudum cum Rege inito recessit, sed novum insuper cum Venetis prius hostibus foedus contra Gallum et Ferrariensem iniit, quod et si iniquo, ut par erat, animo Caesar et Hispanus, ut audiuere, tulissent; non tamen a veteri foedere cum Pontifice discessere, et illum quod cuperent contra Venetos prosequebantur. Juncti igitur novo foedere Veneti mox ad Pontificis nutum classem in Padum ductam auspiciis Angeli Trevisani Veneti Patritii immisere: Rhodiginum quoque, et alia citera Polesinae loca, quae secundum Ferrariam sunt, terrestrem exercitum transmisere duce Joanne Paulo Gradonico, qui se naviter gesserat tempore [illegible] obsidionis. Pontifex quoque copias suas, quae in Romandiola hyemaverant adduci iusserat terrestri itinere Ferrariam versus. Tot igitur apparatibus in se factis Ferrariensis certior effectus, validissimis praesidiis munitus hostem intrepide expectabat. Classis Veneta per Padum ex Adriatico sinu cum duceretur, exercitusque ad hoc in Polesini agro incursaretur; Dux Ferrariensis [illegible] mandat hinc atque hinc ex fluvii ripis tormenta in eam ingeri; quod cum fecissent Ferrarienses, tantus pavor Venetos hostes invasit, ut Angelus Trevisanus Navarcus relicta classe parvam navi [illegible] solutam fuga [illegible]. Classis ipsa, in qua fuerant quinque Triremes, ingensque omnium carinarum numerus, Ferrariensibus praeda fuit: navales vero milites partim capti, partim caesi sunt. Gradonicus autem, qui terrestribus copiis praeerat, audita navalium suorum clade, nec hoste viso Polesinum reliquit: et Rhodiginum aliaque Polesini loca in Ferrariensis potestatem reliquit. Eo modo Dux Ferrariae profligatis hostibus, eorumque conata compressio victor evasit. Interea Rex Gallus in Pontificem acri motus animo, non Ducem modo Ferrariensem opibus juvare sat sibi esse existimans, Bentivolis quoque, quos Bononia pulsos modo diximus, auxilio esse constituit, ratus aut a Ferrariensi bello

Pontificem, ob Venetos evocare ad Bononiae oppugnationem, aut
Bononiam ipsam Bentivolorum nomine suo imperio vindicare? Quare pro- *I Bentivogli ricuperano*
misso Bononiam exercitu cum Bentivolis, Bononienses tradito Pontificis *Bologna coll'ajuto de' Francesi*
et Venetorum praesidio se dedidere. Praesidiales ipsi capti, primum in
custodiam traditi sunt, inde bonis omnibus spoliati inermes dimissi.
Erat in his Cardinalis Papiensis, qui eo forte tempore Bononiam pro
Pontifice Legatus tenuerat. Is ubi captam Urbem vidit, oblata a victo-
ribus eundi copia, se Ravennam contulit ad Pontificem, qui hisce
forte diebus eo venerat Bononia nondum capta. Nec multum steterat
coram Pontifice Papiensis, cum ab Urbini Duce (erat is Julii filius illegi-
time genitus) obviam facto multis vulneribus confossus obiit in spe-
cie refectionis. Id Pontifici dicitur non minori fuisse dolori, quam *Il Duca d'Urbino uccide il Card. di Pavia.*
Bononia amissa, nam liquebat Bononiam nulla Papiensis culpa defe-
cisse ad Bentivolos; et erat praeterea Papiensis pietate et virtute
clarus, et Pontifici ob id maxime gratus. Potiti sunt hoc modo Bononia
Bentivoli, ut de a bonorum suorum proscriptione ulciscerentur
statuam imaginem ipsius Julii aere impressam, ac Foro medio colum-
na erecta Lombardis primum apposuere, ac humi stratam
fune collo alligatam, inde tota passim urbe trahi, ac fimo involvi
jussere. Dum haec ibi aguntur, Caesar Maximilianus coactis in unum
copiis tam Gallorum, quam Italorum, qui sibi ad bellum suppetias
venerant (quas quidem centum quinquaginta armatorum millia fuisse *Esercito Imperiale*
tradidere, quod ego pro vero accipere non audeo, cum ea tempestate *all'assedio di Padova.*
nullus tantus exercitus comparari potuit, maxime a Caesare, qui suas
vires distraxerat ad alia plura bella, quae sibi a Turcis in Pannonia
et ab aliis in Germania imminebant: credo potius erratum numero
fuisse, ac pro quinquaginta appositum esse centum quinquaginta)
propriis ipse auspiciis, et non per alium ducem Patavium oppu-
gnaturus accessit: et circa plurima castrametatus, tandem ad
Portam, quam vulgus Caudam longam appellat exercitum sisti
jussit, ibique castra poni. Erant tunc in ipsa Patavii urbe tot

Instaque armatorum præsidia undique deducta in defensionem, ut
nemini dubium esset omnes suas vires allectas ibi esse. Venetis,
nam Urbi propinqua erat, et in ipsis Venetiarum faucibus sita;
videbaturque pro patrio solo præliium ineundum esse, et milites,
qui intus erant se ad omnia invicem volentes erectam semper morum
aciem adversus Cæsaris exercitum habebant. Et sicut ipse Cæsar
hac aut illac accessum quærebat ad irruendum, ita Veneti milites ei obsti-
tis semper pectoribus obstabant. Convenerant primi Venetorum
Dux Nicolaus de Nola cognomento Petilianus Comes ex Ursinorum
Romana familia, qui summum in Veneto exercitu Imperium habuit,
Andreas insuper Gritti Patritius Venetus Magister Equitum; et cum his
aderant militari arte eruditissimi viri Dyonisius et Venantius de
Naldis de Brisighella Patrueles Legati, Citolusque quoque Perusiensis,
et Lactantius Bergomas Tribuni militum, præter alios Patritios
gentis Venetæ plurimosque Juvenes, inter quos quamplurimi privato qui pro-
fecti suos milites conduxerant in Venetorum gratiam, et stipendiarios proprio
sumptu alebant: videbaturque ad unicum urbis Patavinæ præsidium
suas vires omnes, tum publicas, tum privatas Veneti contulisse: et cum jam
Cæsar obsidionem posuisset ad portam Caudæ longæ, ubi locus debilior et ad
invadendum facilior apparebat, Veneti præsidiales portam ipsam, aliaque
propinqua loca integro muniverunt defensionum ordine; et primo quidem locis apta-
tis apposuerant armatorum cohortes quamplurimas, quæ æquali inter
se intervallo accedentem hostem arcere possent. Civitatis præterea fossam,
quæ citra muros educta ex Athesi(1), quem Brentam vocant, flumine
aqua repleverunt. Erat insuper murus exterior infirma structura
fultus aggere interiori latissimo ac optimi muri instar ex lignis, et
terra confecto: interque murum, et aggerem alta erat et lata fovea;
et super aggeribus locis plurimis imminebant moles, et propugnacula se
mutuo aspicientia ad subjacentis foveæ custodiam: propugnacula vero,
et moles omnibus tormentorum generibus instructa erant appositis ad
vim hostium arcendam. Aggeris quoque partes inter propugnacula
vacuæ crebris bombardis replebantur, ordinibus ita inter se appositis,

(1) Brenta Medoacus est, non Athesis.

ut non homines solum, sed ne aves quidem, si ea loca adirent, il
læsæ possent abire. Sed nec fovea defensionibus caruerat, nam oppor
tunis locis apposita erant ligna cuspide prægrandia, et acuta, et illis
sclopettico pulvere subjecto iisque sarmentis tectis, quo hostes deciperen
tur, et si adhæserant igne mox injecto, aut arcerent ingredientes,
aut incendio consumerent. Inferius quoque ubi patebat primus hostium
ingressus, apposuerant Veneti tabulas clavis ferreis acutis undique
cuspide sursum falsas, quæ gradientium pedes transfigerent, laniarentque
multo vulnere ingressum. Erant præterea in aggerum interiori parte
pedites armati omnium missilium genere, et præcipue sclopettis, bale
stisque, et telis aliis; nec procul inde equites lanceis, et sunatis equis
muniti hostem intrepide expectantes, si forte tentarent aditum.
Maximilianus Cæsar etsi a transfugis certior factus esset de validissimo
hostium præsidio, ac defensionibus, ingressum tamen pluries tentavit, si
hostes saltem ad pugnam elicere posset; qui tamen nec in aciem egredi,
nec se loco movere ausi sunt: Urbi tantummodo præsidium esse velle vide
bantur. Germani interim, atque Galli, et Hispani, et Itali, qui Cæsaria
nis militabant auspiciis instructa suorum quisque acie accedebant, hostem
que sæpe ad duellum annuebant, lacessebantque aperto Marte. Et cum
nemo exiret, appareretque oppugnare Urbem tot tantisque
præsidiis fultam difficillimum esse, Cæsar ad obsidionem ab oppugnatione
animum adjecit, et cum ubique viis expugnasset dubio procul urbem vali
dam; sed post bimestre ad famam invadentium Hungariam Turca
rum obsidionem solvit, et exercitum adversus novos hostes reduxit. At
Turcæ factis excursionibus, effusaque cæde tota inferiori Pannonia, nec
expectato Cæsaris aspectu aufugere, finesque suos repetivere. Quare Maxi
milianus, qui Bassiano profectus Germaniam iverat, instante hyeme dis
solvit exercitum: Veneti vero hanc nacti occasionem, quam sibi celitus
oblatam arbitrabantur, nihil ultra cunctandum fore existimantes, mox
per hyemem suas copias eduxere, et Vicentiam primo aggressi nullo nego
tio recepti fuere: parique modo Rhodigium, et alia Polisenni loca, quæ
ad Ferrariensem defecerant adepti sunt. Linianum vero a militibus Cæsarianis

L'Impe Massimiliano leva l'assedio di Padova.

I Veneti [illegible] Vicenza

præsidii causa positis diu defensum est; sed quia multitudo hostium ur-
I Veneti riacquistan Legnago. gebat, etiam vicus inferior in eorum potestatem venerat. Quidam
Nicolettam arcem Venetis prodidere, eoque modo Liniacum receptum est
ejecto Cæsaris præsidio. Inde profectus Venetus Veronam petiit, castraque
posuit, non sub ipsius urbis mœnibus, sed venationi inde loco tentaturus,
ut erat omnium opinio, si ad deditionem priusquam oppugnari urbs
cœpta esset, trahere posset Oppidanos, quod minime evenit; nam erat
Verona tentata in vano dai Veneti. Verona non modo Germanorum, atque Gallorum fulta præsidiis, sed
et cives ipsi in Cæsaris partes proniores, ac omnium commeatuum genere
abunde exuberabant. Locum urbis, quem Cittadellam vocant ad defen-
sionem Oppidi habebant Germani: cætera Galli defensabant, utrotique
erant mixti Veronenses: quare nec oppugnari, nec obsideri facile vide-
batur Verona, cujus rebus sic existentibus interim bellici tumultus
Moti di guerra in Friuli: in Forojulio minime conticuerant, nam ægrotante tunc forte Fran-
cisco Capello Præfecto, et Venetias valetudinis causa regresso, suffec-
tus est Aloysius Delfinus vir impiger, qui adepta Præfectura nil tamen
in patria Fori Julii, in qua pluries incolas fuerat, memorabile gessit; et
quamquam validissimas cum equitum, tum peditum legiones haberet, quibus
si libitum esset de summa rerum certare satis superque potuisset;
numquam tamen ausus est hosti tota passim regione palanti se oppone-
re, quare præsidiales Cæsariani, qui Goritiæ, et Cormonæ hibernave-
rant, omnia Veneti ditionis circum loca incendio, et rapinis infestabant,
et præ cæteris [illegible], et [illegible], Aquilejæ quoque, et quæ
[illegible] Aquilejæ finitima sunt castella, Strassoldum et Porpetum a barbaris præda
incensa sunt. et quod hunc Delphinus Præfecturam gessit, majori quam
antea numquam clade affecta est tota Julia dum regio a Cæsarianis. Cum
Christoforus Postiler Cormonis Præses cum Bojariorum [illegible] ala, quam
Cormone habuerat præsidio die quadam vicinos agros excursione vastaret;
et addita sibi ex Goritiano præsidio equitum ala, et peditum exigua
I Tedeschi ardono S. Gio. vanni di Manzano cohorte vicus S. Joannis de Manzano infesto agmine petiit, et quod reli-
quum fuerat superioribus tot cladibus ferro et igne vastavit, et incolas
ejus loci, qui se ex tumultu in campanarum Turrim trepidi contulerant,
et se eo modo tuerentur, injecto igne combussit: alios vero, quos fortuitis igne

pararat, sclopettis et balistis, ceteros interemit: perpaucos, qui se dedide-
rant, in vincula primum conjecit, inde crudelem in modo trucidari jussit.
Erat inter eos qui trucidabantur Sacerdos nomine Vincentius, patria Ligur,
qui se ab ea clade ad fores Ecclesiae contulerat, ratus sibi saltem pietatis
intuitu saluti fore locum sacrum. At Bojoarii eadem, qua furebant
feritate in eum inermem irruentes, centum et ultra vulneribus con-
fossum saevissime trucidarunt, quod hic apponi libitum fuit, ut
liqueat nullo unquam aut pietatis, aut religionis amore barbaras na-
tiones cessasse a saevitia in Italos. Hac edita strage Postridie Manza- Manzano, Bolzano, S. Ste-
num mox petiit, et captis, quos reperit, hominibus, nonnullis etiam fano arsi dai Tedeschi.
caesis, reliquum oppidum Manzanorum Nobilis familiae, quod superiori
incendio superfuerat penitus conflagravit, ablato primum vino, quod
erat ibi plurimum. Inde juncti cum Duce Brunswichii copiis Bolza-
num venere, illudque, et S. Stephani vicum concremaverant, et hominum
quotquot repererunt captivarunt, et quaecumque incidebant via caede,
et rapinis omnia complebantur. Tertio post hec agmine octingentorum
circiter peditum, ac quadringentorum equitum, etiam eorum, qui
Goritiae hyemaverant, adhibitis viarum peritis ductoribus Mernichios Mernico arso dai Tedeschi.
mane fumantes adhuc priori incendio, easque funditus evertere, et praeter-
gressi Cusaniam, versus Vadum quod Lupi accolae appellant, iter dire-
xerunt. Erat ibi Rusticorum manus Civitatensis ditionis, qui eo iter
opera convenerant, ut hostibus Natisonem transire conitentibus obsta-
rent. Sed ubi hostium multitudinem adventare viderunt, ut est gens bello Strage di villici Civi-
minime assueta, relictis stationibus, nec expectato quidem hoste, mox terga dalesi sul Natisone.
verterunt. Germanus equitatus eos insequutus totis passim vicinis pratis,
partim cecidit, partim vero cepit: nec eorum quisquam evasit. Jam ea
omnis acies dissipata fuerat, revertebanturque a prima caede Germani equi-
tes, cum repente alia Rusticorum manus nescia caedis suorum illuc, ut in
mandatis acceperat, serum ceteris auxilium venerat. Hi visis recenti caede
jacentibus suorum cadaveribus, et jam de prima acie conclamatum esse, ingenti
pavore concussi huc atque illuc fluctuantes fugiebant insequentibus acriter
germanis equitibus, qui facilius villicos caedebant, quod apertior erat aditus

ac vos inermes per prata latebris contigua; et erant praeterea nullae latebrae praeter fluvii altas et excisas ripas, ex quibus plurimi se in flumen dejecere, periere non nulli alluvione aquarum; qui vero fugientes prata percurrerant, omnes aut capti, aut caesi sunt; reliqui, quos ripae ab equitibus fecerant incolumes, dum per loca devia repentes inter dumos, et scrobes salutem petunt, aut latitare student a Bognus, sedentes, ac si essent feri, ... [illegible] miserrime cruciabantur. Ita interempti dicuntur homines ad centum viginti ex Rusticis ipsis, qui vicos proximos Cusariam, Tolanum, Paternum, Trittealum, et Ronchias incolebant, quare pagi ipsi [illegible] cultoribus destituti omnino fuere. Nec omnia ab Imperiali Veneti [illegible], qui nec in ... [illegible], nec ... [illegible] ... hosti se opponere ausi fuerant [illegible] fuerunt. Sed et [illegible] Germani ... in ludibrium Veneti ... progressi ulterius ... omnes propter ... [illegible] primum, igne deinde injecto combussere, et inter cetera Cerviniarum, ... insulam, Strasoldi, ... et Purseti castra, nec non multos ... pagi, armentis cujusque generis spoliati, et praeda abacta igne cremati sunt: quin et excursiones factae ... usque ad moenia, et in portis tantus vel pavor, vel ignavia ... [illegible] ... [illegible] ... [illegible] decrevit castrum ... [illegible] ... [illegible].

Quare comparato Ruralium exercitu ... ipse Praefectus, accersito Balthasare ... Senatus, et ... Legati Cormonem proximum oppidum, ubi ... audito hostium adventu, ... in ... tutos crediti, ... se contulerant, ibique ubi ... hostes pugnaturi expectarunt. Veneti igitur Praefecti ... suburbium ... locum, quem ... vocant, ... instar valli et fossae munitum depraedati primum sunt, igne subinde conjecto concremarunt. Periere eo incendio pulcherrima quidem aedificia, nec ex tot ... quibus aliquam ... fuit ... Tamen, et ... fano ... quatuor. Laborarunt maxime eo incendio ... [illegible] ... funditus eversae fuerunt ob iram quandam et odium, quod cum privato hoste habuerant. Diruto suburbio Veneti ad Castrum superius aciem instructam

Vene... [illegible] ... viditur ... [illegible]

... Veneti ... [illegible] ... Cormons.

irruperunt; sed Cormonenses crebris balistrariorum, sclopettorum, et
catapultarum ictibus eos retrocedere coegerunt, recedentiumque extre-
mum aciem ingressi persequuntur, exturbantque, et in fugam conjiciunt;
et nisi paucitatem suorum veriti essent, ulterius processissent, eaque die
ingenti aliqua clade Venetum affecissent. Regresso post hæc Utinum exercitu
Veneto res utrinque quietæ fuerunt in proximum Quadragesimale tempus, quo
Veneti rati Cormonem omni nisu oppugnare, edicto Senatus consulto censuerant
Patris Delphini, Balthassaris, et Savorniani esse Cormonem omnibus copiis mox
aggredi, nec inde regredi, nisi eo quidem capto, et funditus diruto; erat
namque in cervicem totius Regionis acerrimum pro Cæsarianis telum: et
ea de causa omnes belli conatus eo convertere. Profecti igitur Veneti coactis
in unum copiis cum Stipendiariorum, tum [illegible], instauraverunt exer-
citum omnem: eademque die iter ingressi Faedanum venere, et sequenti — I Veneti prendono
luce motis castris, dum omnes opinantur Cormonem oppugnatum ire, — Vipulzano.
Vipulzanum versus aciem convertere, eo consilio, ut capto Vipulzano, quod Cor-
monem inter et Goritiam medium situm est, Cormonensibus omnem
auxilii spem adimerent, foreque ut spe salutis destituti Cormo-
nenses deditionem mox facerent. Aggressi igitur Vipulzanum nec præ-
sidio, nec natura loci validum, nullo negotio illud adepti sunt Veneti;
et quia res bene successerat ulterius progressi, et loca collium proximo-
rum, in quibus Oppidula nonnulla sunt, diripientes, aciem contra
S. Martini Oppidum, quod indigenæ de Cusca vocant, direxerunt; sed
quia colles incolunt homines Sclabi agrestes ut lingua, ita et genere, illi
in unum collecti impetum ex locis superioribus in Venetos equites, qui
ingressi erant fecere: eosque a fronte, et lateribus acriter invadentes
urgebant: quare equites ipsi viculis locorum suorum usum inter — I Veneti sconfitti
valles illos, repentque, ac colles fore, ut erant, inutile, recepere se — ritornano a Gradisca.
primum; deinde urgentibus Sclabis in fugam conversi sunt. Equitum
fuga peditum agmen pavore perculit: quare fugientium potius, quam
recedentium more Gradiscam regressæ sunt Venetæ copiæ, quarum non sine

I Veneti prendono Vipulzano

vicinis inimore Caesariani ejecto Venetorum praesidio Vipulzanum mox rece-
pere: quibus ita gestis tranquillae aliquandiu utrobique fuere res, vi-
debaturque post tot belli procellas serenatum iri. Et Veneti revocato

Vittore Vitturi fatto Provveditore in Friuli.

in Venetias Delphino Joannem Victurium virum optimum, gloria insignem
Forum Juliae Praefectum extra sortem, quia ita erat Senatui placitum.
Victurius igitur mox Venetiis in Forum Julium concessit, quem Foroiulienses ala-
cri animo, ac ingenti omnium applausu complexi sunt; certam namque ex-
spem de ejusdem virtute conceperant, utique noverant, ejus ductu, at-
que auspiciis bellum illud felicem exitum habiturum. Nam Victurius le-
1 tos omnes illius aetatis Duces, vel pacis, vel belli artibus, aut superabat
aut aequabat, et erat praeterea comis, ac largus Imperator, ob eamque causam
militibus maxime gratus: quare ut primum in Patriam venit, di-
verso a priori modo rei gerendae ratus Gradiscam concessit, habitatum
ibique belli sedem esse voluit, ut viciniore ad hostes loco, et fines
tutaretur, et obesse hosti posset, et laboranti Istriae mature prodesse.
Ipse igitur quotidie armatos in aciem producebat cum hoste praelio
decertaturus, et cum nemo obviam exiret, vicina hostium loca
Goritiam usque praedabundus excursabat: et tandem cum aliqua

Rotta degl' Imperiali sull' Isonzo.

Germanos affuisse, die festo Sancti Martini partem suarum copiarum
1, compositum, cum maxime equitum armentis Sontium transnare, ubi Maniga
dicitur ac inter dumos, et vicina nemora latitare mandat, quoad signum de-
disset invadendi. Ipse interim cum reliquis copiis prope ripas fluvii eadem,
quo priores modo, latuit alter dux: et ita effecerat, ut suorum paucita-
tem hostibus ostenderet, patet Goritienses porta, quam viderant, Veneto-
rum paucitate elati posse eos contemni, ut venit; nam Goritienses
visis paucis equitibus, qui se ante ostentaverant, praedabundi
excurrebant, continuo lapsi ex oppido nullo militantium more, sed
palantes, ut sors dederat, in Venetum Equitatum irruerunt; at illi
fugam simulantes, quasi se in Sontium praecipites conjicere ex pavore
vellent, confugiebant. Goritienses acriter instabant, sequebanturque
agmine incondito victores, donec ad loca insidiarum ventum est.

Tum Joannes Victurius, dato suis signo, omnes in aciem ex latebris prodire, ac Caesarianos improviso pavore perterritos undique circumdant, et rursus equites Veneti, qui paulo ante fugam simulaverant, acriter urgent, et terga dare coguntur. Capiunt nonnullos, plures obtruncant. Sequuntur suos equites Veneti celeriter, ac pari impetu in Pedites Goritianos irrumpunt. Erant Veneti Pedites numero non amplius tercentum; recepere se Germani ad Molendinum, quod Sontio adjacet, quo ubi ventum est, freti situ loci, quod erat muro, et tegulis conditum, sistunt Goritienses, Venetisque oppugnantibus se opponunt. Pugnatum ibi aliquandiu fuit incassum a Venetis conantibus locum invadere. At Victurius timens ne Goritiani suis praeberent suppetias, nam vicini erant, dato signo, suos revocavit, ac Gradiscam reversus est. Caesi aut capti in pugna ex Germanis sunt ad centum homines, ex victoribus duo tantum cecidere ad Molendinum, ubi stetisse Germanos fati sumus. Perterriti adverso eo illo Germani ad multos dies tenuere se castris; Postiler vero, qui Cormoni praesidio erat, vicina omnia Venetorum loca cladibus quam maximis interim afficiebat: Pestis quoque; quae superiori anno Cormonem, atque Goritiam magna lue invaserat, eadem tempestate Tergesti civitatem, atque Utinum pari clade afficiebat. Erat is annus ab ortu Christi undecimus supra millesimum quingentesimum, quo non Optimates solum, sed et plebs cetera Civitatis Austriae ingenti intra urbis inopia morbo laborabant, hominesque passim moriebantur: extra vero non pagus modo, sed nec domus quidem libera erat incendio. Hostes omnia cremarabant, quae abigi non poterant, quod effecerat, ut nullus extra Civitatis muros consisteret tutus, quo se infecti morbo reciperent, animumque relaxarent a cultu tot morientium, ac saluti suae saltem abeundo consulerent. Quare lues illa quasi ignis repente, in quam grassatur, arida materia flammas suas emittit, et in cunctos homines saeviebat. Id eam calamitatem augebat id, quod si Civitatenses exiissent evitaturi pestilentiam, aut ipsi hosti praedae fuissent, aut Civitas nuda defensoribus mox in hostium potestatem venisset, nam Postiler fere quotidie sub ipsis moenibus incursabat: quare miseri Civitatenses inter Scyllam positi et Carybdim nonnullo calamitatis genere laborabant. Accidit vero,

Peste nell' Illirico e in Friuli

1511

Rotta degl' Imperiali presso Mangano. 23. Giugno. Nelle carte di Roberto da Latisana questo fatto è datato il 21 Giugno.

ut die, qua Divi Johannis Baptistae festum praecesserat, Postiler ipse cum Boemis, quibus praeerat trecentis, villicisque ducentis, ac centum equitibus praedabundus exiret, latiusque vagando ad usque Basaldiellae, et Samardenchiae pagos venit: quod cum Victurio innotuisset, mox adhibitis ad consultationem Balthassare Scipione et Theodoro Burgense communi assensu statutum fuit egredi Oppido, hostemque invadere. Igitur praemisso equitatu trecentum equitum, totidemque peditum cohorte subsequente ad Mangani pagum primum venere, constiterque donec certiores fierent, qua tetendissent hostes; nam etsi exisse eos Cormone novissent, non tamen sciebatur quorsum ivissent; et cum ab accolis loci rei ignaris certi nihil afferetur, Victurius ipse ratus hostes petiisse pagos circa Aquilejam, suas copias Sapoglanum versus adducebat; et jam Bolzanum inter, et Vikonem pervenerat, cum repente datum signum ab iis, qui hostium adventum speculabantur ex summo, qui prope est vetus Mangani Castrum montis apice, Germanos hostes adesse; viderant enim abigentes rerum omnium ingentem praedam. Id signum itaque positum a speculatoribus ad eam, qua hostes veniebant, partem, ut ordo datus fuerat riversus Victurius, oculos intendebat sollicitius, ut ex nutu, et signis speculantium viam hostium nosceret, qua cognita cum omnibus Peditatus et Equitatus copiis Bolzanum mox venit: ibique instructo agmine ea, qua hostes venire noverat via, iter aggreditur servatis ordinibus. Praeibant utrinque Rorarii (genus est militum levis armaturae, qui instructum praecedunt exercitum, primique levi certamine hostes in stiibus lacessunt, indeque ad suos celeriter se recipiunt vix viso hoste: unde et nomen esse sortitos, Festus ait, Rorarios, quod ad modum roris praecedentis futuram pluviam leviter manus conferant). Hi edita inter sese ut assolent, levi pugna, qua perpauci vulnerati sunt, pauciores cecidere, ~~se~~ celeri cursu inter armatas suorum acies utrinque recipere hostes adesse nunciantes. Tum se uterque exercitus ad justum praelium parabat, Duces aderant, hortabanturque suos milites, uti naviter rem gererent. Justior Veneto causa videbatur, quod in praedatores rerum suarum arma sumpsissent: Germanus Venetorum ignaviam multis antea praeliis apertam exprobrabat, monebatque ne victores ipsi toties victos paverent.

His exortationibus ad pugnam procedebant infesto agmine: et qui praeibant utriusque exercitus equites in agro Manzani obvii sibi invicem facti pugnam inire. Acriter ibi pugnatum est, incerta primum victoria: [ceterum] quia longe major Venetorum equitum urgebat numerus, Germani loco cedere coacti sunt, seque ad suos pedites recepere, ubi recepto animo, ac instructa acie victum pugnaturi denuo expectant. At Germanus equitatus equestri pugna semel pulsus ad pedites quoque terrorem attulerat, quare ad primum teli jactum soluta acie terga dedere. Erat priusquam pugnatum fuisset ad incertos casus Villicorum ingens numerus a Victurio Duce instructus, ac locis opportunis appositus, ut vel suos, si res ferret, praelio laborantes adjuvaret, vel ut Germanis victis ad fugientibus obsisterent, et viam occluderent. In hos igitur viros plenos ob acceptas superioribus praeliis clades cum incidissent Germani pedites fugientes, ut erant ex fuga incompositi, et fusi, capti et trucidati sunt. Equites quoque, quos Venetus equitatus acriter insequebatur, circumventi ad unum omnes capti, aut caesi fuere. Cecidere in pratis Manzani non procul vico S. Laurentii brevi temporis ac loci spatio Germanae copiae ad quadringentos numero et ultra, ut vix cladis nuntius superesset. Ex Venetoribus unus tantum ex equestri ordine periit, vulnerato acriter Aloysio Portana ex Vicentinae Civitatis nobiliori familia, cujus casus effecit, ut Joannes Victurius in Germanos victos severiorem exercuisset victoriam; id, ut creditum est, Deo permittente in ultionem immeritae caedis Presbiteri Vincentii, quem ad Ecclesiae fores Bogni, ut diximus, centum vulneribus trucidaverant, inde que mors ejus innocens novo Bognorum sanguine parentata est. Sic crudelitati insignem imposuit Hortatoris [?], vulneratus capitur, et Venetias in vinculis ducitur, ubi diutino carcere mancipatus meritas suae [?] poenas luit. Deleto ea clade hostium quod Goritiae et Cormone fuerat, non omnia solum conterminia loca tuta fuere ab incursionibus, sed etiam patebat iter victori Duci Veneto, qua vellet immeundi, nemine obviam hoste prodeunte; quare Goritienses, et quidquid erat Goritiensium ditionis ad usque Tergesti moenia crebris incursionibus invadebat Venetus, hominumque, et animalium, ac rerum omnium praedam per otium abigebat; quare pavorem ingentem etiam iis, qui in Oppidis tenebantur

Luigi da Porto è ferito.

incursioni de' Veneti nel Goriziano.

1511

Guerra in Istria.

incesserat. Nec erat interea in Istris pacatum quidquam. Justinopolitani et
Maranenses contra Capodistrianos continuo prestabantur, nec tantus uter [illegible] ampo
patrabatur, ac inter ceteras clades lotis apud Pisinum viribus pugnatum
est. Permulti ex utraque acie cecidere: inter saucios Christoforus de
Frangipanibus Germanus Prefectus vulnere in faciem affectus est; quare
incerta victoria utrique abiere. Grassabatur interea, ut diximus, tam

La peste in Friuli, doppo la ostilità

Utini, quam in Civitate Australi ingens morbus, cujus causa effectum est,
ut nullum exterius prælium extiterit; nam nec hostes accedere, ne lue af-
ficerentur, tutum sibi existimabant, nec qui in campum exiret videbatur
morbus reliquisse. Arbitrabantur homines Deum Optimum Maximum
belli veterem cladem nova pestilentia abstulisse, quasi vellet ipse humanos
noxios ulcisci hac vel illa lue, nam cum diversis modis delinquebant homi-
nes, pœna etiam delictorum debet esse diversa, recta enim est Divina Justi-
tia. Nec interim grassante apud Julia[illegible] peste res alibi quietæ fuere.

Prosegue la guerra sul Veronese.

Non procul Verona Venetus castra posuerat, indeque repentinis incursionibus
loca proxima infestabat, crebroque ad ipsas Veronæ portas, ubi Germanum
erat Presidium, infesto agmine procurrebat. Dicebatque ut Germani egre-
dientes multis illatis ignes cum Veneto prælium inirent varia inter
se victoria. Elatus igitur Venetus, quod proximis diebus tumultuaria pugna
Germanos intra mœnia compulisset, castra propius quam antea solitus erat,
[illegible] adduxit, ut Veronæ turres et mœnia bombardis et machinis faci-
lius appeteret. At Galli et Germani, qui pariter præsidio erant, capta
densissimi nimbi occasione, Verona nocte intempesta sub strepitu [illegible]
e cœlo maximæ pluviæ, qualis solet Vigiliarum occasu, egressi, nullo tumul-
tu, Veneta castra repente aggrediuntur, cæduntque quos somnus, et pavor
oppresserat: reliqui in fugam conversi sunt, totusque exercitus, aut
fusus, aut cæsus esset, ni Citolus Perusinus, qui cum suis procurrerat
ad tumultum hosti se opposuisset, cedentiumque ardorem compescuisset,
nam Citolus ipse naviter dimicans, non solum hostes cæde maxima affecit,
sed pedem quoque referre coegit. Cecidit eo certamine Citolus ipse jam
victoria obtenta. Hujus cladis causa fuere vigiles Veneti, qui custodiam
urgentis nimbi impatientes deseruerant. Stetit tamen ibidem plurimis

inde diebus Venetus exercitus, nec ea clade perterritus [illegible] Veronamque
[illegible] quibusdam oppugnationibus, [illegible] fatigavit. [illegible]
nihil ultra cunctatus [illegible] Bellunensem emisit contra Venetum, nec non et [illegible] Gallos, praeter
legionem, quam Veronae habebat novas cohortes, novumque [illegible] praesidium
Mediolano et Brixiae tradi [illegible] jusserat [illegible], et iam ut
[illegible] fuerant copiae omnes eo convenerant. Ad horum famam [illegible]
[illegible] milites Veneti, qui Coneglani, Serravalli, [illegible], atque Belluni [illegible]
[illegible] praesidio, oppidis ipsis spoliatis, opibusque, quas potuerant, ablatis
[illegible] celeri gressu, ut hostes praeirent, urbemque tuerentur, [illegible]
[illegible] quoque vestigia secuti sunt qui Cittadellae et Castri Franchi
[illegible] causa afuere. Igitur Bellunenses ad Germanos, qui [illegible] appropinqu-
averant ad Belluni Oppidum deditionis Legatos misere, seque Germanis ea lege
dedidere, ut Praefecti cum paucis oppidum ingrederentur, ceteris interim copiis
extra portas moraturis. Ea igitur data acceptaque conditione Praefecti [illegible]
[illegible] ingressi sunt, Bellunensesque defectionis poena Aureorum mille [illegible]
[illegible] mulctarunt. Interim vero dum pecunia Praefectis [illegible], qui
foris remanserant milites Italis appositis, ponteque dimisso omnes intravere,
[illegible] oppidum [illegible] sunt, ac [illegible] Oppidanis
Virgines multas violarunt, ac mulieres constuprarunt. [illegible]
Oppidum illud pari clade affecerunt, nam captis [illegible], quod
feminarum erat prostraverunt, sacras quoque Virgines omnes nefario
incestu per vim vitiarunt: et ne nullum calamitatis genus foret [illegible]
[illegible] inexpertum, conjecto igne Oppidum penitus concrema-
runt, nec a sacris aedibus abstinuere, quas omnes, praeter divi Francisci
de Mendicantium Ordine templum, pari incendio consumpserunt.
Sed nec cetera circum Oppida, [illegible] incolumes fuere, nam quicquid
aedificiorum ea passim regione extiterat, igne et ferro consumptum
est. Dum haec ibi gererentur, Galli, qui tardius prodierant nondum
Tarvisium appulerant, quare Germani interim ne otio tempus tere-
rent, dum sibi in mora essent Galli, animo statuerant ulterius pro-
gredi, ac totam Juliadum regionem suo subjicere imperio.

[illegible] Serravalle, Feltre, Belluno, Cittadella [illegible] vengono in poter de' Tedeschi.

Belluno e Feltre saccheggiati dai Tedeschi.

Irruperunt igitur Sacilum fere, ornato Caesareo exercitu, cui praeerant Christophorus Rauber, Labacensis Episcopus, Antonius de Valdana Tridentinus, Joannes Rusperger, et Jullus Gricianus, cui cognomen erat de Rosa, (cui fuit a Caesare tradita Belli in Juliadas provincia) Peditum tria millia, equitum vero duo millia reperta fuere. Praesenserant Veneti Caesarianas copias Juliacum Patriam petituras, quare mox Antonium Savorgnanum dubio procul Juliadis regionis ea tempestate Principem, per litteras certiorem fecere. Is igitur Equitum alam Utini commorantium mox eduxit, comparavitque Villicorum ex Patriae pagis non contemnendam manum, et instructo, ut tempus et locus dederat, exercitu, Sacilum, quo hostes adventasse fama erat, perexit; et cognita hostium multitudine ac robore, pergajne Equitum invicta manu, se locis tutissimis continebat, nullibi se temere hosti objiciens, ne suorum paucitas circumveniretur ab hostibus Equitatus multitudine: quod etsi prudenter ab experto Duce, qui suas copias incolumes servare studuerat, actum esset, non defuere tamen, qui ausi sint dicere, et scriptis tradere, Savornianum clam convenisse ne hostibus obesset. Quod falsum esse ratio probat, nam se tot armatorum millibus objicere cum paucis equitibus et inermi prope Villicorum pedite, non solertissimi Ducis, ut erat Antonius Savornianus, sed extremae dementiae hominis esset. Quam ob rem diligentissime intueri debere existimo, qui de aliena fama detrahere cogitant, possit ne esse quod palam produnt, nam aliter mendacii merito redarguentur. Recipiente se igitur Savorniano, ne suas copias hosti objiceret trucidandas, Caesariani Sacili oppido potiti sunt. Savornianus vero, quia auxilium sibi nec unde foret videbat, nec tutum arbitrabatur hostem aperto campo operiri, ne a multitudine Equitatus interciperetur, per nostras terras regressus Pinzanum Oppidum suum petiit, et praesidio, ut potuit, firmavit dimissis ceteris, partim Utinum, unde venerant, partim vero alio, omnibus ad lares proprios, ut se maris tenerent, et sua quisque tueretur. Dedito Sacilo Comites quoque Purliliensis, et Prata se tradidere Caesarianis: nec multo Patriae totius Optimates, quos Castellanos appellant, idem fecere; sed et Savornianus ipse, cum rebus jam desperatis aliter sibi nequiret consulere, deditionem fecit ea conditione, qua cum Ladronio Comite

Esercito tesco in Friuli.

Ant. Savorgnano a Sacile coll'esercito veneto.

Opinioni sulla condotta di Ant. Savorgnan.

Gl'imperiali prendono Sacile.

Ant. Savorgnano raduna l'esercito unito per opporsi agl'Imperiali.

I Castellani del Friuli patteggiano cogl'Imperiali.

Ant. Savorgnan pure fa patti coll'Imperiale.

nuntio ad id misso a Cæsareanis conventum erat. Convenerant itaque, ut res omnia ne ipsi, et utrique Savornianorum familiæ illæsa omnia essent, fædusque inter Savornianum ipsum, et Duces Cæsarianos initum perpetuo foret. Postquam factum Utinenses certiores effecti cætera loca ad Cæsarem defecisse, ipsi quoque, et cætera simul regio, et quæ se priori bello tutata fuerat Julia Civitas Austriæ, deditionem fecere. Varia erat inter Italicas opinio, cur se tam facile dedisset Savornianus, Vir fide et integritate eximius. Plerique existimant id ea ratione ab eo factum esse, quod nec opes ad bellum, nec subsidium sibi post malum venturum tempus crediderat: interim vero timere, ne si Cæsarianos magis irritaret, quam liceret, toti Provinciæ exitium attulisset ab hoste prepotenti, qui jam leviori de causa Feltrum, Bellunum, cæteraque Carnorum loca omnia ferro et igne devastaverat. Alij vero aliter credidere, argumentatique sunt Savornianum apud Venetum Senatum culpatum fuisse seditionis, quod ejus nutu Optimates mattei Juliadæ interfecti ... fuissent, Urbsque Utinea prædata: et quia accusatio hujus reatus vehemens erat, urgebantque causam Optimates ipsi, nec aliud restare videbatur ad damnationem Savorniani nisi cura instantis belli, Savornianum, ut a futuro judicio se subtraheret, ac Venetas devitaret, ad Maximilianum defecisse. Superior opinio mea quidem sententia vero proximior est; nam si suspectum habuisset Savornianum Venetus Senatus, non commisisset suæ fidei rem tantam, quæ regionis unius erat negotium. Sed digrediar parumper, ac seditionis illius, quæ meo quidem judicio insignis fuit, initium breviter perstringam. Erat igitur annus undecimus supra millesimum quingentesimum, quum die Jovis, qua Bacchanalium ... ingluviem, Germanus Equitatus, qui Goritiæ hybernaverat, ratus aliquid moliri posse, ut vel saltem prædam ex finitimum pagis agerent, dum crapulæ et choreis ... iter Utinum versus repentino tumultu arripuerant, ac sub ipsis mœnibus, et in portas Civitatis excursione facta Urbem ipsam ingenti pavore et tumultu repleverit. Utinenses vero, ut ... hostem compescere, ad arma undequaque concurrunt, armaturque cum Civium, tum Plebejorum non modica manus, et in portis, ac mœnibus se hosti opponit. Hostes vero nil ultra annixi, abacta quam poterant ex vicinis agris præda, unde venerant reversi sunt. Utinenses vero ut

1511.

Udine e tutto il Friuli si danno senza di festa agli Imperiali.

Cagioni della defezione di Antonio Savorgnano.

Strage del Giovedì Grasso in Udine.

1511

viderunt hostilem Equitatum jam abiisse, egre ferebant se ita ab hoste sperni, ut per ludibrium in his quasi portis luderet, causamque tam audacis hostium facinoris in Castellanos Patrię quidam transferebant, eratque rumor inter præsentes Civium, et Plebis armatos, quod Castellani ipsi Cæsaris partes sequerentur, et quod clam hostes ad prędam excîverint. Fuerit ne rumor is verus, an falsus inventum est: illud constat ab hujus sermonis origine, cujus etiam auctor incertus fuit, in repentinum furorem, ac indignationem illam Utinensium armatam multitudinem esse conversam, et sicut est proceps ad facinus, nec consilio regitur mobile vulgus, arma, quę in hostes sumpserant in suos concives fanatico quodam furore converterunt, ac repentino impetu Turrianos primum, qui erant Castellanę factionis capita, aggrediuntur, ędesque eorum Regio more conditas, oppugnant: et quia qui intus aderant, se naviter tuebantur, adductis ad id bombardis, tecta, et parietes ingenti fragore percutiunt. Tunc qui intus aderant terrore concussi in fugam sededere, alij per arcana ipsarum ędium exitibula, alij vero per tegmina vicinarum domuum se proripientes apud amicos, ad quos confugerant, occultabantur. In nudatis defensoribus ędes acies plebeja irrupit, postibus prius conflagratis scalas ascendunt, et necem quosque pergquirunt, rapiunt omnia, et depręđantur, brevique divitię, quibus ędes ipsę regio more affluebant, evastatę atque ablatę fuerunt; dein injetto igne domus omnis combusta. Multum ibi auri, argentique, ac supellectilis fuisse constat. Sevitum inde est in cętera, nec sine multa cęde res acta est; fuerat namque vetus inter Castellanos, et Plebem odium. Scripsere de hac re multi, sed an vera omnia perscrutati fuerint, ambigo. Etiam modum, et nomina

Osservazioni dell'autore sulle cause del Giovedì Grasso.

eorum, qui ea seditione cęsi sunt recensent. Ego veterum malorum tollendam potius censui memoriam ab hominum animis, ne quieti publicę obsit recordatio preteriti temporis, quam dum nimis curiose perscrutando omnia incidam in monumenta rerum, quas silere, quam proloqui melius est. Sed si quis ea, quę tunc evenerint scire expetit, ab aliorum potius, quam a meis scriptis accipiat. Hujus igitur facinoris querimonia ad Venetum Senatum delata suspectum fecerat Savorgnianum, et quia Plebs Utinea ejus semper factionem sequuta fuerat, et quia superiori tempore contentiones sibi cum Castellanis extiterant, de hac re,

et de illa [illegible] Utinen [illegible] alter scriptum a Joanne Candido Ju 1511.
ris interprete, atque elegantissimo rerum Scriptore, ni fallor, me legisse memini;
sed utrumque sit res ita se habuit. Nova insuper calamitas hisce ferme diebus
accessit ab immenso motu terre, nam eodem anno, septimo Kalendas Aprilis, Terremoto in Italia
ut mortalibus innueret quantopere displiceret Deo Optimo Maximo ea e in Friuli.
scelerum lues, Terremotus maximus extitit a Gallia Cisalpina, quam Longo
bardiam nuncupant, in ceteras Italie regiones, usque ad has, et viciniores
Germanie partes. Conquassabantur primum, ruebant deinde edes magnifice,
Turresque. Laboravit pre ceteris Glemona, et Civitas Austrie, nam in eis
[illegible] altioris edificij domus fere, penitus corruerant. Colapsum
quoque est Tolmini Castrum, et domus inferioris Curie, Fana etiam,
que in montibus erant funditus corruere: multi quoque mortales
illis ruinis periere: ceteri, qui superfuerant tanto pavore concussi
sunt, ut per diverticula fugientes in locis patentibus sibi domicilia
construerent, alij in hortis, aut viridarijs, in pratis quoque, et plateis
tuguria sibi, et mapalia ex pellibus, aut stramine, pannis etiam lineis,
ac laneis effingebant, quibus deerat materies sub dio cubabant. Pluribus
diebus quibus crebro et repentino motu terra concussa fuit, in maximo
semper metu fuere miseri mortales tot simul cladibus, hinc ab humano
hoste, hinc vero a Divina ira appetiti: Urbes quoque, et Pagi habitato
ribus vacue videbantur, et jam obortis rubis tegebantur: Fori autem
tanta erat solitudo, ut nemo fere eo conveniret. Sed ut revertar eo unde Neuhaus Governatore per
digressus sum, Utinates, et tota [illegible] Julia [illegible] a Venetis defecit ad Cesarem, gl' imperiali in Udine.
ac Prefectus Utini tunc primum creatus est Neuhaser Goritiensis, vir factis et
genere clarus, qui Juliadas ac Regionem omnem justitia moderaretur. In
Austrie vero Civitate Presidem constituere Cesarei Consiliarij non est visum,
tunc maxime quod vehemens pestilentia totam passim urbem invaserat, nec Peste in Cividale.
domus fuerat, que funesta non esset. Cum igitur tota Forijulij Patria desc
cisset, ut diximus, ad Cesarem, solum Gradiscanum Oppidum in fide remanserat.
Erat ibi presidio Aloysius Mocenicus Pretor, habebatque Pedites trecentos, Gradisca assediata, si da
equites vero nonnullos. Igitur Cesariani [illegible] Gradiscam infestis signis a patti agl' Imperiali.
appulit, et obsidione posita, Oppidum a porta, que Romansium prospicit

1511

et ab ea, quæ est Sontio proximior versus Occiduas amnis ripas, positis aggeribus ingenti bombardarum impetu, et fragore concutiebat. Præsidiales autem videntes se tueri non posse, et amissa jam tota Patria sibi tutum nullibi esse locum, nec auxilium aliunde futurum existimantes, agere inter se cœperunt de tradendo æquis conditionibus oppido. Eaque per nuncios Cæsarianis Ducibus innotuerunt; quare hujusce rei Provincia Antonio Savorniano, qui post amissum Forumjulium continebat se in exercitu Cæsariano, tradita fuit. Id ita conditionis habuit: Ut Venetus Præfectus, cæterique Præsidiales, tradito Oppido Germanis, incolumes, quo vellent gentium, abirent; quod cum fide ab utroque perfectum est. quare parvo, aut nullo negotio Germani adepti sunt Gradiscam Oppidum sane validissimum, ingenti Forojuliensium dispendio conditum ad Sontij ripas, mandantibus Venetis, ut ingressum Turcis in Italiam ea prorumpentibus vetaret. Itis ita actis Germani, Gallos, qui jam Tarvisium cœperant, obsidere, per litteras, et nuncios certiores fecere, uti soluta mox obsidione Forumjulium ad se se peterent, qui statim venere, et junctis agminibus Osopium montem, in cujus jugo Oppidum est ejusdem nominis validissimum, pergunt oppugnare. Erat ibi Hyeronimus Savornianus, Vir genere et magnitudine rerum gestarum clarus, qui ut vidit totum Forumjulium ad manus hostium devenisse, et omnem belli molem in se unum converti (nam solus ad eam diem in Venetorum fide remanserat) agere cœpit quonam modo se et locum ipsum servaret ab infesto hoste, quamobrem per Legatos actum est, ut Savornianus acceptis vadibus tuto primum in castra hostium inde quo vellet ire posset incolumis. Igitur ex castris ad Cæsarem in Germaniam ivit, a quo summo honore acceptus est, nec quid egerit cum Cæsare constat; inde per media hostium castra tutus, ut convenerat, reversus, Venetias venit ad Senatum, a quo nonnullo honoris genere receptus, donatusque Palazzoli vico, qui secundum Arearum Castrum situs est; et ab eodem Senatu præterea ad Summos Magistratus, et dignitates, sicuti ejus facta, et merita postulabant, assumptus. Post hæc Cæsariani adepto(1) demum Osopio juncti Gallis Tarvisium repetunt oppugnaturi; sed quia Urbs ipsa, et loci situ, et Præsidiarium virtute contra omnium opinionem

Importanza di Gradisca.

Girolamo Savorgnano patteggia per Osopo cogl' Imperiali.

(1) forsan *relicto*, nullibi enim constat adeptum fuisse. *Nota del P. Asquini trascrittore della presente Storia*

[illegible] collez. Portis-Guerra, leggesi *relicto*.

diu obstiterat, naviterque se tutata fuerat, et hostes propterea spe
decidissent eam captum iri, ac diutina ibi obsidione tempus tererent,
re infecta exercitus solutus est, et Galli Cisalpinam Galliam, Germani vero

L'esercito gallo-alemanno si sciolse senza potere avere Treviso.

Germaniam recta petivere. Venetus Senatus, ut hostem abiisse comperit,
statim electissimis legiones, quae [illegible] Patavii hybernaverant educi, cadat
auspiciis Joannis Pauli Gradonici, cui additi sunt Rentius de Cerese Ursi-
na Romana familia Peditum Praefectus, et Vitellus oriundus a Vitellis Roma-
nis, nec non Balthassar Scipionis Legati; aliique nonnulli veterani duces,

I Veneti riacquistano il Friuli eccetto Venzone e Gradisca.

qui omnes, pari sententia Forumjulium adivere. Juliadq; vero iam hostium
metu liberi Venetas legiones hilari animo recepere, et missis Legatis deditio-
nem maximo omnium populorum assensu fecere, praeter Gradiscam, et
Ventionum, quae validissimo Germanorum praesidio tenebantur. Quare Venetus
Imperator diviso exercitu copiarum partem Gradiscam; partem vero Ventio-
oppugnandum
nem misit oppugnatum, et cum divisis copiis parum roboris esset, cum utro-
bique fuit oppugnatio, et nullius rei quod actum est; [illegible] rsus

Venzone abbandonato dai Tedeschi s'arrende.

nis conjunctis [illegible] copiis [illegible] Ventionum [illegible] primum dirigit Oppi-
dum illud totis viribus oppugnaturus, at qui loci praesidio fuerant Germa-
ni tanta in se versa belli mole perterriti, Oppidum praedato, abductisque
Glemonensium Civibus nonnullis qui secum fuerant, quasi obsidibus, fugientium
magis, quam abeuntium more, discesserunt, ac Clusiam et Pontebam
adivere; quare mox dedidere se Ventionenses, tradito Venetis Oppido. Cum
inde Gradiscae capiendae cura Venetum Ducem angeret, ut Germanos tota passim

I Veneti si portano all'assedio di Gradisca.

regione Juliadum expelleret, contineretque trans Sontii amnis ripas, et mon-
tium alpes, exercitui confestim profectionem edixit, et citato agmine Gra-
discam adiit, castraque loco idoneo metatus, Gradiscanos, ut se dederent,
per Legatos flagitavit, quibus negantibus, Oppidum tormentis appetiit,
murosque ab ea parte, quae meridiem aspicit, a porta inferiori ad usque
Sontium diruit ac solo aequavit; agger tamen, qui praealtus post muros ipsos
erat, non facillimum enitentibus ingredi praebebat aditum; nam nec scalae
praelongae ejus summitatem queant attingere, sed et insuper Praesidiales se
naviter tuebantur, hostem ascendentem ad imum deturbabant, multos dejiciebant

nec refectos a fossam, plurimos occidebant: quare frustra tentato ingressu Venetus post quinquagesimum a castris positis diem obsidionem solvit; nam et hyems instabat, ventisque et glacie, ac nivibus omnia circum loca in

I Veneti rialzano l'assedio di Gradisca e svernano in Friuli.

Forojulio hyemavit, quod regionem ipsam tot cladibus jam affectam nullo non calamitatis genere affecit; nam grave fuit Provinciæ tot bellis attritæ et incultæ tantum exercitum alere. Ad famam vero solutæ obsidionis nec captæ Gradiscæ dicitur subtristem visum fuisse Senatum Venetum, respondisseque Ductoribus, quibus ea Provincia commendata fuerat, se purgantibus quod nihil ea obsidione egissent, se non satis posse mirari quomodo stupea fuerit

Il Senato Veneto rimprovera i suoi capitani di non aver presa Gradisca.

Gradisca, cum in Veneta esset ditione, et postea quam ad hostes transivisset ferrea tota esset effecta, quo præeleganti schemate, et suorum Ducum inertiam eludebant, et hostium virtute tacite commendebant. Recepta itaque præter Gradiscam tota Juliadum regione a Venetis, non tamen res omnino quietæ fuere, nec ab excursionibus cessatum est, nam hinc Cæsariani, qui Gradiscæ et Goritiæ, locisque finitimis erant, hinc vero a Venetis incendia multa fiebant, prædæque abigebantur, nec quicquam per inducias, quæ pluries initæ fuerant, quietum videbatur; quia etsi milites utriusque factionis nihil hostile gessissent; rustici tamen, qui per agros fore incolebant, sæpe inter se

Risse tra contadini veneti ed Imperiali in Friuli.

tumultus excibant, captivabantque se mutuo, et rixabantur invicem acriter, ut se mutuo vindicarent ab acceptis superiori tempestate injuriis. Sed quia certamina verius et rixæ, quam prælia fuere, omittenda censui tamquam levia. Interim vero nondum expletis, quas pepigerant invicem, inducijs, anno supra millesimum quingentesimum decimotertio, nova

1513

Sito di Marano.

Cæsarianis oblata est Marani capiendi occasio. Est oppidum illud in Forojulij ad littora maris Adriatici conditum: conditores, ut perhibent Romani, nomenque a Mario Consule indidere, at ego nomen a mari, cui adeo contiguum est, potius datum crediderim; eratque olim emporium rebus maritimis, nuper vero Veneti fossa, valloque munierunt, ut esset Juliadis a mari præsidium. Tenebat tum hoc oppidum Venetus Præfectus negligentiori, quam par erat, custodia; nam et in statione portarum perpauci excubabant, et præsidium intus minus firmum erat; nec maliquicquam

[illegible] in eo, [illegible] et [illegible] jam tota Julia regio a Venetis [illegible]
[illegible], et quia [illegible], licet [illegible] indictis, [illegible] tamen [illegible] inde
[illegible], et [illegible] ex [illegible] non [illegible] omnes autumabant. [illegible], [illegible]
[illegible] igitur nactus occasionem quidam [illegible] Bertholus [illegible] pago [illegible]
[illegible], qui non, [illegible] intellexit, clam egit cum comite
[illegible] de [illegible], ut Maranum proderet. Igitur eo
dem anno, pridie idus Decembris is Presbyter Bertholus diluculo [illegible]
tum [illegible] portam [illegible], [illegible]
[illegible] Christophorus ipse mentito [illegible] et [illegible]
custodibus, quibuscum presbyter necessitudinem quandam habuerat, quasi
negotium sibi aliquod esset, petiit referari. Custodes, qui et [illegible] erant,
et mali ab amico homine nihil [illegible], nulla interjecta mora [illegible]
[illegible], demisso ponte, [illegible]. Tunc Comes, quos [illegible], [illegible]
in [illegible] impetum faciunt, [illegible] ipsi portas ac portam [illegible]
[illegible] subsidium cum peditum, tum equitum, [illegible]
[illegible], [illegible] proximis [illegible]: at facto [illegible],
Oppidum [illegible] nullo [illegible]: [illegible] et in vincula
[illegible] Praefectus Venetus. [illegible], quod jam sopitum videba-
tur, excivit, novasque calamitates ac strages regioni Juliae attulit.
Veneti, ut locum reciperent curam omnem apposuere; videbant namque
nullum commodius sibi esse ad totius regionis defensionem Oppidum, quod
hinc a mari, hinc vero a terra alluitur, breviqueque cursu Venetis
subsidia apportari possunt. Maranum, nec illo [illegible]: Il Veneti [illegible] asse-
[illegible] Oppidum illud terrestri, atque navali oppugnatione diano Marano.
circumdata aggrediuntur: moenia bombardis, ac [illegible]
[illegible] genere appetunt. At qui intus erant [illegible], a [illegible]
[illegible] Christophori [illegible]
[illegible] defendebant, ut Oppidum aliquod prope Venetias haberent.
[illegible] nihil [illegible] animo conceperat, sed quomodo urbem Venetam
[illegible] invadere posset [illegible] agitabat. Tanta in Venetum nomen

erat in ulteriores: eaque de causa, Maranum teneri jusserat, et unde ... que ... niri. Et quia ob loci situm oppugnatio difficilis erat, ... ad ... in ... inertes se convertit, ac diuturna obsessio. Maranenses ... ad ... et ad maximam annonæ rerum omnium inopiam jam adduxerat. Quibus Christophoro Frangipani, nuntiatis ... hasce ... constituit, comparato quoque Liburnorum, et eorum, quos ex Styria, Carniolia et Carinthia exciverat, ... exercitu, additisque Gratianis ... ad ... Maranum ... profectus est. ... obsidentes, audito hostium adventu, titubare primum, inde soluta mox obsidione fugientium potius, quam

I Veneti sciolgono l'assedio di Marano, per la venuta di soccorsi dei difensori.

abeuntium more loco cessere. Quam ob rem Maranum sub Cæsaris fuit Imperium ad hanc, quam nos vivimus, ætatem, cum opera Petri

1542

Marano ritorna in potere de' Veneti, per opera di Pietro Strozzi.

Strozzi, qui Francorum Regis auspiciis Francisci in Carolum Imperatorem militaverat, ex insidiis captum, ac Veneto restitutum anno demum quadragesimo secundo supra millesimum quingentesimum fuit.

Hanc Historiolam ego Basilius Asquinius C. R. S. Pauli exscripsi ex vetusto quodam Codice innumeris fere mendis scatente, et etiam, quoad scripturam emendavi, integro sensu relicto. Anno 1739

Io ... copia tratta fedelmente questa storia di Giovanni Candido, dal Codice summentovato di mano del P. Basilio Asquini. Fu collazionata con altra copia esistente negli aneddoti Forojuliesi raccolti da G. G. Liruti. Volume ... presso l'Ab. Jacopo Pirona.
Laugano 6. Febbrajo 1854.

1 [illegible]

VII.

= Juliani Chronicon Forojuliense.
= Notulę historicę Joh.is Jacobi de Venustis.
= Fragmenta historica quatuor, pręcipue ad Civitatensem Civitatem spectantia, ex vetustissimo Necrologio illius Capituli Canonicorum.

Omnia transcripta ab Opere
Monumenta Eccl.ę Aquil.s
R. P. Bernardi de Rubeis.

.IIJ

Il Rubeis in seguito alla cronaca del Canonico Giuliano da me esattamente trascritta, riportava un compendio della suddetta estratto dall'autografo, che si trova in calce d'un antico Necrologio nell'Archivio Canonicale di Cividale.

Essendo questo un estratto di quella di Giuliano non credetti trascriverlo, solo in margine di quella di Giuliano, notai i luoghi, nei quali differisce dall'Epitome, e le parole che mancando o essendo notate nella quella Giuliano, nell'epitome trovai intere e scorrette, nonché trascrissi pure in margine qualche aggiunta che si trova nell'Epitome e fu un vero momento la cronaca di Giuliano, nella quale però sia con pretesto che siano perdute, o sia stata posto ommessa, come quella dell'elezione di Papa Bonifacio VIII, che in essa dicesi IV.

Il Rubeis chiama il detto compendio *Chronicon Cividatense*, giacché in esso si raccolgono specialmente le cose avvenute in Cividale.

Nelle mie postille alla cronica di Giuliano, le varianti dall'Epitome, hanno avanti le voci *In Epitome ejusd Chronici etc*

[illegible] fu collazionata su copia antica del secolo XV esistente in un volumetto in 4° incluso nel Vol. 29 *Rerum Forojuliensium Collectio* nell'Archivio [illegible] di Udine. Questo apografo è molto corretto, mancando di alcune delle ultime pagine si vede completato di pugno del notajo Udinese Antonio Belloni nei primi anni del 1500 — Vincenzo Joppi 1873. — Il detto apografo Belloni corrisponde altra copia del sec. XVIII nel Vol. detto Collez. [illegible] Daniele pag. 274 e seg.

Juliani Chronicon Forojuliense
ex codice Antonii Belloni descriptum.

Ex appendice pag. 20 et seq. Monumentorum Ecclesiae Aquilejensis B. M.[a] Rubeis. Argentinae 1740.

Le epoche degl'anni, de' di giorni de' numeri Romani, le trasportero nel testo per [illegible] [illegible] J. V.

Gregorius Patriarcha Aquilegensis, qui fuit de Montelongo, venit Aquilegiam die 13 Januarii in Anno Domini 1252.

Ecelinus de Roman captus fuit Anno Domini 1259 die quarto exeunte Septembris, qui comedere nolens septem diebus, in octavo mortuus fuit.

Rex Carolus vicit et interfecit Manfredum, Principem Apuliae, in Apulia, et fuit maxima hominum strages, anno 1266 die Veneris 3. exeunte Februario.

[illegible] [illegible] anno 1257 die 3 [illegible]

Impositus fuit primus lapis Monasterii Dominarum Cellarum apud Civitatem Austriam per Venerabiles Patres, Albertum Concordiensem, et .... Petenensem, Episcopos anno Domini 1267. die decimotertio intrante Aprili.

Captus fuit Vener. Pater Gregorius Patriarcha Aquilegensis, per nobilem Virum Albertum Comitem Goritiae, apud Villam vocatam Sasmo Salio in aurora diei, dum erat in lecto et nudipes ductus fuit Goritiam in uno Roncino A. D. 1267. die Mercurii 12 exeunte Julio, nullo alio capto praeter Johannem Lucam. et paucis aliis vulneratis.

[illegible] [illegible]

Tunc subsequenter die 4. intrante Augusto instituti fuerunt in Forojulio Capitanei D. Albertus Vicedominus Episcopus Concordiensis et D. Asquinus de Varmo.

Redemptio Gregorii Patriarchae.

Gregorius Patriarcha Aquilegensis anno 1267 die quinta exeunte Augusto exivit captivitatem dicti Comitis Alberti Goritiae, et conductus fuit Civitatem, procurato tamen per Ven. patrem Wlotislaum Archiepiscopum Salsburgensem cum ipso Domino Patriarcha, dum erat in captivitate, et cum Forojuliensibus ex parte una, et cum dicto Comite ex altera, quod fuit per partes compromissum

in ipsum Archiepiscopum, et Dominum Regem Bohemiæ, et postea confirmatum.

De interfectione D. Alberti Episcopi Concordiensis Vicedomini Patriarchæ.

1268 die 3 intrante Julio mense ante tertiam apud montem Medeam interfectus fuit Ven. Pater Concordiensis Episcopus, Vicedominus D. Patris Gregorii Patriarchæ, et quidam alii cum eo per insidias ei impositas per fautores D. Alberti Comitis Goritiæ.

De exitu exercitus, et destructione pontis ..... Goritiam.

Dicto anno die Veneris 3 exeunte Julio, exivit Gregorius Patriarcha Utino cum suo exercitu contra dictum Comitem. Et tunc die 12 Augusti destructus et dirutus fuit pons Isontii prope Goritiam. Reversus est die penultima Augusti Civitatem, facto iterum compromisso inter dictas partes.

De Conradino devicto.

1268. die 22 Augusti in octava Assumptionis devicit Rex Carolus Conradinum, qui volebat Regnum Ytaliæ.

De obitu Gregorii Patriarchæ.

1269 die 8 intrante Septembri, hora sexta, in Civitate Austria (1) Gregorius Patriarcha Aquilegiensis obiit in Domino, qui exstitit Patriarcha 17 annis, 10 mensibus et 16 diebus.

(1) In editione [illegible] alia manu recenti conscriptum: Et ibidem corpus ejus sepultum est.

De electione Domini Ducis Carinthiæ in Capitaneum Forijulii.

Dicto anno die 14 intrante Septembris, nobilis Vir Voldricus, Dux Carinthiæ, electus fuit per Forojulienses in Capitaneum Forojulii. Qui eodem anno die 5 exeunte Octobri, mortuus est in Civitate Austria.

De electione D. Philippi in Patriarcham Aquilegiensem, et ejus cassatione

1269 exeunte Septembri, D. Philippus, frater dicti Ducis Carinthiæ, olim Archiepiscopus Salburgensis, electus fuit in Patriarcham Aquilegensem. Sed privatus fuit per Summum Pontificem Gregorium X. et Curiam Romanam, eo quod electio Patriarchalis fuerat ante dictam electionem per Romanam Curiam interdicta. Qui cum, Apostolica Sede vacante, non confirmaretur, receptus fuit, salvo jure electionis Patriarchalis, in Capitaneum Forojulii. Et tunc die Jovis in festo S. Gervasii equitavit cum exercitu super D. Artuicum de Castello, fautorem Comitis Goritiæ, nomine Abbati comburendo et runcando bona sua ad Burgum Castelli.

De grandi tempestate.

1270. in festo S. Vodorlici die 4 julij cecidit in Civitate Austria, et circa Civitatem grando grossior ovis gallinaceis multo: quæ fructus terræ, et arbores, atque frondes cum plantis et cortices abstulit. volatilia, et etiam quadrupedia, quæ reperit extra domos, interfecit, et etiam homines, ut ~~ferebatur~~ farebatur.

De captione Civitatis per Federicum de Pinzano.

1272 in Vigilia S. Matthiæ die Dominica 5 exeunte Februario, Federicus de Pinzano qui tunc Vicarius erat D. Philippi Capitanei supra scripti in Forojulii, fortune tamen ...., jam dicta ... sa in Majori Ecclesia, armata manu intravit Civitatem Austriam, Dominis Johanne et Vodorlico fratribus de Portis ipsum introducentibus fraudulenter et quasi pacifice tanquam amicum Civitatensium, eis dicentibus publice quod non veniebant causa mali; cepit Civitatem cum Dominis de Prata, et Purcilijs, et Villalta, ubi multorum abstulit bona; quosdam ... , quosdam alio ad suum beneplacitum transmittendo, et quosdam captivando. Carlucium Civitatensem, et unum (3) .. decapitando: Sophiam Florettæ comburendo et volendo in alios decapitare; imposito eis, quod terram dare vellent Forensibus. In captione ... re, nullus vulneratus fuit, nec percussus. (3)

Margin notes (partly illegible): ... ... 1269 ... exeunte Septembri. — In ... ... et unum ... decapitando. ... (3) ... Sophiam in Florettæ. — (3) ... Prata)

1272 die Dominico 8 intrante Majo, in aurora, captus fuit Bur-
gus-pontis Civitatis per Forojulienses fideles Ecclesiæ Aquilegiensi, et
quosdam Theotonicos Domini Regis Bohemiæ, invidentes Federico
de Pingono, sicut dictum fuit, quia nullo defendente, vel ipso intra-
verunt.
Eodem die supervenit Nobilis Vir Vlricus Durnolz, Capitaneus
Regis Bohemiæ, cum exercitu magno, hora vespertina; et obsede-
runt Civitatem.
Item eodem die cum Burgus-Pontis captus fuit, dictus Federicus
de Pingono fecit comburi Burgum S. Petri, et Burgum S. Silvestri:
et in nocte subsequenti dirui pontem lapideum Burgi S. Petri.
Die vero Sabbati sequenti Civitas data fuit dicto Capitaneo,
et Claves Civitatis ei assignatæ fuerunt in Ecclesia Sancti Ste-
phani per D. Detalmum de Villalta, qui fautor D. Federici erat
in Civitate, et per quosdam Civitatenses.

In editione ... pro ... mittitur ... facto.

De Fulgure.

1272 in Vigilia S. Johannis de Junio percussit fulgur in quodam
Monte apud ... ita quod mons ardens pluribus diebus emi-
sit fumum cotidie ad quantitatem domus ardentis.

De adventu Patriarchæ Raymundi.

1273 die 11 exeunte Decembri factus per Alexandrum (1) Papam et
Curiam Romanam, Ven. Pater Raymundus Mediolanensis, Episcopus
Cumanus, Patriarcha Aquilegiensis. Venit autem in Forumjulii, vi-
delicet Sacilum, anno 1274, die Jovis 2.° intrante Augusto; die
Veneris apud S. Vidotum, die Sabbati Utinum, ubi stetit
13 diebus; die autem Veneris 17 intrante Augusto venit Civitatem.
Die tunc Sabbati sequenti compromisit cum D. Alberto Comi-
te Goritiæ, Patriarcha in Nepotem suum Potestatem Padua-
norum et Comes in Dominum de (2) Turri et communiter in D. Girar-
dum filium D. Biaqui de Camino, de omnibus quæstionibus,
quæ erant inter eos; ita quod intra 10 dies sententiare debe-
rent, vel communiter, vel major pars ipsorum Arbitrorum:
et sic Patriarcha, et Comes per se et amici eorum facti sunt

(2) In editione ... in ... est ... in Dominum de Turri.

(1) Gregorium X.

amici. Et interim sic procuratum fuit, quod partes dixe-
runt arbitros absolutos. Et Comes precise expositus ea, et
iuravit stare preceptis Domini Patriarche, et tractare per dic-
tos Arbitros et alios de compositione, et concordia, et pace in-
ter Patriarcham, et Comitem. Dicto Patriarcha petente Commo-
nes Comiti, qui erat in Camera Patriarchali in Civitate super his;
et precipiente, quod sibi daret Commones. Comes quasi ad habendum
consilium, latenter exivit. et sine licentia occulte cum paucis
exiens Civitatem, recessit. et facti sunt inimici ut prius,
non obstante iuramento, et quibusdam securitatibus super
hoc prestitis.

Mutatio Monete

Anno Domini 1274. die Lune 5 exeunte Novembri, incepit currere
nova Moneta, mutata per Ven. Patrem D. Raymundum Patri-
archam Aquilegiensem.

De Compositione D. Patriarche Raymundi cum Comite et Iustinopolitanis.

Item facta fuit compositio sub certis articulis et pactis inter
D. Raymundum Patr. Aquil. ex parte una et Nobilem Virum
D. Albertum Comitem Goritie et Iustinopolitanos et eorum
fautores ex altera, anno Domini 1275. die 4 exeunte Februario
in Civitate Austria in Palatio Patriarchali.

De inundatione Aquarum Natisse

A. D. 1270 die 11 intrante Septembri fuit Natissa ita
magna, quod fuit extra ripam usque ad murum Cimiterii
S. Petri. et etiam ascendit per ipsum murum et destruxit
plures domos ab interiori via versus Natissam existentes
destruendo quidquid invenit. Destruxit omnia Molendina,
et portam et murum Pusternule factum in defensionem
Civitatis. Ad pontem ascendit usque ad supremum gradum;

et tamen de summitate majoris saxi pedis pontis Civitatis remansit aliquantulum, quod aquas non transcendit.

De Caristia.

A. D. 1276 in Novembri vendebatur S. f. 30 denariis et etiam plus: Milium 22. Der Surum 14 et etiam 16 denariis. Item die Sabbati penultima Januarii vendebatur frumentum 36 denariis: et tantum Siligo, et plus Surum; 24 et 27 Surum 28 denariis. Item ascendit f. ad 50 denarios, mil. ad 40, Surum etiam ad 37 et plus. In principio Martii, die Sabbati sexto intrante Martio finaliter positum fuit frumentum pro 40 denariis, et Siligo et Spelta pro 36, milium pro 28, Surum pro 24 denariis, in manu solvendo.

De Mansionariis Civitatis pro animabus Mansionariorum.

1277 die Veneris ante Invocavit, scilicet 12 intrante Februario, in Capitulo Civitatis Canonicis cum Decano generaliter congregatis, communiter et generaliter per eos indultum et constitutum fuit: quod ex tunc Prebenda cujuslibet Mansionarii primo anno post illius decessum pro anima ipsius cederet Capitulo Civitatis, ad emendam proprietatem, pro anima ejus, presentibus in ejus anniversario more solito.

De mutatione Monete.

1277. Indictione V. die 7 intrante Martio mutata est Moneta, que habebat Patriarche imaginem interius, et turrim exterius, que valuerat 14 Veronenses, in Monetam valentem seu positam 16 Veronenses, habentem interius imaginem S. Marci cum filio, et exterius Aquilegia. Item eodem anno die septimo intrante Aprili fuit proclamatum ex parte Patriarche, quod ex tunc solveretur tantum pro 14 Veronensibus, et illa nova, que tunc currebat, differens a priori in duabus Crucibus parvulis interius et exterius.

De ponte fontis apud Salarium.

A. D. 1277. die septimo intrante Aprili inceptum fuit fodere, et
construere fontem apud Domum communis primo.

De Castro edificato per Venetos apud Marzillanam
in aqua Marina.

A. D. 1284. Indictione XII, die tertio vel quarto exeunte Junio,
venerunt Veneti primo ad edificandum unum castrum apud
Duinum juxta Marzillanam, et S. Johannem in mari, longe
a terra plus, a duo nachiis, vel balliste.

De morte Rubei Sineschaldi Domini Patriarche

Die Sabbati VI intrante octobri interfectus fuit Sineschalcus Re=
verendi D. Raymundi Patriarche Aquilegiensis per Reymondum, Varne=
rum filios D. Francisci Orzono, et Jacobum, et forte alios Civita=
tenses. Quam dirute fuerunt domus dicti Jacobi, filii Merquar=
duini de ultra pontem: et locus, sive terra Civitatensis per
dictum Patriarcham fuit supposita Ecclesiastico Interdicto
die Jovis 19 octobris usque ad ultimum diem ejusdem mensis.
quod suspendit ab hora tertia usque ad beneplacitum suum.
Eo quod Dominus Patriarcha dicebat, eum fuisse Clericum, et Vica=
rium non plebanum, et propter hoc terram ubi interfectus
fuit, esse debere suppositam Ecclesiastico Interdicto secundum
cujusdam sue Constitutionis tenorem, edite Aquilegie in sua
Synodo Generali.

De ingressu Predicatorum ad habitandum in Utino.

A. D. 1285 Indictione XIII. Die ultimo exeunte Majo, ingressi sunt
primo in Utinum Fratres Predicatores ad habitandum ibidem: et pri=
mo celebraverunt publice in eorum loco Missam.
Lapis autem primus Ecclesie edificande impositus fuit ultimo
Die Maji.

De Salesatura viarum Civitatis.

A. D. 1285, die Lunæ 13 intrante Augusto, incepit Commune Civitatense facere salesare, sive facere aptari vias Civitatis, incipiendo a porta Pontis cum dacio Civitatis.

De militia D. Johannis de Zucula.

A. D. 1285. in Festo omnium Sanctorum D. Johannes de Zucula cum Francisco de Orzono facti sunt milites per D. Albertum Comitem Goritiæ apud Civitatem in prato juxta Stinivellam, D. Raymundo Patr. Aq. nolente facere eos Milites, eo quod fecerat Franciscum prædictum denunciari excommunicatum occasione mortis Sonethalchi Mii, qui interfectus fuerat in Civitate ut supra. Cui militiæ interfuerunt Virsigen. Feltren. et Concordien. Episcopi et Albertus Comes Goritiæ, Girardus de Camino, de Prata, de Porciliis, Castello, Spengimberch, Villalta, Glemona, Prampergh, Cucanea, Utino et alii Domini terræ de Castris Forojulii universis et etiam Theotonici quamplures. Quæ curia duravit octo diebus. Intrinseci et curiales interfuerunt bene quingenti.

De electione Præbendariorum, Petri de Ursaria et Viculussii Civitatensis.

A. D. 1285 Indictione XIII. die Lunæ secundo intrante Septembri, in Capitulo Majoris Ecclesiæ S. Mariæ Civitatis Austriæ per Dominos Bernardum Decanum, et alios Canonicos Civitatenses, tunc ibidem vocatos et congregatos solito more, primo sunt electi seu creati Petrus de Ursaria nepos D. Martini dicti Lasso et Viculussius filius quondam Meynarducii de Civitate in Præbendarios secundum ordinationem cujusdam Magistri Pizoli Canonici Civitatensis, ad dicendum singulis diebus horas Beatæ Mariæ in Ecclesia Majori Civitatensi apud aram. Videlicet, quod Vesperas dicere debeant, dum Vesperæ pulsantur ad Vesperas communes Dominorum; et post Mattutinas Dominorum, sive communes immediate dicere debeant de Beata Maria Mattutinas, Primam, Tertiam, Sextam et Nonam. Qui Magister Pizolus in suo testamento

ordinavit et statuit, de bonis suis annui reditus trium Marcharum ad usum Curie Prebendariis supradictis. Qui Prebendarii illas Prebendas habere debeant usque ad XX. seu XXVI. sive usque ad XXVII. annos sue etatis a nativitate ipsorum, et non ulterius. Que tunc aliis conferantur sub dicta conditione, et forma. Et insuper tali conditione, quod si non facerent, et non dicerent, ut deberent, seu vitam ducerent inhonestam, Decanus, et Capitulum ipsos privare valeant Prebendis prefatis, et aliis ad hoc idoneis illas conferre. Item quod Mansi, seu possessiones redituum dictarum Prebendarum esse debeant sub protectione et regimine Capituli, et specialiter in Officio Clavigeri Capituli; qui reditus memoratos debitis et congruis temporabilus conduci faciat in claustrum Canonicorum: et ibidem illos dictis Prebendariis per illos, qui eosdem reditus solvere debuerunt, assignari faciat, et persolvi.

De mutatione Monete.

A. D. 1287. Indict. XV. die Lune decimo intrante Martio in Civitate Austrie fuit ex precepto Rev. Patris D. Raymundi Patr. Aquil. voce preconis, publice proclamatum: quod Moneta, que pubblice pro nova currebat, deberet dari et accipi pro nova usque ad diem Jovis vicesimum intrante Martio, et ex tunc pro antiqua tantum.

De exercitu in Istria contra Justinopolitanos.

Die Dominico predicto anno, VIII intrante Junio, ivit Ven. Patriarcha Raymundus a Civitate ad Venzonfalconem; ubi eodem die convenit ad eum maxima multitudo militum, Equitum et Peditum, de tocto Forojulii, Carnea et Cadubrio. Ita quod a XVIII. annis supra usque ad septuagesimum annum omnes prescripti fuerunt preter servos et homines ministerii. Et de Civitate Utino, Glemona et aliis Burgis sex homines de ... scriptis prescripte etatis miserant unum peditem: de Villis vero decem miserunt unum Peditem ad dictum exercitum.

Convenit etiam ad dictum exercitum Dominus Comes Goritie cum magna gente, et omnes fautores Domini Patriarche, et Domini Comitis de Ystria et Slavonia: et D. Meynardus Dux Carinthie et Comes Tyrolensis misit in auxilium Domini Comitis Goritie fratris sui, et Ecclesie Aquilegensis Venerabilem Patrem Dominum Episcopum ..... cum multitudine maxima militum, Equitum et Peditum. Predictus exercitus roncavit et destruxit vineas Justinopolitanorum, et eorum labores et subsequenter obsedit Castrum Mutone, et cum non possent illud habere, illo relicto, reversi sunt. Et pervenit exercitus ad Montemfalconem die Lune in Vigilia Beate Marie Magdalene, scilicet undecimo exeunte Julio.

De Domino Brisa Episcopo Tergestino.

Anno Domini 1287 Die Sabbati 12 exeunte Aprili, fuit D. Brisa de Tos Canonicus Civitatensis, confirmatus in Episcopum Tergestinum per Venerabilem Patrem D. Raymundum Patr. Aquil. –

De captione Marani per Venetos.

Anno 1287 die Mercurii 13 exeunte Junio, captum fuit Maranum per Venetos: die autem septimo intrante Julio subsequenter relictum, et spoliatum fuit per Venetos, et occupatum per D. Artuicum de Castello.

De confirmatione Sororum S. Clare.

A. D. 1287. Indict. XV. die Dominico 19 intrante Octubri, auctoritate Cardinalis, qui preest Ordini S. Clare, per F. Petrum Visitatorem Sororum ordinis S. Clare, et presentia F. Ministro ordinis Fratrum Minorum confirmate sunt Sorores S. Clare apud Austriam Civitatem: et data est eis habitus et regula S. Clare.

De eclipsi Lune.

A. D. 1287. Indict. XV. die 12 exeunte Octobri in nocte sequenti, Luna XII secundum aureum Numerum, fuit Eclipsis Lune circa mediam noctem: et visa tunc fuit sanguinei coloris. –

De impositione XX. solidorum impositorum cuilibet Manso et rotæ Molendinorum in Forojulio.

A. D. 1287. Indict. XV. in Mense Octubri, impositi fuerunt per D. Raymundum Patriarcham, de voluntate et assensu Comi[illegible] et aliorum de Forojulii, XX soldi cuilibet Manso, et rotæ Molendinorum in Forojulii, pro assoldandis equitibus et peditibus contra Venetos et Justinopolitanos in subsidium Tergestinorum et aliorum quorumdam de Istria, fautorum Ecclesiæ Aquilegiensis.

De abbatissa Monasterii S. Claræ.

Anno 1288 Indict. I die V intrante Februario, venit Civitatem ad Monasterium S. Claræ pro abbatissa ipsius loci venerabilis domina .... de Mediolano, neptis D. Raymundi Patriarchæ Aquilegensis.

De Venzono investito Duci Carinthiæ.

A. D. 1288 die Jovis 19 intrante [illegible] mense, investivit D. Raymundus Patriarcha Nobilem Virum D. Meynardum, Ducem Carinthiæ, de Venzono ad rectum et legale feudum Ecclesiæ Aquilegensis, quod emerat a Villalmo de Venzono pro Mille et quingentis Marchis, ut dicebatur.

De impositione VIII solidorum.

Item impositi fuerunt VIII soldi pro quolibet Manso, et qualibet rota Molendini, et [illegible] pro Marcha Nobilium, solvendo sub pœna dupli, die Dominico VIII intrante Novembri anno præscripto

De captione Castri Muglæ.

Anno præscripto die 4. sive 5. intrante Novembri, castrum Muglæ fuit captum per Venetos, sive datum eis pacto. Locus autem Muglæ inferior prius ei datus fuerat per inferiores eodem anno.

De Statuto debitorum.

A. D. 1277. Indict. V. die Jovis V exeunte Majo, in Civitate Austria in Palatio Patriarchali in Generali Colloquio D. Raymundi Patriarchæ Aquilegiensis cum Prelatis, Liberis, Ministerialibus et Vineis contractum, statutum et ordinatum fuit: quod quodcumque debitum non requisitum infra quindecim annos ex tunc peti non possit a [illegible] debitore [illegible]

[illegible] Debitor [illegible] existat.

De pace inter Dominum Patriarcham Raymundum et Nobilem Comitem Goritiæ Albertum.

A. D. 1277. Indict. V. die Mercurii 9. intrante Junio, in Civitate Austriæ in Palatio Patriarchali fuit per Dominos, Valterobertoldum de Spenginbergh, Joannem de Cucula Patriarchæ, Ugonem de Duino, et Henricum de Pisino, Comitis Alberti arbitros, pronunciata arbitrando inter eos, firma pax, et concordia perpetua.

Quomodo Raymundus Patriarcha ivit ad Imperatorem.

1277. die Sabbati 11. intrante Septembri, arripuit Raymundus Patriarcha Aquilegiensis iter accedendi ad illustrem Regem Romanorum Rodulphum in Carinthia, exiens de Civitate et vadens Utinum ad Colloquium, die Lunæ crastina habendum ibidem. Reversus est in Utinum die 9. intrante Novembri.

[1] Eiusdem hujus Chroni: dicit Norando de Faganea

Notandum, quod die Lunæ proxima subsequenti, fecit Dominus Patriarcha sententialiter amputari [1] Norando Notario de Faganea manum in Faganea; eoquod, ut ipse Norandus confessus est sine tortura, se ad petitionem D. Mantulfi de Villalta ... parte D. Federici de Cavriaco, D. Mantulfi et fratrum de Villalta, Matthiussii de Glemona, et Dominorum de Pricaro, sub sigillo illorum de Villalta scripsisse quasdam litteras, quæ mittebantur per quemdam Nuncium Lombardum, qui cum litteris captus fuit, et confessus, Domino Archiepiscopo Mediolanensi, qui erat inimicus dicti Domini Patriarchæ, notificando ei, qua die idem Patriarcha arrepturus erat iter eundi ad Imperatorem Rodulphum: et quod Dominus Comes Albertus Goritiæ, quidam Liberi et Ministeriales de Forojulii mittere intendebant suos Ambasiatores ad dictum Imperatorem contra dictum Patriarcham. et exortabatur eundem Archiepiscopum, quod mitteret illuc etiam suos Ambasiatores contra eumdem Patriarcham.

De captione castri Tulmini.

A. D. 1278 die Martis 5. intrante Aprili circa meridiem, acceptum seu captum fuit Castrum Tulmini sub hac forma: tres erant custodes in castro, unus quorum infirmabatur. Et quatuor cum sociis

intus ferentes arma occulte, ascenderunt, quasi vellent emere bladum et exportare quod vendebatur. Et cum venissent ad portam castri, et invento ibi solo custode, illum ejecerunt de porta. et clausa porta, alio custode superveniente, et volente defendere locum, occiderunt illum, et sic obtinuerunt Castrum.

De Rege O. Bohemiæ interfecto.

A. D. 1278. Indict. VI. die Veneris V. exeunte Augusto, interfectus fuit illustris Vir D. Ottacarus Rex Bohemiæ a suis in exercitu seu conflictu, qui fuit inter ipsum ex parte, et Illustrem Regem Romanorum D. Rodulphum ex alia, nondum coronatum a Domino Papa in Imperatorem.

De terremotus.

A. D. 1279 die septimo exeunte Aprili, in Festo S. Georgii, sero in crepusculo semel, et iterum circa mediam noctem hora matutinali Fratrum, fuit terremotus tantum, quod quedam castra ceciderunt, et mortui sunt, qui intus fuerunt.

De mutatione Monetæ.

A. D. 1281. die octavo intrante Junio, mutata fuit Moneta in Forojulio; ita quod ex tunc nova tantum cucurrit.

De impositione lapidis S. Sylvestri.

A. D. 1282. die 8 exeunte Majo, impositus est primus lapis Ecclesiæ S. Sylvestri ædificandæ in terra: quæ diruta fuerat per D. Johannem et Vodorlicum fratres de Portis, et eorum fautores. Et fuit impositus per Fratrem Fulcherum Episcopum Concordiensem, licentia D. Raymundi Patriarchæ.

Quando primo venit aqua fontis in Curiam Patriarchalem, et apud Solarium.

A. D. 1282 die tertio exeunte Augusto, scilicet in nocte præcedenti, venit primo aqua fontis Civitatensis apud Solarium, (h) et in Curia Domini Patriarchæ.

(h) ...itans Epitome nujus ...ome dicit: apud Do... in communis et in Curia ...

dorso et portabat usque ad singulum discoopertis, ubi se a-dinge-
-bant verberando ita usque ad sanguinem: quibusdam vero in strabuli-
dandum, flentes et Dominum deprecantes, incedebant. Mulieres
se in crepusculo in Ecclesiis convenientes idem faciebant, et
quedam occulte in domibus suis.

Quando facta fuit campana S. Sylvestri:

A. D. 1290 Magister Johannes Sergostinus, tempore D. Alberti
Sacerdotis, et Conradi quondam Adolfi Cameraii Ecclesie S.
Sylvestri, fecit campanam predicte Ecclesie, de voluntate et conse-
nsu totius communis ipsius Ecclesie antedicte, quarto die intrante
Martio in supradicta Ecclesia ante tertiam.

De captione D. Vodorlici de Mimilano.

A. D. 1290 Dominus Comes de Goritia cepit D. Vodolricum de Mimi-
lano in quadam Ecclesia, que est sub Cormons, duodecimo die
intrante Martio.

De Tricesimo.

A. D. Millesimo Ducentesimo nonagesimo, Indictione secunda, die
quartodecimo intrante Martio, venit Vir Nobilis D. Albertus Comes
Goritie de Carinthia Tricesimum cum magna multitudine hominum,
equitum et peditum. In nocte vero tunc subsequenti combusta
fuit tota villa Tricesimi, cum Ecclesia et Cortina sibi adjacente,
a gente dicti Comitis. Mane autem facto, cum sua gente ivit
versus Aquilejam, et permansit in villa Cervignani usque ad
festum S. Georgii: gens cujus ivit depredando per Forumjulii semper,
donec in villa supradicta permansit.

De nudis se verberantibus.

A. D. 1290. die octavo intrante Aprili, quidam Civitatenses
decem, vel duodecim inceperunt primo se verberare apud Eccle-
siam S. Panthaleonis dom.: et paulo post multi in Civitate se ver-
berare ceperunt in nocte. Deinde inceperunt crescere, et proces-
sionaliter verberantes predicti iverunt Glemonam ad quan-
dam Indulgentiam, et venerunt per Utinum Civitatem.
Deinde ceperunt se verberare per totum Forumjulium. Mulieres
vero in nocte se verberabant. —

De Heremita S. Stephani:

A. D. 1292. Albertha, neptis Dominæ Lucardis, fecit sibi fieri Heremitorium, prius apud S. Stephanum; et fuit clausa per Magistrum Ulianum, Thesaurarium Civitatensis Ecclesiæ, in Festo Assumptionis S. Mariæ, anno præscripto.

De captione Terræ Caprularum:

A. D. 1290. Indict. III. die 12 intrante Aprili, in Aurora, Castones manu potenti invaserunt, et ceperunt Terram et Civitatem Caprularum subito, et eam dispoliaverunt omnibus bonis, et ceperunt Potestatem cum filiis suis, et alios quamplures homines: et navibus bonis Terræ oneratis, totam Terram igne concremaverunt. Quibus peractis, moto navigio suo cum multis lignis, quæ ceperant in Terra antedicta, cum omnibus Aquilegiam die venerunt.

De transmutatione Festi B. Margaritæ.

A. D. 1291. Rev. Pater D. Raymundus Dei Gratia Aquilegiensis Patriarcha transmutavit Festum S. Margaritæ, quod erat in Festo S. Hermacoræ in Octava ipsius S. Hermacoræ: et ita ordinavit, per totum Forumjulii celebrari.

De captione Averi:

A. D. 1291. Saraceni manu potenti ceperunt Terram Averi 17. die intrante Majo: et ipsam Terram, et alias Terras vicinas, et castra diruerunt, et ad terram prosternaverunt.

De Verra Istriæ per dominum Rev. Patriarcham, Comitem Goritiæ, et Forojulienses, et alios.

A. D. 1289. Indict. II. Venerabilis Vir D. Raymundus, Dei Gratia S. Sedis Aquilegiensis Patriarcha, in festo B. Mariæ, Aquilegia exivit cum sua gente et ivit versus Montemfalconem, causa eundi ad exercitum in Istriam. Eo die venit ad eum D. Albertus Comes Goritiæ cum sua gente, quæ erat in villa Cervignani: nec non omnes de toto Forojulii, a decem et octo annis supra, et a septuaginta infra, et Carnea, Cadubrio, Carinthia. In cujus subsidium et juvamen misit etiam Nobilis Vir D. Meynardus Dux Carinthiæ magnam multitudinem hominum. Omnibus vero congregatis apud locum prædictum, egregius Vir D. Albertus, Comes

(1 Goritie supradictus, de consensu et voluntate domini Patriarche
predicti, fecit milites D. Henricum de Pramperch, et D. Vicdanum
filium Baldachi de Civitate in Campanea, quae est sub Castro superius
nominato. Quibus vero peractis, ordinatae fuerunt acies Equitum
pro se, et Peditum pro se, nec non Rectores cujuslibet aciei. Quo facto,
computatae fuerunt acies, et Rector sive Capitaneus cujuslibet aciei
suos computavit omnes: et reperti fuerunt in summa in dicto exer-
citu quinque mille Milites, et quinquaginta mille Pedites. Et de-
do inde exercitu iverunt omnes versus Terram, quam Veneti fece-
rant ante Tergestum; et ibi per multos dies steterunt, et saepe
cum ballistis nocebant sibi inter se, sed numquam in campum ad
proelium convenerunt. Et interdum faciebant treugas inter se, si-
ve erant concordati. Et nostri intrabant Terram Venetorum, et ipsi
Veneti in exercitu nostrorum durantibus treugis conveniebant. Quo
facto, una die D. Albertus Comes Goritie supradictus, ignorante Domino
Patriarcha, et absque voluntate ipsius, separatus fuit de dicto exer-
citu, et recessit. Et tunc Dominus Patriarcha, habito consilio sapientum,
recessit universaliter cum omnibus de dicto exercitu die sexto intran-
te Majo; quia dicebatur, quod ipse Dominus Comes vellet prodere exer-
citum, et ipsum Dominum Patriarcham. Deinde celebratum fuit
Colloquium generale Civitate, 13. die intrante Majo, ut Tergestum
in Patrimonio subveniretur. Cui Colloquio interfuit D. Comes Goritie, Domi-
ni Episcopi Tergestinus et Concordiensis; necnon omnes Nobiles de dicto
Forojulii. In quo Colloquio statutum, et ordinatum fuit, quod om-
nes de Civitatibus, Castris et Burgis, et villis a decem et octo annis
supra, et a septuaginta infra, ire deberent ad exercitum prae-
libatum. Qui Dominus Patriarcha ivit versus Montem falconem
7. die intrante Junio. Eodem vero die venit ad eum Henricus, filius
Comitis Goritie, cum sua gente, et magna multitudo de dicto Foro-
julii: et moverunt exercitum causa eundi Tergestum cum curribus
et asinis multis deferentibus victualia. Et ita euntibus ipsis per

stratam, que vadit versus Tergestum, faciebant strepitum et rumo=
rem ultra modum, et in nocte ignes copiosos per montes, quia frigus
erat. Veneti, qui erant in Civitate illa, que erat ante Tergestum, cui
imposuerunt nomen Romagna; audierunt rumorem magnum et stre=
pitum a longe, quem exercitus faciebat. timuerunt timore magno, cre=
dendo quod exercitus esset major quam fuerat prius, et erat satis minor.
Omnes naves intraverunt qui potuerunt, et multi in aquam submersi
fuerunt per nimiam festinationem et sollicitudinem; quia nec pater
filium, nec filius patrem expectabat. Et ita die 17. intrante Junio
fugerunt, dimissis illic multis bonis: que omnia quasi Tergesti=
ni acceperunt, quia nostri multum distabant, quando illi fugerunt.

De pace inter Venetos et Forojulienses.

A. D. 1291. die 11 intrante Novembri, in festo D. Martini, preconizata
fuit pax in Civitate Austria inter Dominum Patriarcham et Foroju=
lienses ex parte una, et Venetos ex parte altera, et per totum Foroju=
lium in certis pactis et articulis. Videlicet, quod ipsi Veneti sine ali=
quo tenore dimitterent Castrum de Muglia, et Burgum, et Castrum
de Mugla Mugnon, et omnia loca que occupaverant, sive ceperant post in=
ceptionem werre predicte. Alia vero loca, que prius ceperunt, debeant
servare ipsi Veneti usque ad sententiam, sive definitionem Domini Pape.
Et omnes incarcerati ex utraque parte dimissi fuerunt, et omnes por=
tus fuerunt aperti.

De obitu Ven. Viri D. Fulcheri.

A. D. 1293. Indict. VI. Venerabilis Vir D. Frater Fulcherus, Concordiensis
Episcopus, obiit XIIIº die.

De electione et confirmatione D. Jacobi quondam
Ottonelli

Item suprascripto anno D. Jacobus quondam Ottonelli, Canonicus Ci=
vitatensis, electus fuit in Episcopum Concordiensem communiter
per omnes Canonicos, preterquam per unum, qui elegit Dominum B.
Decanum Civitatensem, qui postea renunciavit sue electioni, et in
ipsum D. Jacobum consensit, 4. die exeunte Aprili. Qui postea con=

(1) ...firmatus per D. Raymundum Patriarcham fuit in Utino.

De Consecratione D. Jacobi

A. D. 1293. Indict. VI. Venerabilis Vir D. Jacobus quondam Ottorelli conse=cratus fuit in Episcopum et Pastorem Concordiensis Ecclesiæ per D. Bri=xiam Tergestinum, die 12 exeunte Decembri; scilicet in Vigilia S. Tho=mæ Apostoli in Aquilegiensi Palatio.

Item eodem anno in die S. Thomæ Apostoli post Missam in Capitulo Civitatensis Ecclesiæ data fuit mihi Juliano Prebenda ipsius D. Jacobi per D. Odoricum de Ragonia et per Capitulum prædictæ Ecclesiæ Civitaten=sis. Et Mansionaria mea prædicto die data fuit Johanni fratri meo.

Item ego Johannes celebravi primo Missam nono die, Majo, currente Dominica per C. anno Domini 1294.

Item eodem anno facta fuit fenestra apud majus altare, XI die exeunte Novembri: et fuerunt factæ in S. Donato, et sub contestio=ne in illis diebus inter quatuor, vel quinque.

De Verra illorum de Castello, et de Zuccula.

A. D. 1294. die decimointrante Novembri, D. Artuycus de Castello cum adjutoribus suis, scilicet D. Federico de Varmo, D. Symone Cucanea, illis de Sulcinicho, D. Franciscum de Rivarotta, et forsan aliis, deprædatus fuit D. Johannem de Zuccula occasione bonorum quondam D. Valteri=pertoldi de Spengymberch; quia ipse D. Artuycus volebat medietatem propriorum tam Castellorum, quam etiam familiæ; eo quia uxor ipsius D. Artuyci tantum fuit D. Valteropertoldo, quantum D. Johannes de Zuc=cula. Versaque vice D. Johannes de Zuccula, facta sua congregatione videlicet cum omnibus illis de Villalta, de Prata, de Prifimberch, de Frampercho, D. Johanne et D. Utolino de Portis, et aliis quampluri=bus; et ceperunt deprædare ipsum D. Artuycum, et suos adjutores pro posse similiter. In adjutorio vero ipsius D. Johannis miserunt Tergestini bene ducentos pedites, qui venerunt in Civitatem, et iverunt Zuculam, undecimo die intrante Decembri. Et tunc die tertia subsequenti, scilicet in festo S. Luciæ, ipsi Pedites cum illis

de Villalta, de Pratta, de Prampergo, de Cusimbercho, et de Sop-
pelocha, et cum filiis D. Asquini de Varmo, unusquisque cum to-
to posse suo, intraverunt villam Fagedis; qua D. Odolricus de Luca-
nea exivit eis obviam cum XL, et munitionibus eis patefactis, et sepa-
ratis, intraverunt una cum eo villam predictam: et ceperunt Do-
minos Thomasinum Varnerium Canonicum Civitatensem de Lucanea, Ar-
tusyum filium D. Francisci de Teraval Vidotum de Fagedis, et alios. Et
duxerunt eos ad Splegimberch, et eos illic in vinculis tenuerunt, pre-
ter D. Thomasinum, qui dimissus fuit precibus Communis Civitatis, re-
non bonis securitatibus factis super hoc, quod partem adjuvaret in
dicta verra. Deinde ceperunt omnes comburere domos Massa-
riorum, vites roncare, et etiam homines capere, qui erant de parte;
et facere omnia mala. Venit autem in subsidium D. Artusyi de Ca-
stello D. Gyrardus de Camino cum magna multitudine hominum,
equitum, et peditum, necnon et curruum: et obsedit Castrum illo-
rum de Villalta nomine Variani, XIII die intrante Aprili, cum omnibus
illis qui erant de parte. Quod quidem Castrum cum machinis et aliis
edifitiis expugnabant. Sed videntes intrinseci, quod se defendere non
valebant, eis ipsum Castrum dederunt die tertio subsequente, tali
pacto: quod salvi et sani ire deberent cum omnibus bonis, que
accipere voluerunt de ipso castro. Quod ita factum fuit. Dein-
de die crastina D. Distalmus de Villalta timens, ne ipsum Castrum
diruerent, et ne sub Villalta exirent ad runcandum ei destruen-
dum, venit ad loquendum D. Gerardo de Camino: et dixit quia vole-
bat tractare de concordia et pace, si posset; et ita separaverunt
partes, et fecerunt treuas. Et finaliter fuerunt concordes hoc
modo, in vigilia S. Georii; quia Castrum Variani restitutum fuit
illis de Villalta, et illi, qui fuerunt capti Fagedis, dimissi fuerunt hoc
pacto etiam habito; videlicet, quia D. Artusyus de Castello elegit duos
suos amicos, Dominos Leonardus de Boryacho et Franciscum de Mi-
rarotta; et D. Johannes de Zucula elegit D. Volanricum de Pram-
percho, et D. Quoncium de Civitate pro suis amicis. Et quod isti qua-
tuor deberent videre jura utriusque partis usque ad Festum S. Petri.
Et si eos concordare non possint, debeant ipsi quatuor eligere unum

quintum amicum: et si non possent in quinto amico eligendo se concordare tunc ille de Zuccola debebat facere restitui castrum de Variano illi de Castello: et ille de Castello debebat illos, qui fuerunt capti Fagedis, similiter facere reditos ad Spengenberchum, et prius fuerant in carcere: et hoc sub pena LX. Marcharum de bono proprio ad usum Curie, deveniendo parti que predicta observaret, si concordes esse non possent, ut dictum est. Et de attendendis, et observandis omnibus supradictis facte fuerunt bone securitates per ipsas partes, una alii, et instrumenta. Et facte fuerunt treuge inter eos usque ad Festum Purificationis S. Marie sub pena Mille Marcharum. Et omnia hec facta fuerunt super ripam Cormon[1], presentibus D. Raymundo Patriarcha, et D. Girardo de Camino, et aliis pluribus Nobilibus.

[1] o Cor... ... comona.

De cassatione Canonicorum electorum Civitatensium.

A. D. 1296. Indict. IX Ven. Pater et D. Raymundus Patriarcha, die X intrante Januario, in Palatio Aquilegiensi, cassavit omnes electos et receptos in Canonicos Civitatenses Ecclesie, quia non erant confirmati per Curiam Romanam, vel per ipsum Patriarcham.

De electione, coronatione, et renunciatione olim F. Petri in Papam Celestinum V. electi.

A. D. 1294. Indict. VII. F. Petrus de Murone electus fuit in Papam Celestinum V. die XII intrante Julio, Cardinalibus existentibus apud Perusium et coronatus apud Aquilam Civitatem Terre Abrucii, VIII die intrante Septembri. Qui papa Celestinus eodem anno die XII intrante Decembri renunciavit in manibus Cardinalium Papatui Neapoli.

De electione Bonifacii Pape.

Desiderantur in Codice, que scripserat Chronista. In epitome [illegible] Chronici Dicit: Eodem anno [illegible] Bonifacius papa, qui primum fuit per Papam [illegible] et regnavit at [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] totum [illegible] fuit, qui [illegible] Papa Bonifacius intravit [illegible] et regnavit [illegible] [illegible] est ut [illegible].

De fossatu burgi S. Petri.

A. D. 1294 die 5 exeunte Januario, fuit inceptus fossatus burgi S. Petri fodere.

anno predicto Enlanricus filius D. Alberti comitis Goritie dispi=

davit Rev. Patrem D. Raymundum Patr. Aquil. die 13 intrante Januario, cum esset Aquilegiæ Patriarcha prædictus: et fecerunt uterque inter se magnum damnum.

De Militia D. Henrici Comitis Goritiæ et aliorum.

A. D. 1294, prima die Decembris Rev. Pater D. Raymundus Aquilegiensis Patriarcha fecit Milites D. Henricum filium D. Alberti Comitis Goritiæ, cum quibusdam suis Theotonicis, et etiam D. Thomasinum de Cavanea, D. Henricum de Budrio, et D. Constantinum de Utino in loco, qui dicitur Pradatinis, prope villam Paderni supra Utinum (1)

De repræsentatione Ludi Christi.

Anno Domini 1298. die VIII exeunte Majo, videlicet in die Pentecostes, et in aliis sequentibus duobus diebus, facta fuit repræsentatio Ludi Christi; videlicet passionis, resurrectionis, ascensionis, adventus Spiritus Sancti, et adventus Christi ad judicium, in Curia Domini Patriarchæ Austriæ Civitatis, honorifice et laudabiliter per Clerum Civitatensem.

De captione Castri Tulmini.

A. D. 1299. die X exeunte Januario, captum fuit Castrum Tulmini per gentem Domini Comitis Goritiæ in aurora diei.

De morte Raymundi Patriarchæ.

A. D. 1299. die sexta exeunte Februario, in Castro Utini Raymundus Patriarcha Aquilegiensis obiit in Domino, qui vixit in Patriarchatu 25 annis, uno mense, et 17 diebus. Qui quidem deportatus fuit Aquilegiam, et sepultus in Capella per ipsum facta versus occidentem (1) in Ecclesia majori Aquilegiensi.

De electione D. Conradi Ducis Poloniæ in Patriarcham.

Item eodem anno, die V. intrante Martio, electus fuit in Patriarcham Aquilegiensem D. Conradus Dux Poloniæ unanimiter, communiter, et concorditer per Capitulum Aquilegiense. (a)

(a) Illa verba in Codice lineolis notantur.

(1) In N. 1. ... lectionis in margine: Constantinus avunculus cum Asquino fratre suo ... Patriarcha ... Buja cum aliquibus ... fuit creatus Miles super Prato d'Attimis.

(1) meridiem.

De D. Henrico Comite Goritiæ electo in Capitaneum et de verra sua.

(1) Item eodem anno, XIII. die exeunte Martio, in Prato Campi-Formii receptus fuit D. Henricus Comes Goritiæ in Capitaneum Forojulii. Qui Dominus Comes in mense Julii eodem anno congregavit exercitum copiosum; in cujus auxilio venerunt D. Girardus de Camino cum magna gente, et Dominus Comes de Ortenburg cum magna gente, et etiam quasi omnes Castellani qui venerunt cum omnibus suis in villa de Pasalgella, quæ est prope Utinum, credentes posse habere Utinum. Et cum ibi stetissent per aliquot dies, et aqua fuisset eis accepta, recesserunt inde, et iverunt Mugolinum apud Savorgnianum. Et omnia ista fecerunt ideo, quia Communitates eundem Dominum Comitem non sinebant, Civitates intrare.

Finaliter facta fuit compositio et pax in vigilia Assumptionis per Communitates, et per D. Johannem Philippi, qui erat Vicarius D. Petri Patriarchæ (Qui Patriarcha nondum venerat;) quod deberent dare eidem Comiti certam pecuniæ quantitatem, et ipse deberet desistere ab inceptis. Qui Dominus Comes, et sui cum omnibus faventibus sibi, inde recesserunt. Sed antequam hæc essent pacificata, damnum fecerant non parvum, deprædando, capiendo homines, et etiam mulieres vetulas, et parvos pueros spoliando, et quod est absonum dicere, omnes Ecclesias erumpentes, quidquid ibi inveniebant inhumaniter deportantes.

Item anno Domini 1299 die 8. intrante aprili, in Aquilegia, D. Gylo archidiaconus Aquilegiensis factus fuit et receptus Vicedominus per Capitulum Aquilegiense, et per D. Henricum Comitem Goritiæ Capitaneum, et per omnes Forojulienses; hoc pacto et conditione, quod ipse Vicedominus non debet dare alicui Castellano aliquod castrum domus Aquilegensis in Verra (1), nec aliquam Castaldiam. (1) Varda.

De D. Petro Patriarcha.

Item eodem anno venit Vener. D. Petrus Patriarcha in Forumjulii circa festum S. Michaelis. In Civitatem vero venit in Festo B. Lucæ Evangelistæ, confirmatus et consecratus per Papam Bonifacium (2) Quartum, anno prædicto in Festo Nativitatis S. Johannis Baptistæ. (2) octavum.

De ampliatione fori Civitatensis per emptionem trium domorum.

A. D. 1299. in mense Maii, Communitas Civitatensis emit tres Domos, quę erant prope forum, et domum Martini Longi ex altera parte, pro ampliando forum, quia erat parvum nimis et arctum: et ipsas domos diruerunt eodem anno in mense prędicto Maji.

De Fulgure.

[illegible]

Item eodem anno in Festo S. Johannis Baptistę in aurora diei, fulgur in turri Majori Ecclesię Civitatensis, et projecit ad terram Crucem cum gallo, et cum lapidibus tenentibus ipsam Crucem, qui ruperant tectum Ecclesię S. Johannis vehementer. Et tunc in ictu oculi ipsum fulgur intravit Ecclesiam, et interfecit Jacobum Subdiaconum, filium Pisii, de ultra pontem, qui erat Monachus, ante altare S. Paulini in Choro. Et de Stellis, quę sunt super altare majus, projecit ad terram ultra XII. et manuteria quę sunt circa Altare. Et descendit in Sacristia, et rupit aliquantulum de muro Sacristię, ubi servatur vinum et cera: et de scalis, unde illuc descenditur. Et etiam fuit in Capella S. Laurentii, ubi similiter rupit de muro supra altare, et fenestram vitream quę est post ipsum Altare, et de Cruce majore, ac etiam de Choro versus Curiam Patriarchę. Et credendum est, quod plures de Dominis occidisset: sed in Choro non erant, quia in sero dixerant Matutinas.

De verra inter D. Petrum Patriarcham, et D. Girardum de Camino.

A. D. 1300. in Mense Junii, D. Nicola, nepos D. Petri Patriarchę, dedit D. Girardo de Camino locum Sacili, et incontinenti recessit idem D. Nicola ad Terram suam. Et D. Girardus tenuit ipsum locum; eo quod dicebat, D. Petrum Patriarcham velle dare eundem locum D. Girardo de Castellis, inimico D. Girardi de Camino mortali. Propter quod orta est verra inter Dominum Patriarcham, favendo eidem Communitatibus et paucis Castellanis ex parte una; et D. Girardum de Camino, et Comitem Gorizię, cum quasi omni-

bus Castellanus ex altera. Intantum quod destruxerant totam Ter-
ram Forijulii, et villas combusserant. Et in Vigilia Assumptio-
nis S. Mariae, positis insidiis nostrisque partis per eumdem D. Gi-
rardum ultra flumen Luenzae, nostri succubuerant: et mor-
tui fuerunt ibidem quamplures, et capti; inter quos mortuus
fuit Digetrius de Rubignaco, et Branca de Civitate; et in aqua
mortuus fuit filius D. Nicolai de Budrio, et alii quamplures
quorum numerus nescitur. Pax vero reformata fuit, et proro-
gata eodem anno, quarto die ante Festum S. Martini.

De adventu D. Meynardi Comitis de Ortumburch
in Civitatem.

A. D. 1300 D. Meynardus Comes de Ortumburch, qui factus fuerat
Capitaneus Generalis per D. Petrum Patriarcham, venit in Forumju-
lii, videlicet in Civitatem, in subsidium Domini Patriarchae et Aqui-
legiensis Ecclesiae, contra D. Girardum de Camino, Comitem Goritiae,
et quasi contra omnes Castellanos Forijulii, X die intrante Septem-
bri. Qui obsedit Villaltam in Festo S. Matthaei Apostoli, et
fecit eis magnum damnum.

De morte Venerabilis Patris D. Petri Patriarchae.

A. D. 1301, Indict. XIV. die 10. exeunte Februario, Vener. Pater
D. Petrus Aquileiensis Patriarcha obiit in Castro Utinensi,
et sepultus fuit ibidem in Capella S. Mariae.

De Indulgentia Romae concessa per Papam Bonifacium.

A. D. 1300. Sanctissimus Papa Bonifacius (1) Quintus, qui destru- (1) Octavus
xit illos de Columna totaliter, et Civitatem illorum et Castra
dirui fecit, concessit et dedit omnibus vere poenitentibus et
confessis, qui limina Sanctorum Apostolorum visitabunt a
Festo Nativitatis Domini 1300. usque ad annum unum, et etiam
qui stabunt Romae continue diebus XV. visitando singulis die-
bus loca Sancta, Indulgentiam omnium peccatorum, excep-
to peccato usurae. Ad quam Indulgentiam ivit populus sine numero.

De electione D. Pagani, et D. Ottonis et verra.

A. D. 1301, mortuo D. Petro Patriarcha Capitulum Aquilejense conve-
nerunt de electione facienda in festo B. Mathiæ Apostoli: et elegerunt
in Patriarcham D. Paganum de la Turre, nepotem quondam D. Raymun-
di Patriarchæ, Decanum Aquilejensem; exceptis D. Jacobo Episcopo
Concordiensi et Gylono de Villalta archidiacono Aquilejensi; et Odol-
rico de Glemona Canonico Aquilejensi, qui postulaverunt D. Ottonem
de Ortumbruch Episcopum...... Qua electione, et postulatione
celebrata, tunc unanimiter elegerunt D. Gylonem de Villalta, Cano-
nicum Aquilejensem, Vicedominum generalem. Qui Dominus Vice-
dominus cum vellet Castaldias dare, sicut erat consuetudo, com-
munitates Civitatensis, Utinensis, et quidam alii, nobiles sibi di-
mittere, quia dicebant se emisse a D. Petro Patriarcha dictas Castaldias,
et sibi solvisse pro ipsis; orta est verra inter communitates ex
parte una, Vicedominum cum Castellanis ex altera. Qua de causa combus-
serunt villas, et depredati sunt omnia ubicumque poterant recipere.
Deinde elevatus fuit Capitaneus D. Henricus Comes Goritiæ per ipsum Capi-
tulum Aquilejense, et Castellanos, die 5. intrante Junio eodem anno.
Item die 13. intrante Junio, Civitatenses cum gente Comitis de Ortum-
bruch intraverunt villam de Fagedis, et ipsam combusserunt, om-
nia inde auferentes: et combusserunt totam villam, et roncas
dederunt.
Item sexto die sequenti iverunt Utinenses cum Vicedominis ad
villam..... et ibi ceperunt multos homines, et depredati fuerunt
totam villam cum cortina ejusdem villæ: et tunc tota Terra Fori-
julii tam ex parte una, quam ex alia fuit destructa totaliter. Quæ
verra et discordia in festo exaltationis S. Crucis tractatu D. Rey-
nardi filii D. Alberti Comitis Goritiæ fuit pacificata: et factæ fue-
runt treuvæ eodem die usque ad Festum Circumcisionis Domi-
nicæ futurum.

De grandi terræmotu.

A. D. 1301, die 11. intrante Junio die Dominico in aurora diei, fuit
magnus terræmotus, et circa Nonam semel et post Vesperas ter
eodem die, et in sequenti nocte post mediam noctem semel.

De grandi tempestate.

Item eodem anno in Vigilia S. Vadorlini[(1)] fuit in Civitatem tempestas tam magna, quia quasi destruxit omnia circum Civitatem: et fuit grossa sicut ova. (1) [illegible]

De adventu D. Ottoboni patriarchæ.

A. D. 1302. penultimo die mensis Martii, Sanctissimus Papa Bonifacius Quartus contulit Patriarchatum Aquilegiensem D. Ottobono, tunc Episcopo Paduano: et Episcopatum Paduanum D. Pagarino Decano Aquilegiensi, electo in Patriarcham, existenti in Curia Romana super questione ipsius Patriarchatus. Qui D. Ottobonus venit in Forum-julii, videlicet Utinum, X die exeunte Augusto: in Civitatem vero die 6. exeunte Augusto.

De Turri et scalis lapideis per Patriarcham Ottobonum in civitate.

A. D. 1303. Ven. Pater et D. Ottobonus, Dei Gratia Aquilegiensis Patriarcha, fecit edificari et construi in Austria Civitate Turrim cum scalis lapideis versus Ecclesiam: et incepit in Majo, et perfecit ipsum opus in Augusto predicto anno.

De igne in Civitate.

A. D. 1303, die 12 intrante Junio circa mediam noctem, exivit ignis de domo Boni prope portam pontis Austrie Civitatis de intus versus Arientam, in qua morabatur quidam Tuscus, nomine Augustinus. Et combussit omnes domos D. Bernardi Decani; et domos D. [illegible] De Prampercho, que fuerunt D. Girardini Militis, et illorum de Orzono; et omnes domos ab utraque parte vie, usque ad viam qua itur Pusternulam [illegible] ad molendinum, et eundo versus Fratres Minores, omnes domos ab utraque parte duarum viarum combussit; et domos Domini Abbatis Mosacensis, et domos Fratrum Minorum cum omnibus domibus Curie site [illegible] dictas domos Fratrum, que dicebatur Curia D. Abbadotti. (2) (2) post

(2) [illegible] Epitome [illegible] Quod quasi impossibile esse dicere

De morte Musatti.

A. D. 1304. Musattus de Civitate, Capitaneus sive Castal(dio) in Montisfalconis nomine et vice D. Patriarchae Ottoboni, fuit interfectus per D. Rhodulphum (de) Duino apud Montemfalconem, ipso Musatto venante cum accipitre, die 4. Septem(bris) : et die 5. ejusdem Mensis, portatus fuit Civitatem, et sepultus apud Fratres Praedicatores; quia ipse D. Rhodulphus inimicabatur eidem Musatto cum quibusdam aliis ad mortem.

De repraesentatione passionis Christi, et ludi D..., ut ita dicam.

Forte melius hoc ad scriptum sub annum 1303.

Anno Domini 1304. facta fuit per Clerum, sive per Capitulum Civitatense repraesentatio. Sive facta fuerunt repraesentationes infrascriptae. In primis de creatione primorum parentum, deinde de annunciatione Beatae Virginis, de partu et aliis multis, et de passione et resurrectione, ascensione et adventu Spiritus Sancti, et de Antichristo et aliis, et demum de adventu Christi ad judicium. Et praedicta facta fuerunt solemniter in Curia Domini Patriarchae in Festo Pentecostes cum aliis duobus diebus sequentibus, praesente Rev. D. Ottobono Patriarcha Aquilegiensi, D. Jacobo quondam D. Ottonelli de Civitate Episcopo Concordiensi, et aliis multis nobilibus de Civitatibus et Castris Forijulii, die XV. exeunte Majo.

De morte Illustris Viri D. Alberti Comitis Goritiae.

A. D. 1304. Nobilis Vir D. Albertus Comes Goritiae obiit Lonzii, et sepultus fuit Rosacis in Vigilia Nativitatis S. Mariae: et factae fuerunt ibi magnae oblationes in die suae sepulturae. Dati fuerunt XL. denarii Aquilegienses unicuique Sacerdoti.

De creatione duorum Praebendarum per Ven. D. Bernardum Decanum Civitatensem.

A. D. 1304. Ven. D. Bernardus, Decanus Ecclesiae Civitatensis, fecit et de novo creavit Presbyteros, Aymum die .... et Andream filium Dominici Benvenuti die octavo intrante Octobri, suos Praebendarios in Majori Ecclesia Civitatensi; quibus dedit certos reditus et proventus. Et eodem anno facta fuit sibi gratia in Capitulo Civitatensi per Capitulum, quod eisdem Presbyteris et suis Successoribus non ponerent aliquas collectas: tali quidem conditione et pacto, quod praedicti Praebendarii singulis diebus dicere teneantur, unus ad Majus Altare summo mane, et alter dicta Missa Majori in S. Johanne Baptista certas et determinatas

Missas, et in ipsius ordinatione penitus continetur: et quod ipsi teneantur continue interesse officiis canonicis.

De nive grandi.

Anno praescripto, in Festo S. Blasii, incepit ningere in Civitate: et fuit illa nix tam magna, quod non fuit homo qui dixisset, se unquam vidisse in Forojulii ita magnam. Et fecit damnum valde grande de arboribus, et specialiter pomiferis. Et diruit plures domos, et specialiter in Tulmino destruxit villas, et domos quam plures; ubi mortui sunt homines, et bestiae satis multae. Quae nix duravit in Civitate bene 15 diebus in Aprili.

Hoc loco Epitome Chronicis notat: Et tunc fuit de nive ipsa [illegible] Majoris Ecclesiae Civitatis unum magnum [illegible] unum leonem semper [illegible] niveus factus fuit [illegible] Beato Paulo super dicta nive.

De captione Speyngenberch.

A. D. 1305. die ultimo Junii, Nobilis Vir D. Rizardus, filius D. Girardi de Camino, obsedit cum magna multitudine equitum et peditum Castrum et locum Speynberch, in cujus subsidium et juvamen Dominus Marchio Ferrariensis misit gentem suam: et insuper Illustris Vir D. Henricus Comes Goritiae, cognatus dicti D. Rizardi, personaliter venit cum magna gente bene parata: et Nobilis Vir D. Meynardus Comes de Ortumburch venit etiam personaliter ad dictam obsidionem, qui erat similiter cognatus ipsius D. Rizardi; Dux Carinthiae misit etiam ibi gentem suam. Forojulienses quasi omnes venerant in subsidium ipsius D. Rizardi. Omnibus ibidem congregatis, inceperunt machinis, ballistis, aliisque aedificiis expugnare locum ipsum, et eis incontinenti acceperunt aquam. (1) Et ita obsederunt eundem locum, quod inde nullus exire poterat. Quem quidem locum certis pactis, postmodum minime observatis, ut dicebatur, eidem D. Rizardo sponte dederunt, die 4. Augusti.

(1) [illegible] ad [illegible] D. Rizardi [illegible] [illegible] ipsi [illegible] qui erat [illegible] qui [illegible] lignorum [illegible] [illegible] in dicto [illegible] 15 [illegible] hominum [illegible] Quem locum tamen [illegible] pactis D. Rizzardo sponte dederunt. [illegible]

De Werra inter Dominum Patriarcham, et D. Rizardum.

Item anno Domini 1305. Rev. Pater et D. Ottobonus Patr. Aquil. exivit Utinum die 6. exeunte Septembri cum gente sua, et gente Domini [illegible] Ducis Carinthiae. Qui Dux Carinthiae pepigit foedus certis pactis habitis cum Domino Patriarcha: videlicet, quia Patriarcha concessit Duci loca sua, quae sunt in Carinthia; et ipse Dux promisit juvare Domi-

num Patriarcham et Aquileiensem Ecclesiam pro posse suo. Qui Do-
minus Patriarcha ivit ad S. Vitum: et Civitatenses, et Utinenses, et pau-
ci Castellani erant ibi. Et predicto die, scilicet 8. exeunte Septem-
bri, Religiosi Viri Frater Albertus Vicarius Domini ... et Frater Au-
gustinus, et Enoch ejus socius, et Nobilis Vir D. Zanadeus Miles et familia-
ris Domini cum filio, venerunt Sacilum, volentes D. Rizardum de Cami-
no ex parte Domini, quod Sacilum, et Caniparum, et alia loca Ecclesie Aqui-
legiensis reddere deberet. Quae reddere renuit, et predictos fratres, et D. Zana-
dum cum filio, Ambassatores Domini super predictis, cepit et eos incarce-
ravit. Dominus vero Patriarcha stabat ad S. Vitum: et gens sua
et Ducis aliquando ante Vallesonum, aliquando ante Spengenberg, et
contra inimicos diebus singulis equitabant, tam amicis quam inimicis nocendo.
Et in Meduna D. Patriarcha faciebat fieri pontem, unde posset ultra flu-
men Liquentiae transfretare. Ex alia parte fluminis erat gens D. Rizar-
di cum edificiis suis bene munitis, et non permisit dictum pontem
complere, nec in aqua ponere. Deinde facte fuerunt treuge inter
Dominum Patriarcham, et D. ~~[illegible]~~ Rizardum usque ad Festum S. Georii;
et in Vigilia Omnium Sanctorum Dominus Patriarcha redit Utinum cum
gente sua.

De verra inter Civitatenses, et D. Johannem de Seyzano.

A. D. 1305. die Lune XI. intrante octobri, veniens D. Paulus, Capitaneus
Tulmini, de Tulmino, combussit Massariorum domos D. Johannis
de Seyzano, qui erat contra Dominum Patriarcham: et etiam combus-
sit Domum Camocii, que est prope pontem Algide super ripam
Natissę. Ob hoc D. Johannes motus, cepit Leonardum filium Everardi
de Civitate, et quendam Calificam de porta Brassana, et duos alios
sub Seyzano et accepit boves, et armenta, et castros bene in magna quan-
titate Macelatorum de Civitate, que erant in Pignimacelo in
pascuis ipso die. Civitatenses statim miserunt nuncios ipsi D. Jo-
hannis, qui relaxaret homines, et animalia redderet. Qui cum red-
dere nollet, eodem die et etiam die sequenti Civitatenses combus-
serunt, et concaverunt ipsum D. Johannem usque ad muros
Castri.

De captione D. Odorlici de Castello.

A. D. 1300 die 4. intrante Decembri, D. Valterus Pertoldus filius Johannis de Zucula, positis insidiis, cepit D. Odorlicum de Castello in strata alta, veniendo ipsum D. Odorlicum de Trivisio, et isti fuerunt cum eo nisi duo ex suis, et duxit eos ad Trus. Et in sequenti die duxit eos Zuculam. Cepit vero eum, quod hi causa dicebat, se prodidisse locum suum de Sperimberch, et sibi dicebat: fac mihi locum meum restitui, et ego dimittam te.

De captione Castri de Budrio.

A. D. 1306. D. Nicolaus, filius D. Henrici quondam de Budrio, die X Jovis intrante Februario, cum gente D. Henrici Comitis Goricie, ceperunt locum, sive turrim, et partem castri Dominorum Vadorlici et Fratrum de Budrio, ejectis Dominabus. Et eodem die depredati sunt villas circumjacentes, et sic muniverunt eundem locum. Die 8. tunc sequenti, gentes Domini Patriarche cum Utinensibus combusserunt villam de Budrio: et roncaverunt eas usque ad muros castri; et hiis factis eodem die inde recesserunt.

De villa de Trivignano.

Item die 8. exeunte Februario, prescripto anno, D. Nicolaus cum gente Domini Comitis, et ibidem presentibus Dominis Rodulpho de Duino, et Johanne de Villalta, et aliis multis, non casu, sed studiose et voluntarie combusserunt Ecclesiam S. Theodori de Trivignano, ignem cum lignis per fenestras ponendo. In qua Ecclesia combusserunt ultra L. inter mulieres, et pueros: et reperti fuerunt pueri parvi quamplures super Altare combusti. Cetera vero, videlicet Corpus Domini, Chrisma, et Oleum Sanctum, et alia ornamenta Ecclesie, que ibi fuerunt combusta, quis referat, nisi cum dolore et gemitu? Et in Festo B. Mathie tunc proximo sequenti, videlicet exeunte Februario, D. Henricus Comes Goricie, et alii quamplures ex Castellanis iverunt personaliter Trivignanum, et combusserunt Turrim Ecclesie: et unus puer,

qui erat in turri, non valens defendere, ejecit se, per fenestras, sive per cancellos turris; et in predictis Dominis videntibus, dis
solutis membris et … obiit. Et duo alii homines inde simili=
ter se projecerunt. Postea combusserunt totam villam.

De Orsaria et Premariaco.

Ytem predicto anno, combusserunt villam Orsarie, villam Prema
riaci: et duxerunt secum multos captos ex rusticis Budrium, die
6. exeunte Februario. [struck through]
Ytem 13. die intrante Martio, venit gens Domini Comitis apud Utinum,
quasi juxta portas: D. Paulus Bojani, qui erat Utini, currens post ip=
sos apud Pradamanum, et D. Castmannus de Utino cum Utinensibus,
et cum multis peditibus; et positis insidiis apud dictam villam Pradama
ni, ceperunt unum ex Equitibus D. Pauli, et ex peditibus circa 84. et mor=
tui fuerunt circa quatuor vel sex. Et sic ipsis preliantibus ibi, vix
D. Paulus evasit. Et etiam fuerunt quamplures vulnerati, et in terra
venerunt.

De combustione ville Galani.

Ytem 15. die intrante Martio, in Vigilia S. Hilari, Comes Henricus
cum suis segnaibus intravit villam Galani circa Tertiam: et
venerunt in campum, qui est in capite campi, ubi astitueditur.
Residuus exercitus, dispersus per villam, tam equitum, quam pe=
ditum, combusserunt breviter totam villam, et Caravium,
et Vadum: et roncaverunt majorem partem ville usque ad
Burgum.

De adventu illius de Ouistayn, et captione Budrii

Ytem anno predicto, die 11. aprilis, nobilis Vir D. Conradus Ouistayn venit in
Utinum in auxilio D. Ottoboni Patriarche cum magna gente equitum;
Qui D. Conradus erat capitaneus Ducum Carinthie: et de ipsorum vo=
luntate et consensu venit in Forum Julii die prenominata videlicet die
Lune, et 14. die Aprilis, die Jovis. Rev. D. Ottobonus Patriarcha una
cum de Ouistayn et Communitatibus, et paucis Castellanis fidelibus
obsedit Budrium; et tertia die, scilicet die Sabbati tunc sequen=

ti, summo mane expugnaverunt ipsum Castrum, et ante Tertiam (1) In Epitome ... ante ...
ipsum ceperunt; nullo, Deo gratias, ex nostris ibi mortuo. Et ceperunt
D. ... um, et Fratres, et multos ex parte Domini Comitis. Et fue...
... in bre ... XXX, et plures: et ducti fuerunt Utinum.
De ... Dominus Patriarcha dedit illi ... Ovistayn ex Theotonicis qui ...
... ithiam illos de Budrio cum quibusdam Theo
nicis; et Lupo pessimo nepote D. Asquini, fecit recludi in Turri
Glemonæ. Alii ... remanserunt. Et, ... die ...
... capto Castro, ipsum combusserunt et misso pro Magistris,
die Dominico funditus diruerunt. Et Dominus Patriarcha rediit
Utinum.

De Castello.

Item anno predicto, Rev. D. Ottobonus Patriarcha cum exercitu suo
exivit Utinum, 10 die exeunte Aprili, scilicet Die Jovis, et obsedit
Castrum Porpeti. Et quia ille de Castello, scilicet D. Odolricus, erat cap-
tus per illum de Zuccula, ut antea dictum est; D. Artuycus nepos (2) (2) In ... juvenis ...
D. Odorlici, et aliis Dominabus, videntes quia se tueri non poterant,
ad mercedem et gratiam Domini venerunt: et Dominus posuit ibi
banderam suam, et dimisit ibi aliquos de familia sua. D. Artuycus
predictus renunciavit juri ... compositioni, ... conspira
tioni factæ cum Domino Comite, et D. Rizardo, et aliis Castellanis
contra Dominum Patriarcham et Aquilegiensem Ecclesiam: super hoc
prestitis bonis securitatibus. Et ita Dominus Patriarcha rediit
eodem die ... Utinum. ... predictus D. Artuycus venit eodem
die cum gente sua servire Domino Patriarchæ.

De obsidione Castri de Urusperg.

Item anno prescripto, D. Ottobonus Patriarcha die 9 exeunte Aprili, (3) In Epitome ... die 9 exeunte ... dicitur ... exeunte ... eundem dictum ...
misit Ven. Fratrem Albertum, Vicarium suum generalem, Civi-
tatem: ... octavo die exeunte dicto mense, Civitatenses ob-
sederunt Castrum predictum de Urusperch: et ita Antro
de Tolmino ... venerunt multi ad obsidionem predictam.
Rustici de Villis, qui erant in Civitate, propter ... ronca
verunt ibi omnia; secum ferentes in curribus ligna Civitatis, ali-

quando bis, aliquando ter in die ibi reventantes. Et hoc duravit usque ad diem 5. Maij. Et recesserunt ab obsidione dicti castri die 5. Maii propter trevas factas, ut inferius continetur.

De trevis factis inter Dominum Patriarcham et Comitem et D. Rizardum de Camino c[um] Castellanis.

Anno predicto die 5. exeunte Majo, facte fuerunt treve inter Rev. Patrem D. Ottobonum, Dei gratia Aquilegiensem Patriarcham ex parte una, et [illegible] Viros DD. Henricum Comitem Goricie, et Rizardum de [Cam]ino, cum Castellanis faventibus eis ex parte altera, usque ad festum S. Martini, certis pactis [et] signis duarum mille Marcharum.

De recuperatione Sacili.

A. D. 1308. in festo SS. Martyrum Gervasii et Prothasii recuperavit Rev. D. Ottobonus Dei gratia Aquilegiensis Patriarcha Sacilum in aurora diei.

De introitu Sororum in Monasterium Sillarum Utini.

Anno 1306. die 11. intrante Decembri, Rev. Pater D. Ottobonus Dei gratia Sedis Aquilegiensis Patriarcha, consecravit magnum altare, ecclesie, Monasterii edificati, et facti per Multettum de Utino, et dotati amore Dei et pro suorum remissione peccatorum. Et eadem die primo inclusit ibi quatuor Sorores, scilicet duas, que recepte fuerunt de Monasterio S. Clare de Civitate, et duas de Monasterio Glemone.

Qualiter illi de Zucula intraverunt, et exierunt de Civitate.

A. D. 1308. die 14. intrante Majo, post prandium, hora dormitionis, Nobiles viri DD. Henricus de Pramperg, et Odoricus de Cucanea venerunt in subsidium DD. Varterii, Pertoldi et Bernardi Fratrum, filiorum quondam D. Johannis de Zucula: et cum apparatu satis magno intraverunt Civitatem hoc modo. Jacobus, filius quondam D. Odorlici de Budrio, et Pertoldus de Fagedis, cum quibusdam aliis eis faventibus, exierunt hora predicta portam S. Sylvestri, percussis custodibus, qui videntes quod futurum erat, volebant serrare. Et statim ascenderunt domum de Portis et factis signis cum gladiis primo super portam S. Sylvestri, intraverunt

quidam, qui erant in [illegible] D. [illegible] [illegible]
qui erat in inimicitiis illorum de Terra et stabat Zucculae. Deinde de=
super turrim de Pontis: et videntibus illis de Zuccula, sicut antea trac=
tatum erat, cum magno impetu descenderunt et intraverunt ter=
ram. Cum vero fuerunt in terra, D. Walterus Pertoldus cum Paulo
Boyano, et cum 8 vel decem hominibus iverunt per extra muros apud Sola=
rium[1]: et ibi ballistatus fuit D. Candidus de Canussio. Et cum nullus trahe=
ret se prope eos, ut forsan credebant, per eandem viam redierunt ad
suos. Apud domum D. Odolrici Longi factum erat quoddam obstaculum,
et ibi nostri cum eis se ballistabant. Et de domibus et turri Philippi[2] et
Luvisini fiebat magna defensio cum lapidibus: nec ulterius fuerunt pe=
nitus transire, excepto D. Odolrico de Cucanea, qui cum Thomasutto ejus
familiari de Cucanea qui banderam portabat, et forsan sex vel octo aliis
cum impetu venerunt ad forum: et ibidem Thomasutus predictus fuit occi=
sus, dimissa bandera. Et D. Odolricus rediit cum aliis ad suos per Prepo=
situram. Fratres Predicatores compromiserunt inter partes, facientes trevas
ad hoc ut recederent: et illi sentientes per nuncium qui venit de Zuccula, qui
eis denunciavit quod nobis veniebat subsidium de Utino, acceperunt
trevas, et recesserunt cum magno damno equorum. Et etiam multi
ex eis fuerunt cum ballistis et lapidibus de tectis vulnerati, inde obie=
runt. Sed nullus remansit in Civitate mortuus, nisi solus Thomasius
supradictus. Sequenti vero nocte, acceperunt equos de [illegible]. Die
vero predicta, statim Dominus Patriarcha misit gentem suam Civita=
tem: et sequenti die, et aliis diebus projecte fuerunt ad terram domus
predictorum Dominorum de Zuccula: et acceptum fuit quod erat intus,
et Mater ipsorum Dominorum inde ejecta, [illegible] Zuccolam cum
suis Domicellabus. Domus D. Walterpertoldi, IV. domus Pauli Boyani, domus
Jaconotti filii quondam Bonini de Vergono qui fuit cum eis,
et turris D. Henrici de Prampergo fuerunt dirute. Domus quondam
D. Odorlici de Budrio non fuit projecta ad terram, ideo quia pertine=
bat ad matrem Jacobi: tamen quidquid intus repertum fuit, fuit
acceptum. Insuper quia Simon, filius Henrici D. Varrette[+], fuit
cum eis, acceptum fuit illud quod Mater habebat in domo, absente

in [illegible] domum immunem [illegible] credo illum [illegible]

(2) [illegible] et turris Patriarchali; et.

[+] [illegible]

[illegible] a Civitate. [illegible] qui [illegible], filius D. Conradi quondam D. Philippi [illegible] et suspectus ipse D. Conradus et per [illegible] Domini de [illegible], Castaldionem, et Consilium fuit citatus, qui statim comparuit, et dixit quia ille filius meus non erat in gratia sua [illegible] cum eo. [illegible] tamen habere [illegible] domum suam, que est circa Zuculam: et ibidem suam custodiam Civitatenses posuerant. Dominus vero Patriarcha misit pro [illegible] Conradum [illegible], qui statim fuit, et apud ipsum Dominum stetit per aliquot dies. Videns ergo Dominus ipsum inculpabilem, remisit Civitatem [illegible] communi, quod sibi domum suam redderent, accepta ab eo bona securitate, quod illam [illegible] non daret, nec [illegible] perderet: quod et factum est.

De Groumberch.

Anno predicto die penultima Maii, illi de Zucula furtive acceperunt Groumberch ante diem: et ibidem ipsis existentibus, multa mala fecerunt. Qualiter restitutum fuit illis de Portis, inferius dicetur.

Qualiter D. Ottobonus Patriarcha destruxit muros de Vengono.

A. D. 1304. die 9. Februarii, Rev. Pater D. Patriarcha Ottobonus fuit Glemone: et eodem die [illegible] D. Conradus de Sturnberch venit sibi [illegible]. Et 11 die dicti Mensis, suadentibus illis de Glemona et eorum [illegible], voluit Dominus Patriarcha obsidere Vengonum. Sed videntibus [illegible] quod non poterant resistere, dederunt sibi C. libras Grossorum. et murum ipsius Vengoni diruerunt. et juraverunt deinceps suis parere mandatis.

De obsidione Gramoloni et Zucule.

Anno predicto [illegible] Dominus Patriarcha cum exercitu suo equitavit die 14. dicti Mensis ante Grammolanum, et ibidem [illegible] sero pernoctavit: et combussit, et destruxit omnia usque ad castrum. Die sequenti et eodem die [illegible], ipso die Sabbati, venit Civitatem: et statim ipso die obsedit Zuculam cum gente sua, et Civitatem propter discordiam imperius expressam: et vacaverunt omnia bona illius de Zucula in ipso monte Zucule. Et continue projiciebatur intus cum

[illegible] et D. Conradi [illegible] et Civitatem [illegible] propter discordiam

175

crebus nacnunt, et interdum balestabant ad invicem. Tamen in illa obsidione nullus fuit mortuus, nisi unus de familia Domini Patriarchae. Do=
mino vero Patriarcha cum Forojuliensibus, et D. Conrado de Stumbergh,
existentibus in dicta obsidione, significatum fuit, quod D. Rigar=
dus intra et Forumjulii cum magno exercitu. Quo audito, Dominus
Patriarcha cum exercitu inde recessit, reportatis machinis in Civitatem
suis, et omnibus quae fuerant reportanda, die tertio exeunte Februa=
rio: et tunc die sequenti ivit Utinum. Tunc illi de Zucula combusse=
runt Tojanum, Rubignacum, et ubicumque potuerunt super Civi=
datensis. et roncaverunt Braydas Leonardi quondam ..... advocati de Sivinis, Be=
nedicti Stationarii, et Nicoli quondam Martini Zanatte, et
aliorum plurium. Et versa vice Civitatenses roncaverunt Bray=
das D. Pauli Boyani, Meynardi Meule, Jacobi de Budrio, et Jaco=
roti filii Bunni de Venzono, qui stabant Zuculae.

De destructione Curtinae Sedelani.

A. D. 1309. die 12 Martii, Nobiles Viri DD. Henricus Comes Goritiae, et
Rigardus de Camino cum quibusdam Castellanis, scilicet de Spegnber=
go, Prampergo, Cucanea, et Zucula, obsederunt Curtinam de Sedela=
no: et cum pluribus machinis intus projiciebatur. Tandem ipsum habue=
runt certis pactis. Et ipsam depredantes, quia multae villae ibi fugerant,
turrim Ecclesiae projecerunt ad terram, et Ecclesiam: et postea Curti=
nam combusserunt totam.

De destructione Castri Sauletti.

Anno predicto, in Festo B. Marci presentis anni, obsederunt Saulet=
tum: quo expugnato et capto die tertio combusserunt, et turres et alias
munitiones omnes projecerunt ad terram, Domino Patriarcha Utini
existente.

De captione Castri S. Viti.

Item eodem anno, predicti Domini obsederunt S. Vitum die tertio exeun=
te Aprili, et cum multis machinis intus projiciebatur: et cum se manu=
tenere non possent, die 11. Maii eundem locum D. Rigardo dederunt.

De morte D. Henrici de Prampergo.

A. D. 1309. die prima Aprilis, stantibus DD. Henrico de Prampergo,
et Valterpertoldo de Spegnimbergo cum magno apparatu in de=
structione, et depopulatione contra Naniacum, et non expectantibus

... armatis, in nocte fecerunt impetum in eos quidam Theotonici D. Uldo-
rici[1] Domini Patriarchæ, scilicet illi de Parisio,[2] et illi de Pingano: et
ex eis multos occiderunt. Et D. Valterus pertoldus, et Artusius filius
D. Henrici de Prampergo fugerunt in Castro Montreal. Et insuper
capti fuerunt quamplures, inter quos captus fuit D. Henricus de Pram-
pergo, et ductus Utinum ad Dominum Patriarcham. Qui cum confessus
fuisset, multa mala fuisse tractata contra Dominum Patriarcham, am-
putatum fuit sibi caput in Foro Utinensi die II Aprilis: et sepultus apud mino-
res sine officio, et extra cimeterium.

[1] ...ione dicit: ...; [2] ...Spilimbergo ... Pinzano, in Saulle, qui ... ... erat.

De recessu D. Ottoboni Patriarchæ, et ejus reditu.

Item predicto anno, die 11. Maii, scilicet Die Dominico ... ... Ottobonus
Dei gratia Patr. Aquil. recessit de Utino ... ... cum sex circa Nonam
et fuit ... ... fuit ... multa mala fuisse tractata con-
tra eum per Nobiles principales; nec cum illi bene esse fecerunt.
Die vero 14. predicti Nobiles fecerunt Colloquium ... ... in quo inter-
fuerunt omnes de Forojulio: ... die sequenti facta fuit quedam conspi-
ratio inter eos, et juraverunt omnes insimul, facientes ... D.
Varnerium de Cucanea, ordinantes ibidem, quod de Bonis Aquilegiensis Curiæ
satisfiat Domino Comiti de destructione Vengoni; et cum Civitatensibus,
qui erant extra Civitatem, de dejectione domorum, et quod deberent re-
dire in Civitatem: qui redierunt in Civitatem die ultimo Maii. Et tunc
fuit concordia inter intrinsecos, et extrinsecos dicta die. * De discordia
habetur superius. Et predicto die 15. Maii, venit Cognatus D. Henri-
ci Comitis, et intravit villam Montegloni cum magna gente nomine
Babarich, ubi fecerunt multa mala. Cum autem Dominus Patriar-
cha cuncta predicta intellexisset, qui erat Aquilegiæ, statim eodem
die inde recessit: et fuit Placentiæ obviam Domino Legato venienti:
et fuit Bononiæ, et Ferrariæ cum dicto Domino Legato pluribus die-
bus. Postea accepta ab eo licentia, venit Tervisium: et facta con-
ventione cum D. Rizardo, venit Utinum die II.a octobris cum paucis
de suis. Sed D. Odolricus de Cucanea associavit eum.
Locustæ fuerunt in partibus Ystriæ et Tulmini cum magno damno,
1309 de Mense Junii.

... ... chronicis circa idem ... dicit: 1309 de mense Junii ... tanta multitudo locustarum in partibus Ystriæ, quod nullus ... credere posset; quia ... declinabant ... segetes totaliter ... devorabant, et ... terram. Postea ... et ... ad ... , ubi et fecerunt magnum et inenarrabile damnum. ... fuerunt ... ... , et ... ... eruerunt.

Qualiter D. Rizardus succubuit in Utino.

A. D. 1309. D. Rizardus de Camino venit Utinum II die post
festum B. Martini cum magna multitudine equitum: et ho-
... in ... . Et erant cum eo illi de Prata, de Porcu-
lis, de Spegnimbergo de Cucanea et alii Forojulienses quamplures, om-

res Nobiles de Tarvisio, et ejus districtu. Fuit autem in tractatu cum Domi=
no Patriarcha pluribus diebus super pace reformanda de discordia, quae fue=
rat inter eos: et volebat, quod Dominus Patriarcha faceret eum Capitaneum
Generalem in Forojulii. Et ipsis existentibus in tractatu, et non concor=
dantibus, praefatus D. Rizardus die Dominico XV.[III] exeunte Novembri, — Il Giovanni dice die Dominico V exeunte Decembri.
tractatu et inductu Magistri Nicolai filii Albinuti de Utino, qui habebat
magnam partem in Utino ratione cujusdam juris et conspirationis factae ad in=
vicem, non dubitans quin haberet Terram, post prandium armata ma=
nu intravit Utinum per portam Grazani: sed gratia et auxilio Dei
factum est, ut clausis omnibus portis, excepta illa Grazani, quam dictus
Magister Nicolaus projecerat in gurgite, timens quod acciderat, omnes
verterentur in fugam. Et ibidem remanserunt mortui XIII. inter quos fuit
interfectus D. Valterus pertoldus Miles de Spenginbergo: et alii fuerunt no=
biles Milites D. Rizardi. Capti fuerunt ultra L. et quemcumque capiebat,
quis suus erat. Et de ipsis captis habuit Dominus Patriarcha in magna
quantitate, et redimebant se pecunia. Et fuit talis, qui redemit se
mille Marchis: alii CC. Marchas, alii secundum suam possibilitatem,
itaquod aliqui ex Utinensibus ob hoc mirabiliter sunt ditati. Equi bo=
ni et magni remanserunt, inter ipsos et illos, ultra C. et L. Et qui=
cumque aliquem capiebat, suus erat, et gratia Dei procurante, nullus ex Uti=
nensibus fuit laesus: sed quasi solummodo mulieres per ancellos, et rustici de
villis fecerunt illam victoriam.

Tunc Dominus Patriarcha fecit Illustrem Virum D. Henricum Comitem Gori=
tiae Capitaneum Generalem in Forojulio. Qui Dominus Comes congregato exer=
citu, ivit ad recuperanda supradicta loca, quae detinebat D. Varne=
rus de Cucanea pro expensis factis, ut dicebat, quando fuerat ibi dominus
pro manutenendis locis praedictis. Et primo equitavit ante Tricesimum, et
ipsum locum rehabuit statim, scilicet die 6. exeunte Septembri. Deinde
die sequenti habuit Artiniam: et die 3. sequenti habuit Cumeccum,
et Tolusam dictus Dominus Comes. Et omnia ista loca habuit pactis; quia
dimisit detinentes ire cum bonis et personis, quae possent portare.

De impositione VIII. denariorum pro foco.

A. D. 1310. Rev. Pater D. Ottobonus Patriarcha imposuit in Forumjulii
VIII. denarios pro quolibet foco, et rota molendini, pro subsidio eundi ad Con=
cilium generale, ordinatum per Papam Clementem apud Viennam: cui personam,

scilicet partem sibi contingentem solvit Capitulum Civitatense de men=
se Februarii die.....

De Montefalcone.

Anno predicto, in mense Februario, ivit cum exercitu suo Dominus
Comes ante Montemfalconem, et Castrum obsedit: et duravit ibi
in obsidione circa XV dies. Quem locum detinebant illi de Cucanea,
ut predictum est de aliis. Quem quidem locum detinentes, ut irent secu=
ri, dederunt Domino Comiti, quia non habebant alimenta, die ultimo Fe=
bruarii.

De Villalta.

Anno predicto, cum esset Dominus Comes cum exercitu suo apud S. Da=
nielem, D. Odolricus de Villalta, qui erat de parte D. Rizardi, cum pro=
misissent sibi vicissim ipse et alii de Villalta, non intromittere, nec dare
locum suum alicui, nec sibi nolenti in locis suis et in Villalta adversis
penis, sed apud locum Iuvaniz quemlibet quem vellet; intromisit Cen=
tum pedites, quos sibi misit D. Rizardus. Quem locum Dominus Comes
statim obsedit cum suo exercitu, et Communitatibus, et Castella=
nis: et fuerunt mortui in ipsa obsidione quamplures, et maxime de Sol=
doneriis missis ibidem per D. Rizardum. Tandem videns D. Odolricus,
quod se manutenere non posset, ut iret securus quo vellet cum suis, lo=
cum suum die III exeunte Martio tradidit domino Comiti. In quo loco in=
ventum fuit tantum bladum, quod est incredibile, et alia victualia:
et inde omnibus asportatis, ubi placuit Domino Comiti, scilicet Utti=
num, fecit dirui ipsum locum; et D. Odolrico predicto dedit D. Rizar=
dus Castrum novum, quod habebat in pignore a Domino Comite
supradicto.

De Cavoriaco

Anno predicto, statim diruto Castro supradicto, ut predictum est, Domi=
nus Comes obsedit Cavoriacum; et ipsum locum habuit, ut Villaltam,
die 9. Aprilis: et fecit ipsum dirui, et fossata destrui.

De Cucanea.

Cum esset adhuc Dominus Comes in destructione Cavoriaci; D. Odori=
cus de Cucanea venit 15. die exeunte Aprili in nocte in Cucaneam: et

unum locum juratus fuit D. Adalpretto, ipso existente in firma et potestate apud Portenses. Convenerant enim, et factæ erant bonæ securitates: quod DD. Thomas, et Adalpretus debebant ipsum locum custodire; nec DD. Varnerus, et Odoricus Fratres debebant ibi venire, nec inde debebatur nocere alicui. Et statim cum D. Odoricus habuit castrum, combussit totam villam de Fagadis: et die sequenti venit Dominus Comes cum suo exercitu in villa Zerau; et statim ibi aliquibus diebus postea recessit in Conoletto. Sui vero equi omnia blada villarum circumjacentium comederunt, et [illegible] runt: et sui deprædabant, et expoliabant tam amicos, quam inimicos. Qui Dominus Comes inde recessit, et ivit Goritiam die 9. Aprilis.

De adventu Babanich, Cognati Domini Comitis.

Venit Illustris D. Iuon Cognatus D. Comitis Goritiæ cum magna multitudine Babanicorum, circa VI. centos, ut dicebatur, die 13. exeunte Maji, in Forumjulii sub Utino in villa Cussinachi in auxilium Domini Comitis contra D. Rizardum de Camino, et suos fautores.

Item die 12. exeunte Majo, Rev. D. Ottobonus Dei gratia Patriarcha, una cum D. Henrico Comite, et Babanich, et Forojuliensibus, exierunt Utinum cum magno exercitu et transierunt [illegible] in destructionem inimicorum suorum: et exhibuerunt prælium D. Rizardo, qui erat in [illegible] cum suo exercitu, sed noluit acceptare. Unde cum non posset transire [illegible], fuerunt ante Valvasonum, et fecerunt ibi satis magnum damnum. Sed cum nihil possent proficere, inde recesserunt. Et tamen venerunt ante Cucaneam in Festo D. Quirini die 4. Junii: et projiciebant cum machina in Ve[illegible] Boyse continue, et factis multis et actis ædificiis, propter quod qui erant ibi intus, videntes quod se manutenere non possent, in Vigilia SS. Johannis et Pauli de nocte, imposito igne in dicto loco, recesserunt, antequam accenderetur ignis, et iverunt in Cuccaneam: et ita combustus fuit Ve[illegible] Boyse, et postea paucis diebus elapsis habuit Cucaneam.

De werra et discordia orta inter D. Ottobonum Patriarcham, et D. Henricum Comitem.

A. D. 1313. cum, sicut dicebatur, Dominus Patriarcha, existente Comite Capitaneo, fecisset cum Duce Austriæ, et cum Paduanis, et Tarvisinis quamdam liram contra Comitem prædictum; adeo quia loca Ecclesiæ Aquilegiensis, videlicet Loss, Anspergh, Montemfalconem, Tricesimum,

Anthemian, Selusam Turcum, Fyancam, S. Vitum, Sacilum, et Canipum occupaverat, volens loca predicta de manibus ejus eripere: et Dux Austrie in Fulmino debebat mittere Episcopum de Gurgh cum apparatu suo. Quod intelligens Dominus Comes, statim cum gente sua adiit Fulminum; et comburi fecit totam villam, existente in curia Fulmini Ottobono nepote Domini Patriarche: et ipsam Curiam obsedit die 13. Septembris. Sed cum locum non posset habere, nec intrinseci habere aliunde auxilium, finaliter concordaverunt taliter, quod irent securi cum personis, quo vellent. Et sic Dominus Comes habuit locum ipsum, et Castrum die 5. Octobris: et dimisso ibi D. Paulo de Civitate pro Capitaneo, rediit Civitatem die 7. predicti Mensis.

De preda facta ante Utinum.

Anno predicto, die 8 Octobris, totus exercitus Domini Comitis, ignorantibus Civitatensibus, ivit ante Utinum, eo quia ... et inducebant aliqui Dominum Patriarcham ad faciendam werram Domino Comiti cum quibusdam Castellanis: et subito facto insultu ad omnes portas, animalia non modica ceperunt, et etiam homines ceperunt quamplures.

De adventu Babanich.

Dein anno predicto, die 10. Octobris, D. Juan Babanich venit in auxilium D. Comitis: et steterunt ante Utinum per plures dies, devastando villas circumadjacentes, et totaliter destruentes.

De Castro de Piris.

Eodem anno, quia D. Federicus de Piris de Sipanis adjuvabat Dominum Patriarcham, et in Utino fuerat Capitaneus; Dominus Comes incontinenti ivit ante Castrum de Pyris, et ipsum die II. Novembris cepit, et funditus diruit. Postea ante Sipanis equitavit. Et quia D. Federicus frater vulneratus, et jacebat ad mortem, tradidit sibi locum, quod commissum fuit D. Wicardo de Petra-pilosa: sed postea fuit sibi restitutum cum magna securitate, quod non faceret contra Comitem.

De concordia inter Dominum Patriarcham et Comitem.

Paucis diebus elapsis, facta fuit concordia inter eos; ita quod Dominus Comes factus fuit Capitaneus per 5 annos, et omnes redditus Patriarchatus

et garritum debere habebat: ita quod Patriarcha nihil habebat agere, nisi accipere a Domino Comite III. millia Marcarum in determinatis terminis. Et sic omnes juraverunt sub Comite, tanquam sub Capitaneo: et ne possent Castellani retro gradare, omnium filios accepit obsides, et eos duxit Goriciam.

Anno 1314. orta iterum discordia inter Dominum Patriarcham, et Comitem; eo quia Dominus Comes detinebat omnia loca, seu Fortalitia Ecclesiae Aquilejensis: quod nolebat Dominus Patriarcha, nec esse in pactis habitis inter eos dicebat. Finaliter post multa tractata, et consilia super hoc habita; convenerunt ipsi D. Patriarcha, et Comes die 12. exeunte Septembri, in pratis inter Romangiacum, et Grillonum apud Turrim, in hoc pactum, et concordiam: videlicet quod a proximo futuro Festo Purificationis B. Mariae in antea, Dominus Comes debebat restituere Castra, quae tenebat: et Dominus Patriarcha debebat habere Garritum, et omnes redditus et proventus ipsius, sicut unquam habuit aliquis Patriarcha. Et tunc ibidem fecit eum Capitaneum ad vitam suam, dando sibi pro salario centum Marchas in Mense. Et sic facta bona concordia inter eos, Dominus Comes eodem die arripuit iter cum magno apparatu equitum in auxilium Ducis Austriae, qui volebat obtinere Imperium contra Regem Bohemiae; et dicebatur, quod quicumque pugnabret in bello inter eos faciendo debebat esse Imperator: quod bellum tamen non fecerunt. Et erat ibi tanta sterilitas, quod exercitus Domini Comitis septem diebus nihil comedit, nisi rapas: redit enim Dominus Comes....

De morte Domini Ottoboni Patriarchae.

A. D. 1314. Rev. D. Ottobonus Patriarcha die 10 exeunte Septembri, arripuit iter ad Rev. D. Lucam de Flisco Januensem Cardinalem, vacante sede Papali per mortem Sanctissimi Papae Clementis; eo quia dictus Dominus Cardinalis citavit eum ad se: unde per nonnullos sperabatur, quod dictum D. Patriarcham crearent Papam. Quod minime factum est. Quin ipso inde revertente, gravi infirmitate detentus obiit anno Domini 1315, die 13. Januarii, in Comitatu ... ceatiae in Castro de Arquat: et ibidem fuit sepultus.

De morte D. Petri Praepositi, et electione D. Varnerii.

A. D. 13[illegible] obiit Ven. Vir D. Petrus de Pipan[illegible]o, Praepositus Ecclesiae Civitatensis, die 4. Martii; a quo Capitulum habebat ad firmam Praeposituram et Bellendam Civitatis pro CCC. florenis solvendis eidem annuatim in Nativitate Domini Venetiis, vel Paduae boni auri. Eo vero mortuo, citatis et vocatis, qui voluerunt, debuerunt, et potuerunt commode. Itaque die 10. intrante Julio Decanus, et Capitulum convenerunt ad electionem de Praeposito, celebrandam per formam scrutinii: et fuerunt electi Domini, Presbyter Varnerius de Gallano, et Girardinus nepos Domini Patriarchae, non in sacris Ordinibus constitutus: habens voces, tot unus, quot alter, Canonici Civitatenses. Demum mortuo Domino Patriarcha, ut dictum est, D. Girardino existente cum eo, D. Guarnerius adiit Dominum Decanum et Capitulum Aquilegiense, supplicans quod confirmare dignaretur electionem de eo factam. Qui volentes per formam juris procedere, ipsum D. Girardinum per litteras et eorum Nuncium juratum citaverunt, nec non per edictum tam in Ecclesia Aquilejensi, quam Civitatensi. Qui D. Girardinus ultra terminum diutius expectatus, et cum ipse nec aliquis Procurator pro eo compareret, ad objiciendum contra D. Varnerium, vel electionem praedicti Domini, Decanus et Capitulum Aquilegiense, ad quos vacante Sede confirmatio pertinebat, invenientes electionem factam de D. Varnero canonice celebratam, et ex parte Dominorum Bernardi Decani et totius Capituli, tam illorum qui elegerunt D. Girardinum, quam D. Varnerium, precibus inclinati: D. Varnerium in Praepositum Civitatensis Ecclesiae gratiose et benevole confirmaverunt die [illegible] Aprilis anno Domini 1315. Qui quidem D. Varnerius adiit Civitatem, et bene receptus a clero et populo, die 5. Aprilis fuit installatus per D. [illegible]ricum de Strasoldo, qui fuerat datus ad hoc Nuncius per Capitulum Aquilegiense.

De electione D. Gilonis in Patriarcham.

A. D. 1315 die Dominico, videlicet Meminisse, 16. intrante Februario, mortuo D. Ottobono Patriarcha, convenit Capitulum Aquilegiense ad electionem de Patriarcha futuro per formam compromissi celebrandam: et compromiserunt in D. Guillelmum Decanum Aquilegiensem, et DD. Ludovicum [illegible]

et Philippum Canonicos Aquilegienses. Qui unanimiter, et concorditer elegerunt D. Gilonem, eorum Archidiaconum et Canonicum, in Patriarcham, Dominum et Pastorem: qui arripuit iter ad Curiam pro confirmatione obtinenda die 12 (1) intrante Aprili anno predicto.

(1) l'Editore [illegible] iter ad diem 15. Aprilis.

De confirmatione D. Henrici Comitis Goritie in Capitaneum, et de werra orta inter eum, et quosdam.

Anno predicto, die ... exeunte Januario, cum exercitum factum fuit de obitu Domini Patriarche, fuit in Civitate Colloquium generale. In quo concorditer confirmatus fuit Dominus Comes per eos omnes, qui hoc facere potebant, in Capitaneum usque ad adventum futuri Domini Patriarche; et ibi omnes juraverunt sub eo.

Stante vero tota terra in bona pace et tranquillitate, die Lune 6. exeunte Majo, facta fuit in Utino quedam jura, et conspiratio contra Dominum Comitem: in qua fuerunt Utinenses, Glemonenses, Domini Odoricus de Cucanea qui factus fuit Capitaneus in Utino, ~~Glemona~~, ~~illi de~~ ~~Villalta~~ Artuicus de Prampergo qui factus fuit Capitaneus in Glemona, illi de Villalta, Fredericus de Susans, illi de Colloreto, de Mels et multi alii Castellani. Et eodem die D. Artuicus cepit Artenam, et Buyam: que loca tenebantur per Dominum Comitem. Habitatores de S. Daniele, et de Faganea dicta loca acceperunt in se: et ita multiplicata sunt mala in Terra. Qui Dominus Comes, congregato non modico exercitu, fuit ante Glemonam: et runcaverunt eis segetes, vites et arbores, et ~~[illegible]~~ eis intulit magnum damnum.

De Castro de Susans.

In Festo SS. Gervasii et Prothasii, cum dicto suo exercitu ivit ante Castrum de Susans, et intulit utrinque statim bellum. et ipsum Castrum habuit ipso die circa Completorium Fratrum. Et captis tribus filiis D. Federici cum aliis pluribus, D. Federico non existente tunc in loco predicto, quia erat Glemone, acceptis Mobilibus, et exportatis que intus reperta fuerunt, die sequenti ipsum Castrum funditus fecit dirui.

De Castro Colloredo.

Diruto Castro predicto, ~~cum~~ statim obsedit ipse Dominus Comes ~~castrum exercitu suo~~ Castrum de Colloreto. et cogitantes Dom... se non posse tenere de dicto Castro, se res-

traxerunt dimisso loco bene munito farina, vino, et aliis necessariis, rebus bonis ballistis, et viris non paucis. Demum ipse Dominus Comes ipsum locum habuit, affidatis tantummodo personis, quae inerant, die II exeunte Junio: et ipsum funditus fecit dirui, acceptis prius bonis intus repertis.

De Castro de Mels.

Die 10 exeunte Junio, ipse Dominus Comes cum toto exercitu suo obsedit Castrum de Mels: et duravit obsidio usque ad XIV diem exeunte Junio, cum pacto et conditione, quod Castrum de Buja, quod fuerat occupatum, Domino Comiti eidem restituerent: et teneruut illi de Mels dare illis de Colloredo, pro damnis, C. et L. Marchas; quia dicebant illi de Colloredo quod causa illorum de Mels habuissent damnum quod habuerunt, et se Domino Comiti opposuissent.

De ~~Murutio~~ Murucio.

In Festo B. Margaritae cum toto exercitu Dominus Comes obsedit Murucium: et die 4. sequenti venerunt ad concordiam in hunc modum. Videlicet, quod illi de Murusio juraverunt parere Domino Comiti: sicut capitaneo, usque ad adventum Domini Patriarchae. et Castrum debere custodiri per D. Wintam, nomine Domini Comitis, usque ad annum unum. Facta compositione et concordia de Murusio, sequenti die obsedit Villaltam, et cum viderat nihil ibi posse proficere, inde recessit. Et die . . . . . Ragatti venit in villa Pleanae et Zumpiss, et accepit aquam Utinensibus. Postea die 13. cum toto exercitu suo venit ad villam Orsariae, et ibi fecit cum suis et circumquaque damna magna. Utinenses vero, statim cum recessit, miserunt aquam.

De Concordia inter D. Comitem, et Utinenses et Glemonenses, et Castellanos.

In Festo Decollationis S. Johannis anno predicto, facta fuit concordia inter D. Comitem ex parte alia, in hunc modum . . . . .

De Briga facta in Civitate.

Anno 1315, die Dominico 13. intrante Julio, post horam in hora completorii Fratrum, Solenninus, filius quondam D. Johannis de Portis, cum quibusdam suis complicibus ex parte una, et filius Virgilii, Guillelmi de Gruspach cum suis fautoribus ex alia, convenerunt ad brigam apud Domum Communis. Ubi Solenninus

ibi statim fuit interfectus. Supervenit autem Federicus frater ejus: et ipso ignorante de facto [illegible], exclamando pacem, fuit vulneratus et mortuus fuit ante campanam ignis; et quamplures vulnerati fuerunt. Ex alia parte fuit vulneratus Guillelmus de Grisimpach cum filio, et nepote, et aliis pluribus. Guillelmus vero Galloncaini cum parte sua ascenderunt supra Turrim D. Asquini de Varmo; ita quod per totam Terram [illegible] et [illegible] fuit maximum. Tunc D. Federicus de Erbettayn, Marescalcus Domini Comitis, cum Dominis de Portis amicis versus dictam Turrim advenientes, volebant eos capere: illi cum ballistis, et lapidibus se defendebant. Et ultimum se dicto Marescalco tradiderunt. Qui eos, scilicet Johannem, et Guillelmum Galengan fratres cum uno filio, Virgilium cum tribus filiis, Maynerottum cum duobus filiis captivavit in domo de Portis: et bona eorum fuerunt per Theotonicos accepta. Unus filius Guillelmi predicti, qui latuerat in Civitate, die Martis sequenti, projecit se per muros Terre, volens fugere: et apud pontem porte Brossane fuit interfectus, ac per totam Terram strascinatus. Dominus vero Comes Goritie venit in Civitatem die Dominico tunc sequenti: et die Lune in Vigilia S. Marie Magdalene fecit amputari caput Guillelmo Galengani apud domum Communis. Tunc Dominus Comes fecit duci Maynerottum, Virgilium cum filiis, et filium Guillelmi predicti Goritiam: unde multa mala [illegible] fuerunt. Et illi de Portis cum amicis suis obtinuerunt.

Anno Domini 1314. Sanctissimus Papa Johannes ad preces Regis Roberti dedit Patriarchatum D. Castono de la Turre in Festo S. Sylvestri.

anno 1318. die 12. exeunte Augusto D. Castonus Patriarcha veniendo Florentiam obiit, et ibi sepultus est.

Anno Domini 1319. Sanctissimus Papa Johannes providit de Patriarchatu Aquilegiensi D. Pagano Episcopo Paduano.

anno Domini 1320. die 12. Novembris, fuit prelium magnum in Utino apud domum Communis inter Dominos, Rizzardum [?] Hectorem, et Federicum, fratres de Savorgnano, et eorum amicos ex parte una; et D. Sperantium, et Vintilinum fratres, cum amicis suis ex alia. Qui venientes ad injurias, ceperunt dicte partes inter se acriter preliari: in quo dictus D. Hector per [in Gabione dicit: et Hector] D. Sperantium fuit vulneratus, et Harmolianus et Dionysius interfecti, et Dayncthus [?] interfectus. Dominus Patriarcha, existens [extra] Civitatem, statim cum sibi predicta notificata

sunt, cum festinatione equitavit Utinum cum Civitatensibus. Qui Ci-
vitatenses una cum Utinensibus adierunt ad domos proditorum, D. Spe-
randi, et Nibilini; et eas ceperunt. Et ipsos fratres, et filium D. Tho-
masini, et alios quamplures, circa XXVII. interfecerunt, et eorum bona
abstulerunt. Ita quod pars D. Electoris obtinuit cum adjutorio Civita-
tensium.

Anno Domini 1323. D. Henricus Comes Goritiæ in Festo S. Georgii, hora vesper-
tina tripudii venit ei quedam infirmitas, de qua statim ex improviso
mortuus est in Tervisio: et ibi honorifice sepultus.

Anno Domini 1324. venerunt in Forumjulii Masnitiæ Domini ... D.
Austriæ, et Carint[...]
[...]ximum damnum [...]

Anno Domini 13[...]
te circa mediam [...]
Nabilla in tota [...]
sare usque ad [...]
aqua per conce[...]

Anno Domini 13[...]
gna de Zucaula [...]
aliæ non parvæ [...]
Majoris Ecclesiæ [...]
rum Burgi Pondi[...]
et presidui in ra[...]

Ep. [...] dedit Epitome Chronici Juliani, a quo aliquid desumpsi-
mus ad augendandam, et ampliandum Chronicon Juliani, nec ad
corrobandas varias res, et nominas, deberet.

Rubeis B. M. Reportavit in Monumentis Ecl. Aquil. Chronicon
Julianum et postea idem Epitome illius, a quo exempli[...]
mus [...] differebant ab illo Juliani.

... in Epitome codex dicit.
... to Burgo ...... et omnia
... destruxit; et pro-
... multitudio aquarum
... maxima revoluta
...

... in Epitome dicitur: Bar-
tholomeus, ejus frater,
non Petrus.

[...] (1)

(1) Sic in codice.

1345. Plures de Utino contra Sarasinos de mandato Utini Domini Papæ
absolutio peccatis.

1343. Combustio Canipæ Capituli Civitatis, et multarum domorum.

1344. Dominus Patriarcha misit gentem suam sub Pinzanum. De Cola-
cio, et Refectorio Capituli in Civitate. Eodem anno Deditio Pin-
zani.

1344. De tractamento de accipiendam Civitatem.

1345. Dominus Patriarcha ivit Venzanum ad loquendum Comiti.

1348. Die 25 Januarii, circa horam vespertinam, fuit terræmotus
magnus, qualis non fertur in aliquibus Scriptis. Eodem quoque
anno jam incepta pestilentia.

Anno Domini 1344. Indictione II. Die 22. Septembris, D. Franciscus de Vrausperg, ac de Villalta, amissa Villaltę parte circa annum Domini 1353 tempore Patriarchę Nicolai, sed a subdidisset Dominio Ducis Austrię; paucorum annorum facto intervallo, univers[?] omnis debitum solvit. Cujus filii Johannes, Thalbertus, et Matthias, Nus, patrizantes, cum hominibus Civitatis guerram habentes, accipientes de montibus equos.

1364. Indict. II. Egregius Princeps D. Ludovicus de la Turre fecit ruinari funditus Castrum Zuculę Dominorum de Spelimbergo.

Inlucusque Passerinus, seu quisquis fuit alius.
Descriptum per me Antonium Bellonium Notarium.

Dal Vol. XX Cittad. Guerra da note in calce al Necrologio Capitolare di Cividale.
pag. 224.

De ruina Zuculę.

Egregius Princeps Dominusque ~~Serenissimus Dominus~~ Ludovicus de la Turre divino auxilio fultus cum suorum fidelium sollicita cura fecit ruinari funditus Castrum Zucule Dominorum de Spegnimbergo, vigente nobili fortitudine illustrissime Civitatis Austrie generosorum grandis probitatis virorum (abrasio). -

- -

cum eorum Communitatis gente audaci primo pile primique semper facientes omnium aliarum terrarum et locorum virtutis ac floride fidelitatis triumphale perpetuo obtineant principatum. Dum Christianorum natalicius Domini millesimus trecentesimus sexagesimus annus producetur et quartus indictio secunda ac mensis Novembris luce esset vigesima quarta.

Segue de Officio B. Marie (1365. 21 Giugno).

Fragmenta historica quatuor

ex vetustissimo Necrologio deprompta.

Adnotatio B. M. de Rubeis.

Sunt haec Forojuliensia, maximeque Utinensia historica fragmenta, ex vetusto Necrologio (in quo etiam exstitit Chronicon Canonici Juliani editum) quod servatur in Tabulario Canonicorum Civitatis Forojulii, deprompta. Non una sed multiplici manu conscripta sunt a pluribus absque dubio Auctoribus, qui historias consignabant, quae sua contingebant aetate. Anonymi sunt omnes praeter unum Johannis qui anno 1468 florebat Utinensem patria, alibique inscriptum Canonicorum Civitatensium.

Ego Jos. [illegible] descripsi ex appendice Monument. Eccl. Aquil. pag. 4 et sequent.

I.

Anno Domini 1348, die 25 mensis Januarii, circa horam vespertinam fuit terraemotus magnus, qualis non legitur in aliquibus Scripturis fuisse ab initio saeculi usque ad horam illam. Hic autem terraemotus fuit non solum illa die, sed post multis vicibus in die, atque nocte usque ad quadragesimum diem. Hujusmodi quidem terraemotus, quamvis leviorum, Carinthiae, Lombardiae, Forojulii, atque Dalmatiae partes valide conquassavit. Carinthiam tamen supra modum percussit, sicut haec Scriptura non solum vanis, sed quoque a crapulato stomacho processisse crederetur, nisi tot personarum testimonio probaretur. Sicut narraverunt personae, quae fuerunt ibi praesentes, Villacum ita commovit, ut etiam una domus integra non remaneret, nisi aliquae parvulae de lignamine, quae fundamentum non habebant. Ecclesia quoque Major, in qua erat multitudo virorum et mulierum, ita impetuose ruit, ut non potuerit etiam una persona evadere. Similiter etiam evenit locis Religiosorum. Eadem autem hora, tanta abundantia aquae emanavit in platea, ut maximus fluvius videretur occupasse totam superficiem terrae. Eadem etiam hora, ignis accensus est in domibus obrutis, an ex collisione lapidum an ex igne .... nescio: et suppressit substantiam totam, quae in domibus erat. Quandam

a/ Ditam regionem regiditi septem vel circa rurium et castrorum, in lateribus cujusdam montis situatam ipso monte cadente ita operuit, ut de ipsis nihil penitus appareret. Ecclesie etiam Aquilegie maximum edificium funditus evertit: et per diversa loca idem signum superventuri gladii irati judicis terra ..... demonstravit. Qualis autem gladius, et qualis ferientis manus fuerit, tibi sequens pagina, si intente inspexeris, declarabit.

Eodem quoque anno jam incepta pestilentia in Cathayo: que per Tartarorum, Turcorum, Saracenorum, atque Grecorum partes feriendo transiens ..... nonnullas famosas civitates, imo provincias destruens, Italiam invasit. Que non solum Deo permittente, sed et jubente, totum terrarum orbem ita crudeli ulcere vulneravit, ut miriadas personarum interimeret: et si bene numerassem, invenissem ubique, quod de tribus duo decesserint. Penitus hec mirabilis fuit, ut nonnunquam de eadem domo simul, et eadem die pater, et mater, atque filius ad tumulum deferrentur. Mirabilior tamen hujus pestilentie qualitas, ut cum pater filium, vel filius patrem hoc morbo laborantem intueretur, ab eo fugeret, quasi cerasta sibi manum porrigeret. Nec mirum, solo enim aspectu hic morbus imprimi videbatur. Si enim eger hostilissimus fuisset, non citius virus emisisset, quam morbidum suum astantibus immittebat. Nonnulli quidem ex anhelitu contagionem ortum habere existimarunt: alii vero ex oculorum aspectu, alii autem ab aere; quidam tamen, licet pauci, cum ipsi morbidis conversantes evaserunt, nec eos aliquatenus morbi hujus pestilentia tetigit, sed vix inter centum unus. Quosdam vero tetigit, et multum lesit, sed non ad mortem. Quosdam tetigit et parum lesit. Cum autem defunctus deferebatur, vitabantur panni ejus: et qui eis induebantur, sepius ut plurimum eandem mortem subibant. Ita ut non solum in lectis decedentes allubantur, sed qui unum vestimentum deferebant, quo

iam defunctus usus fuerat, ita contaminabatur, ac si in hujusmodi . .
. . . . juxta ægrotum affuisset. Domus etiam ubi decesserat, multo=
dies evacuare supellectilibus, atque ignibus calefacere in angulis, et
suffumigationibus non valebat ita purificari, ut habitantes non in=
ficerent. Unde aliquando deserebatur tali timore, ut etiam patenti=
bus januis intrare quis minime præsumsisset timore aeris corrupti,
quasi speculator gladium tenens, et mortem intrantibus minans intus
latuisset. Hanc utique pestilentiam nonnulli Epidemiam vocave=
runt, idest distemperantiam aeris et ægritudinem a causa naturali
procedentem; qui non parum a veritate deviaverunt. Si enim
Physici causas ægritudinum perscrutantes, non magis fateantur se
de eis intelligere, quam id quod de . . . . Hypocratis aliorumque Auctore
ore carpuerint, quomodo ægritudinis causam investigare possunt
quam tam subtiles speculatores minime cognoverunt? Aut quomodo
videre poterunt, quod numquam visum fuit, maxime cum scien=
tia medicinæ ab experientia principium habeat? Si enim fuisset
ex distemperantia aeris, eisdem diebus eamdem provinciam, vel
civitatem occupasset; quod non faciebat, sed erat hodie in hac
civitate, et perseverabat uno mense, vel duobus: in alia vero
vicina ad decem vel viginti milliaria non erat: et cum hic
cessabat, continuo illam egrediebatur; aliquando per viam
rectam pergebat, aliquando anticipabat, nihil intactum per=
mittebat. In nulla regione simul occupavit duas civitates, sed
successive incidebat, ut videretur non aer, sed persona de
loco ad locum pergens, gladioque feriens. Astrologi etiam
arcana Dei præsumentes investigare, asseruerunt Jovem
cum Saturno conjunctum esse: quam conjunctionem pestilen=
tiæ hujus causam esse prædicabant: quos mentitos fuisse exi=
stimandum est. Constat enim, a principio orbis citra prædictos
Planetas conjunctos alias fuisse, non tamen talem plagam in crea=
turas Dei exercuisse. Pestilentia enim, de qua loquimur, in
triplici forma visa fuit. Videlicet in glandia, carbunculo, et
sputo sanguinis. De carbunculo et glandia quamplures evaserunt,

de sputo sanguinis nullus. Cum enim quis per viam incedens
se spuere sanguinem cernebat, nuncium mortis se recipere non
ignorabat. Adveniente secundo anno manus Domini visa est cessa=
re in Forojulii provincia in mense Februarii, et placatus est Deus,
et misericordia ejus apparuit multa; quoniam non delevit omnem homi=
nem. Ipsi honor, gloria in secula seculorum amen.

II.

Jesu Christi secundum Nativitatem assumptæ carnis annus Millesimus Tre=
centesimus sexagesimus quartus, Inditione secunda, Mensis quidem Septembris vi=
gesima secunda dies. Docent superstites recordari præteritorum, præ=
sentia licet momentanea et caduca celo prævio gubernare, ac futura
preambulo Deo præcavere et sapienter providere, dicente propo=
ratio præsentia sive futura facit. Talis enim est, quod cum No=
bilis Castellanus Franciscus de Urasspergo, ac de Villalta, amissa
Villaltæ parte circa annum Domini Millesimum Trecentesimum
quinquagesimum tertium, tempore Patriarchæ Nicolai, fratris Ka=
roli quarti Boemi Romanorum Imperatoris, sese subdidisset Do=
minio Ducis Austriæ, paucorum annorum facto intervallo universæ
carnis debitum solvit. Cujus filii, Johannes, Fulchertus, et Mattheussius
patrizantes, et cum hominibus Civitatis hujus guerram habentes, acci=
pientes de montibus equos, passi a circumstantibus licet invite, tamen
debite cattanietationes et domnia grandia, Monetam falsam cudi
facientes, tandem resignato Castro in manu Ducum Austriæ obierunt.
Et cuidam Capitaneo sub nomine Comitis Ciliæ Castrum commissum
est. Sed o Deus, quid diutius immoramur? Dum populus Utinen=
ensis auxilio Patavino circa Spegnimbergum, et Zaculam grave
dammum intulisset: et existentibus Nobili Guillelmo Bojano et
Ottobono Racionario quondam Cavalerii Civitatensibus provisoribus
et Joannuto dicto Sipu Camerario, Commune Civitatis scivit, Urau=
spergum, latronum speluncam, [illegible] sulcitum victu et gente, ad
ipsum quandoque accesserunt cum solis suis veteranis et machinis:
et habitis cum Capitaneo pactis duodecim dierum si posset re=
cuperari exercitus, anno, Indictione, ac die antescriptis ipsum

Venzonum, regale et inexpugnabile castrum, sine alicujus mor=
te obtinuerunt, et ad terram funditus ruinare fecerunt ipsi Civi=
datenses.

Quo etiam anno multitudo ineffabilis locustarum de Orientis par=
tibus adveniens, herba et blada minuta comedendo, quamplures
Forijulii partes destruxit. . . . . Sanctam Ecclesiam Aquilegensem
Deo regente et gubernante per Nobilissimum et optimum Virum D.
Ludovicum de la Turre Patriarcham dignissimum, cui vitam
bonam, sanitatem integram, et statum perfectum largiri digne=
tur Omnipotens, cui est laus, honor et gloria per infinita secu=
lorum secula Amen.

III.

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Amen. Ad honorem BB. Vir=
ginis Matris Domini Nostri Jesu Christi, anno Nativitatis ejus=
dem Domini Millesimo, trecentesimo sexagesimo quinto, Indictio=
ne tertia, die Sabbati XXI Junii, inchoatum fuit celebrari in Choro
hujus Civitatensis Ecclesiae per Clerum ejusdem, immediate ante Officium
Divinum, Officium Beatissimae atque BB. Matris Mariae: quod qui=
dem Officium annuatim perpetuo debet celebrari. Ob quam
causa prudens Vir D. Paulus de Civitate, Cancellarius Venerab.
Patris et Domini Nostri D. Patriarchae Aquilegensis, donavit Capitulo
Civitatensi multa bona stabilia et mobilia, prout patet publico
instrumento inde scripto manu Nicolai Notarii Capituli
Civitatensis sub anno predicto die vigesimo sexto Junii.

IV

Ex appendice Monument. Eccl. Aquil. pag. 57. sequuntur Fragmenta a vetusto Necrologio
deprompta.

1400. Tale tempus nostris temporibus advenit, quale forsan numquam
ante nos fuit. Ecce Dei Ecclesia divisa cum Patriarchatu fluctuante.
Similiter et Imperium laceratum. Regnum quoque Apuliae Regnum
multis guerris huc usque quassatum, sub duorum sceptro regali
titubat: Sequentque christianitate undique frementia bella. Prop=
ter quae omnia infideles audaciam animum capientes, nos inva=
dunt, crudeliter devastando, et captivas innumerabiles animas ad
eorum regiones ducendo. Qui ergo finem viderit hujus rei, ulterius
scribat amore Dei.

Anno Domini 1403 Indictione XI. Die 4. Septembris fuit tam magnus terræmotus in Diœcesi Aquilejensi, quod multæ domus ruerent per Forumjulium.

Mille quadringentis triginta et quatuor annis,
Exussit vites quasi cunctas sæva pruina.
Vicena et sexta tunc lux transibat aprilis,
Montibus ac altis nix clare nulla patebat.

Joannes de Vimis Notarius.

1463. Veneti obsederunt Civitatem Tergestinam: in quo bello multi ex utraque parte interempti sunt; et ex Foroliviis, qui et ipsi interfuerunt, de Civitate interfectus fuit quidam Gallus de ~~villa~~ de villa Grandensi, de Utino quidam Thomasius Murator, de Purcileis Dominus ..... Tandem inter Serenissimum Dominium Venetorum, et Tergestinos per Reverendissimum Dominum Cardinalem ..... facta fuit pax. Ex qua guerra Tergestini perdiderunt Castrum novum et Muglae (2)

(margin: [illegible] ... Fabrisse, ... [illegible] ... XVIII ... [illegible])

Admirabile et horrendum quod nostris his temporibus cunctis per hanc Forijulii Patriam [illegible] fuit et quidem maximo nocumento, ut infra notabit.

12 [illegible] in fine) In anno Domini nostri Jesu Christi, ab ipsius Nativitate 1468, Indictione XII, die vero Veneris 26 Augusti, a prima hora usque ad dimidium diei ipsius, Maximo Pontifice Apostolico Paulo II præsidente, Pontificatus sui anno quarto, et imperante Cæsare Augusto Serenissimo Romanorum Imperatore Friderico..... anno Imperii sui XVIII. Quadam supervenientes aeris inopinata intemperie, cum pluviarum continua ubertate, adeo Natison fluvius a superioribus exivit, proprium excedendo alveum, nimio admodum veloci et prepeti sui discursu, cum vertigine undarum mirabili perstrepente: qui non modo villam de Brischis in sui territoriis nemoribusque labefactavit ex integro, prata circumjacentia ac campos corrosione quadam ac arborum quarumlibet evulsione devastando, quorum usus seu utilitas nemini unquam poterit a multis seculis aliquando prodesse; verumetiam singula molendina secus Natisam constituta ex ipsius voragine, et undarum immensitate cooperuit, atque subvertit cum ipsorum destructione atque jactura gravissima...... A superiori parte hujus Civitatis Austriæ continuata desolatione ipsorum usque ad villam Premariaci; in cujus continibus campis pratisque plurima

ipsorum Molendinorum instrumenta, ex vertiginibus undarum dissoluta, evecta fuere: presertim undarum collisione contracta conquassabantur, adeo ut nihil inde utilitatis eo omnimodi haberi sperabatur. Pontem Premariaci, ipsum Natisse flumen transeundi causa fabricatum, cum omnibus suis ligaminibus absorbuit, atque ex integro delevit, ac si nullus aliquando ibi fuisset pons fabricatus. Insuper die Sabbati immediate sequenti vigesima septima, eiusdem hora vespertina, idem Natisse fluvius altius se extulit undis vertiginibus quam maximis intermixtis, gravissimo et admodum perstrepenti fragore ad instar aque ferventis in caldario, nimio supposito ac succenso igne. Et quidem se extulit excrescendo, quod Parochialem Ecclesiam S. Petri porte Ambrosiane usque fere ad dimidium ipsius complevit ascendendo quodlibet in ipsa Altare consistens, unius cubitus mensura. Preterea prostravit partem muri, quo dividitur Cimiterium ipsius Ecclesie; et hortus .... spectabilis Militis D. Ade de Formentinis, ac insuper muri partem constructam super ripam dicti fluminis iuxta plateam in districtu prefate Ecclesie S. Petri, quam solo adequavit. Plures insuper domos constructas super ripam fluminis eiusdem ipsa fluminis vorago omni impetu submergendo, delevit cum supellectilibus intromissis, per aque volutabrum seductis usque Premariaci villam, magno quidem ipsorum perditantium ejulatu et miserabili cum lacrymarum effusione. Que insuper aque inundantia complevit nedum domos ipsius burgi porte Ambrosiane, verum etiam Terram hanc intravit, domum dicti spectabilis Militis Ade usque ascendit ad primum solarium, vasa vino plena a Canipa emittendo, et insuper plurima in rebus suis damna inferendo sibi. Quo quidem infortunio insuper huic Civitati invalescente, per Patriam hanc pluribus in locis de aquarum inundantia nocumenta prebuit, campos pratave corrosione quadam, ac inde arborum vitiumque evulsione gravissima destruendo. Et in Terra Utini insuper adeo excrevit aqua ubique, quod Ecclesie et Claustra Fratrum S. Petri Martyris et Francisci, usque fere ad dimidium Crucis, aqua replebantur: ac incolarum inibi habitantium domus aqua huiusmodi occupabantur; itaquod vasa vino plena in propriis cellis Caniparum renovebantur. Ville quoque plures in Aquilegie Civitatis districtu constitute non minimum passe sunt ruinarum; iumenta,

boves et cetera animalia quadrupedia, hominum usui deputata Villarum hujusmodi consumpta fuere..... Ad quam quidem aque immensitatem deponendam, quorundam Clericorum et Religiosorum virorum hujus Civitatis austrie obnixe orationes profuere quammaxime; presertim quidem per exhibito Sanctissimi Domini Nostri Jesu Christi corpore una cum predictissimis Reliquiis, que dicte virtutis palam visa fuere, quod illico omnis aque vehementiam diminuta fuit simul et ferites, nubibus fugatis, aereque miro modo subsequente sereno, divina intermedia benignitate: qua omnes timore perculsi, fugato terrore ipso, leti miriimm in modum rediere, quanquam multum damni et jacture perpessi fuerint.

Preterea aliud quoddam horrendum tacere minime arbitror, [et] quod accidit post predicta, subsequenter evolutis aliquibus diebus, in civitate sacra aquilejae, die sabbati, hora qua in Campanili Cathedralis Ecclesie pro Vesperis pulsabantur Campane, 24 Septembris; e celo fulmen vehementissimo impetu descendit, maximis et horribilibus primo inde coruscationibus premissis: et pomum supremum pinee Campanilis aquilejensis Ecclesie, que mille et ultra Ducatorum pretio solemni pompa edificata fuerat, maximo Pontifice Paulo II, sui Pontificatus anno tertio, ac procurante Reverendissimo D. Antonio Presule Concordiensi, et in Provincia et diocesi Aquilejensi maximi prefati Pontificis Pauli auctoritate Vicario et Locumtenente procurante, quaternis ictibus successive ipsum feriendo sidit, atque fregit, dilapsis impeta vehementissimo lapidibus et columnellis lapideis, in supremo Campanilis ipsius circumcirca compositis ad ipsius Campanilis ornatus, super Ecclesie tectum maxima cum ipsius Ecclesie fractura ac ejusdam domus seus Campanile ipsum; maximo quoque vite periculo ejusdam Presbyteri in ipsa habitantis domo, Antonii de Cyprignano nomine, Mansionarii Aquilejensis, ac manum enormiter conquassando unius illorum tunc pro Vesperis ipsas in ipso Campanili Campanas duas pulsantium pro Vesperis; et ejusdam alterius ibidem existentis in crure feriendo. Insuper ea die per diversa loca in districtus et Dominio Aquilejensis Ecclesie immensitas grandinum et pluviarum fuit, qua vindemmiarum et segetum opus

sublatum ex toto fuit ad damnum gravissimum incolarum. Haec igitur omnia suprascripta, meo hoc tempore visa ad praesentium futurorumque notitiam deducere intendens, prout propriis perspexi oculis partim, partimque fide dignissimorum relationibus comperi, quantum meo valui ingenio. Ego Vitus Johannis de Utino, hujus B. Mariae Civitatensis Ecclesiae Canonicus, manu propria scripsi et annotavi, rogando quemcumque legentem hanc ipsam descriptionem, ut me Omnipotentis Dei suis orationibus devotis gratiam consequi impetret: cui est honor, et gloria per infinita secula seculorum amen.

1499. die undecimo mensis Julii Thurci venerunt usque ... et destruxerunt circumquaque totum territorium: et ita fecerunt circa Turrilam [illegible] et ut fertur depredaverunt animas 1500. Ferro autem et igne multi mortui sunt. Rumor autem immediate circumsonuit a Patria et omnes Civitates et Fortilitia munierunt se cum maximo timore et vita, quod fuerunt prope Sacilum per Milliaria tria.

1499 die Sabbati in vigilia S. Michaelis Mensis Septembris, Scander Bassa Dux et Princeps Imperatoris Turcorum cum magno exercitu invasit hanc patriam Forojuliensem: et usque ad Plavim fluvium discurrens, igne et ferro omnia devastando, interfectis partim, et partim in captivitatem adductis 11000 circumque Sexus hominibus. Octavo die per viam, qua venerat, illesus reversus est in regionem suam.

1502. die Sabbati 29 Januarii ante lucem, Templum hoc Civitatense prae vetustate consumptum, quadraginta annis et eo amplius, magnis expensis reaedificatum et renovatum, infelicissima alta culmine ruit.

1529. Dominica prima post Ascensionem Domini est dedicatio hujus Ecclesiae Collegiatae Civitatensis, quae fuit consecrata solemniter a Reverendissimo Domino Daniele de Rubeis, Episcopo Caprulano, et suffraganeo in Patriarchatu Aquilejensi, et Canonico Civitatensi, die Dominica nona Mensis Maii 1529 L. D. O. M.

1542. die 23 Augusti, sedentibus Paulo III. Pont. Max. ac Carolo V Imperatore, necnon Marino Grimano Cardinali et Patriarcha Aquilejensi, ivit ex parte Orientali ad nostras Forojulii regiones multitudo

conspsarum impetu quidem soli, similiterque fumis radiis, ut pariter omnes mortales terrore afficerit; omniaque leguminum ac vitium spectantia devastaverit. Hora meridiei adventante coepit, et usque ad noctem detinuit. Et nisi omnes ..... ac ter rendas, instrumenta ferrea ac aerea pulsantes, accurrissent de ..... minutis ac fumis in hoc anno ..... erat, omnique invito remedio, damnum immensum ac lacrymabile ab hac peste illatum fuit. ..... fuit generis portentum, quod dignum putamus ut posteris memoria ......

1598. Initio mensis Septembris, pestis coepit grassari, et fere per annum hanc civitatem ..... afflixit.

1602. Die Dominica ultima Junii, Rev. D. Cornelius Thomasinus Canonicus maximo populi concursu, solemniter fecit primum sacrum in Ecclesia ..... Quae Ecclesia superaedificata fuit postea de anno 1615 ..... a Reverendis Patribus Cappuccinis, qui eodem anno coeperunt aedificare Monasterium.

Anno Domini 1534, die Jovis 16 mensis Martii, processionaliter invocato nomine Beatae Virginis Mariae .... Ecclesiae nostrae Collegiatae Civitatensis, appositi fuerunt primi lapides fundamentales pro construenda Turri magna nova apud Ecclesiam magnam praedictam, ubi erat jam Ecclesiola S. Antonii, prius unita cum Ecclesia antiquissima S. Joannis Baptistae, commemorata in Scripturis antiquis, (et ex ambabus jam formatum erat Sacrarium) diruta, imo dirutum superiori anno 1531 fuit, hinc fuerunt una cum Turri vetusta, imo vetustissima cum ..... minabatur excidium.

Finis fragmentorum ..... sequuntur .....

ex Codice Ms. apud Com. Fabium .....

Quicumque ..... legis lecturusve es, excogita et animo tuo perpende, audiens ne unquam quod leges. Anno igitur Domini MDLX in messe .... tritici fuit in ..... parvorum librarum; ad messem vero sequentem, idem in sextario parvorum librarum 24 venit; quod tamen apud nos ..... fuerat, alibi vero et per totum Italiam, maxima fuit bulimia; quum aestas solis ardore exusta fuerat; eodemque anno morbo puliari dette le petecchie et hic et ubique quamplurimi periere nobiles. Quid sit futurum eras, fuge quaerere.

Dal ..... Capit. di Cividale · Coll. ..... Vol XX pag. 124

Sgrossello atta cronaca tratta
Dal Archiv. Capit. di Cividale - Guerra, M. XX.

A. D. 1505, magna et miseranda fames fuit non solum in hac Patria, verum etiam in tota Italia, adeo quod de mense Maii et Junii unum starium frumenti valuit usque ad summam librarum duodecim in Civitate et in Utino. Item siligo valuit in pregnotatis mensibus pro singulo stario libr. 8 solid. 12, fabae libr. 8 sol. 8 et quia magis in Civ. Utini tanta penuria fuit, ut necesse fuit Utinensibus nostram adesse Civitatem, ut non modo dorso sed etiam vehiculis panes ad suam urbem apportarent. Deo autem favente; licet carum, tamen numquam defuit. Quod quidem in aeternum Dominus prorogare dignetur.

Nota quod longe maior penuria et fames fuit de anno 1527 et 1528 et postea de anno 1539, usque in presens, videlicet de anno 1540 durat.

Nota etiam quod hoc anno 1540 per menses octo et ultra fuit siccitas universalis, quo tempore hic in Patria Forojulii raro atque quasi numquam pluit, adeo quod omnia flumina, fontes et putei, paucis exceptis adeo fuerunt desiccata et potissimum flumen isto itaque quod paucissimis in locis remanserunt aquae et gurgites in eo et quasi toto illo tempore non potuit macinari in isto flumine sicut etiam in aliis.

Ill.mo Sig.r Dottore
della Biblioteca Civica
di Udine.

marvorum decessorem; ad messem vero sequentem, tritici in Sextario paricorum Librarum 24 venit; quod tamen apud nos vile fuerat, alibi vero et per totam Italiam, maxima fuit bulimia; quum aestas solis ardore exsiccata fuerat; eodemque anno morbo pulicari detto le petecchie et hic et Utini quamplurimi personae nobiles. Quid sit futurum erat, fuere quaerere.

Dai Nelvil Capit. di Cividale · Coll. Guerra manoscritta Vol. XX pag. 124

[illegible] XVII [illegible]

1437. peste sive giandussa in Cividale

Anno MCCCCLXVIII. Eodem mense, anno et tempore (silicet 1464) facta fuit [illegible] contra [illegible] et potentissimum [illegible] et Turcarum per [illegible] nostrum Pium et Serenissimum Dominicum nostrum [illegible] Ducem Borgonie et Serenissimum Regem Ungarie, Matthias [illegible] debellabant personaliter. Classis vero maritima fuerunt galee [illegible] mortem S.mi Pape non iverunt.

Anno MCCCCLXIIII die X Augusti obiit Papa Pius Ancone [illegible] [illegible] contra Theucros una et cum Principe Venetorum, qui [illegible] erat, Ancone [illegible] cum galeis XVIII. Huius temporis Janua [illegible] Francisco Sforcie Illustrissimo Dni Mediolani.

Anno MCCCCLX[illegible] [illegible] mortuus est Magnificus et Potens [illegible] [illegible] Piccininus Neapoli [illegible] ut aliqui dicerunt ex fractura tibie [illegible] ascendere ad quamdam fenestram dum esset in carcere positus per [illegible] [illegible] Regem Neapoli et ut aliqui dicerunt ex amputatione capitis.

A. D. MCCCCC, Rome fuit Jubileum Alexandro VI existente Summo Pontifice: quo anno in Oriente inter Regem Turcharum et Serenissimum Ducale Dominium Venetorum fuit maximum bellum maritimum: et dictus Rex Turcharum obtedit multa Christianorum loca inter que fuerunt Lepanto, Modon et Choron

1597 octavo die mensis [illegible] fuit [illegible] Natissa fluvius [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible] est in libro nuncupato Martyrologium.

Anno Domini 1615 mense novembris incepit bellum in hac Patria [illegible] inter [illegible] Ferdinandum [illegible] Austrie [illegible] [illegible] fuit tamen [illegible] [illegible] 1617 [illegible] [illegible] mense [illegible] 1618.

16[illegible] [illegible] Montisfalconi [illegible]

[illegible]

[illegible] magna [illegible] [illegible] pecuniæ non obediret [illegible] est earum pretium [illegible] [illegible]sset. frumentum enim non plus valebat quam libris 24 [illegible] sextaria et [illegible] consecuta est [illegible] numquam [illegible] magna fuit difficultas rerum omnium anno 1629. Et [illegible] frumentos [illegible] cum venerit frumenti sextarium lib. 50 et amplius et [illegible] lib. 24. reliqua etiam omnia carissima. Quisque [illegible] [illegible] ex omnibus frugibus [illegible] solito colligebantur [illegible] et in aliis [illegible] publice et [illegible] multæ eleemosynæ erogarentur [illegible], magnam tamen [illegible] perdidit hominum [illegible] [illegible] et [illegible] qui [illegible] [illegible] confluebant.

[illegible] pestilentia, [illegible] in omne genus hominum et [illegible] [illegible]

[illegible] frumentaria non tam angustia, vini tamen angustissima [illegible] cum mensibus Julii et [illegible] anno 1630 congium valeret [illegible] lib. 40 et 50 et [illegible] dignum [illegible] non [illegible] non [illegible] sed et [illegible] vino [illegible] ex Lauro [illegible] [illegible] nuncupantur, alii et vino confecto [illegible] [illegible].

[illegible] anni 1630 [illegible] et 1631, nam [illegible] [illegible] est in multas Italiæ urbes et oppida ut [illegible] [illegible] hominum myriades, dicunt alii duo milliones sublatas esse; in una sola Venetiarum urbe centum hominum millia desiderantur.

VIII.

Addenda ad Chronicon Forojuliense Juliani premissum.

= Notitię de variis locis subjectis olim ditioni S.e Eccl.ę Aquilejensis et de Patha Ludovico de la Turre, scriptę manu Antonii Belloni.

= Rapsodię hinc inde collectę ex antiquis Necrologiis et Protocollis Notariorum a Jo.e Joseph Liruti.

Antonio Bellone

Seguito alla Cronaca di Giuliano ed alle Note di Giovanni de Venustis pubblicate in appendice al Monumenta Eccl: Aquil del P. Ber. De Rubeis: tratto dal MSS° del Lirutti posseduto dal Prof. Pirona Anecdota Forojuliensia collecta et cum praefationibus et observationibus illustrata 1730.

Quae sequuntur ab eodem Bellono manu propria descripta sunt.

Marchia Carniole.

MLXX. Olim Eximus D. Henricus Ro. Imp. Patriarchae Aque Eccle Gerardo, et ipsi Ecclę donavit in perpetuum Marchiam Carniolę de ipsius Di Impi proprietate et potestate, in proprietatem et potestatem cum omnibus suis juribus et honoribus.

1208. Otto IIII Ro. Imp. ipsis juribus, que Aq. Eccla habebat in Marchia Carniole, sibi ostensis per rev. D. Guttfredum Patham Aq.^um prius ibi facta in eodem instanti spontanea resignatione per Dum Ludovicum Ducem Bavariæ de dicta Marchia Carniolę, quam usurpabat, eandem Marchiam Carniolę in perpetuum dedit et concessit eidem D. Pathę Aquilejensi.

1220. Imp. Fredericus Marchiam ipsam Carniolę cum suis juribus et honoribus Dno. D° Ulderio Pathę Aq. semper pro se et Eccl. sua Aq. tradidit et concessit, et omnia jura que Aq. Eccla habebat in predictis confirmavit.

1261. Dns Ulricus Dux Carinthię pro se et D° Philippo fratre suo inter cetera dedit libere et perpetue D° Gregorio Pathę quecumque habebant et habere videbantur circa sylvas Pozinov in Carso et Forojulii, tam in Castris, quam in villis, prediis, dohesmannis, servis et ancillis et aliis hominibus, possessionibus et advocatiis et aliis bonis omnibus tam fundatis, quam non, ac omnibus bonis et pertinentiis eorundem preter duas villas, scilicet Vigonus et Olcum, quas donaverat Abbatię de Milistath: et eidem D° Pathę promisit eluere omnia et singula, que ei donaverat, ut super, et hoc pro damnis datis et illatis ipsi Eccle Aquilejensi.

Laybach.

Item constat restituisse eidem Dnō Patriarchæ eundem D. Ducem omnia bona, et Castra Eccle Aq. ubicumque per eum forent occupata; et promisisse reedificare Castrum Guardenochs, atque dedisse et donasse Castrum Laybach cum omnibus suis pertinentiis et Castris, videlicet Gorzach, Ortimberch, Ualchemberch: Item Iglom et Uroperch cum eorum juribus, hoc siquidem modo, quod D. D. Dux et Heredes sui legittimi seu ex legitimo matrimonio ex eo geniti Laybacum cum Castris supradictis habitare debebant * recepisse ea veluti Vasalli in feudo ab ipso Dno PTha et Eccla Aq. et sic ibidem fuit investitus ipse Dux Ulricus per ipsum Dnum Pthām de Laybaco et Castris predictis jure feudi. Ceterum ipse Dux promisit, quod statim eo mortuo sine heredibus ex eo descendentibus et fratre ejus similiter, quod statim Laybacum et Castra supradicta restituerentur ipsi Eccle, qualibet defensione cessante:

(sic)

1261. D. Rotilinus Castellanus Castri Laybacensis Nuncius tenuti datus per Dum Ulricum Ducem Carinthiæ eidem Dno Gregorio Pthæ de predictis Castris Laybaci et Castrorum superius nominatorum Dnos Beringerium Prepositum Perpetuum S. Ulrici et Nopertum de Budrio procuratores pro Dno Pttha et ejus Eccla Aq. * in possessionem induxit.

1262. Illms D. Dux Philippus Electus Eccle Salisburgensis et frater predicti D. Ulrici Ducis ratificavit omnia datta et concesso ut super per Ulricum fratrem suum.

1279. Illms Princeps D. Philippus Dux Carinthiæ defuncto jam fratre D. Ulrico Duce Carinthiæ condidit suum ultimum testamentum; legavit Castrum et Civitatem Laybacensem cum omnibus privilegiis ad ipsum spectantibus, cum hoc quod si quis abstraheret eandem Civitatem et Castrum ab Aqu. Eccla, quod eidem Eccle duo millia marc. argenti debet elargiri et ipsa Eccla Aq. utatur libere in proprietate jure suo

1288. Meynardus Dux Carinthiæ in differentiis cum Raimundo Pttha Aq. Rt quod super facto Laybaci et aliorum Castrorum

in Marchia Carniole positorum, et tenebat nomine Exmi Regis Romanorum Imperatoris se remittendo ad ejus ordinationem.

Treuen et Tyuen.

1163. D. Ulricus Patriarcha cum Patre suo D. Valfrado et Matre ejus Enna castra Treuen et Tiven, quorum erant in propietate et possessione, cum universis ministerialibus, dotis, jurisditionibus et aliis quibusdam ad dicta castra pertinentibus in perpetuum contulit et donavit Sᵉ Aq. Ecclᵉ, videlicet omnia que habebant circa locum de Offia, et in villis de Treuen, Wilanich, Gaazgach, Taerich.

1180. Federicus Imp. Ro. confirmavit pred.ᵃ ipsi D.ᵒ Ulrico Patrchᵉ Semper per se et Eccl. sua Aq.

1214. Federicus Rex Ro. et Sicilie D.ᵒ Volcherio Patrche Aq. pro se et Eccla sua confirmavit superdictam donationem Castrorum Treuen et Tyuen.

1230. SSDZ. D. Federicus II Imp. semper triumphans in Imperio confirmavit D.ᵒ Ulrico Patrchᵉ eorum Castrorum donationem Ecclᵉ Aq.

1265. Inter Patriarcham D. Gregorium et D.ᵘᵐ Ulricum Ducem Carinthie fuisse confederationes de se et juribus suis ad invicem juvandis et defendendis, in quibus pactis ipse D. Ulricus Dux Carinthie promisit eidem D.ᵒ Gregorio Patrchᵉ redimere possessiones et bona Eccle Aq. oblata dudum D.ᵒ Ulrico Comiti de Sterninberch, vel aliis Personis in partibus Tyven et Treuen ubilibet existentia: et hoc pro mille mar., in quibus idem Dux eidem Patrchᵉ erat obstrictus; et si predicta eluere neglegeret, ex tunc ipsi D.ᵒ Patrchᵉ et Ecclᵉ Aq. Castrum suum Nollenuos cum 60 mar. de reddito ad usum specialiter dedit et promisit quod D. Philippus frater suus ratificabit. Et promisit quoque idem D. Dux Ulricus eidem D.ᵒ Gregorio Patrchᵉ, quod tam liberi, quam servi, qui prius habitabant in Foro Guardenech Ecclᵉ Aq. compellet et venire faciet ad habitandum in d.ᵒ Foro et Castrum ipsum Guardenech incipiet perficere, et edificare facere

de lignān Castri novi. Quod dictus Dux construi fecerat in loco, qui dicitur Afoler.

Loos.

1244. Ulricus Comes de Sternberch concessit in perpetuum Bertoldo Patche Castrum et Provinciam de Loss.

Item in eodem anno prefatus Dnus Ulricus Comes resignavit Patche Bertoldo omne jus suum in Castro et predio de Chemich cum suis pertinentiis, veluti dudum Comes Guills cum fratre resignaverat.

1335. Patha Bertrandus investivit Comitem Hermannum de Ortemburch pro se et fratre recipientem de Castro e Provincia de Loos: qui Comes se obligavit Patche et Aq. Ecclę serviturum cum persona propria per tres menses cum 20 Elmis et X ballistariis, suis sumptibus quandocumque semel fuerit requisitus in verris et pro defensandis et recuperandis juribus Eclę Aq.

Windisgratz.

1251. Bertoldus Patha Aq. donavit Eclę Aq. Castrum de Windisgratz cum foro et Provinciam totam in perpetuum, quod suum erat cum omnibus aliis suis locis ad ipsam Provinciam pertinentibus, tam in proprietate, quam in possessione.

12*. Dus Patha Raymundus tamquam verus possessor de Windisgratz et provincię pred. constituit suum Capitaneum eiusdem generalem Dm Henricum de *.

1356. In conventionibus factis inter Patham Nicolaum et Albertum Ducem Austrię, ipse Dux promisit Patche exigere et tuere pro mille talentis denariorum veronensium Castrum et Provinciam de Windisgratz, aliter reficiat omnia damna.

Venzonum.

1288. Nob. Dnus Guillielmus de Venzona resignavit Dno Raymundo Patche Aq. omnia feuda, quę ipse habebat et agnoscebat ab Ecta Aq. in Castro et Villis et aliis ptinentiis Villi de Venzoni: qua resignatione recepta, idem Dus Patha Magnum D. Meynardum Ducem Carinthię tantum, ita quod ad ejus descendent

vel minorum transire non deberet de jure, quod idem D. Guillelmus habebat in predictis Castro et villis Venzoni ab Ecta Aq: investivit.

1335. Pathã Bertrandus D. Ottonem Ducem Austrie pro se et Do Alberto fre suo recip. de feudis, que tenet ab Ecta Aquil. investivit. in qua generali investitura expresse fuit excepta ta terra Venzoni, quam idem D. Patha sibi et Ecle retinuit habendam et tenendam.

1338. Ill.s D.s Johes Dux Carinthie facta primitus investitura per rev. D. Pathãm Bertrandum in personam d. D. Ducis Johis velati vasalli Ecte Aq. de omnibus feudis, que tenet ab eadem Ecla, idem D. Johes Dux, gener Ducis Henrici Carinthie, descendentes Magn.ci Ducis Meynardi supranoiati, cui primitus fuit infeudata terra Venzoni solummodo pro se habenda, et non heredes et etc., si quod jus prenoiatus D. Johes, vel Ds Henricus Socer habuisset in terra, illud expresse dedit Do Pathe, et expre renunciavit.

1351. D. Dux Albertus promisit Do Nicolao Pathe Aq. contra Ecle rebellantes non recipere in sua protectionem, nec eis prebere favorem.

Gravamina et injurie illate Ecte Aquil. per Duos Duces Austrie, tempore Ludovici Patriarche.

I In primis recitatur quod inter cetera origo omnium discordiarum inter Ecclam Aquil et Duos Duces Austrie est, quia antiquitus et continue conati sunt et conantur occupare bona jurisdictiones et honores ipsius Ecte in partibus Alemanie, et in Forojulij ~~[illegible]~~. Ved. [illegible] [illegible] Diplom.

II Item consueverunt ipsi Duces in Patria tenere Portusnaon et certam partem Nagonie, quod totum est feudum Ecte supradicte, de quo legitime sunt privati per ea, que fecerunt contra ipsam Eclam, et incolas ejusdem, ac personas Patriarcharum et specialiter Ludovici, pro ut inferius declaratur. [illegible]

III. Item quod Dux Rodulphus natus D. Alberti Ducis volens totam Patriam occupare cum magna armigerorum congregatione, Patriam invasit, et Castra de Budrio, Manzano et Monasterio Rosacensi occupavit.

Itz factis infinitis derobationibus, interceptionibus, combustionibus et aliis damnis Ecclesie prelate et incolis ejusdem, demum suis promissionibus precedentibus secum duxit D^m Pathham Ludovicum in Alemanniam sub colore litterarum affidantie cum pactionibus ipsum D^m Patham conducendi ad imperatoriam Majestatem in quam prefatus D^s Patha se compromiserat.

Itz. dum idem D^s Patha in itinere cum fratre ipsius D. Ducis Rodulphi, carrete ipsius D^i Pathe cum omnibus, que super ipsis erant fuerunt derobate per gentes ipsius D^i Ducis, de quo ipse D^s Patha fuit expoliatus suo sigillo, et Ecclesie sue, litteris affidantie habitis ab eodem Duce, clenodeis argenteis et aureis, aliisque arnesiis suis et familie sue, atque pecunia non modica, nec non privilegia et scripture de juribus Ecclesie amisse fuerunt.

Itz dum D^s Patha predictus fuisset ductus in Siven tribulationibus non modicis, cruciatus diu expectavit D. Ducem, qui Venetias fuerat, et cum in ejus adventu speraret, ut eum juxta promissa conduceret ad D^i Imperatoris presentiam, ipsum ducens per dilationes temporis expensas gravissimas incurrit, et ad tantam pervenit extremitatem, quod nullus de Siven audebat aliquid emere, vel recipere ab eo necessitate cogente, vel suis servitoribus, quos oportebat equos vendere pro sui et suorum sustentatione: et tunc eundem D^m Patham solum cum custodibus carcerare fecit in quodam hospitio: familiam autem ejus totam captivatam fecit in curribus in castro de Mellico prope Siven.

Itz dum idem D^s Patha detentus maneret in mortis articulo, ipse D^s Dux pacta damnabilia cum ipso ad sui beneplacitum composita et scripta petiit ab eo sigillari quodam parvulo sigillo, quia aliud magnum erat sibi surreptum ut supra dictum est. D^s Patha ad talia pacta damnabilia noluit obedire, nec consentire; et demum non valens ab eo aliter liberari, tamquam coactus hujusmodi pacta enormia bullata premisso.

Itẽ cum hec pacta invito ipso D.º Ludovico Patr.ª in Ungaria sigillata fuissent, D.s Rex Ungarię hec sentiens aliquatr. noluit consentire; ut communis amicus electus inter partes: immo expresse dissensit protestando, et sibi confici faciendo instrumentum, quia in damnum Ecclesię maximum redun= dabant....

.. Itẽ tracta temporis D. Dux predictus gentes suas armi= geras in copiosa multitudine in Patriam Forijulii misit, que cum favore servitorum Ecclę Aquil.s sibi aquisitorum contratam incendiis et crudelibus spoliis et derobatio nibus submiserit. In fine Rex Ungarię pietate comotus Treguas fecit usque ad festum S.i Martini tune sequentis: que male pro parte Ducis servate fuerunt.

... Itẽ ipsis treugis permanentibus, idem D. Dux Castrum Ecclesię, quod vocatur Urunperch, dicendo quod ipse emerat, quod emi non poterat, quia Ecclę Aq.s feudum erat, indebite occupavit. In quo cudebantur false monete; quia ibi reperte sunt stampe ferree mone= tarum Aquil. Ecclę et grariorum imperialium et aliarum diversarum.

Itẽ tempore dictarum Treugarum fiebant dero= bationes redditruum mercatorum et stratarum violationes, laycarum et regularium personarum depredationes, com= bustiones per gentes D. Ducis, et alios persecutores Ecclę Aq.s videlicet de Castris S.i Pauli in Marchia Tarvisana loci de Prata; terre portusque Castri de Gruario, et terre Medune; omnium locorum Ecclę Aquil.s excepto Portusgruarii, quod est D.i Episcopi Concordiensis suffraga= nei dicti Domi: Patriarchę qq.a per Dei gloriosiss. Virginis et Matris Marię [illegible] sing[illegible]nationem ad officium proditionis non pervenerunt, immo omnia revelata fuerunt et, suffitinal quel [illegible] fract. [illegible] perpetrati.

Castrum de la Forau in Carsis

1362. Castrum de la Forau in Carsis positum fuit per D.m Ludovicum Patriarcham investitum Nob. Nicolao de dicto loco jure feudi.

De Sedegliano, S. Laurentio, Griglono, Latisana, Lintz

1226. 5 exeunte Octobre. D.us Comes Meynardus senior de Gorizia cum manu et voluntate nepotis sui comitis Meynardi junioris de Gorizia pro 400 mar. argenti, quas D. Bertoldus Patha Aquil. dicto Comiti Meynardo seniori persolvit, de quibus ipse Comes se bene solutus clamavit, et exceptioni non numerate pecunie abrenunciavit, et pro villa de Sedeglano, villa de S. Laurentio et pro villa de Grillonis, quas prefatus D. Patha eidem Comiti Meynardo Seniori in feudum contulit, ut eas quamdiu vixerit habere debeat cum omnibus redditibus, qui ex eisdem villis prefato D. Pathe proveniebant, et quos ipse ad manus habebat; ita tamen quod prefatus non debeat nec possit easdem villas impignorare, investire, nec aliquo modo obligare: aliter debeat amittere omne jus et insuper tota proprietas quam idem Comes habet in Latisana libere et absolute debet esse Eccle Aquil.; et pro IIII mar. Aquil. monete, quas idem Comes in vita sua annuatim percipere debet de muta Aquilegie dedit et donavit et ponendo super Altare S. Marci ad proprium tradidit Aquilegensi case Dei, prefato D. Patha recipiente dictum nomine, et vice ejusdem Ecclesie Castrum de Luntz cum omnibus possessionibus et mansadis, omnique jure et jurisdictione, jure proprietario ad dictum Castrum pertinente: et Castrum de Rodenstayn cum omni jure, et portum de Latisana cum omnibus suis pertinentiis: et insuper omnem suam proprietatem ubicumque sit, quam tunc visus erat habere, exceptis Priscinico, Carporat, Blancara cum eorum pertinentiis: et excepta illa proprietate, quam quam D. Federicus de Porcillis a prefato Comite in feudum tenebat: et salva questione, quam D. Patha cum eodem Comite habebat de quadam sylva. Et ibi incontinenti prefatus D. Patha investivit prefatos Comites de omni supradicta proprietate ad feudum rectum, in quod eorum heredes vel proheredes tam femine quam masculi in eodem feudo succedere debeant: et quod prefati Comites, nec eorum

heredes vel proheredes, nec debeant, vel possint prefatum feudum alicui investire, vel aliquo modo alienare: hoc excepto quod uxoribus suis donationem propter nuptias iidem facere possint, ita quod si ipse ex eis liberos, non susceperit, non debeant habere eandem donationem, nisi quamdiu ipsae vixerint. Deficientibus vero masculis et feminis supradicta proprietas pleno jure ad Aquilegien. Ecclesiam absolute devolvi debet.

Manu Omniboni judicis et regalis aule Notari
Transumptum per Paulum q.m D. Ichtis de Mutina
Notarium ex originali autentico. 1342. 15. Julij.

Appendice alla Cronaca Aquilejese.

Rapsodiæ hinc inde collectæ a me Jo. Joseph Liruti Natalis F.

Ex antiquo Necrologio Tabularij Capituli Cividatensis incœpto ad initium sæculi XIII. Excerpta.

Θ Luvisinus de Castro Veneris 1277 ad die 2 Jan.ii pag 1.
Θ D. Gabriel fil. D. Biaquini de Camino 1251 ad X jan.ii ibid.
Θ Ven.s pr D. Ottobonus piæ mem. Pat.ha Aquil 1315. 13 jan.ii pag 2.
MDXLI. Obiit in Xpo Rmus in Xpo pr D Jacobus Nordius Epis. Urbinas abbas Zarre, et Decanus Aquil.s et Cividat.s ad 14 Jan.ii ibid.
~~1540~~ Θ Ven.s pr Raymondus piæ mem. Pat.ha Aquil MCCLXXXXVIIII 23 Feb. pag. 6.
1542. Obiit in Xpo Rmus D Sebastianus de Rubeis Epis. Caprulanus 3. Febb. pag.
Θ Ven.s in Xpo pr D Artichus de Castello Epis. Concord. 1331 ad 16 Martii p. 9.
Θ Fulcherius fil.s D Nicolai q.m D.i Fulcherii de Savorgnano 1341 ad 16.a Aprilis p. 11.
Θ D Ulricus Epis. Tergestinus 1285 ad 6.a Maij. pag 13.
Θ Nob. et sapiens vir D Sanctius de Peregrinis de Justinopoli in jure Can.o licentiatus, in temporalibus Vic.s Gentis Pat.hæ Aquil.s submersus est in Stella, et Utini sepultus in Ecc.a S. Odorici 1396 Ind.e IIII.a ad X.a Maij ibid.
Hic Pelegrinus obiit felix patha secundus. M.CC.IIII. ad 16.a Maij pag 14.
Θ Ven.s pr Bertoldus Aquil patha 1251 ad 24 Maij p 15.
Θ Rmus pr et D.D. Bertrandus S. Sedis Pat.ha Ecc.æ Aquil.s 1350 ad 6 Junij
Θ Rmus pr D Ambrosius de Parma Decret. Doc.r Epis. Concord. 1393. penult. Junij
Obiit in X.o D. Franciscus de Crema Excellens poetas sepultus est apud prediadores. sub 1525 ad 14 Julii. pag. 20.
Θ Nob. vir D Nicolaus de Canussio, qui preclarum opus: De restitutione Patriæ composuit, obijt 1501 ad 13 Augusti pag 23.
Nob. vir D. Tancredus comes de Muthichiana gulis Maresallus Rmi in X.o pris et D. D. Antonij D.G. Pat.hæ Aquil. obiit 1399 Indic VII ad 18 Augusti. pag. 23.
Θ Nob. Miles D. Federicus de Baudech Nepos R.di in X.o pris et DD: Marquardi Pat.hæ Aquil, ejusdem D.i Pat.hæ Maresallus 1373 adit die 18 mensis hujus ad 25.a Augusti. pag. 24.

Obitus D. Nicolaus Donato Patha Aquil. obiit die iij Septemb. 1497
et sepultus fuit in choro ante altare S. Bartholomei ad 2 Septem pag. 25.
Venl. pr Gregorius Patha 1269. ad 8 Septemb. pag. 25.
Rev.dus pr D. Johannes de M[illegible] Patha Aquil. interfectus
fuit in castro Utini die martis hora prima Anno Dni 1394 ad
13a Octobr. pag. 29.
Venl. pr Bonacursius Epis. Hemonensis 1268 ad 18 Octob. p. 29
Nob. D. Catherina Forzate uxor Nob. S. Federici de Tercento
obiit 1442 ad 3a Novembr. p. 31.
Obiit in X.° Revmo Dno Daniel de Rubeis Epis Caprulanus
1538 ad 3a Novembr. p. 31.
Erat pestis Anno 1437. pag. 35.
Mag.r Heraclius q. S. Ianceglii de Vigliaco civis Civitaten.
qui pondus majorem [illegible] fecit, obiit in X.° 1453 ad 16 Xbris p. 35.

Ex additis eidem Necrologio ad Calcem.

Annus M.CCC.LXIIII. Ind. II: mensisque Septembr. XXII dies est.
Cum nobilis Castellanus Franciscus de Urausperga ac de Villalta,
amissa Villaltae parte circa anno Domini 1353, tempore
Patriae Nicolai fris Karoli IIII Boemi Romanorum Imperatoris
sese subdedisset Dominio Ducis Austriae, paucarum
annorum facto intervallo universae carnis debitum solvit.
Cujus filii Johannes, Tulberdus et Mattheussius patri-
zantes et cum habitatoribus Civitatis hujus gueram haben-
tes, accipientes de montibus equos, passi a Civitatensibus
licet invite tu debite multotiens castramentationes et (sic)
damna grandia, moneta falsa cudi facientes, tandem
resignato castro in manu Ducum Austriae abierunt.
Et quidam Capitaneo sub nomine Comitis Cilliae commissum
est. Sed, o Deus, quid diutius immoramur. Dum populus
Utinensis Paduino auxilio contra Spegnimbergum, Zuchula
grave damnum intulisset. Ac existentibus sub Guielmo
Bojano et Ottobono Stacionario quondam Cavalerii Civitaten-
sibus Provisoribus, e Johanutto dicto Sptu Camerario Commune

civitatis sciret Urausperguin latronum speluncam male fulcitam victu et gente, ad ipsum quam citius accurrerunt cum solis suis vicinis et machinis. Et habitis cum Capitaneo pactis XII dierum, si posset vi ~~auferri~~ auferri exercitus. Anno,

(Inditione) Ind.e et die antescriptis ipsum Urausperguin regale et inexpugnabile Castrum, sine alicuius morte obtinuerunt, et ad terram funditus ruinari fecerunt ipsi Civitatenses.

Quo et anno multitudo ineffabilis locustarum de Orientis partibus adveniens, fene et blada minuta comedendo, quamplures Forijulii partes destruxit. Dura ligneas canes sub muliebri palma linum morderant. Sanctam Ecclam Aquilegensem Deo regente et gubernante per nobilissimum et optimum virum D. Ludovicum de la Turre Patriarcha dignissimum cui vita, bona sanitate etc. etc.

Egregius Princeps, Dominusque Serenus Dom. Ludovicus de la Turri divino auxilio fultus cum suarum sollicita cura fecit ruinari funditus Castrum Zucule, Domum de Spegnimberg. Vigente nobili fortitudine illustrissime Civitatis Austrie generosorum grandis probitatis virorum ... ... cum eorum Comunitatis gente au daci primipili semper furentes, primique omnium aliarum terrarum locorum virtutis ac gloriose fideli tatis triumphale perpetuum obtinent principatum. Dum Christianorum natalicius Dni M.CCC.LX. annus probaretur et IIII.s, Inditione VI ac mensis Novembris lux esset XXIV.a

Anno Dni 1502 die Sabati 29 Januarij ante lucem templum hoc Civitatense pro vetustate consumptum quadraginta annis et eo amplius magnis expensis reedificatum et renovatum, alto a culmine ruit.

Pro Ven. viro D. Odorico de Glemona Aqu. Civit. et Utin. Ecclesiarum Canonico et Plebano Porpetti, qui in suo ultimo testamento scripto manu S. Bapte de Calistano Notarij Curie Archiepiscopalis Janue sub 1446 Ind.e VIIII secundum

Janue eorum die 17 mensis Octobris, et ejus note sunt in Cancelleria Curie Archiepiscopalis, legavit Capitulis praedictarum Ecclesiarum et plebi loca quatuor in banco Janue. Videlicet unilibet Capitulo Ducatos Centum ac Plebi totidem. Centum Ducati vero huic Capitulo (Civitatis Forijulii) legati habentur pro ejus anniversario fiendo. Instructio sub columna S. Laurentii. In S. Georgio loca quatuor cum his verbis etc. etc.

Ex Catapane Aaniversariorum Capti Civitatensis excerpsit Nicolaus Decianus circa annum 1580.

In 1385 et 1386. Fuit diruta et demolita et destructa Villalta et desolata per Utinenses medio Venetorum jussu et Dñi Petri Mauroceni Cap. et D. Francisci Zane e D. Jacobi Gradenici provisorum.

1365. Tempore R. D. Ludovici Patriarchae fuit decretum in Parlamento die 3 Aprilis, quod Castella Urusperch et Zucule non reaedificentur, ut patet manu ser Alberghetti Not:

Ex Protocollis Notariorum.

Vivebat Anno 1283. D. Egidius Epus Emoniensis, frater Baii de Aquilegia; qui Baius nupsit Margaritae filiae Pelegrini Meynardi de Venzono, ut in charta dotis diei 2 Junii hujus anni manu Jacobi Nibissii Not. Glemone.

Item expendi, quas dedi ser Beltrando et ser Fandone, qui fuerunt Cividatum ad visitandum D. Papam Gregorium XII et steterunt diebus septem cum quatuor equis libr. 45. sol. 15. (Ex quadam memoria inventa in Protocollo 1373. Jacobi Capellari Not. Glemone) NB: la visita a Papa Gregorio XII si riferisce al 1409.

1396. Ind. IIII. Mense Augusti. Fandonus ivit ad S. Vitum Carinthie super pace tractanda inter Patriarcham et Ducem Austrie:

preterea iverunt causa hujus pacis Dñi de Prampergo et D. Jacobus Arpini ut ambaxiatores Patthę ad S.m Vitum Carinthię. 7 Augusti. Reversi sunt Ambaxiatores de S.o Vito factis treguis inter Patthãm et Ducem —

Mense Xbris. fuit Glemone Ambaxiator Ducum Austrię et Epi Burgensis —

1392. 26. Junij Deliberatum fuit per consilium Glemonę quod fieret unio ad honorem Sm̃i Pape, D. Patthę et libertate et conservatione Aquil.s Ecctę et missus fuit Ambaxiator cum sigillo Coitatis ad confirmandam dictam unionem

2 Septemb. Ut mittatur Ambaxiator ad Patthãm qui una cum aliis erat Venetiis expensis unionis et ligę.

1395. 8 Marcij. Deliberatum fuit per Consilium Glemone quod non mittatur Ambaxiator ad D.m Cardinalem ~~[illegible]~~ Pileum, sed solum dicatur ejus Ambaxiatoris, quod de nostra parte ringratiet eum de bona intentione, eo quod se vult interponere ad sedandam verteñtiam inter D.o Duce Austrię et Contrata.

Ultima Aprilis. Ut deputentur quatuor viri cum Provisoribus ad visitandum et presentandum D.o Patthã in suo primo adventu cum 40 stariis annone. 15. Frumenti Vino 12 Congiis, duplerijs et confectionibus et quatuor vitulis, et eidem Patthę et ejus familię provideatur de lectis et de stabulis pro equis.

Mense Septembri. Requisiti fuere Glemonenses a D.o A. Patthã ut die S.e Lucię in qua prima nova Missa celebraverit Aquilegię, ut debeant interesse. Interfuerunt et ei donaverunt Cuppam argenteam.

1398. 13 Junij. Deliberatum fuit quod Andreas Ruberti et ejus attinentes debeant arrestare quoscumque mercatores subditos Ducis Austrię et Comitis de Ortemburgo cum eorum mercimoniis; et hoc pro recuperatione Xpfori Ruberti capti per Prantilum servitorem Comitis servitoris Duci, et hoc fiet nomine Communitatis.

D. Martinus della Villa Eps Cenetensis dixit ...

primam novam Missam 2da Octobris et ex die nomine Communitatis pre-
sentatus fuit.
1394. 11 Augusti. Deliberatum fuit, ut mittatur juxta requisiti-
onem Patrie unus ex Ambaxiatoribus Civitatum super differentiam
tollenda inter Duces Austrie et Glemonienses.
Notandum est quod Patha Johanne de Moravia martirus et
interfectus fuit Utini ante Castrum sub M·CCC·LXXXXIIII^ta^ Ind. II. die
Martis XIII mensis Octobris circa medias tertias.
1399. mense Marcio Requisiti Glemonenses a Do Patha mise-
runt ad expugnationem Castri Varmi viginti balistarios.
Hec omnia ex libris partitum sive consiliorum Consilii Glemone
annorum supradictorum manu Henrici del Tulonetto Notii et Cancell.
ejusdem Terre.

Anno Di 1474 Ind. VII. XI mensis Octobris in instrumento manu
Boemi Notii de Zegliaco, Nicolaus Braida de Ardenea Massarius Co-
munitatis et Universitatis de Ardenea, nomine dicti Comunis
promisit dare et solvere provido S. Jacobo Candussio de
Luinacho Ducatos 8 boni moneta auri et justi ponderis
occasione sue mercedis, eo quod dictus S. Jacobus excusavit in
Campo pro omnia eandem Universitatem, prout
ibidem prenominate partes asseruerunt etc.

Ex vetteri Codice Anniversariorum Ecclesie de Faganea.

Da Margarutta q. Di Laurei et mater Thomasini et Laurentii
obiit 1350 et sepulta fuit in Castro apud Ecclesiam S. Michaelis
quia castrum Faganee erat obsessum per Dum Meynardum Co-
mitem Goritie.
Ds. Bertrandus Patha obiit 1350 et interfectus fuit per
exercitum Di Meynardi Comitis Goritie cum auxilio quampl-
urium Castellanorum in loco qui dicitur Richilvetto.
Ds. Ludovicus de la Torre Patha 1365.
Tres fratres Ducis insidiaverunt 1361 Castrum Faganee
cum $\frac{m}{12}$ armigeris et concordio facto cum Do Ludovico
Patha iverunt ad Imperatorem.

1419. Venit Vaivoda de Ungaria cum Octo mille Ungaris et obsidaverunt terram Civitatis die Sabbati in die S.^e Cathari=ne, videlicet 25 Mensis Novembris.

1411. Venit Pipo Florentinus a partibus Ungariae ad partes Forijulii cum $\frac{m}{12}$ Ungaris et die Sabbati 5 Decemb. com=busserunt Cortinas Vijandoni, Blessani et Valeriani et multa mala fecerunt.

Die Dominico 6, dicti fuerunt concordes cum illis de Utino e factum fuit magnum festum ibi.

Die lune 7 Dicti fuerunt Faganea cum magno damno tamen concordes die uno Martis, et dicti iverunt ad S.^m Danielem et similiter operati sunt, et disperserunt Cor=tinas Tombe, Mereti et alias multas, multa mala etiam concorditer perpetrando.

Die x transierunt Talimentum et illa die insalutato hospite recessit de Terra Utini D.^s Tristanus; die vero Mercurij penultima Martij intravit D. Tristanus in terram Utini hora nona noctis, sub 1412.

1420. Die 6 Junij fuit intratum in Utinum Comes Philippus, et D.^s Tristanus cum exercitu Ducalis Domi=nii.

1361. Obiit Dominicus fil.^s Leonardi Sachi, Durighinus interfectus fuit pergentes D. Duiis.

Nota sub 1361. Dicto die tres fratres Duiis insulta=verunt Castrum Faganee cum $\frac{m}{12}$ armigeris, et in primo stormimo vulnerati et interfecti circa 40 personas de loco ipsius, et ibi steterunt per octo dies, et concordio facto hoc in Faganea, quod D.^s Ludovicus de la Turre Patha intret ad Domini=um Imperatoris cum Dictis Dominis Duciis, prout ivit.

Ex Catapano sive Necrologio Eccle Majoris Tricesimi, manu Ant.^i Beltoni Notarii descripto.

Bertoldus habitator dni Pathe Castri Tricesimi obiit.

circa annum 1360. pag 17.
Item predictus Pulinarus judicavit unum Congium vini in die Veneris Sancti post Communionem Corporis Xsti hominibus plebis Tricesimi super bona sua. pag 22.
1426. Obiit in Xo virtuosissima nobilissima ac honestissima Dña Maria de Castro Pagano, nata qm Nob. viri Di Nicolussij de Laurenzaglia, et relicta q. Nob. et famosi militis Di Michaelis de Rabatta, que legavit. pag 39 et 41.
Soror Luna heremita S. Pelay obiit in Xo, que legavit etc. pag 63. Vivebat ante annum 1400 — Ejus servitrix obiit etc.
Aniversarium Di Thomasij de Castro Pagano 1356. pag 69.
Die III Junij Presbiter Gaspar fuit et habuit Beneficium de ipsa Plebe ex parte Capituli et ex parte Communitatis Tricesimi.
Obitus Martyrij Patriarche Bertrandi in Richiveldo sustinuit mortem pro Domo Aquilejensi. pag 84.
1364. Indne II, die XI mensis Augusti transiere per Tricesimum tot locuste, quod ipse obscurabant Solem. pag 118.
1428. Obierunt in Xo trecentum minus quinque Xstiani in Plebe Tricesimi, quorum corpora sepulta sunt in cemeterio Eccle Se Marie, a die S. Bartholomei usque ad diem S. Lucie etc. pag 179.
Anno 1452. Indne Vta in crastino decollationis S. Jo. Baptiste presbiter Daniel Vicarius Plebis Tricesimi fecit fieri unum Viaticum etc, et sunt Reliquie SS.orum Nicolai et Blasii. p. 188.
Notum sit quod Capellani de Cassaco, de Zuals et de Reana tenentur venire cum crucibus et procesione cum populo ad Ecclam S. Marie de Tricesimo ad benedicendum candellas in die Purificationis Be Marie, et ad benedicendum ramos Palmarum et olivarum. Item ad scrutinium puerorum in vigilia Palmarum et ad fontem sabbato Sancto etc. ut continetur in Rotolo Plebani manu Pantaleonis Noti sub 1351. pag 215.
Visitatio facta in Terra, seu oppido Tricesimi Aquil. Diec. a M. Rdo D. Nicolao Galerio J. U. Doc. Canonico Paduano ac

Prothonotario Apostolico de Mandato Illmi et Rmi Di Epi Parentini Visitatoris Apostolici Anno 1585. pag 220.

Martinus Pp. V. univerat et incorporaverat Mense Capituli Utinensis Plebanatum Tricesimi; Presbiter Johannes de Simisio Plebanus ad Sedem Apostolicam reclamavit, effecitque ut ad hanc unionem rescindendam Littere Apostolice relaxarentur, quibus cause cognitio demandata et delegata fuit Fortunato Episcopo Sarzenten. Ludovici Cardinalis e Patriae Aquilejensis Vicario Generali, qui die III Aprilis 1460 Ind. VIII. suam tulit sententiam, quod Plebanatus Tricesimi sit in potestate sua et juris patronorum, rescissa unione; dummodo tamen annuatim Plebanus pro tempore libras sol. 300 Utinensi Capitulo solvat etc. pag 204.

Fortunato Vesc.o di Sarzana:

Finis

IX.

Lectiones ex pervetusto Breviario Civitatensi depromptę

in festo S.ti Marci
in festo SS.um Hellari et Taciani
in festo SS.um Hermacorę et Fortunati
in festo S.ti Canciani et Sociorum ejus
in festo S.te Helysabeth.

Lectiones

ex Breviario, sive Psalterio, apographo M. S. Seculi XV, ad usum recitandi horas canonicas in Archivio Capitulari Civitatis Foroiulii

p. 367 t°. In festo S. Marci. In primo nocturno.

Post gloriosam Dni nri Jhu Xpi in Celum ascensionem ad Prem beati Apli altiss.ma S. Spiritus providente dispositione per universam dispersi sunt orbem terrarum. R. etc.

Princeps namq. Aplorum beatus siquidem Petrus secundo Claudij Cesaris imperii anno ad expugnandum Symonem magum, Marco quoq. fidele discipulo comite ac de sacro regenerationis lavacro dilectiss.o filio Romam felici ingressus est est die. R. etc.

Cumq. iam per dies aliquot demoraretur B. Marcus Evangelista Aplatus officio fungens ab eodem Beato Petro mittitur Aquilegiam ad Urbem S. famosissimam Venetiarum dalmatiarumq. confinio sitam. R. etc.

Interea vir Dni Marcus in eadem Urbe Aquilegensi divina preveniente gratia dum aliquandiu predicationis studio occupatus permaneret ibiq. Ecclam Xpi sanguine aquisitam inviolabili fide fundavit. Evangelium ibidem Dni proprio fertur edidisse stilo quemadmodum veterum ad posteros annali confecta calamo trasmissa monimenta evidenter declarant. R. etc.

Post hec Sanctiss.mum virum Hermagoram civemq. Aquilegen. ad tantam excellentiam et perfectionem magisterii sui imbutum arte perduxit, ac deinde presentie Beati Petri Apli eum reddendum non est arbitratus indignum a quo nimirum primo Pastore Ecclesie idem beatus Hermagoras Pontificatus offitij virga suscepta Aquilegensem Dno protegente gubernandum suscepit Ecclam. R. etc.

Cernens igitur janitor celi Marcum Santiss.mum sacro repletum spiritu Evangelicisque nobilibus insignibus coruscare ait ad eum, fili Marce perge Alexandriam et predica Xtum Jhum quod ipse sit vere Dei filius. R. etc.

p. 356 In festo Sctorum Hellari et Taciani. Lectiones I et II nocturni
ex Breviario, sive Psalterio, chronographo, ll S° seculi XI

Beatus Hellarius ab infantia sua eruditus fidei armatura,
circumdans misericor et benevolus, separatus ab omni actu
seculi hujus divinis scripturis ita eruditus est, ut eas pro memo-
rie pro libris haberet. R. etc.

Qui cum adhuc juventuti bizantius esset, raptus a Populo
Diaconus ordinatus est, et insistente plebe pos aliquantulum
tempus ordinatus est Eps, qui precepta Dni fideliter adimple-
bat, nullius ferens adulationem in personarum acceptationem
sicut est consuetudo hominum tendinum spem in hoc seculo. R. etc.
Cum ergo in vita sua Deo adjuvante oes suos regeret
filios, habebat discipulum noie Tacianum, videns au-
tem illum bone conversationis adee ad Dja convalesc ho-
norem eum promovit, qui postea Archidiaconus per
ordinationem ejus effectus est. R. etc.

Eodem vero tpore cum Ammeriano Cesare jussio
advenisset, ut Christiani sacrificarent idolis, apud
Civitem Aquilegiam, ordinatus est Beronius Preses,
et sedens pro Tribunali jussit sibi exiberi Xpiano ad
thurificandum, qui in carceris custodia detinebantur. R. etc.

Erat autem quidam Monofantus noie, qui fuerat
sacerdos ydolorum malitia plenus, qui veniens ad Bero-
nium Presidem dixit: Non est equum, quod agis, sed jube
ut adducantur huis obtudibus Hellarus Eps Xpiano-
rum, ut ipso tormentato universi ejus corrigantur
errores. R. etc.

Qui cum adductus fuisset, et mirabiliter tormen-
tatus, ad ultimum capite cesus est una cum levita
Taciano. Passi sunt aut cum eis Felix, Largius et
Dyonisius sub die XVII Kal: Aprilis regnante Dño
nro Jhu Xpo, cui est honor et gloria in secula secu-
lorum. Amen. R. etc.

pag. 11. In Festo Sanctorum Hermagore et Fortunati. In primo nocturno. Lectio.

Post resurrectionem Dni nri yhu Xpi. Beatus Petrus Aplus a Roma misit Marcum Evangelistam Aquilegiam predicare verbum Dni, ubi Vlfius nomine erat plenus lepra quem Beatus Marcus videns apprehendit manum, et brachium ejus, et sanatus facit a lepra propter quod multi crediderant yhu Xpo, et baptizati sunt. R̸. et ỽ. Lect. II.

Post hec Hermacorami virum sanctitate plenum Epum ibi constituit, deinde secum Romam duxit, et a S. Petro Pontificatum suscepit. Redijt Hermacoras Aquiligiam ubi predicat, miraculis claret, multosq. ad fidem convertit. R̸. et ỽ. Lect. III.

In illis temporibus a Nerone Imper.re Sevastus Preses Aquilegiam mittitur qui S. Hermacoram vinctum jubet sibi psentari, extenditq. nervis, ceditq. eculeo; suspenditq., pectus ungulis raditq., lamine ferree in pectori raso imprimuntq., et lampades ardentes ejus lateribus applicantur; Epus ymnum Deo cantat; populus inclamat nomen Dni yhu Xpi, ydolatri pavent. R̸. et ỽ. Lec. IIII.

Deinde S. ctus carceratq., erat in carcere, lumen emicat, odor fragrat, Pontianus custos carceris baptizatur, ad cujus preconium multi convertuntur. Clamant ydolatre: deferior hic petro, ille crucifixus, crucifige et istum, petit Preses triduo inducias populi converssi multitudinem timens. R̸. et. Lect. V.

Interim S. ctus multos convertit, inter quos et Gregorium virum nobilem, cujus filium a Demone liberavit, similitq. et Alexandriam illrem, quam a cecitate eruerat per Fortunatum Archydiaconum suum, quem sibi successorem ordinaverat, baptizari jussit, quod audiens Preses jubet Fortunatum comprehendi, et cum Epo incarcerari. R̸. et ỽ. Lect. VI.

Post hec collecti ydolatre cum fustibus et lapidibus minanti sunt presidi mortem. Qui dum et fideles timeret jussit S. ctos Dei in carcere decollari, quos Pontianus, Gregorius et Alexandria aliiq. fideles cum aromatibus sepelierunt, ubi multa beneficia prestantq.

pag. 382 etc. In Festo Sctī Canciani et Sociorum ejus etc.

Ad Matutinum. Lectio Prima.

Beatissimos martires Cantianum, Cantium, et Cantianillam a pedagogo suo Proto valde fide catholica fuisse edoctos, qui de genere Anitiorum, hoc est divæ memoriæ Carini Imperatoris noscuntur progeniti. Lec II

Post mortem Carini, sceleratissimi Imperatores Dyaclitianus et Maximianus per oẽs provincias decreta posuerunt, ut ubicumque Christiani invenirentur, si sacrificare contemnerent, punirentur. Cumque jam dicti beatissimi martyres in urbe Roma fuissent, positi habito consilio cum beato Proto predia sua in suburbio posita sub specie visitationis circuire decreverunt. Qui eodem tpore in urbem Aquilejam repedarunt. Lect. III

Cumq. in Aquilejam civitatem Sancti fuissent ingressi duriorem sevitiam erga Christianos repererunt, quam Romæ reliquerant. Audiens Dulcidius Preses et Sisinius Comes Sanctos Dei advenisse statim jussit apparitoribus, ut eos ad sacrificandum Diis thura ponerentur. Tunc beatissimi Martyres aspicientes in Celum dixerunt: Nos demonibus non sacrificamus, sed Deo vero, qui fecit Celum et Terram.

Lect. IIII. Tunc Sisinius Comes ira commotus jussit beatiss.[os] mres comprehendi, et hortatur eos, ut thura iovi offerant. Beatissimi autem mres dixerunt nos nunquam Demoniis sacrificamus, sed Deo oĩpotenti. Nam oĩa idola, sive qui ea colunt, cum eisdem ibunt in ignem eternum.

Lect. V. Tunc Comes Sisinius ira commotus jussit spiculatoribus, ut si Jovi thura non offerent, capitali sententia plecterentur. Beatissimi vero mres una cum Proto pedagogo suo gaudentes, et psallentes ducebantur a spiculatoribus. Lec. VI

Tunc Beatissimi mres expansis manibus ad Celum orationem fecerunt ad Dnum. Et cum complevissent orationem ponentes genua sua susceperunt gladium, et acceperunt coronas sempiternas. Et ecce sanguis eorum tamq. lac oĩbus

videntibus apparuitque

pag. 509. In Festo Ste Helysabeth.
Lect. I. in primo noct.

Venerabilis igitur et illustris felicis memorie beata Helysabeth Langrafia Turingie fuit filia nobilis Andree Serenissimi Regis Ungarie ex madre Gertruda filia Ducis Meranie, sorore venerab. Patris Aquilegen. Bartholdi. Lec. II

Hec gloriosa famula Dei adhuc adolescentula nobili more educata sapientia, honestate, pulchritudine omnes sui temporis precedebat. Quis nam crederet puellam quinquennem in regalibus deliciis omnia infantilia et puerilia consuetudinem talis etatis in Dei honorem et cultum reflectere sed hoc est admirande Deo cui omnis etas subicitur. Lec. III

Cum quinq. esset annorum et literas penitus ignoraret, tantum erat desiderium ejus in Ecclesia et ante altare genuflexionibus et supplicationibus ad Deum porrectis secundum suam capacitatem assidue conversari ut vix ejus sodales et collactanee ab Ecclesia eam possent sequestrare cautelis multis et ludicris interiectis. Tu D.

Expliciunt Lectiones SSmi allate in MSS. Zimtiano Anecdotorum collectorum latine scripto. apud prof. Jac. Pirona.

X.

Varia Chronica Patriar=
charum Aquilejensium

Deprompta ab opere Monumenta Ecclē Aquilejensis
Rdi. P. Bernardi De Rubeis.

Idest

= Chronicon Patriarcharum Aquilejensium Volchevi et successorum - Hoc incipit An. 1333, desinit An. 1413.

= Nonullorum Patriarcharum Vitę ex alio Chronico desumptę, ab An 1381 ad An. 1411.

= De rebus Forojuliensibus sub Ludovico de Teck ab alio Chronico Patriarcharum.

Chronicon Patriarcharum Aquilejensium, Volcheri et successorum.

Hoc opusculum et sequentia, quae B. M. e Rubeis edidit in Appendice Monumentorum Eccl. Aquilejensis pag. 11 et sequent. juxta suam sententiam sunt concinnata a coaevis auctoribus. MSS. eorum habentur in publicis et privatis Archiviis Provinciae.

Nota J. V.

Omitto transcribere quae in illo Chronico sunt narrata de Patriarchatu Volcheri usque ad Paganum a Turre, quia sunt res cognitae in meis et aliis Memoriis. Incipio hinc a vita Patriarchae Bertrandi, et prosequor usque ad finem hujus Chronici.

Varianti [illegible] dal Codice del secolo XV esistente presso il Sig. Fr. Florio [illegible] Flori [illegible]

D. Beltrandus factus Patriarcha anno Domini M.CCC.XXXIII. Et anno M.CCC.XLI. Rex Hungariae venit Jaram cum LXX. mill. equitum: et steterunt ibi pluribus diebus, et D. Patriarcha fuit ad loquendum cum dicto D. Rege; et post recessum D. Patriarchae, recessit D. Rex cum toto exercitu suo, et reversus est Hungariam. Attamen Jaratini submissi fuerunt Dominio Venetorum propter validam famem. Anno Domini M.CCC.XLXIX. D. Comes Goritiae venit in Forumjulii advocatus Ecclesiae Aquilejensis cum magna gentium comitiva, eo quod Patriarcha Beltrandus cum illis de Savorgnano et Communi Utini tenebat rationem Nobilium Virorum Forijulii: et cum dicto D. Comite fuerunt Nobiles Viri D. Franciscus de Castello et Prospettus, Hermacoras de la Turre de Castelluto, Beachinus de Porciliis, Communis Portusnaonis, illi de Prata et de Brugnera, illi de Civitate Austriae, D. Bertoldus et Henricus fratres de Spilimbergo, et illi de Villalta, omnes cum exercitu suo stato, vat in Companea usque ad ultimum diem Octobris: et donec steterunt, ceperunt Faganeam, Savorgnanum, S. Danielem, Bujam et Tricesimum: item ceperunt D. Simonem de Valvasono, D. Paganum filium D. Hectoris de Savorgnano, et alios quamplures de Utino propter bellum, et fregerunt regias Utini. Item venerunt Glemonam, et ibi steterunt per novem dies.

\+ septem mille equitibus

— ivit

\+ Domini Joannes de Castello Porpeti

Parcelis

\+ Waltrepertus fratres de Spilimbergo

Postea prefatus

et recesserunt [illegible] campanea propter malum tempus. ~~Prefatus~~ D. Patriarcha
cum Communi Utini cum suis sequacibus ivit cum magna comiti-
va, et reparavit gentes D. Comitis de Goritia, et ejus vexilla habuit et
Utinum conduxit, et adhuc sunt in Ecclesia majori Utini. Destruxit
Castrum Braulini, quod erat ipsius D. Comitis Goritiae, quod in eo stabant
desertores Stratarum. Item Legatus D. Papae inter dictum D. Patriarcham,
et Comitem Goritiae fecit treguas die secundo Decembris eodem millesimo.
Ipsi de Morutio, de Tricano, de Cavoriaco, de Colloreto, de Sbrumber-
go, omnes cum suo exfortio fuerunt cum D. Comite Goritiae in ejus sub-
sidium contra D. Patriarcham. Eodem millesimo fuit magna morta-
litas, et fuit magna fames per totum mundum et duravit per duos
annos. Item eodem millesimo Utinenses acceperunt Fagoneam, S. Danie-
lem, Morutium, Pers et Tricanum, et destruxerunt [illegible]; item ceperunt
Cortinam Flambri. Item D. Bianchinus de Porciliis Capitaneus de Por-
tu Naonis cum subsidio Domini de Spilimbergo accepit Turrim
Utini ..... Item 1350 die 6 Junii die Dominico D. Patriarcha Beltran-
dus existens in Sacilo cum D. Federico Savorgnano, Antonio de Carnea,
Gerardo de Cucanea, Francisco de Nimis, Ser Hectore de Niulitis de
Utino, volens venire Utinum; ipsi D. Patriarchae fuit persuasum,
ut non veniret, quoniam inimici sui observabant eum. Ipse
D. Patriarcha dixit: velle ire, et velle immolari pro Christo, et
pro Ecclesia Dei; et sic venit cum Comitiva sua. Unde gentes
D. Comitis Goritiae, D. Henricus de Spilimbergo, ille de Villalta
cum aliquibus aliis Nobilibus Patriae venerunt in campaneam, quae dicitur
Archevolt, et ibi aggressi fuerunt praedictum D. Patriarcham, et
comitivam suam, et violenter bellaverunt: et ipso bello mortuus fuit
dictus D. Patriarcha. Et dicitur, quod in loco ubi D. Patriarcha in-
terfectus fuit, nunquam nata fuit herba: et capti fuerunt D.
Franciscus et Girardus supradicti, S. Franciscus de Nimis, et S. Hec-
tor de Niulitis de Utino, et quamplures alii, et quidam filius
supradicti D. Girardi de Cucanea. Postea Homines de Spilimber-
go acceperunt corpus dicti D. Patriarchae, et posuerunt illud supra
uno curru cum duabus meretricibus, videlicet una ad caput, et alia
[illegible] [illegible] [illegible] ut patet in libro [illegible] [illegible] quieti in suprascripta ecclesia. Unde multa miracula
sepultus est [illegible] [illegible] vindicata est per D. Nicolaum Patriarcham sequentem. Pro Sancto reputatur —

T. et habito Trigesimo steterunt in campanea ... dies, ut medium postea recesserunt a campanea et reperiunt

F in Braulino et ibi eos cecidit et ejus vexilla ... stabant Stratarum arrobatores.

P fecit magnas treugas die II Septembris etc.

G. Eodem millesimo mortalitas magna, magna fames per universum per annos duos.

I et deiecerunt et ceperunt

Spilimbergo acceperunt Turrim Utinensibus et Buiam propter famem.

inimici insidias habebant in eum; ipse autem ~~dixit~~ dixit velle ire et velle immolari pro Ecclesia Dei et sic veniebat cum comitiva ...

[illegible] Patriarcham praedictum (qui) comitiva sua ... mortuus est. In quo loco postea nunquam nata fuisse herba et capti fuerunt D. Franciscus et Gerardus quamplures alii Utinenses. Postea Domini de Spilimbergo acceptum corpus ipsius Patriarchae supra ... [illegible] cum duabus meretricibus unam de caput aliam a pedes duxerunt Utinum ... [illegible] Patriarcham [illegible] [illegible] ... Sedis annis XVII mensibus ...

Nicolaus Patriarcha.

... et posuit in ius (in carceribus) et die sextodecimo decembris fecit amputare caput Rizardo de Varmo in Utino. et die Sabbati sequentis fecit decapitari D. Armanum de Carnea.
Eodem millesimo 1352. de mense Januarii dirupi fecit castrum Tarcenti inferioris; item D. Patriarcha dirupi fecit partem Castri de Melss; item dirupi fecit Castrum de Castellerio per Utinenses et lapides dicti Castri fuerunt conducte Utinum; item D. patriarcha accepit Castrum ~~de~~ Sofumbergi in se et suspendit D. Henricum et de dicto Castro expulit consortes dicti D. Henrici.

205

[illegible] ... quiescerent; et fregit dictus Marescalcus hospitium, ubi erat dictus D. Franciscus: et ibi eum cepit cum dicto filio suo, et die septima sequenti mensis Septembris dicto D. Joanni Francisco abrasum fuit caput; et positum super una lancea de cavallo, portatum fuit circumcirca terram Utini, et positum fuit super Porta, qua itur in Castellum Utini: Et die Sabbato, predictus Dominus Patriarcha cepit D. Armannum de Carnea, et filium ejus, et fratrem, et eos posuit in carceribus: et die XVI. Decembris fecit decapitare D. Armannum de Carnea. Eodem millesimo CCC.LII. mense Januarii destrui fecit Castrum Tarcenti inferioris. Item Dominus Patriarcha destrui fecit partem Castri de Melss. Item diruptum fuit Castrum de Castellerio per Utinenses, et lapides dicti Castri conducti fuerunt Utinum. Item dictus D. Patriarcha accepit castrum Soffumbergi in se, et suspendit D. Henricum, et de dicto Castro expulit consortes dicti Domini Henrici.
Item anno Domini M.CCC.LIII. dictus D. Patriarcha fecit sequestrare D. Federicum de Portis et dirupta fuit domus D. Francisci de Villalta per Comune Utini. Item dictus D. Patriarcha praesentavit Castellutum, et brevi ibi tempore mansit. Et dictus D. Patriarcha omnia supradicta fecit pro vindicta mortis D. Patriarchae Beltrandi. Item anno Domini M.CCC.LIV. die XIII Octobris Serenissi-

... premoriti. Tandem mortuus est et sepultus in Utino in sepulchro predecessoris sui Beltrandi. At Nicolaus Patriarcha quandam etc.

¶ Filio suo qui per tres dies detentus, abrasa sibi cervice, decapitatus est, cuius caput latum circa Terram a summitate lanceae positum fuit supra portam plateae quae tendit ad Castellum. Praedicta die captus a D. Patriarcha D. Armannus de Carnea cum fratre et filio [illegible]: die XVI Decembris dictus D. Armannus decapitatus est cum D. Rizardo de Varmo. MCCCLII die XVI Januarii Destruxit Castrum Tarcenti inferioris et partem Castri de Melss et Castellerium, cuius lapides Utinum ducti sunt: acceptique in se Castrum Sofumbergi ubi D. Henricus suspensus factus est et eius consortes expulit. Millesimo CCCLIII fecit sequestrare D. Federicum de Portis et dirupta fuit domus D. Francisci de Villalta per Commune Utini. Obsedit Castellutum ubi brevi tempore commoratus inde recessit omniaque supradicta sunt facta in vindictam D. Patriarchae Bertrandi. Anno Domini MCCCLIIII die XII octobris etc.

T:

Fr
cum
Stabe

... ceperunt
Cortinam Flambri. Item D. Francischinus de Porciliis Capitaneus de Por-
tu-Naonis cum subsidio Domini de Spilimbergo accepit Turrim
Utini..... Item 1350 die 6 Junii die Dominico D. Patriarcha Bertran-
dus existens in Sacilo cum D. Federico Savorgnano, Antonio de Carnea,
Gerardo de Cucanea, Francisco de Nimis, Ser Hectore de Mulitis de
Utino, volens venire Utinum; ipsi D. Patriarchae fuit persuasum,
ut non veniret, quoniam inimici sui observabant eum. Ipse
D. Patriarcha dixit: velle ire, et velle immolari pro Christo, et
pro Ecclesia Dei; et sic venit cum Comitiva sua. Unde gentes
D. Comitis Goritiae, D. Henricus de Spilimbergo, ille de Villalta
cum aliquibus aliis Nobilibus Patriae venerunt in campanea, quae dicitur
Richinvolt, et ibi aggressi fuerunt praedictum D. Patriarcham, et
comitivam suam, et violenter bellaverunt. et ipso bello mortuus fuit
dictus D. Patriarcha. Et dicitur, quod in loco ubi D. Patriarcha in-
terfectus fuit, nunquam nata fuit herba: et capti fuerunt D.
Franciscus et Girardus supradicti, S. Franciscus de Nimis et S. Hec-
tor de Mulitis de Utino, et quamplures alii, et quidem filius
supradicti D. Girardi de Cucanea. Postea homines de Spilimber-
go ceperunt corpus dicti D. Patriarchae, et posuerunt illud supra
uno curru cum duabus meretricibus, videlicet una ad caput, et alia
[illegible] vestigia [illegible], et in Utino in ecclesia maiori honorifice sepultus est. Unde multa miracula
[illegible] in libro miraculorum [illegible] quievit in suprascripta ecclesia. Pro sancto reputatur —
[illegible] mors vindicata est per D. Nicolaum Patriarcham sequentem.

et dixerunt et ... ceperunt

Spilimbergo ceperunt Turrim Utinensibus et [illegible] fecerunt.

inimici in [illegible] habebant ... eum; ipse autem dixit velle ire et velle immolari pro [illegible] Dei et sic veniebat cum comitiva ...

Inter Patriarcham praedictum (qui) comitiva cum [illegible] mortuus est. In quo loco [illegible] nunquam nata fuisse herba et capti fuerunt D. Franciscus et Gerardus quamplures [illegible] alii [illegible]. Postea Domini de Spilimbergo acceptum corpus ipsius Patriarchae [illegible] cum [illegible] ... caput alteram a pedes [illegible] ...

[illegible] facta [illegible] sedis annis XVII mensibus [illegible].

ad pedes: et miserunt Utinum dicentes, accipite Patriarcham vestrum Sanctum: et in Utino in Ecclesia majori honorifice per Utinenses fuit sepultus, et postea multa miracula fecit, et quotidie facit, ut apparet in Libro Miraculorum [illegible] um, qui est Utini in Ecclesia Majori. Sedit annos XV. menses XI. Postea facta fuit vindicta de ejus morte per dominum Patriarcham sequentem.

Nicolaus Patriarcha, quondam D. Joannis Regis Boemiæ, et frater D. Caroli Imperatoris, fuit factus Patriarcha in M. CCC.LI. die XVIII. Maii. Sedit annis septem, mensibus novem, diebus [illegible]. Per supradictum Dominum Patriarcham captum fuit Castellum Prosetti, et cum gentibus Domini Comitis Goritiæ, et Castellanus Foriguli exterminaverunt et per terram deiecerunt castrum Prosetti cum eximio belligero gentis [Sanctæ Ecclesiæ communi—] [utriusque] [illegible] attingero. Et eodem tempore Marescalcus D. Nicolai Patriarchæ in Capitulis cepit D. Joannem Franciscum de Castello Prosetti ~~et~~ [cum] Rizzardo filio D. Joannis Francisci, et unum alium juvenem; et fregit dictus Marescalcus hospitium, ubi erat dictus D. Franciscus: et ibi eum cepit cum dicto filio suo et die septima sequenti mensis Septembris dicto D. Joanni Francisco abrasum fuit caput, et positum super una lancea de cavallo, portatum fuit circumcirca terram Utini, et positum fuit super Porta, qua itur in Castellum Utini: Et die Sabbati prædictus Dominus Patriarcha cepit D. Armannum de Carnea, et filium ejus, et fratrem, et eos posuit in arcenibus: et die XVI. Decembris fecit decapitare D. Armannum de Carnea. Eodem millesimo CCC.LII. mense Januarii destrui fecit castrum Tarcenti inferioris. Item Dominus Patriarcha destrui fecit partem Castri de Nels. Item diruptum fuit Castrum de Castellario per Utinenses, et lapides dicti Castri conducti fuerunt Utinum. Item dictus D. Patriarcha accepit castrum Soffumbergi in se, et suspendit D. Henricum, et de dicto Castro expulit consortes dicti Domini Henrici.

Item anno Domini M.CCC.LIII. dictus D. Patriarcha fecit sequestrare D. Federicum de Portis. et dirupta fuit domus D. Francisci de Villalta per Commune Utini. Item dictus D. Patriarcha præstavit Castellutum, et brevi sibi tempore mansit. Et dictus D. Patriarcha omnia supradicta fecit pro vindicta mortis D. Patriarchæ Beltrandi: Item anno Domini M.CCC.LIV. die XIII Octobris serenissi-

CCCLIII fecit sequestrare D. Federicum de Portis et dirupta fuit domus D. Francisci de Villalta per Commune Utini obtenit Castellutum ubi [illegible] tempore [illegible] ut vindictam omniaque suprascripta sunt facta in vindictam D. Patriarchæ Bertrandi. Anno Domini MCCCLIII die XII octobris [illegible]

Nicolaus Patriarcha [illegible] mandato Papæ [illegible] neque in [illegible] fecit de omnibus qui fuerant [illegible] et mortis causa [illegible] decessoris sui Bertrandi [illegible] dividet [illegible] morte [illegible] et [illegible] Tamen mortuus est [illegible] sepultus in [illegible] Bertrandi. [illegible]

Nicolaus Patriarcha quondam etc.

[cum] filio suo qui [illegible] detentus, abrasa [illegible] decapitatus est cuius caput latum circa terram in summitate lanceæ positum fuit super portam plateæ quæ tendit ad Castellum. Prædicta die captus a D. Patriarcha D. Armannus de Carnea cum fratre et filio [illegible]. Die XVI Decembris dictus D. Armannus decapitatus est cum D. Rizardo de Varmo. MCCCLII ~~[illegible]~~ die XVI Januarii destruxit Castrum Tarcenti inferioris et partem Castri de Nels. Castellarium [illegible] lapides Utinum [illegible] accepitque in se Castrum Soffumbergi ubi D. Henricum suspendi fecit et eius consortes expulit. Millesimo [illegible]

215

mus dictus D. Carolus filius Regis Boemie, et frater predicti
D. Nicolai Patriarche, qui electus erat Rex Romanorum, ap=
plicuit Glemonam, et in castrum equitavit Utini. Eodem
millesimo predictus D. Carolus ab Ecclesia vocatus Imperator ad
postulationem ut diceretur Venetorum et Tuscorum. recessit a
domo sua eundi Romam pro Imperiali corona cum ...
... et ... Patriarcha Nicolao eius fratre,
etiam recessit a Patria Forijulii, necnon multi Nobiles, in=
ter quos fuerunt Valterpertoldus de Spilimbergo, D. Francischus
de Savorgnano, D. Paganus de Savorgnano, et D. Gerardus de Cuc=
nea, et multi alii Nobiles de Patria. Excelsa Domina Impera=
trix, coniux dicti D. Caroli Regis Romanorum, hospitata
fuit in castro Dominorum de Spilimbergo die XX Januarii
anno MCCC.LV. Die V. Aprilis predictus D. Carolus una cum Do=
mina sua per manum Domini ... Cardinalis ... in Ecclesia
S. Petri de Roma, qui D. Cardinalis ab Innocentio Papa fuit depu=
tatus, cum solemnitatibus et cum gaudio fuit cum Imperiali diadema=
te coronatus. Qui Serenissimus D. Imperator super pontem Tibe=
ris multos creavit Milites, inter quos fuit D. Valterpertoldus de
Spilimbergo, qui fuit quartus de primis militibus creatus, et primus
Patrie Forijulii. Post vero ipsius creationem per ordinem fuerunt
ab eodem Imperatore creati nobiles Viri ~~Ludovicus de Cucanea~~,
D. Odoricus de Cucanea.
Dominus Franciscus et D. Paganus de Savorgnano, post eorum creationem
sequentes ultra mille quinquaginta creati fuerunt, et recesserunt
cum gaudio et exultatione. In MCCC.LVIII. die tertia exeunte
Julio dictus D. Patriarcha Nicolaus de hoc seculo migravit in
Civitate Belluni, et ingressus est ~~semitam~~ tramitem universe carnis. Deinde
portatus fuit Utinum ejus corpus, et in Ecclesia Majori Utinensi ante
altare majus, ubi Presbyter tenet pedes, quando dicit confessionem
sub lapide marmoreo humi positum est.
Ludovicus de la Turre de Milano Patriarcha sedit annis V.
mensibus II. diebus XIX. Qui creatus fuit Patriarcha MCCC.LIX.
Item anno MCCC.LXI. die XX. Martii illi de ... S. Daniele jurati fue

applicuit Glemonam et in castrum equitavit Utinum.

T ... Patr.le ...

... XVIII.

runt a . . . infrariori parte D. . . . . . . et . . . et ingrani . . . rum de Spilimbergo, propter quod D. Patriarcha . . . ad restitutionem faciendam, sicut in generali Colloquio fuit declaratum. D. Valterpertoldus, et Incenerius quondam . . . de Spilimbergo invitis Domino Patriarcha combusserunt Gaium et Jacilum. Item a . . . prædictus D. Patriarcha Ludovicus misit gentes suas ad damnificandum Dominos de Spilimbergo, et cucurrerunt ad villam Barbeani, . . . et ipsa die mortuus fuit quidam familiaris D. Patriarchæ, et vulnerati aliqui, et deinde iverunt ad S. Danielem. In eodem millesimo die XIII. Augusti applicuerunt D.CCC. homines armigeri in Forojulio apud Villam-novam prope castrum Coppari, quos D. Dux Rodulphus Austriæ miserat ante se ad damnificandum Patriam Forijulii apud Villam-novam prope Coppatum; pro eo quod illi de Glemona et de Frampergo acceperunt Clusam, et damnificaverunt Venzonem; et quia mercatores Domini Ducis per illos de Frampergo, de Civitate, de Glemona et de S. Daniele derobati fuerunt, et non fiebat eis restitutio bonorum ablatorum. Eodem Millesimo XVI Augusti dictæ gentes accurrerunt ad S. Danielem: et Domini de Spilimbergo, de Maynea, de Portunaonis, et de Prata fuerunt cum eis, et ibi steterunt diebus XV. et combusserunt villam S. Danielis et . . . et deinde recesserunt et iverunt Sacilum et ibi steterunt diebus VII. et data fuit eis Cortina Sedegliani et Gradiscæ cum pactis, quod homines et bona eorum essent salvi et salva. Eodem Millesimo die XXIX. Augusti Domini Duces Austriæ, scilicet D. Rodulphus, et Federicus applicuere Goritiam cum magna gentium comitiva numero quatuor millia equitum. et deinde venerant Venzonum, et . . . eum, et Budrium cum pactis. Et tunc Abbas Mosacensis juravit et stetit cum dictis Ducibus. Et venerunt ante Utinum; et ibi steterunt dies IV. Et die XII Septembris fuerunt facta pacta inter Dominos Duces, et Dominum Patriarcham Ludovicum: videlicet, quod ipse D. Patriarcha cum XII . . . Nobilium Forijulii, quos Duces vellent eligere, deberent ire Viennam, et ibi expectare . . . et deinde . . . D. Carolum Imperatorem: et in eum, et in D. Rodulphum compromittere, et obedire, prout definirent. Illis diebus mortuus est Marchio Brandeburgiensis

rdunt / Cod. Flor.

nomine Gaium retu . . . Cron. Floro.

et de S. Daniele / Cod Flor . . . erant derobati et non fiebat eis restitutio bonorum ablatorum.

† XX Aug Cod. Flor.

† diebus quinque et combusserunt villam S. Danielis et . . .

† essent salvi. Eodem millesimo XC XXVIII Augusti DD Duces Austriæ

bus in domo sua. Et illis diebus D. Dux Federicus ~~accepit~~ recepit iter suum versus Viennam, et D. Patriarcha post eum: et antequam irent, D. Comes Goritiæ dedit unam de suis filiabus in uxorem eidem Fratri D. Ducis Austriæ. Et deinde D. Rodulphus accepit iter suum versus Venetias; et in die vel in Festo S.ᵗⁱ Michaelis applicuit Venetiis, et ei factus fuit maximus honor per Venetos, et ibi mansit diebus VII. Die vero VIII. Octobris idem D. Dux accepit iter suum versus Goritiam: et cum ipse applicuerit in Forojulio, stetit duobus diebus, ~~et tunc~~ D. Franciscus Savorgnanus, et D. Simon de Valvasono ~~[illegible]~~ præcedendo Ducem, fecerunt ~~recedendo Vienna~~ D. Patriarcham, et applicuerunt in Viennam D. Patriarcha cum suis. Et D. Franciscus Savorgnanus, et D. Simon de Valvasono juraverunt coram Duce de non recedendo Vienna sine voluntate præfati Domini Ducis. Anno Domini M.CCC.LXII. die II Martii Communitas Utini, Communitas Civitatis Austriæ, Communitas Glemonæ accurrerunt ante Manzanum, et acceperunt eam per ignem per eos impositum. Deinde accurrerunt Budrium, quod projecerunt per terram: et illis diebus accurrerunt ad Cormons, et combusserunt aliquas domos; et ex eis fuerunt multi vulnerati et mortui et in illis diebus acceperunt ~~cum pacto~~ pacta Continam Quadrivii et Rivolti. Et post paucos dies ~~f~~ revertiverunt D. Franciscus de Savorgnano, et D. Simon de Valvasono in Forojulii ~~quidam~~ atque recesserunt de Vienna, quos Dominus Dux volebat mori facere: ideo absque licentia recesserunt.

Marquardus Patriarcha almificus sedit annos ~~XV.~~ XXII. nobilis genere, sed nobilior mente. Ab Imperatore Carolo plurima privilegia obtinuit, et cum dicto Domino Imperatore ligam fecit, ac etiam cum Januensibus contra Venetos: et comburere fecit Caprulas, et posuit eas D. Saumanum. Et in M.CCC.LXXXI. mortuus est, et in hoc anno incepit Schisma. Et mortuus est D. Carolus Imperator, et electus D. Clemens de Bavaria, et fuit schisma inter filios D. Caroli, et illum de Bavaria, et fuerunt duo electi.

Philippus de Lanconio Cardinalis fuit electus Patriarcha per Papam, et dedit sibi Patriarchatum in commendam. Et Utinenses cum aliquibus Nobilibus rexerunt eum in Patriarcham per commendam.

[Marginal notes:]

die V Octobris D. Dux accepit iter suum [illegible] et cum ipse applicuisset Forojulii, stetit dies VII. tunc D. Franciscus Savorgnanus et D. Simon de Valvasono precedendo Ducem fecerunt [illegible] [illegible] et cum [illegible] applicuerunt Viennam D. Patriarcha cum suis [illegible] juraverunt coram Duce de non recedendo Vienna sine voluntate prefati D. Ducis. [illegible] D. M.CCC.LXII, die II martii [illegible]

per ignem inde impositum [illegible] Budrium [illegible] et illis diebus accurrerunt ad

[illegible] licentia D. Ducis, [illegible] fuerat dictum quod D. Dux volebat mori facere eos

[illegible] primum [illegible] regisset [illegible] Comes [illegible] vicarius, [illegible] [illegible] Venetos [illegible] coram Duce [illegible] tempore ligam fecerunt [illegible] cum Januensibus [illegible] et [illegible] in [illegible] recesserunt et multi [illegible] [illegible] Patriarcha [illegible] fecit [illegible] perfecit S. Marci [illegible] et fecit [illegible] [illegible] Florentiæ [illegible]

que multis [illegible] et [illegible] Imperator [illegible] eidem Patriarchæ [illegible] provenientem de Florentia [illegible] Posmodum [illegible] Mill. CCC LXXXI. die III Januarii.

propter quod D. Franciscus de Carraria cum magna comitiva venit in subsidium ipsius D. Philippi: et Utinenses acceperunt auxilium et gentes a Serenissimo Dominio Venetorum; et magna guerra fuit in Patria illis temporibus. Et fuit obtentum Castrum Savorgnani per ipsum D. Franciscum de Carraria. Tandem gentes ipsius D. Francisci de Carraria fuerunt ruptae prope Savorgnanum per illos de Utino cum gentibus suis venetorum. Et erat in Utino unus Nobilis pro Venetis, videlicet D. Leonardus Zane. Et duravit guerra quasi annos sex. Postea dictus D. Philippus mortuus est Romae; et illo tempore erat schisma et carebat Imperium.

— Joannes de Moravia fuit factus Patriarcha, [anno 1388] sedit annis VI. mensibus XI. Hic fuit homo terribilis et multa committebat et devorabat. Hic per quosdam suos fecit interfici D. Federicum Militem de Savorgnano in Ecclesia S. Stephani audiendo Missam. Et postea ivit Cassumbergum, et hoc ad instantiam Dominae Elizabeth uxoris ipsius D. Federici. Quae Domina capta fuit per populum Utinensem, et ducta fuit super plateam Utini: et ibi cum duobus civibus Utini interfecta fuit. Tunc dictus D. Joannes Patriarcha venit in Utinum et stetit aliquibus diebus, tunc Dominus Tristanus filius praedicti Domini Federici de Savorgnano, supradictum D. Patriarcham in castro Utini ante ... interficere fecit: et omnia bona ipsius D. Patriarchae fuerunt posita in [illegible], et sic vindicta facta fuit de morte ipsius D. Federici Savorgnani. Et in Ecclesia S. Mariae de castro fuit sepultus. Deinde fuit dictum, quod ejus corpus debebat furari per aliquos de Patria, et ejus corpus fuit exhumatum, et positum in Ecclesia Majori Utini, et ibi adhuc est.

Fuit sepultus in Ecclesia S. Mariae de castro ... quia ferebatur corpus ... ab [illegible] de Patria [illegible], sepelierunt in Ecclesia Maiori 13.. die 13 Octobris.

Antonius Gaetanus Patriarcha sedit annis VII mensibus II. Hic nihil boni fecit, quia pro majori parte stetat in Romanis propter [illegible] [illegible] alter fuit Cardinalis [illegible] Romam [illegible] schisma erat in [illegible] Dei, et carebat Imperium.

Antonius de Portu-gruario Patriarcha sedit annis III. et privatus fuit per Papam Gregorium. Et illo tempore erant tres Papae, videlicet Papa Alexander, Papa Gregorius, et Papa Benedictus: tamen sublata fuit per omnes obedientia Papae Gregorio, et data fuit Alexandro. Et dictus Antonius creatus fuit Patriarcha in MCCCC.II. Et primo suo anno Capitaneus Portus Naonis cum Communitate dicti loci fraudulenter et furtive intraverunt in Castrum Turris, et castellam combusserunt,

et in illo combusserunt D. Joannem de Maguesa, qui in dicto castro habebat uxorem suam, filios et filias, excepto Federico eius filio: et magna crudelitas fuit facta. Et D. Patriarcha, convocato Parlamento cum tota Patria, ivit contra Portumgruarum, et ibi steterunt paucis diebus: et reversi fuerunt, et nihil secutum fuit. Postea venit magna discordia inter homines Patriae, quia aliqui dictum Patriarcham volebant, aliqui non. Et fuerunt illi de Civitate Austriae, de Prata, de Porciliis, de Polcinigo, de Spilimbergo, de Salvarolo, et de Glemona: et alii eum volebant. Tandem guerra exorta est in Patria, et quasi tota devastata. ‡ Et miserunt aliqui ad Regem Hungariae, ut deberet mittere gentes, et ad Comitem Ortenburgi. ‡ Et in M.CCCC.XI. venit Philippus Florentinus cum maxima comitiva, videlicet cum decem millibus equitum: invasit Patriam, et Utinum [L] fuit sibi obediens. Et D. Antonius fuit factus Cardinalis per D. Joannem Papam XXIII. ¶ D. Tristanus noluit ei obedire, sed ivit ad Serenissimum Dominium Venetorum: et ibi stetit cum aliquibus suis sequacibus, donec reversi fuerint in Patriam. Et isto tempore mortuus est Clemens Imperator, qui erat electus, et carebat Imperium. Et Castrum Savorgnani fuit destructum per Utinenses.

‡ [illegible] MCCCCXI [illegible]

[L] [illegible]

~~[illegible]~~

Antonius de Ponte Concordiensis Episcopus factus fuit Patriarcha, et confirmatus fuit per D. Gregorium Papam, sed non habuit Patriarchatum in pace: et recessit, et abiit in Curiam Romanam, et ibi mortuus est absque Patriarchatu, et absque Episcopatu.

Ludovicus de Tech fuit electus in Patriarcham, et confirmatus fuit in Concilio Constantiensi: et fuit electus in M.CCCC.XIII. et sedit annis VII. Ipse habuit guerram cum Dominio Venetorum, ex eo quod praefatum Dominium volebat reducere D. Tristanum in domum suam cum sequacibus suis: et volebat, quod bona eorum eis restituerentur.

Finis [illegible] Chronici.

Nonnullorum Patriarcharum Vitę
ex alio Chronico MS. desumptę.

Anno Domini MCCC.LXXXI. tempore quo sedes Aquilejensis vacabat rectore
et gubernatore, omnis Patrię turba, Terrę, Castella, Populi cunctis pete=
bat auxilium ab alto Dei consilio ut Deus omnipotens tribueret eis pro=
pugnatorem utilem, et tutorem: et sic divina Providentia [illegible]
[illegible] disposuit, sic res processit in actum. Contigit, quod Dominus Apo=
stolicus mitteret quemdam Virum et Dominum solemnem, videlicet
D. Philippum de Alenconio Cardinalem ad partes Forijulii in Patriar=
cham et Rectorem. Erat quędam rebellio et dissensio partium,
videlicet urbium, terrarum et oppidorum. Quędam partes receperunt
dictum Philippum in Patriarcham reverenter, et benigne: quędam
partes restiterunt, et renuerunt. Unde decretum fuit per eumdem D.
Cardinalem, et per ejus consilium, quod omnibus urbibus, terrisque, et
villis, sibi et aliis resistentibus, imponeret interdictum; sic etiam in
Terra Utini et aliis, et in confinibus, et complicibus suis. Et sic factum
fuit, et positum interdictum omnibus resistentibus, et nolentibus ei obe=
dire tanquam Patriarchę. Isto anno, quo impositum fuit interdictum
regnavit valida pestis epidemię in Terra Utini, et in toto orbe; et dece=
debant in Utino in die plusquam centum, interdum plures: et incepit
ea pestis de mense Martii, et duravit per totum Augustum, et
mortui sunt isto anno plusquam XX millia christianorum. Eo tempore
erant quatuor Sacerdotes, vel quinque profani, qui celebrabant divi=
na officia in facie Ecclesię: et cum illis quatuor, vel quinque sacerdoti=
bus omnes mortui sepulti sunt. Finita peste, idem Philippus Car=
dinalis videns partes adversantes sibi, et nolentes obedire ei, quia in com=
[illegible] nolebant eum, nisi si vellet deponere pileum, et accipere bacu=
lum pastoralem Ecclesię Aquilejensis; et si vellent ei obedire tanquam
Patriarchę, et vero pastori: sin autem, non. Ipse autem renuens et
nolens deponere sperans ascendere ad summum apicem, et eligi in Papam,
recessit a partibus Forijulii, et adhęsit D. Francisco antiquo de Carraria
Padoano. Qui Franciscus dedit sibi pro Capitaneo quemdam Johannem
Daiz; qui veniens cum magna societate in Forumjulii, cepit primo
Portum gruarii, Sacilum, S. Vitum, Tarvagnanum, Valvasonum,

Glemonam, et alia multa fortilitia: et intravit etiam Aquilegiam
in die Parasceve. Ecclesiam violaverunt, derobaverunt, mu-
lieres, homines occiderunt, crucifixerunt, et alia multa enormia
in dicta Ecclesia, sive Civitate commiserunt, et fere totas villas
Forijulii cremaverunt: et duravit illa guerra a principio
inchoationis usque ad septennium. Tempore hujus guerrae Utinenses
miserunt ad Dominum Apostolicum Urbanum VI. ad Civitatem
Januae, rogantes eum ut mitteret eis unum pastorem, sive
Patriarcham: et direxit eis unum Patriarcham Jerosolymitanum
Legatum, et venit Utinum: stetitque per unum annum, et postmo-
dum recessit, et nulla bona secum retulit. Sed paulo post Dominus
Apostolicus direxit quosdam solemnes Viros, et Dominos Legatos, videli-
cet D. Episcopum Branchinum de Mediolano, et Abbatem
legationis causa, ut ipsi inquirerent et viderent, per quas cau-
sas et per quas personas deficeret, ne praedicto D. Philippo Car-
dinali obediretur, tanquam Patriarchae. Tunc de consensu fuit prae-
dictis Dominis Legatis, et consultum, ut relaxarent interdictum, quod ho-
mines fierent magis benevoli, et promptiores ad concordiam, et ad compo-
sitionem: et sic praedicti Domini suspenderunt interdictum usque ad tem-
pus, et beneplacitum eorum. Insuper suspenso interdicto, Canonici et alii Sacer-
dotes noluerunt divina officia celebrare in facie sacerdotum profanorum,
et eorum qui violaverunt interdictum; unde Canonici impetraverunt
gratiam a Dominis Legatis, et a Domino Cardinali, ut sacerdotes profani
mererentur absolvi: sic obtenta gratia, omnes fuerunt absoluti a vinculo
excommunicationis, nec non a vinculo irregularitatis: et hoc sacrosanctis tac-
tis Evangeliis Christi manualiter jurando, deinceps semper stare Eccle-
siae mandatis. Post haec Domini Legati iverunt Ungariam, exponendo
negotia sua coram Rege, prout a Sede Apostolica habuerant in manda-
tis. Quorum Legatorum unus ibidem mortuus est, et sepultus. Tunc omni-
bus expletis, Dominus Episcopus et Legatus+ arripuerunt iter suum, redeun-
tes ad partes Forijulii. Invenerunt partes adversas rebelliores, quam prius,
et perversiores. Tunc denuo revocaverunt interdictum in pristinum sta-
tum, et restrinxerunt. Tunc lis orta est major, quam prius fuerat.

+ [illegible]

Tandem post longi temporis spatium fatigati, et bursis evacuatis, compositionem fecerunt partes adversantes super dicto D. Philippo, volentes obedire, et in Patriarcham eum recipere. Et sic concordati sunt invicem, ipsum receperunt Patriarcham, sed non multum duravit; unde proverbium, Qui fel in ore gerit, vix[1] dulce spuere nequit. Tunc videns D. Philippus sic se illusum, recessit a Forojulii: et transfretavit, et ivit apud Paduam deinde Romam. Ibi inito consilio, misit iterum quendam Facin cum copioso exercitu majore priore. Qui veniens ad partes Forijulii, ipsum totaliter destruxit, Terram Utini obsedit, cursum aque recepit: nec mollere poterant, nisi ex abundantia pluvie, que saepius Deo pluente favebat: mollebant granum interdum sursum pistrinis. Tandem quadam die, Deo placente, magnus imber sive pluvia fuit. Ipsa Societas ejusdem Facin-Can fessi ex laborare, et propter imbrium aquas non valentibus pertransire aquas, Utinenses cum exercitu eorum insequuti sunt eos. Et ipsi versis tergis fugam ceperunt: quidam ex eis submersi sunt, quidam capti, quidam occisi, et morti dediti; recipientes eis omnia preda et bombardas machinas, et pauci ex eis evaserunt. Qui in Utinenses cum exercitu suo cum gaudio de victoria laudes Deo referunt, ejusque Genitrici, qui eis talem dedit victoria in secula seculorum. Amen.

Finita guerra, bursisque evacuatis, rebus amissis, villis crematis, tamen castris castigatis, non populi valentes ulterius bellare, nec guerram facere, videntes se dasentes ex utraque parte concordiam quesiunt insimul: et sic factum est. Nuncios ex utraque parte mittentes, Dominum Apostolicum sunt consulti, ut mitteret eis unum Patriarcham, sive pastorem utilem, benignum. Qui aquiescens verbis vel litteris eorum, elegit eis unum, Johannem de Moravia, Fratrem Naneliionis, et Fratrem Regis Bohemie; non tamen legitimum, sed spurium. Nuncii vero redierunt cum gaudio, Quamque in Baxia tam nunciaverunt, et omnes exultaverunt gaudio magno valde laudantes eum qui fecit omnia. Electione itaque facta Illustrissimi D. Johannis de Moravia Ecclesie Aquilegensis Patriarche, misit quendam Militem in Mare Italiam suum; qui cum applicuisset, et antequam applicaret partes Forijulii, omnia

1) forsan dulce debe vise.

fortilitia, omnia castra, omnia oppida, omnia bona Ecclesiae aquilegensi restituta sunt.

Johannes de Moravia Patriarcha Aquilegensis sedit annis XI. diebus XII. Qui cum primo venisset in Forumjulii, reverenter atque gratanter susceptus est in Patriarcham. Tandem inimicitia orta est inter D. Patriarcham, et D. Federicum nobilem Militem de Savorgnano, ex parte hominum conquerentium et accusantium dictum D. Federicum, et ex parte Novercae suae, quae quotidie proclamationes faciebat coram dicto D. Patriarcha accusans eundem D. Federicum in multis. Qui Patriarcha, eo quod erat de parentela dictae Novercae supradicti D. Federici, credidit, et assentivit verbis suis ambiguis. Unde idem D. Federicus cum consilio amicorum recessit a terra Utini causa evitandi scandalum: et transtulit se in Pinzanum, et aliis suis fortiliciis. Et Patriarcha recessit in Soffumberch, et ad Civitatem Austriam, et ibi permansit per aliquod tempus. Tandem D. Federicus cum consilio amicorum burgensium civium ~~reversus~~ vicinorum fere omnium reversus est in Terram Utini cum magno comitatu. Scientes autem inimici ejus, quod esset in Terra Utini, consilium inierunt, ut morti traderent eum, sicque res processit in actum. Venientes autem inimici ejus et descendentes ab equis, intrantes in Capellam, et ipso aspergente se, mox unus eorum porrigens manum dexteram, ut moris est amicitiae, salutavit eum. Alii vero ensibus eductis, ejus cervice recisa, jugulavit. Mortuo et occiso in Capella sua, illi ascendentes equos ceperunt fugam, quia illo die erat magna pluvia et ventus. O quam grande nefas, quam profanum polluere fuisse, quam magnus dolor et luctus fuit in Urbe Utini. Post mortem vero supradicti D. Federici res permansit inulta non post longi temporis spatium. Tunc Patriarcha permansit in Civitate Austria; et intelligens, quod D. Federicus erat occisus, ipsi qui occisioni interfuerant in exilium sunt expulsi: et receptis omnibus quae possidebant, aliqui Paduam iverunt, et alii alibi. Et illi, qui morti D. Federici fuerunt causa, sunt hi; Henricus Bleon, Andreas Vasinguerra cum fratribus suis, et miles quidam supradictae Novercae avunculus D. Federici. Et ipsa similiter in crastinum a populo cum impetu in platea communis Utini lethaliter percussa est. Patriarcha vero recedens a Civitate Austria, ivit Soffumberch, et stetit ibi:

et illo anno ipse cepit, sive Marescalcus suus, S. Danielem. Et idem Marescal=
cus interfecit duos fratres, et filios Conradi, et ipsum Conradum captivavit
et post aliquod tempus, compositione facta cum Patriarcha, promise=
runt illi de S. Daniele obedire ei, et facere aedificare quandam domum,
in qua volebat Patriarcha descendere, et habitare in ea: quam domum
ruinaverunt illi de Sancto Daniele propter superbiam eorum.
Et facta est pax inter D. Patriarcham, et homines de S. Daniele: et
dimisit D. Conradum, quem captivum habebat, et induit eum pul=
cras vestes. Eo anno, quo receptus fuit levus, Vernerius Favarotta prodi=
tione cepit Castrum Manzani, et expulit Dominum. Tandem cujus
erat Castrum, ibi guerram volebat ducere cum Patriarcha: sed facta
pace, ut superius dixi, facta est etiam pax inter Thadeum, et Varne=
rium Favarotta, et restituit ei Castrum suum. Eo etiam anno Patriarcha
multum minabatur Utinensibus, et vix audebant exire de Utino: et
multi capti fuerunt, et conducti usque ad foramen, et multas pecu=
nias ab eis extorquebant, si volebant exire. Tandem pax orta est in=
ter amicos et inimicos; videlicet D. Patriarcham, et amicos D. Federici
cum filiis suis videlicet S. Tristano et S. Francisco de Savorgnano, et
per consilium eorum venit Utinum. Et post paucum temporis
spatium interemptus est in Castello ante portam Castelli Utini in
M.CCC.XCIV. Die XV. octobris: et sepultus in Utino in Ecclesia Majori an=
te altare majus, clam et in nocte, absque Sacerdotibus, in sepul=
cro olim Patriarchae Nicolai.

Extincto Johanne successit Antonius de Gajeta Patriarcha A=
quilegensis. Qui ab ordinatione sua usque ad recessum ejus sedit
annis VII. Qui, cum non esset sanus in corpore, tamen sanus con=
silii et sapientiae. Mammas mulierum sugebat propter infirmi=
tatem, quam habebat. Iste idem Patriarcha fecit se portare trans
Susoncium in quibusdam desertis, ubi erant raptores, vispelliones,
latrones, qui saepius veniebant in Forumjulii praedatum; et homi=
nes capiebant, et ipsos ad speluncam eorum ducebant: et imponebant
eis impositionem, et postea dimittebant eos; interdum moriebantur
tur ibi. Qui cum illuc venisset cum omnibus talibus, quae debent=

Domino servire secundum temporis necessitatem, prout novis Patriæ, ipsos malendrinos, fortilitia et propugnacula eorum existentia in nemoribus, in montibus excelsis, sive in cavernis, totaliter destruxerunt, et flammis ignium tradiderunt. Et de cetero per magnum tempus Forum=julii non visitaverunt. Non multum post idem Patriarcha fit exosus fere omnibus hominibus eo quod ipse erat nimis avarus, et non expendebat large, sicut Prædecessores sui. Vescebatur lacticiis crudis, et olleribus cum aceto et sale, et non dabatur aliquod lucrum mechanicis, sed solummodo accumulabat pecunias. Habens autem plenam bursam, videlicet LX. millia Ducatorum, et ultra, cepit iter suum paulatim, et venit Romam, promittens redire, et non rediit. Et ibi factus Cardinalis Aquilegensis.

Antonius de Portu-Gruario Patriarcha Aquilegensis venit Aquilegiam, sive applicuit in M.CCCC.II. die VIII. Mensis Aprilis: et celebravit Missam suam novellam eodem anno in die S. Lucæ Evangelistæ; et frater ejus S. Nicolaus Claudus eodem die duxit uxorem de la Fratina. Nam antea idem Antonius erat Episcopus Concordiensis, et erat valde dilectus Papæ Bonifacio V (IX) eo quod ipse fuerat servitor ejus: et ideo post recessum supradicti Antonii Gayetani, elegit eum cum voluntate et consensu fere omnium Castellanorum, Civium, Dominorum, Prælatorum, omniumque hominum in Patria existentium, et misit eum ad partes Forijulii. Ipse fuit Cantanter atque gratanter receptus: et ei obedierunt, usque dum voluerunt.

Sed non post multum temporis spatium, aliqui Civitatenses indignati sunt, spernentes eum, atque dicentes: cujus filius est iste? Ubi est nobilitas ejus, ubi milites? Et sic fremebant, et stridebant dentibus, et dicebant: hic non facit justitiam, nec judicium tenet, quare ergo debemus ei obedire, ex quo non potest facere judicium et justitiam? Sed quid plura. Ipsi omnes adversarii et rebelles ligam et unionem invicem fecerunt, mittentes edicta litterasque Domino Apostolico, querimoniam super eo faciendo, false eum accusando in multis; rogitantes Dominum apostolicum, ut privaret eum, et alium eis daret Patriarcham.

Quibus auditis et intellectis, eundem Patriarcham citari fecit sub pena decem millium Ducatorum: quod si non compareret intra decem dies coram Domino Papa, quod ipse esset privatus a Patriarchali dignitate. Sed ad petitionem illorum Civitatensium, et collegatorum eorum, dedit eis unum Patriarcham, similiter nomine Antonium, qui extiterat Episcopus Concordiensis. Qui Antonius veniens cum eodem Papa Gregorio, sive Errorio; et merito Errorio, quia toti mundo errorem contulit. Et veneratione civitatis Austriae Antonius receptus est in Patriarcham eorum. Largitus est Patriarcha Antonius de Portugruario Utinensibus censum et proventus respondentes camerae Patriarchali Civitatensi: et ipsi Utinenses eundem censum et proventus, seu affictum largiti sunt illi Antonio Patriarchae eorum Civitatensium. Quod censum ascendit ad summam mille Ducatorum: et sic fingebantur de affictibus propriis, et eorum Patriarchae. Tamen nota, quod quando Patriarcha Antonius de Portu-gruario vidit se ita accusatum, antequam Papa Errorius veniret ad partes Fori-julii, misit litteras et nuncios, excusando se. Qui Papa nolens audire litteras, nec nuncios intelligere, misit eum iterato privari, eo quod personaliter non comparuisset coram eo. Sed divina potentia favente, illo anno omnes Principes, omnes Barones, et omnes Magnati similiter et omnes Praelati totius mundi climatis, uniti sunt ut generale fieret colloquium in Civitate Pisarum super facto Schismatis dudum regnantis temporibus praeteritis, videlicet fere XXXII. annos. Et factum est, ut Papa Gregorius qui putabatur verus Pastor, et Benedictus qui putabatur Antipapa, utterque deponeretur; et elige deberet unus, qui totius Orbis esse deberet verus Rector et Pastor. Ergo pro praeparato termino, videlicet in Annunciatione B. Mariae Virginis, omnes Ambaxiatores omnium Principum, omniumque Praelatorum convenerunt ad praedictam Civitatem Pisarum, quorum numerus fuit usque ad summam XX. millium. Qui cum omnes ibidem convenissent, Gregorius retrocessit, nec voluit comparere Synodo. Sed verso tergo venit ad partes Forijulii ad Civitatem Austriam in die Pentecostes cum quibusdam Cardinalibus et aliis de gente Regis Apuliae, et aliis multis Furlanis, et Transtilmentis, omnibus rebellibus D. Patriarchae Antonio de Portu-Gruario. Ibique stetit, et in magna reverentia colebatur ab eisdem: et stetit in Civitate Austria usque ad Nativitatem S. Mariae Virginis. Et recedente eo cum

gente sua, et aliquibus Cardinalibus, non multis, sed tantum
duobus; gentes, sive stipendiarii D. Patriarchæ et Utinenses eum
insequuntur eos, eosque capiunt, morti tradunt, omnia bo=
na eorum auferunt. Papa vero evasit solus cum quibusdam.
Cæteri capti et depredati fuerunt omnibus bonis eorum; et vo=
lunt dicere aliqui, sive dicunt: quod idem Papa amiserat, om=
nibus computatis, plusquam LX. millia Ducatorum. Et tran=
sfretavit usque ad Apuliam, et ibi permansit cum auxilio Regis
Apuliæ. Eo anno, et M.CCCC.IX. circa festum S. Johannis Baptistæ,
Cardinales qui tunc erant Pisis cum consensu et voluntate et deli=
beratione omnium, qui ibidem convenerant, elegerunt in Summum
Pontificem quemdam Cardinalem, qui prius extiterat Archiepiscopus
Mediolanensis, cui impositum est nomen Alexander. Qui Alexander,
postquam electus esset in Papam, privavit omnes adherentes
et ei obedientes. Similiter excommunicavit Errorium, et Benedic=
tum, et omnes tenentes hæresim eorum. Antonium vero Patriar=
cham confirmavit in pristinum statum, seu in Patriarcham.
Et tunc idem Antonius Patriarcha, videns rebelles nolentes ei obe=
dire; cepit guerram cum eis: et multa damna intulit eis,
et ipsi e contra; sed multo majora damna, et pericula inimici
ejus pertulerunt. Benedictus vero, qui putabatur Antipapa, re=
signavit, et noluit vocari amplius Papa, et ivit ad partes sua.
Eo vero anno mortuus est idem Alexander Papa in Civitate Bo=
noniæ, et ibi sepultus. Post mortem vero dicti Alexandri electus
est in Papam Cardinalis Bononiensis, cui impositum est nomen
Johannes. Et idem Johannes confirmavit eumdem Antonium
supraditum in Patriarcham. Isto vero anno Civitatenses dedi=
ti sunt Comiti de Ortenburg, eique adhæserunt cum omnibus colle=
gatis suis: et idem Comes venit Civitatem Austriæ plusquam cum du=
centis equis. Et cepit Montemfalconem, et imposuit gentem suam
intus, et expulit omnes populares et majores, exceptis quatuor:
et obtinuit eumdem locum ~~fere~~ per duos annos, et plus. Similiter
Carnea, Tulmeatium, Glemona, ~~Spilimbergi~~ Valvesonum,

S. Vitus, Brunera, Purcilium, Maranum, et omnes terrae Tulmen=
tum obediebant illi Comiti, tamquam Vicario Imperiali, excepto
Utino, Castello Porpeti, Sacilo, et aliis pauculis locis, et Villis, qui fere
omnes fideles erant D. Patriarchae propter invidiam Civitatensium.
Anno Domini M.CCCCX. die ultima Augusti incepit guerra inter
Civitatenses, et Utinenses. Nam antea non habuerunt guerram ad
invicem; sed tantummodo Patriarcha litigavit cum eis, et e con=
verso propter inobedientiam illorum rebellatorum, partium ad=
versarum. Nam idem Patriarcha etiam bellatus est cum ini=
micis suis fere per duos annos et plus, antequam Utinenses deffida=
rent Civitatenses: et duravit guerra illa per duos menses integros.
Hoc tempore die X. Septembris, Glemonenses cremaverunt villam Tercen=
ti, et domos D. Dogini, quas aedificare fecerat de novo, ipsasque funditus
ruinaverunt. In mense Augusti, antequam Utinenses deffidarent
partes oppositas, Castrum de Fers captum fuit a gente D. Patriar=
chae, et similiter Fontana-bona. Et post paucum temporis spa=
tium quidam Longobardus proditor, existens tunc Capitaneus ejus=
dem Castri, proditorie foro et pretio mille Ducatorum tradidit
eumdem locum Glemonensibus: et postmodum clam recessit
ad partes suas. Castrum vero Fontanae-bonae remansit in
potestate et dominio Nobilis Viri, et valorosi Militis D. Tri=
stani de Savorgnano: et ipsum multum fortificavit, et
tenuit pro se. Domini vero, et Dominae ejusdem loci expulsi sunt;
nec fuit eis datum quidquam, sed post adventum D. Pipi resti=
tutum est eis Castrum. Anno Domini MCCCCXI. die ultima Fe=
bruarii expiraverunt treugae inter utrasque partes, et decem
diebus post, et die XXI Aprilis incepit iterum guerra. Item
die III Junii Civitatenses cum exercitu suo aggressi sunt villam
de Mortegliano, et villam Pucioli. Illo die gentes Utinensium
irruerunt in eos, et multi capti sunt parte ex utraque, et mul=
ti vulnerati: et caput, sive ductor gentium Utinensium
captus est a Civitatensibus fere cum viginti aliis, et conducti fue=

runt ad Civitatem Austriæ; sed post tres dies dimiserunt eos
remeare ad Terram Utini, exceptis Burgensibus et aliquibus ru-
sticis, quibus imposuerunt compositionem sive tagliam. Item
XXI. Julii factæ sunt treguæ inter Utinenses et Civitatenses et
partes adversas per X dies, causa recolligendi Bladum, quod in cam-
pis et villis erat. Et die XXIII. Julii fuit magna tempestas in
Utino, et die præcedente fuit magnus imber, sive inundatio aqua-
rum. Qui prorogaverunt treguas de octo in octo dies, et de decem in
decem usque ad penultimam diem Septembris. Et die ultimo Septembris
Civitatenses cum quibusdam Ungaris, quos proditorie fecerunt venire
in Terram suam, quia omnis ista Patria sperabat pacem habere, et nihil
dubitabant quin non esset pax; Civitatenses cum Ungaris illis iterum ad
villam Corteglani iverunt, magnamque prædam fecerunt, & illam cremave-
runt, et abierunt. Monte-Falconem devenerunt, et ibi devoraverunt
omnia, quæ spoliaverunt. Deinde venerunt ad villam Pagnaci, eamque
cremaverunt, et desolaverunt omnia quæcumque potuerunt, et abierunt.
Et die VIII. Septembris Ungari illi venerunt ad portam Utini, quæ dicitur
Porta Aquilegiæ, et multa animalia ceperunt: et ex Ungaris capti
fuerunt quamplures, et occisi: Sed ex Utinensibus quatuor capti fuerunt,
et unus acriter vulneratus. Item die XII Octobris exercitus Civitatensium
iverunt ad villam Orbam, Zugianum, Basaglianum, Sclaunicum, et ibi
aliqua animalia spoliati sunt, et abierunt. Item die I. Novembris treu-
guæ factæ sunt inter partes per viginti dies; et die XXI. Novembris expira-
runt treguæ: et [illegible] ex utraque parte usque ad octo dies supersete-
runt, et non spoliaverunt. Item XXVIII die Novembris applicuit
ad partes Forijulii exercitus Domini Regis Hungariæ cum XI. mil-
libus, quorum ductor sive caput erat quidam Florentinus, nomine
Pipo. Considerantes autem Utinenses, non posse obsistere contra tam
multitudinem magnam equitum armatorum, proposuerunt fere
omnes velle obedire D. Regi Ungariæ, et deliberatione facta miserunt
solemnes Ambasiatores scilicet D. Michaelem de Rabatto, et alios plures
ad dictum D. Pipo. Et ipse idem D. Pipo audivit, et exaudivit eos, et
recepit eos ad obedientiam: et facta (est) pax inter omnes partes Patriæ

Forojulii die VI. Decembris in die S. Nicolai Confessoris, cujus nomen sit be=
nedictum in secula seculorum Amen. Item die VII Decembris venerunt Un=
gari fere ducenti, et imposuerunt vexillum Domini Imperatoris super
Castrum Utini: et posuerunt similiter in castro Utini suum Capitaneum,
videlicet unum Theotonicum, nomine Paulus, et reliquerunt eum ibi, et
abierunt. Ydem D. Pipo cum exercitu suo subjugavit sibi, et Ecclesie
Aquilegensi, usque dum veniret unus verus Patriarcha, omnes Ter=
ras, omnia oppida, castra, et fortilitia et omnes obedientiam fecerunt,
et similiter obedire D. Comiti de Ortenburch, tanquam Vicario temporali
D. Regis Ungarie promiserunt.

Tandem homines Patrie elegerunt cum voluntate Domini Regis Ungarie
unum Patriarcham Theotonicum qui dicebatur Dux Dech Ludovicus: et
responderunt sibi obedire, tanquam Patriarche electo sed non confir=
mato. Et post confirmationem factam a Papa, et bullis ostensis, omnes
vellent obedire tanquam vero Pastori. Et nota, quod iste Dux Dech
destinavit magnam pecunie quantitatem Rome post recessum olim Do=
mini Caetani, qui resignavit Patriam, ut superius mentionem feci:
et fecit dare idem Dux eandem pecuniam Procuratoribus suis, ut
procurarent pro eo ut eligeretur in Patriarcham. Sed unus illorum
Procuratorum procuravit tantum pro se; ut fuit Antonius Episco=
pus Concordiensis: et electus fuit idem Antonius, ut superius dixi, in Pa=
triarcham; et idem Dux amisit pecuniam suam. Et quia idem Dux in=
vite ferens injuriam sibi illatam, non cessavit donec misit Comitem
de Ortinburch cognatum suum ad Civitatem Austrie, ut
superius declaravi. Et Anno Domini M.CCCC.XI. resignavit idem Antonius
de Ponte - gravio officium pastorale Ecclesie Aquilegensis; et transivit Romam,
et sibi datus est in Cardinalem Aquilegiensem. Et vacavit Ecclesia Aqui=
legiensis usque ad electionem istius Ducis fere per annum unum.

Sed non vacavit etc. Vide l. Mss. [illegible]

~~Finis hujus Chronicis~~

De rebus Forojuliensibus sub Ludovico de Teck
alio Chronico MS. Patriarcharum.

An. Flor. † MCCCXII

Ludovicus Dux de Teck fuit electus in Patriarcham, et confirmatus in
curia instantiis: et fuit electus in † M.CCCC.XIV. et sedit annis VII.
Iste habuit guerram cum Dominio Venetorum. Praefatum Dominium
volebat, D. Tristanum de Savorgnano reducere in domum suam cum
sequacibus suis †, et D. Patriarcha noluit hoc facere ad contemplationem
aliquorum, qui habebant bona D. Tristani et Fratris, et aliorum sequa-
cium suorum. In dicto tempore Homines S. Danielis furati fuerunt
Castrum Superius, et ceperunt D. Bartholomaeum (Le Bertoldum (Flor.)) et Jo. Antonium
ejus filium: et mala morte eos occiderunt, et turrim ipsius Castri
combusserunt. Et dicto tempore Dominium Venetorum habuit Sacilum:
et D. Patriarcha ivit in Ungariam. Et Civitatenses jam concordaverant
cum praefato Dominio Venetiarum. Et rediens D. Patriarcha cum cen-
tis Ungaris fere quatuor millibus, venit in Patriam: et ivit in ob-
sidium contra Civitatem Austriae cum dictis Ungaris, et cum tota Patria.
Sed in Civitatem Austriae jam venerunt gentes equestres et pedestres Domi-
nii Venetiarum, videlicet Thaddeus Marchio: et ibi stetit D. Patriar-
cha cum dictis gentibus et tota Patria diebus XV. Postea recessit prop-
ter magnum frigus, et propter nives. Sed devastatae fuerunt vites, quae
circumcirca Civitatem Austriae. Postea dictae gentes reversae sunt in
Ungariam, et D. Patriarcha cum eis. Tandem praefatum Dominium
cepit campum ad Pratam, et eam habuit ^. Et habita Prata, su-
bito eam comburi fecerunt, et aquam per ipsam Pratam posuerunt.
et sic destructa est Prata, et effecta est sylva. Item D. Trista-
nus de Savorgnano habuit tractatum cum aliquibus Civibus Utini, in-
trandi in Utinum: et una nocte aperta sibi fuit porta S. Gotardi,
et intravit cum gentibus Dominii Venetiarum. Sed subito populus
surrexit, et expulit eos de Utino: et ibi interfecti fuerunt aliqui stipen-
diarii pedestres, et squartatus fuit Thomas de Ronchoris, qui de dicto
tractatu sciebat; alii autem fugerunt, et duravit guerra annis
duobus cum dimidio. Postea per Utinenses facta fuit oblatio Serenis-

† et volebat quod bona eorum eis restituerentur et sic D. Patriarcha obstabat amicis suis, qui eorum bona sequacium possidebant.

^ cum pactis quod D. Nicolaus et D. Franciscus de Prata et alii habebant bona eorum salva, et subito Prata subito fecerunt comburere et aquam per ipsam Pratam posuerunt, quae nunc sylva est. Item D. Tristanus etc.

L facta fuit deditio Serenissimo

no Dominio Venetiarum, ex eo quod D. Ludovicus non veniebat ad suc=
currendum eis, nec mittebat eis auxilium. Et ideo oportuit, ipsos concordare
cum prefato Dominio Venetiarum. Et hoc fuit in M.CCCC.XX. die VI.
Junii. F. Facta dicta obedientia, missi fuerunt per Communitatem
Utini octo Ambaxiatores, ponendo se et sua in manibus et in gratia pre=
fati Serenissimi Dominii Venetiarum. Et tunc prefatum Dominium
eos suscepit: et voluit, quod ista Communitas se gubernaret et regeret,
prout faciebat in tempore Patriarcharum, in civilibus: in crimina=
libus autem voluit, quod aliquid faceret propter discordias Civium.
Et voluit prefatum Serenissimum Dominium, ut omnia bona prefato
D. Tristano, et Fratri, et sequacibus suis restituerentur. Et ita factum
est. Et sic facta fuit obedientia ipsi Dominio Venetorum, nemi=
ne leso, vel mortuo: sed pacifice, et quiete. Et hoc fuit in M.CCCC.XX.
die VI Junii. Et D. Tristanus, et Fratres de Savorgnano, et sequa=
ces intraverunt Utinum et habuerunt bona sua immobilia vigo=
re determinationis prefati Dominii Venetiarum et tota Patria
fecit postea obedientiam prefato Dominio, licet aliqui castellani ante
fecissent obedientiam. Venit prefatus D. Ludovicus in Patriam cum gen=
tibus Ungaris, videlicet quatuor mille in M.CCCC.XXII. de mense Octobris, et
accepit Marzanum et Rosacium, et postea aufugit propter
gentes Venetorum, que venerant in Patriam. Et postea prefatus
D. Ludovicus Patriarcha mortuus est in Concilio Basileensi.
Et fuit factus Patriarcha D. Ludovicus de Padoa, existens Car=
dinalis, per Papam Eugenium IV. Sed Dominium Venetiarum no=
luit sibi dare dictam Patriam usque ad M.CCCC.XLV. quo tempo=
re prefatum Dominium dedit ipsi Domino Patriarche Aquilegiam,
S. Vitum, S. Danielem: et D. Joannes de Neathe Protonotarius
et Nuncius Domini Pape, et Dominus Archiepiscopus Corphiensis
venerunt, et acceperunt possessionem dictorum trium locorum:
et residuum Patrie Dominio remansit.

In margine ejusdem Chronici.

Alexander ex Ducibus Massovie Polonus, Episcopus Tridenti, et
S. R. E. Cardinalis, Patriarcha electus. Qui optime meritus de se=
de Apostolica fuit, et in publicis privatisque negotiis bene se
gessit: sed propter turbulentias Ecclesie Aquilejensis non se contu=
lit in Patriam.

Finis hujus Chronici.

F. Qua obedientia facta communitas Utini misit ambaxiatores ad prefatum Dominium [illegible], cum manibus [illegible] bona pone[illegible] [illegible] accepti fue[illegible] [illegible] in libertate [illegible] tempore Patriarcharum in civilibus tantum. In crimi[illegible] [illegible] propter civium di[illegible] [illegible] quod omnia bona D. Tristani [illegible] redderentur cum hoc [illegible] [illegible] et sic facta est obedientia nemine mortuo et leso.

[illegible] (ex Flor.)

[illegible]

[illegible]

215

et aliquandi occidebant et capiebant de Ungaris, adducebant in Terra Utini et vendebant eos. Steterunt que circa [illegible] circa duos menses et [illegible] de mense Novembris recesserunt ad partes suas [illegible] relicto [illegible]. Tunc [illegible] de partibus [illegible] et pariter cum voluntate Dominii Venetorum [illegible] Marzanum [illegible] terram [illegible]

113 Gli [illegible] Anonimi [illegible] seguono narrando le guerre con i Triestini del 1463, le incursioni de' Turchi 1470, 1472 ecc. ecc. i Miracoli, Morte del Beato Simone fanciullo crocefisso dai Giudei nel 1475 nel giovedì o venerdì santo.

XI.

Addenda ad Chronicum Patriarchale

= De bello gesto An. 1411 – ex msso Joseph Prodoloni

= Notitię, ad calcem adjectę Chronici Patriarcharum, ab A. 1420 ad A. 1475, per quamdam Johannem Antonium – ex msso Anecdotorum Forjul. J. J. Liruti.

= Paulus Maurocenus: Defensio Reip.ae ob acquisitionem Forijulii (1420)

Sopra [illegible] guerra del 1411 complemento della cronaca [illegible] da [illegible] N.° V da MSS originale, [illegible] [illegible] de Giuseppe [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

1411

(1411) Nota hic quod [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in ultimum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Venetos cum consilio domini Tristani de Savorgnano [illegible] subvenirent [illegible], qui responderunt [illegible] [illegible] [illegible] subsidium. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] habebant omnia loca et fortilitia [illegible] Tulmentum [illegible] [illegible] [illegible] comparata, videlicet Sacilum totum [illegible] [illegible] [illegible] et Bonnacy, Valvesoni et Spinimberch, [illegible] [illegible] adhuc [illegible] loca, terras et Castra et fortilitia quecumque [illegible] Ecclesie Aquilegiensis.

Sed quia Deus superbis resistit et gratiam dat servis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Pippo cum exercitu suo subjugavit sibi et Ecclesie Aquilegiensi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] omnes terras, omnia [illegible], Castra et fortilitia et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Conti [illegible] Spinimberch [illegible] [illegible] Vicario temporali domini Regis Hungarie [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Venetorum et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] fortilitia et Castra et terras, [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et robore obtinuerunt eorum fortilitia [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] nota [illegible] dominus Tristanus sentiens [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] volentem [illegible] domino Imperatori [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Videns ipse Tristanus quod [illegible] MCCCCXI [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; post [illegible] [illegible] [illegible] dominus Tristanus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] 1411

ubicumque invenerunt vexilla eorum et voce in cauma ipsum cum parentela sua proclamaverunt, ne unquam aliquis de parentela ejus, nec ipse deberet venire Utinum nec aliquis deinde de bi et memoriam facere de eo, nec con ordium ... de ~~...~~ eo

Sed ipse perveniendo inimicos suos venit una noctium ad ... Utini die penultima Martii in die Mercurii Sancti, et fecit madere sive rumpere ... per homines, qui ... erant ... terre Utini, et ... non enim erant ... illi, qui cum eo intraverunt. Nondum erat dies, sed a duabus horis ..., et ceperunt clamare omnes: Vivat Imperator et Comes de Ortinburch et Dominus Tristani de Savorgnano =

Illi autem ... proditores, spoliatores, homicidae, exules, qui cum eo venerant, ceperunt vocare Petrum, Paulum et ... quos ... volebant. Et surrexerunt multi mechanici et iverunt cum eo in Plateam clamantes omnes: Vivat Imperator Comes de Ortinburch et D. Tristanus =

Audientes autem inimici ejus, et fere totus populus perterriti fuerunt, et vix audebant de domibus exire, et ... extra terram Utini ... et ipse Tristanus ... illis qui secum erant quod ipsi irent in domos aliquorum inimicorum ejus et ... bona eorum; et sic fecerunt ut mandaverat eis.

Et fecit venire ad se quemdam Antonium Golant et ... fecit, ... super Plateam Utini.

Tandem fecit depingere in una carta ... et posuit super Plateam Utini, et fecit custodire Plateam Utini cum armis, balistis, lanceis, scutis cum insignis ejus et fecit fieri ... consilium, et novos officiales imposuit. Et dixit quod ipse volebat facere pacem cum inimicis suis et quod omnes deberent intrare Utinum, et pacem habere volebat cum omnibus, et venerunt aliqui sed parvi.

Postquam autem venerunt aliqui dixit eis = Scitote quia pacem volo habere cum omnibus et obedire Dno Imperatori, et ejus Vicario, et ... reditis mihi mittam Ungaris duos filios meos obsides = et fecit sic, ... fraude ...

Ungari autem libenter receperunt eos in custodiam ... erunt, reservantes eos bene.

Sed quia inimici ejus undique ferentes mala ab eo illata non minus perspicaces consilium inierunt in unum et ...

... ad gentes [illegible] ... pe-
[illegible] Tristanum ... gessit ... Ungari
[illegible] Ungari cum ceteris aliis Patrie ... tam
[illegible] proditione facta per Tristanum ...
[illegible] dixerunt = Eamus et Terram Utini capiamus et
[illegible] ... ponamus et omnes proditores et Tristanum
[illegible] = Et venerunt cum magno exercitu equitum ...
[illegible] ..., non remote a Terra Utini ~~ad Sanc~~
~~[illegible]~~ ... omnes ... Terrae Utini ad Sanctum Danielem
[illegible] ... [illegible] ... reliquit ... in eo Uti
[illegible] miserunt Nuntios ad illas gentes ... terram
[illegible] ~~et~~ pacti sunt adinvicem quod ... Tristanus
non ... a Terra Utini, sicut quod ipsi ... cum
[illegible], quos ... Terram ... hominibus ... bona
auferent, et Tristanum morti traderent.
Nuntiantes autem Nuntii relatione facta dixerunt ...
[illegible], quod non potuerunt ipsum ... proditione
[illegible] per eum, quod ipse Tristanus ... timens
[illegible] manibus eorum, circa noctis mediam
exivit de Terra Utini cum ... Terra ...
[illegible] die octava Aprilis. ... Aprile

... autem ... Ungari ... de villas et
... eis ... duodecim millia ducatorum et
[illegible] et bladum et alia necessaria. Et ... est, ut ...
[illegible] in Terram Utini ... et similiter omnes ...
exierant ... Terra Utini, ... Tristanus.
[illegible] vexillum ... Utini,
et ... ad ... [illegible]
[illegible] ... quae
... Venetis.
[illegible] ... Veneti cum exercitu, ... sex millibus volentes similiter ...
... eorum, et etiam volentes et ...
... Aquilejensis sicut ante fecerunt, sed ipsi Ungari
[illegible] ... quatuor ...
[illegible] ... exercitus Venetorum ...
[illegible] ... alios ... et ...
[illegible] ... Venetos, ... et ...
[illegible] ... Istrie ... agro
[illegible] ... Mugla.
Sentientes ... ...

204

Theodricos ad Utinum [illegible] fuerunt in triplo plus et [illegible] multa animalia et magna damna [illegible] et [illegible] sunt ad Terram Utini cum prosperitate [illegible] lucro.

Nunc autem revertamur ad facta [illegible].

Tristanus [illegible] exponi fecit rumpere aquam et non [illegible] aquam [illegible] Terram Utini, [illegible] molere nec animalia [illegible]. [illegible] Tristanum [illegible], cur rumpit aquam Terrae Imperatoris. [illegible] = Restituant mihi Utinum [illegible] et alia et ego dimittam eis aquam [illegible], aliter autem, non.

Audientes autem responsum [illegible] Patriae [illegible], nec [illegible] Domini Imperatoris, qui [illegible] omnes [illegible] obsistere velle, ceperunt aquam velit, nolit [illegible] et stipendiarios ut custodirent aquam, et similiter Castrum Savorgnani, et fecerunt bastias et obsederunt Castrum, [illegible] aliquis victus eis [illegible] favorem et voce praeconia [illegible] quod quicumque in castro illo esset, si non exiret, per triduum pro suspendio puniretur. Tristanus clam exivit Castrum et [illegible] versus Venetias, ibique ordinavit quaecumque potuit.

Interim capti fuerunt in Terra Utini quam plures proditores et suspensi sunt. *

25 Maggio 1411

Tunc venit Tristanus in Forum-Julium cum [illegible] exercitu Venetorum die XXV Maii, cujus dux sive capitaneus fuit Karolus Malatesta de Rimino, qui finxit se esse Vicarium Romanae Ecclesiae, et [illegible] multa animalia in Patria existentia, multasque segetes vastaverunt et [illegible] ad Savorgnanum, et obtinuerunt bastias, quas fecerant Utinenses et alii Patriae pro obsidione, et cremaverunt eas, et omnibus manus amputaverunt quos in illis bastiis invenerunt, et [illegible] fere per totum Forum-Julium capientes homines, mulieres, parvulos quoscumque poterant invenire.

Aliquos morti tradiderunt, quod nunquam fuit auditum a tempore Attilae [illegible] tanta multa et enormia mala commissa in Patria Fori-Julii, et obtinuerunt multa fortilitia, et [illegible] et aliis [illegible], ut fuit Sedeglanum, Muzzana, Palazzolum, et Portum Latisanae et cremaverunt multas villas, et tulerunt iterum aquam Terrae Utini et venerunt ad Portum Latisanae et ceperunt eundem locum.

Tandem venere in Patriam mille et ducenti Ungari

et p. uno emperaverunt aquam terre Utini, et pertransierunt Tilmentum, volentes contra inimicos suos debellare.

Tristanus autem remansit in Patria in Castris suis cum pluribus de Civitatensium seudibus, et fecit ... animalia conducere in castris suis et dominus quosdam qui poterant capere, capiebant. Et non audebant vix exire extra portam Utini pro timore, et venit iterum quam et erat magna penuria aque, eo quod non poterant molere ... animalia poterant habere adbibendum. — *...; ... non ... !!*

Et postmodum venerunt iterum plusquam octo millia Ungari et ... ultas regiones et ... Ungari et ... hommes, et mulieres quascumque ... ducebant, et dividebant eos ... nec inimicis parcebant, et pertransierunt iterum Tilmentum et pervenerunt ad ... Ungaros.

Tristanus viriliter duxit guerram cum inimicis suis, et cum omnibus hominibus totius Patrie Forojulii. — *... perdonare ... ab altro autore.*

Tandem homines Utini elegerant cum voluntate et consensu Dni Regis Ungarie unum Patriarcham Theodoricum, qui dicebatur Dux Tech Ludovicus, et responderunt velle ei obedire tamquam Patriarche electo, sed non confirmato ... confirmationem ... a Papa ... obedire ... vero Pastori. — *... Tech*

Et nota quod iste Dux Tech ... magnam pecunie quantitatem Rome post recessum olim Antonii Cajetani, qui resignavit Patriam, ut superius mentionem feci, et fecit dare idem Dux ... pecuniam procuratoribus suis, ut procurarent ... ut eligeretur in Patriarcham. — *... Antonio ... mpo ...*

Sed unus illorum procuratorum procuravit ... ut fecit Antonius Episcopus Concordiensis et electus fuit ... Antonius, ut superius dixi, in Patriarcham, et idem Dux amisit pecuniam suam. — *... bragha ... Patriarcado. Il Tech perde ...*

Et quia idem Dux ... sibi illatam ... donec misit Comitem Ortenburch cognatum meum ad Civitatem Austrie, ut superius declaravi. — 1411.

Et Anno Dni MCCCCXI ... Antonius de ... ... Aquilegiensis, et transivit ...

[illegible] rinunzia [illegible] Cardinale

et ibi electus est in Cardinalem Aquilegiensem;

Et vacavit Ecclesia Aquilegiensis usque ad electionem istius Domini fere per annum unum.

Tempo di rapina

Sed non vacavit rapinis et depraedationibus, multos enim habuit Patria devoratores, qui devoraverunt omnia bona totius Patriae. Hic fuit Comes de Ortenburg Paulus existens in Castro Utini et multitudo Ungarorum et Venetorum, et aliorum praedonum et raptorum, quia nunquam fuerunt tot latrones in Patria, sicut istis temporibus, quia destructa fuit totaliter tota Patria una Tarvisana.

Distruzione della Patria e della Trevigiana.

Inimici autem Tristani prece et pretio magnarum pecuniarum facti sunt cum quibusdam Ungaris fere mille, quod deberent obsidere Castrum de [illegible] quod erat dicti Tristani, et obsederunt ipsum, et nihil potuerunt facere, et reversi sunt in terram Utini.

Antonio de Ponte Vescovo di Concordia Patriarca

Antonius de Ponte Episcopus Concordiensis factus fuit Patriarcha, et confirmatus per Dominum Gregorium Papam, sed non habuit Patriarchatum in pace. Recessit et ivit ad Romanam Curiam, et ibique absque Patriarchatu et Episcopatu mortuus est.

Ludovicus Dux Tech fuit electus Rex

sunt in Chronicon allato a Rev.mo Patre Bernardo Maria de Rubeis inter Appendices Monumentorum Ecclesiae Aquilejensis [illegible] (21 Giugno 1851)
[illegible]

Notitiæ inventæ et descriptæ e MS.to Chronico Patriarum, et ibidem adjectæ per quemdam Jo.em Antonium, qui id ex Utinensi exemplari acceperat anno 1511. 9 Julij: Hæc ut jacent

(Dal MSS.o Anecdota Tolligiliensia collecta ecc. del Lirutti, possed. dal Prof. Pirona)

Et successive de tempore in tempore usq. 1420 pro majori parte fuerunt guerre et discordie, dissentiones et mortalitates, tandem Dominium Venetorum obtinuerunt Patriam nomine beatiss.mi Marci Evangelistæ, qui primus Patha in Patriam suam remeavit et misit nos pios magnificos gubernatores, qui mirabiliter et sapienter bene gubernant et defendunt nos ab inimicis nostris nostri adjutorio imponentes pro nostra salute.

Fuimus in pace per decem annos &c usq. 1430. Tunc venit D. Patha cum duodecim millia Ungaros ad Roxaces, et ceperunt Roxaces et Manzanum, et fecerunt campum prope aquam fluminis Natisoni, et aliquando currebant per villas damnificando, robando et rapiendo homines et aliquando currebant prope Utinum multo a longe, et si qui inveniebant, capiebant illos, et hijs qui erant Roxaces et Manzanum volentes defendere, capiebant eos et incidebant manus, una pro quolibet eorum. Et Dominium Venetorum fecerunt venire in Utinum sex millia Equitorum armigerum et multas gentes de Trivisana et aliquando exiebant et rapiebant de Ungaris, adducebant in terram Utini, et vendebant ... steti[illegible] campum ibi ad Manzanum circa duos menses et supervenit imber et de mense Novembris recesserunt ad partes suas insalutato hospite. Tunc omnes de Patria simul et pariter cum voluntatis Dnij Venetorum prostraverunt Manzanum ad terram in ruinam.

Et ex post fuimus in pace usq. in 1465 et in eodem millesimo ceperunt, quamvis antea fuissent discordie in Tristinos, et illi de Mugla et de Cavodistria, tandem Dnium Venetorum eligerunt multas gentes de Patria et armigeros et multi balistrerij de partibus et contratis circa Venetias et posuerunt campum ad Triestum per terra et per mare; ibi steterunt per aliquod tempus et multa mala

intulerunt super Tergestum et gentes eorum; Tandem facta fuit pax inter Dnium Venetorum et Tergestinos, propterquod Dnus Papa Pius etiam faciebat guerram cum Dnio Venetorum super dominio de Rimano, qui aderebat Dnio Venetorum. Tunc tempore D. Jacobus Marcello Locumtenens in Patria et Procurator in campo per terra, et Dns Vitalis Lando Provisor in mari; intantum quod habuissent Trigestum, si Dnus Jacobus Antonius voluisset facere quod poterat, quia habebat unum filium in Trigestum, qui erat banditus de omnibus terris et locis dominij, ideo non obtinuerunt Trigestum; et inter paucos dies facta fuit pax, etiam inter Papam et illos de Rimano

In isto tempore fuit Patha Dnus Ludovicus de Padua, et in romana Curia fuit residentia sua, cui Dnium Venetorum dabant sex millia Ducatorum, et dominium Aquilegie et S. Danielem et S. Vitum ultra Tagliamentum.

Et defuncto dicto D. Patha sub Papa Paulo II qui in se retinuit per aliquot tempus dictum Patriarchatum; et post factus est Patha R.dus D. Marcus Barbo Venetus morans in Roma, tenens R.dum Epum Sedenensem in suum Vicarium in Patria, gubernans oves suas et a lupo defendens.

In 1470 de mense Septembris, scilicet in die B. Mariae Turchi curreruunt per Istriam, et rapuerunt multas gentes de Cavodistria et de Mugla et de Trigesto, et multi de Carso conduxerunt in predam in partibus eorum, quasi quatuor milia virorum, quia fuit tempore vindemiarum, quia multas gentes erant ad colligendam uvam; et d. Turchi venerunt tamq. latrones et fures currentes usque ad Foglanum super aqua Loxoncij, et si non fuisset magna profunditas aque Loxonij, incurrissent in partibus circa Loxoncium, et reciesserunt cum preda in partibus Bosine, ibi commorantes pro majori parte, aut de consensu regis Ungarie, aut vi, qia dictus Rex

factus est inimicus Cristianae Religionis propter pecuniam.
In 1472. Dicti Turchi, et multi de Bosnia, Croatia et alie pessime gentes tempore vindemiarum intraverunt Patriam a parte superiore Foglanum, tanquam latrones et fures discurrendo per villas et cremando et interficiendo homines et mulieres secum aducendo, discurrendo prope Aquilegiam, usq. ad Cormon hinc inde in multis locis et aliqui pauci currerunt usq. in possessiones pertinentibus Burgi Aquilegia, et usq. in Tabella ville de Boivars, recesserunt a parte inferioris Montisfalconis cum preda eorum et cum earum exercitum, qui erant circha VIII milia ut asserebatur per illos de Montefalcono. Et domini nostri Veneti fecerunt venire multas gentes armigere et inswrexerunt campum ad villam Campilongo, et dum precursores Turchorum transfretassent Loxoncium, armigeri nostri cum Provisore Dni Venetorum arripuerunt fugam versus Aquilegiam ad villam Cervignani et Turchi ceperunt multi armigeri, aliquas occiderunt, et aliquas secum aduxerunt in partibus eorum in predam, et ceperunt aliqui de Utino qui erant ad colligendas uvas tunc inde per villas, et aliqui juvenes volebant ire ad campum, et invenientes Turchi per vias; et felici illi qui potuerunt evadere de manibus eorum, remando, vel reducendo se in locis securis.
Sed Baptista de Stragliavacca ibat fulcitus, tanquam isset ad nuncias, et cum vidisset Turchos perterritus nimis, nesciens evadere, rapierunt eum, et aduxerunt in partibus Bosine, qui habebat in perca circha Ducatos centum, et ibi mortuus est in quodam monasterio Fratrum Minorum propter infirmitatem illi supervenientem.
In 1472. Dni nri Vent. ceperunt facere quodam fossatum magnum idem riparum juxta aquam Loxontis, incipientibus a partibus inferioribus, juxta maritimas passus usq. ad Lucinicus in itinere Goricie, et laborabant circa VI vel VII menses omni anno, videlicet 1473 et 1474, faciebant venire multas gentes de Veronensibus, Paduanis, Visentinis, Trevisanis, et de omnibus

partibus Forijulij, et Terri, et locis eorum Dnij; aliquando erant VI vel VIII milia laboratorum, qui semper laborabant et multos turriones et bassiones lignaminum, et adduxerant in Civitate Utini multas spengardos ex Venetijs, et fecerunt aptare super currus bigos, aducentes cum equis in campum.

In 1473 de mense Septembri dicti Turchi curreraunt in partibus Carantani e Cragnoli supe dominio Dni Imper: discurrentes hinc inde, et multa mala faciendo, homines et mulieres occidendo, juvenes secum aducendo, villas cremando, et nos in Patria eramus in nimia timiditate, et gentes villarum in fugam redacte bona eorum aducentes in Utinum, Cividatum, in Montefalcono, et inalijs locis, ubi eis videbantur esse secura, et Dni nri Veneti fecerunt venire multas gentes armigeras, et Dm Carolum de Fortebraccio in Capitaneum, et multas Cernetas. Gentes Veronen. Vicentini, Paduani et Tervisani, ac de omnibus partibus Forijulij et de Carnea et Cadubrio, et fecerunt suum campum per villas vicinas repari et prope Loxontium, et steterunt ibi per duos menses pro majori parte, aliqui steterunt per tres, aliqui per quatuor, sc. laboratores di repari, vel fossatum magna ripa, Et inter eos fuerunt de multas malas gentes, speciali ter armigeri, qui frangebant Eclesias et auferebant quae inveniebant, cremabant villas, occidebant homines et aducebant secum mulieres, juvenes et multa mala faciebant depredando merchatores; ita quod ab alicujus memoria non fuerant tanti mali et nequissimi stipendiarij in Patria Forijulij, sicut ipsi fuerunt, quinunquam sint redituri.

In 1474 de Mense Madij, aut Junij ceperunt venire adhuc multi laboratores super dictum fossatum vel riparo et fecerunt laborare continue usq: ad festum S. Martini, et cognoscentes quod Turchi volebant incurrere Patriam de mense Augusti in fine, fecerunt venire in principio mensis

Septembris dictum D.num Karolum de Fortebrazzo et multas gentes armigeras pedestres, sc. Veronenses, Vicentinos, Paduanos et Trivisanos et gentes de Patria feudatarias, que gentes de Patria erant divise pro tercio, et quodlibet tercium serviebat per XV dies pro rata sua, facientes campum in villis circumstantibus Lozontij, et dictum fossatum, vel ripari, scilicet ubi fuerat per antea factus, unde scientes ac cognoscentes Turchi, quod erant multe gentes parate ad debellando eos, si venissent, non curaverunt venire in partibus istis, sed curreverunt super dominium Federici III Imp.ris et multa mala intulerunt suis subditis, revertentes in partibus Bosine cum preda eorum.

Et steterunt nostri stipendiarij ad campum usque ad festum S. Simeonis et Jude Apostolorum de mense Octubri; postea stipendiarij nostri recesserunt de campo unusquisque ad loca sua sibi designata in partibus Forijulij pro majori, quia superveniebat pluvie et imber, ac etiam ne in totum consumerent pauperes rusticos.

An 1475 Dni nri Veneti fecerunt adhuc venire multe gentes de Veronenses et Trivisani et Padoani ac Vicentini ad laborandum super dictum fossatum, vel ripari, fecerunt unam Bastiam in capite Pontis Lozontij versus Goriciam, ubi jam manent aliqui stipendiarij pedestres ad guardandum dictum pontem.

In eodem millesimo venit Strenuus Miles et Doctor D. Vitalis Lando noster Locum.s et bene merito, qui nunquam desinebat ~~se~~ ociosum in equitando et providendo ~~ea~~ que ~~erant~~ necesse erant hinc inde, et imposuit silentium stipendiarijs super latrocinia eorum.

In eodem millesimo, videlicet 1475 in die Veneris Sancti, vel in die Jovis perversi Judei habitantes in Tridento cum multis alijs de partibus circumstantibus furaverunt unum puerum Christianum etatis annorum duorum cum dimidio et crucifixerunt eum cum magno et maximo martirio, tandem illud scelus pervenit ad regimen judicis justitie, et ceperunt circha XVIII vel XX Judeos et mulieres et pueri eorum, et ritinuerunt in carceres aliquibus diebus et postea

innocem tradiderunt eos; aliquos decollaverunt, et aliquos mortui sunt in carceres, et aliquos cremaverunt, ut per juris justitiam ordinatum fuit.

Unde ille Beatus Martyr nomine Simon in regno et gloria Dei patris animam suam congaudet cum sanctis Angelorum atque Martyrum innocentum et confessorum, quia confessus est morte Dni nri Jesu Xsti in martyrio suo, unde omnipotens Pater cum sapientia Filii et dementia Spus Sti Paracliti multa stupenda miracula atque beneficia meritis Bmi Simonis prestita sunt, super cechis, qui illuminati sunt, mortui suscitati, claudi erecti, et multas varias infirmitates curati quamplures fuerunt, ut patet unum per fidelissimas Notarios ejusdem loci ~~publ~~ publicas, et opinionis approbe repertos, ac magna devocio concurrit per provincias circa jacentes, vid. Verone, Vicentie, Brixre, Mantue, Padavie, Trivisane et per ~~Italiam~~ Forijulij concurrent ad visitandum corpus illud sacrum, et ~~a~~ Deo sacratum et multa beneficia eis tribuens.

In dº millº 1475 Malicia et sagacitas perfidorum Hebreorum de Tridento conduxerunt unum Cardinalem ex Curia Romana usq. ad Tridentum, volens videre corpus Bi Simonis Martyris Xpi et auferre ab eis, unde non valuit, nec potuit habere, videns populum illum sibi in controversia pervenit ad Veronam cupiens diffamare dictum Martyrem et cepit et voluit contra veritatem Dei.

Ecce judicium divinum pro deffensione Martyris Xpi; ubi insurexerunt pueri Veronenses in magna multitudine aprehendentes lapides injecerundq. contra dictum Cardinalem; ita et taliter quod interfecissent eum si non fuissent Gubernatores et magni domini; ac eciam si non arripuisset fugam, et insalutato hospite recessit ad Romam; quia maledictis ~~hebreis~~ judeis erat deductus per pecunias multas, volentes se illo modo excusare ~~a~~ sceleris eorum; quamvis illic multas eorum habitasset in Tridento, nec possent plus habitare propter scelus commissum super puerulo illo parvo et a Deo consecrato: Amen.

(sic) 1511. adi 9. Julij Zuane antº. . . . .

Giustificazione de' Veneziani per la conquista del Friuli

Mauroceni Pauli. Defensio Venetorum ad Europae principes contra obtrectatores pag. 221

– appendice all'opera dell'ab. G. Valentinelli · Bibl. manuscripta S. Marci Venet. Venetiis 1840

Quis autem nonnisi dignos Venetos, quis scelus in ea lectione ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~tur, quod Forojulii Patriarchis sociis Hungaris in Venetos provocantibus, cum utraque et in terra opportuna [illegible] instantibus, omni tandem devicta potentia, tot [illegible] provinciis defensionis arma receperit, hostibusque pulsis, Patria [illegible] ostio in potestate retenta, tantoque [illegible] servato, quantum custodiae sufficere posse arbitrati sunt, cetera eligendis pontificibus praeservaverit? Quis enim tot tantisque lacessitus iniuriis, ut saepenumero omnem rem venetam in discrimen adduxerit, ~~aut~~ non inferendum bellum, aut demum post adeptam victoriam iterum restituendam hosti patriam arbitraretur, ut praeteritorum exemplo denuo in discrimen Venetorum res velit inducere. Nemo profecto sanae mentis Venetis [illegible] poterit, cum tantum emolumentorum praeservaverint quantum custodiae sufficere videretur.

Ecce judicium Divinum pro deffensione Martyris
Xpi; ubi insurrexerunt pueri Veronenses in magna
multitudine aprehendentes lapides injecerunt contra dictum
Cardinalem; ita et taliter quod interfecissent ~~[illegible]~~ eum
si non fuissent Gubernator et magni domini; ac eciam
si non arripuisset fugam, et insalutato hospite recessit ad
Romam; quia maledictis ~~[illegible]~~ Judeis erat deductus
per pecunias multas, volentes se illo modo excusare
a scelere eorum; quamvis illic multas eorum habitasset in Tridento, nec possunt plus habitare, propter scelus commissum super puerulo illo parvo et a Deo consecrato. Amen.

(sic) 1511. adi 9. Julij Zuane ant.o

XII.

Joannis Aylini de Maniaco

= Historia belli Forojuliensis = (a. 1381–89)

ex codice Camilli Manini edita a R. P. Bernad. de Rubeis in Appendice operis Monumenta Ecclẽ Aquilejensis

Historia belli Forojuliensis

Johannis Aylini de Maniaco ex codice Camilli Marini.

B. M. de Rubeis, qui hanc historiam vulgavit in appendice Monum. Eccles. Aquilejensis, in admonitione adnotat: In hoc Chronico res Forojulienses ab anno 1381 usque ad annum 1389 recensentur. Extrema scilicet Marquardi Patriarchae tempora attinguntur: dissidia ac bella furiosiore calamo narrantur, quae Philippo Alenconio Ecclesiam Aquilejensem titulo commendae administrante, conflagraverunt: ac successoris Joannis de Moravia gesta compendio colliguntur. Quae conscripsit Joannes, filius Aylini, patria Maniacensis, ubi Notarii munere, quod etiam progenitores exercuerant, fungebatur. Prodit ex codice Camilli Marini Patricii Utinensis, homo studiosissimus.

Rubeis hoc Chronicon publicavit, cum variis exemplis collatum, et addimentum, quod Antonius Bellonus in Codice, initio carentem, servavit, cujus addimenti auctor est praescriptus Johannes Aylinus procul dubio, ipso Rubeis asserente.

V. J. a. 1843.

Historia belli Forojuliensis

Joannis Aylini de Maniaco ex Codice Camilli Maniani.

ex appendice Monum. Ecclesiae Aquil. pag. 44, et sequentes, exacte transcripta:

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Amen. Anno a nativitate Domini nostri Jesu Christi 1381. Indictione IV. die Jovis III.(1) Mensis Januarii hora IV. noctis expiravit Reverendissimus in Christo Pater et Dominus Pius D. Marquardus S. Aquilejensis Ecclesiae dignissimus Patriarcha, bonus Rector Patriae Forijulii: et die Lunae sequenti VIII.(2) Januarii ductus fuit, et sepultus in Aquileja: qui omnibus Nobilibus, pauperibus, viduis, orphanis, et pupillis semper fuit benignus, pius, misericors; et fuit natione Theotonicus, Bavarus de Auspurg, Episcopus Sanctae ac Beatissimae Virginis Mariae de Auspurg. Postmodum vocatus ad Patriarchatum Aquilegensem, ad quem Nobilis et circumspectus D. Michil de Maniaco missus fuit per totam Patriam, ut inforet ei quod Patriarchatum deberet acceptare; quia renuebat, eum nolle acceptare propter magnas guerras et scandala quae erant in Patria cum Dominis Ducibus Austriae. Quae guerrae ortae erant inter Domino Patriarcha Lodovico della Turre: et in ipsis guerris multi Nobiles de Patria Aquilegensis Ecclesiae submissi erant dictis Ducibus Austriae, etiam contra ipsam Aquilegensem Ecclesiam ejusque fideles resistantes, et guerram faventes. In qua quidem guerra rebelles erant Domini de Spegnimbergo cum omnibus eorum locis, et cum Turri sita prope terram Portusnaonis, D. Andreas de Palimio, Plebanus de Strasoldo, D. Facina de Perthstagno, D. Joannes de Wrusspergo, (in tenebantur fidelitate Aquilegensis Ecclesiae,) Terra Avenzoni, et Nobiles de Ragonea erant fideles dictorum Dominorum Ducum Austriae. D. vero Dux Austriae, nomine Rhodulphus gravem animum habebat contra D. Franciscum de Carrara, cum intendens de dominio Paduae ejicere et eo modo potentissimus et Magnificus D. Barnabos

---

annotationes D. M. de Rubeis.

(1) Diem 3 mensis Januarii, haud quod diem Jovis, seu feriam quintam indicat littera Dominicalis F, qua insignitus erat annus Christi 1381.

(2) lege die VII, quam eadem littera Dominicalis F patefacit; Codex Maniacensis hujus Chronicae habet eandem diem.

Vicecomes et Dominus Mediolani mirabiliter animum gravissimum habebat ad destructionem dicti D. Francisci de Carrara Domini Paduæ. Itaquod ipse D. Rodulphus Dux Austriæ ivit Mediolanum tractatum cum ipso D. Barnabone, tam finalem destructionem dicti D. Francisci, quam hujus Patriæ Forijulii, quia D. Lodoicus della Turre erat Patriarcha, et contrarius dicti D. Bernabonis. Et D. Franciscus confœderationem fecit cum ipso domino Patriarcha. In ipso tractatu placuit Deo, et ejus Beatissimæ Virgini Mariæ, sub cujus alis ipsa Sanctissima Aquilejensis Ecclesia versatur, ut infideles ipsius Aquilejensis Ecclesiæ corrigerentur. Idem D. Dux Rodulphus in Mediolano mortis transitum consummavit, et sic ejus tractatus nocere non potuit huic Beatissimæ Patriæ. Tamen D. Franciscus de Carraria misit suas gentes in Forumjulii dictæ Patriæ Aquilejensi, et obsedit Spegnimbergum, ibique stetit per plures dies ante terram. Et hæc fuerunt in 1366, (1) in Vigiliis S. Michaelis, in initatio guerræ ipsius. Et non post longum tempus post inde D. Lodoicus Patriarcha mortis transitum consummavit. (2)

Et Nobilis et Egregius Franciscus de Savorgnano miles factus fuit Vicedominus Aquilejensis Ecclesiæ, et processit bellicose ad guerram: et per gentes Aquilejensis Ecclesiæ, et Domini Paduæ multæ afflictiones, et damna data fuerunt gentibus ipsorum Dominorum Ducum Austriæ. Et illo anno receperunt Civitatenses dominis de Spegnimbergo Zucolam, et D. Joanni de Villalta Wrassergum: quæ castra illico diruperunt. Et dum septem centum Lanceæ intrarent Patriam cum potenti Milite D. Walterpertoldo de Spegnimbergo ad destructionem hujus Patriæ, per dictas gentes Aquilejensis Ecclesiæ conflictæ fuerunt omnes sub Fagagna; et vix quod ipse D. de Spegnimbergo cum aliquibus fugam cepit in Spegnimbergo, et alias gravissimas afflictiones habuerunt. Tamen gratia Jesu Christi et ejus Virginis Mariæ, ipsi de Spegnimbergo perdiderunt castrum Frassi, et castrum Zuculæ, quod ad terram dejectum fuit per Civitatenses: et ipsi tunc se reddiderunt Aquilejensi Ecclesiæ. D. Joannes de Villalta perdidit castrum Wrassergi: et per Civitatenses fuit sibi destructum, et diruptum. Illi de ~~[illegible]~~ Strassoldo, et ~~Fagana~~ Fagina La dederunt Aquilejensi Ecclesiæ. Illi de Avenzono subjugati fuerunt, et ad ultima seducti facti sunt Servitores Aqui-

(1) In 1364. assignat Codex Manianus. Recte.

(2) Cod. Manian. consummavit VII Kal. Augusti 1365.

legensi Ecclesie. Domini de Ragonea deducti ad ultimam, nihil haben-
tes vivere, propterquod se ditte Aquilegensi Ecclesie dederunt.
Et Terra Portusnaonis ad ultima fuerat reducta; et nisi fuisset adven-
tus dicti D. Marquardi Patriarche, qui venit (1) in 1365 in Vigiliis
Nativitatis, & per solum mensem stetisset, se Aquilegensi Ecclesie
dedisset. In cujus adventu tractata fuit pax per dictum D. Michilum
de Maniaco inter predictos de Portunaone, et dictum Dominum Pa-
triarcham Aquilegensem; et isto modo sub ipso Domino Patriar-
che omnes de contrata in fidelitate permanserunt; cujus anima
semper requiescat in pace, Amen.

(1) Annus 1365. videlicet erat in more juxta formam Zaniana. annum vero a Nativitate Domini accipiatur pro novitate.

Post vero dicti Reverendissimi D. D. Marquardi dignissimi Patriar-
che Aquilegensis obitum, Reverendissimus in Christo Pater et D. D.
Philippus de Alenconio, miseratione divina Episcopus Sabinensis
S. R. E. Cardinalis, in Patriarcham Aquilegiensem in commenda
per Sanctissimum in Christo Patrem et D. D. Urbanum Papam
missus et acceptatus fuit, et receptus per Civitatenses, et alios quam
plures de Patria, cum quibus erant Domini de Spegnimbergo, de
Sacilo, de Carupa, de Aviano, de Pulcinico, de Maduna, (2) de Tul-
medio, et cum parte Carnee, sed non omnes unanimes; et illi de Cadubrio,
quia D. Philipponus della Turre erat Capitaneus ibi; illi de Glemona,
de Valvasone, D. Ambrosius Episcopus Concordiensis, de Cucanea, de S.
Daniele, et multi alii. Terra vero Utini ipsum D. Philippum Cardina-
lem in commenda acceptare recusavit; propterea quod predictus
Cardinalis litteras ejus misit per totam Patriam, et fecerunt co-
ram Colloquium in Civitate Austrie, ubi predicti omnes, videlicet
Civitas Austrie cum suis adherentibus ipsum habere decreverunt in
eorum Dominum, et Pastorem.

(2) Codex Maniac. De Tulmedio cum parte Carnee, non omnes non erant unanimes.

Utinenses vero cum eorum etiam sequacibus in commendam habere
recusantes, cum quibus nos de Maniaco. Videlicet ad principium sui-
mus fuit per ejus fratres et consortes predictus D. Michil de Maniaco
Utinum, qui ibi (3) intravit et promisit, cum Utinensibus eum nolle
habere in Rectorem ac Dominum, nisi esset creatus verus Dominus, et Pa-
triarcha, vel quod pileum Cardinalatus non abjiceret, et per consequens
per futura tempora tanquam Patriarcha verus in Patria posset habi-

(3) Codex Maniac. juravit.

(1) vide cam.... foret deana.

tare: et sic libertas Patriae totaliter foret (1) perdita dicentes: melius est, quod Patria destruatur, quam libertas amittatur. Et isto modo in quacum=que Civitate, Castro, et Villa partes magnae ortae sunt de fratres ad fra=tres, de consorte ad consortem, de patre cum Filio; et non solum inter homines verumetiam inter mulieres, tam civiles quam rurales, tam par=vas quam majores nec erat Civitas, Castrum, Villa aliqua, in qua non esset pars et dissidium inter ipsos. Et super his per Utinenses et eorum par=tem missi fuerunt Ambassiatores saepius ad Summum Pontificem, ut verum Dominum Patriarcham deberet mittere in Patria more antiquitus observato: vel quod iste Dominus Cardinalis ejiceret capellum Cardinalatus. Et Domi=nus Papa scripsit in contra, ut eum deberent acceptare: et quod intitulatus erat in suo Sigillo isto modo: Philippus de Alenconio Episcopus Sabinensis S. R. E. Cardinalis Patriarcha Aquilejensis:. De hoc dicti Utinenses et eorum pars non fuerunt contenti; et saepius miserunt ad D. Ludovicum Regem Ungarorum, recipientes (2) pro eorum Capitaneis quamplures de Fideli=bus dicti Domini Regis: et sic Guerra orta fuit lis et discordia inter ipsos Civitatenses, et Utinenses, et eorum complices.

(2) codex Manus. recepe ... .

(4)

Tunc mortuo Domino Rege, Utinenses tractaverunt ligam habere cum Du=cali Dominio Venetiarum, et cum D. Antonio della Scala Domino Veronae. Qua liga facta, tunc Utinenses sentire voluerunt ab omnibus de Contrata, qui cum eis vellent esse pro manutenendo libertatem Patriae: et quod iste Cardinalis non foret receptus in commenda, nisi ejiceret capellum: vel quod alter verus Patriarcha detur Aquilejensi Ecclesiae, et libertas non amissa fue=rit. Cum quibus Utinensibus illi de Saulo, de Caripa, de Apiano, de Cordevato, de Spegnimbergo, de Valvasono, de S. Daniele se volventes, promiserunt contra ipsum Dominum Cardinalem cum Utinensibus. Qui Cardinalis continue moram trahebat in Civitate Austriae. Tunc lites, et discordiae oriri ceperunt in Contrata. Et Ducale Dominium Venetiarum cepit scribere gentes, et mittere unum de Venetiis probatissimum Deputatum ad regimen Terrae Utini, et eorum partis, et guerrae. Et Dominus Veronae unum misit, qui pro eo gen=tes faciebat et scribebat. Civitatenses vero ligam et unionem fecerunt cum D. Francisco de Carraria Domino Paduae, Tarvisii etc. Et ipse Dominus Paduae ligam fecit cum Domino Comite Virtutum Domino Mediolani contra ipsum Dominum Veronae ad ejus destructionem. (3) Et in Contrata Forijulii Utinenses cum eorum gentibus venerunt ante Glemonam cum exercitu, et Terram depopulantes, domos comburentes, vites detruncantes, et fi=naliter destruentes: se parti Utinensium dederunt. Et sic processum fuit contra Tulmetinos, et se parti dederunt, quia in Terra multi erant amantes

(3) codex Manus. Et D. Car=dinalis fugam de nocte cepit et iverat Paduam.

partem Utinensium: et sic tota Carrea stanter se cum parte Utinensium posuerunt. D. autem Philipponus della Turre uno die dum Castrum Plebis exivisset, volens ire ad alium locum, captus fuit, et presentatus Utinensibus; propter quod loca dare eum oportuit Utinensibus. Et isto modo guerre insullavit gravissima inter ipsos Civitatenses et eorum partem ex una, et inter Utinenses et eorum complices ex altera, ita quod Utinenses simul totiens ibant cum eorum campo et gentibus invaserunt, eos fortissime destruentes: et sic magna scandala, et interemptiones hominum, incendia domorum, captiones hominum orta fuerunt et subsecuta, et alia gravissima quae omnia possent narrare longum quidem esset. Et vere Utinenses sepissime Civitatenses cum eorum potentia superassent sed dum procedebant pro posse eorum, ad eorum et aliorum de Contrata destructionem, ut bene poterant et potuerunt sepius. Civitatenses semper cum blandimentis, et variis voluntatibus, et verbis blandis, cum videbant se superari, mittebant ad Utinenses eorum Ambasiatores, querendo unum et aliud, cum videbant sibi tempus, faciendo et de illatis proposse vindicando.

Et cum D. Rizzardus de Valvasono positus esset Capitaneus in Terra Portusgruarii, abjecto Nobili D. Albertino de Spegnimbergo, qui ibi fuerat Capitaneus per dictum D. Philippum de Alenconio, D. Franciscus de Carraria attendens, se huic liti velle interponere, tractatum fuit inter Utinenses et ipsum Cardinalem et Civitatenses quod partes se in eum compromiserunt: et sententiavit quod sub pena decem millium Ducatorum quilibet obedientiam faceret ipsi Domino Cardinali infra spatium dierum sex, et darent omnia loca, et Fortalitia ipsi Domino Cardinali. Itemultra ipse Cardinalis promisit se daturum ipsi Domino [illegible] Padue, Sacilum, Portumgruarium, Montemfalconem, Clusam, et certa alia Fortalitia. Et facta exinde eidem obedientia tam per Utinenses quam per omnes eorum Colligatos, et per nos de Ma=niaco cum verbo et consensu dictorum de Utino. Tunc ipse Dominus Padue posuit Utini penes ipsum Cardinalem Michaelem (1) de Rabatta suum familiarem in Marescalum, quemdam Fratrem de Padua in Vicarium, et omnes Officiales ad sui beneplacitum; et in Utino retinendo suos familiares, et Cavallarios, taliter quod in Utino multi erant ei instantes. Et finaliter Utinenses, qui videbant libertatem Patrie fore quasi in totum amissam, nolentes ulterius tolerare, discordiam habere inceperunt cum ipso Cardinali, non videntes ipsum Dominum, sed potius Dominum Padue.

(1) Codex [illegible]. De Rabat.

Tunc iterum cum eorum sequacibus ad liga facta ad guerram se posue-
runt, et nos de Maniaco cum eis. Propter quod Dominus Paduae cum
habuit tractatum cum D. Rizzardo de Valvasono. Et Dominus Car-
dinalis fugam de nocte dederat, et iverat Paduam. Et dum ipsi de
Utino dubitarent de D. Rizzardo, quod (ut fuit) non staret constans
parti; in uno die Provisor Venetiarum equitavit cum Doymo de Castel-
lo, et aliis Nobilibus ad Terram Portusgruarii. et vocari fecerunt
ipsum D. Rizzardum, ut ad eos veniret. Qui cum venisset, ei requi-
siverunt Castrum Portusgruarii. Tunc dixit: Vos Domini bene veneritis
non displiceat vobis, de mane vobis responsum dabo. Et reversus in
Castrum, subito noctem [?] ille equitavit in la Motta, quae erat tunc
(1) Codex Venet. Cum D. ... [illegible] Joanne a Barbiano, Capitaneo magnae gentis, peditum et equitum venit. Domini Paduae: et (1) jam Joannes a Barbiano Capitaneus magnae
gentis peditum et equitum, tenuerunt in Portugruario tam caute,
quod quasi isti expectantes responsum vix fugam capere potue-
runt, nec Cives Terrae nihil senserunt: et Terram ipsam se prodito-
rie receperunt. Cum quibus gentibus idem Dominus Cardinalis erat. Re-
cedentesque dictae gentes cum magno furore contra Patriam cum magnis
bombardis, et pluribus diversis artificialibus. Qui inde recedentes, ve-
nerunt S. Vitum. Ibi Castrum insultantes, una die ipsum devicerunt.
et se parti dederunt iniquae, non obstantibus gentibus, videlicet Lan-
(2) Codex Venet. succursum. ceis L. quae ibi per Utinenses, et in eorum (2) succursum missae fuerunt,
et quas illico abinde expulerunt; et venerunt Utinum. Exinde
(3) Codex Venet. Officialibus et aliis. recedentes dictae gentes, positis ibi eorum Capitaneo (3) et Officialibus
aliis, venientes ante Terram Spegnimbergi cum eorum infinitis gen-
tibus peditum et equitum, curribus, bombardis, lapidibus, victualibus,
et aliis necessariis. Qui de Spegnimbergo illico se parti dederunt ine-
norae [?], ob timorem inducti et exterriti; non tolerantes ictum solum la-
pidis, nec tractum unius balestrae: sed priusquam ad Terram appo-
suissent, concordium cum ipsis habuerunt satis verecundum. In
qua Terra erant ultra septuaginta Lanceae partis Utinensis, et pedi-
tes in sufficienti numero pro eorum defensione. Et his non obstan-
tibus, se ut dictum est, statim reddiderunt adversae parti Utinen-
sium. Ad quod concordium fuit Nobilis D. Nicolaus da Fana,
quo miserant. Qui ... [illegible] vendens, nolle se impedire de praedicta guerra, pro
tificando [?] Rossam [?] ... et foveas cum Bertonessis fieri faciendo, et totam
Villam Fanae fortificando; licet finaliter tota fuerit destructa. Et ex-
... [illegible] ipsi gentibus de parte Utinensi; ... Terram Spilimbergi pro eorum

defensione nobis, nobilis D. Nicolaus de Spegnimbergo, qui multum dilectus,
amatus et honoratus fuerat per Utinenses et eorum partem, et mag.
Caput illius partis, cum reversus fuit Utinum, (quia concordia facta cum ip-
sis gentibus, et ipse de Spegnimbergo reversus esset Utinum et ibi moram
[illegible] trahebat) cum intravit Terram Utini, a furore populi in-
terfectus fuit, et [illegible] fuit super plateam Utini, et ibi permissus qua-
si per totam diem.
[illegible], nobis, redditis Domini [illegible], cum quibus erat predictus D. Philippus de
Alençone cardinalis continuo, videntes se habere ultra Tulmentum et dictam
[illegible] fortalitia et loca preterquam Castrum nobile Montis Pardinei
antiquitus nominatum, (hodie vero nominatum Maniacum,) et Saculum.
[illegible] quia dicte gentes Saculo non attendebant, sed bene nobis de Maniaco,
[illegible], reputantes nos de Maniaco statim reddi debere parti eorum, Tulmen-
tum [illegible] et iverunt subitum ante Castrum Savorgnani, ipsum
[illegible] habuerunt, non potenter, sed fraudulenter; quia castrum subi-
to [illegible] rusticorum, qui in multitudine magna in eo intraverant,
[illegible]. Propterquod durante guerra, multi (a) in eo [illegible] tantas,
[illegible] damnificaverunt cum aliis locis circumstantibus. Et venerunt ip-
se gentes ante Terram Utini, et videntes eis nihil posse facere, [illegible]
[illegible] ipse gentes, venerunt ante Castrum S. Danielis: ibi quindecim
diebus steterunt cum magnis bombardis, die noctuque intus trahentes,
[illegible] ad eorum defensionem dicti Utinenses pedites et equites miserunt. Qui
de S. Daniele potenter se defendentes, una nocte ignem in dicto loco jacta-
verunt, per quem multe domus combuste sunt illa nocte: et pro certo nisi a
Deo, ejusque Gloriosa Virgine Maria, a quibus omnia bona procedunt, et S. Aqui-
legensis Ecclesia defensatur, auxilium ipsi de S. Daniele misissent, locus ipse
perditus foret. Quia cum dicte gentes ante ipsum locum venerunt de mense
Octobris, pluvie magne a Deo misse tam [illegible] et [illegible], quod omnes
aque tam mirabiliter creverunt, sicut a memoria antiquorum unquam fe-
cerunt: et per omnes dicebatur, quod Tulmentum, et omnes [illegible] nun-
quam in tanta altitudine fuissent. Propterquod exercitus ipse non potuerat
alicubi misisse pro victualibus aliquibus: et in campo tantam famem
patiebantur, quod pro pane solo dedissent Ducatum; et nisi fuisset quia
super campis rapas in magna quantitate reperiebant, quas comedebant,
penitus ex ipsis multi ex fame mortui fuissent.
Domini de Colloredo potenter se habuerunt contra ipsas gentes cum parte
Utinensi, inimicos ipsis [illegible]. D. Andreas, [illegible], et Leonardus de Ra-
gonea [illegible] inducti, invito D. Joannino, se parti illi dederunt.

(a) Codex Maniac. multi [illegible] par-
te contraria in [illegible] tantas.

eoque ministrabant victualia pro posse. Qui D. Joanninus domum superio-
rem tenebat, olim S. Rossi, et multum partem [illegible] amabat.
Sic [illegible] plorando oportuit finaliter fuisse, sicut fecerunt sui
consortes, quia inter ipsos consortes non erat versus amor. Et sentientes
ipse gentes ipsum male contentum, nisi fuisset D. Morandus de Bru-
gnera, et Mikael de Rabath qui inter ipsos gentes Domini Paduæ ma-
gni erant, (quia D. Morandus erat Marascalus;) ipse D. Joanninus mi-
sus foret Paduam tanquam carceratus: et statim recedens de ipso exer-
citu cum tacito et secreto consilio prædictorum, venit Ragoneam do-
mum suam: Cessavit interim pluvia, et aquæ quoque diminutæ
factæ sunt. Et prædictæ gentes Tulmentum transierunt cum ma-
gno periculo, in quo multi sunt submersi: et venerunt in Zoppola,
Cevraia, et Castigliono, in quibus villis per plures dies moram duxerunt,
nos de Maniaco sæpissime invadentes; et non solum ipsi de exercitu, verum
etiam gentes de Turri, de Valvasono, de Spegnimbergo sæpissime nos de Ma-
niaco insultabant. Nos autem de Maniaco ab omnibus nos invadentibus bel-
licose et potenter cum fortissimis nostris fidelibus vicinis defendentes,
ipsos et ex ipsis sæpissime, cum ad nostram perveniebant destructio-
nem, offendentes. Uno die cum de dicto exercitu ad nostram [illegible]
venissent circa ducenti equites, de quibus circa sexaginta venerunt
in Civitellam, totidem in Platiam, et tertia et major pars ad plateam
Maniaci famuli, hora meridiei de nostris sexdecim socii euntes in Ci-
vitella, præfatos adversarios de Villa expellentes, ipsos extra villam et
super rojam Colvaræ viriliter persequentes. et ibi duo boni equi eo-
rum mortui fuerunt. Et finaliter nostros verecundose relinquentes; ad pon-
tem vero, sive ad plateam forte quatuor socii invadentes; qui prædic-
tos, qui intus de Fortilitio intrare satagebant, et ab equis jam desce-
derant, qui subito [illegible] ascendentes, fugam in plateam reci-
pientes. Tunc major comitiva de nostris velociter in juvamine nostrorum
venientes, præfatos inimicos de platea, cum sagittis, balistris, et eorum
armatis vilissime depulerunt. Et per similem modum tertia societas
de nostris prosequens prædictos adversarios ad plateam Maniaci famuli,
turpiter ipsos extra ipsam villam expulerunt.
Et eo die [illegible] ex ipsis inimicis euntes Maniaco [illegible], commoti ex nimia
tristitia, quia contra nostros triumphum non obtinuerant, sed

domnum et verecundiam receperant; ipsam Villam Naniaci (1) (iure) com=
busserunt: et sic reversi ad campum verecundanter, modum dederunt.
Et de mane reversi sunt ad nos in crepusculo diei; quia totus exercitus pedi=
tum et equitum furtive nocte euntes per lectum Colvare in Vorada, et exin=
de venientes per colles et montes pars ipsorum: quos tamen de nocte sen=
simus, et per quasdam mulieres de Basalgella habitantes in domibus nei (2)
(2) Joannis Votarii quondam Aylinae, quae ad Villam ipsam iverant pro fac=
tis earum; quae dum essent in ipsa Villa, auditis tubis et sonitibus ipso=
rum gentium, ipsisque gentibus visis, illico venientes Naniacum, no=
bis dixerunt hora mediae noctis, videlicet nobili et circumspecto
Juveni D. Luchino quondam Nobilis et egregii Viri D. Vichili de
Naniaco, quia D. Odoricus ejus frater nimia vexabatur infirmitate,
taliter quod a thoro se volvere non valebat; D. Baldassar moram (3)
trahens (illic) cum filiis suis tunc temporis, Jacobum Laidam de A=
viano cum Laurenzatto quondam Joannis Motte in domo sua habens;
S. Bartholomeus quondam D. Odorici erat super comitatum Tyrolis.
Qui vero D. Luchinus illico habito novo a dictis feminabus de adventu
ipsarum gentium, convocatis viciniis, et a somno excitatis, ut quilibet
esset promptus ad obviandum insultu adversariorum, quia Villam to=
tam reliquimus, et relictam habebamus, et omnia nostra reduxera=
mus in castro, dum ipsae gentes steterant ultra Tulmentum: et recolligen=
tes minuta, et blada, ac vinum, ipsum castrum nobilissime Providentiis
implevimus. et in tanta copia, quod per annos quinque et ultra Castrum
bene erat fulcitum omnibus necessariis. Qui vero vicini dum surre=
xissent, et per horam ante pordam (?) loci stetissent, nihil sentientes
non se posuissent. De mane vero, ut dictum est, in crepusculo diei
dum nostri Castrum, et ad Villam jam aliqui ivissent, rumor apparuit,
ita quod in Villa, et in montibus insultatio nobis data fuit: (4) venientes
super Collem Grissolium, cum Palestres grossis de Molinellis, et arganel=
lis rochettas in castro trahentes in tanta copia, quod ver videbatur accensus.
Et propterea nullum damnum nobis intulerunt licet multas super tectis
jactaverint tamen gratia Domini, ex defensione bonorum vicinorum
nihil nobis nocuerunt. Et illo die Villam totam combusserunt, pauca
tamen nobiscum fuerunt lucrati. Et illo die mortui fuerunt de nostris
Candidus Dasini cum uno telo in capite et de eis multi perculsi et sic
reversi sunt ad eorum campum in Castiglione et Zeveraia.

(1) Loci pars altera dicebatur Antona Naniacum Famu=lus, altera Naniacum burum, seu liberum.

(2) [illegible] ... Petarus filius Neglisi

(3) ... moram trahebat.

(4) Codex [illegible] ... venientes.

Nos autem de Maniaco non exterriti pro consummatione domorum com=
bustarum, animum robustum sumentes, et ad nocumentum inimico=
rum procedentes contra homines Meduni, qui ad nostram lesionem
cum ipsis nimium venire praesumpserunt; cum filiis Pinello domus Ma=
niaci saepissime ante portas Meduni euntes, locum exterminando, et vil=
licos capiendo, bona ipsorum derobando. Ad tantum devenerunt ipsi de Me=
duno, quod de uno die parte nostri dare volentes; sed nullus fuit, qui si=
gnum concordii, et pactum recipere voluisset. Dum uno die ipsi de
Meduno ex timore nimio Capitium unum circumcirca duxerunt, pacta
requirentes; nostri vero animum voluntarium habentes, non attendentes
ad eorum requisitionem, putabant eos illa die superasse. et extra
muros illum totam cremaverunt et campanas, et gravissimum in
damnum illis intulerunt, et de eorum animalibus et vaccas secum
cum captivantes conduxerunt. Et sic quasi omni die nostri ip=
sos insultabant, et damnum gravissimum eis inferebant. Et uno die
dum S. Bartholomeus quondam D. Odorici venisset de Comitatu Tyro=
lis ipsos de Meduno insultaverunt et ex ipsis quatuordecim ceperunt
de Mense Martii in 1386 (1) qui dati et praesentati fuerunt praedictis Do=
minis Luchino, et Odorico fratribus, et quibus imposita fuit talea Ducatorum Ducen=
torum, et duos alios habebat dicti Domini in carceribus. Qui omnes dicti de
Meduno steterant mille libras Soldorum, ut ego Joannes. Victorius
quondam D. Rufini de Maniaco recepi in Castro Mizzae, praesente D.
Nicolao de Fara, et Duce de Maniaco. Nobilis D. Baldassar ante prin=
cipium ipsius guerrae moram trahens Utini, duxit filios nos . . . Utti=
num. Guerra ipsa incepit in 1385 in Festo S. Crucis, sive in vigilia
ipsius Festi.

Gastes Domini Padue stantes in Turri, nos de Maniaco invaserunt
nullam alteri custodiam habentes. De mane cum mei exirent ad opus et
ad vindemiam, et ipso die captus fuit Olvardinus de Utino pictor prope
Tominum. (2) Zanutti de la Canta . . . per Brandilisium ipsius fi=
lium et alios vivos illic fuit de manibus ipsorum redemptus. Erant
equites et pedites numero sexaginta cum uno Tamburlino; tamen animalia
aliqua secum duxerunt, et quemdam indigentem pauperem nostrum vici=
num, qui tamen de eorum manibus fugam cepit, et venit Maniacum.
Bartholomeus quondam D. Odorici venit de Comitatu Tyrolis (3) post ipsum
insultum nobis datum, et reperit nos de Maniaco in gravibus guerris et di=
scordiis, specialiter nos de Maniaco cum praedictis de Meduno et An=
dis compagnie ad terram dejeceramus, et illam cremari feceramus. . . .

(1) Qui hasteneus narravit . . . rector, intulerunt post Septembrem anni 1385 quo bellum novum Forojuliense incepit, ut idem auctor supra adnotat.

(2) Vide Variae Zarretti.

(3) anno 1385 ut supra.

vero dicti Bartholomei adventum, qui potenter et animose procaeus
ad guerrandum saepissime cum sociis tam de contrata, quam forensibus
ipsos de Meduno invadens, eos bellicose destruxit. Et nos omni die
nostri per montes, et per planum eos infestabant et destruebant;
et eos ad tantum deduxerunt nostri praedicti, quod contentio gravis in=
ter ipsos Consortes de Meduno facta est. In qua discordia Joannes grandis
quondam D. Francisci, et Joannes parvus ejus nepos expulerunt S. Ja=
cobucium quondam S. Nicolussii; quia iste Jacobucius, et Thomasuttus
quondam S. Philippi ejus consanguineus condolebant esse cum hominibus
Maniaci in discordia, videntes contra nihil posse, nisi pati ultimam destru=
ctionem, ut eis apparuit in posterum. Tunc tractatum habuerunt ipsi
Jacobucius et consanguineus de Meduno Julii cum eorum militibus ipsos Joan=
nem grandem et parvum expulerunt: et castrum in se servaverunt ad
honorem Ligae Utinensium. Et miserunt in Maniaco: per successum sociorum
quibus nos de Maniaco ad sufficientiam misimus socios qui cum eis habita=
bant: habentes continue castrum nostri socii in custodia.

Item praedicta guerra nostri de Maniaco finaliter destructionem dederunt
villae Arbae, areas, arcalia, vasa, brentas, et alia supellectilia Manianum
ducentes, et quod ducere non poterant, cremabant, nihil penitus omitten=
tes

Et nota, quod regnante guerra inter nos de Maniaco, et ipsos de Meduno,
homines Fanae satis aperte, sicut nos de Maniaco, sentiebant vel contra
ipsos sive per villam Fanae, sive a parte inferiori, vel per montes; sicut
nos, ira sentiebant, per signa fumi vel nuncios eis nota faciebant. Et
in hoc magna inimicitia regnabat inter nos de Maniaco cum ipsis de Fa=
na, ac ipsos de Meduno. Certi de Fana specialiter Artius Bosdrenni,
et Corradus Valme, qui tamen per nostros adversarios fuit inter=
fectus, et ductus cum uno altero in Fana (nomine Vignud Whus) per gen=
tes Domini Paduae versus Turrim: et [illegible] mortuus fuit
[illegible] nihil sentire potuerunt [illegible], rerum
[illegible] suscepit. Praedicti vero Artius, et Conradus, et alii circa Bastiam
ipsos de Meduno retinebant absconsos, ut hora aliqua dicti nostros euntes
Fanam possent capere, et depraedare. Et consentiebant, et consenserunt,
quod quidam Wrius Boarnus, familiaris Dominorum Sachini et fra=
trum, fuit in villa captus, vadens contum D. Nicolao: et sic per ipsos de
Fana nos de Maniaco male tractabamur. Et multoties nostri capientes
captivos prope villam Arbae, et super dominio ipsius illae, vel multoties
animalia grossa et minuta D. Nicolaus habitans Vizzae, Manianum

nos, Venicios mittebat, rogando ut relaxarent eum blandis verbis: cui
sepius complacuimus, non propter parvum ipsius statum, sed quia
rentes Domini Pathue stantes in Turri, in Valvasono, et aliis locis non
requireret ad nostram lesionem, sicut bene doctus in malitiis facere
sciebat.

Et penes se habebat quemdam Fratrem Christoforum Abbatem Fane,
genere Romagnolum, nequiter contra nos de Maniaco laborans, con
silius penes ipsum D. Nicolaum, ad omnia nostra nocumenta invi
gilans cum certis aliis rusticis de Fana; quos ipse D. Nicolaus deputa
vit ad regimen ville Fane: sicut fuit quidam Panta, Nicolussius da Me
lo, quibus eorum animositas prava ad regimen male successit, ut inferius
de veritate narrabitur. Iste D. Nicolaus de consilio ipsius Abbatis et Deputato
rum fecit ultra annum continue fieri foveas circa locum, Spinatas, Spor
tos, Domunculas, et quod omnes de Fana conducerent sua in Mizza; osten
tans, se de ista guerra nihil velle impedire, et cum aliqua partium ad le
sionem alterius nolle se immiscere dicens volo stare pacifice, et cum nulla
partium partem capere, sed si quis me offendet, me aliis defendam, et pro
mei defensione me tulao sed non ad lesionem alicujus. Et tamen consentie
bat, quod quidam Thias, filius Leonardi Pagnite stabat in Turri, et veni
ebat in Fana et tanquam fur de nocte veniens contra nos de Maniaco, ?
poterat, accipiebat; ostendens D. Nicolaus condolere, licet nihil erat, ac dicens,
si contingat eum ad manus suas pervenisse, ipsum statim suspendam.
Quem uno die cepit, eumque posuit in carceribus et venit ipso die Mania
cum, dicens: habeo in carceribus meis Thiam, quem meis manibus ipsum
suspendam. Et ipso die recessit, et ivit Fanam, et eum ipsum abire
permisit. Gaudentes nostri de Maniaco, sic fuisse vendicatos de nobis, et quod
iste procedebat plus ad damna nostra, quam primo; uno sero dum iste Thias
venisset ad domum patris, certi nostri socii ipsum stantem in (1) trabea
to patris super fenum, invaserunt et percusserunt fortissime et fratrem
ejus qui ad rumorem venire voluit et alius fratrem, quam ipsum percussi runt,
et putabant ipsum interfectum dimisisse. Tamen liberatus ipse, et fra
ter, sed exterritus, ad alienas partes transmeavit. nosque quiete
aliquandiu permisit. Ita quod tacite, et aperte nos predicti de Ma
niaco multum ledebamur. Et vere nostri juvenes pastores iverunt prope locum
Neduni Receperunt capita grossa bovorum, et vaccarum viginti novem
de pulchrioribus, que ipsi haberent. Ita quod ipsi de Neduno, se viden
tes contra nos de Maniaco nihil posse facere, tunc ceperunt tractatum

(1) index Maniac. Tablato.

habere antedictum inter seipsos dicti Domini de Meduno; propterquod, ut internus dissensio videtur habuisse guerram, a nobis destructi fuerunt dicti Domini de Meduno

Et in 1387 in fine Octobris, Verona fuit recepta D. Antonio dalla Scala per Dominum Comitem Virtutum Dominum Mediolani, colligatum Domini Paduę. Et in ipso Millesimo die (1) Jovis 5. Septembris, gentes D. Francisci de Carraria Domini Paduę, Tarvisii, etc. venerunt ante Terram Sacili in obsessione ipsius: et subito fieri fecerunt pontes super aquam, taliter quod circumcirca ipsam Terram unus ad alium ibat per ipsos pontes; jactantes cum bombardis in ipsis turribus, et domibus; et subito in tanto timore inducti fuerunt Terrigenę, quod se die Mercurii ibi post sequenti undecimo dicti Mensis Septembris ipsi de Sacilo ipsi Domino Paduę dederunt. In qua Terra, ut presumendum est, et dicebatur ab illis aperte, voluntarie se dederunt, et non constricti, quia in numero gentium existentium in obsessione ipsius Terrę non erant numero ultra duo milla personę inter homines armatos, pedites, et equites et bubulcos et in Terra erat major pars hominum animum habens cum Domino Paduę. Minor pars non potuit obtinere. D. Joannes de Colloreto erat tunc Capitaneus ipsius loci et requisivit cives ad defensionem Terrę qui contra ipsius velle Terram exeuntes super campo tractaverunt cum inimicis: et se parti dederunt contra ipsius velle, quia non habebat gentes penes se, ut cives posset constringere. Et vix quod ipse pactum habere potuit exeundi Castrum Sacili cum sua familia.

Eo vero tempore per Summum Pontificem in Rectorem et Gubernatorem Aquilegensis Ecclesię missus erat D. Ferdinandus Patriarcha Hierosolymitanus, et steterat circa annum in regimine. Cui pars Utinensium obediebat, et nos de Maniaco, et Collegati ejus. In crastino vero die, videlicet 12. dicti Mensis (2) homines Coniglę, et Avioni portaverunt claves locorum Sacilum: seque iterum Domino Paduę reddiderunt, tum in Aviano erat S. Corsetus cum suis nepotibus, filiis olim naturalibus olim D. Rossii, ac Nicolao et Marco fratribus quondam Ingerossii, instantes populo, ut se parti darent. Et sic invitis Gaspardo a Porta, Melchiore quondam D. Pidrossii, Francelino de Cartono, et Simone quondam Mussii, non audentibus contrarium dicere, se parti adversę dederunt. In quibus locis, modum et ordinem dantes, pervenerunt dictę gentes. Die vero Mercurii 18. dicti Mensis Septembris dictę gentes cum majori numero,

(1) Feria quinta conjunctio cum die quinta Septembris patet ex littera Dominicali F. anni 1387

(2) Videat [illegible] anni 1387

et cum gentibus ipsorum locorum supradictorum, de Brugnaria,
et de totis locis et villis Tervisini districtus, putantes cetera loca vincere
posse, et fortunam prosperam eis non deficere, cum infinitis curribus
oneratis bombardis, lapidibus jactandis, balistris, malleis ferri, victualibus
et aliis ingeniis artificialibus nocivis, de consilio ut sentimus ipsius S. Cor=
seti, et Nostrorum de Aviano, et aliorum de Contrata, qui volebant nos
de Maniaco seros fore similes in verecundia ipsis, putantes non fuis=
dos et tumulo esse, cum potenti manu dictae gentes venerunt ante
nobilissimum Castrum predicti Montis, Sardinei antiquitus nominati,
hodie vero Maniacum.
Inter quas gentes D. Jacobus naturalis dicti Domini Paduae, qui dicebatur
tur Comes Carrariae, erat Caput seu Capitaneus: et cum eo multi boni
homines periti in armis, et de Forojulio nequissimus et infestissimus
D. Rizzardus de Valvasono. Et posito eorum infelici campo, qui dom. tron
beta tubam sonavit, petens affidam: cui data fuit per nos de Maniaco.
Et eo modo dictus D. Rizzardus, et cum eo quidam Antonius de Verona, qui
fuit et erat Capitaneus S. Viti, affidam petentes, dataque fuit, et vene=
runt usque ad restellum sub porta Castria latere versus Occidentem,
tunc requisivit, ut aliquis de domo Maniaci cum et sonum audirent.
Tunc ex deliberatione facta inter Dominos Bartholomeum, Salvarum
D. Baldassaris filium, Luchini et Odorici fratrum, olim Nadinum
quondam Bartholomei, et aliorum fidelium vicinorum de Maniaco;
ipse D. Luchinus intimidus, et amabilis toto populo, ipsum Castrum
cum honorabili comitatu suorum fidelium associatus exiens, ad ipsius
D. Rizzardi presentiam veniens et aliorum, qui cum eo ibi venerunt;
pro parte dicti infelicissimi Domini Comitis naturalis, ipsum Castrum
requirentes ex parte dicti Domini Comitis filii dicti Domini Paduae, dari
in ejus manibus, non tentata ipsius vi et potentia: quod Castrum nomine
D. Philippi de Alenconio Cardinalis ipse custodiendum, et salvandum
nomine dicti D. Philippi. Quod si eidem darent, multa promittebant
se operari velle pro ipso D. Luchino, Fratre, et Consortibus suis penes
ipsum Dominum Paduae: et quod eos benigne haberet recommissos. Quibus
dictis, ipse D. Luchinus, Juvenis sapiens et providus, prefatis responsum
fecit: Domini vos bene veneritis ex parte vestri superioris...... et
volo quod bibamus [illegible] [illegible] inter; eisque propinari fecit, et honorem
reddidit. Qui hilares, suam intentionem putantes illico obtinuisse;

gaudenter susceperunt prestitum honorem eis. Et stantibus in his exor-
diis, multi de exercitu cum fallacibus animis simulantes serenum
inter Castrum et Collem Grisolum armati cum palis ferreis, sagonibus et
vallis ascendentes usque prope muros sub domo olim Luspini, ubi dicitur
Stabia, ubi S. Bartholomeus ex his ore fecerat stallam equorum unam
sub domo predicta suscipiente D. Luchino, et qui cum eo erant. Sed custo-
des nostri stantes super muris, bene viderant, sed nihil dixerunt
quia treuga data erat inter partes, videlicet nos de castro predicto
cum ipsis de [illegible]; non considerantes malitiam ipsorum, et eos
fallaciter venire; imo putantes concordiam sequi inter partes.
Finaliter ipse D. Luchinus, tanquam Juvenis sagax et providus,
multa providentia refulgens, constantique et robusto animo loquens
ipsi D. infelicissimo Rizzardo, et ejus sociis, his verbis allocutus est
et responsum eis fecit: Domini vos nuncii per vestrum Comunem
et Capitaneum missi, una cum ipso vestro Capitaneo et aliis vestris seque-
cibus, ... non credimus nos de [illegible] fore confederatos cum Du-
cali Dominio Venetiarum, et Utinensibus, et cum eis prestitisse
nostrum Sacramentum, nostro posse partes eorum obtinere de-
bere, et velle. Nostre intentionis est, prestitum Sacramentum
nostrum et promissionem nostram potenter velle obtinere, nec
verbis nos permittere terreri. Sic ad [illegible], vel [illegible] cum-
cios vestros, hec eis nota facite. Quidquid et ipsi per vos coacti
facere faciant, vel disponent nos facere debere; sic vobis promit-
timus indifferenter, et statim velle facere, et faciemus.
Si secus vos cum potentia vestra contra nos fideles partis nostre
facere tentabitis, potenter nos tueri velle et paratos reperie-
tis, fidem nostram datam predicte nostre parti animo constan-
ter servare: robustos nos inveniatis, et non trepidos. Et pro nunc
a vobis non credatis nos pavidos esse, nec aliud responsum posse
de nobis habere, quam quod istud felicissimum nostrum Castrum
pro nobis intendimus servare: ipsumque contra vestram potentiam
tueri, ac defendere velle. Quod si a manibus nostris ipsum sub-
ripere volueritis, non verbis, sed factis ipsum vos in caro pre-
tio habere expedit. Et vos scire volumus, quod omnes in nostro
Castro inclusi sumus unanimes, non claudicantes, et disposi-
ti potenter ipsum Castrum obtinere velle ad honorem et

statum P. Aquilegensis ecclesie, et partes nostre predicte, et
nostrorum. Et his verbis, quamvis affida esset data inter par=
tes, tamen ipsi de exercitu, tanquam homines infideles, non cessa=
bant foveas facere pro eorum bombardis appodiandis ad muros,
ut ante scriptum est, venire.

" vero Maniacenses. Forte eo tempore viderat, ut quidam vir. (1) Sed quidam vir honestus, et valens in armis peritus, nomine
Joannes, natione Utinensis, Contestabilis sociorum XXV. qui mis=
sus [illegible] erat in succursum [illegible] infidelium Tauleriensium per Uti=
nenses, et Rectorem Venetorum qui in Utino morem trahebat
pro Ducali Dominio Venetiarum, vadens per hos montes,
cum applicuit ipse Joannes cum ejus comitiva Avianum, re=
perit Taulium fore datum parti adverse; et ipsi de Aviano
jam claves ipsius loci Aviani miserant pro eorum [illegible]
[illegible] ipsi Domino infelicissimo Comiti. illico ipsi de Aviano
eundem Joannem cum sociis suis predictis a se licentiaverunt.
Qui statim venientes per hos montes, ob timorem inducti; videntes
ipsas gentes talia loca fortissima verbo tantum vincere, venerunt
in ipso constanti et fortissimo castro Maniaci, referentes gesta per
infideles ipsorum locorum. Admirati multum fuimus nos de Maniaco,
non tamen pavidi facti, nec nostro bonoanimo ac proposito aliqua=
liter [illegible], imo animum quisque nostrum sumpsit fortiorem
in obtinendo [illegible] ipsum castrum, et promissionem ipsam factam
nostre parti. Rogavimus ipsum Joannem, ut pro nostra et loci
nostri predicti defensione nobiscum esse vellet: ut si gentes ipse
ad nos venire presumerent, quod juvamine ipsorum intendamus
[illegible] tueri, nec facere velle ut predicti fecerunt et nos
esse infidelium famam: eisque promisimus solvere pro rata temporis
in quo nobis servivent, eosque bene tractare. Qui videntes nos sta=
bili bonoanimo esse [illegible], letanter steterunt nobiscum: et reper=
ti sunt omnes boni, et viriles ad defensionem nostram. Et que
eis promisimus fecimus et a nobis [illegible] recesserunt.

Sed redeuntes ad factum iste nobilis Johannes de Stabiles, loquenti
dno Lutdero cum dno Rippardo et eius sociis, tamquam providus et
talibus peritus subito hortatus est in castro tam homines quam mulieres
ut quilibet ponat aquam supra ignem cum cinere intus, lapides ad
muros pro nostra defensione, animum sumant fortissimum et se in
timore non inducant pro iactamine bombardarum, quia audito
rumore duarum vel trium nullus ulterius curabit. Estote fortes
animi quia Virgo Maria mater domini nostri Jesu Christi nostra
est, pro quanto nostis nituntur illi male gentes nos offendere, ipsa
domina nostra nobis iuvamen porriget et suffragium tale, quod
nullus nostrum lesionem patietur, nec ipsi nos vincere poterunt.
Per dictum ~~ay~~ cuius verum est unicuique nichil de ipsis gentibus
curare. Et redeundo ad verba ipsius d. Luderi cum ipso d. Ri-
pardo, obstantibus inter ipsos, tunc quilibet revertens ad
suam partem recessit et se reduxit ad suam partem,

co tempore
quidam

Sed redeuntes ad factum, iste honestus Joannes Contestabi-
lis, loquente Luchino cum D. Ruzzano et ejus sociis, tanquam
provisus et alibus peritus, subito portatus est in castro tam homines,
quam mulieres sepedare; et ut quilibet ponat aquam super ignem cum
cinere inter, lapides ad muros; in nostra defensione animum su-
mant fortissimum, et se in pavore non inducant pro jactamine
bombardar..., quia audito rumore duorum vel trium nullas alte-
rius curaret. Estote fortes animi, quia Virgo Maria Mater domini
nostri Jesu Christi nobiscum est: proqua nobis nituntur ista ma-
la gentes non offendere. Ipsa domina nostra nobis juvamen por-
rigat et suffragium tale, quod nullus nostrum lesionem patie-
tur, nec ipsi nos vincere poterunt. Per dictum cujus visum
est unicuique, nihil de ipsis gentibus curare.
Et redeundo ad verba ipsius D. Luchini cum ipso D. Ruzzardo, obten-
ta licentia inter ipsos, tunc quilibet revertens ad suam partem
recessit; et se reduxit ad suam partem, dicentes qui missi erant:
ito vobis mittemus in castro unum de nostris Varancis. Quibus fuit
responsum: et nos mittemus vobis de nostris pomellis, quia suf-
ficienter habemus in dando vobis, si quid de nostro volueritis; et
contingat nos ad vos venire, nos paratos vos velle recipere vide-
bitis, nos non pavidos, sed voluntarios. Et in recessu dicti D. Lu-
chini, vix cum sua felici et fideli comitiva suorum vicino-
rum portas intrare potuit illesus, ipsum et suos subito bali-
strantes. Et qui sub muros venerant, et in stalla predicta ha-
bentes palos ferreos, maglios, sapones, murum domus predicti o-
lim D. Luchini incipientes fodere, cum infinitis bombardis et
balistris copiosis tela trahentes, lanceas longas ultra altitudinem
tectorum transeuntes, ipsum castrum satagentes, et putantes
illico idonee, quia super domo illa nulla defensio facta erat
contra ipsos, nisi ad fenestras, ad quas nullus poterat ibi stare propter
multitudinem telorum, plotorum, et lancearum. Et nostri non
propterea exterriti, animum ut eis expediebat capientes servi-
tium in defensione ipsorum, subito murum et tectum fregerunt;
et illi adversarii jam fenestram unam ferream ipsius domus,

que erat quasi ad terram, de una cruce ferri evulserant.
Tunc nostri fracto muro et tecto aquam calidissimam cum
magnis saxis ac muris jactantes, de ipsis talem fecerunt
ultionem, quod ad fugam se per riparum exponentes unus
alterum non expectando, nec per viam vel tramitem euntes,
aliqui socios per pedes trahentes mortuos et vulneratos, et ipsis
multi propter aquam calidam decapillati, cum lapidibus
cruentati. Ipse vero Dominus Comes requiter bene cum XL.
ex notabilibus suis hominibus armigeris, et ipse D. Rizzardus, ut
postmodum retulit ore proprio, fuerunt percussi; ac ipse An-
tonius de Verona fuit percussus cum lapidibus tantum. qui An-
tonius in percussione habuit dicere, Dne, audientibus ejus.
Et jam totus exercitus venerat contra ipsum Castrum, putantes
ipsum vicisse, eo quod viderent illos fodientes murum. Et unus
veniens ad portam cum una hasta, super quam erat una lu-
mera ferrea cum sagittis accensis, putans ignem in porta Ca-
stri infigere; unus de illis dicti Sancti Bartholomei lapidem
jactans et in capite percutiens; ibi dormitionem cepit. Alter
ejus socius, accipiens ipsum dormientem ad se trahere cum uno
pavesio in brachio; permiserunt nostri ad dormientem venire: cum
hora fuit, cum pomellis ipsum, ut meruit, honoraverunt. Et
in ipsa hora tantus in exercitus mugitus equorum, et hominum;
quod tonitrua magna tonantia in aere possent audiri. Et
in ipso Castro tot et tanta jacula, seu pilotti balistrarum
et arcorum, quod de celo videbantur cadere, non minus
quam facit pluvia. In quo conflictu mortui fuerunt numero
XVIII. et portati in curribus in Portunaone et alibi; de quibus
dicebatur, mortuos fuisse ultra octuaginta. Qui vero se
ad eorum tentoria reducentes, nunquam ipsorum aliquis ad
ipsum Castrum venire ausus fuit. Nos vero de Castro sepissime
ipsos vocantes, ut ad nos vellent venire; quia si non bene eos hono-
ravimus in principio, ipsos intendebamus et melius honorare. Ipsi
vero graviter indignabantur; sed non quod vellent reverti ad
pugnam. Cum cum bombardis jactabant lapides. Uno die jacta-

cerunt lapides LXXIV. ex quibus nec ex telis ipsorum nullus
nostrum unquam laesus fuit, subveniente nobis Virgine Maria.
Tunc iverunt per montem Grisollum, et alios montes, circum-
circa ipsum Castrum, omnes magistrati in armis; si possent
ponere bombardas in nostra majori laesione. Et descenderunt
per Woneda, et nihil videntes contra nos posse operari, de
mane die Sabbati (1) XXI. dicti Mensis Septembris cum
omni eorum potentia iverunt ante Terram Spegnimbergi;
et ut dicebant ipsi Domini de Spegnimbergo, scilicet se illi-
co dare parati erant; sed unus habuit dicere non debe-
rent Marianum recipere, quia potenter se defenderunt
nos semper erimus verecundati, nos tam cito reddere.
Et isto verbo se abstinuerunt, et ante Terram ipsam Spegnim-
bergi steterunt diebus undecim, trahentes cum bombardis,
multotiens se ponti dare voluerunt. Sed D. Wencislaus Miles, qui
qui dubitabant venire ad manus domini Paduae, quia cum non
amabat, multum operatus est ut se sic contentes et vicini
non redderent. Et nisi ~~fuissent~~ forent soli forenses, missi per Sta-
renses et Rectorem Venetorum, se sine dubio reddidissent
parti adversae.
Interim vero apparuit gratia Domini nostri Jesu Christi, et ejus glo-
riosissimae Virginis Matris Mariae, sub cujus alis ista Sancta Aquilegensis Ec-
clesia defensatur. Quidam nomine Anderlinus Trottus, qui ad modum
praedonis steterat ad damna ipsius Sanctae Aquilegiensis Ecclesiae, mis-
sus per ipsum dominum Paduae, per villas, stratae altae sub Utino, eundo
ne ipsi Utinenses cum suis gentibus se movere auderent in succursum
suae partis contra alias gentes, quae erant ante Spegnimbergum
ut eo melius possent vincere loco. Cum quo Anderlino erant
Civitatenses, Austriaci etc. in qua societate erant ultra mille
equites et pedites multi et iverunt in Aquileja, ubi ipse robavit Eccle-
siae Sanctissimas figuras et cruces. Apparuerunt ex hoc multa miracula.
Nam quidam de Cormuno ferens reliquias ibi receptas, tota nocte equita-
vit putans ivisse versus domum, quia viam bene cognoscebat, de
mane reperit se esse ante portas Aquilejae: et sic reversus ad
altare ibi eas reposuit. Apparuit quod quaedam figura Virginis Mariae,
super qua recepta fuerant ornamenta ejus, se inclinavit cum capite; et
sic hodie stat, ubi cum elevato capite stabat. Apparuit etiam, quod
unus Comestabilis, qui Crucem unam in dicta Aquilegensi Ecclesia recepe-
rat argenteam, quam ex ejus superbia in Valvasono habitans super

(1) Anno miliat. 1384

cum eorum Sagittariis equos suos ostendentes, viliter re-
cesserunt a nobis.

Post hoc vero gentes Domini Paduæ positæ in locis suis, vi-
delicet in Saculo, Canipa, Aviano, Turri, Maduno, et Bastia
Montis-Regalis, pedites et equites, nos de Flaminio sæpissime
insultabant. ac in Salvarolo, in Portugruario, in S. Vito, contra
Burum Cordevati, in quo Rodulphus quondam D. Vidoti de Fa-
gagna erat Capitaneus: qui Rodulphus potenter et bellicose
multa fecit contra inimicos nostræ partis cum sua comitiva; ante
quem locum ultra quinque vicibus inimici eos cum Bombardis, et omni-
bus nocivis instrumentis eos insultarunt, intrantes in foveas et spal-
tos . . . .

Hactenus Codex Camilli Manini. Quæ sequuntur, idem
Autor, Joannes Aglini filius, litteris consignavit.
Prodeunt vero ex Codice mutilo, quem propria
manu Antonius Bellonus exaravit.

non solum ipse, verumetiam ex sua comitiva quamplures can-
cerati, vulnerati, et mortui remansissent: sed sui in juvamine
ipsius eorum Domini ad terram prostrati ipsum elevaverunt. Ex-
si ipsis existentibus in quadam domo Agnetis Sutricis, quidam juvenis
Lombardus, pulcher homo, longæ staturæ, putans aliqua lucrari,
secutus est eum. Quidam nomine Venutus juvenis et parvæ sta-
turæ nimium, et sine lancea vel aliquid in manu, quia a somno exci-
tatus dormiens, in ipso burgo cum pugnis exponens se contra istum ma-
gnum. Solomo iste longus ipsum parvum cepit in suis ulnis: ip-
sum, velit nolit, portans extra domum ipsam. Sed videns se sic
portari, et carens omni potentia et defensione, se erexit contra
Lombardum: et illico ore aperto ipsum cum dentibus acutissi-
mis per nasum capiens, potenter ipsum laniando et stringendo
taliter ipsum duxit et induxit; quod extensis manibus ipsum
illesum a se libenter alio abire permisit. Sed ipse priusquam
ad eodem relaxaretur (utique sermonis) . . . . . totus ex gravi dolore deturpatus,
et (quod ita loquar deterius) permerdatus est: et se reddidit ci-
dem. Qui Venutus postmodum per ora vicinorum vocatur

Fani can. Ystum Longobardum secum carceratum dudum
permendatum in Castro, taliter quod omnibus magnus fetor erat
talis, qualis unquam fuerat de tali putredine: quem, perque per tres
dies Sbejas verecundiam in Maniaco servavit, ut eo modo cogni=
tus foret et truffatus cum naso toto lacerato. Et preteritis ipsis
tribus diebus tunc receptis sibi armis, non libenter, quia taleam
ab eo nolens, sed per multos rogatus eum abire permisit, quia
pro talea passus fuit dedecus et damnum.

De cuius captivitate ipsis de Fana nuptque, gentibus satis fuit
dolor et tristitia in illa hora, in qua ignem imposuerunt in
burgo predicto, videntibus nostris XL. sociis, qui stabant in
custodia curruum, ignem positum in dicto burgo fore accensum,
tristitia maxima commoti, eo quod non aderant, considerantes solum
modo insultum fore datum, illico venientes versus Castrum ipsum,
cum fuerunt in Magredo sollicite sub Lenta Ecclesie B. Maiori
Patroni Maniaci, senserunt gentes ipsas euntes Fanam: et
euntes superius prope stratam Campi, obviaverunt cuidam nos
trantibus unum puerum etatis annorum V. dixerunt, qui estis?
Et illi quoque, qui estis vos, quis vivat? Dominus Padue? Et nostri
dixerunt: vivat felix liga Utinensium, et moriatur morus. Et
sic nostri invaserunt eos: et illi pauci erant. Tamen puerum
filium Andree Nenlitta, qui presens istis erat, et conductorem
pueri cum tribus aliis ceperunt: eorumque quatuor captivos habue=
runt. Et in ipsis ensis nostri audientes rumorem in Villa, dubitaverunt
ulterius procedere contra istos, putantes, nos erimus conflicti, sive ma=
iorem dispersionem incipimus contra istos, quia major pars gentium
erat in Villa. Et nisi hoc fuisset, multos ex ipsis de Fana cepis=
set: et sic ipsi de Fana viliter, et cum tristitia recesserunt a nostris.
— Nostri vero venientes in Villa, invenerunt Petrum Pilonum,
conestabilem sociorum XXV in Bastita positum contra nos de Ma=
niaco ad nostram lesionem, hominem fortem, intimidum, et auda=
cem, qui cum suis gentibus illis stantibus in ipsa Bastita, et aliis
contra nos ab alio latere versus Occidentem, insultum dederunt. Et
nostri cum ipsis mixti erant; et supervenientibus nostris, quia
foras extiterunt, potenter contra illos de Bastita bellum acer=
rimum inceptum est. Tamen ipsi de Bastita dare terga nostris

coacti sunt ~~cum~~ ex vulnere gravi (praesertim) facto uni Comestabili
ex suis; et ex aliis pluribus de suis laesi sunt, aliqui cum te[lis],
aliqui cum lapidibus. Qui sicut fecerant illae gentes de Fana,
verecundanter a nobis recesserunt. Ex nostris vero nullus,
gratia Domini, laesus fuit. Ipsi vero cum fuerunt in eorum
Bastita, post pauxillum ipse probus eorum socius morbis suum
[tran]situm consumavit: et ex ipsis multi reperti sunt vulnera-
ti. Et saepissime nostri euntes ad Bastitam contra ipsas gente[s]
quae ibi stabant, saepissime per nostros laedebantur; et ex ipsis
capti ducebantur in Maniaco; et de ipsis animalibus multa du-
cebantur in Maniaco.
Sed redeundo ad primum; illico in recessu D. Nicolai, et ejus gentium
de Fana, certi ex nostris sociis in suo recessu de Maniaco, se in duabus
partibus dividentes, iverunt in Villam Aunedi, et subito ipsam re-
maverunt in ea hora, in qua D. Nicolaus arma exuebat: et statim
altera pars similiter Villam Arnesii invadentes; et talem luam ipsi
fecerunt, taliter quod ad disponendo eis arma ipse cum tota fami-
lia visum habere potuit satis lucidum, et splendidum. Quod
videns D. Nicolaus fremuit, intra se dixens: illi de Maniaco non multum
supersederunt in faciendo eorum vindictam de offensa eis facta; et
non solum ipse, sed et omnes rustici ejus pavidi facti sunt. Et
videntibus nostris fore in guerra cum ipsis de Fana, qui nos de Ma-
niaco pro nihilo habebant, et nos reputabant pavidos contra ipsos fo-
re; putantes, nos statim facere declinare pendi ipsorum. Quilibet
de nostris animum ferventem assumens, et laetabundum contra ipsos
de Fana et gentes ipsorum, et ad eorum destructionem invigilan-
tes, potenter intraverunt ipsam Villam Fanae ad visitationem
iniqui Consultoris D. Christofori Abbatis, assidue invigilantis
penes ipsum Nicolaum et gentes ipsius: et qui, ut nobis ostensum
fuit, ignem in Castagneto majori de nocte imposuerat pro
laesione nostra; quia non aliter poterat nos plus offendere. Ejus,
et caeterorum domos de Fana circa ipsam Abbadiam, et ultra
totaliter cremaverunt sine ullo obstaculo alicujus personae de
suis; ipsamque Abbatiam taliter fumigantes, et liquore thu-
ris non imposito, nec myrrhae: tamen fumus non solum ad caelum
coram Deo ascendens, verum se et per terram extendens, ex ipsius
odore multi laetanter sumpserunt.

Altera autem die nostri predicta [illegible] imponentes inter seipsos
ad offensionem predictorum inimicorum nostrorum, ut decet
in talibus bonos homines, vel ad castellum Chizze euntes, ubi plu=
ra animalia derobaverunt, et unam pulchram mulam Pres=
byteri Blasii, et certos de Fana captivaverunt, quos secum
duxerunt cum ipsis animalibus. Et a castello ipso inferius villam
integraliter cremaverunt. Contra quos pavidi facti ipsi de
Fana, nullus se contra nostros se extendere ausus fuit: et se-
cum nostri de Maniaco oneraverunt de masseritia ipsorum per campos,
quia sufficienter reperiebant in eis, et domum Quintar vene=
runt.
Uno altero die nostri similiter intraverunt montes, sescientes ipsos de Fa=
na cum eorum gentibus prope apud Ounedum et domum solam pro feno ivisse: qui-
dum se nostri in nemore in aunwayto contra predictos posuissent, et illi de
Fana, sed non omnes feno equos et tierchnas onerassent, nostri ex ni-
mio ardoris voluntate impetum contra predictos facientes,
et insultum nimis subitum, et ante debitam horam, quod
ex ipsis ceperunt XIII cum equis. Reliqui vero ex ipsis insultum
facientes, ac clamorem suorum audientes, relictis bovis, et feno,
et bassibus feni, ac aliquibus relictis equis ibidem, celeriter ex equis
descendentes fugam per nemora et collem capientes, tali timo=
re inducti, quod non audentes ad subsidium suorum conve=
nire, imo nec retrospicere ausi sunt, qui eos persequebantur.
Et sicut fugam arripere timore nimio inducti sunt inimici
nostri versus Fanam, dicentes omnes colles esse munitos
gentibus infinitis. Et copiosa inimicorum multitudo non est
persecuta usque ad villam, ubi eorum multitudo major erat, quam
nostrorum eos invadentium; et ut dicebatur, si ex nostris XX. cum
clamore de ipsa villam Fane iivissent, vix [illegible] extra ipsam vil-
lam qui non fuissent inclusi in Fortilitio non cepissent fugam ~~[illegible]~~
in tanto timore fuerunt inducti, et sic nostri
domum suam citeriter cum triumpho felici et victoria reversi
sunt, ducentes secum captivos vivos de Fana, et equos a quibus
taleam bonam habuerunt.
Post hec vero brevi tempore ipse D. Nicolaus suorum vicinorum ul-
tionem anhelans facere fulcimentum magnum fecit, et apparatum pedi=
tum et equitum: et venit in burgo Maniaci usque ad domum Bartholomei

Corbitonsoris, contra quem nostri, audaces locii et vicini animose
et cum gravi impetu ipsos invadentes, balisterii sagittantes cum
arcubus sagittas potenter, et lapides ejicientes, ipsi terga dare coac=
ti sunt: et tanta erat eorum multitudo, quod D. Nicolaus, qui pri=
mus erat ad insultum, non valens acies suorum penetrare, sicut
libenter conabatur facere, tunc nostri ad tergum ipsius quatuor
erant ipsum pungentes, et ab equo eum virum ejicere satagentes cum
eorum lanceis longis: et jam caput ipsius equi collum tangebat. Interim
unus ex suis sub lanceis predictis et post cum equo ad terram cecidit;
propter quod ipsi quatuor, relicto ipso D. Nicolao, cum lanceis quisque
ipsorum, equum ipse cupiens capere, et ceperunt. Itaque percussus
fuit honestus et fortis vir Guidottus de Fontanellis cum telo uno,
et mortuus fuit: et ex aliis multi devastati et percussi; et equi in
terfecti, et percussi multi fuerunt: ita quod tota via erat made=
da sanguine multo, et vere nullus de nostris damnum aliquod pas=
sus est. Ipsa die de ipsis in Valvasono, et alibi multi vulnerati
sunt. Et illo die Candussius quondam Federici Tisij sua lancea de
manu foris jactavit ipsi D. Nicolao, et qui eum non punxit;
quia si tetigisset, procul dubio morti succubuisset. Et illo die bene vi=
dit et cognovit D. Nicolaus, suam et suorum potentiam contra
nos de Maniaco nihil prevalere. Ipsoque tumultu sic facto dicte gen=
tes inimicorum se..... congregaverunt ad ~~bivium~~ bivium calline prope fa=
bricam, et steterunt per spatium magnum: et nostri in burgo eos
iterantes redire prestolabantur, et aspectabantur de reditu ipsorum,
cognoscentes eos factos fore timidos; judicantes ex ipsis, et equis, equo=
rum partem habuisse bonam: et sic dicte gentes facto eorum consilio,
recesserunt verecunde et sine lucro.

Altero autem die, dum ipsi de Fara cum scorta, seu in custodia,
ipsorum multi pedites Fare starent circa Abbatiam et rivum,
qui est ibi ultra, ex nostris occurrerunt forte in equis X. contra ip=
sos, qui in numero ultra quam LX. erant inter stipendiarios, et opera=
rios vites potantes: nostri vero pedites sequebantur nostros equites. Ip=
si vero de Fara, audito nostrorum equitum cursorum adventu,
et nimio timore inducti, qui in arboribus erant, se ex ipsis arue=
re permittentes, saltantes palados, foveas, et clusas; non dubitantes in

minis cadere, nec se pungere. Stipendiarii nostros non os=
tendentes, nec arma ipsa ceperunt in manibus; tum ito fuerunt no=
stri contra eos, et dicebant nobis: minus stipendiarii, currite con=
tra illos rusticos, a quibus taleam habetis; eosque eis ostendendo
cum digitis. Et hic pedites nostri supervenientes, ex ipsis de Fana
quamplures ceperunt, et euntes per campos sine obstaculo alicujus,
se onerantes rebus, et masseriis, et secum vasa, arcas, et brentas ducen=
tes Maniacum cum captivis letanter venerunt. Et ipsi de Fana tam
pavidi facti sunt contra nostros, quod unus nomine Guilla de Ca=
dubrio, qui omni die sepe tamen ducens quandoque nepotum suum
etatis annorum XIV. vel XV. ibat ad Abbatiam, vel in Turri, et trahen=
do per terram ante se ipse Maniacum modo vasa, modo brentas
ducebat. Et multoties solus tantum ibat, et ducebat secum vasa duo
ipse trahens per prados modo unum, postmodum redibat pro altero:
et per istum modum pro solidis XXIV. vel XXVIII. dabat vas unum capiens
urnas V. vel VI, vel unam majorem brentam pro solidis XXXII. et isto
modo multos replevit de brentis, et vasibus et multas brentas, et va=
sa secum duxit. Quod videntibus ipsis de Fana, qui in collibus sta=
bant, ex ipsis nullus contra eum venire ausus est. Et qui non vidis=
set, credere non posset; et longum quidem esset omnia posse descri=
bere.

Et de iis, que eis per nos de Maniaco fiebant, homines Meduni fortissime le=
tabantur, quia cum contra ipsos de Meduno procedebamus, dicti de Fana
de ipsis multum truffabant dicentes: isti de Maniaco nobiscum guerram
facerent, aliter contra ipsos procederent. Itaque ipsi de Meduno mul=
tum leti erant de nostro triumpho contra predictos de Fana. Uno autem
die ipse D. Nicolaus suos pedites num. centum misit Maniacum versus
Colveranum: et nostri num. XX. et minus; qui fuerant ad molendinum
Nicolussii q. Pitte in custodia morum vicinorum, qui macinabant, au=
ditis custodibus Turris et porte Castri, et campanis sonantis, auda=
ci animo contra istos venientes; et fuerunt audacter ad manus unus
contra alium in strata post domum Pauli quondam Rainardi.
Isti nostri viriliter irruentes contra illos, eosque acermine ducentes.
Naroldum ceperunt quondam Tomarii de Fana. Ipsos de Fana ter=
ga ipsis dare mirabiliter segerunt, et eos retrocedere fecerunt;
et putantibus nostris victoriam ipsos posse contra ipsos de Fana obtine=

re, tunc [illegible] ipse D. Nicolaus superveniens cum LX. equis in spatalis nostrorum. Cives nostri se reducentes in Terra (1) mei Joannis Notarii Asplini post domum filiorum olim Petri Agathe. Ibi quidem, nomine Janglus de Bavaria, familiaris Dominorum Lupini et Fratrum, honestus juvenis XXIV. annorum, staturæ parvæ, bellicus juvenis, et qui multa fecerat contra adversarios nostros, partem suam mirabiliter exercendo, fuit per quemdam Ungarum captus, quem cum vidit D. Nicolaus, ipsum violenter ei recepit de manibus suis, eumque fecit exuere diploidem, panseriam, et quælibet alia arma: ipsumque dedit in manibus suorum servitorum Joannis q. Galuci, Petri filii Fornerii, et Magnig. Frizen Crisucii de Fana. Ipsumque, camisia exuta, sic nequiter a suis jussit ibidem interfici; et sic per ipsos factum fuit. Et hoc factum est eis sine honore, quia et istum Car. noluerunt recipere, cum se ipsis reddidit. Et putans sibi et suis famam dedisse de verecundiis habitis per nos de Maniaco, ideo interfecti fuerunt. Sed ex suis per nostros mortuus fuit Mazola. Et si nostri voluissent de suis tam viliter interfecisse, sæpius facere poterant. Nostri ascenderunt eodie in eorum colle de Regula: ibi boves plures conduxerunt Manialum [illegible]. Nostri intraverunt in eorum montibus et villis, et ex ipsis carceratos duxerunt.

Adveniente vero tempore messis (2) Domini de Spegnembergo omnes eorum segetes recollegerunt, et nos a parte nostra. Itaque requisitio eorum per nos de Maniaco et per partem nostram valde fuit correcta. Et quanquam duobus annis pacifice et quiete steterint, tamen postquam guerram habere voluit cum parte nostra, nova mei nus dominum passus est, quam ad principium guerræ: et ubi fuerat reputatus sapiens, sic postmodum fuit reputatus insipiens, eo quia non sapienter stetit quietus de Bastita Montis-Regalis. Multa possent dici, quæ inter ipsos et nos occurrerunt. Tamen multoties eos nostri juvenes Domini, videlicet Bartholomeus, Galvanus, Lupinus Odoricus fratres, et Victor quondam D. Osvaldi cum consiliis suorum fidelium vicinorum, contra ipsos in dicta Bastita existentes et ad derobationes eorum animalium, captiones hominum et aliis [illegible] in guerris fit et fieri solet. Et finaliter voluntarie dicti villici se dederunt in manibus dicti D. Lupini: quod si non fecissent, numque in eorum auxilium non elegissent, ordo datus erat recipere ipsis omnia eorum blada. Et cum gentes partis nostræ ivissent super campis cum animo recipiendi eis [illegible] blada eorum, illo die præcedenti dicti villici se dicto D. Lupino reddiderunt: et in eorum Dominum et Capitaneum

(1) Auctorem se prodit Joannes Asplini filius.

(2) Anno, ut puto, 1384.

elegerunt. Propterquod ipse exivit de Bettita predicta, et ivit ad
Capitaneum gentium partis nostre, rogans ut ipsos non deberent damnifi=
care, quia Fortilicium in se habebat: et ei sacramentum fecerunt
omnes fideles partis nostre, et ipsi eidem et iis dictis dicte gentes
nostre partis inde recedentes nullum damnum eis fecerunt.

Item in anno (1) M.CCC.LXXXVI. Castrum Maniaci die .... Mens.... com=
bustum est per uxorem Morassij de Roya, quia totus populus Ma=
niaci, et Maniaci Rivuri erant in eo inclusi propter guerram, et
quod ipsa die predicta faciens tortas et castonos suis compatribus,
ut iniquus modus est in Carnota; non obstante quod sibi fuit inhi=
bitum et mandatum, ne ignem ibi facere deberet super suo sola=
rio sub tecto. habensque fascem feni unum, ignis intrans in foeno
domus, non potuit se ad extinguendum focum accensum, sed su=
bito ad fugam. Et sic in momento totum Castrum accensum est,
et in parva hora combustum. Et mulier ipsa cum viro fugam ce=
perunt in Fana: ibique stant, nec posttnodum ausi fuerunt veni=
re in Maniaco ex gravi perditione nostra, et bonorum hominum et
personarum. Combuste sunt IX. Canipe cum tonagiis: et super tonagiis
da in eis, pannos, masserias: et certi prope murum Castri, secunt [illegible] areas, ble=
canipas, in quibus habitabant, eorum bona in eis retinentes; que omnia
combusta sunt. Et nisi fuisset ignis, de guerra, que duravit annis quatuor,
nos de Maniaco penitus nihil curabamus: eramus bene fulciti victualibus
annis V. pro defensione loci; propterea potenter servavimus nostras
promissionem et fidem datam parti nostre usque in finem, quod
citra Tulmentum nullus fuit, nec tanta discrimina toleravit, pre=
terquam locus Cordovati.

Et post combustionem loci supervenit pestis inter animalia,
que moriebantur; taliter quod si unus decem habuisset, vix
unum ei remanebat. Et his duabus de causis fuimus passi destructio=
nem. Sed inimici tamen nobis de animalibus pauca receperant,
ac de vicinis similiter per inimicos multum fuissemus insulta=
ti, et sepe; paucas tamen tableas a nostris habuerunt. Sed nos de=
struximus circa XII. villas, et a multis hominibus et personas

(1) Notandum est hic in anno puto. Sed sequens 1387 repo=
nendus est, vel 1388. Auctor enim [illegible], que narrat
Chronologicum ordinem accurate servat.

et de foeno in tecto.

taleas nos de Varnaco sepissime habuimus. Et in ipsa guerra per nostros bonos Dominos, et venos fideles, et voluntati eorum Dominorum semper constantes, et numquam discrepantes, Domini Luchinus et Odoricus fratres multum se in dicta guerra exercuerunt, familiares bonos retinentes; magnasque expensas passi sunt, et a suis vicinis multum amati, et dilecti, et honorati, et ipsi multum honorabant populum.

D. Bartholomeus bellicose se habuit in ipsa guerra post sui adventum de Comitatu Tyrolis, se multum exercens in armis, et hortans socios, et inducens ipsos ad nocumenta inimicorum, et de persona [illegible], fortis, et audax, non magnæ staturæ, homo dilectus per suos fortissime. D. Galvanus, filius D. Baldasaris, juvenis longæ staturæ, ætatis decem et octo annorum, voluntarie se ostendens contra inimicos, tamen non permissus foras per suos præditos consanguineos exire, hortando juvenes ad pugnam contra inimicos. Olvradinus q. S. Bartholomei usque ad bivium exiens, vel sepissime ad portam stans. Inhabuit filium, Brandilisium nomine, qui libenter contra inimicos cum ballista sua se viriliter extendebat. Multum fuit ipse Olvradinus ad portam Cutinorum provisus. Girardus, frater Olvradini, pontonarium unum continue cum una cogera, multum vexabat ...... usque ad plateam vel ultra, parum inimicorum vestigia consequens fidus homo. Victor quondam D. Osvaldi, ferens balestram bonam, eam que bene sciens exercere, ferocissime et sepissime inimicos lædens, pulcher juvenis, ætatis annorum XXII. amatus per populum. Zuttus quondam S. Nicolai, habens provisionem a Domino Paduæ, numquam presumpsit arma induere contra inimicos dictos, quia gentes Domini Paduæ stantes in Zerraria venerunt combustum villam Varnaci. Ipse, nec Galvanus ejus frater, cum eorum vicinis contra inimicos nullam fecerunt defensionem, et odio erant toti populo, quia animum eorum declinabant ad Dominum Paduæ.

IVare, congregatis omnibus vicinis bonis una nocte in unum, coram D. Luchino, quia D. Bartholomeus erat tunc temporis super Comitatum Tyrolis, et D. Galvanus cum patre in Utino, inhabuerunt dicti vicini dicere: Nos sensimus de veritate, et nobis relatum est, quod illæ gentes Domini Paduæ stantes in Zerraria, tractatum

habeat cum Gutto, quia eis promisit dare illud castrum; unde nos debemus taliter de eo providere, quod habeamus pacem ab eo, et non stemus in tali custodia: quia inter nos omnes alios sumus unanimes. Et hec verba erant de nocte super Palatio D. Lucini et fratrum. Et nos decem socios habebamus extra portas castri omni nocte pro tutiori custodia: et quod irent circa castrum. Et loquentibus contra Guttum in eis verbis, unus de decem custodibus deforis supervenit festinanter, dicens. Domini, et vicini, vidimus de presenti in campo Domini Padue signa facta elevando, et declinando: et vidimus in domo Gutti [illegible] ostendendo ad ejus fenestram versus rivum fontis. Ita quod dubitamus, que signa sint ista, et vobis monstravimus. Tunc vicini una voce dixerunt, eamus ad domum istorum, et ipsos tanquam proditores occidamus: et nos stemus in his verbis. Et istis euntibus, ego Joannes Aglioni (1) ob honorem filiorum olim Domini mei predicti D. Vitaliani, habui dicere. O vicini, consulo quod tali modo non procedatur, ne discordia inter nos oriri videatur, quia habemus inimicos vicinos; sed ponatur persona cum decem bonis personis super Turri porte, et nos omnes stemus in bona custodia in muris, et simus constantes ad nostram defensionem, ne ad manus inimicorum perveniamus. Et ordo detur inter nos de presenti, ut si ille manus inimici contra nos veniant, quod sint deputati aliqui, qui illico vadant ad istos proditores, ipsosque capiant, et captivos retineant penes se. Gratia Domini, sumus bene sufficientes ad defensionem hujus loci. Tunc inquiremus ab istis cum tortura: et alia poterimus ab eis habere propter que cum sententia punientur et corrigentur. Et isto modo nullus contra nos ~~[illegible]~~ poterit dicere, quod male et voluntarie fecerimus. Et sic omnes contenti de verbo per me relato, et fecerunt secundum eorum voluntatem: et ordo dictus de presenti positus fuit. Et sic de mane ipse gentes non venerunt, et de suppliciationibus ipsorum fratrum multa possent scribi de veritate: que taceo in Scriptura mea, quia sufficit quod predixi; quia nunquam contra inimicos se cum eorum vicinis exposuerunt ad defensionem nostram, nisi semel ipse Guttus ad equum ascendit die, qua Nicolaus Caval, et quidam alter fuerunt per nos capti, et per nostros; et nisi fuisset circumspectus q. Federici ipse Guttus fuisset ipso die per inimicos captus. Ascendit equum illa die, in qua Bartholomeus q. Leonardi fuit captus: et hoc

(1) Iterum Auctoris nomen, ac etiam infra.

quia tunc in ipsis multis sepius dicebatur, quod pars Domini Paduę contra nos vicinos maligne tenebat, et multa mala verba ei sepius obiiciebantur, quibus contrarium dicere non erat ausus. Et inter vicinos de vicinis ad villam Utinensibus magna et perfecta constantia dilectionis et fidelitatis regnavit, ita quod de nullo dici potuit oppositum. Ego enim Joannes Aquilini nolo dicta, gesta, et operata per me in guerra scribere, quia facere contra mandatum sapientissimi Catonis dicentis: nec te collaudes, nec te culpaveris ipse. Tamen aliqua, et minima tangam. Quia per Nobiles et vicinos fui deputatus provisor cum meis affinibus num. CL. feci fieri ... , ... interiorem defensionem bonam, quia nulla ibi erat, super olivariis, aliam prope domum ... , ... inter Ecclesiam S. Jacobi et ... in qua est ibi prope pro balistamento, unum mantellum, ubi de turre ... nostri in castro balistarentur. ... interiores castri novas fieri feci. In Saulo [illegible] magnum fieri feci, ... olivariis duas ... portas inimicis ... , super rivo et alibi ... ratas: et die noctuque vigilando pro sustentatione nostra litteras infinitas scribendo, cum persona, cum ... vel balista in villa tamen cum minimis meis ... , ... mea, ... , passus non concedendo non habentibus, vicinos contra inimicos ad eorum nolumentum inducendo. Et Antonius nepos meus, cum sua persona, ... juvenis ... XIV. annorum in principio guerrę voluntarie se exercuit ultra meum debitum, et contra meum velle propter ipsius juventutem, voluntarie contra inimicos se cum vicinis mittendo.

(1) Joannem elegit Patriarcham ... II ... 24. ... anno Pontificatus decimo ... anno Christi 1387.

In M.CCC.LXXXVIII. (1) die XXIIII Novembr. Reverendissimus in Christo Pater et D.D. Joannes Marchio Moravię electus fuit et provocatus in Patriarcham S. Aquilegensis Ecclesię: de cujus provocatione pars Utini lętissime audivit. Et ex ... magna facta sunt per eos, et pariter ... magni pagnardi in Civitate die noctuque inter omnes ... cum igne, cum ... magnum gaudium, putantes forelexem ... de tanto dolore et tristitia habita, et habitura: quia in hieme

(2) Anno Christi 1388.

(2) Dominus Paduę multum se ... , volens recuperare partem quam non poterat vicisse, et infinitas ... bombardarum fieri fecerat, et conduci in Aviano ... , videlicet de grossis, et parvis, qui hodie ibi sunt. Utinenses vero sepissime nuncios et ambasiatores ipsorum, sepius, et sepissime ... Dominum

Patri ... iam [illegible] miserunt, ut celeriter ad ejus Patriarchatum venire deberet in eorum et ... Patrie succursum; dubitantes, Dominum Padue venire in futura estate contra ... , que totaliter erat desperata. Et pro nunciis suis sepius missis dicti Utinenses expenderunt ultra iiii Ducatos; quia de melioribus eorum Civibus miserunt, quibus mandatum fecerunt, ut nullo modo redirent sine Domino Patriarcha qui ibi moram traxerunt ultra quatuor menses, ipsius adventum expectando. Et sic finaliter ipse Dominus noster Dominus Patriarcha per totam illam estatem (1) non venit.

(1) Anno 1385.

Interim vero, succurrente gloriosissima Virgine Maria Domina et advocata omnium in ea sperantium ... , ... Magnificus et Excell. D. D. Comes Virtutum, qui confederatus ... cum D. Francisco de Carraria, sentiens ipse Dominus Comes ... Domini Padue ... tractatus, et pravam ejus voluntatem contra eum tractari per eundem; eidem D. Francisco suas litteras diffidationis misit, et scripsit in hac forma, quarum ... talis est.

» Illustrissime ... Magnifice Vir, si que in depressionem nostri status non in Italia solum, sed in Germania, et Gallia pluribus jam mensibus, et non uno tantum, sed pluribus diversis calliditatibus ... instantissime procurastis; nec minus si que in lesionem nostri honoris protulistis imprudenter convicia, ad nostram non credimus notitiam pervenisse. Sentimus quidem, et si non omnia de pluribus, tamen horrenda et execranda nimis; que ... valuissemus, nedum per vos fieri vel proferri debere, verum nec excogitari debuisse minime putassemus: cum talia sint, qualia hostis in hostem, nonnisi insupportabilibus lacessitus injuriis, moliri seu meditari deberet. ... autem quales injurias, vel offensas ... vobis intulerimus, ignoramus; nisi quod labentem corruentemque in inequalibium statum vestrum tempore illo, quo cum D. Antonio de la Schala concurrebatis acerrimo bello, dum prorsus omni spe alia destituti, ruinam vestram apertis oculis cernebatis, servasse, protexisse, et multiplici favore guerre diezimas ... ; ... injurias indicandi. Satis Magnifice Vir, nec nos ignoramus ... , quot et qualia ... et ... agitata fuerint; ... temporibus retroactis, que hoc tam ... non ... possent, cum prolixa Scriptura quod ... agitat ... , in hoc reservatis aliquis suo loco et tempore concludendis,

in brevitate duximus: quod tutius arbitramur, apertum et publicum, quam simulatum et insidiosum sub amici nomine hostem habere; et guerram patentem preferre paci ficte et simulate, non aliud quam dolos, fraudes, vim et insidias parituræ. Proinde bellum vobis lapsa die XXX. huius mensis Junii per presentes indicimus, sperantes in Deo, et concurrente ad hoc Illustri Ducali Dominio Venetiarum cum quibus nuper confederati sumus, contra insperatam et indebitam ingratitudinem vestram, iustitie favore, nostrorum favebit et clamantium ad eum oppressorum subditorum vestrorum, quorum non compati vole non possumus, voce exaudiet. Datum etc. ».

Verum est tamen, quod prescripta littera diffidationis scripta fuit in M.CCC.LXXXVIII. et ante prescriptionem ipsius [illegible] dominus Comes Virtutum, dominus Mediolani, confederatus erat cum Ducali Dominio Venetiarum [illegible] Veneti jam ad [illegible] nostre guerre confederati erant cum Utinensibus; et eorum colligatis: et [illegible] [illegible] cum ipsis. Et antequam confederationem [illegible] cum ipso Domino Comite Virtutum, fecerunt cum certis pactis, [illegible] Utinensibus [illegible] eorum colligatis, sicut inferius in tenore litterarum ipsorum Utinensium [illegible] describetur in [illegible]. Post ipsius vero diffidationis [illegible], ipse Dominus Comes Virtutum suas gentes misit contra ipsius Domini Padue potentiam. Tunc dimisso D. Francisco [illegible] eius filio in Civitate Padue, idem D. Franciscus Senior ivit in Tervisio: ibique moram ducens, et subveniente Virgine Maria Domino Comiti predicto, qui [illegible] habebat Ecclesie Aquilegensi et habuit, que per potentiam Domini [illegible] fuerat [illegible], [illegible], et [illegible], et monumenta DD. Patriarcharum preteritorum Pastorum ipsius Benedicte Ecclesie, suffragio ipsius Domine nostre gratiose, [illegible] non [illegible] sperantes in ea, miraculum [illegible] ipsius Domini Padue in brevi sermone concludens: Paduam cum suis Terris, Castris, Oppidis, [illegible], Villis, [illegible] [illegible] perdidit: ac etiam Tervisium similiter cum suis Castris et Fortiliciis perdidit de mense Octobris die ..... Et nota quod ipse D. Franciscus, recepta ei civitate Tervisii per cives Terre, [illegible] stipendiarii se cum ipso Domino introduxerunt in Castro, quod est in civitate Tervisii, et Cives fecerunt nomine Ducalis Dominii.

Ipse vero dedit ipsum castrum cum omnibus aliis castris et Forti=
liciis Domino Comiti, et posuit se gratiæ Domini Comitis. Quos duci
fecit in ma Civitate, quæ nominatur Comum; pulchra Civitas desuper Me=
diolanum. Quos in eadem Civitate captivatos retinuit. Et de dictis
carceribus exivit ipse D. Franciscus Novellus, qui postea [illegible] Paduam
recepit in M.CCC.XC. in fine Junii.

Sed redeundo ad Dominum nostrum Reverendissimum D. Joannem
Patriarcham predictum, misit in Patria Forojulii de mense Maii (1) quem=
dam suum Militem, Magnificum Virum, magnæ hominem [illegible]
[illegible] ætate bene annorum LX. in suum [illegible] Mareschalcum: et applicuit
in Glemonam, et noluit intrare Utinum, nec aliam terram Patriæ;
[illegible] [illegible] habitavit usque ad Domini Patriarchæ adven=
tum. [illegible] Domino Mareschalco, nomine D. Nicolaus de Buch Bohemus, no=
mine ipsius Domini Patriarchæ, ipse Dominus Paduæ dari fecit omnia fortili=
cia, quæ temperaverat in Forojulii, et in se habebat; in quibus [illegible] [illegible]
Capitaneum et Officiales. Et in Savorgnanum intravit Franciscus de Spilimbergo
[illegible] Civitate Austria, dicens illum locum suum esse, et fuisse Majorum Ante=
cessorum.

Dominus Patriarcha male informatus contra Utinenses, et specialiter contra D.
Fredericum Militem de Savorgnano partem Civitatensium cepit. [illegible]
[illegible] venit in Utino, et ostendit se velle Consilium Utini transmutare.
Et sic fecit, et deputavit quosdam ribaldos artifices num. XII. ad [illegible]
[illegible] itinis. Partes erant inter cives [illegible] magnæ, nam ipsum D. Fredericum
Militem multum cepit [illegible] [illegible] [illegible] dicebatur facere inducto Domini
Paduæ, qui nondum Terras perdiderat, et inducta Civitatensium. Do=
mina Elisabeth relicta olim Nobilis D. Francisci, patris ipsius D. Fre=
[illegible] [illegible], [illegible] Domino Patriarchæ contra ipsum D.
Fredericum: ex quo ipse D. Fredericus secessit in Castro suo Pinzani, non
[illegible] in Utino moram ducere. Domina Elisabeth predicta habebat in curia
Domini Patriarchæ quemdam Militem suum [illegible], [illegible]
[illegible] ad instantiam Domino Patriarchæ. Eidem Domino contra ipsum D. Frederi=
cum petebat ipsa Domina ipsi D. Frederico, tanquam heredi Dominorum
Francisci et Hectoris ejus filiorum et dicti olim D. Francisci Militis

(1) Anno 1388.

patres dicti Frederici, partem eorum tangentem de hereditate, ut una dic̄ti civium D. Francisci ejus Viri. D. Fredericus videns, Dominum Patriarcham indignatum contra eum, contentus erat et ipsa questio determinaretur per modum judicii et in terminis coram suo Vicario, et in judicio vel in Bononia aut Parisio in puncto juris: si in aliquo eidem teneretur secundum determinationem judicii sui, vel sapientum, sic facere non recusabat. Contra quem Dominus Patriarcha predictus sepe in terra Utini arrengum fieri fecit.

Finaliter uno die fecit capi quemdam civem, nomine Dethalmus de Andreottis de Utino, hominem antiquum, etatis annorum fere LXX. qui semper amator et defensor extiterat Domus Savorgnanorum: nunc autem contrarius ipsius D. Frederici, qui quemdam, nomine ..... suum inimicum interfecerat de Soldoneriis super Dominio Dominorum Ducum Austrie prope villam Curie Naonis. Erant circumcirca XXX. anni, de cujus obitu litteras absolutionis habebat a Dominis Ducibus Austrie, a Dominis preteritis Patriarchis, et pacem cum ejus inimicis. Quibus omnibus non obstantibus, poni eum jussit in manibus novorum Rectorum inimicorum; inter quos erant Platusius Speronarius et ... Nisslinus Notarius, inimici Dethalmi, ipsumque acerrime tormentantes. Ipsumque Dethalmum duci fecerunt subito ad judicium in platea Utini. Et crida facta fuit, ut in pena Ducatorum ducentorum nullus sua verba facere ausus esset. Et Domina ... ad fenestras astantes, ... in platia armati; Martinus Thomasini sententiam protulit contra eum, scilicet decapitari. Sed .. Nicolaus q. S. Gabrielis sententiam protulit, quod nec eum condemnabat, nec eum absolvebat. Ipse vero Dethalmus propter torturam sibi datam non poterat pede stare, sed portabatur super una cathedra: ibique stans, ... fuit suum verbum facere, sed ipse ... ex nimia tortura poterat, ei requirebat ... absolutionis audiri deberet. Nihilum ei valebat jura sua nec valuerunt; ... deportatus super cathedra, illico fuit decapitatus. ... ipsius D. Frederici, non si factum foret de eo: imo fattus erat ... militia dicti Domini Patriarche, duobus diebus ante habens suas litteras amicitatis. Et detruncato ei capite ... ... ; quare Dominus Patriarcha habere voluit ... pro ... libras mille solidorum, quas habuit.

Post hec dum Dominus Patriarcha esset in Goris, misit in Civitate Utini pro quodam divite, nomine Nicolaus Manini, qui tunc erat intimus amicus, et dilectus D. Federici, qui habito accedens Castrum, venit ad presentiam ipsius Domini: et hic jussit retineri, usquequo graset. Exivit rumor, et venit in plateam, dicens populo: Nicolaus Manini retentus est, per Dominum carceratus. Hoc audito, totus populus aperiens Castrum, petierunt Nicolaum Maninum eorum civium sibi dari, pro quo securitatem facere intendentes, si aliquid fecerat, quod ipsum cum [illegible] ducere deberet; quia non erat usus Dominorum preteritorum [illegible] capere, et quod nolebant hoc [illegible]. Videns furore civium, Dominus ipsum Nicolaum reddidit; et subito de Terra recessit cum quatuor sociis familie, et cum iniquis verbis contra [illegible], [illegible] tunc in Soffumbergo.

Post hec ira major crevit inter ipsum, et Cives. Adhuc sui Rectores regebant, et D. Federicus requisitus per populares venit in Utino: qui [illegible] est per omnes Cives, ac si Deus venisset, salvo quia aliqui [illegible] partem Domini erant in Terra, et omnia ut apparuerunt [illegible] longum esset. Sed adveniente Carnisprivio, in domo D. Federici erat magnum solatium, corizantes et juvenes Utini [illegible] hastiludii [illegible] Terra Utini. Et in ipsa Terra venerunt Zenach, Domini Patriarche Bohemus miles, consanguineus Domine [illegible] Elisabethe, Franciscus et Andreas fratres filii Nakingnerre de Civitate, Henricus Oleon q. Ser Petri de Fagagna tunc Mareschalcus Domini Patriarche, [illegible] Dibiliatus factus, et quidam Marcus de Fagagna cum eorum famulis; ostendentes se causa festi et hastiludii venisse. Intraverunt ad choream in domo ipsius D. Federici; quos surgens a scamno leetanter suscepit; et in eorum recessu eos secum [illegible] voluit [illegible], et eis honorem intulit, rogans ut in crastino cum eo sint in prandio. Ipsi obtenta licentia recesserunt.

De mane vero die Lune XV. Februarii (1) ipse D. Federicus intravit [illegible] [illegible] et Missam audivit: et cum eo erant solum de ipsius familia [illegible] [illegible] familiam bonorum civium [illegible] qui multum fuerunt tristes [illegible] a lecto surrexerunt. Et dictade, predicti Zenach miles Bohemus, Franciscus et Andreas fratres cum uno altero, per [illegible] [illegible] sentientes ipsum fore quasi solum in Ecclesia, [illegible],

(1) anno 1350 [illegible] [illegible]

et Marco, et aliis familiaribus num. XIV. et non pluribus, ipsis ad ipsam capellam venientibus, unus ex istis parte ipsius D. Federici, nomine Paulus, illico videns illos sic venire, festinanter ivit ad Dominum suum, et clausit ostium capelle dicens: Domine, ecce isti veniunt versus vos familiares Domini Patriarche: dubito, quod non veniant in detrimento vestre persone. Cui D. Federicus respondens dixit: ... non dubito familiam Domini mei; et confestim aperuit ostium. Aperto ostio, isti applicuerant coram ostio: et D. Federicus erigens se ... evangelio S. Joannes, ... aquam ..., ... se signavit. Ipsis intrantibus, videlicet Francisco et Andrea fratribus, Sancho et duobus aliis, ... de Fagagna: ... ecclesiam cum ballistis extensis, et gladiis evaginatis ... Et cum D. Federicus eos vidit, non ... eos ipsum ... velle, imo obviam eis fuit, elevans capucium, eos humiliter suscepit. Ipsi autem evaginatis gladiis ipsum inter templum et altare ... interfecerunt, et proditorie eum ibi mortuum permiserunt. Quidam, nomine Desertus de Glemona fugam, post altare se abscondens, rapuit. Quidam nomine Miles audito rumore ... intrans contra istos, et istos contra eum, ... ensis fractus ... illico se et ipsum percusserunt: qui quasi mortuus ad terram cadens, ibi remansit, et nisi ejus ensis fractus foret, aliquem vel aliquos interemisset, sed tamen vulneratus ... facti. Quo audito clamore, vix ad equum ascendere potuerunt ... et hoc ipsum ... dimiserunt, ... non interfecerunt. Et subito Miles ... ad ... Domini ..., ... unum Palatinum, ... extra terram. Et non ... Dominum ... erat ... Utini venerunt. Et clamor maximus in populo intonuit, et ... portas claudere, ... venerunt.

Tum populus fuit congregatus, et ceperunt Christoforum Mispalini, et Platinum[(1)] ... Elisabethani ..., et ipsos in furore populi, et super ipsa platea Utini in instanti ... sunt jugulati ob mortem ipsius D. Federici. Post haec vero quidam ... notarius, nomine ... qui ... in necem ipsius D. Federici ... culpatus ... in alto suspensus fuit.

alias Platusium

(1) ... 1387 20 Ottobre, Udine ... Cividale ... Lenardus dictus Platesinus q. Michaelis nominati Platesin de Ramanzacho Utini habitans.

per Rectores Utini. Et tunc Rectores ipsius Domini Patriarchæ expulsi,
et exclusi ab omni eorum [illegible] consiliarios, et Rectores inter se fece-
runt. Post hæc S. Nicolaus Magistri Gregorii, qui cognominatus erat S. Nicolaus
a Dominabus, advocatus, homo iniquus, qui ex nihilo factus erat ditissimus
cum Dominis de Savorgnano et in diem hodiernum bene [illegible] fuit
et tractatus per ipsum D. Federicum; tenens partem Domini [illegible] Patriarchæ
prædicti, ipseque de nece [illegible], per quendam Dominicum Giali-
num pelliparium prope S. Lazarum Utini interfectus est. Post hæc Mar-
tinus Thomasini, partem ipsius Domini tenens, et [illegible] de morte ipsius
D. Federici, [illegible] in terra Utini per Joannem de [illegible],
fratrem dicti [illegible] De [illegible] [illegible], et per Petrum de Trieste, et
per Pitittum de Meduno familiarem dicti olim D. Federici [illegible] in-
terfectus est.

[illegible] Joannes [illegible] quondam [illegible] de [illegible]. Descript.
per me Antonium [illegible]

Finis.

XI

1511 die [illegible], in ultima februarij que fuit vulgariter dicta Zobia grassa. Magnificus et potens vir D. Antonius Savorgnanus Doctor expugnata domo [illegible] cum populo Civitatis Utini et multitudine rusticorum eandem domum cremavit et interfecitque mediantibus ejus sequacibus novem [illegible] Utini, videlicet [illegible] D. [illegible] de la Turre, D. [illegible] ejus fratrem, Nicolaum eorum nepotem, D. [illegible] de [illegible] Doctorem, Nob. Ser [illegible] de Soldonerijs, [illegible] [illegible] de [illegible], D. Joannem Leonardum de la Frattina, [illegible] del Borgo [illegible], [illegible] Baptistam de Bertholinis [illegible] fuerunt trucidati fuerunt et successive direpte et incinerate fuerunt domus omnium predictorum et quorumdam aliorum ad numerum 21, inter quas fuit domus Nob. S. Nicolai et S. Antonij fratrum de [illegible] pulcherrima et propre due domus [illegible]: fuit profecto dies nigro signanda lapillo.

[illegible] rustici [illegible] castellanos invaserunt plura castra Patrie [illegible] partim concremarunt et partim diruerunt. [illegible] crematum fuit [illegible] Zoppola et [illegible] fuerunt. Domus D. [illegible] de [illegible] cremata et alie plures domus [illegible] per Patriam [illegible].

1511

Nota quod tum propter pestem que de anno suprascripto 1511 incipiendo de mense Maij atque per totum autumnum intra Civitatem Utini occidit ultra quinque millia hominum et plures, ultra pestis viguit in Civitato, item Tulmetij et per alia loca Patrie: tum propter exercitum Ser.mi Regis Romanorum, Maximiliani Imperatoris electi qui appetente alio validiori exercitu Regis Gallorum in ripa Plavis, ex agro Tarvisino venit in Patriam Forijulij die XVI Septembris et ipsam presidio [illegible], cunctis deditionem facientibus, spatio 10 dierum acquisivit, imposita unicuique civitati et oppido [illegible] etiam villis Talea Ducatorum in magna summa juxta et supra facultatem locorum et multis depredationibus tam per hostes Theutonicos, [illegible] per quosdam Compatriotas rebelles factis. Ego Franciscus Portius Notarius stati absens a Terra Utini [illegible], partim in Patria et partim Venetijs et per id hoc anno paucas [illegible] instrumentationes in notariatu feci.

Notule in [illegible] Patrie [illegible] in Protocollis Temporis Portij Notarij Utinensis in Tabulario Utinensi [illegible].

1511
27 Febbrajo
giovedì grasso.

p. 13 1511.
Peste in Friuli
[illegible] in Pordenone.

Ex libris Terminorum Francisci Pontij Not. Utinensis perditis, [illegible] Portus [illegible] extracta

1514. die Dominico 12 Februarij, Ind. II. in crepusculo diei Magn. D. Jacobus Baduarius Locumtenens et Joannes Victurius Provisor et [illegible] Locarnus Gubernator seu [illegible] [illegible] cum toto praesidio militari [illegible] equitum et ultra derelinquerunt Civitatem Utini et totum Patriam et se Trevisium versus contulerunt, remanente civitate ita derelicta nisi [illegible] Ill.mum [illegible] Christophorum Frangiponem Capitaneum et Commissarium [illegible] Caes. Majestatis ad [illegible] [illegible] exercitui Caesareo qui jam movebat Utinum versus et erat in Marzano. Nocte sequenti, sic volentibus Praefectis exercitus, missi sunt Legati 12 primarij cives, 12 honorati [illegible] et 100 plebei. — Rectius lo[illegible] quod milites Venetorum non recesserunt penitus de Patria sed firmaverunt se in Sacilo.

Die sequenti quae fuit 13 Februarij dicti Legati, facta deditione et initis pactis tollerabilibus [illegible], excepto talea quatuor millium ducatorum, quam nobis imposuerunt Duces exercitus, reversi sunt, duxeruntque secum Ill.mum D. Joannem Neohauser Locumtenentem [illegible] per eosdem Duces exercitus, donec aliter Caesarea Majestas providerit.

Die 14 [illegible] hora ingressi sunt Civitatem Utini Ill.mus Comes Christophorus Frangipanus Dux Exercitus et seu Commissarius Imperatoris, pompatice et armati cum centum catafractis equitibus vel circiter et aliis levis armaturae.

(Da MSS. Fontaniano Bibl. Marciana Cl. XIV latini N.o 49)

Guerra l. XX.

Notulae historicae excerptae ex Necrologio Capituli Civitatis Austriae.

1505 Anno Domini 1505 magna et miseranda fames fuit non solum in hac
Carestia e [illegible] Patria, verum etiam in tota Italia, adeo quod de mense Maio et Junii unum
starium frumenti valuit usque ad summam librarum duodecim in Civitate
et in Utino. Item siligo valuit in dictis mensibus pro singulo stario
lib. octo, soldos octo: milium libras 7, soldos 16: surgum lib. 3
sol. 12: Faba Lib. 8 sol 8. et quia magis in Civ. Utini tanta penuria
fuit, ut necesse fuit Utinensibus nostram adesse Civitatem ut non
modo dolo sed etiam violentiis panes ad suam urbem asportarent. ~~[illegible]~~ Quod
~~videns favente~~
[illegible] Dominus providisset.

1527. e 1540 carestia Item quod longe maior penuria et fames fuit de anno 1527 et 1528
et postea de anno 1539, quae usque in presens videlicet de anno 1540
currit.

1540 Item quod etiam in anno 1540 per menses octo et ultra fuit siccitas
Siccitas. universalis, quo tempore hic in Patria Forijulii raro et quasi nunquam pluit
adeo quod omnia flumina et fontes et putei, paucis exceptis, adeo fuerunt
desiccata et potissimum flumen Natiso, ita quod paucissimis in locis
remanserunt aquae et gurgites in eo et quasi toto ipso tempore non potuit
macinari in ipso flumine, sicut etiam in aliis.

Segue 1511 di gennaio

1511
Peste e terremoto in Cividale

1511. die 8 Augusti obijt Sr Petrus de Puy Pollentate [illegible], de morte epedemia et tal [illegible] sepulti erant usque ad quadraginta et plus ac facta est Civitas plena populo quasi vidua et terremotus fuit maxi= mus et pars magna civitatis corruit et permulti interfecti inventi fuerunt sub ruinis domorum et in [illegible] nostro [illegible] animae 3000, [illegible] et post cecidit Palatium Patriarchale, videlicet cecidit mura cordis nostri, [illegible] pauca et [illegible] peccata nostra [illegible] adversa. .. Da Necrol. Capit. in Cividale. Guerra Vol. XX

1560
Carestie e petecchie in Udine e Cividale

Quisquis es qui haec legis lectorque, excogita et animo tuo perpende, audierisne un= quam quod leges. — Anno igitur Domini MDLX in messe pretium tritici fuit in parvorum L. novem, in messem vero sequentem idem in sextario par= vorum L. 24 venit: quod tamen apud nos vile fuerat, alibi vero et per totum Italiam maxima fuit bulimia, quam ipsius solis ardore excitata fuerat, eodemque anno morbo pulicari detto le petecchie et hic (Cividale) et Utini quamplurimi perierunt nobiles. Quod sit futurum cras, fuge quaerere. Ex Necr. Cap. Civit. Guerra Vol. 20.

1594
Inondazione in Cividale

Anno 1594 8 die Octobris maxima fuit aquarum pluvialium diluvies, quae Natisonem flumen mirum in modum auctus est cum gravissimo pendam...... dolorum vini et molen= dinorum actura (Ibi).

1615 – 17
Guerra, peste e contagio nei buoi.

A. D. 1615 mense Novembris incepit bellum in hac Patria Forijulij inter Sere= nissimum Ferdinandum Austriae Archiducem nunc ad Boemiae Regnum erectum et Ser. Rempublicam Venetam, quod undique cum tantum maxima ho= minum mortalitate ac boum contagione [illegible] refer= tum, fuit tamen regioni extrectum rapinis incendijsque ac plurium villarum devastatione. Anno sequenti mense etiam Novembris 1617 et tandem Autore Deo optimo maximo pax inita et publicata fuit hic mense Junij 1618.

1619
Locuste

Sequenti vero anno 1619 exeunte Junio locustae innumerabiles aggressae sunt territorium Montis Falconis ac longe lateque comperientes terram postquam depastae sunt paludes et prata magna earum acies texit agrum Gradiscae ubi bellum proximis veteribus annis efferbuerat, relique vero Montisfalco= nem, devastatis milleo ac [illegible], tandem finiente Augusto ventis tamquam nubes Labiacum versus arripuere iter.

1628-29 Carestia

Anno 1628 mensibus aprilis, maij et iunii propterea quod exigua pars messis antecedentis anni tum in hoc, tum in vicinis agris gravi penuria oppressi fuimus cum penuriis non obedirent fruges, etsi earum pretium non valde excessisset; frumentum nam non plus valebat quam L. 24 in singula sextaria. Et quoniam consequuta est messis perquam tenuis magna fuit difficultas rerum omnium anno 1629 sed praecipue frumenti et aliarum frugum, cum venierit frumenti sextarium L. 50 et amplius et surgi vilioris L. 24, reliqua etiam omnia carissima, quodque peius erat parum farinae ex omnibus frugibus, pro solito colligebantur. Et quamvis in hac et in aliis urbibus publice et privatim multae eleemosynae erogarentur in pauperes, magnam tamen fames fecit hominum stragem cum non posset subveniri cunctis, qui continuo in urbem hanc confluebant.

Petecchie — Eodem tempore petechiales vulgo petecchie [illegible] in omne genus hominum et non paucos orbassent vita nobiles et ignobiles, divites et pauperes.

1630 Caro di vino. — Praedicto anno 1629, res frumentaria non tam angusta, vini tamen angustissimus redditus, cum mensibus Julio et Augusto anni 1630 congium valeret vel etiam aeris L. 40 et 50 et quod est memoria dignum, multi non infimae sortis non tam hic Forojulii, sed etiam Utini vino utebantur confecto lauro cerasis, quae vulgo marasche nuncupantur, alii etiam vino confecto ex lapidibus cornis.

1630-31 Peste. — Sequentibus interea duobus annis 1630 et 1631 non pestis ita grassata est in multas Italiae urbes et oppida, ut sint qui existiment ducentas hominum myriadas (dicentes duo milliones) sublatas esse, ex una tamen Venetiarum urbe centum hominum millia desiderantur. (Ib.) —

1479 — Cod. 21, f. 166.

Anno 1479 in aliquibus plebibus patriae Foriiulii fecerunt locuste et corroserunt sata et blada multa et gravia damna intulerunt.

XIV

Francischini Antonii

De Carnica Regione Illustratio

Dalla Biblioteca Capitolare
dal Volume che ha per titolo
„ Colloquia et Generalia de Provincia Forojuliensi „.

1628-29

Antonius Franciscinus Glemonensis Joanni Baptistæ Uranio Professori literatissimo salutem.

Efflagitasti, ut quam Illustrationem superioribus diebus Patriæ in scripta redegeram ad te mitterem; quod ideo volentissime feci, quia nolui per indulgentiam ingenii mei suo vero judicio defraudari, sed aliorum præsertim Doctissimorum castigationi subiicere, ut si quando in medium sit efferenda, possit castigata sin=cerius [illegible] placuerit, per[illegible]; [illegible] est interdum malignos, quos nihili pen=debit, si aliquando per benignos et eminentissimos in meliorem imo optimam frugem fuerit reducta; videbis igitur, et si quid offendes, quod vel jure vel ma=ligna injuria fuerit castigandum, non [illegible], tuam doctrinam impendisse, quia non gravabor castigatione; accedet etiam ad beneficium si Genitori tuo viro apprime Doctissimo ostenderis quamquam pudet ejus consumatissimam doctri=nam meis ineptiis temerasse, post compilationem venerunt etiam mihi in men=tem nonnulla ad eandem materiam pertinentia: Non dissimulavi illa aliis adjun=gere, quæ sunt suis capitibus distincta in fine operis et censui illa inserenda inter secundum et tertium a fine caput. Vale, et si hæc non sordescent apud te erunt etiam alia, quæ tu [illegible] Annales scilicet Rerum memora=bilium quæ nostra tempestate occurrerunt.

Antonius Franciscinus Glemonensis Paolo Candonino Scribæ Patriarchali Amicorum optimo salutem.

Scis quemadmodum debitus fui ad colligenda et scribenda quæcumque occurrerunt ad laudem et beneficium hujus Patriæ Regionis facientia; et inter cætera succurrerunt capita de Pontificali Dignitate, de Amplitudine Ditio=nis Patriarcalis, de libro evangeliorum scripto manu Marci evangelistæ, quæ posui ut videbis; ea excerpsi ex quodam opusculo R.di Patris Jacobi Mariani

Iacani Utinensis viri apprime literati, sed placuit etiam caute, qui hoc jam optime cales, informari, utrum sibi et, quae hic scripta sunt veritati nitantur; quod si secus offendes, precor non dedigneris opem Tuo Antonio impartitum ire in delendo, mutando, addendo, vel aliis prout opus fuerit castigando ut opus exeat absolutum. Vale.

Paulus Santoninus Antonio Franciscino
Glemonensi salutem et felicitatem.

Legi accurate (ut par fuit) Tua scripta quae ad me prodiisse deferenda jussisti. Cuperem profecto tanti esse judicii quanti pro tua humanitate me facis ut ea in re certam possem dare sententiam et desiderio tuo honestissimo facere satis, sed profecto id etiam supervacaneum ducerem, cum in eo historiae genere viri literatissimi domini Iacobi Ecclesiae Utinensis Praelati, qui in perquirendis ejusmodi curatissime Aquilejensis Ecclesiae dignitate et amplitudine ab incunabulis, ut ita dixerim, invigilavit testimonio et auctoritate usus fuerit. Te igitur hortor ut ipsius contentus judicio cui contraire nec volo nec jure possum, quod reliquum est ejus operis pro communi Forojuliensium ornamento et voluptate ad calcem usque prosequi ocius non postponas. Vale.

Antonii Francescini Glemonensis de Carnica
Regione illustratio et in eam præfatio

Factum ne sit per incuriam, ignaviam ac inscientiam, quod Carnorum Regio literarum monumentis per priscos minus fuerit illustrata alterum sit judicium, tamen hoc maxime constat, quod facta collatione ad Italiæ partes si non omnes vel cum singulis æqua lance admitti vel item singulas tam situ loci, quam multis ad ipsam accedentibus (pace aliorum dixerim) superare. Quare mecum interdum reputanti quæ ad ipsius commendationem adduci possunt (quodcumque pars Carnorum in literis profecerim) non placuit amplius quantum in me est eam silentio præterire, et si vires meæ non sufficiant, præbebunt tamen vel præsentibus vel posteris doctioribus principium materiæ minus rude, et rem si non digestam, at qualitercumque quodammodo ruminatam. Sed vereor ne hæc propositio malignos mihi excitet lectores, quippe qui existimabunt me hanc regionem ita extollere voluisse, ut alias eam depressum. Quibus responsum velim, me catenus non fecisse, sed noluisse meam patriam, cui pene omnia, ac ipsam vitam debeo, suis bonis et laudibus pro mea virili parte fraudare. Imo fateor multa esse loca et in Italia et alibi quæ suis peculiaribus proventibus dedignentur cedere loco delictarum, adeo ibi sunt quædam uberrima et electissima; sed tamen eadem erunt admodum singularia; si enim gaudebunt ubertate panis, vini, olei, carnium, tum eadem loca desiderabunt non proventum aliquem ex elementis, sed ipsa quidem elementa, ut est aeris salubri

talem, aquarum bonitatem vel ignis, hoc est lignorum commoditatem pro fruendis ipsis beneficiis, vel etiam si qua sunt accessoria, ut recuperationi pecuniarum ex proventuum super abundantia, portuosa litora cum benignis ventorum afflatibus, metallorum fertilitatem, celebritatem peregrinorum, commoditatem mercimoniarum et si qua sunt, quæ aliquid conferant regioni. Quare si citra malignitatem quis non ignarus regionum voluerit intueri cognoscet me non factiose pro mea Patria laborasse, sed minus sufficienter quidquid nunc occurrit ad ejus beneficium literis demandasse: et quoniam hæc in Italia continentur, placuit primum de ipsius Italiæ partibus significare.

De laudibus Italiæ

Quantis laudibus Italia extollatur, qui id quæritant, habent large apud quos legant cum plurimi illam insignaverint et Plinius in 3 Naturalis Historiæ sic refert. Hæc est Italia Diis sacra, hæ gentes ejus, hæc oppida populorum, super hæc Italia, quæ L. Æmilio Paulo, C. Atilio Regulo Coss. nunciato Gallico tumultu sola sine externis ullis auxiliis atque etiam tunc sine transpadanis equitum octoginta millia peditum septingenta armavit metallorum omnium fertilitate nullis cedit terris; sed interdictum id vetere consulto patrum Italiæ parci jubentium et iterum in fine operis. Ergo in toto orbe et in quacumque cæli convexitas vergit pulcherrima est omnium rebusque merito principatum naturæ obtinens Italia, rectrix parensque mundi altera, viris, fœminis, Ducibus, militibus, servitiis, artium præstantia, ingegnorum claritatibus, iam situ ac salubritate cæli atque afflatu etenim contingit recurrentis positio in partem utilissimam inter ortus occasusque medium aquarum copia, nemorum

Joppi 66

salubritate, montium articulis, ferorum animalium innocentia, soli fertilitate, pabuli ubertate quicquid est quo carere vita non debeat, nusquam est pręstantius, fruges, vinum, olea, vellera, lina, vestes, juvenci, nec equos quosdam in trigariis pręferri ullis vernaculis animadverto; metallis auri, argenti, ęris, ferri, quamdiu libuit exercere nullis cessit, et his nunc in se gravida pro omni dote varios sucos frugumque pomorumque sapores fundit.

De situ Regionis

Sed Carnorum regio in decima Italię parte ab eodem posita sic est constituta, ut ab oriente et Aquilone Alpibus innixa in mare Adriaticum ad meridiem vergat et aliquantum planiciei ad occidentem. Qui situs quantum conferat excolentibus, illi, qui de situ orbis aliquid conscripserunt maxime declararunt, qui judicaverunt illam esse optimam sitam, quę ad Austrum exposita a tergo montibus vallatur et muniatur, sunt pręterea portus cum benignis ventorum afflatibus, et rei frequentissimę ita ut conventu hominum et mercium sic celebretur ut parem situm non inveniat in Italia. Habet alpinas gentes, quę a solis ortu adjacent, Iapidibus et Noricis et a septentrione Germanis fere usque in occidentem.

De ambitu regionis

Ambire potest circiter ducenta et quadraginta millia passuum; sic ea ejus diametro colligitur, quoniam admodum circularis est; si enim diametraliter in quamcumque fere partem partiatur, et lineę ab extremis recessibus ducantur, octoginta milliariis terminabuntur: quibus triplicatis circulatio prędictę mensurę fere efficitur.

1628–29

Divisio Regionis

Divisa est in agrum Aquileiensem et Concordiensem flumine Tiliaventi, quod ab Aquilone in Austrum defluens ad oppidum Lubitianum facit Concordiensem ad occasum spectare.

De munimento situs

Natura locorum sic munita regio videtur, ut Alpes tanquam vallum a tergo habeat, a fronte autem Adriaticum et paludum exundationem et si qua sunt loca per quę possit haberi transitus in Patriam, illa sunt vel naturę angustiis vel structuris munitissima.

De oppidis et incolis agri Aquileiensis.

Habet etiam oppida, quorum incolę a mari per radices montium Monfalconitani, Vipulsani, Goriciani, Gradiscani, nuper quidem Gradisca obstaculum Barbarorum extructa, juxta quam vicus Medea quo nomine satis est argumentum persecutores Colchidis ad has regiones prope Aquilejam venisse, tum Cormonenses, Trussienses, Rosacenses vino optimo maxime celebrati, Cividatenses a Cividato ab Austrię Regina (ut dicitur) dato, sequuntur Tucani, Cirenenses, Atthemphani; nec non etiam Tercinentini a triplici murorum cinctura, Prampergenses, Glemonenses a Glimina fonte pereni et limpidissimo, Vincinenses, Tulmetini quasi Trimedini in medio montium siti, maximus Alpinarum conventus, Osopienses, Sandanelienses, Ragonenses et Paulum infra in collibus et ab eis Colloretani, Pyrotę a Pyris, Malotę a Malis, a Liliis Lilliacenses. Item Muruciani a parvis murorum ante tantam extructionem primordiis Brachiani a brachiorum

insigni, Fonteboni a copia bonorum fontium Villaltenses ab exaltatione villæ in altum structæ, Faganienses, Capriaci, Tricanenses ab insigni trium canum. Sunt et ad planitiem contra Hunnienses vel forte ab Hunnis nunc vero Utinenses omnium populissimi, ubi in provocationibus juridicis est totius regionis conventus. Quadruvienses, Varmenses corrupto vocabulo a Varmo fluvio a Plinio memorato, Madrisiani, Belgradenses, Latisiani a laticibus ibidem abunde scaturientibus. Sunt et Stirpenses a Stirpibus evulsis ab ipsis locis ad culturam redactis, tum Arrienses, Mariani a partibus Marianis (ut creditur) nominatis, Castellani peculiari nomine regulorum Patriæ insigniti, Strassoldi extra solidum positi, cum propter scaturigines in illis locis passim exeuntes solum possit non solidum appellari, et demum Aquileienses in ipso Aquilejensi regno: in eodem interiere, et multorum vestigia cum nominibus adhuc sunt Lucinissium, Grunspergum, Mansanum, Budrium, Zucola Pelegalium, Arthenea, Buga, Susanum Tiberiacum, fuerunt etiam Castellum Raymundum, Casselum, Castrum Paganum, Castelerium.

De oppidis agri Concordiensis

In Concordiensi vero sub ipsis Alpium radicibus sunt Flagonea, Pisanum, Castrum novum, Solimbergum, Toppum, Fanna, Maniacum, Monregale, quod fere interiit sed vico adhuc nominatur. Avianum quasi extra viam situm, Polcenicum, Canipa, tum ad planiciem Sacellum locus pulcherrimus tamque sacer, Portusnaonis, Purliliæ a Liliorum insigni, Brugneria, Turris, Zoppola, Cossanum, Brunavaucka, Prodolonum, Frattina, Servarolum, Panigaliæ, Portus Gruari. Sequitur etiam Fratta, Cordevatum, Sextus, San Vitus, Valvesonum, Spilimbergum, et ad agrum Tarvisanum Mota,

1628–29

Metinna, Portus buffaletus sic nuncupatus. Interiere Concordia oppidum olim satis clarum, nunc autem vicus tenuis, Gruarius, Pratta, Cavazlanum, Topalicum Boraulinum relicta appellatione suis vicis et vix quorum memoria extat.

De jugis et eorum incolis

Extenduntur juga a mari versus septentrionem et ab eo ad occidentem larga crassitudine vix quibus est cursus ad transalpinos sunt angustæ, sed angustissima, quæ a Civitate Noricos, quos notiori nomine Charanthani appellaverim, frequentissima, quæ a Glemona ad Germaniam superiorem gemino itinere per Clusiam etq. et Tulmetium, largissima quæ de Goritia ad Iapidiam sive Istria sunt contermini et hæc sæpius fuit Barbarorum incursus. Incolæ Alpium in hoc tractu occupant ultra quadringentos vicos, fuerunt etiam Castella, sed plurima intercidere, sicut est Duronum, Tricillinum, Nonda, Suinicium, Turonum; extant quæ sunt ipsis viarum angustiis, ut est ad Charantanos, Tulminum ad Germanos, abbatia, Mossacensis et Clusiæ. Ad angulum Tulmetii Julium a Tulmetio per convalles montium protenditur regio Alpinorum, quæ Carnia nuncupatur. In his ad occasum sunt Cadubrini, ubi est Castellum plebis frequentissimum, et Bolestannum munitissimum, situ loci in altum editi, juxta quod est vallis Ampeliana a vico Ampelio, qui propter conventum exercitus venetorum in expeditione Germanica, quæ superioribus diebus fuit maxime illustrabitur, juxta hos junguntur Carnellici inter Carnos et Germanos.

De primordiis gentis

Non est alienum dicere de primordiis gentis honestissimis, sed Marius

Antonius Sabellicus illa collegit et eleganter exposuit ab eo sumatur argumentum, si vacabit; et miror cur hanc partem quam nunc percurrimus intactam reliquerit, nisi maluerit ut quam in suo opere in obscuro reliquit hac occasione aliquantulum lucescat. Sed non fuit abs re cognita locorum conditione facere descriptionem quippe qui fuerim annos circiter viginti Italiam pervacatus et nunc urgente ætate ad propior lares remeaverim et scriba totius regionis declaratus plurimos annos in eo munere cum gratia versatus fuerim.

De Fluminibus

Ex Alpibus a Goritia Sontius strage per Turcas apud ipsum nostra tempestate illata insignis; a Cividato Natisso, a Tercinto Turrus, qui sæpissime torreat, a Tulmetio Tulmentum qui mentem vadantibus tollat, ab aliis dictus Tiliaventus, a Methuno fluvius Meduna, a Monte regali Celina in ore cujus ad radis Alpium deducitur rivus cum hac inscriptione,

Captiva hoc trahitur
Celina cornu
et fessa in fluvium
cadit Naonem
fomenta venetis datura
Flammis
Præside Gabriele Gradenico M.X.I.I.I.I.D.

Demum a Polcenico Liquentia a liquendo dicta, defluunt suis in mare nominibus, præter Natissonem et Turrum qui augent aquas Sontii, et Celinam et Medunam in Liquentiam influentes. Scaturiunt etiam fluenta quædam patientia navigationis haud procul ab ipsis portubus, quibus præter cæteras Italiæ partes abundat quantum

1628-.9

amplitudo regionis expostulat.

De Portubus

Sunt enim portus Monfalconi per viginti millia passuum distans a Tergeste; ab hoc Aquileia; Nozarius, Carlius, Marianus, Mutiana, Pallacsolium, Laticiana, Portus gruarius, Portus Buffalebus, Mola, Metuna. Ad Liquentiam fluvium Portus Naonis; sunt et alia multa ora in Adriaticum porrigentia minus tamen nota et frequentata, quae omnia loca non mediocrem afferunt occasionem commodi in asportandis et advehendis rebus Carniae regioni, et hae portuum commoditas facit, ut suburbium Venetiarum possit haec regio appellari; ubi est emporium celebratissimum Europae tertiae partis orbis.

De nominibus gentis

Gentes Alpinae quae maximae sunt ad septentrionem obtinent nomen regionis, ita ut appellatione Carnorum ipsi dumtaxat veniunt, nam ceteri Forojulienses nuncupantur; et in eas ut vulgo fertur Forum fuit Julii Caesaris, solet etiam passim Patria appellari; et quare fuerit, nescio an liceat conjecturari a Patriarchis, qui olim regioni imperitarunt.

De nominibus oppidorum et vicorum ex nominibus Romanorum.

Faciunt etiam gratiam regioni, nomina Oppidorum et Vicorum quae redolent nomina Romanorum et eorum qui fuerunt Principes et Primates, ex quo satis conjectandum est Romanos cum rerum potirentur secessu hoc delectatos ad perpetuam memoriam sua nomina reliquisse. Quid enim aliud est scisi ab Antonio Antonianus, a Claudio Claudianus, a Mucio,

Flacco, Terentio, Valerio, Fabio, Mucianus, Flavianus, Terentianus, Valerianus, Fabianus; a Puteolis Puteolanus, a Tribunis Tribunianus, a Julio Julium, a Tiberio Tiberianum, a Mario Marianum. Sunt adhuc plurima non minus indicium facientia, quę quis voluerit intueri, potius a se ipso inquirat quam a mea continuata oratione fastidio afficiatur.

De proventibus ex Terra

E terra ipsius regionis percipiuntur quę ad victum pertinent et ad voluptatem. Nonne frumenta Carnicę regionis possunt omnibus Italię partibus si non ubertate ac saltem bonitate comparari? Quid vina tot specierum nonne et varietate et ubertate ac bonitate antepani? Quid cęteri fructus quos terrę ad orientem spectantes producunt? Possunt et hi quidem tum copia tum suavitate cum aliis decertare. De pabulis pro animalibus ad carnem quo ad et qualia fuerint etiam pecudes, quę ex agro Tauritano, Feltriano et aliis locis ad hęc singulis annis veniunt, possunt esse inditio, unde percipiuntur lanę quas Bergomenses tam longinquę exportant; tantus est earum proventus ut exuperent in maxima copia, quę faciunt pro cultu regionis, sed prębet etiam situs ipse amenitatem collium et planiciei refertorum multiplici genere venationum et aucupiorum in tanta abundantia ut tot Patria possit tanquam claustrum appellari, singulis prope diebus non deest vel gula vel voluptas intenta his animi remissionibus, et tamen superant ipsam gulam et voluptatem.

De proventibus ex aqua

Potest etiam aquarum elementum gloriari quippe quod ita se prębeat ut et utilitatem et amenitatem indulgentissime exhibeat, non invidet locis abundantibus Cinnamo et Croco desiderantibus aquam ad comprimendam sitim; cum hęc passim habeat fontes limpidissimos, sed quę est ea pars Italię cui hęc in scaturationibus fontium possit cedere? et his admodum

ad sanitatem conferentium? Aqua pręstat etiam portus ab oriente ad meridiem in occidentem, et facit ut distantia octoginta millium passuum a Venetiis parva habeatur. Prębet etiam piscium ubertatem et ejus generis sicut est quem Patriani vulgo timulum vocant, ut ęgrotis per medicos non negetur. Sunt etiam balnea salutifera apud Monfalconum super rivis aquarum tot ędificia tum ad pinsenda frumenta tum ad variam ferrarię artem exercendam, ut hęc possit alia Italię loca superare vel cum eorum fęcunditate comparari.

De clementia aeris

Accedit etiam clementia aeris saluberrimi non gravati convalium et paludum devexitate, neque aquarum stagnantium suspiratione: quare tota regio potest tanquam locus totius Italię ad secessum constitutus existimari. Quid enim aliud magis efficit, ut in Patria nascentia quę ad esum pertinent, sint electissima, nisi aeris benignitas? et si terra aliquas partes sibi vendicat, nisi clementia aeris intercesserit, frustra est; sunt etiam rarissimę febres et morbi potius intemperantia gulę admoverit quam per malignitatem aeris illati.

De elemento ignis

Quid dicemus de elemento ignis? Profecto hoc ausim, dicere, atque etiam verissime affirmare, non esse in Italia regionem Carnis in hac parte pręferendam nec cum eis, sic volui dicere, conferendam cum omnes abundantia lignorum superet, sibi sufficiens est, et etiam pręstat civitati Venetiarum; et hoc quidem elementum quod est multis in caritate, nisi aliis exhiberetur, vilissimo apud Carnos prętio esset.

De lignis ad structuras

Pręstat etiam materiam ligneam abundantissime ad structuras et sibi

et aliis regionibus testes sunt magnificum Navale Venetiarum et alia loca ad quę trabes et tabulę exportantur ita ut post proventum maximum vi=ni nescio an alius magis inferat pecunias in Carnos, sicut ex materia lignea sunt etiam nec non plurima refertissima pratis et procerissimis arbori=bus.

De climate ejus

Non potest invidere regio Carnorum cuicunque alię Italię parti cum solis ardoribus non exęstuent nec iterum ingentibus torreat frigoribus quod licet videre maxime in his quę terra producit, non enim nimio calore vel frigore siderantur, sed ex benignitate climatis cęli procedentur et extollan=tur.

De frequentia itineris per Patriam

Sed pręter cęli indulgentiam habet ex situ loci quandam peculiarem frequen=tationem omnibus Italię partibus anteponendam, cum sit tanquam porta omnium gentium mediterraneorum: si enim faciendus est transitus popu=lorum transalpinorum conferentium se Romam ex causa Religionis, vel Vene=tias ex causa mercium, nulla via est frequentatior ubi peregrini habent opti=mam conditionem sui itineris perficiendi et terra et mari ad quascunque Italię partes maluerint.

De commoditate ad mercimonia

Locus etiam ipsius situs prębet ut non sit aliqua Patria quę sic commode possit mercaturam exercere, tum quando est apud emporium venetiarum, tum quando commeantes pro mercimoniis sunt necessario per regionem carnicam transituri, quę res prębet maximam mercatoribus regionis commoditatem, hinc enim omnes fere merces, quas ex oriente, meridie et occasu veneti merca=tores ad suum emporium comportarunt in Germaniam Pannoniam et alias regiones plagę Borealis difunduntur.

1628-29

De suppetentia pecuniarum

Ex pręmissis duabus causis accedentibus etiam proventibus vini, lignorum lanę et industrię gentis, provenit ut nulla sit pars in Italia ubi quidem non sit imperii principatus cui magis suppetant pecunię sicut est Patria; conferamus enim abundantissimam omnium regionem compatrię, tamen si ęstimentur quę per Carnos singulis annis pro eorum victu coemuntur, et quo pretio hinc cognoscetur quanta pecunia superare potest ceteras partes, quibus etiam Venetiis et Appulis fertilissimis vix aliquando suppetunt pecunię ut vectigalibus molendorum frumentorum, nedum si esset emendus victus sicut Carnis.

De ingeniis hominum

Ingenia hominum quantum ex multis conjecturare potest si excolerentur essent acutissima et ad omnia paratissima quod cognoscitur in illis qui se literis tradiderunt et apud aliquos principes contulerunt qui propter ingenium versatile gratiam non infimam obtinuerunt; sed nescio quo suo peculiari malo contenti frui rebus suis non existente aliqua exercitationis ęmulatione in Patria torpent et vilescunt ita ut si hactenus qui potuerunt excellentia ingenii nominari fuerint in obscuro, arbitror huic potissimum causę ascribi potuisse; sed interdum mutantur tempora; et spero me in eam ętatem incidisse, quę proventu virorum pręstantissimi ingenii poterit gloriari; volui potius in his silere quam modum operis extendendo parum dixisse; ipsi enim suis operibus abunde clarescent.

De beneficio linguę

Placuit etiam ad quotam gloriam Carnorum apposuisse beneficium linguę qua utuntur ita accomodate omnibus Italię regionibus ut de facili alias percipiat, et si voluerit assequatur, et contra esse ita asperę prolationis ut alienigenę quamvis Italici multos annos contriverint locutionem carnicam intellexerint et totos vitę annos pene consumpsissent; quam proprie protulerint. Habet enim nescio quandam linguarum commixtionem, ut si quos

illam recte intuitus sit, cognoscet ad ejus compositionem non solum italica fuisse auspta, sed universi pene orbis idiomata concurrisse; quod nulli aliis sic contigit. Sed quoque modo sit Carni habent pronum intellectum ad omnes Italię locutiones.

De fertilitate metallorum

Sita est etiam juxta metallosos montes et conferatur cum totius Italię jugis, nullibi reperiuntur tot genera metallorum et tam copiosa sicut in Forojulii. Et quoniam Plinius attingit fertilitatem earum Italię, placuit mihi potius hęc memorasse, quam in laudes per eundem adductas me ingessisse.

De frequentia habitationum

Quantum fuerit regio Carnica habitata et populosa ultra castella et oppida superius nominata, et sine montanis, extant vici circiter octingenti passim per ipsam regionem suis oppidis subiecti.

De libertate Regulorum

Non est aliqua pars Italię quę possit tot suis liberis jurisdictionibus exultari. Singulis enim castellis sui Reguli, qui Castellani appellantur, imperitant; ipsi enim jura dantes et vitę et necis in oppidanos suos habent potestatem.

De insigni Aquilę

Sed nomina plurimum induuntur rebus non propter ejus rei significationem quam etiam in hoc ejus insigni potest gaudere. Habet enim insigne Aquilę Croceę aurei coloris. Quicumque enim dominus vel principatus ei hoc concessisset non ab re Principe alite voluit honorare, et quo laudabiliorem faceret, non nigro colore, prout ipsam Ales exhibet, sed aureo decoravit et Aquilejam Metropolim pro conservatione insignis nominavit. Sunt etiam qui velint Aquilejam a colluvie aquarum illuc confluentium dictam, quod verum fuerit cum veritas ex diuturnitate temporis delitescat legentes pro eorum arbitrio verum judicium conjectent.

De divisione gentis patrianę

Dividuntur gentes ipsę patrianę in populos et oppida superioribus descri=

1628-29

pta, sed quo ad generale regimen in tria membra in Prelatos et Castellanos et Communitates.

De Prælatis

Appellatione Prælatorum veniunt qui initiati ad sacra sub jure Pontificio subsunt et ad hoc membrum spectant Oppida et incolæ cum agris ipsis subiectis qui cæteris Patriæ gentibus præferuntur ut est in agro Aquilejense Patriarcha Aquilejensis, collegium seu patriano vocabulo Capitolum Aquilejense; item Capitolum Civitatense et Utinense, Abbas Mosacensis, Abbas Rosacensis, Monasterium virginum claustralium Aquilejense, Monasterium Civitatense, Præpositus Beati Stephani Aquilejensis et item Beati Felicis etiam Aquilejensis, Præpositus Beati Petri Carnie, hoc est regionis montanæ in Carnis. In agro autem Concordiensi sunt Præsul seu vulgatiori vocabulo episcopus Concordiensis, Abbas Sextensis et demum Abbas Summaquensis.

De Castellanis

Castellani, quos superius tanquam Regulos nominavi, sunt qui suis oppidis subjectis in agris mero et mixto imperio civili et criminali imperitant, et hi tanquam Patricii regionis ex nobili generatione nati in suis oppidis et bonis quæ feuda appellantur habent successionem, obtinentque secundum inter ipsas gentes locum. Quorum nomina in enumeratione oppidorum tum agri Aquilejensis quam Concordiensis supra descripta sunt.

De Communitatibus

Sub Communitatibus veniunt loca quæ facta congregatione Civium non singulares in ipsis sed plurimi habent oppida et loca sibi subjecta cum mero et mixto imperio, sicut sunt in Aquilejensi agro, Aquileja, Cividatum, Utinum, Glemona, Venzonum, Tulmetium, Sanctus Daniel, Faganea, Marianum, Monfalconum, in agro vero Concordiensi, Concordia, Portusgruarius, Sanctus Vitus, Sacillum, Canipa, Avianum. Quibus est locus

tertius, cum non semper Nobiles, sed quivis in his locis admittantur ad munia oppidorum et quod Dominium in hos non singulariter, sed collegiate constare potest.

De Regimine Patrianorum generali.

Beneficia, quæ occurrunt regioni Carnorum, item etiam maleficia vel exi-stimantur Communia, vel singularia: si ad commodum vel incomodum Commune pertinent, prædicta tria membra convocantur in Concilium, quod patrio nomine Parlamentum nuncupatur; et hoc constituit sex annuales Deputatos, tres scilicet in Agro Aquilejensi et totidem in Concordiensi per singula membra binos, qui semper intenti oneribus Patriæ assident Magistratui incliti senatus venetorum qui Locumtenens appellatur. In hoc igitur Parlamento convenientes disceptant et decernunt quæ sunt vel ad promovendum beneficium vel incomodum declinandum. Singularia autem loca ne videantur alieno jure vivere unusquisque suas leges municipales obtinet.

De beneficio ex Religione

Religio quoque accedit in partem maximam beneficiorum, et apud antiquos loca per religionem erant plurimum indignita, sicut sunt Delphi ab oraculo Apollinis, non piguit in hoc muneris genere monstrare Carnicam regionem fuisse et esse dotatam quod licet videre in Basilica Aquilejæ semper (ut constans fama est) et nostra etiam tempestate Salutis anni temporibus frequentissima pro consequendis quas Christiani indulgentias vocant. Ita ut ab urbe Roma Principe divini cultus non sit locus in Italia ubi inclitæ tantæ Religionis tot sæculis viguerint et vigeat in præsentia fundata a Divo Marco Evangelista jussu Petri Principis Apostolorum.

De Pontificali dignitate

Exornatur ipsa Religio Pontificali dignitate Patriarcha nuncupato, ubi vis nominis indicat quantum ipsa dignitas præseferat quæ non est postponenda quibuscunque aliis mundi partibus, cum sit secunda a Summo

1628-29

Pontificatu, quem vulgo Papam appellamus; et licet extstant aliæ mundi partes simili pontificali nomine præditæ, tamen non eousque præcellunt quo Patriarcha Aquilejensis quoniam habet baculum pastoralem quo Petrus Apostolus donavit Marcum Evangelistam primum Pontificem Aquilejæ; et constat etiam ex confirmatione Leonis Papæ I ubi sic dicit: et ut omnibus pateat Christianis quanta te charitate diligimus ob amorem Beati Marci Evangelistæ Pastoris nostri gloriosissimi Petri Apostolorum Principis discipuli qui tuæ præsedit Cathedræ renovamus tibi illud antiquum per præsens privilegium Sanctissimo Hermagoræ Beati Marci Evangelistæ Successori a Beatissimo Petro contraditum verum peccatis nostris promerentibus a Paganorum sævitia concrematum, volumus scilicet et Apostolica Auctoritate jubemus ut inter omnes Ecclesiarum Dei sedes prima post Romanam sedem Aquilejensem cui Auctore Deo, præsides, habeatur. Fredericus etiam imperator in suo Privilegio dato Tibure in festo Beati Nicolai indictione nona, dicit se hanc sanctam Aquilejensem ecclesiam privilegiato affectu diligere, tum quoniam præeminet universis Ecclesiis quæ Romano subsunt imperio, tum propter fidelissimi ac dilectissimi Principis sui Bertholdi Patriarchæ merita.

De amplitudine ditionis Patriarchalis

Amplitudo ditionis Patriarchalis extenditur non solum in Carnicam regionem sed in partes non inferioris dignitatis et nobilitatis quam sunt Patriarchi, ut in Veronenses, Vicentinos, Patavinos, Tarvisanos, Bellunenses, Feltrinos, Tridentinos, Cenetenses, Concordienses, Tergestinos, Petenenses, Justinopolitanos, Parentinos, Emonenses, et Polenses, præterea in Archidiaconatu provinciarum Saviniæ, Charinthiæ, Istriæ, Carniolæ, Cadubrii et Carneæ, quæ est regio Alpinorum Forijulii et quondam in Novomenses Celaimenses, Julienses Avonenses, Scaravsienses et in maximam partem ab Lauriacensi; metitur enim confines suos ad Savum et Dravum flumina in Danubium defluentia, quibus omnibus constare

potest Aquilejensem sedem etiam suo imperio temporali spoliatam, Pontificalem saltem dignitatem non abiectam obtinere.

De libro Evangeliorum scripto manu Marci Evangelistæ.

Extat etiam volumen evangeliorum manu Marci Evangelistæ in Aquilejensi Civitate descriptum et ibidem religiosissime servabatur; sed aliis decedentibus Aquilejæ rebus inclytum imperium Venetorum illud ad se transferri fecit. Quamquam sunt multi detractantes hanc prerogativam voluminis evangeliorum asserentes non fuisse Aquilejæ exaratum; quos disertissimus Jacobus Cordinus, Marinus Archidiaconus Aquilejensis reprobat et refellit, et adductis rationibus in quodam suo opusculo pertinaciter contendit Marcum a Petro Principe Apostolorum Aquilejam missum verba et dogmata Christi ibidem prædicasse et ea in scripta redegisse; quæ Petrus deinde vidit et tanquam veritate congruentia approbavit. Marcus ergo Evangelista inter initia Christianæ religionis noster factus est et Evangelia ejus etiam nostra sunt. Itaque in hac religione possumus et principalitate et dignitate et evangeliorum primordiis gloriari.

De gloria et subiectione imperii

Sed quid prodest naturam nobis benigne posuisse regio, munimento vallasse, oppidis, vicis et insulis redimisse, fluminibus, portubus et proventibus ex elementis ad victum et voluptatem habitantium dotasse et alia multa pro utilitate, honore et gloria loci præbuisse, nisi benignitate et clementia Principum ipsis frui liceret? Quapropter non minus videretur ad gloriam Patrianorum accedere subiectio imperii, quam multis ipsum imperium et illam ad beneficium annumerasse non fuerit inconveniens memorare. Habet justissimum et clementissimum imperium venetorum cui servire est in regno esse. Inest enim rigor justitiæ et clementiæ benignitas et affabilitas tantæ majestatis; deest illa desperata Tyrannorum insolentia quibus libito solum lex est; in excubiis Dominorum sunt leves somni ab omni

1628-29

animi perturbatione remoti, sunt aucupia, venationes et aliæ animi et corporis relaxationes. Nemo torquetur injuria, sed nec in delinquentes sævit atrocitas juris cum Principum clementia delineatur. Sunt adhuc Berni sub eorum imperio, cujus tenuitas non sit dubitanda quasi fortunæ varietate subjecta. Tanta enim excelsitudine Principatus extitit Dominium Venetorum, ut etiam fortuna ei possit invidere nonne proximis superioribus diebus bellum Ferrariense cum complicibus potentatibus iniit? nonne in ipso incendio belli confederati nescio qua pœnitentia ducti ab eo defecerunt et veneti dumtaxat tantum onus, quantum totæ ferme Italia fovebat, sustulerunt? Sed transeamus ad externa et potentissima imperia. Nonne superioribus annis imperium ottomani maximi Turcarum imperatoris, qui fuit terror orbis, soli Veneti etiam malignantibus Italiæ Potentatibus tot annos substinuerunt, ac tandem composita pace cum honore permanserunt? Atque qualiacunque et quantacunque sint, multa antiquitas Historiæ verborum magnificentia memoriæ commendavit, sed vidimus, transimus et pene palpavimus, ita ut nullum in his subsit vel mendacium vanitatis, vel superlatio veritatis. Nihil etiam in hoc Dominio desiderandum, justitiam et clementiam ad regendum et conservandum et divitias super omnes totius orbis imperio ad sustentandum et defendandum et si opus fuerit promovendum. Et habet etiam quod Salustius in Catoniana oratione memoravit, domi industriam, foris justum imperium, animum in consulendo liberum neque delicto, neque libidini obnoxium; et si hoc imperium cum præteritis vel præsentibus conferamus, habet tantam quod nulli contigit diuturnitatem, ut nulla fuerit hactenus regiminis Monarchia, quæ tot secula in tanto successu rerum duraverit atque temporibus superioribus optimis conditionibus sit in futurum duratura. Est etiam adhuc aliud efficatius et potentius, quod hactenus eorum imperium conservavit, et auxit et in futurum promovebit et conservabit, sunt

studiosissimi cultores religionis sicut multitudo templorum ornamenta eorum
et frequentia excolentium maxime declarat. Propter quam pietatem non
est dubitandum ut diris ad interitum excogitetur, et ad altiora, quantum
fieri possit evehatur. In ea ergo nihil fortunæ varietas dominatur, sed
immobilitas divinæ majestatis et providentiæ fatum sunt perpetuum
stabilivit, ita quod credendum est omnes populos alienos a malignitate
et Tirannidem suorum Principum declinantes ad hujus justitiam
et benignitatem defecturos. Taceo de aliis, et suggerit memoria ut de no=
stris referam: quot et quantis violentiis, extorsionibus et injuriis domi=
nantibus sine provocatione tot regulis hæc regio (sicut a majoribus
accepimus) premebatur? Non erant tutæ etiam ad mercimonia viæ, nec
virgines a stupris nec villici et alii ab expilatione bonorum. Nunc autem
imperante inclyto venetorum dominio viatores tutissimi, mercimonia
libera, pudicitia virginum illesa, et omnes denique sine miseria suis
bonis fruuntur et ab omni inimicorum impetu defensantur. Quod
certe semper etiam in futurum sperandum est, non enim sunt Veneti
ab eorum primordiis degeneraturi, quippe qui non ex abiecta conditione
sed a summa nobilitate et divitiis eorum regimen moderantes ad
hunc apicem imperii pervenerunt, ut soli sint, in quos alii orbis prin=
cipatus suos conjecerint oculos, unum præcipuum Dominium Venetorum
existimantes et admirantes. Quare abest omnis invidia et cupiditas
sub alieno imperio esse imo etiam ipsius imperii ita ut ad tria benefi=
cia per Thaletem humano generi optanda commemorata, quartum Cremæ
sub imperio Venetorum existere liceat arrogasse.

Recensio beneficiorum cum collatione

Quæ igitur est illa mundi pars in Italia saltem nobis admodum exqui=
sita ut positione regionis, munimento situs, multitudine oppidorum
et virorum item fluminum fontium ac Portuum copia accessione boni=

1628-29

gnitatis elementorum, beneficio linguę commoditate mercimoniorum, celebritate peregrinorum, libertate Regulorum ingenio hominum Procerum pietate et demum subiectione imperii possit gaudere et exultare ut Patria Forojulii. Glorietur Campanię terra felicitate; Tibur etiam aeris salubritate, Roma olim et potentia et cunctarum gentium imperio ac ingenio clarissimorum virorum, tamen hę eadem loca multa deside=rabunt quę nostrę sufficiunt regioni. Imo ipsa Venetiarum urbs maris domina et fortunę invidia habebit in his multa desideranda: ex quibus satis clare constat nullum esse in Italia locum, cui sic cumulate bona sua afferri possint ut huic Patrię. Siquis ergo est exortationis locus ea non fraudato Castellanos, cives et incolas, ut si quid est per factiones damnosum et per malignitates noxium in tanta tam potentis naturę accumulatione benignitatis reiiciamus et bonis hujusmodi quiete fruamur ac arras Paradisi cum gaudeo ineamus. Valete.

Ego Joannes Baptista Marchetanus Patriæ Fori Julii Cancellarius Requisitibus perquisivi in Scripturis publicis historiam, quam ferunt, de ipsius Patriæ illustratione composuisse olim Prudentem Virum Antonium Franceschinum Glemonensem tunc ejusdem Patriæ Cancellarium et quæ mihi a nonnullis, penes quos illa extat ostensa fuit, inveniqua in libro uno binas epistolas, quas Auctor ad binos amicos scribit in hac materia, et unam quæ alter amicorum sibi respondit: in altero inveni capitula ipsius historiæ, quæ omnia hic inferius de verbo ad verbum describo. Inveni insuper alteram ejusdem Auctoris historiam de Turcarum in Patriam incursione et depopulatione anni 1477 et legi in aliis suis scripturis pluribus memoriam hujus suæ Illustrationis Patriæ et fuit idem Antonius Cancellarius Patriæ ab anno 1483 ad annum 1506.

Utini die primo Maii 1580.

1628–29

Joppi 66

XV

1628-29

Fogli 66 XV

1625 - 9

Toppi 66 XV

1628-29

Joppi 66
mm.

XV

Chronicon Glemonense.

In nomine Domini Amen. — Anno Nativitatis Domini Nostri Jesu Christi MDXII, Indictione XV, die IX Mensis Decembris.
In presenti libello continentur aliqua memoratu observanda quae antiquis nostrisque temporibus gesta atque visa et audita et scripta per . . . viros fide dignos intellecta ..... notata per me Presbyterum Sebastianum Vulianum de Glemona aetatis suae annorum LXV.

[Ex libercula oblongo membrana cooperto sed chartaceo servato olim apud Heredes de Orfettis de Civitate Austriae extraxit Johannes Stenz ? Gerva . . et in Volumine XLIV continente ? Notas et alia transcripsit a pag. 479 ad 533. —]

In primis. 1300 Nobiles de Prampergo emerunt Castrum Prampergi a . . . Nobili . . . . cum voluntate Rev.mi Patriarchae . . . tunc temporis erant . . . Glemone; et vendiderunt partem Castri in montem Castri Glemonensibus. 1300

1365 die 28 Decembris
Venzonum se subjecit Ecclesie Aquilejensi sub Domino Francisco de Savorgnano Vicedomino sub Comunitatis Glemone exercitu; et consignavit illis de Venzono Inderlechum non prejudicando nostro Inderlech et juribus nostris.
Notatum per S. Leonardum Notarium. —

1397 die 17 Maj
Declaratum fuit per Dominum Patriarcham Antonium Gaytanum in Civitate Austrie quod debemus habere Inderlechum sicut antea habebamus cum consilio Parlamenti, prout . . . per S. Johannem de Susanna de Utino Cancellarium presentibus D. . . . de . . . , S. Decano Civitatis Austrie, D. Angelo de Perosa Vicario, D. Dominico de Sovileis, D. Vincislao de Spelymbergo, D. Johanne de Prata, S. Johanne de Zucho, S. Johanne Padorno et filijs S. Odorici de Frichano, S. Bartholomio de Prampergo, S. . . . Nicolao de . . . , D. Mareschalcho, D. Johanne de Cavalcantibus, S. Johanne de Fagagna pro Civitate Austrie. Pro Utino S. Johanne Antonio et S. Dorlico de Moratteto et pro Glemona S. Nicolao de Craniis, S. Georgio de la Villa, S. Turino Fantono et S. Henrico Rampalino.

1420 die 22 Junij
Cives Sancti Danielis prestiterunt obedientiam et Fagagnae (1). (1 . . . . Fagagna

1420 die 28 Junij

Inicchium et Caraca se subdiderunt prefato Comiti et hora 17 diem exeunt. Ilpl. sub Venzona. Et eodem die hora XXIIJ se subdidit salvis personis et bonis.

1423 die 2 Maij.

Cum orta fuisset questio in Consilio Parlamenti Patrie ipsius cui[stra]te in Ecclesia S. Francisci in Utino, quatenus Comunitas Glemone se impediat de Intercecho et vi opprimitant stratam et priverunt omnes Transgredientes libertate, de qua patrimonia fuit eis per Oratores Comunis Glemone recte responsum quod, ab antiqua recordatione et memoria hominum semper fuit Interlechum in Glemona. Et in crastinum Consilium Parlamenti sententiavit et declaravit quod dictum Interlechum esset sicut prius erat in Glemona, videlicet quod mercimonia venientes de partibus marinis in Alemaniam et de Alemania in partes marinos deberent per noctem permanere vectores ante. In quo Consilio interfuerunt principaliter, videlicet Episcopus Concordiensis, Vicem Comunitatis, D. Iohannes de Portugruaro Decanus Aquilegensis, D. Petrus de Doriolis D. Cristinus de Savorgnano D. Nicolaus de Strassoldo, S. Magnardus de Prampergo, S. Dorlinus de Castro, ... S. Thomasius de Spilimbergo, S. Nicolaus Barba de Atemps, S. Pietrus de Cucha, S. Antoni Pre Frangipani Protestato Austrie = S. Nicolaus de Portis, S. Hermannus ... Pre Utino D. Johannes Moys, S. Johannes Susanna et pro Agro Sergio S. Thomaset ... Qui omnes unanimiter sententiaverunt et signatus de qua sententia Portuenses se appellaverunt ad Dominium Venetiarum et hec fuit sub Patriarcha Sigismundi et hec notatum fuit per S. Joseph Cancellarium et ostenditur publicum forma 139 Indictione III

1430 die ..

Fuit quedam inundatio aquarum, ita quod Gradeula torrens Glemone .... aqua non tamen quod ..... manum in Cimiterio Ecclesie et expulsit corpora mortuorum cum capsis et conduxit usque in paludem

1437 die 2 Februarij videlicet in festo S. Blasij decreto accensus fuit ignis in Glemona in burgo Ville in domo de palei Jacobij Cunizani, qui combuxit a porta Ville usque totam plateam quasi omnes domos usque in Glorian Et quia erat maximas ventos et frigus et siccitas, portabit ignem usque in paludo et comburebant arbores in paludo et in braydis usque ad radices.

1449. fuit maxima pestis in Florentia:

1450

Fuit Jubileus sub Papa Nicolao V. in Festo Resurrectionis innumerabilis populus Christianus accepta benedictione a Sanctissimo Papa aliqui euntes, aliqui redeuntes ocinantes de super pontem Sancti Angeli venit quidam Cardinalis cum suo comitatu et quaedam mula ipsius indomita cepit calcitrare et terrere gentes, ita quod multitudo maxima se invicem suffocaverunt: ac etiam maxima multitudo ascendit super latera pontis Tiberis et cecidit in aqua et submersi sunt. — Et eodem tempore fuit maxima pestis Romae atque per totam Italiam et etiam in sequenti anno, ita quod de decem vix remanserunt quatuor. — Et ipso tempore fuit maxima penuria victualium et fuerunt plures terraemotus.

1451.

Frater Johannes de Capistrano … praedicat… Ungariam, Alemanniam, Boemiam et Poloniam commotam contra Turchos et reformavit regulam S. Francisci de Observantia.

1452

Constantinopolis Civitas a Turcis capitur die 28 Maij cum magna strage Christicolarum et crudelitate

1463

De mense Septembri Veneti castrametati sunt Tergestum et steterunt per multos dies sub ipsa Civitate et ipsam totaliter in deditione dedissent si non fuisset Magnificus Marcus Antonius Marcello, qui erat Dux belli illius, qui habebat filium istic obligatum in Dominio: sed facta fuit maxima vastatio in vineis eorum.

1464

Pius Papa imposuit Jubileum in Tergesto, quia alias fuerat episcopus Tergestinus.

In ipso anno Dominium Venetorum imposuit certam Collectam, quae dicebatur Trigesimum in toto districtu Venetorum sub poena excommunicationis Papalis. Et eodem anno Dominium Venetorum incepit ponere decimas Ecclesiis et Presbiteris… et impositae fuerunt plures Decimae Papales et exigebantur cum maxima austeritate.

1465

Fuerunt maxime dissensiones inter cives Portugruarenses et discordie et fuerunt multi suspensi et ligna dispensa in macello sicut castroni: et similiter fuit in Sorzetto et plures fuerunt truncati, ex quibus adhuc sunt in Patria et in Sacile.

1466.

Fuit maxima pestis Glemone et per totam Patriam et duravit in Glemona quasi per annos duos et mortui circa nonaginta persone.

Item ipso anno de mense Septembris fuit Eclypsis Solis et fuit quasi totus Sol absconditus

1470

Impressores librorum ceperunt stampis imprimere libros.

1471 die 14 Maij

Civitas Nigropontis a Turcis capta fuit et facta fuit maxima strages Christianorum et Mahumettum Regem Turcorum.

1472

Fuerunt facti grossoni valoris soldorum octo et grossetti valoris soldorum quatuor, et tot (?) marchetti per Dominium et inceperunt Venetiis et Decani.

1474

De mense Augusti Turci ceperunt invadere Patriam Forijulij et aggressi fuerunt usque ad portas civitatis Austrie et abduxerunt aliquos captivos, inter quos fuerunt duo de Glemona, videlicet Franciscus Fagattus et Franciscus Albertus pistoris et ipso anno fuerunt maxime nives.

1476

In festo Pentecostes venerunt certa genera papiliorum ex Allemania, et recto tramite per viam regiam intraverunt Italiam per viam Venzoni et erant tante multitudinis quod obumbrabant solem et fuit hora meridiei hora quintadecima et duravit usque ad vesperas et erant coloris flavi: et omnes intrabant per rotam Ecclesie S. Marie Plebis Glemone et circumdabant Ecclesiam et ... tanquam facerent processionem et venerunt

ejus ultimum et caput quidem ipsius secutum fuit.

1477 die penultima mensis Octobris. Iterum Turci intraverunt Patriam per viam Goritiae et venerunt in villam Lucinichi exercitum Dominii Venetorum et totum exterminaverunt, totumque gentem occiderunt [illegible] usque ad [illegible] cum [illegible] ductoribus. Inter quos D. Hieronymus de Verona qui erat primus occisus fuit et multi alii et Proceres et Comites, fuitque maxima strages et quidam Bassa nomine qui erat [illegible] Turcorum omnibus fecit amputari capita. Et primo die Novembris cursitaverunt Turci per totam Patriam comburentes Villas, depopulantes domos et captivantes populos et occidentes et fuerunt usque ad Tulmentum et versus [illegible] usque ad Coloritum et Chavorianum. Demum regressi sunt usque ad Lucinicum, et in die S. Leonardi iterum reversi sunt et quid remansit [illegible] brachium comedit, qui contra fecerit, intelligat.

1478 de mense Augusti inceperunt venire quaedam locustae ex Alemannia et magnae in turmas sicut oves, et durarunt usque ad tempus et intrabant campos et prata et omnia depascebant, videlicet, folia cujuscumque sortis essent, ac herbas, et in comestione videbantur esse oves [illegible] in ruminatione.

Et in ipso mense Turci intraverunt Italiam et maximum damnum intulerunt, et in combustione, captivitate populorum et depraedatione bonorum.

1479 die 3 Julii.

Fuit in crepusculo diei seu aurora in Glemona quaedam maxima grando et tempestas quae fregit tegulas super tecta et arbores et erant magnae ad similitudinem [illegible] medii Solidi et [illegible] nocuit extra muros Glemonae.

1480

De mense Augusti fuerunt maximae inundationes aquarum, ita quod Tulmentum crevit a [illegible] usque ad montem de Peglonis. — Et in Civitate Austriae Natisso crevit in tantum quod non poterant homines ire per pontem, quia aqua creverat super pontem et destruxit burgum Portae Broxanae totum.

1485

Fuit maxima pestis in Glemona et [illegible] in Glemona quasi nonaginta [illegible] quasi per [illegible] et postea sex menses pestem recidivit (?) iterum et mortui sunt plures.

Et ipso anno de mense Octobris, Ungari venerunt cum magno exercitu in Patriam et venerunt ad Portumnaonis, tamen nihil mali intervenit illis nec in Patria. Sed solvebant quicquid tum accipiebant.

1490 Inceptum fuit edificari Monasterium Sancte Marie Gratiarum
1497. Inceperunt fratres [illegible] et habitare in ipso loco.
1498. Consecrata fuit Ecclesia.
1499. Fuit primus Guardianus loci illius.

1497.
Fuerunt maxime nives et in ipso anno nixerunt plusquam quinquagies

1499. die .. Septembris fuit maxima inundatio aquarum et Sindeala exivit [illegible] quod fregit et in ruinam dedit murum in Cemeterio et conduxit plusquam 5000 currus glare in cimiterio, ita quod quasi occupaverat portam Ecclesie totam ita quod vix poterat habere ingressum in Ecclesiam.

1499 die 28. Septembris
Turci intraverunt Forum Julij per viam Goritie cum maximo exercitu transcurrerunt usque Sacilum et steterunt [illegible] dies in Patria et fecerunt maximum dannum et stragem populorum et diripuerunt multa bona.

1
Rex Karlottus de Francia intravit Italiam et cepit [illegible] Mediolanum et multas alias Civitates in Italia.

1508
De mense Februarij fuit maxima strages Campi Majestatis Maximiliani Imperatoris, cujus fuerunt plusquam tria millia Theotonicorum in Cadubrio, videlicet in Plebe et sub Butistagno Castro per milites Dominij Venetorum et Regis Francie
Et ipso anno Dominium Venetorum redidit in ditione sua Cormonum, Goritiam, Tergestum, Portumnaonis et alia loca subdita Majestati Cesaree, ductore campi D. Bartholomeo Comite Alviani. Et in multos menses post Dominium

Venetorum reddidit eorumdem Goritiam, Tergestum et alia loca ipsi Imperatori et modo propter istam compositionem et ipsi confoederationem inter eos factam, et non diu duravit.

1509. Primo die Augusti venit exercitus Sacrae Majestatis Caesareae sub Civitate Austriae et castrametati sub muris et steterunt quasi per viginti quatuor horas ad expugnandam Civitatem et expugnassent si Deus non adjuvisset. in nihil profuit. et ipsi Theotonici venerunt usque Utinum cum exercitu et nihil profecerunt et in reversione occiderunt multos inter quos fuit S. Johannes de Prampergo, et reversi sunt Goritiam.

1510. Fuit treuga.

1511. die 27 Februarij fuit maxima strages plurimorum hominum Nobilium Patriae Forijulij facta in Utino per Dominum Antonium de Savorgnano et ejus sequaces in Utino, videlicet Burgenses et rusticos suarum villarum: inter quos Nobiles fuerunt occisi infrascripti, videlicet D. Aloisius de la Torre et frater ejus et nepos cum omnibus familiis suis et direpta fuit ejus domus atque cremata et Villalta cum exercitu magno rusticorum cum magna artelaria et negatum fuit. D. Theseus de Colloreto, Franciscus Bertolinus de Utino, S. Federicus de Colloreto et omnes hujus casibus, cum ipsorum cremata fuit domus D. Jacobi de Porcesto et omnes suae domus in Utino. Fuit dirutum Castrum Sterpi Dominorum de Colloreto, ita quod non remansit lapis super lapidem. Et Domini de Spencinbergo omnes fuerunt trucidati et multi alij in Spencinbergo per eorum rusticos.
Et eodem anno exercitus Dominij fuit sub Castronovo cum maxima multa artelaria et se subjugarunt dominio Domino Antonio de Savorgnano campi ductore cum suis rusticis et sachegata sunt plura Castra, Valvasonum, Strassoldum, Villalta et plures villae. Et venerunt rustici usque Buyam causa sachegandi Glemonam, tamen non fuerunt ausi.
1511 die 20 Martij, hora vigesima, luna vigesima octava fuit maximus terraemotus ubique et maxime Glemonae et fecit innumerabiles ruinas domorum. Monasterium S. Agnetis videlicet dormitorium diruptum fuit: Monasterium S. Clarae in maximam partem diruptum est. Cruces trium Campanilium ceciderunt,

Ecclesie S. Marie la vecta et S. Blasij super ruinaverunt et non remansit quasi lapis super lapidem ipsius Ecclesie. Et in ea tunc fuerunt plures persone, inter quas mortuus fuit D. Petrus Leonardus Tiepuli capellanus fraternitatis S. Johannis et sepultus ante Altaria S. Bartholomei et S. Antonij. Et postquam sepultus fuit unum dies octo postea veniret Fr. El... de Borgnis Prior S. Spiritus extraxerunt eum de sepultura et ipse percussit mortuum in capite cum badilo dicendo . . . . et hoc pro una meretrice pessima. Item a Porta asinorum usque ad turrim battaglie ceciderunt quasi omnia fortilitia murorum Comunis et due porte muri veteris Comunis, Turris horarum et fons Glemone per duos menses mansit turbidum. Mons Glemone et mons Ariteti aperti sunt. Item fuit maxima ruina in Civitate Austrie, in Tricesimo et in pluribus locis Patrie et fuit terremotus universalis in toto mundo.

Item die prima Aprilis post predictum fuit et alius Terremotus potius major quam primus et corruerunt etiam plures Ecclesie et domus in Patria. Item quasi quotidie erant terremotus. — In hoc anno fuit etiam maxima strages hominum in villa Lintognani facta Theotonicorum.

Et in ipso anno fuit maxima pestis in Civitate Austrie et in pluribus locis Patrie.

Item die 13 Septembris Episcopus Labacensis, D. Antonius de Valvasono et quidam alius Nobilis Theotonici capitanei Maximiliani Imperatoris subdiderunt Conegianum Imperio.

Die 16 dicti mensis subdiderunt Sacilum et intraverunt Patriam et subdiderunt Spinimbergum, Pinzanum et D. Antonius de Savorgnano rebellis et inimicus Venetorum.

Die 18 dicti mensis subdiderunt Sanctum Danielem.

Die 19 dicti venit Tubicina dictorum capitaneorum una cum Pomponio filio Ser Georgij de Franceschinis de Glemona cum uno famulo predicti D. Antonij de Savorgnano ad petendum Glemonam et subdiderunt prefato nomine predicto Utinum, Civitatum et Glemonam et vi ceperunt Castellum Gradische.

Die 27 Octobris. Venit quidam Hieronimus nauta filius cujusdam Pauli de Zara de Portugruario cum literis Imperatoris et petijt quemdam Andream Helt vocatum Anderli hospitem in Glemona et ligatum manibus ac pedibus incarceravit

eum et suffocabat, quod habet potestatem in ipso et in omnibus bonis suis donata per Imperatorem et tamen donavit ipsum Decori dicti hospitis et condemnavit eam in tribus millibus Ducatis.

Die 30 Septembris. Intraverunt tres Capitanei Imperatoris cum quattuor centum militibus Glemona et steterunt usque ad vigiliam Sancti Martini: recesserunt hinc et iverunt Venzonum et apportaverunt omnia instrumenta bellica, videlicet Artelariam Glemone et munitiones et conduxerunt Venzonum et in die S. Martini iterum Glemona se subdidit Dominio Venetiarum et tota Patria iterum subdidit se Dominio Venetiarum.

Die 12 Novembris Dominium Venetiarum prius misit exercitum suum sub Venzono et Dominus Hieronymus Savorgnanus fuit campiductor et nihil profecit. Postea venit maximus exercitus Dominij et steterunt plures dies sub Venzono se tamen subdidit, salva tamen gente cum bonis ipsorum: tamen milites germani antequam exercitus Dominij venisset Venzonum asportaverunt omnia meliora et preciosa Venzoni in Alemaneam, bannitis civibus Venzoni. Et stetit campus seu exercitus sub Venzono dies decem, S. Camillus de Colloreto cum certis aliis campiductoribus et imposita fuit talea per dictos Capitaneos ipsi Venzono trium millium Ducatorum et pro securitate dicte talee conduxerunt secum in campo testes Venzoni, videlicet S. imonem de Suffrem, et Antonium Mastrucij et Magistrum Antonium Fachinum. Ipsi Fantagini spoliaverunt totum Canale, videlicet Resiuttam, Mocium etc cum Ecclesijs. In reversione vero de Venzono cremaverunt villam Hospitalis et Spilimbergum: duxerunt secum 40.ta (?m 400) milites Theotonicos captivos et totus exercitus cum dictis captivis steterunt Glemone per plures dies expensis Communitatis et totius populi Glemone et fecerunt maximum damnum, videlicet plusquam 4000 Ducatorum in tota terra.

Quando Glemona subdidit se Imperio imposita sibi Talea 3000 Ducatorum et omnibus Terris Patrie fuerunt imposite maxime talee. Et quando recesserunt hinc conduxerunt secum septem cives Glemone et steterunt in Villacho per plures dies et menses.

1512 Fuit maxima pestis Glemonae, ita quod obierunt circa 1390 personae.
De mense Maij fuit maxima tempestas; etiam effecta fuit siccitas maxima, ita
quod arbores et vites arebant et terra universa erat arefacta pro siccitate.
Fuit maxima caristia vini et bladi.
De mense Septembris fuit maximum diluvium aquarum et venti qui nunquam
nostris temporibus fuerunt auditi. — Nobilis Domina, Soror Elena de Orsettis
Abbatissa S. Clarae cum ipsis Monialibus steterunt in S. Agnetem propter
pestem quae erat in Monasterio S. Clarae et steterunt per menses quinque.
1512 De mense Maij in Villacho fuit interemptus Ser Antonius de Savorgnano ante portam Ecclesiae
per S. Johannem Moranum de Spilimbergo. —
1513 Die 19 et 20 Februarij fuerunt incredibiles venti.

Die 25 Februarij fuit magnus terremotus inter XVI horam et XVII.
Die 16 Februarij mortuus Papa Julius qui posuit tertiam decimam Clero.

Die ..... Februarij creatus fuit Papa Leo Florentinus ex gente Medicorum.

De mense Aprilis Dominae ~~Moniales~~ Sanctae Clarae ampliatae sunt territorium post dormitorium et construxerunt murum circa ipsam ampliationem.
Die 21. Aprilis fuit maximus ventus cum nivibus et ninxit in montibus, ita quod
ex nivibus fuerunt perditi mons Vinbiosetti, Mons S. Simeonis et mons de Braulins usque ad imum et in Glemona ninxit. Duravit frigus per dies.
Die 22 dicti mensis cecidit pruina et decoxit vites usque ad civitatem Austriae
et versus Utinum, et etiam usque ad Cormonum et Sacilem et similiter quasi per
totam Patriam et fuerunt maxima frigora, ita quod non discernebatur viriditas
nisi in frondibus et duravit illud frigus per dies quindecim.
Die 24 Aprilis defunctus est Magister Frater Ludovicus de Orsettis de Glemona in Venetiis
de Pleuresi: videlicet Orator Venetus Ordinis Minorum S. Francisci, Civis Glemonae.

Die ... Maij Comes Bartholomeus de Alviano regressus ex captivitate Gallorum et Regis
Franciae, creatus fuit Capitaneus Generalis Dominij Venetiarum et ivit Veronam.
Die 20 Maij inter horam XX et XXI fuit terremotus mediocris.
Die 20 Maij D. Locumtenens intimavit Comunitati Glemonae de Colligatione Dominij Venetorum cum Rege Franciae.

1513 de mense Maij Turcus devastavit et depredatus est Crovatiam et captivavit
multos populos. — Eodem mense devastavit Apuliam.
De .... Maij Comes Bartholomeus rehabuit Veronam q. e dominabatur per Impe-
ratorem Maximilianum.
Die 29 hora secunda noctis fuit terremotus, videlicet in tero. festi Corporis Christi.

Die 30 Maij fuit tempestas Glemone, sed non magnum damnum

De mense Maij Dominium rehabuit Cremonam cum maxima victoria et occisione Magna-
tum Regis Hispanie, et captivatus fuit Dux Meditone et Vicerex Hispanie, a Bartho-
lomeo Duce magno exercitus Venetorum.

De mense Junij apud Novariam fuit maxima strages ex utraque parte Hispanorum
et Francigenarum et Suicerorum.

De mense Julij Exercitus Regis Hispanie fuit in Paduano agro usque ad Castrum deno-
minatum Stua, et stetit plures dies et exercitus Venetorum in Padua et Tarvisio.
Idem Dominium fecit reparare Maranum cum fossis et alijs necessarijs
ad fortificationem ipsius terre.

Die 12 Augusti transivit magnus exercitus Crovatorum et aliorum per Glemonam et iverunt
Sclusam et in crastinum reversi fuerunt per Buyam et alias villas circumquaque
Buye cum maximo damno ....

Hispani seu exercitus Regis Hispanie et exercitus Imperatoris steterunt per duos
menses in agro Paduano pro rebellanda Padua et non potuerunt: tandem recesserunt
infalutato hospite.
De mense Septembris supradicti redierunt et de agro Patavino abduxerunt in captivi-
tatem et predam multos Nobiles Venetos cum eorum familia et bona eorum et de agro
Tarvisino et Mestrensi.
Die 3 Octobris, hora X apparuit ~~.....~~ Cometa versus Septentrionem.

Die 7 Octobris fuit maximus conflictus inter exercitus Hispanorum et Theotonicorum
ex una et Dominij Venetorum ex alia in agro Patavino et ceciderunt ex utraque parte
duo millia hominum.

1513 In hoc anno (1513) fuit bona fertilitas bladi et vini et fructuum in abundantia.

Die 12 Decembris Boemi et Croatini intraverunt Patriam et nomine Imperatoris invaserunt et intraverunt Maranum et steterunt in ipso per dies ... et postea venerunt usque ad S. Gothardum et fecerunt maxima bottinia in animalibus et partim usque ad Gradiscam.
Die 16 Decembris, hora xij fuit terremotus.

Die 23 Decembris comes Christoforus Croatie cum suo Comitatu intravit Maranum in succursum exercitus gentis sue existente exercitu Domini in campestro (sic); et omnes nostri dederunt fugam hinc inde et captivati sunt ipsi Croatini unam galeam cum artelariis suis. Et ceterum nostri castramentati sunt iterum apud Maranum in festo Nativitatis Domini et ipsi Croatini depredati sunt Strassoldum et postea combusserunt Montemfalconum.
Die ... fuit combustio in Venetiis totius Rivoalti cum maximo damno mercantiarum.

1514 1514 die primo Januarij fuit terremotus cum maximo rumore, sed modicum duravit.
Die 8 Januarij fuit maxima dissensio inter Cives Civitatis Austrie videlicet inter ...
... et se occiderunt multi ex utraque parte.

Die 15 Januarij, hora secunda fuit terremotus cum maximo rumore et tremore, sed modicum duravit.
Item per plures menses non pluit, videlicet a principio Septembris 1513 usque ad diem 20 mensis Februarij 1514 et fuit tanta ariditas quod fontes exsiccarentur et fons Glemone exsiccatus fuit, ita quod quos nullam scaturibat aquam.

Die penultimo January fuit terremotus hora XXII.
Die 26 Januarij, hora quarta noctis, Milites seu exercitus Dominij qui erat Utini exiverunt et iverunt ad Castrum Porpeti cum tribus curribus scalarum pro destruendo ipso, et Boemi qui eum custodiebant, exiverunt contra eos et persequti sunt ipsum exercitum et occisi sunt circa centum succumberunt eis ...

Die 4 Februarij Exercitus Boemorum 500 equitum venerunt depredando usque ad portos Utini, omnes villas sub Utino, et exercitus qui erat in Utino non se movit in aliquo.

Die 9 Februarij fuit maximus ventus et duravit per tres dies cum maximo frigore.

Die lune 13 februarij, hora secudecima, venit Franciscus Castelinus dictus Pentinus Glemonam nomine Commissariorum Cesaree Maiestatis ad possidendam terram et cives nostri recusaverunt ei prestare obedientiam.

Nota quod D. Hieronymus de Savorgnano in istis annis proxime preteritis et presentibus cepit fortificare montem Osopij.

Die 16 Februarij exercitus Cesaree Maiestatis circa novem millia Militum castrametatus fuit Osopium et projecerunt contra Castrum ultra mille et octingenta ictus bombardarum ponderis . . . . et in Castrum, ita quod totum excusserunt a fundamentis, dempta Turri.

Die 20 Februarij. Media colta imposita est in populo et die 22 dicti mensis solu... solidos decem cum lucro ... solidorum pro libra singula.

Die 22 Februarij Communitas Glemone misit in campo Osopij 44 milites ex precepto Comitis Christofori de Crovacia Capitanei generalis Imperialis et Franciscus Clericus filius S. Johannis Fant .. ivit cum eis.

In vigilia S. Matthie de nocte fuit combusta tota villa Osopij, demptis duobus tectminibus.

Prima die Marcij circa horam primam noctis quidam Capitaneus Theotonicus cum suo Comitatu conduxerunt Glemonam centum et unum captivos de villa Muzana, omnes insimul ligatos sicut bestias et ipso vero nihil eis datum fuit pro victu eorum et in mane diei 2 Marcij obtruncaverunt a decem septem aliis ultra omnes videlicet numero 53: et qui erant in pubertate incidebant facies eorum in modum crucis ex utraque parte et tres digitos manuum.

Die 2 Marcij ivit exercitus Imperatoris ad destruendum Castrum Sclusae et steterunt per duos dies ibi et capitaneus cum suis stipendiarijs fuerunt adducti in construendum campum, inter quos fuerunt conducti octo de Resia ligati ad unam cordam sicut bestiae.

Die 1 Marcij D. Franciscus Lisilinus dictus, intus fuit praesentatus Commissarijs Caesaris inventis per Communitatem Glemonae in Ospio et confirmatus in capitaneum Glemonae eadem die accepit possessionem ipsius Capitaneatus et ipse est primus capitaneus postea sub Ditione Imperiali.

Die 4 Marcij Castellanus Sclusae se dedit Maiestati Caesareae et die 5 videlicet die Dominico reduxerunt Artilariam Glemonensium, ita quod in bombarda majori erant 20 paria boum ad conducendam ipsam Glemonae sine armamento ipsius: erantque plures bombardae cujuscumque generis, quae omnes fuerunt Venetorum.
Die 5 venerunt omnes stipendiarij qui fuerunt Sclusae Glemonam, videlicet circa 500 et se diviserunt prima die per domos absque ullo ordine, inter quos venerunt ad domum meam et in spatio decem et octo dierum ipsi quatuor biberunt ultra in dictum congium vini.

Die 9 Marcij venerunt Commissarij campi Glemonam, videlicet Comes Christoforus Corvacus, Episcopus Lubiane, Lespergur Capitaneus Lubianae et Capitaneus Tergesti qui recess.... Hagner Capitaneus Cormoni cum equestri bus campi pedestribus circa 500 et fuit maxima copia hominum. — Et ipsa die in sero circa horam mediae noctis fuit maxima tempestas cum magnis tonitruis et coruscationibus. — Dicti imposuerunt Taleas Terris et Castellanis Patriae, videlicet Utinensibus 4000 ducatos, Civitati Austriae 3000, Glemonae 2000, Venzono 1000, Sumetro 2000, Sancto Danieli 2000, Castellanis 8000, Prelatis 6000 et haec citra Solvendum. Item imposuerunt etiam toto Clero decimas duas in termino octo dierum et ducatos quatuor pro foco singulo totius Patriae.

Die 17 Marcij ex praecepto Sacrae Maiestatis Caesareae, Commissarij exercitus miserunt .... et homines Glemonenses sub poena unius oculi et unius manus ad diruendum muros Venzoni et exterminate fuerunt septem vel octo Turres et maxima pars muri...... —

Hac Quadragesima oleum vendebatur soldos novem libra olei.

Die 24 Martij vulneratus fuit ex muro Castri Osopij in capite Comes Christoforus Franchapan Ductor Campi.

Die 30 Martij videlicet Jovis, exercitus in castris recessit ab Osopio et combusserunt omnes capsulas campi quas extraxerant et aufugerunt cum maxima furia et timore per viam Canalis Villachi, timentes exercitum Venetorum, qui erat in Portunaone.

Die ... Martij D. Bartholomeus Capitaneus Venetorum cepit Portumnaonem cum omnibus habitatoribus in ipso: et fecit maximam occisionem virorum et mulierum et omnes Nobiles conduxit Tarvisio in captivitatem.

Die ultimo Martij et die primo Aprilis, venerunt omnes Cernide Patriae in comitatu D. Bartholomei Alviani de nobilissima familia Ursina Romana, ad insequendum inimicos campi Domini.

Die 2 Aprilis, videlicet die Dominico, omnis exercitus Venetorum recessit ex Glemona et Venzono ante diem erat: et iverunt Goritiam ad castrametandum contra ipsam Goritiam: et steterunt usque ad diem Martis 4 Aprilis et oportuit relinquere Goritiam et equitare contra Hispanos qui insurrexerant ad castrametandum in Patria Forijulij.

Item die 1 Aprilis magna pars exercitus Dominij hospitaverunt Venzoni ad discretionem et aliqui expulerunt maritos de lectis et cubaverunt cum ipsorum uxoribus.

Die 2 et 3 Aprilis exercitus Venetorum abduxerunt totam Arteleriam Imperatoris per Glemonam, que erat in precio decem millia Ducatorum et deduxerunt eam versus Portumgruarium.

Die 20 Aprilis Dominium Venetorum imposuit taleam ducatorum 120 Communitati Glemone et fuit imposita collecta cum dimidia omnibus vicinis Glemone.

Item prefatum Dominium Venetorum imposuit Taleas universaliter omnibus Terris Patriae Forijulij.

Die 23 Aprilis exercitus Venetorum castrametatus est sub Marano et stetit usque ad mensem Julium sub Marano D. Hieronymus de Savorgnano Capitaneus exercitus.

Nota quod D. Hieronimus de Savorgnano impetravit a Dominio Venetorum mutam Inder lech ex Glemona in Osopium, in maximam jacturam et damnum habitatorum Glemone. Et de mense January 1515 confirmaverunt eidem ipsum Indelech in maximum damnum terre Glemone et factum fuit in Osopio maximum gaudium.

Die 6 Junij Locumtenens scripsit Communitati in signum letitie quatenus Comes Christoforus Franchapan, qui ibat Maranum cum aliquibus de exercitu suo in custodiam tibi, fuerat captus cum toto comitatu suo et captivus ductus et partim occisus, quod nullus eorum evasit qui non fuerit captus vel occisus.

Die 8 Junij hora sexta defunctus est S. Johannes Fantoni, eratque tamquam frater meus, cujus anima requiescat in pace. — Eadem die Antonius Pichisini submersus est piscando in Tulmento.

Die 17 Junij, hora 7 fuit terremotus.

Die 24 Junij, hora 20, fuerunt maximi venti et in pluribus villis, videlicet in Pers, in Sancto Liseo et circa eas fuerunt maxime tempestates que vastaverunt omnia blada et uvas.

Die 4 Julij, hora 19, fuit terremotus mediocris. — D. Hieronimus de Savorgnano petivit Communitati quod sibi dentur 60 currus feni . . . . paria linteorum . . . paria tabalearum . . paria . . . . paria manipulorum tabule.

Die 7 Julij cecidit fulgur in monte Osopij et combussit Castale magnum Agnoli cesterij cum omnibus bonis suis.

Die 12, videlicet S. Hermacore, fuit Terremotus magnus inter XXII et XXIII horam.

Die 13 fuit capta a croveatis contra Villa Vespoleti Magnificus D. Johannes Victuri, qui erat Provisor totius exercitus Dominij fuit ductus in captivitate Goricie et quot quot alios ceperunt, expoliaverunt eos armis et vestibus et dimiserunt.

Die ... Julij circa finem fuerunt inventi duo Fratres Ordinis Predicatorum in Civitate Austrie, videlicet unus de Civitate Austrie, alter de Marano, qui erant complices ad

tradendam Patriam in manus hostium nostrorum.

Die ultimo Julij: Quidam Dominus Antonius de la Valle hora secunda noctis cum sexcentis fantainis intravit Civitatem Ossolensem secreto et extraxit circa trecentos viros in lecto et centum equos abduxit et cum ... pedestribus cum maxima preda et cremavit omnia victualia ipsorum et vinum effudit et diripit omnem Civitatem.

Die 24 Augusti, hora octava, cecidit e celo quedam acies ignita et resplendiut sicut sol et duravit per paternoster et unam Ave Maria.

Die dicto S. L.... Fantoni et S. Nicolaus et nepotes fecerunt conventionem et concordium, prout patet in notis S. Hieronimi Notarij.

Die 26 Augusti D. Lentus de Perosa Capitaneus Dominij in Crema hora ...: intravit in exercitu Ducis Mediolani et fecit maximam stragem hominum equestrium et pedestrium et abstulit omnem victualiam et artelleriam.

Die 29 Augusti Locumtenens misit Litteras Communitatibus Glarone, Uregij, et Helvetij pro gaudio confederationis Dominij cum Rege Francie et factum fuit Falo ubique in Patria pro ipsa confederatione, ut fiat in pace bona.

Die 30 Augusti, in mane fuit maxima pluvia. — Item circa XX.ᵃᵐ horam diei fuit maximus ventus borea et australis, postea subsecuta est maxima pluvia cum tempestate et vento; tamen non duravit, quod si durasset ipsa tempestas, vastasset omnia sata et vindemiam.

Die 30 Septembris, in nocte fuerunt duo Terremotus, videlicet hora octava et hora decima. — Item ipso die fuit maximus ventus cum pluvia, que conquassavit quasi in tota Patria uvas et sata; ita quod intulit maximum damnum ubique.

Die I Octobris fuit maxima pruina et maximum frigus.

Die 10. Octobris ... Simon Canonici obijt morte subitanea ante Ecclesiam Sancte Caterine.

In principio mensis Septembris inceperunt pluvie, et pluit quasi quotidie et duraverunt exclusive usque ad festum Nativitatis Domini.

1515. 1515. Nota quod totum hiems fuit temperatum: non fuerunt nives sed pluviae
maximae. In Cathedra S. Petri fuerunt maximi venti et exterminaverunt tota tecta
in Sancta Agnete.
Item die ultimo Februarij fuit maximum frigus et pruinae.
Die 12 Marcij a prima hora noctis usque ad tertiam diem fuit maximus ventus
Septentrionalis et Borealis et fuit maximum frigus et duravit tres dies.
Die 15 Marcij in renovatione lunae ninxit satis bene et circa unum brachium et erat
maximum frigus et duravit plures dies.

In mense Marcij, Domine Moniales S. Clare fecerunt edificare eorum campanile in
monasterio et desuper posuerunt campanam novam ex Venetijs adductam ac etiam
campanam Ecclesie S. Catharine de burgo Ville.
Die 16 Marcij, hora xxiij fuit terremotus mediocris et in his diebus fuerunt
magna frigora et in montes nives et duraverunt per dies plurimos, videlicet usque
ad festum S. Bartholomei inclusive.

In mense Aprilis fuerunt frigora et venti.
In principio Maij fuerunt frigora et grandines in pluribus locis Patriae.

Die 4 Maij ninxit grosse in cacumine montis Amariane in maxima quantitate et fuit
frigus intensum.
Die 9 Junij ninxit in summo montis Amariane et fuit frigus ipso die.

Die 20 Julij grandinavit in pertinentijs Glemone in Trasella et in Marzano,
in Avuncho et Marzazo.
Die ultimo Julij circa horam quartam fuit terremotus non magnus.

Die 6 Augusti fuit consecrata Ecclesia Sancti Leonardi cum tribus Altaribus per Reve-
rendissimum Patrem D. Daniellem de Rubeis Episcopum Caprulanum, Vicarium Suffra-
ganeum Rev.^mi D. Dominici Grimani Patriarche Aquilegensis sub Camerariatu Magi-
stri Sebastiani Sartoris quondam Magistri Antonij Zoth; que ruinata fuit per terremo-
tum sub 1511, die 26 Marcij.
Die 7 decembris consecrata fuerunt Altaria duo videlicet, Altare S. Michaelis in ho-

norem Sanctorum Michaelis et S. Johannis Baptiste et Altare Corporis Christi in Ecclesia S. Marie Plebis in honorem Sacratissimi Corporis Christi et Sanctorum Nicolaii, Sanctorum Achacij et sociorum ejus crucifixorum, Sanctorum Theodori et S. Ubaldi:

Die ... Augusti a. D. Hieronimus de Savorgnano misit circa 100 Stradiottos Buje in domibus quinque hominum Buje, qui steterunt perquinque dies et dilapidaverunt bona eorum. — Demum iverunt in Portis Venzoni et hic steterunt isthic diebus: .....

In de S. Bartholomei venit tempus serenum et mansit ad diem 24 Septembris et fuit magna siccitas et maximus fervor solis.

Die 21 Septembris, D. Locumtenens misit ... gaudij de morte Suizerorum qui exterminati in ore gladij fuissent per gentem Francie et Dominij circa 4000 hominum et hoc fuit die 13 Septembris.

Die 25 Septembris, hora tercia notificaverunt Litere Locumtene ... notificandum quod Papa Leo se confederasset cum Dominio Venetorum et restituisset omnia que Papa Julius accepisset Dominio in Statu.

Die 1. Octobris fuit maxima pruina et maximum frigus et fuit hic annus totus infertilis in blado et vino et fructibus in maxima egestate.

Die .. Octobris, Rex Francie fecit intrationem in Mediolanum cum maximo triumpho, ut dicebatur ad similitudinem triumphorum Romanorum, de optenta victoria.

Die I°, II° et III° Novembris, fuerunt maxime pluvie cum tonitruis, et totus iste annus fuit pluvialis.

1516. Die 1 Ianuarij Magn. Leonardus Emo Locumtenens Patrie fuit in prandio Glemone et fecit mandatum communitati quod sub pena indignationis Dominij non deberent exercere nec acceptare ... mercimoniarum. Eodem cepit ... Ospitium. Die Purificationis B. Marie ... Hieronimus Pignay ... in Ospitio et ipso die ... perunt conducere mercantias. .... isthic ... Ospio, ... montem. 1516

Die 2. Martij hora 11. fuit terraemotus.

Die 4 dicti in consilio Arengo fuit deliberatum quod deberent ire Venetias homines centum ad condolendum de Dominio pro Ghiaradadda.

Die 7 dicti, iverunt pro determinatione suprascripta Venetias circa 140 homines.

Die 19 Maij, recessit suprascriptus Locumtenens et fuit vir pessimus in Patria, et intravit Spectabilis D. Bartholomeus a Musto Vicelocumtenens.

Die 26 Maij, hora 12, D. Andreas Gritti intravit Brixiam et subjecit eam Dominio Venetorum cum maximo triumpho.

In suprascripto anno die 4 Martij, in Consilio Arengo facto in Stufa Sancti Johannis, fuit determinatum quod festum Beati Bertrandi Patriarchae deberet solemniter celebrari, sive ejus Anniversarium quod est die 6 Junij et in ipso die interemptus fuit.

De mense Junij a die Sancti Barnabae usque ad diem ... Augusti non pluit nisi bis et fuit maxima siccitas, ita ut terra non producebat semina, et arescerent arbores.

Petrus Gallinus Camerarius Ecclesiae B. Mariae Plebis fecit multa in Ecclesia: primo fecit conducere extra Cimiterium glaream quam aqua Gradenis conduxerat ex magna diluvione aquarum sub 1499 de mense Septembris.
Item dedit semel elymosinam panis populo.
Item augmentavit ecclesiam S. Mariae de Solarutto.
Item fecit portam et scalam quae ducit de Solarutto in Ecclesiam.
Ita fecit reaptare pinnam campanilis, quae corruerat tempore terraemotus de 26 Martij 1511.

Iste annus fuit fertilis in fructibus et maxime in nucibus.

Die 27 Augusti fuit occisus Nicolaus Pelegrini de Osopio in furore Populi, quia erat cum Nicolao qm Bartoli Blasotti et aliquibus suis complicibus ad instantiam iarà relicte quondam Leonardi et a fratribus vindemiare braydam Nonne Iacuzini.

Die 14 Septembris, Mag. Iacobus Cornelius Locumtenens Patrie fecit extractum suam in Utino et S. Hieronimus Savorgnanus cum complicibus suis Zambarlanis fecerat suas conventiculas et..... ad exterminium omnium Nobilium et Castellanorum Patrie in Utino et motus fuit rumor inter istas partes, ita quod totum Utinum fuit commotum in armis, et occisus fuit coquus prefati Locumtenentis et gubernator Utini fuit vulneratus et Capitaneus Stradiotorum et quamplures alij Magnates Dominij et omnes Utinenses per vias et plateas clamabant: Viva Savorgnan, di nostique?

De mense Octobris Dominium Venetum fuit cum exercitu maximo ad expugnandam Veronam per plures dies et nihil fecit.

Die ..... Decembris, fuerunt proclamati ad scalam Palatij Utini, 46 viri de Glemona pro morte Nicolai Pelegrini, et Communitas se appellavit Venetias.

Die 20 Decembris, hora sexta cum dimidia, fuit magnus terremotus et post per spatium dimidie hore fuit alius terremotus non tam magnus

In die Festi Innocentium pavimentum seu scabellum Altare S. Marie crematum cum mantilibus altaris et nisi Presbiter Leonardus Sirgani sacrista hora matutinali casu aperuisset Ecclesiam, cremata fuisset figura Beate Virginis.
Et ipso die combusta fuit Villa Osopij inter eos.

Nota quod a Festo Omnium Sanctorum usque ad Festum S. Hilari inclusive fuit intensum frigus, ita quod conglatiata fuit Tella et unus rivus Tulmenti.

1517 1517 die 15 Januarij, Dominium Venetum rehabuit Veronam.

Notaquod die 25 Januarij fuit proclamata Pax generalis inter Maiestatem Imperatoriam et Dominium Venetorum, et fuit treuga in Utino per menses 18.

Die 27 Januarij, Tubicina Locumtenentis proclamavit ipsam Treugam in Glemona.

Die 29 Januarij ninxit maximam nivem cum maximo impetu ventorum.

De mense Februarij fuit intensum frigus cum maxima nive et ventis per plures dies ita quod exsiccata fuit plusquam tertia pars vitium et arborum in tota Patria ubique.

Die 13 Martij, Communitas Glemone misit iterum viros 24 Venetias pro recuperando Inderlechum.

Die 19 Aprilis, Frater Martinus de Brugnis Prior S. Spiritus defunctus est, et fuit sepultus in conventu S. Antonij ante altare ejus.
2 die S. Marci Presbiter Franciscus Ossettus per majus Consilium Glemone fuit electus in Priorem S. Spiritus.
Die 27 Aprilis fuit magna pruina et in pluribus locis Patrie exsiccavit vites et semina.
Eadem die Communitas misit tres viros Venetias pro recuperando Inderlechum.

Die 20 Maij, Frater Johannes Bucellus de Venetijs Ordinis S. Spiritus accepit possessionem Prioratus S. Spiritus de collibus Glemone nomine ......

Die Pentecostes, Locumtenens et Vicarius Domini Patriarche proposuerunt super offertorium Confraternitatis S. Spiritus et Bucellus fuit exclusus: et non fuerunt detracte expense quas fecerat ipse Bucellus.

Die 10 Junij ninxit ad montes et in crastino fuit maximum frigus.

Die 16 Augusti fuit maxima tempestas in possessionibus Glemone et fecit maximum damnum.

In presenti millesimo (1517) fuerunt maxima bella inter Papam Leonem et Ducem Urbini et in fine fuerunt concordes.

De mense Octobris Nuntii Regis Pannonie pervenerunt in Regno Apulie seu in Ducatu Calabrie ad conducendam filiam Ducis [illegible] in uxorem Regis Pannonie cum maximo apparatu equorum et quadrigarum.

Finis.

Nota sull'Autore di questo Chronicon Glemonense

Pre Sebastiano Mulione q. Silvestro di Gemona è nominato nel testamento di Pre Francesco figlio naturale del q. nob. Giovanni di Montegnacco (1530. 30 Aprile. Gemona. Atti del notajo Nicolò Maestro) il quale rinunzia a favore di suor Maddalena q. nob. Francesco de Francischinis badessa di S. Chiara di Gemona e del suo Monastero, un Orologio a lui lasciato dal su Pre Sebastiano soprad.tto. Arch. Not. Udine. —

Vincenzo Joppi copiò [illegible] intitolato Guillelmo [illegible], con [illegible]
Cividale. —
11bre 1860. — Maggio —

4 221

XVI

Herculis Partenopoei

De quatuor excursionibus
Turcharum per Forum Julium.

Mss. Joppi Vinc.°

(An. 1475 – 1477)

Herculis Partenopaei

De quatuor excursionibus Turcharum per Forum Julium

Sua copia [illegible] nel Vol. [illegible] Patriarchatus Aquilejensis – MS della Colleg. [illegible] presso il Museo Civico di Udine.

Liber Primus

[illegible] et generis claritate sunt omnium nobilissimi; nam Aborigines sic dicti [illegible] fuerat horum vetustas [illegible] et integritatem et generis nobilitatem admirati scriptores graeci [illegible] nuncupaverunt. [illegible] post decennale bellum [illegible] ex Africa, Antenore duce; per Illyricos [illegible] Venetam hanc regionem advenere et [illegible] in littore maris Adriatici, ubi postmodum Aquileja condita est, ut primum [illegible] ipsi multis laboribus durati et bellis [illegible] ex [illegible]

[illegible] (ut refert [illegible]) [illegible] Lodi [illegible] dominus [illegible]

[illegible] totius [illegible] quasi in [illegible] electa

[illegible] etiam [illegible] est, quae in ea [illegible]

[illegible] oppida [illegible] sunt, [illegible]

[illegible] civium [illegible] erant, [illegible]

[illegible] Regis [illegible]

[illegible] Regio [illegible] flumen [illegible]

[illegible] erant. [illegible] tribuna, [illegible] in [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] tenere et [illegible]

[illegible] maris

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] nos Athilam dicimus [illegible],

Italiam [illegible] Italis [illegible]

[illegible] maiori [illegible]

[illegible] hanc [illegible]

[illegible] antea per exploratores [illegible]

[illegible] praeviderant

[illegible] non ignari [illegible]

[illegible] navigiorum, ac [illegible]. [illegible]

[illegible] Regionis [illegible]

urbes devastantibus, omnis nobilium cetus [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] evasit [illegible]
[illegible] in maritimis [illegible]
[illegible] nobili [illegible] navarent [illegible]
[illegible] gremio [illegible]
[illegible] urbes [illegible]
[illegible] amplitudinem, [illegible]
[illegible]
[illegible] prudentia et [illegible]
[illegible] ex Adriatico in Pictum [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Galliam
[illegible]
[illegible] Romana [illegible]
[illegible]
Cum iam [illegible] bellicam [illegible]
[illegible], Maumethes Turcarum Rex capta Constantinopoli ac [illegible]
[illegible] regionibus [illegible] et Sclavonia, arma in [illegible]
convertit et Achaia devicta, ut sibi in Italiam terrestri [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] constituerat, crudelissimum cum decem equitum millibus premisit.

[illegible] meca [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] non in [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] adeum, ut [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. Et [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] in [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] secundo
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible].

1495 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] cum Principe, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible]
[illegible] partes [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], ut [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Et [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] pe-
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] erat. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] medium [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] obedierunt [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] fugerant. [illegible]
[illegible]

[illegible] numero [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] formam [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Forum [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] hoc [illegible]

[illegible]

([illegible])

[illegible] tam [illegible] [illegible] argentefimo [illegible] [illegible] hiemem [illegible] Ata 1477

[illegible] Christiani, Secundaro [illegible] in regione [illegible] equitum [illegible]

[illegible] exercitus [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible] ut via iterum [illegible] [illegible] ingressuri, [illegible] [illegible]

runt. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],

[illegible] Julianum [illegible] [illegible] alterum [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

Hrustum in [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible] Julianum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] milia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

latus [illegible] paludes [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

cum, non procul ab Sontii alveo situm: opus sane mirandum est et magnitu-

dine aedificii [illegible] [illegible] [illegible]titudine, ut trium millium [illegible] [illegible]

rum excessisse [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] alam [illegible],

[illegible] [illegible] barbaros hostes [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] posse. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] effectum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in

[illegible] [illegible] libellis supplicatoriis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ingressum. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]

que odio in Venetos flagrans Barbaris aditum et commeatum, [illegible] [illegible]

[illegible], [illegible] [illegible], nihil [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

adversantes [illegible] sibi rebusque suis refugium et incolumitatem. Praefectos vero, [illegible] per litteras edocti, toto animo [illegible], [illegible] [illegible] omnia tuta esse, ubique Turcas ceu amicis et fratribus omnia praestaturos. Excusare etiam superioris anni damna non aliunde [illegible] fuisse, quam a Goritiani Comitis insatiabili avaritia, qui, si eos transire permisisset, ut venerant pacati [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], apud [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tute, et ideo nihil timendum. His vocibus quieti [illegible] Regionis [illegible] burnig et Comitatus Goritiae non tamen omnino liberi [illegible], sed memores [illegible] teritae calamitatis nullam Barbaris fidem adhibendam esse existimabant. [illegible] iam Turcae in fines Ungarici Regni, undique commeatibus [illegible] [illegible] [illegible] inde Goritiae Comitatum ingressi sunt pacato semper [illegible], [illegible] [illegible] gravissimas poenas iis, qui mali aliquid in Carnianos fines [illegible], Duce eorum Scandaro. Ferunt duos Turcas ob [illegible] cuidam in pagans [illegible] [illegible] [illegible] Scandaro, palo affixos: alium vero [illegible] [illegible] [illegible] rustici, [illegible] Duce [illegible] trans [illegible]. [illegible] [illegible] aliquem exercitum [illegible], ut [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible], [illegible] [illegible] nomes [illegible], ita a toto exercitu eius [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], quod audierant a Praefectis sed optimam [illegible] [illegible] [illegible] eos [illegible] [illegible], nisi se acrem ostenderet ultorem in eos, qui edicta, quibus incolumitatem

[illegible]

[illegible] attamen [illegible]

[illegible]

[illegible] pore [illegible]

[illegible]

bello [illegible], non esse [illegible]

[illegible] novosque Duces [illegible] mittendos [illegible] fuerunt. [illegible]

[illegible] ex [illegible]

[illegible]

[illegible] admittat,
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] partem, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
rarum. Processerant, ut diximus, Turcae raras ostentantes acies et inito cum Novello certamine, paucis ab utraque parte congressis primo [illegible], paulatim recedebant, quasi victoriam relicturi Victori. Quod cum [illegible], [illegible] extremi agminis ductor erant, citato gressu cum [illegible] [illegible] properant in [illegible], ut [illegible] victoriae essent, cunctante interim Barbaro et celeritatem increpante [illegible]
[illegible] contra Turcas pugnare, Turcas [illegible] insidias [illegible] [illegible]
[illegible] interim Novelli acies, donec ad insidiarum locum [illegible]
[illegible] ex latebris hostibus Novellus cum sua phalange circumvenitur [illegible]
[illegible]
Barbarus instructa suorum acie processerat Novello [illegible]
[illegible]

[illegible] et [illegible] pro et [illegible]

[illegible] quid [illegible]

[illegible] Patri [illegible]

[illegible]

[illegible] tandem [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] et [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] grando [illegible]

[illegible] tandem [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] et [illegible]

[illegible] quam [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ... [illegible] mala [illegible] erat.

[illegible] ... [illegible] plurimis obsequitando tentandoque, [illegible]

[illegible]anum oppidum, quod de Zacharias Barbarus cum reliquiis [illegible]

[illegible] cepit [illegible] ... [illegible]

adjacentem Saxamque aperam, ulterius [illegible] progreditur ex [illegible]

[illegible] Altam [illegible] incessus [illegible] Castro [illegible] esse con-

perit intactos [illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible] incendiis et caede devastabat.

[illegible] eadem fuerunt [illegible] Stratum Altam existent [illegible]

[illegible] Sanctus Laurentius, Claudianum, Trivignanum, Sabilianum, [illegible],

[illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible], quod est [illegible] in

illa Nobili Familia. Toti die noctuque [illegible], [illegible] congerant tuebantur vel intra castelli moenia, vel in [illegible] Juli [illegible]

[illegible] ... [illegible]

[illegible] hiatus, Turcae nec [illegible], nec recedere ausi sunt, nam in [illegible]

[illegible] vepres et arborum latere, ubi accedi poterant, [illegible] ipsi [illegible]

[illegible] ... [illegible]

et arcubus [illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible]

[illegible] fuisset [illegible]
[illegible] confugi[illegible]
[illegible] Italiam [illegible]
[illegible] Saracenorum [illegible] ecce, [illegible]
[illegible] litoram, [illegible]
[illegible] captivos [illegible]
[illegible] Praefecti [illegible]
[illegible] occupaverant. [illegible]
[illegible] fortuna [illegible]
[illegible] Italiam [illegible] Caietas [illegible]
[illegible] possit. [illegible]
[illegible] dederunt, [illegible] saepe [illegible]
[illegible] fuerant. [illegible]
[illegible] Stephano pagum [illegible],
[illegible] Pacem [illegible]
[illegible] Italiam [illegible], ut [illegible]
[illegible] captivos [illegible] ullos
[illegible] in Langa et [illegible]
[illegible] paganis [illegible] et [illegible]
et [illegible] in castis [illegible]
[illegible] homines [illegible]
[illegible] est [illegible] circa [illegible]

Barbarę nationes, alteri Gota, q[illegible] Roda [illegible] a Gothis Alarico rege Forum Julium obsidentibus appellata anno nonagesimo supra quadringentesimo post [illegible] copias; alteri vero [illegible] post [illegible] qui ibi castra posuerant, [illegible] [illegible] partim [illegible] Forum [illegible] [illegible] pagi [illegible] [illegible] Tunc nocte in eisdem pagis vacuis, quievere; nam [illegible] [illegible] [illegible] laxatis ordinibus, ut maior quam [illegible] [illegible] [illegible] clamore usque sub mœnia Utini transcurrere ausi sunt [illegible] [illegible] tam ampla urbe homines non esse: quare iterum ab insidiis [illegible] [illegible] parumper et demum audacius [illegible] portam perentere cœperunt. Tum qui intus erant [illegible] cum nonnullis civibus, metu, ne hostes fractis portis ingrederentur, [illegible] in [illegible] post pinnas se ostendebant balistis et arcubus et [illegible] sclopetis armati: egredi tamen nemo ausus est. 6) Quare Turcę [illegible] Utinatum [illegible] per prata Attina, quę corrupte Pradatina vocantur a veteri urbis Utinę nomine (nam Atina seu Utina a primis conditoribus, deinde Forum Julium a restauratore Julio Cęsare, ac demum, sive a priori nomine, [illegible] [illegible] ut alii volunt ab Unnis Utinum dictum) excurrentes pagum nomine Vitem a Sacello Vatis, q[illegible] florente olim Foro Julio Romanis colonis [illegible]

[illegible] nat, [illegible]

[illegible] quae [illegible] confugerunt. [illegible]

[illegible] et [illegible] et [illegible]

[illegible]

[illegible] possent, [illegible]

[illegible] hostes [illegible] firmarii [illegible]

et [illegible] exercitus [illegible]

hostium [illegible] noluerant, [illegible] audirent

[illegible] inter

[illegible] debilitant, ac [illegible] summa

[illegible] et quia nobis Ultinatam [illegible]

[illegible] nonsunt [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] noxe [illegible] exploratori, quo [illegible]

[illegible] et [illegible]

[illegible] bant, [illegible]

[illegible] et Ultinates elicerent extra [illegible]

[illegible] suspicabant, sive in [illegible]

[illegible] erant in [illegible]

[illegible] sunt,

[illegible] nt, [illegible] [illegible]nt. [illegible] Turcis

[illegible] not, [illegible] de Vi[illegible] et [illegible] deum [illegible]

[illegible], [illegible] conjiciebatur. [illegible]

magna[illegible] [illegible], non tulit [illegible] [illegible]

[illegible] nox [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] in Turcis [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] planum [illegible] liceant et mox [illegible] propter

[illegible], [illegible] gravius erat [illegible]. Ob

quae facinora, et apud comnilitones magnum nomen [illegible] est [illegible]

[illegible] pacatus virtutis gratia a Veneto Principe donatus militari dono et di-

plomate decoratus, ut in Principis rescripto, [illegible] [illegible]

et cognomen, quod [illegible] fuerat de Vincentibus datum est a Porta et

ob [illegible] Glemencasi eruptionem in hostes et propter [illegible]

[illegible] [illegible].

Interim Turcarum [illegible] [illegible] S. Prigini [illegible], [illegible]

tot excursionibus fessi eo et insequenti die quiescunt, sed [illegible]

tempus traherent inutile, praemisso mille equitum Praefecto [illegible]

nam Pantianicam mox capiunt et [illegible] intus [illegible], aut [illegible]

vant aut trucidant [illegible] Fiumanum [illegible]

Congressi hostes naviter rejiciunt et Praefecto ipso graviter saucio

ad sexaginta Turcas interficiunt et nisi arma iam obtusa proeliando et missilia

[illegible] ... [illegible] Flora, [illegible] ...

... (cum [illegible] non haberent) [illegible] ...

... [illegible] interegit.

... [illegible] ... ferro [illegible] ...

... [illegible] (1). [illegible] ...

(1) [illegible]

[illegible] tur, [illegible] quod [illegible]
[illegible] vergeret, [illegible]
[illegible]
[illegible] in Turca [illegible]
[illegible] esset, quo capto mox [illegible] in [illegible]
esset. His auditis Barbaris Praefecti et vera esse quae [illegible]
ti, [illegible] colloquuntur, [illegible] venatorum specie [illegible]
[illegible] tempore. [illegible]
[illegible] fuerant, [illegible]
[illegible] forte reperiunt [illegible]
[illegible] indutí mox [illegible]
[illegible] [illegible] delant,
[illegible] erant,
[illegible] Hispani erant non sine
[illegible] in [illegible]
[illegible] forte [illegible]
[illegible] compatriotes
[illegible] an [illegible]
hoc sperant an aliquid de Turcarum adventu ab ipsis [illegible], quos christianos
crediderant audiissent. At venatores [illegible] ponte, ita ut [illegible]
possent, mox arma expediunt et [illegible] in [illegible]

quant[illegible] [illegible] [illegible]untur ripa [illegible] [illegible] [illegible]veniunt, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]quat, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] forma [illegible] [illegible] cadent, [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] cadavera, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] foede [illegible] [illegible] erant in [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]erant. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Villa Bruta, tunc vero [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ultra Atthelum confugerant, navigiis ad alte=rum ripam [illegible], [illegible]que [illegible] aut incensis, ne pateret transitus Barbaris. [illegible] [illegible] [illegible]bicerunt, [illegible] [illegible] rapto flumine; [illegible] [illegible] [illegible] ripa [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] turmis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] transitu Barbaris [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] esse [illegible] militum [illegible] [illegible] Serata [illegible] ut [illegible] cum Barbaris, [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non [illegible] nisi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] flumen [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Smith, [illegible] [illegible], [illegible] ex [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] placeret, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] transfundi [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] esse [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]que.

[illegible] tradi posse. [illegible] alii, [illegible]
[illegible] exercitus [illegible] in [illegible] et [illegible]
[illegible] trucidari, ne impe-
dimento essent ad maiora properantibus. Parari pontem et rates ad transi-
tum amnes [illegible] flagitabant. [illegible] dux [illegible]
[illegible]
conducere [illegible] fluminibus [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ceptis [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] obtent, [illegible]
[illegible]
[illegible] posset. [illegible]
plerosque eiulantes [illegible] afficiebant, nonnullos etiam [illegible],
donec ad Sontium venere. Is fluvius [illegible]
et tum ob imbre tumens [illegible] Sistere [illegible]
coegeruntque ex captivis nonnullos ingredi flumen [illegible]

[illegible] vi obatur. Quare [illegible] superiori captivos et iumenta [illegible] publicant, et cum [illegible] [illegible], [illegible] parte [illegible] transtant. In transitu rapacissimi fluminis [illegible] quinquaginta [illegible] [illegible]. [illegible] captum est, corpora curarunt et mox [illegible] [illegible] nihil ab incendio temperantes, [illegible] villas Caesareae ditionis [illegible], tum maxime [illegible] [illegible] sub capitali poena [illegible]. [illegible] tanta [illegible] multitudo in [illegible] [illegible] rogabantur [illegible] ex [illegible] pagos [illegible] [illegible], qui audiverant [illegible] promissam. Erat in iis Petrus Aniria[?] [illegible] Federicus de Purliliis, viri ambo et genere clari, qui se [illegible] tutum fore arbitrabantur. Illos deinde Turcae [illegible], [illegible] trahunt [illegible], [illegible] frustra flagitantes [illegible]. Ille Cuparianus[?]. Ac Petrus mihi haec [illegible] dicebat inter Turcas [illegible] in pago Fapogliani[?] nomine [illegible], [illegible] dum esset in pago S. Petri ultra [illegible] captum a Turcis [illegible] dogma transierat, a quo [illegible] Barbaros [illegible], [illegible] et ~~[illegible]~~ lgtontibus[?] se optimum [illegible] nactos. Unde [illegible] est; [illegible] Federico [illegible] suo, qui pari pecunia [illegible] salutis fuit, nam ut amicum et socium liberaret [illegible] ad suos gentiles sibi opus esse quatuor centum aureorum? 6) [illegible]

[illegible] aliis modo dimissi sunt et intra fines Croatiæ sub fideli custodia ne damni aliquid paterentur dimissi; ibique a [illegible] Clissæ cui [illegible] erat Præfectus, in Illyricis et Histros [illegible] publicæ fidei transmissi sunt. Sed nec Federicus Parlilienſis [illegible] a Petro [illegible], voluit immemor esse; nec ingratitudinis vitio notari; nam iisdem diebus, quibus in patriam venerant, refrigeratis [illegible] apud Petrum corporibus ab itineris longa fatigatione, accersit Tabellionem, optimum agrum [illegible] Andreano dedit, quem Flumicelli [illegible] Petri [illegible] magno [illegible] emolumento colunt.

Sed ut revertar ad institutum, barbari ut primum superatis Turro et Isontio fluviis antequam ad Pontium appulissent, legatos ad Goritiensem Comitem [illegible], orantes sibi aditum per pontem suisque incolumitatem promittentes et insuper ex præda munera daturos. Respondit Comes non posse, quæ petierant concedere, eo quod magnum esset sibi cum [illegible]tinatibus dissidium, falso conquerentibus apud Cæsarem, quod pecuniam [illegible] pro priore transitu accepisset et nunc in reditu in partem prædæ recipi conatus esset et propterea etiam Cæsareos colonos duci mancipia permisisse; ut maiorem inde partem acciperet: obsecrare inde ut sibi parcerent, consulere tamen ut Sontium vadarent, non esse eum altitudine [illegible] rapiditate quam crediderant et cum aliter iuvare eos nequeat, commeatus eis se abunde præstaturum pollicetur. His Scandaro relatis, non egre tulisse

ferunt et visse quidem comitis exultationem. Deinde ordinato ad praelium, hic stetit, exercitu, passim servatis ordinibus incedebat, nam audierat Zeilo . . Barbarum in oppido praedictano esse et copias collegisse, quae etsi ex tirocinio erant, nec omnino formidandae, reduxerat tamen Scandarus ipsius Zachariae......

(manca il rimanente della Cronaca).

XVIII — Cronaca Valle —

[illegible] et [illegible]

[illegible]

XVII

De munienda urbe Utinensi

Ioannis Baptistae Arigonii Commentarius

Libet hoc loco, ut gratiam ab iis ineam, qui publica haec monumenta aliquando legent, litteris mandare, et in unum ea omnia conferre, quae, de munienda urbe statuta, decreta, et acta sunt extremo superiore anno, et hoc ineunte qui est a virginis partu sexagesimus septimus supra millesimum quingentesimum quidem in re praestanda illud in primis studiose contendi; cum ut certum veritatis testimonium scripta haec continerent nostra, tum ut in infinita posteritate (si modo illa tandiu extabunt) ii qui in his oris nati coelum hoc haurient, singularem Venetae reipublicae post homines natos sanctissimae providentiam et et mirificam erga nos charitatem ac benevolentiam et videant omnes et admirentur. Quod si qui erunt qui illustriorem praeterea, pigmentorumque flore ac colore distinctam narrationem desiderent, ii sic cogitare debebunt, me ut in altero illo, ut arte orationi nostra

ferunt et audisse quidem Comitis exultationem. Deinde ordinato ad praelium, si opus esset, exercitu passim servatis ordinibus incedebat, nam audierat

fides habeatur, praestare facile potuisset, quod internuntiis Venetis publicus rem totam permoverim et tantum non ejus tractationi interfuerim; si in altero ut splendoris multum habeat oratio nostra, ne elaborasse me admodum; nec si elaboraverim, satis commode assequi potuisse, quod a politicorum studiorum ratione ad agendi solertiam plane adolescens dilapsus, faciendae atque ornandae orationis vacui, ac liberi temporis minimum tribuerim. Initium autem narrationis hujusmodi faciamus.

Munita jam magna ex parte novis moenibus, propugnaculis, et fossis Bergomo, urbe in Gallia cisalpina, cum Patres, qui Venetam rempublicam administrant, ejus imperium viderent, qua Forojuliensis regio Bergomum; si agro quasi ex altera parte respondet quod nullis communitum, aut septum praesidiis s[illegible] quibuscumque hostilis impetus incursionibus perennu[illegible] patere; remque publicam ea in re perinde se habere atque eos, qui tergum quidem diligenter armarint suum: pectus vero nobilissimam corporis partem neglexerint; in ea praecipue curam incumbere [illegible]

hac quod antiquam appropinquasset gentes D. [illegible] et [illegible] [illegible]
[illegible]

5

ut ea quoque ab latere, quod quidem proram imperii, 21.
quemadmodum alterum illud puppim appellant, suae
res, unaque his pariter totius Italiae certa aliquando
ratione stabilirentur, atque in tuto collocarentur.
Meminerunt nimirum ii non solum quot paulo
vetustiore aetate influentes Gothorum, Vanda-
lorum, Hunnorum, Longobardorum, caetera-
rumque barbarorum nationum copiae per
Foroiulienses portas universam pene Italiam
quasi inundarint; verum etiam quot superio-
ri aetate a Turcis, quot a Germanis postremo,
tum cum reipublicae fortuna vehementer re-
flavit, insignes acceptae fuerint clades; Obver-
sabantur etiam ante oculos, quae bella ut
plurimum sequuntur, fugae, errores, exilia, ob-
sidiis, direptis, vastitas, vis, ferrum item atque
ignis, luctus praeterea, aerumna, solitudo
atque orbitas, caeteraque discrimina et durae
conditiones quibus ii praesertim populi, qui
tectas invalido munimine urbes incolunt, affi-
ci, affligique solent. Sed itam deinde curam
ac solicitudinem valde apud Patres auxit um

ferent et ac nisse quidem Comitijs excusationem. Deinde ordinato ad praelium, ... exercitu, ... servatis ordinibus incedebat, ... audierat

34.

Aloysii Mocenici aedis Mariae Procuratoris, qui summa cum authoritate legatus omnem continentis oram lustrat, vehemens adeo curandum cohortatus; tum de Sigethio in Pannoniae finibus munitissimo oppido ab Imperatore Turcarum expugnato, et capto, nuntius acceptus. Erant tum in Principis collegio VI. viri qui Rempublicam in Senatu regebant, Matthaeus Dandulus, Hieronymus Grimanus Marcii Procuratores, Hieronymus Zanes, Nicolaus Pontus, Marinus Caballius, et Hieronymus Superantius Equites; erant itidem V. Viri qui res continentis bellicas, aerariumque et vectigalia procurabant Andreas Baduarius, Augustinus Barbadicus, Marcus Fosculus, Hieronymus Maurocenus, et Franciscus Bernardus, iis cunctis referentibus ineunte mense octobre Senatus consultum factum est, ut publicis litteris continuo avocarentur Venetae militiae principes Viri, Sfortia Pallavicinus omnium reipublicae Copiarum Praefectus, Astor Balionus equitum omnium levis armaturae

hic quod antequam appropinquassent [illegible] D. [illegible]

[illegible]

Dux, Hieronymus Martinengius turmae equi- 21.
tum cataphractorum, et peditum omnium
pro ordinibus Ductor; ac Julius Savornianus
itidem equitum Ductor; ut eorum consilio, et
rei militaris scientia tanti ponderis negotium
conficeretur. Perscriptis, datisque ex Senatu-
consulto literis Praefectus, Ducesque die prae-
stituta adfuerunt. Post eorum adventum res
confectionis in collegio Patrum tractari coepta
est; et deinde ad tantae rei, ut par erat, cogi-
tationem dierum aliquot mora interposita;
intra quos Sfortia Praefectus et Auctor mu-
tatis ad celeritatem equis ad invisendos Foroju-
lii fines approperarunt. Id ut ceteri quoque
Duces haud fecerint illud in causa fuit, quod
Martinengius cum Mocenico legato non
ita multo antea ex ea provincia redierat;
Savornianus vero et Utini Principibus natus
vitae limen inierat, alitusque, et versatus in
ea regione perdiu fuerat. Haec dum agebantur
gravis interea rumor apud Utinenses spargi
coeptus est, satis ille quidem constans, licet
adhuc sine authore statuisse rempublicam.

ferunt et accepisse quidem Comitis exultationem. Deinde ordinato ad pr. [illegible] sium, si opus esset, exercitu passim servatis ordinibus incedebat, quam audierat

6.

arcem Utini tantum communiri: magnam aedibus urbium impendere ruinam: non aedificia: non curiam: non palatia; non Deorum immortalium templa tuta satis jam fore; Urbi denum universae exitium atque excidium imminere; Quibus commoti Septemviri Utinenses, qui summus est ex publicis Urbis magistratibus, me quamprimum Venetias, ut quae agerentur, decernerenturve diligenter pernoscerem; eosque literis certiores faciam, contendere jusserunt. Baliones interim postque cum Pallavicinus accelerato itinere Venetias redierunt. Ab eorum reditu agi rursum res coepta; et quod non idem omnibus sensus inerat, plures dies in collegio Patrum mutuis inter Duces contentionibus agitata est. Eorum sententiae fluctuantibus omissis; a quibus inter disceptandum quaedam desiderare: hujusmodi fuerunt. Sfortia Praefectus ut in declivi ad meridiem monte quem vulgo divi Heliae vocant (abest ipse a Montefalcono ad tria passuum millia, ab Utino

ad viginti) castellum in primis excitaretur se-
ptem turribus ad praesentem rei militaris
usum communitum, ac deinde in extremis
oris eorum Utini partibus Patrum arbitratu
munitissima Arx erigeretur, e republica
esse censebat: Balionus et Martinengius Uti-
nensem Urbem, quae nunc justa stat ma-
gnitudine, muniendam consulebant. Sa-
vorrianus vero Strasoldum muris, propugna-
culisque vallandum summopere suadebat.
Atqui Divi Heliae mons, ut muris et muni-
mentis instrueretur, ob id ex usu et commodo
reipublicae esse dicebatur: quod ad extremos
ejus fines positus; quod mare, et Sontium
fluvium in mare labentem proximum
haberet: quod intercipiendis commeatibus
praesidioque hostibus mittendis idoneus valde
foret, tuerique pariter et laedere facile posset.
Strasoldum ut praemuniretur expedire Se-
natui ea de causa dijudicabatur, quod natura
situque in [illegible] paludibus circumseptum
haud longe a mari fluvioque in id influente
abesset: quod Aquilejae proximum quam

ferunt ... ipse gaudeo Comitis ... Deinde ordinato ad praelium,
sicut ... servitu, passim servatis ordinibus incederat, nam audierat

incumbentibus olim Barbaris imposita fuit
quod alienae demum ditionis agro immineret.
At vero Utinum insignis muralibus molibus
munitioneque, ut exaedificaretur iis praeci-
pue rationibus contendebatur quod in lato
planitie situm montem haberet in intima
sui parte, cique arcem ad loci munitionem
egregie superstructam: quod nullus editior
ei locus unde tormentis quati posset, impen-
deret: quod alere foris exercitum obsidentes
nequirent: quod Princeps in Provincia urbs
et in umbilico regionis posita fidelissimorum
Civium, atque optimorum numero instruc-
tissima esset: quod ampla in ea arearum
platearumque spatia protendi possent: quod
longe parum a finibus abesset, ac detritis viis
omnibus per quas aditus Barbaris in Italiam
est, insideret: quodque demum post se, qua
propiora Venetae Urbi loca respicit, alieni,
hostilisque agri nihil haberet. Haec cum dice-
rentur, in tanta varietate Patres in id demum
consilium uti Urbs Utinensis muniretur,
inclinare videbantur. Quam quidem ad

xvi ... abierunt.
hic quod antequam approp... gesserat ... D. Regis ...

rem eo propensiores erant, quod bini olim ex 21.
Metaurensium Principes quorum alter van... um:
ita multo ante hoc tempus praefecturam ...ae
omnium Reipublicae copiarum gesserat; ...am,
alter vero multis ab hinc annis ejusdem mili... et
tum imperator excellenti laude et gestarum ...ti
rerum gloria floruerat ut munitior omnino ...a,
ea Urbs fieret, auctores valde reipublicae fue- ...ote
runt. Accesserat ad haec N. Clusonii tor-...tum
mentariorum militum praefecti praestan-
tis militari virtute viri opinio, quam supe-
riori anno Patavii moriens testatam reli-
querat, quo ego tempore praetorius scriba am
(cancellarium vocant) Patavini Praetoris
Praefectique clarissimorum virorum jussu
litteras eadem ad Principem dedi. Verum
enimvero suspensos, atque solicitos eorum
animos reddebat, quod subpostea a quibus-
dam dici coeptum est, rempublicam ina-
nem laborem capturam: frustraque thesau-
ros insumpturam quod ad Urbem muris,
turribusque cingendam defutura plane
essent omnia, vel ea quidem certe incredibili

ferunt et [illegible] ipse quidem Comitis exspectationem. Deinde ordinato ad praelium,
[illegible] exercitu, [illegible] ordinibus incedebat, nam audierat

10.

praetio demenda: carere quippe eam ad mil-
lia passuum multa non solum saxea et
lignea materia, sed tenaci quoque creta et
sabulo; effici que nisi maximo cum impendio
haudquaquam posse operi ut suppetant
calcariae, et lateritiae fornaces, ceteraque
ad tantum conficiendum opus necessaria
et opportuna: solum ad Urbem positum
non cohaerescere: glarea tantum et calculis
obtegi; quod nec adeo firmum et solidum
sit, quin superstructae molitiones vitium
facturae facile sint: cuniculorum id fos-
sionibus conficiendis quasi natum, aptum
que esse: puteatem aquam deficere: perenne
flumen, quod urbem praeterlabatur, nul-
lum esse: et ut in pauca conferam, eam
praeterquam caelo, quod cum aliis com-
mune habet, carere plane omnibus igne,
aqua terra. Praeter haec illud quoque incom-
modum adjici dicebatur urbem facile inter-
cludi posse, quo minus ad eam commeatus,
et praesidia deduci possint, quod a mari, por-
tubus fluvioque longe absit. Ad haec elocuendo

XVIII — Cronaca Palladio —

hic quod antequam appropinquassent gentes D. Regis Ungariae et abierunt.

11.

incommoda unum remedium adhiberi posse aliquatenus videretur, si prius quam communimini opus respublica aggrederetur, lato alveo amnis ex Tiliavento derivaretur, cujus deducendi quadraginta ab hinc annis initum consilium fuerat, novas indies commiscebantur quidam rationes, quibus id quoque arduum, multisque difficultatibus obnoxium dicebatur. inter quas praecipua haec erat quod is fluvius rapidus et vorticosus foret. Haec dum Venetiis aguntur, Utini interim cives timor incessere coepit, ne si materiae et caementorum apud eos inopiam esse Patres vererentur, res eo vergeret, uti castellum tantum, sive arx conderetur, communisque ac privata res detrimentum et iacturam ea de re faceret. Quare habitum a Septemviris civitatis concilium fuit, eoque decernente oratores delecti qui cum mandatis publicis e vestigio Venetias se conferrent Bernardinus Amadrisius, ac Petrus Perotus Jurisconsulti, et Jacobus Brambilla e populari ordine vir. Eodem fere tempore

303

ferunt et aeci [illegible] quidem [illegible] inde ordinato ad pu- lium,
[illegible] [illegible] [illegible] senatus ordinibus [illegible] eam [illegible]

12.

Patres permultis, quae in medio afferebantur,
difficultatibus permoti, ea de re literas ad
magistratum Utinensem in hanc senten-
tiam dari decreverunt; ut quoniam urbis
communitioni faciendae pleraque omnia
defutura asserebantur, curaret is adhibitis
peritis solertibusque hominibus, ut Senatus
quam diligentissime certior fieret; num
ea calcis, laterum, cretae, argillae, lapidum,
lignorum ceterorumque difficultas foret,
ut quominus opus aggrederetur, deterreri
impendio respublica deberet. Ad fossas
quoque urbis ut fodi faceret ad soli inge-
nium exquirendum mandarunt. Erat
tunc Utini Magistratus Franciscus Duodus
spectata plane virtute et ~~[illegible]~~ diligentia
vir, qui cum ad exactam rerum omnium no-
tionem habendam nihil praetermisisset,
Patribus demum rescripsit, ad Urbem prope
magnam esse caementitiorum, ceterorum-
que lapidum copiam; tum eorum qui com-
pagi murorum adhibentur, tum alborum
qui ad materiam calcariam excoquuntur

[illegible] et abierunt.
hic quod antiquam [illegible] D. Regis [illegible]

nec opus profecto fore ut ad saxa montibus avellenda ullo reipublicae sumptu certi homines mittantur: Terram munitioni faciendae fulciendaeque ineptam haud esse: cretae argillaeque fodinis ad coctiles lateres aggeresque ducendos abundare. lignationis apparationem aliquantulum quidem negotii facturam quod caedendae arboris vis longe ab urbe absit, sed fieri nihilominus haud valde magno impendio posse ut superans etiam materies Turro, Natisone, ac Tiliavento fluviis convehatur. Recitatis in Principis collegio Ducis literis cum ab eo abesse Patres intelligerent, quae opus interpellarent, impedimenta, cuncti fere in eam sententiam iverunt, ut novis propugnaculis et moenibus Utinum quam munitissimum fieret Non omittam hoc loco illud dicere, Venetam rempublicam, qua nihil hac tempestate admirabilius orbis terrarum habet, in eo praecipue munere, quod omnium praestantissimum est, unam excellere plurimum: facultatem illam intelligo ceterarum omnium

ferant et . sic gaudeo comitijs exultationem. Deinde ordinato ad proelium,
hic pepit, exercitu, passim servatis ordinibus incedebat, ram acciderat

facile principem, quae hortatum procuratione sibi vindicat, et regendi imperii numeri praeposita est, quam civilem rationem et prudentiam appellant, bellicarum atque urbanarum rerum scientia et tractatione contentam. Hac etenim facultate Duce et magistra prudentissime ii censuerunt modestissimae reipublicae, quique intra fines se continens suos justi imperii laude semper ceteros Principes antecesserit, rationibus haud conducere, ut alienae ditioni propiora loca quaerere post se alieni muniturum agri quidquam haberent, ad id deligerentur. Hac quoque duce, et administra sapientissime ii noverunt loca in primis celebria aedificiis moenibus ampliora et tutiora facienda esse, cum stabiliendi imperii causa tum proximi e vicis hominum confugentium tuendi, et retinendi gratia eamque ob rem oportere in primis quasi corporis cujusdam validi formam institui; quod deinde, ut status, et reipublicae rationes ferant, vallorum et propugnaculorum quasi brachiis

hic quod antequam [illegible] D. [illegible] et [illegible]
[illegible]

instrui et firmari valeat. Accepit ad has illa quoque cogitatio ex usu bellorum informata, arces, castella, vallosque quantumvis munitissimos novis disciplinae militaris artibus, summaque Ducum vi nullo fere negocio hac tempestate expugnari, capi, dirui; amplas vero urbes (eae modo si munitiores sint) quampaucissimas id periculum post hominum memoriam subiisse. His ita dispositis ac cogitatis universo Patrum collegio placuit ut Praefecti, Ducesque scriptis singillatim sententias de re tota consignarent suas: & uti res integra referri, exquirique Senatus voluntas explicate posset: quod quidem ab eis diligenter, accurateque factum fuit. Ad XIII. Cal. Decembris res in Senatu proponi coepta est, quo quidem die, partim etiam postridie recitatae fuerunt militarium Praefectorum opiniones. Urbini praeterea Principum, quos supra memoravimus, Jordanis Ursini olim reipublicae pedestrium copiarum praefecti, et Clusonii sententiae. His recitatis Sexviri praeconsultores praeter unum Marinum Caballium, et Quinqueviri

ferunt et accepisse quidem Comitis excusationem. Deinde ordinato ad praelium,
[illegible], veritus, [illegible] ordinibus incedebat, nam audierant

16.

pariter praeter Hieronymum Mauroceum
et Franciscum Bernardum rogationem in
hanc sententiam tulerunt, ut quandoquidem
per opportunum aliquem locum in Foro=
iulio ad praesentem militaris artificii ratio=
nem communiendum e republica esse cen=
sebant, Senatus consulto deligeretur Urbs
Utinensis, in qua eo minori civium et
populi, quo potest damno ac reipublicae
impendio novum et quoad ejus fieri posset,
amplum munimentis genus institue=
tur, reservata deinde Senatui facultate
consultius decernendi, qua fossae, muri,
turres, ceteraque munimenti genera for=
ma atque amplitudine duci ac extrui
deberent. Caballus contra Mauroceus et Ber=
nardus conjunctis sententiis tulerunt, ut
quoniam sine maximo, ac incredibile reipu=
blicae sumptu longoque multorum anno=
rum intervallo id perfici haud poterat,
tantae reipublicae tractatio et consilium
in aliud commodius tempus rejiceretur.
Res utrinque crebris concionibus quater

vocato Senatu acriter agitata, et demum nono Cal. Decembris prior rogatio recepta est. Postridie ejus diei Principis jussu Sfortiae praefecto, ut ad nonas Decembris rursum Venetias se conferret, publicae litterae perscriptae sunt. Discesserat autem ipse Ducesque Patrum permissu paucis ante diebus. Scriptum itidem fuit Magistratibus Patavii Veronae, et Utini ut Baliono, Martinengio, Savorniano idem mandarent. Adfuere ii ad diem dictam; tuncque consuli diligenter coeptum est, quae praecipua extruendae novis molibus Urbis ratio, quaeve quasi forma adhibenda esset. Verum interim pergraves in curia rumores antea sparsi in hanc fere sententiam audiri coepti sunt, rempublicam haud idoneo tempore opus aggredi pene infinitum, incommodis certe plurimis, et difficultatibus affectum, quodque immane auri pondus requirat: quaterdecies centena nummum millia, et eo amplius in id operis rempublicam insumpturam, quodque ea ejus dignitate minime erit omittendum

ferunt et ... sese quidem ... Deinde ordinato ad pontem, ... servitu, assim servatis ordinibus incedebat, nam audierat

18.

jam coeptum, quod materiae caementorum, rerumque omnium mira ad Urbem indigentia fit. Quam ob rem ad XVI. Cal. Januarij rursum senatu coacto decretum fuit, ut ne quid respublica detrimenti faceret, majestasve ejus imminueretur, si post inchoatum opus, quod fortasse duriora, et difficiliora, quae asserebantur fierent, illud intermittere cogeretur, tres ex Senatoribus legarentur, qui cum Praefecto, Ducibusque et architectis se in rem praesentem conferrent: accurate omnia pernoscerent, ac deinde ad senatum renuntiarent. Lecti autem ad id munus suffragiis fuerunt Thomas Contarenus, Marchio Michaeles, et Aloysius Mocenicus Marci Procuratores, qui deinde ad VI. Cal. Januarii difficillimo anni tempore impeditissimis ob imbres viis Venetiis solventes ad quartum nonas ejusdem mensis Utinum appulerunt, Excepti ii perhonorifice a Praeside, et Septemviris fuere qui universa fere civitate comitante ipsis adventantibus ad tertium ab

... et abierunt.
hic quod antequam appropinquassent gentes D. Regis Organi...

19.

urbe lapidem obviam ierant; deductique ad 21.
diversorium sunt, quod eis publice peropportu=
num paratum fuerat ad coenobium Societa=
tis Servorum; quo in loco Septemviri fecerant
fere quotidie officii causa eos adeuntibus,
atque omnibus honorum generibus liberali=
ter honestantibus usque ad discessus diem li=
bentissime sunt commorati. Venerunt cum
illis una, praeter unum Sfortiam Praefectum
adversa (ut dicebatur) valetudine laborantem,
belli duces, quos supra memoravi omnes,
et praeterea Moretus quoque Calaber et Me=
liorinus; hic Brixianorum, ille Forojulien=
sium pro ordinibus militum Tribunus, men=
soresque et architecti complures. Postridie
et insequentibus diebus Baliones et Marti=
nengius adiectis Legatorum jussu fossioni ope=
ris, diligentissime exquirere coeperunt, quale
solum, tellusve undequaque ad Urbem foret,
infinitis prope ad labra, alveum et ima fossae,
quae moenia urbis cingit, fossionibus factis.
Haec Principes belli Ducum cura fuit. Huic
proxima ut homines in metandis urbibus

ferunt et accepisse quidem Comitis excusationem. Deinde ordinato ad praelium,
sic, ut potuit, exercitu, absque servatis ordinibus incurrebat, iam audierat

murorumque ambitu designando solertes
moenium circuitus dimensionem, ichno-
graphiamque urbis fieri curarent. Legati
interim muros circumire, turres fossas
pervidere: perennes jugis aquae puteos
metiri, prata, agros, amnes urbis proximos
inspicere; fabros, lignatores, putearios, quique
flumina arcere, dirigere, avertere sciunt.
coctilium laterculorum, calcisque coctores,
lapidum fossores, aliosque artifices, ac navos
industriosque homines ex domibus, et offi-
cinis accersere: quae cujusque rei pretia
quae conditiones sint, quive caementorum
lignorumque parandorum redemptores
esse cupiant, indagare: operarum plaustro-
rum, jumentorum numerum quaerere.
nullam cessationem facere, nihil denique
intentatum, aut inexploratum praeterire.
Haec dum praesenti animo a Legatis Bellicis
praefectis et Architectis geruntur, tota
interea Civitas suspensa esse; omne officium
studium, diligentiam praestare, deferreque
ut quo quidque in loco materiae, et caementorum

reperiretur

... abierunt.
hic quod antequam appropinquassent ... D. Regis ...

reperiretur, quae item virorum et operarum:
quae lignorum ad fornaces conficiendas, quae
lapicidinarum ad saxorum vim eximendam,
et comparandam: quae arenae fossitiae, et
fluviatilis copia esset: quive demum certi
aptique homines forent ad illa convehenda,
propioraque Urbi exhibenda Legatis innote-
sceret. Quodque bonum faustum fortunatum-
que Civitati universae sit, compertum est de-
mum, non tantum ad aggeres vallosque extruen-
dos, lateres ducendos, calcis arenae, saxorumque
omnis generis facultatem et copiam praebendam
terrae solum appositissimum esse: sed (quod
mirum etiam indigenis accidit, expectatio-
nemque hominum superavit) facta undequaque ad Urbem pedum quinum defossione
repertum est, saxeam intus crepidinem
tricenum, et amplius in profunditatem pe-
dum continenter subesse: urbemque totam
tanta in planitie positam, quasi saxei montis
substructam habere. Quod quidem eo gratius
accidit, quod non amplius opus futurum sit, ut
ad hostium cuniculos excipiendos transversi

ferunt et accepisse quidem Comitis excusationem. Deinde ordinato ad praelium, si opus esset, exercitu passim servatis ordinibus incedebat, nam audierat

22

20. cuniculi fiant, cum his artibus, ea quae ubi urbs oppugnari omnino nequeat. Quae ex re etiam fit, ut propugnaculorum, et moenium fundamenta minus profunda jaci sine ullo incommodo possint. Quod autem ad aquarum vim attinet, praeter Mabontis superiori ex parte Turri alveum perennem que ligneos per tubulos fontem influentem inspexerunt legati quinos intra urbem profundioris haustus et usus antiquitatis puteos a Raymundo olim Aquilejensi Patriarcha instauratos, qui singuli ad quadrigesimum, et amplius pedum altitudinem demersi sunt, et praeterea puteos, ac cisternas publicis et privatis in locis ex quibus electro purior aqua eruitur, ad sexaginta. De lignea materie cum diligenter ibidem quaesissent in Tercinti, Nemesque, et Rivielisiae montibus densissimas sylvas ingentium proceranumque arborum, quae ad quamvis maximam munitionem faciendam materiem suppeditare abunde possint, in velum tolli

… et abierunt.

pervestigarunt. Carrorum quoque jumentorum atque operarum, quas ut acerbi nec postulent nec exigant, defuturae tamen haudquaquam sint, vim permultam esse deprachenderunt. Quod vero ad vectium, ligonum et reliqui ad terram fodiendam instrumenti numerum pertinet, ingentem ab iis naviter curatum, confectumque est: subductis etiam rationibus, quot respublica auri pondo in id operis impensura esset, quod libratum auri quinquies millium summam conficere compertum est. Quod vero ad bellicorum Praefectorum, Tribunorumque de munimenti forma sententias attinet, id unum exploratum nobis est. Balionum et Mantruengium in eo convenisse, ut murorum ambitus ab integro novus, nullaque ex parte redivivus tribus et decem peramplis munitus propugnaculis ac turribus duceretur; latioresque ac profundiores fossae fierent, et agger construeretur; quosdam vero ex Tribunis et architectis uti veteres muri instaurarentur consuluisse. Idibus Januarii cum Legato

Ex ms.

ferunt ... ipso ... Comitis ... ationem. Deinde ordinato ad ... ,

24

20. dissensum pararent, Cornelius Frangipanes, Hieronymus Vaserus Jurisconsulti, Jacobus Valvasonius, Prodocimus Sbroiavacca, Hieronymus Maninus, Nicolaus Honestus et Joannes Sassius urbis Septemviri quibus magistratum gerentibus supramemorata omnia gesta sunt magno subsequente civium numero Legatos ipsos, et militares Praefectos convenerunt; et Cornelius Frangipanes Jurisconsultus, atque idem orator apprime eloquens publico Civitatis nomine hujusmodi orationem habuit, quam ille Etrusce optime nos latine ut potuimus.

"Cum multis antea argumentis et „signis Civitas nostra in variis suis tempo„ribus se ab amplissima nostra republica „diligi, charissimamque haberi perspexit, tum „hoc tempore, legati viri Clarissimi id ipsum ne„amplius et veritate declaratum plane nosset, „apertaque et palam quasi oculis cernit. Nam „cum sapientissimus Senatus vester, qui pro„spera quadam providentia florentissimum „imperium suum administrat, regioni nostrae

hec quod antiqua ... [illegible] ... D. Regij [illegible] et [illegible]

„ quae undequaque patens atque immunita est,
„ potentissimorum Principum, Tyrannorumque prae-
„ sertim Imperatoris, qui in dies nobis propior fit
„ infensas vires impendere prospiceret, pruden-
„ tissime is decrevit, uti novis moenibus ac pro
„ pugnaculis absque ulla aedificiorum, privatarum
„ que aedium ruina urbs nostra communire-
„ tur, uti sub suo nos imperio servaret, defen-
„ deret ac tueretur. Qua ex re nos sane pro
„ eo ac debuimus mirificam laetitiam cepimus.
„ Atqui voluit quoque idem Senatus praecipuis
„ certisque oculorum sensibus, qui vos, Legati,
„ estis, qua id ratione commodissime, ac luc-
„ lentissime fieri posset, deberetque, quam dili-
„ gentissime perspicere. Quamobrem vos in
„ praesentia non soli tantum extremitatem
„ ad aggeres, vallosque ducendos appositam per-
„ vidistis; sed in ipsa telluris viscera invasistis,
„ lapidum quasi venas quasdam ad muros et
„ propugnacula excitanda eruistis, perennes
„ scatentium lympharum fontes ad omnem
„ opportunitatem reperistis. nemora demum
„ ad materiam abunde suppeditandam cum

Ex wDT

gerunt [illegible] quidem comitijs [illegible] Et inde ordinato ad pro[illegible]

[illegible]

20. „his omnibus rebus, quae ad amplum mu=
„niminis genus instituendum spectant,
„large, ac liberaliter suppetere noviti;
„Et vero amplum id ut legati fiat, quam
„maxime convenit, uni totius provinciae
„domicilium, ac diversorium: amplius uni
„omnium, quae vestri in Italia juris, atque
„atque imperii sunt, primus obex, et muni=
„mentum Barbaris oppositum. amplissimum
„uni totius Italie, firmissimum propugnacu=
„lum futurum sit, iisdem plane rationibus,
„ac consilio paratum, quo a Romanis olim
„Aquileja erecta est, qui eam ob id amplis=
„simam construxerunt, quod haec regio
„via aperta, ac lata, et quasi porta patens
„sit per quam barbaras nationes in Italia
„erumpunt, ac veluti collecta eluvies qui=
„busdam quasi statutis temporibus ad il=
„lustriorem Europae oram vastandam
„descendunt, quemadmodum de Gothis
„Hunnis, Vandalis, Pannonibus, ac Ger=
„manis postremo memoriae proditum
„est. Quamobrem deceret profecto, rectumque

XVIII — Cronaca Paoler —

hic quod antequam approssingrassent ... D. Regis Bajazeth ... et Comment.

" omnino esset, ut Itali Principes cuncti quem=
" admodum fructus et commodi erant facien=
" di pariter in id sumptus consortes fierent:
" cum haec tam eorum, quam vestri imperii
" quasi firmissima arx procul dubio sit futura.
" Sed utcunque caeteri Principes hac in re
" affectos se ostenderint, nos certe minime
" veremur, quin ad communem omnium ne-
" salutem tuendam, opus tam necessarium
" a magnificentissima, ac vigilantissima repu=
" blica vestra conficiatur; cum vel una lega=
" tionis vestrae renuntiatio ipsummet certis=
" simum Senatus decretum futurum sit;
" quod vos et augustissimae aedis Marciae
" Procuratores, et sapientes in consiliis vestris
" perpetui; ac ea dignitate, et splendore sena=
" tores estis, ut vestra praecipue sapientia et
" consilio respublica vestra nitatur, tuto
" imponet, ac conquiescat. Quo fit ut nos in
" praesentia ea sententia vestra praescripto
" urbem hanc maximis et munitissimis moe=
" nibus obvallatam inspiciendi: quemadmo=
" dum et Senatus vester amplissimus censuit

Ex ms.

ferunt et accepisse quidem Comitis excusationem. Deinde ordinato ad pr. cum,

20.

„ et nostrae, reipublicae vestrae, totiusque
„ plane Italiae rationes ac tempora postu=
„ lant, ad certissimam spem erigamur. Nos
„ enimvero, Civitas, Nobilitas, Populus,
„ boni omnes, rectaque atque integra mente
„ praediti, quique ob hujusmodi immor=
„ talem in nos collocatum beneficium am
„ plitudini vestrae sempiternum in tempus
„ devincti erimus: et quod vos difficillimo
„ tempore tot labores suscepistis, maxime=
„ que in nos propensam voluntatem vestram
„ ostendistis, nos vestras laudes et gloriae stu=
„ diis immensis in vobis ornandis, undique
„ defatigabimur profecto numquam, nec sa=
„ tietate defessi unquam erimus: quin immo
„ nos vestraque nomina in animis nostris
„ firmissime tamquam in marmore in=
„ sculpta gerentes, clarissima posterorum me=
„ moria maximoque sempiterna colloca=
„ bimus. Vobis illustres, magnanimique
„ Duces qui exactissimo judicio vestro Ur=
„ bem hanc nostram propter communem
„ omnium salutem communiendam. Patribus

... XVI ... et abierunt.

hec quoque antiqua ... D. Regis ...

" auctores fuistis, cuius sollicitudinis, ac la=
" borum a Legatis viris clarissimis obitorum
" participes fuistis, perpetuo quoque debebi=
" mus, vestramque ad eorum memoriam adi=
" iciemus, Fortunaeque numini supplices
" preces impense effunderemus, ut vobis virtu=
" tique vestrae dignam aliquando occasio=
" nem praebebat praeclara ea cogitata in
" lucem proferendi, ac perficiendi, quae in
" mente vestra jamdiu concepta ad Veneto=
" rum imperium, qui prudentissime id
" regunt, et moderantur, propagandum la=
" tius intenditis, ac direxistis. Vobis demum
" una omnibus, nos una omnes de praecla=
" ris vestris cogitationibus, consiliis, atque
" actionibus tot gratias agimus, quot animi
" nostri prae amplitudine vix capere possunt.
Ad haec Contarenus Legatus breviter respondit.
" Egregiam civitatis erga rempublicam volun=
" tatem, fidemque, tot testimoniis apertissime
" declaratam gratissimam sibi, collegisque
" suis contigisse. De ea se ad Senatum,
" ac de urbe munienda pariter relaturos;

ferunt . . . [illegible] inde ordinato ad [illegible]

30.

20. „nec adeo vereri, quin et respublica commo-
„di civium, quos aeque, ac filios carissimos
„diligit, rationem sit habitura, et civitas
„unum opes fuerit officium omne, atque
„operam in re tanta alacriter sit praestatura."
Ad diem XVIII. Cal. Februarii legati cum Se-
natus mandata omnia exhausissent uni-
versis fere civibus eos officii gratia ad tria
passuum millia prosequentibus ab Urbe
discesserunt. Post eorum discessum haec
fere sunt, quae nobis hac de re innotuere.
Post renuntiatam in collegio Patrum lega-
tionem ejusdem in Senatu renuntiationem
in mensem Februarium ob id dilatam,
quod eo mense ineunte novi quadraginta
viri eximium cunctis praefecti Senatum
inituri erant. Actum demum id ipso
pridie No. Februarii satis frequenti Sena-
tu. Sed nihil praeterea decretum, quod
alio animum intendere respublica coacta
est. Quam ob rem No. Martiis sancitum
est ut Julius Savorgnanus in Cyprum,
Hieronymus Martinengius in Cretam

cum peditibus copiis transmiserunt,
Sfortia vero Praefectus Jaderam adnavigavit.

Ad hunc commentarium nostrum non ingratum credo lectori erit si tamquam corollarium addam Principis testimonium, quo in Jacobum Valvasonium quem superius e septemviris unum memoravimus publicis conscriptis literis ornavit. Eae autem ad Franciscum Duodum Praetorem pridie Non. Novembris superioris anni in hanc sententiam datae fuerunt.

"Jacobus Valvasonius Manianus spectatiss-
"imae erga nos fidei vir commentarium
"nobis suum afferendum curavit, quo is
"provinciam nostram Forijulii ad eam
"aditus, quaeve ad ejus cum oppugnandae
"tum propugnandae rationem pertinent
"prudenter cuncta descripsit. Quare si
"nostro nomine significabitis, [illegible]
"munusque ejusmodi quo is optime ani-
"mum et propensionem erga Rempubli-
"cam suam declaravit, nobis admodum
"gratum fuisse. Sed quoniam eo in libro

ferunt et accepisse quidem Comitis excusationem. Deinde ordinato ad proelium, [illegible] exercitu passim Croatis ordinibus incedebat, nam viderat

32

„magni momenti permulta continentur, „quae e re non foret, uti passim divulga„rentur, ad illud hoc quoque adiicitis, ut „pene vos, ut is in aliorum manus haud„quaquam perveniat, neve cui facultas „eum describendi detur, ob eas rationes, „ quas is optime intelligere potest.

Testor commentarium Joannis Baptistae Aragonii de munienda urbe Utinensi ex codice ms. octuagesimo quarto classis octavae appendicis ad catalogum codicum mss latinorum Bibliothecae Palatinae Venetiarum summa diligentia exscriptum.

Venetiis Ex Bibliotheca Palatina ad D. Marci, Kalend. maii, a. MDCCCLXIII

Joseph Valentinelli Bibliothecae Praefectus.

I.R. BIBLIOTECA MARCIANA VENEZIA

XVIII — Cronaca Vaddei —

[illegible]

Nota hic quod antequam appropinquassent gentes D. Regis [illegible] et [illegible]

quod [illegible] miserunt ad [illegible] cum consilio D. Tristani de [illegible]

ut [illegible] subvenirent eis. Qui responderunt quod non possent eis [illegible]

[illegible]. Nuncii vero redierunt relationem suam fecerunt. Et quia [illegible]

[illegible] omnia loca et [illegible] transsubleuatum pretio et [illegible]

latione comparata, videlicet [illegible], [illegible] Puni [illegible] et [illegible]

[illegible] Valvesson [illegible] Spinimbeck sperantes habere adhuc alia loca, terras et

Castra et fortilitia quaecumque [illegible] sub [illegible]. Sed quia Deus [illegible]

[illegible] et gratiam [illegible] [illegible] humilibus. Idem D. [illegible]...

Ex [illegible] [illegible] Iosephi [illegible]

32

I.R BI

permiserunt.

Postquam autem recuperaverunt bona [illegible] [illegible] progressi-
sunt ulterius ad partes [illegible] et [illegible] fortalitia [illegible]
et Terras et pertransierunt quandam fossam [illegible] a [illegible] et
captivaverunt et letaliter percusserunt omnes [illegible] custodes illam fossam
atque in [illegible] fecit aut fieri ~~eandem~~ fossam cum magnis expensis [illegible]
res id quod contigit eis; [illegible] vero cum perspicacitate [illegible]
venerunt eorum fortalitia et fortiter munierunt, magna damna [illegible] intu-
lerunt. Hic nota quod D. Tristanus [illegible] et intelligens populum [illegible]
[illegible] magnum [illegible] D. Imperatori [illegible]
Patriae F. J. [illegible] ipse [illegible] quod si ipse permaneret in Terralltini
quod ipse traderet in manus inimicorum [illegible] se [illegible]
inimicis [illegible] Terralltini recessit [illegible] decembris 1451 et [illegible]
Saragozam et ibi permansit. Post vero paucos dies, idem D. Tristanus [illegible]
est in exilium cum tota parentela eius a Terralltini [illegible]
[illegible] eius et insignia et [illegible]
eorum et [illegible] ipsum [illegible] proclama-
verunt ne unquam aliquis de parentela [illegible] nec ipse [illegible]
venire Ultinum nec aliquis deinde [illegible]
[illegible]
[illegible] ad fossatum Ultini [illegible]
et fecit iudicare [illegible] per homines qui [illegible]
[illegible], [illegible] proditores [illegible] eos [illegible] cum omnibus
illis qui cum eo erant. ~~[illegible]~~ Non enim [illegible] illi qui cum eo [illegible]
verunt. Nondum erat dies, sed a ~~[illegible]~~ duabus horis et plus et coeperunt clamare
omnes Vivat Imperator et Comes de [illegible] et [illegible] Tri[illegible]

de Saxoniae. Illi autem Vizelliani [illegible] spoliatores domini de
[illegible] qui cum eo [illegible] [illegible] Potrum. Qui cum
et [illegible] [illegible] videbant. Et [illegible] multi Mechanici
32. et venerunt cum eo ad plateam [illegible] Utini [illegible]
[illegible] de [illegible] et [illegible] Tristanus. [illegible] [illegible]
[illegible] Populus [illegible] et [illegible] de [illegible]
et fugierunt [illegible] extra terram Utini quam citius potuerunt
et [illegible] Tristanus [illegible] qui [illegible] erant quod ipsi [illegible] in domos
aliquorum [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible]
[illegible]. Et [illegible] ad [illegible] [illegible] [illegible]
et [illegible] plateam Utini. Tandem [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] et [illegible] plateam Utini et [illegible] plateam
Utini cum [illegible] [illegible] et cum [illegible] et [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] pacem cum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Utinum
et pacem volebant habere cum omnibus. Et [illegible] aliqui sed pauci
postquam autem [illegible] aliqui [illegible] [illegible] [illegible] bene
pacem cum [illegible] et obediendo [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ut [illegible] fecit, tamen [illegible]
[illegible]. Utgeri autem [illegible], in custodiam [illegible]
[illegible] bene. Sed quia [illegible] [illegible] ferentes mala [illegible],
non minus [illegible] consilium [illegible] in unum et miserunt [illegible] ad [illegible]
D. Regis [illegible] super dictum Tristanum, quomodo ipse egisset. Indignati autem
Ungari cum ceteris aliis Patrie F. J. de tam magna proditione facta per Tristanum
[illegible] dicunt [illegible] et terram Utini [illegible]

et ad laudem eorum fecerunt et omnes proditores et Tristanum occiderunt.
Et venerunt cum magno exercitu equitum, peditum, curruum [illegible]
contra Terram Utini, cupientes omnes ponere Terram Utini ad destructionem.
Sed quia Deus non derelinquit sperantes in se, Utinenses miserunt nuntios
ad illas gentes [illegible] ipse Terram Utini [illegible] fuit [illegible],
[illegible] non reddatur Terra Utini, aut quod ipsi tradant eum eis, quod
ipsi capient Terram et homines et omnia bona auferent et Tristanum [illegible]
tradent. Venientibus autem nuntiis relatione facta, [illegible] Tristanum quod non
possent ipsum conservare de proditione facta per eum. Quod ipse Tristanus
audiens hec et timens ne incurreret in manibus eorum, circa [illegible]
exivit de Terra Utini cum quampluribus de Terra [illegible]
de [illegible]. Venientes autem viri et nobiles [illegible] gentes illas [illegible]
[illegible] eis [illegible] [illegible] ducatorum et vinum et bladum
et alia necessaria et hoc factum erat [illegible] in Terra Utini [illegible]
et similiter omnes qui erant pro timore Terra Utini quando intravit
Tristanus. Et [illegible] vexillum Dni. Aquilegensis super castrum Utini
et [illegible] omnes obediunt [illegible]. [illegible]
omnia que [illegible] Venetis in illis diebus [illegible] Veneti cum exercitu [illegible]
[illegible] cum [illegible] militibus [illegible] similiter [illegible] [illegible] eorum
et etiam cupientes et volentes tollere bona Dni. Aquilegensis sicut ante fece-
runt. Sed ipsi Aquilegenses defenderunt se viriliter victoriam obtinuerunt [illegible]
[illegible] et [illegible] cum [illegible] exercitus Venetorum
ceperunt et multos [illegible] et ipsi Veneti terga vertentes transfe-
rierunt [illegible] et iterum [illegible] aliquos
ad partes Istrie et [illegible] villas, divisas et magna damna intulerunt illis de
[illegible]. Sentientes hec gentes Dni. Imperatoris miserunt quamplures Theotonicos ad
Istriam et illi vastaverunt in triplo plus et ceperunt multa animalia et magna damna

Venetis intulerunt et reversi sunt ad Terram Ukini cum praesentibus et lucro.
Nunc autem revertamur ad facta Tritthemii. Tritthemius videns se [illegible]
[illegible] fecit rumpere aquam et non venit aqua ad Terram Ukini per [illegible]
[illegible] nec poterant videre nec [illegible] [illegible] habere ad bibendum. Tandem [illegible]
[illegible] D. Regis [illegible] [illegible] ad Tritthemium interrogantes eum cur [illegible]
32 aquam terre [illegible]. Qui respondens ait [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
cum [illegible] et animalia et ego [illegible] eis aquam [illegible]. Aliter
autem non audientes [illegible] [illegible] omnis patrie Turba [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] omnes et omnibus [illegible] [illegible]
[illegible] aquam [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible]
et [illegible] aquam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], nec aliquis [illegible] eis impenderet quis nec [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] quodcumque in Castro illo esset, si non
[illegible] [illegible] quod [illegible] [illegible]. Tritthemius autem exivit Castrum
et [illegible] usque Venetias ibique audivit [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] in Terra Ukini [illegible] [illegible] et duo de magnatibus [illegible]
[illegible].
Tunc venit Tritthemius in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] die XXV madii
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], qui [illegible] [illegible]
[illegible] Romane Ecclesie et [illegible] multa animalia in Patria [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] et venerunt ad [illegible] et obtinue-
runt [illegible] [illegible] [illegible] et alii Patrie [illegible]
[illegible] [illegible] et omnibus [illegible] [illegible] [illegible] in illis [illegible]
[illegible] [illegible] et [illegible] per totam T. J. [illegible]
[illegible] [illegible] quecumque potuerunt [illegible]. [illegible]
[illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] quod [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] usque ad presens. [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible]
in patria T. J. et obtinuerunt [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] fuit Ledeglauum

Mugnea, Palazzolum et Portum Latisane et cremaverunt multas villas et deleverunt iterum aquam Terre Utini et venerunt ad Portum Latisane et ceperunt eundem locum. Tandem venire in patriam mille et ducenti Ungari et primo rapuerunt aquam Terre Utini et pertransierunt Tulmentum, credentes contra inimicos suos debellare. Tristanus autem recepit in Patria in castris suis cum pluribus de Venetorum gentibus et fecit mittere segetes, annonas conducere in castris suis et homines quoscunque potere capere capiebant. Et non audebant vix exire extra Portam Utini pre timore et rupit iterum aquam et erat magna penuria aque eo quod non poterat molere, nec animalia poterant habere ad bibendum. Et postmodum venerunt iterum plusquam octo millia Ungarorum et messi sunt multas segetes et similiter spoliabant omnes homines et mulieres quoscunque reperiebant et dimittebant eos nudos abire nec amicis nec inimicis parcebant et pertransierunt iterum Tulmentum et fecerunt ad alios Ungaros. Tristanus viriliter duxit guerram cum inimicis suis et cum omnibus hominibus totius Patrie Forijulij. Tandem

hanc possimus et — per annum

Sed non venerunt septembris et devastaverunt. Multi enim habuit Patria devastatores qui devastaverunt omnia bona totius Patrie. Ac fuit Comes de Ortemburch, Paulus Miles in Castro Utini et multitudo Ungarorum et Venetorum et aliorum predonum et raptorum, quia nunquam fuerunt tot latrones in patria sicut istis temporibus quia destructa fuit totaliter tota Patria cum Forojulio. Sed mediantibus Tristani pace et pecunie magnam summam pecuniarum pacti sunt cum quibusdam Ungaris fere mille quod deberent obsidere Castrum de Ruis quod erat dicti Tristani et obsiderunt ipsum et nihil potuerunt facere et reversi sunt de Terra Utini.

Laus Deo. —

Ex mss. Vincentii Joppi Utinensis

317

32.

Ex MSSij

Vincentii Josephi Uhiös